

Broj: X-KR-05/139**Sarajevo, 20.02.2009. godine****U IME BOSNE I HERCEGOVINE**

Sud Bosne i Hercegovine, u vijeću sastavljenom od sudije Staniše Gluhajića, kao predsjednika vijeća, sudija Mitje Kozamernika i Georges Reniersa, kao članova vijeća, u krivičnom predmetu protiv optuženog Marka Radića i drugih, zbog krivičnog djela - Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkama a), e), f), g) i k) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu KZ BiH), u vezi sa članom 29. i članom 180. stav 1. KZ BiH, povodom optužnice Tužilaštva Bosne i Hercegovine broj KT-RZ-95/05 od 29.11.2006. godine, potvrđene dana 01.12.2006. godine, protiv optuženih Radića, Šunjića i Brekala, kao i optužnice broj KT-RZ-200/06 od 27.12.2006. godine, potvrđene 03.01.2007. godine, koja je kao jedinstvena optužnica izmijenjena na glavnom pretresu dana 15.05.2008. godine, nakon održanog usmenog, glavnog i javnog pretresa, sa kojeg je u jednom dijelu bila isključena javnost, u prisustvu optuženih Marka Radića, Dragana Šunjića, Damira Brekala i Mirka Vračevića, njihovih branilaca Dragana Barbarića, Midhata Koče, Slavka Aščerića, Petka Pavlovića, Radeta Golića i Danila Mrkaljevića, te tužioca Tužilaštva Bosne i Hercegovine Jude Romano, donio je i dana 20.02.2009. godine javno objavio sljedeću:

P R E S U D U**OPTUŽENI:**

- 1. Marko Radić zvani Maka**, sin Franje, rođen 13. kolovoza 1959. godine u neselju Livać, općina Mostar, JMBG ... , po nacionalnosti ... , državljanin ... , po zanimanju profesor, završio Fakultet za tjelesnu kulturu, oženjen, otac troje malodobne djece, ranije nije osuđivan, protiv istog se vodi krivični postupak za kazneno djelo protiv javne sigurnosti osoba i imovine pred Kantonalnim/Županijskim sudom u Mostaru, vojsku odslužio u Obrenovcu 1981. godine, uhapšen od strane SIPA-e 2. lipnja 2006. godine, u 8:05 sati, trenutno se nalazi u pritvoru u KPZ-u Kula, sukladno rješenju vijeća Suda BiH broj X-KRN-05/139 od 1. rujna 2006. godine
- 2. Dragan Šunjić zvani Petarda**, sin Boška, rođen 11. srpnja 1971. godine u Bučićima, JMBG ... , po nacionalnosti ... , državljanin ... , po zanimanju strojar, završio osnovnu školu, oženjen, otac troje djece, nije poznato da se vodi neki drugi kazneni postupak, osuđen ... služio vojsku od 1992. do 1995. godine, uhapšen od strane SIPA-e dana 2. lipnja 2006. godine, u 8:20 sati,

trenutno se nalazi u pritvoru u KPZ- Kula po rješenju vijeća Suda BiH broj X-KRN-05/139 od 1. rujna 2006. godine

3. **Damir Brekalo koji se ranije zvao Emir¹, zvani Zingi**, sin Mehmeda, rođen 20.3.1964. godine u mjestu Livač, općina Mostar, JMBG ... , po nacionalnosti ... , državljanin ... , zavarivač po zanimanju, završio srednju školu, oženjen, otac petoro djece, nije poznato da se protiv istog vodi neki drugi kazneni postupak, ranije osuđivan i to: ... , vojsku služio 1982. godine u Derventi, uhapšen od strane SIPA-e dana 2. lipnja 2006. godine u 8:12 sati, trenutno se nalazi u pritvoru u KPZ-a Kula po rješenju vijeća Suda BiH broj X-KRN-05/139 od 1. rujna 2006. godine
4. **Mirko Vračević zvani "Srbin"**, sin Teodora, rođen 15. ožujka 1945. godine u Donjim Smrtićima; jedinstveni matični broj ... , po nacionalnosti ... , državljanin ... , trenutno penzionisan, završio osnovnu školu, oženjen, nije osuđivan, nije poznato da se protiv njega vodi neki drugi kazneni postupak, odslužio vojsku, lišen slobode od strane SIPA-e dana 19. prosinca 2006. godine, u 9:10 sati, trenutno se nalazi pod mjerama zabrane napuštanja mjesta boravka sukladno rješenju vijeća Suda BiH broj X-KRN-06/300 od 22. prosinca 2006. godine

K R I V I S U

Što su:

U periodu od srpnja 1993. godine pa do ožujka 1994. godine, Marko Radić, Dragan Šunjić, Damir (Emir) Brekalo i Mirko Vračević, u svojstvu oficira i pripadnika Prve Bjelopoljske bojne Druge brigade HVO-a, u čijoj zoni odgovornosti se nalazilo mjesto Vojno, općina Mostar, kao dio široko rasprostranjenog i sistematičnog napada na civilno stanovništvo bosanskih Muslimana opštine Mostar od strane pripadnika vojske bosanskih Hrvata (HVO) i njene vojne policije, znajući za takav napad, koji je imao za cilj zlostavljanje i progon bošnjačkog stanovništva na političkoj, nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi, u sklopu kojeg napada su više od sedemdeset bosanskih Muslimanki, djece i staraca nezakonito uhapšeni, zatvarani u nehumanim uvjetima u kućama i drugim objektima u selu Vojno, općina Mostar, dok su bošnjački muškarci iz logora Heliodrom, koje su dodvodili na prisilni rad, nezakonito zatvarani u zatvor u selu Vojno, općina Mostar, gdje su držani u brutalnim, ponižavajućim i nehumanim uvjetima u garaži i podrumu jedne kuće, u kom zatvoru su zatočenici izlagani fizičkom, psihičkom i seksualnom zlostavljanju, mučenju, podvrgavani svakodnevnom premlaćivanju od strane stražara i vojnika, usljed čega je više zatočenika podleglo, a svi optuženi su direktno i u dogovoru učestvovali u tim zlostavljanjima i progonima, na način da su:

1. Zvanična odluka kojom se odobrava promjena imena Brekalo Emira u Brekalo Damir, od 25. rujna 1993. godine

Prvooptuženi Marko Radić:

U periodu od srpnja 1993.godine do ožujka 1994.godine, u svojstvu zapovjednika Prve Bjelopoljske bojne u sklopu Druge brigade HVO-a, kao zapovjednik diverzantske jedinice „Ivan Stanić Ćićo“, a kasnije kao zapovjednik Druge brigade HVO-a, Radić je bio odgovoran za cijelo područje Bijelog Polja uključujući i selo Vojno, općina Mostar; učestvovao u formiranju zatvora u Vojnom, naredio nezakonito hapšenje bošnjačkih civila, žena, djece i staraca i njihovo zatvaranje u objektima koji se nalaze u naselju Vojno, općina Mostar, učestvovao je u nezakonitom zatvaranju muškaraca, zatočenika iz Heliodroma, koji su dovođeni u Vojno na prinudni rad, držani u brutalnim, ponižavajućim i nehumanim uvjetima u garaži i podrumu jedne kuće u Vojnom, općina Mostar; bio je nadređen i imao kontrolu nad zapovjednikom Mariom Mihaljem (preminuo), njegovim zamjenikom, Draganom Šunjićem, Mirkom Vračevićem i drugim zatvorskim stražarima i vojnicima koji su radili u zatvoru, te imao kontrolu nad životima i tijelima zatočenika; doprinosio i jačao funkcioniranje sustava zatvora Vojno u zlostavljanju i progonu bosanskih Muslimana naređivanjem, učinjenjem, ili na drugi način pomaganjem i podržavanjem učinjenja različitih oblika fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja, čime je stvorena atmosfera straha, a uzimajući u obzir njegovu poziciju, Radić je imao ovlasti i dužnost da poboljša uvjete u zatvoru koji su bili brutalni, barbarski i ponižavajući za zatočenike koji su držani bez osnovnih životnih potreba kao npr. adekvatne hrane, odjeće, utočišta, vode za piće, medicinske njege, nehigijenskih uvjeta i skućenog prostora, podvrgavani svakodnevnom premlaćivanju, mučenju, maltretiranju, ponižavanju i psihičkom i seksualnom zlostavljanju, živjeli u stalnom strahu za svoje živote što je imalo za posljedicu smrt više zatočenika, a mnogim zatočenicima su nanesene teške psihičke, emocionalne i fizičke povrede, pa je tako:

1. U inkriminisanom vremenskom periodu učestvovao naređivanjem da civili bošnjačke nacionalnosti, žene, djeca i starci budu nezakonito uhapšeni i zatočeni u logor Vojno, općina Mostar, pa su na taj način sljedeće osobe nezakonito uhapšene i zatočene u ponižavajućim i nehumanim uvjetima: petnaestogodišnja svjedokinja „X“, šesnaestogodišnja svjedokinja „L“, svjedoci „A“, „F“, Sadeta Macić, Mustafa Macić, svjedokinja „E“ i njen sin svjedok „153“, Rahima Makaš sa kćerkom i njenih dvoje malodobne djece Medihom i Sanelom, svjedokinja „B“, Zejna Mirica sa kćerkom, Emica Ćurić sa majkom i kćerkom, Mersija Omanović i njena kćerka, Ramiza Zerdalić, Edita Pehilj, svjedoci „D“, „R“, „AM“, „K“ i „J“ zajedno sa staricom od sedamdeset i tri godine, svjedok „C“, svjedok „152“, Dika Ćurić, svjedok „AG“, svjedok „AI“ i drugi zatočenici iz Mostara, dok su bošnjački muškarci zatočenici iz logora Heliodrom koji su bili dovedeni u Vojno na prinudni rad, bili nezakonito držani u brutalnim, ponižavajućim i nehumanim uvjetima u garaži i podrumu jedne kuće.

2. U istom periodu i u istom svojstvu odgovoran je za ubistva zatočenika koja su počinjena od strane osoba nad kojima je imao efektivnu kontrolu i za ubistva zatočenika počinjena prilikom obavljanja prinudnog rada i ubistva koja su se desila u

njegovoj zoni odgovornosti, a sve je bilo počinjeno u jačanju sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojima je Radić svojevrijedno i svjesno učestvovao, pa je tako:

2(a) Neutvrđenog datuma u srpnju 1993. godine, Damir (Emir) Brekalo kao pripadnik Prve Bjelopoljske bojne Druge brigade HVO i diverezantske jedinice „Ivan Stanić Čičo“ pretukao zatočenike Čilić Mustafu i Lulić Rasima prilikom obavljanja prinudnih radova tj. kopanja rovova za pripadnike HVO-a, na prvoj crti bojišnice u Bijelom Polju, općina Mostar, da bi iste večeri zatočenici Čilić i Lulić bili izvedeni iz podruma u kojem su bili zatočeni, nakon čega se nisu vratili niti su više ikad viđeni; njihova tijela su razmijenjena i identificirana 10. travnja 1994. godine.

2(b) Neutvrđenog datuma u kolovozu ili rujnu 1993. godine, zapovjednik zatvora Vojno Mario Mihalj (preminuo) i Dragan Šunjić koji je u to vrijeme bio dozapovjednik, kao i drugi HVO vojnici su teško premlaćivali zatočenika Arifa Omanovića, koji je usljed zadobijenih povreda nakon nekoliko dana preminuo, njegovo tijelo je razmijenjeno i identificirano 21. travnja 1994. god.

2(c) Dana 28. kolovoza 1993. godine ili približno tog datuma, neidentificirani vojnici HVO-a je pucao i ubio Dedajić Mesuda dok je obavljao prinudne radove na prvoj crti bojišnice u Bijelom Polju, općina Mostar; tri zatočenika su zakopali tijelo Dedajić Mesuda blizu mjesta gdje je i ubijen; njegovo tijelo je ekshumirano negdje između Zalihića kuća i samostana časnih sestara, a razmijenjeno i identificirano 5. srpnja 1994. godine.

2(d) Neutvrđenog datuma u rujnu 1993. godine, nakon što je jedan od vojnika HVO-a pogođen i ubijen blizu crte bojišnice, nepoznati vojnici HVO-a su naredili zatočenicima svjedoku „AB“, Arisu Začinoviću, Enveru Kajtaziju, Husniji Čorajeviću i Željku Čakaloviću da njegovo tijelo odnesu u ambulantu u mjestu Vojno, što su isti i učinili, ali su okrivljeni za smrt vojnika HVO navodno zbog toga što njegovo tijelo nisu brzo odnijeli; nakon čega su pomenuti zatočenici odvedeni u garažu u Vojnom, gdje su bili izloženi premlaćivanju od stranc Jure Kordića i Maria Mihalja (preminuo) i trećeg lica, te nakon što su zatočenici Enver Kajtazi i Husnija Čorajević pali, nožem su lišeni života, poslije toga vrata garaže su se otvorila i Mario Mihalj i vojnici HVO-a su izašli; svjedok „AB“ i Aris Začinović, obojica zatočenici, su pokušali da pobjegnu, svjedok „AB“ je uspio, a Aris Začinović je uhvaćen i lišen života ispred garaže u prisustvu drugih zatočenika, a nakon toga su 4 mrtva tijela, uključujući i tijelo Željka Čakalovića, viđena ispred garaže; tijela Začinovića, Čakalovića i Čorajevića su identificirana i razmijenjena 25. travnja 1994. godine.

2.(e) Neutvrđenog datuma u rujnu 1993. godine Dragan Šunjić, Mirko Vračević i Mario Mihalj (preminuo), svi pripadnici HVO-a, prilikom transporta oko 50 zatočenika koji su bili vezani jedan za drugog iz logora Heliodrom, općina Mostar, u logor Vojno, općina Mostar, radi obavljanja prinudnih radova, na putu prema logoru Vojno, Mirko Vračević je iz neposredne blizine pucao i ubio iz automatske puške zatočenika Asifa Čakramu, a isti metak je prošao kroz Asifa Čakramu i pogodio drugog zatočenika nanijevši mu povrede u predjelu grudi, Čakarmino tijelo je razmijenjeno i identificirano 25. aprila

1994. U istom mjesecu Mario Mihalj je lišio života Salima Halilovića, zatočenika koji je bio prebačen iz logora Heliiodrom, jer isti nije mogao raditi zbog srčanih problema; njegovo tijelo je razmijenjeno i identificirano 25. travnja 1994. godine.

2.(f) Krajem kolovoza ili početkom rujna 1993. godine, više desetina zatočenika je došlo iz logora Heliiodrom u logor Vojno, među kojima je bio i Avdo Jelin, mnogi su bili fizički zlostavljani i pretučeni od strane Maria Mihalja (preminuo) i Dragana Šunjića; a usljed fizičkog zlostavljanja zatočenik Avdo Jelin je ubrzo umro; njegovo tijelo je razmijenjeno i identificirano 25. travnja 1994. godine.

2.(g) Krajem prosinca 1993 ili početkom siječnja 1994. godine, Aziz Dautbegović, Džemal Sabitović i svjedok 154 su nosili cigle blizu crte bojišnice u skladište Andora, kada je Džemal Sabitović pogođen metkom u glavu što je uzrokovalo njegovu smrt; Aziz Dautbegović, svjedok 154 i drugi zatočenici su nosili tijelo Džemala Sabitovića i prošli su pored komandnog mjesta gdje su vidjeli Enesa Nurku kome je bilo naređeno da pođe sa njima; u kući pored garaže gdje su bili zatočeni, Dragan Šunjić se sreo s njima, razgovarao sa Enesom Nurkom, onda je ušao u kuću i s nekim razgovarao telefonom, a poslije toga Dragan Šunjić je, iz neposredne blizine, iz automatske puške pucao u Enesa Nurku, pogodivši ga u glavu i grudi od čega je Enes Nurko bio na mjestu mrtav; takođe, neutvrđenog datuma krajem prosinca 1993. ili početkom siječnja 1994. godine, nepoznati vojnik HVO-a je lišio života zatočenika Tabaković Hamdiju dok je obavljao prinudni rad na crti bojišnice u Bijelom Polju; tijela Džemala Sabitovića i Hamdije Tabakovića su razmijenjena i identificirana 10. travnja 1994. godine.

2.(h) Neutvrđenog datuma u prosincu 1993. godine, neidentificirani vojnik HVO-a, po nadimku „Roki“ je prilikom obavljanja prinudnih radova blizu crte bojišnice u Bijelom polju lišio života zatočenika Mustafu Kahvića; njegovo tijelo je razmijenjeno i identificirano 10. travnja 1994. godine; neutvrđenog datuma u studenom 1993. godine, zatočenik logora Vojno Mensur Salman je ubijen dok je obavljao prinudne radove blizu Zalihića kuće u Bijelom Polju.

3. U istom periodu i u istom svojstvu kako je navedeno u uvodu presude odgovoran je za fizičko i psihičko zlostavljanje, premlaćivanje i mučenje zatočenika u zatvoru Vojno, na mjestima gdje su obavljali prinudne radove i na drugim mjestima, koja su počinjena od strane osoba nad kojima je imao efektivnu kontrolu, a koje radnje su počinjene u cilju jačanja sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojima je Radić svojevolumeno i svjesno učestvovao, pa su tako isti mučeni i zlostavljani od strane zapovjednika, stražara zatvora i drugih vojnika HVO-a policijskim palicama, drškama od alata, udarani čizmama, pištoljima, bili podvrgnuti elektro-šokovima, udarani glavom od zid, među kojima su bili: Zejna Tihak, svjedok „153“, Enver Tihak, svjedok „152“, svjedok „AA“, svjedok „AI“, svjedok „AB“, Ramiz Mačković, svjedok „AF“ i drugi zatočenici, što je imalo za posljedicu teške psihičke i fizičke povrede, kao i privremeno ili trajno narušavanje njihovog zdravlja.

4. U istom periodu i u istom svojstvu kako je navedeno u uvodu presude osobno je učestvovao u silovanju i seksualnom zlostavljanju zatočenica logora Vojno, uključujući i maloljetne djevojčice, pa je tako:

4(a) Dana 23. srpnja 1993. godine ili približno tog datuma, Radić naredio vojnicima da mu dovedu petnaestogodišnju „X“ u kuću blizu zatvora, pa nakon što mu je ista dovedena Radić je naredio prisutnim vojnicima da izađu iz te kuće, a ostavio je sa sobom svjedokinju „X“ i Ivicu Kolobaru; poslije toga joj je naredio da skine odjeću i rekao da će on njoj pružiti posebno zadovoljstvo; uprkos njenom plaču i molbama da to ne učini, Radić se samo nasmijao svjedokinji „X“, strgnuo joj odjeću, i naredio joj da gola sjedne između njega i Ivice Kolobare; zatim je naredio Ivici Kolobari da ode i kada je Ivica Kolobara otišao, Radić joj je rekao da može da bira da li će imati s njim seksualni odnos ili će ga oralno zadovoljiti, ali zbog telefonskog poziva na koji je trebao da se javi, Radić nije mogao da izvrši svoju nakanu i rekao je „X“ da je ovaj put imala sreće, ali da sljedeći put neće biti tako sretna.

4.(b). Dana 15. kolovoza 1993. godine ili približno tog datuma, svjedokinje „A“ i „E“ su dovedene u komandno mjesto Marka Radića u Bijelom Polju, gdje su svjedokinje „A“ i „E“ razvojene pod isprikom da svjedokinja „A“ treba očistiti sobu na prvom spratu komandnog mjesta; Radić je ušao u tu istu sobu ubrzo poslije svjedokinje „A“ i silom joj strgao jedan dio majice, silovao je, nakon čega je naredio pripadniku HVO-a po imenu Ivan da siluje svjedokinju „A“ i rekao Ivanu: „Možeš raditi s njom šta god hoćeš“, Ivan je ušao u sobu u kojoj je bila A i rekao joj da je neće silovati, ali da on mora ostati u sobi da bi Radić mislio da ju je silovao, poslije izvjesnog vremena Ivan je izašao iz sobe, a svjedokinja „A“ je pošala za njim u prizemlje kuće, ali je Radić vidio i naredio da se vrati nazad na prvi sprat gdje ju je ponovo silovao, 15 ili 20 dana kasnije, svjedokinja „A“ je ponovo dovedena u komandno mjesto Maria Mihalja na navodno saslušanje, gdje su bili prisutni Branko Božić, Dario Sušac, Mario Mihalj, Dragan Šunjić i Marko Radić i po dolasku Marko Radić joj je naredio da ode u drugu sobu gdje je naredio svjedokinji A da se skine i da imitira ponašanje žene na porno filmu koji je bio pušten u toj sobi, što je svjedokinja „A“ odbila, a Marko Radić je tada ponovo silovao.

4.(c). Neutvrđenog datuma tijekom rujna 1993. godine, u toku noći svjedokinja „D“ je odvedena u komandno mjesto Maria Mihalja i Dragana Šunjića gdje je svjedokinja „D“ ponižavana, nakon čega su Damir (Emir) Brekalo i Dario Sušac odveli svjedokinju „D“ u komandno mjesto Marka Radića, gdje je Marko Radić zlostavljao svjedokinju „D“, ignorirao njene molbe, čupao joj kosu, otkopčao svoje pantalone i na silu stavio svoj polni organ u njena usta, a onda je prisilio na seksualni odnos, nakon čega je naredio neidentificiranom vojniku HVO-a da je siluje, ali on to nije učinio.

4.(d). Nakon što je 2. rujna 1993. godine svjedokinja „AG“ nezakonito zatočena u logor Vojno, gdje je bila provela tri mjeseca, ista je bila izložena svakodnevnim silovanjima i seksualnom zlostavljanju i u toku tog perioda samo pet dana je bila pošteđena silovanja, a Radić ju je za to vrijeme tri puta silovao.

5. U istom vremenskom periodu i u istom svojstvu kako je navedeno u uvodu presude odgovoran je za silovanja i seksualno zlostavljanje zatočenica u zatvoru Vojno, koja su počinjena od strane vojnika nad kojima je imao efektivnu kontrolu a koje su radnje počinjene u jačanju sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojima je Radić svojevolumno i svjesno učestvovao, pa su tako stražari i vojnici silovali i seksualno zlostavljali zatočenice i to: svjedokinju „L“, koja je imala samo šesnaest godina u vrijeme kada je Damir (Emir) Brekalo dva puta silovao, svjedokinju „X“, koja je imala petnaest godina u vrijeme kad je Damir (Emir) Brekalo silovao, svjedokinju „E“ je silovao Mirko Bukara, svjedokinju „AG“ su silovali Dragan Šunjić, Damir (Emir) Brekalo, Mario Mihalj (preminuo) i drugih neidentificirani vojnici, svjedokinju „D“ je silovao Damir (Emir) Brekalo i vojnika po imenu Dario Sušac, svjedokinju „J“ je silovao Dragan Škobić, svjedokinju „C“ je silovao Damir (Emir) Brekalo i vojnik po imenu Marko, svjedokinju „B“ je silovao Tomo Aničić, Dario Mihalj, te vojnici po imenu Babo i Sergej, svjedokinju „AM“ je najmanje tri puta silovao Mirko Vračević, svjedokinju „F“ su seksualno zlostavljali Damir (Emir) Brekalo, Dario Sušac i vojnik sa nadimkom Žuti

6. U istom vremenskom periodu i u istom svojstvu kako je navedeno u uvodu presude zajedno sa Marijom Mihaljem, Draganom Šunjićem Damirom Brekalom, Mirkom Vračevićem i drugim vojnicima odgovoran je za prisiljavanje zatočenica na obavljanje prinudnih radova u zatvoru Vojno i okolnim područjima, kao što su kuhanje hrane, pranje odjeće i posuđa i čišćenje kuća, dok su muškarci bili prisiljavani na prinudne radove izvan zatvora blizu crte bojišnice, izloženi unakrsnoj vatri: da kopaju rovove, nose vreće s pijeskom, municiju, cijepaju drva, i obavljaju druge poslove za potrebe HVO-a, koje poslove nisu smjeli odbiti da rade, što je sve počinjeno sa ciljem jačanja sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojem je Radić svojevolumno i svjesno učestvovao

Drugootpuženi Dragan Šunjić :

U periodu od kolovoza 1993. godine do ožujka 1994. godine u svojstvu dozapovjednika zatvora Vojno, opština Mostar, kao pripadnik Prve Bjelopoljske bojne Druge brigade HVO-a i diverzantske jedinice „Ivan Stanić Ćićo“, Dragan Šunjić je osobno učestvovao u hapšenju i nezakonitom zatočenju više desetina bošnjačkih civila, žena i djece, te kao dozapovjednik imao je ovlasti i kontrolu nad uvjetima koji su vladali u zatvoru, te nad drugim osobama koje su radile u zatvoru, a bio je odgovoran za živote i tijela svih zatočenika; Dragan Šunjić je doprinosio i jačao funkcioniranje zatvorskog sustava zlostavljanja i progona bosanskih Muslimana naređivanjem, učinjenjem ili na drugi način pomaganjem i podržavanjem počinjenja različitih oblika fizičkog, psihičkog i seksualnog zlostavljanja čime je stvorio atmosferu straha; obzirom na njegovu poziciju, Dragan Šunjić je imao ovlasti i dužnost da poboljša uvjete u objektima koji su bili brutalni, barbarski i ponižavajući, jer su zatočenici bili bez osnovnih životnih potreba kao što je adekvatna ishrana, odjeća, utočište, vode za piće, medicinska njega, držani u nehygijskim uvjetima i skućenom prostoru, podvrgavani svakodnevnim premlaćivanju, mučenju, zlostavljanju, ponižavanju i psihološkom i seksualnom zlostavljanju, živeći u stalnom strahu za svoje živote, što je rezultiralo smrću više

zatočenika i ozbiljnim psihičkim, emocionalnim i fizičkim povredama ostalih zatočenika, pa je tako:

7. U istom periodu i u istom svojstvu osobno učestvovao u nezakonitom hapšenju i zatvaranju više desetina bošnjačkih civila, žena, djece i staraca, u zatvoru Vojno, općina Mostar, a među njima svjedoka „A“, svjedoka „F“, Sadete Macić, Mustafe Macić i dvoje djece, Rahime Makaš sa njenom kćerkom, svjedokinje „B“, svjedokinje „E“ i njenog sina svjedoka 153, Zejne Mirica sa njenom kćerkom, Emice Ćurić sa majkom i kćerkom, Mersije sa njenom kćerkom, Ramize Zerdalić, Edite Pehilj, svjedoka „D“, svjedoka „K“, svjedoka „AM“, svjedoka „R“, svjedoka „J“ zajedno sa 73-godišnjom staricom, Tihak Zejne i njenog sina, Saje Ćorić, Mirhunise Ćorić, svjedoka „C“, svjedoka „152“, Dike Ćurić, svjedokinje „AG“, svjedoka „AI“, i drugih zatočenika iz Mostara, dok su bošnjački muškarci, zatočenici iz logora Heliodrom, koji su bili dovođeni na prinudni rad bili nezakonito držani u brutalnim, ponižavajućim i nehumanim uvjetima u garaži i podrumu jedne kuće.

8. U istom periodu i u istom svojstvu odgovoran je za fizičko i psihičko zlostavljanje, premlaćivanje, mučenje i ubistva zatočenika u zatvoru Vojno, na mjestima gdje su obavljali prinudne radove, kao i na drugim mjestima, koje su počinili on osobno ili druge osobe a koje radnje su počinjene s ciljem jačanja sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojima je Šunjić svojevrijedno i svjesno učestvovao, pa je tako:

8.(a) Tijekom kolovoza 1993. godine u zatvoru Vojno, zajedno sa Mario Mihaljem (preminuo), i drugim pripadnicima HVO-a, premlaćivali su zatočenika Arifa Omanovića, koji je usljed zadobijenih povreda nekoliko dana nakon toga preminuo, a njegovo tijelo je razmijenjeno i identificirano 21.travnja 1994. godine.

8.(b.) Krajem kolovoza ili početkom rujna 1993. godine zajedno sa Mariom Mihaljem (preminuo), fizički zlostavljao zatočenika Avdu Jelina, zbog čega je Avdo Jelin usljed zadobijenih povreda umro, a njegovo tijelo je razmijenjeno i identificirano 25. travnja 1994. godine.

8.(c) Početkom siječnja 1994. odine, u zatvoru Vojno, osobno je lišio života zatočenika Nurko Enesa pucajući u njega iz neposredne blizine iz automatske puške ispalivši mu jedan metak u lice i dva u prsa, i na mjestu ga ubio.

8(d). Dana 28. kolovoza 1993. godine ili približno tog datuma, nepoznati pripadnik HVO-a, je lišio života zatočenika Dedajić Mesuda, dok je obavljao prinudne radove na prvoj crti bojišnice u Bijelom Polju, općina Mostar; tri zatočenika su zakopali tijelo Dedajić Mesuda blizu mjesta gdje je ubijen; njegovo tijelo je ekshumirano negdje između Zalihića kuća i samostana, a razmijenjeno i identificirano 5. srpnja 1994. godine.

8(e). Neutvrđenog datuma u rujnu 1993. godine, nakon što je jedan od vojnika HVO-a pogođen i ubijen blizu crte bojišnice, nepoznati vojnici HVO-a su naredili zatočenicima: svjedoku „AB“, Arisu Začinoviću, Enveru Kajtaziju, Husniji Ćorajeviću

i Željku Čakaloviću da njegovo tijelo odnesu u ambulantu u mjestu Vojno, što su isti i učinili, ali su okrivljeni za smrt vojnika HVO navodno zbog toga što njegovo tijelo nisu brzo odnijeli; nakon čega su pomenuti zatočenici odvedeni u garažu u Vojnom, gdje su bili izloženi premlaćivanju od Jure Kordića i Maria Mihalja (preminuo) i neidentifikovanog vojnika HVO, te nakon što su zatočenici Enver Kajtazi i Husnija Čorajević pali, nožem su lišeni života, nakon toga vrata garaže su se otvorila i Mario Mihalj i vojnici HVO-a su izašli; svjedok „AB“ i Aris Začinović, obojica zatočenici, su se popeli na mali prozor i pokušali pobjeći, svjedok „AB“ je uspio, a Aris Začinović je uhvaćen i od strane Marija Mihalja lišen života ispred garaže, a nakon toga 4 mrtva tijela, uključujući i tijelo Željka Čakalovića, su viđena ispred garaže; tijela Začinovića, Čakalovića i Čorajevića su identificirana i razmijenjena 25. travnja 1994. godine.

8(f) Neutvrđenog datuma u rujnu 1993. godine, Dragan Šunjić, zajedno sa stražarem Mirko Vračevićem i zapovjednikom Mario Mihaljem (preminuo), prilikom transporta oko 50 zatočenika, koji su bili vezani jedan za drugog, iz logora Heliodrom, općina Mostar, u zatvor Vojno, općina Mostar, radi obavljanja prinudnih radova, na putu prema Vojnom, stražar Mirko Vračević, je iz neposredne blizine pucao iz automatske puške i ubio Asifa Čakramu, a isti metak je prošao kroz Asifa Čakramu i pogodio drugog zatočenika nanoseći mu povrede u predjelu grudi, Čakramino tijelo je razmijenjeno i identificirano 25. travnja 1994. godine. U istom mjesecu Mario Mihalj je lišio života Salima Halilovića, zatočenika koji je bio prebačen iz logora Heliodrom, jer isti nije mogao raditi zbog srčanih problema; njegovo tijelo je razmijenjeno i identificirano 25. travnja 1994. godine.

8(g) Početkom siječnja 1994. godine, Aziz Dautbegović, Džemal Sabitović i svjedok „154“ su nosili ciglu blizu crte bojišnice kod skladišta Andora kada je Džemal Sabitović pogođen metkom u glavu što je prouzrokovalo njegovu smrt, a neutvrđenog datuma u studenom 1993. godine nepoznati vojnik HVO-a je lišio života zatočenika Tabaković Hamdiju dok je obavljao prinudni rad na crti bojišnice u Bijelom Polju; tijela Džemala Sabitovića i Hamdije Tabakovića su razmijenjena i identificirana 10. travnja 1994. godine.

8(h) Tijekom prosinca 1993. godine, neidentificirani vojnik HVO-a po nadimku „Roki“ je prilikom obavljanja prinudnih radova blizu crte bojišnice u Bijelom Polju lišio života Mustafu Kahvića, zatočenika logora Vojno; njegovo tijelo je razmijenjeno i identificirano 10. travnja 1994; takođe, neutvrđenog datuma u studenom 1993. godine zatočenik logora Vojno Mensura Salmana pogođen i ubijen dok je obavljao prinudni rad blizu Zalihića kuće u Bijelom Polju.

9. U periodu od kolovoza 1993. godine do ožujka 1994. godine, u svojstvu dozapovjednika zatvora Vojno, kao pripadnik Prve Bjelopoljske bojne Druge brigade HVO i diverežantske jedinice „Ivan Stanić Čićo“, osobno je učestvovao ili na drugi način pomagao i podržavao fizičko i psihičko zlostavljanje i mučenje zatočenika u zatvoru Vojno, na mjestima gdje su obavljali prinudni rad i na drugim mjestima, a koja djela su počinjena u jačanju sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojima je Šunjić svojevrijedno i svjesno učestvovao, pa su zatočenici premlaćivani policijskim palicama,

drvenim drškama, udarani čizmama, pištoljima, bili podvrgnuti elektro-šokovima, udarani glavom od zid, i na razne druge načine zlostavljani, među kojima su bili zatočenici: svjedok „152“, Ramiz Mačković, svjedok „153“, Enver Tihak, svjedok „AI“, svjedok „AA“, svjedok „AB“, svjedok „AF“ i drugi zatočenici.

10. U periodu od 02.rujna 1993. godine pa do 02. prosinca 1993.godine Šunjić je, u jačanju sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojem je svojevoljno i svjesno učestvovao, osobno silovao svjedokinju „AG“ u zatvoru Vojno.

11. U istom periodu i u istom svojstvu, kao u tački 9. presude, Šunjić je odgovoran za silovanja i seksualno nasilje nad zatočenicama koje su počinile druge osobe, a koja silovanja i seksualna nasilja su počinjena u cilju jačanja sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojima je Šunjić svojevoljno i svjesno učestvovao pa su tako seksualno zlostavljane i silovane zatočnice i to: svjedokinja „A“ koja je silovana od strane Marka Radića, svjedokinja „D“ koja je silovana od strane Marka Radića i Damira (Emira) Brekala; svjedokinja „B“ koja je silovana od strane strane Damira (Emira) Brekala, Tome Aničića, Daria Mihalja, te vojnika po nadimcima Babo i Sergej; svjedokinja „C“ koja je silovana od strane Damira (Emira) Brekala i vojnika po imenu Marko; svjedokinja „AG“ koja je silovana od strane Marka Radića, Damira (Emira) Brekala, Maria Mihalja i drugih neidentificiranih vojnika, svjedokinja „AM“ koja je najmanje tri puta silovana od strane Mirka Vračevića, svjedokinja „J“ koja je je silovana od strane Damira Škobić, svjedokinja „E“ koja je je silovana od strane Mirka Bukare, svjedokinja „F“ koju su seksualno zlostavljali Damir (Emir) Brekalo, Dario Sušac i vojnik sa nadimkom Žuti.

12. U istom periodu i u istom svojstvu, kao u tački 9. presude, osobno je učestvovao, zajedno sa Mariom Mihaljem (preminuo), Damirom (Emirom) Brekalom, Mirkom Vračevićem i drugim vojnicima, u prisiljavanju zatočenica na obavljanje prinudnih radova u zatvoru Vojno, i drugim mjestima, koja djela su učinjena u jačanju sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojima je Šunjić svojevoljno i svjesno učestvovao kao što su kuhanje hrane, čišćenje kuća u zatvoru Vojno i okolini, pranje odjeće, dok su muškarci bili prisiljavani na prinudne radove izvan logora blizu crte bojišnice, izloženi unakrsnoj vatri, da kopaju rovove, nose vreće s pijeskom, municiju, cijepaju drva i obavljaju druge poslove za potrebe HVO-a, pa su tako zatočenici preživljavali teške fizičke i psihičke patnje.

Trećoptuženi Damir (Emir) Brekalo:

U periodu od srpnja 1993.godine do ožujka 1994. godine, u svojstvu pripadnika Prve Bjelopoljske bojne Druge brigade HVO-a i diverzantske jedinice „Ivan Stanić Čićo“, Damir (Emir) Brekalo osobno je učestvovao u hapšenju i nezakonitom zatočenju više desetina bošnjačkih civila, žena, djece, i staraca i bošnjački muškarci, zatočenici iz Heliostrova, koji su bili dovođeni u Vojno na prinudni rad, a svi oni su držani u brutalnim, ponižavajućim i nehumanim uvjetima; ovlasti Brekala su poticale iz njegovog bliskog odnosa sa Markom Radićem i osobno je dao značajan doprinos jačanju zatvorskog sustava Vojno u zlostavljanju i progonu Bošnjaka učinjenjem, ili na

drugi način pomaganjem i podržavanjem učinjenja različitih oblika fizičkog zlostavljanja, prelaćivanja, mučenja, što je za posljedicu imalo smrt više zatočenika, silovanja i seksualno zlostavljanje, čime se stvorila atmosfera straha, a ostalim zatočenicima su nanesene teške psihičke, emocionalne i fizičke povrede, između ostalog:

13. U periodu od srpnja 1994.godine do ožujka 1994. godine Brekalo je odgovoran što je pomagao ili podržavao ubistva zatočenika u zatvoru Vojno i okolnom području, koje radnje su počinjene u jačanju sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojima je Brekalo svojevolumno i svjesno učestvovao, kao što su: ubistvo Envera Kajtazija, Husnije Čorajevića, Željka Čakalovića, Arisa Začinovića od strane Marija Mihalja (preminuo) i Jure Kordića; tijela Začinovića, Čakalovića i Čorajevića su identificirana i razmijenjena 25. travnja 1994. godine, ubistvo Salima Halilovića od strane Maria Mihalja, njegovo tijelo je identificirano i razmijenjeno 25. travnja 1994. godine; ubistvo Dedajić Mensuda od strane nepoznatih vojnika HVO-a, njegovo tijelo je identificirano i razmijenjeno 5. srpnja 1994. godine; ubistvo Asifa Čakrame od strane Mirka Vračevića, njegovo tijelo je identificirano i razmijenjeno 25. travnja 1994. godine; ubistvo Avde Jelina od strane Marija Mihalja (preminu) i Dragana Šunjića, njegovo tijelo je identificirano i razmijenjeno 25. travnja 1994. godine; ubistvo Salmana Mensura od strane nepoznatog vojnika; ubistvo Arifa Omanović od strane Marija Mihalja i Dragana Šunjića, njegovo tijelo je identificirano i razmijenjeno 21.travnja 1994. godine; ubistvo Nurke Enesa od strane Dragana Šunjića, ubistvo Sabitovića Džemala od strane nepoznatog vojnika, njegovo tijelo je identificirano i razmijenjeno 10. travnja 1994. godine, Tabaković Hamdije od strane nepoznatog vojnika, njegovo tijelo je identificirano i razmijenjeno 10. travnja 1994. godine, i ubistvo Kakvić Mustafe od strane nepoznatog vojnika, njegovo tijelo je identificirano i razmijenjeno 10. travnja 1994. godine.

Neutvrđenog datuma u srpnju 1993. godine, Brekalo je pretukao zatočenike Čilić Mustafu i Lulić Rasima, dok su obavljali prinudne radove, na prvoj crti bojišnice u Bijelom Polju, općina Mostar, kao što je kopanje rovova za pripadnike HVO-a, iste večeri zatočenici Čilić i Lulić su izvedeni iz podruma gdje su bili zatočeni i nakon toga se nisu vratili niti su više ikad viđeni; njihova tijela su razmijenjena i identificirana 10. travnja 1994. godine.

14. U istom vremenskom periodu i u istom svojstvu, kako je navedeno u uvodu, Brekalo je odgovoran što je osobno počinio ili na drugi način pomagao ili podržavao nezakonito hapšenje više desetina bošnjačkih civila, žena, djece i staraca i njihovo nezakonito držanje ponižavajućim i nehumanim uvjetima u zatvoru Vojno, općina Mostar, koja djela su počinjena u jačanju sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojima je Brekalo svojevolumno i svjesno učestvovao, kao što je nezakonito hapšenje i zatvaranje zatočenika i to: svjedokinja „X“, svjedokinja „L“, svjedokinja „A“, svjedokinja „F“, Sadeta Macić, Mustafa Macić i dvoje djece, Rahima Makaš sa kćerkom njenih dvoje djece, svjedokinja „B“, svjedokinja „E“ i njenog sina svjedoka „153“, Mediha i njena unuka Sanela, Zejna Mirica sa kćerkom, Enica Ćurić sa majkom i kćerkom, Mersija Omanović i njena kćerka, Ramiza Zerdalić, Edita Pehilj,

svjedokinja „D“, svjedokinja „R“, svjedokinja „AM“, svjedokinja „K“, svjedokinja „J“ sa staricom od sedamdeset i tri godine, Tihak Zejna i njen sin, Saja Ćorić, Mirhunisa Ćorić, svjedokinja „C“, svjedok „152“, Dika Ćurić, svjedokinja „AG“, svjedok „AI“ i drugi zatočenici iz Mostara, te bošnjački muškarci, zatočenici iz logora Heliodrom, koji su dovođeni u Vojno na prinudni rad i nezakonito držani u brutalnim, ponižavajućim i nehumanim uvjetima u garaži i podrumu jedne kuće; svim ovim zatočenicima je bilo naređeno da obavljaju prinudni rad u Vojnom i okolnim područjima, te blizu crte bojnišnice.

15. U istom periodu kako je navedeno u uvodu, Brekalo je odgovoran što je osobno počinio ili na drugi način pomagao ili podržavao fizičko i psihičko zlostavljanje i mučenje zatočenika u zatvoru Vojno, prilikom obavljanja prinudnih radova i na drugim mjestima, koja djela su učinjena u jačanju sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka, u kojima je Brekalo svojevorno i svjesno učestvovao, na način da su zatočenici premlaćivani policijskim palicama, drvenim drškama od alata, udarani čizmana, pištoljima, bili podvrgnuti elektro-šokovima, udarani glavom od zid i na druge načine, a među kojima su bili ovi zatočenici: Zejna Tihak, svjedok „153“, Enver Tihak, svjedok „152“, svjedok „AA“, svjedok „AI“, svjedok „AB“, Ramiz Mačković i drugi zatočenici, a osobno je zlostavljao i mučio svjedoka „AF“.

17. U istom vremenskom periodu i u istom svojstvu, kako je navedeno u uvodu, osobno je učestvovao u silovanju i seksualnom zlostavljanju zatočenica u Vojnom i okolnom području, koja djela su počinjena u jačanju sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojima je Brekalo svojevorno i svjesno učestvovao:

17.(a) Dana 23. srpnja 1993. godine ili približno tog datuma dva puta je silovao šesnaestogodišnju svjedokinju „L“,

17.(b) Dana 24. srpnja 1993. godine ili približno tog datuma silovao je petnaestogodišnju svjedokinju „X“ u Bijelom Polju,

17.(c) Neutvrđenog datuma u periodu od 2. rujna do 2. prosinca 1993. godine, silovao je svjedokinju „AG“ dok je bila u zatvoru Vojno.

17.(d) Neutvrđenog datuma početkom rujna 1993. godine, u dva navrata prisilio na seksualni odnos svjedokinju „D“, te je nakon toga prosljedio Dariu Sušcu da je siluje, što je isti i učinio,

17.(e) Neutvrđenog datuma početkom rujna 1993. godine on i vojnik po imenu Marko su prisilili svjedokinju „C“ da stavi svoj prst u vaginu dok su oni to gledali i smijali se i onda je prisilili na oralni seks s njima,

18. U istom periodu i u istom svojstvu Brekalo je učestvovao ili na drugi način pomagao i podržavao u seksualnom zlostavljanju i silovanju zatočenica u logoru Vojno, koja su počinili drugi vojnici i stražari, a koja djela su počinjena u jačanju sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojima je Brekalo svojevorno i svjesno učestvovao,

tako da su stražari i vojnici seksualno zlostavljali zatočenice i to: svjedokinje „A” i „D” su silovane od strane Marka Radića, svjedokinja „X” je seksualno zlostavljana od strane Marka Radića, svjedokinja „B” je silovana od strane Tome Aničića, Daria Mihalja i vojnika po imenu Babo, i Sergej, svjedokinja „AG” je silovana od strane Marka Radića, Dragana Šunjića, Maria Mihalja i drugih nepoznatih vojnika; svjedokinja „AM” je najmanje tri puta silovao Mirko Vračević, svjedokinja „J” je silovao Dragan Škobić; svjedokinja „E” je silovao Mirko Bukara, svjedokinja „F” su seksualno zlostavljali Damir (Emir) Brekao, Dario Sušac i vojnik sa nadimkom Žuti

Četvrtootpuženi Mirko Vračević

U periodu od srpnja 1993. godine pa do ožujka 1994. godine, tijekom oružanog sukoba između HVO i Armije BiH, Mirko Vračević zvan „Srbin”, kao pripadnik Prve Bjelopoljske bojne Druge brigade Hrvatskog vijeća obrane (HVO), u čijoj zoni odgovornosti se nalazilo mjesto Vojno, općina Mostar, i u svojstvu stražara u zatvoru Vojno, osobno činio, pomagao i poticao izvršenje napada na bošnjačko civilno pučanstvo, u okviru široko rasprostranjenog ili sistematičnog napada na civilno pučanstvo bosanskih Muslimana općine Mostar od strane pripadnika vojnih i policijskih snaga HVO-a, znajući za takav napad, koji je imao za cilj zlostavljanje i progon bošnjačkog stanovništva, a u kojem je Mirko Vračević svojevrijedno i svjesno učestvovao, tijekom kojeg napada je više desetina bosanskih Muslimanki, djece i staraca protuzakonito uhapšeno, zatvarano u nehumanim uvjetima u kućama i drugim objektima u mjestu Vojno, općina Mostar, dok su stotine Bošnjaka muškaraca koji su odvođeni iz logora Heliodrom na prisilni rad, bili nezakonito zatvarani u zatvor u mjestu Vojno, općina Mostar, gdje su držani u brutalnim, ponižavajućim i nehumanim uvjetima u garaži i podrumu jedne kuće, izloženi fizičkom i psihičkom zlostavljanju, mučenju, podvrgavani svakodnevnom premlaćivanju od strane stražara i vojnika, usljed čega je više zatočenika podleglo; kao stražar Mirko Vračević je bio odgovoran za živote i tijela i sigurnost svih zatočenika; imao je ovlast i kontrolu nad zatočenicima i dužnost da spriječi da ih neko ne ozlijedi. Mirko Vračević je osobno dao značajan doprinos funkcioniranju u jačanju sustava zlostavljanja i progona bosanskih Muslimana zatvora Vojno tako što je osobno počinio ili na drugi način pomagao počinjenje različitih oblika fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja, čime je stvorena atmosfera straha; doprinosio je jačanju uvjeta u logoru koji su bili brutalni, barbarski i ponižavajući za zatočnike koji su držani bez osnovnih životnih potrepa, što uključuje adekvatnu hranu, odjeću, smještaj, vodu za piće, liječničku njegu; koji su držani zatočeni u nehygieničkim uvjetima i skučenom prostoru, podvrgavajući ih svakodnevnom premlaćivanju, mučenju, maltretiranju, ponižavanju i psihičkom i seksualnom zlostavljanju, pa je tako:

19. Neutvrđenog datuma u mjesecu rujnu 1993. godine, Mirko Vračević, zajedno sa (preminuo) Mariom Mihaljem i Draganom Šunjićem, u mjestu Đubrani, općina Mostar, učestvovao u transportovanju pedeset (50) zatočenika iz Heliodroma, radi obavljanja prisilnog rada u Bijelom Polju, pa kada se grupa zaustavila da se odmori, Mirko Vračević se okrenuo ka zatočenicima, upitavši ih: „*kako vi Muslimani kažete grob?*”, Zatočenik Čakrama Asif, koji je bio vezan za Makaš Nuhana, je odgovorio: „*mezar*” ,

nakon čega se Mirko Vračević okrenuo i rekao: „*tako je*“, da bi iz neposredne blizine pucao i ubio iz automatske puške Asifa Čakramu, a isti metak je prošavši kroz Asifa Čakramu pogodio drugog zatočenika u predio grudi, nanijevši mu na taj način teške tjelesne povrede

20. U periodu od 7. rujna do kraja mjeseca studenog 1993. godine, u logoru Vojno, Mirko Vračević je najmanje tri puta, u večernjim satima, odvodio svjedokinju zatočenicu logora „AM“ iz prostorije u kojoj je bila zatočena u kuću u sklopu logora, gdje je istu silovao.

21. U periodu od srpnja 1993. godine pa do ožujka 1994. godine, Mirko Vračević, kao pripadnik Prve Bjelopoljske bojne, Druge brigade HVO-a u svojstvu stražara u zatvoru Vojno, odgovoran je što je počinio, podsticao ili na drugi način pomagao ili podržavao nezakonito zatvaranje bošnjačkih civila žena, djece i staraca, sa područja općine Mostar; koja djela su počinjena u cilju jačanja sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u logoru Vojno u kojem je Mirko Vračević svojevolumno i svjesno učestvovao, pa su na taj način nezakonito uhapšene i zatočene sljedeće osobe: Rahima Makaš sa kćerkom njenih dvoje djece, svjedoci „A“ i „F“; Sadeta Macić, Mustafa Macić i dvoje djece, svjedokinja „B“, svjedokinja „E“; Mediha i njena unuka Sanela, Zejna Mirica sa kćerkom, Enica Ćurić sa majkom i kćerkom, Mersija Omanović i njena kćerka, Ramiza Zerdalić, Edita Pehilj, svjedoci „D“, „R“, „K“, „J“ zajedno sa staricom od sedamdeset i tri godine, Zejna Tihak i njen sin, Saja Ćorić, Mirhunisa Ćorić, svjedok „C“, svjedok „152“, svjedok „153“, Dika Ćurić, svjedoci „AG“, „AI“, „AM“ i drugi.

22. U istom periodu od srpnja 1993. godine do ožujka 1994. godine Mirko Vračević, kao pripadnik Prve Bjelopoljske bojne, Druge brigade HVO, u svojstvu stražara u zatvoru Vojno odgovoran je što je počinio, podsticao ili na drugi način pomagao nezakonito prebacivanje Bošnjaka muškaraca iz logora Heliodrom, koji je držao HVO, i njihovo nezakonito zatvaranje u objektima zatvora Vojno, koja djela su počinjena u jačanju funkcioniranja sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u logoru Vojno u kojem je Mirko Vračević svojevolumno i svjesno učestvovao.

23. U istom periodu i u istom svojstvu kao u prethodnoj tački odgovoran je što je podsticao ili na drugi način pomagao ubistva zatočenika u logoru Vojno i okolnom području, koje radnje su počinjene u cilju jačanja sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojima je Mirko Vračević svojevolumno i svjesno učestvovao, kao što su: ubistvo Ćilić Mustafe i Lulić Rasima od strane Damira (Emira) Brekala, njihova tijela su razmijenjena i identificirana 10. travnja 1994. godine; zatim ubistvo Envera Kajtazija, Husnije Ćorajevića, Željka Čakalovića, Arisa Začinovića od strane Marija Mihalja (preminuo) i Jure Kordića; tijela Začinovića, Čakalovića i Ćorajevića su identificirana i razmijenjena 25. travnja 1994. godine; ubistvo Salima Halilovića od strane Maria Mihalja, njegovo tijelo je razmijenjeno i identificirano 25. travnja 1994. godine; ubistvo Dedajić Mensuda od strane nepoznatih vojnika HVO-a, njegovo tijelo je identificirano i razmijenjeno 5. srpnja 1994. godine; ubistvo Avde Jelina od strane Marija Mihalja (preminuo) i Dragana Šunjića, njegovo tijelo je razmijenjeno i identificirano 25. travnja 1994. godine; ubistvo Salmana Mensura od strane nepoznatog

vojnika; ubistvo Arifa Omanović od strane Marija Mihalja i Dragana Šunjića njegovo tijelo je razmijenjeno i identificirano 5. siječnja 1996. godine; ubistvo Nurke Enesa od strane Dragana Šunjića; ubistvo Sabitović Džemala od strane nepoznatog vojnika, njegovo tijelo je razmijenjeno i identificirano 10. travnja 1994. godine; ubistvo Tabaković Hamdije od strane nepoznatog vojnika, njegovo tijelo je razmijenjeno i identificirano 10. travnja 1994. godine i ubistvo Kahvić Mustafe od strane nepoznatog vojnika, njegovo tijelo je identificirano i razmijenjeno 10. travnja 1994. godine.

24. U istom periodu i u isto vrijeme kao u prethodnoj tački odgovoran je što je počinio, podsticao ili na drugi način pomagao fizičko i psihičko zlostavljanje i mučenje zatočenika u zatvoru Vojno, prilikom obavljanja prinudnih radova, kao i na drugim mjestima, koja djela su učinjena u cilju jačanja sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka, u kojima je Mirko Vračević svojevrijedno i svjesno učestvovao, između ostalog zatočenici su bili premlaćivani, mučeni i zlostavljani od strane zapovjednika, stražara zatvora i drugih HVO vojnika i to premlaćivani policijskim palicama, drvenim drškama od sjekire, udarani čizmana, kundacima, podvrgavani elektro-šokovima, udarcima glavom o zid, a među kojima su bili ovi zatočenici: Zejna Tihak, Enver Tihak, svjedok „152“, svjedok „AA“, svjedok „AB“, , Ramiz Mačković, svjedok „AF“ i drugi zatočenici; čime su im nanesene ozbiljne fizičke i psihičke povrede i privremeno i trajno oštećeno zdravlje.

Neutvrđenog datuma, u prvoj polovini mjeseca rujna 1993. godine, u hodniku komandnog mjesta Maria Mihalja u logoru Vojno, Mirko Vračević je prišao svjedokinji „J“ i stavio joj nož pod grlo rekavši joj „dolijala si i ti ptico“, što je kod zatočenice izazvalo ogroman strah i uznemirenost.

Neutvrđenog datuma u mjesecu rujnu 1993. godine, dok su zatočenici čekali na ispitivanje u hodniku komande Maria Mihalja u logoru Vojno, Mirko Vračević je prišao 17-tomjesečnom djetetu svjedokinje „D“, dajući joj bombu u ruke, upitavši: „da li tvoj babo ima ovakvu u kući“, svjedokinja „D“, majka djevojčice, koju je tom prilikom držala u naručju odmaknula je dijete kako bi ga zaštitila; a to je kod svih prisutnih zatočenika izazvalo ogroman strah i uznemirenost.

Neutvrđenog datuma, krajem mjeseca listopada 1993. godine, u krugu logora Vojno, dok su zatočenici čistili krug istog, prišao malodobnom svjedoku „152“, rekavši mu da će ga zaklati kao što je zaklao i njegovu tetku, nakon čega ga je udario kundakom puške.

Neutvrđenog datuma krajem kolovoza ili početkom rujna mjeseca 1993. godine, iz garaže koja se nalazila u sklopu logora Vojno, u kojoj su bili nezakonito zatočeni Bošnjaci, Vračević je doveo svjedoka „153“ u komandno mjesto Maria Mihalja, Mirko Vračević je predao svjedoka „153“ Mariu Mihalju; nakon toga je Mario Mihalj naredio svjedoku „153“ da se skine gol do pojasa, nakon čega ga je udario policijskom palicom, drvenom karnišom i nekim alatom po svim dijelovima tijela, od kojih udaraca je svjedok „153“ bio sav krvav i u modricama, da bi svjedok „153“ usljed zadobivenih

udaraca pao, a nakon toga je Mario Mihalj naredio Mirku Vračeviću da vrati svjedoka „153“ u garažu.

Neutvrđenog datuma krajem kolovoza ili početkom rujna 1993. godine, iz garaže koja se nalazila u sklopu logora Vojno i u kojoj su bili nezakonito zatočeni Bošnjaci, Mirko Vračević je izveo svjedoka „153“ i doveo ga u komandno mjesto Maria Mihalja, predavši ga istom, da bi potom Mario Mihalj, držeći u ruci električni kabal, gole žice kabla omotao oko prstiju svjedoka „153“ i na taj način ga podvrgavao elektro šokovima, dok je za to vrijeme Dragan Šunjić svirao gitaru, a Mirko Vračević istodobno ubadao bajonetom svjedoka „153“ po raznim dijelovima tijela, kojom prilikom je svjedok „153“ trpio snažne tjelesne patnje.

Neutvrđenog datuma krajem kolovoza ili početkom rujna 1993. godine, iz garaže koja se nalazila u sklopu logora Vojno, Mirko Vračević je izveo zatočenika Arifa Omanovića i doveo ga u komandno mjesto Maria Mihalja, gdje je Arif Omanović teško pretučen od strane Maria Mihalja od čega je Arif Omanović bio sav krvav, u modricama i sa natečenim tijelom, da bi ga potom Vračević odvuкао u garažu u tako lošem stanju da Omanović nije mogao sam ni da hoda.

Neutvrđenog datuma, početkom rujna 1993. godine, iz garaže koja se nalazila u sklopu logora Vojno, Mirko Vračević je izveo svjedoka svjedoka „AI“ iz garaže i odveo ga u obližnju kuću gdje su ga dočekali Mario Mihalj i Dragan Šunjić, smjestili ga na stolicu a potom mu vezali prste električnom žicom, koja je bila povezana sa telefonom, nakon čega je Mario Mihalj počeo okretati ručicu telefona, što je prouzrokovalo da kroz tijelo svjedok „AI“ prolazi struja, što je kod zatočenika izazvalo strašne bolove i patnje da bi ga potom u polusvjesnom stanju odveli u garažu.

25. U periodu od srpnja 1993. godine pa do ožujka 1994. godine, Mirko Vračević, kao pripadnik Prve Bjelopoljske bojne, Druge brigade HVO-a u svojstvu stražara u logora Vojno, odgovoran je što je počinio, podsticao ili na drugi način pomagao nezakonito korištenje zatvorenica za obavljanje prinudnih radova u zatvoru Vojno i okolnom području, kao što kuhanje hrane, pranje odjeće i posuđa, čišćenje kuća, dok su muškarci bili prisiljavani da kopaju rovove, nose vreće s pijeskom, municiju, cijepaju drva i obavljaju druge poslove za potrebe HVO-a, podvrgavao ih teškoj fizičkoj i psihičkoj patnji, sve u cilju jačanja sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojima je Mirko Vračević svojevoljno i svjesno učestvovao.

26. U periodu od srpnja 1993. godine pa do ožujka 1994. godine, Mirko Vračević, kao pripadnik Prve Bjelopoljske bojne, Druge brigade HVO-a u svojstvu stražara u zatvoru Vojno, odgovoran je što je podsticao ili na drugi način pomagao silovanja i seksualnog nasilja nad zatočenicama, što je počinjeno u jačanju sustava zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojima je Mirko Vračević svojevoljno i svjesno učestvovao, među kojima su: svjedokinja „A“ koja je silovana od strane Marka Radića; svjedokinja „D“ koja je silovana od strane Marka Radića i Damira (Emira) Brekala, svjedokinja „B“ koja je silovana od strane strane Damira (Emira) Brekala, Tome Aničića, Daria Mihalja te vojnika po nadimcima Babo i Sergej; svjedokinja „C“ koja je silovana od strane Damira

(Emira) Brekala i vojnika po imenu Marko; svjedokinja „AG“ koja je silovana od strane Marka Radića, Damira (Emira) Brekala, Maria Mihalja, Dragana Šunjića i drugih neidentificiranih vojnika; svjedokinja „J“ koja je silovana od strane Dragana Skobića; svjedokinja „F“ koja je seksualno zlostavljana od strane Damira (Emira) Brekala Daria Šuša i vojnika po nadimku Žuti.

Dana 27. kolovoza 1993. godine, u večernjim satima, iz kuće u sklopu logora Vojno, u kojoj je bila zatočena svjedokinja „E“, istu izveo i odveo je do kuće u kojoj je bila komanda, gdje joj je Marko Radić naredio da ide sa Mirkom Vračevićem govoreći joj da radi sve što joj bude rečeno da radi, nakon čega ju je Mirko Vračević odveo do Mirka Bukare, pripadnika HVO-a, predao je istom rekavši „evo je“, nakon čega je Mirko Bukara svjedokinju „E“ prisilio na seksualni odnos.

Dakle, u toku oružanog sukoba između Armije Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane (HVO), kao dio širokog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva na teritoriji Hercegovine, konkretno na teritoriji općine Mostar, znajući za takav napad i znajući da učestvuju u tom napadu:

Marko Radić, Dragan Šunjić, Damir Brekalo i Mirko Vračević u dogovoru sa Mariom Mihaljem (preminuo), Ivekom Kolobarom, Jurom Kordićem, Nedžadom Čorićem zvanim Nečko, Amelom Hadžiosmanovićem zvanim Doktor, Nedžadom Tinjakom zvanim Žuti, između ostalih, učestvovali u udruženom zločinačkom poduhvatu u zatvoru Vojno radi zlostavljanja i progona bosanskih Muslimana i drugih ne-Hrvata koje su držali u zatvoru, kroz različite oblike fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja i, prema tome, odgovorni za gore opisane zločine, koji su svi imali kao prirodne i predvidive posljedice izvršenje udruženog zločinačkog poduhvata;

Čime su optuženi počinili:

1. Marko Radić krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) progon u vezi sa tačkama a) lišenje druge osobe života(ubistvo), tačka e) zatvaranje (samovoljno i protivpravno zatvaranje zatvorenika u logoru), tačka f) mučenje, g) seksualno nasilje (silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja), tačka k) druga nečovječna djela (zatvaranje u nehumanim uslovima, maltretiranje, ponižavanje i drugo psihičko zlostavljanje), a sve uvezi sa članom 29. i članom 180. stav 1. KZ BiH,
2. Dragan Šunjić krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) progon u vezi sa tačkama a) lišenje druge osobe života(ubistvo), tačka e) zatvaranje (samovoljno i protivpravno zatvaranje zatvorenika u logoru), tačka f) mučenje, g) seksualno nasilje (silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja), tačka k) druga nečovječna djela (zatvaranje u nehumanim uslovima, maltretiranje, ponižavanje i drugo psihičko zlostavljanje), a sve uvezi sa članom 29. i članom 180. stav 1. KZ BiH,

3. Damir Brekalo krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) progon u vezi sa tačkama a) lišenje druge osobe života(ubistvo), tačka e) zatvaranje (samovoljno i protivpravno zatvaranje zatvorenika u logoru), tačka f) mučenje, g) seksualno nasilje (silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja), tačka k) druga nečovječna djela (zatvaranje u nehumanim uslovima, maltretiranje, ponižavanje i drugo psihičko zlostavljanje), a sve uvezi sa članom 29. i članom 180. stav 1. KZ BiH,
4. Mirko Vračević krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) progon u vezi sa tačkama a) lišenje druge osobe života(ubistvo), tačka e) zatvaranje (samovoljno i protivpravno zatvaranje zatvorenika u logoru), tačka f) mučenje, g) seksualno nasilje (silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja), tačka k) druga nečovječna djela (zatvaranje u nehumanim uslovima, maltretiranje, ponižavanje i drugo psihičko zlostavljanje), a sve uvezi sa članom 29. i članom 180. stav 1. KZ BiH,

pa ih Sud na osnovu odredbe člana 285. ZKP-a BiH, uz primjenu odredbi iz članova 39, 42. i 48. KZ BiH

O S U D U J E

1. **OPTUŽENOG MARKA RADIĆA NA KAZNU DUGOTRAJNOG ZATVORA U TRAJANJU OD 25 GODINA,**
2. **OPTUŽENOG DRAGANA ŠUNJIĆA NA KAZNU DUGOTRAJNOG ZATVORA U TRAJANJU OD 21 GODINE,**
3. **OPTUŽENOG DAMIRA BREKALA NA KAZNU DUGOTRAJNOG ZATVORA U TRAJANJU OD DVADEST (20) GODINA,**
4. **OPTUŽENOG MIRKA VRAČEVIĆA NA KAZNU ZATVORA U TRAJANJU OD (14) GODINA,**

Optuženim Marku Radiću, Draganu Šunjiću i Damiru Brekalu se u skladu sa članom 56. KZ BiH u izrečenu kaznu uračunava vrijeme provedeno u pritvoru po rješenjima ovog Suda počev od 02.06.2006. godine, pa nadalje.

Optuženi se u smislu člana 188. stav 4. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine oslobađaju obaveze da nadoknade troškove krivičnog postupka i paušala koji u cjelini padaju na teret budžetskih sredstava suda.

O b r a z l o ž e n j e:

Optužnicom Tužilaštva Bosne i Hercegovine broj:KT-RZ-95/05 od 29.11.2006. godine, potvrđenom dana 01.12.2006. godine, Marko Radić, Dragan Šunjić i Damir Brekalo optuženi su da su, radnjama поближе opisanim u tačkama 1., 2., 2.a), 2.b), 2.c), 2.d), 2.e), 2.f), 2.g), 2.h), 3., 4., 4.a), 4.b), 4.c), 4.d), 5., 6., 7., 8., 8.a), 8.b), 9., 9.a), 9.b), 9.c), 9.d), 9.e), 10., 11., 12., 13., 14., 14.a), 15., 16., 17., 18., 18.a), 18.b), 18.c), 18.d), 18.e) i 19. optužnice počinili krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkama a), e), f) g) i k) KZ BiH, u vezi sa članom 29. KZ BiH, a sve u vezi sa članom 180. stav 1., 2. i 3. KZ BiH. Optužnicom Tužilaštva Bosne i Hercegovine broj:KT-RZ-200/06 od 27.12.2006. godine, potvrđenom dana 03.01.2007. godine, Mirko Vračević je optužen da je radnjama поближе opisanim u tačkama 1., 2., 3.a), 3.b), 4., 5., 6.a), 6.b), 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13. i 14. optužnice počinio krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkama a), e), f) g) i k) KZ BiH, u vezi sa članom 29. KZ BiH, a sve u vezi sa članom 180. stav 1. KZ BiH.

Na osnovu člana 25. stav 1. ZKP BiH Sud je rješenjem broj X-KR-05/139, od 16.03.2007. godine odlučio da predmet protiv optuženog Mirka Vračevića spoji sa predmetom koji se vodi protiv optuženih Marka Radića, Dragana Šunjića i Damira Brekla, nakon čega je započeo glavni pretres dana 17.04.2007. godine.

Dana 15.05.2008. godine tužilac je na dostavio Sudu jedinstvenu optužnicu protiv optuženih Radića, Šunjića, Brekala i Vračevića, te u činjeničnom opisu krivičnih djela precizirao pojedine tačke optužnice na način što je u tački 1. optužnice protiv Radića, Šunjića i Brekala iza teksta gdje se navodi imena Dika Ćurić, Drljević Plema izmijenjen tekst optužnice tako što je izostavljeno ime „*Drljević Plema*“, u tački 2.a) izmijenjen je tekst optužnice tako što umjesto „neutvrđenog datuma u mjesecu kolovozu“ stoji „*neutvrđenog datuma u mjesecu srpnju 1993. godine*“, te u dijelu iste tačke gdje stoji: „nakon toga lišio ih života“ brisano je „*lišio života*“, u tački 2.c) iz teksta: „neidentifikovani vojnik HVO-a je lišio života“ izostavljen je tekst „*lišio života*“, u tački 2.d) u dijelu teksta: „nakon što je vojnik HVO-a ranjen“ izostavljena je riječ „*je ranjen*“, a u dijelu teksta: „naređeno da njegovo tijelo odnesu u ambulantu u mjestu Vojno, što su isti i učinili, a nakon što je vojnik umro na putu“ izostavljen je dio teksta: „*a nakon što je vojnik umro na putu*“, u tački 2.e) izmijenjen je tekst na način što je u tekstu: „lišio je života Salima Halilovića, zatočenika koji je bio u istoj grupi sa zatočenicima“ izostavljen dio teksta „*u istoj grupi sa zatočenicima*“, u tački 2.g) iza teksta: „a takođe istog mjeseca, neutvrđenog datuma“ izostavljen je tekst „*istog mjeseca*“, u tački 2.h) iza teksta „a takođe u istom periodu neutvrđenog datuma“ izostavljen je tekst u „*istom periodu*“, u tački 4.a) iza teksta „strgnuo joj majicu, odjeću“ izostavljena je riječ „*majicu*“, a iza teksta „strgao joj odjeću“ izostavljen je tekst „*a zatim izvadio nož i zaprijetio da će je ubiti*“, te u istoj tački iza teksta „*sljedeći put tako nećeš biti sretna*“ izostavljen je tekst „*te pokušao da je siluje, ali to nije učinio, jer je telefon zazvonio i morao je da ide, ali je rekao da je imala sreće i da će biti loših dana za nju*“, u tački 4.b) iz teksta „dovedene u komandu Marka Radića na prvi sprat kuće“ izostavljen je tekst „*na prvi sprat kuće*“, a iz teksta „nakon čega se uputio u prizemlje te kuće“ izostavljen je tekst „*se uputio u prizemlje te kuće*“, u tački 4.c) iza

teksta „onda je prislio“ izostavljen je tekst „*doveo svjedokinja „D“ Marku Radiću, koji je prisilio*“, u tački 5. iza riječi „Sergej“ izostavljen je tekst „i Marko“, u tački 7. iza riječi „Dika Ćurić“ izostavljeno je ime „*Drljević Plema*“, u tački 9.a) na početku tačke izostavljen je dio teksta „*neutvrđenog datuma u kolovozu*“, u tački 9.b) iza teksta „od vojnika HVO-a“ izostavljena je riječ „*ranjen*“, a u dijelu teksta „iza što su isti učinili“ izostavljen je dio teksta „*a nakon što je vojnik HVO-a na putu umro*“, kao i u dijelu teksta „iza i lišen života“ izostavljen je tekst „*od starne stražara logora*“, u tački 9.c) iza taksta zatočenik koji je bio izostavljen je dio teksta „*iz iste grupe zatočenika koji su*“, u tački 9.d) izostavljen je dio teksta „*neutvrđenog datuma u studenom 1993. god, zatočenik Sabitović Džemal*“, u tački 9.e) iza riječi „travnja 1994. godine“ izostavljen je tekst u „*istom periodu*“, u tački 10. izostavljeno je iza imena „*Ramiz Mačković*“ prezime „*Sirovica*“, a iza imena „*Avdo Jelin*“ izostavljena je riječ „*zaštićeni*“, u tački 12. iza imena „Sergej“ izostavljeno je „*i Marko*“, u tački 14. iza teksta „i nakon toga“ izostavljeno je „*lišio ih života*“, u tački 16 iza imena „Dika Ćurić“ izostavljeno je ime „*Drljević Plema*“, u tački 17. izostavljeno je „*Sirovica*“, u tački 18.d) iza teksta „te nakon toga“ izostavljeno je „*naredio vojniku po imenu*“, te u tački 19. izostavljeno je „*svjedokinja „D“*“, a iza imena „Sergej“ izostavljeno je „*i Marko*“. U odnosu na optužnicu protiv optuženog Mirka Vračevića tužilac je u činjeničnom dijelu precizirao optužnicu na način da je u tački 20. jedinstvene optužnice na samom početku ove tačke tekst „*krajem mjeseca kolovoza 1993. god*“, zamijenio tekstom „*dana 27.kolovoza 1993. godine*“, te iz teksta „*ide sa Mirkom Vračevićem da obavi šta treba*“ izostavio tekst da „*obavi šta treba*“, a iz dijela teksta „*nakon čega je Mirko Bukara upotrebom fizičke sile*“ izostavljen je tekst „*upotrebom fizičke sile*“, u tački 21.a) iz teksta „Mirko Vračević je ušao u kuću u kojoj je bila zatočena „J““ izostavljen je tekst „*je ušao u kuću u kojoj je bila zatočena J*“, u tački 21.b) iz teksta „Mirko Vračević je ušao u prostoriju u kojoj su bile zatočene žene Bošnjakinje, među kojima je bilo i malodobne djece“ izostavljen je tekst „*ušao u prostoriju u kojoj su bile zatočene žene Bošnjakinje, među kojima je bilo i malodobne djece*“, a iz dijela teksta: „*kod svih prisutnih zatočenika u kući*“ izostavljena je riječ „*u kući*“, u tački 23.a) iza teksta „u kojoj su bili nezakonito zatočeni Bošnjaci“ izostavljen je tekst „*među kojima i malodobni 153*“, kao i dio teksta „*došao po istoga, izveo ga iz garaže*“, a iza teksta „a zatim je doveo svjedoka 153.“ izostavljen je tekst „*u kuću u neposrednoj blizini garaže, u kojoj je imao ured*“, u tački 23.b) iza teksta „bili nezakonito zatočeni Bošnjaci“ izostavljeno je „*među kojima i malodobni 152*“, a iza imena „Mirko Vračević“ izostavljen je tekst „*došao po istoga, izveo iz garaže u kuću u neposrednoj blizini garaže*“, u tački 24. izostavljene su riječi „*krajem ili početkom rujna mjeseca*“, te dio teksta „*kuću u neposrednoj blizini garaže u kojoj je imao ured, predao istog nakon čega ga je Mario Mihalj tukao neko vrijeme*“, u tački 26. iza teksta „i zatočene sljedeće osobe“ izostavljeno je „*zaštićena svjedokinja X, i zaštićena svjedokinja L, kao i Plema Drljević*“, u tački 30. izostavljen je dio teksta „*su žene zetočenice*“, te u tački 31. iza teksta „od strane Marka Radića“ izostavljeno je „*i Damir(Emir) Brekalo*“, kao i u dijelu teksta gdje je iza imena „Babo i Sergej“ izostavljeno ime „*i Marko*“. Tužilac je ostao pri ovakvom činjeničnom opisu krivičnih djela kao i neizmjenjenim pravnim kvalifikacijama iz posebnih optužnica sve do kraja glavnog pretresa.

Sud je dana 26.12.2006. godine održao ročište za izjašnjenje o krivnji optuženih Marka Radića, Dragana Šunjića i Damira Brekala kojom prilikom je optuženi Radić odbio da se izjasni o krivnji, kojom prilikom je sudija za prethodno saslušanje postupajući u skladu sa članom 229. stav 1. ZKP BiH, po službenoj dužnosti na zapisnik konstatovao da optuženi poriče krivnju, dok su optuženi Šunjić i Brekalo izjavili da nisu krivi. Na ročištu održanom 26.01.2007. god optuženi Mirko Vračević se izjasnio da nije kriv.

Tokom glavnog pretresa optuženi Marko Radić i Dragan Šunjić su stupili u štrajk glađu, te se iz tog razloga nisu pojavili na nastavku glavnog pretresa koji je održan 21.09.2007. godine. Sud je konstatovao da je od strane sudske policije dostavljena službena zabilješka u kojoj je navedeno da su optuženi odbili da se pojave na zakazano ročište pošto su stupili u štrajk glađu. Sud je donio odluku da se pretres održi bez prisutva uredno pozvanih optuženih, ali u prisustvu njihovih branilaca. Zbog štajka glađu optuženi Radić i Šunjić nisu pristupili na nastavke glavnog pretresa koji su održani 24.09.2007.god., 28.09.2007.god., 05.10.2007.god., 8.10.2007.god., i 11.10.2007. god., pa je Sud na svim navedenim pretresima donio odluku da pretrese održi bez prisutva uredno pozvanih Marka Radića i Dragana Šunjića, smatrajući da optuženi odbijaju da prisustvuju zakazanim ročištima, te se na taj način svjesno odriču prava koje im pripadaju po Zakonu. Za svo vrijeme trajanja štrajka glađu ekspertski tim vještaka je obavljao preglede zdravstvenog stanja ovih optuženih i dostavljao sudu izvještaj u kojima je navedeno da su isti svjesni i orjentisani u vremenu i prostoru, branioci optuženih su bili prisutni na svim ročištima, optuženim je dostavljan zapisnik sa održanih ročišta u formi CD i istima je ostavljena mogućnost da se u svakom momentu uključe i prisustvuju suđenju.

U toku cijelog postupka, Sud je vodio računa o zaštiti identiteta svjedoka, a posebno svjedoka Tužilaštva sa dodjeljenim mjerama zaštite i to svjedoka: „AI“, „152“, „A“, „J“, „C“, „F“, „E“, „D“, „R“, „AD“, „AK“, „AA“, „AL“, „151“, „K“, „AF“, „AJ“, „153“, „AH“, „AE“, „B“, „L“, „X“ i „154“, zatim svjedoka tužilaštva „AG“, „AB“ i „AM“ čiji su iskazi čitani, kao i svjedoka odbrane sa dodjeljenim mjerama zaštite i to svjedoka prvooptuženog „001“ i „003“, na način što se na glavnom pretresu kao i u presudi ne spominju puna imena i prezimena ovih svjedoka, nego samo njima dodjeljeni pseudonimi, dok se potpuni podaci o navedenim svjedocima nalaze u spisu, koji je takođe pod posebnom zaštitom.

U toku glavnog pretresa javnost je bila isključena na ročištima koja su održana u dane: 19.04.2007. god. za vrijeme ispitivanja zaštićenog svjedoka „AI“, 07.06.2007. god. za vrijeme ispitivanja zaštićenog svjedoka „152“, 13.06.2007. god. i 26.06.2007. god. za vrijeme ispitivanja zaštićenog svjedoka „A“, 29.06.2007. god i 06.07.2007. god. za vrijeme ispitivanja zaštićenog svjedoka „J“, 23.07.2007. god. i 27.07.2007. god. za vrijeme ispitivanja zaštićenog svjedoka „C“, 24. 09.2007. god i 28.09.2007. god. za vrijeme ispitivanja zaštićenog svjedoka „E“, 5.10.2007. god i 8.10.2007. god. za vrijeme ispitivanja zaštićenog svjedoka „D“, 21.01.2008. god. za vrijeme ispitivanja zaštićenog svjedoka „B“, 13.02.2008. god. za vrijeme ispitivanja zaštićenog svjedoka „L“, 19.02.2008. god. za vrijeme ispitivanja zaštićenog svjedoka „X“ i 28.08.2008. godine za vrijeme ispitivanja zaštićenog svjedoka „001“ kojeg je predložila odbrana

prvooptuženog. Takođe, javnost je bila djelimično isključena na ročištima koja su održana 30.11.2007. god. za vrijeme ispitivanja zaštićenog svjedoka „K“, 03.12.2007. godine za vrijeme ispitivanja svjedoka Ibrahima Šogolja, 8.01.2008. god., za vrijeme ispitivanja zaštićenog svjedoka „AH“, 15.01.2008. god. za vrijeme ispitivanja zaštićenog svjedoka „AE“ i 18.08.2008. godine za vrijeme ispitivanja zaštićenog svjedoka 003.

Naime, Tužilaštvo je predložilo Sudu da se isključi javnost za vrijeme ispitivanja navedenih svjedoka optužbe sa dodjeljenim mjerama zaštite, kao i prilikom čitanja iskaza ovakvih svjedoka, iz razloga zaštite ličnog i intimnog života oštećenih, od kojih su najveći broj bile žene koje su svjedočile o silovanjima i seksualnom zlostavljanju kojem su bile izložene, kao i zbog zaštite interesa svjedoka. Odbrana optuženih se protivila isključenju javnosti obrazlažući to već dodjeljenim mjerama zaštite za sve ove svjedoke, ističući da isti svjedoče pod pseudonimima, što predstavlja dovoljnu garanciju zaštite identiteta svih ovih svjedoka. Vijeće je donijelo odluku da prihvati prijedlog Tužilaštva i da isključi javnost za vrijeme davanja iskaza pomenutih svjedoka na pretresu kao i čitanja iskaza oštećenih i svjedoka, a na osnovu člana 235. ZKP BiH, smatrajući da je sadržaj njihovog svjedočenja takve naravi da je isključenje javnosti neophodno zbog zaštite njihovog ličnog i intimnog života kao i zbog zaštite interesa svjedoka i pored dodjeljenih mjera zaštite u skladu sa Zakonom o zaštiti svjedoka. Takođe Sud je prihvatio i prijedlog odbrane da se isključi javnost prilikom svjedočenja svjedoka prvooptuženog „001“ i „003“, jer je i za ove svjedoke smatrao da zbog sadržaja njihovog iskaza javnost treba biti isključena, pošto se jedino na taj način mogu zaštititi interesi ovih svjedoka.

IZVEDENI DOKAZI

U toku dokaznog postupka Tužilaštvo je izvelo sljedeće dokaze:

Po prijedlogu Tužilaštva BiH, u svojstvu svjedoka saslušani su: svjedok „AI“, Saja Ćorić, svjedok „152“, svjedok „A“, svjedok „J“, svjedok „C“, svjedok „F“, svjedok „E“, svjedok „D“, svjedok „R“, svjedok „AD“, svjedok „AK“, svjedok „AA“, svjedoci Mačković Ramiz, Dika Ćurić, Azer Handžar, Ramiz Bebanić, svjedok „AL“, Semir Humačkić, svjedok „151“, Trtak Hasan, svjedok „K“, Šogolj Ibrahim, Kožul Slavko, Ibrahimović Redžo, Dragan Galić, svjedok „AF“, Humačkić Zulfo, Damir Lukić, svjedok „153“, Stanko Božić, Dautbegović Aziz, svjedok „AH“, svjedok „AE“, Huso Mehremić, svjedok „L“, svjedok „X“, svjedok „154“ i svjedok Arnel Šahurić.

U toku glavnog pretresa, svoj nalaz i mišljenje u svojstvu vještaka Tužilaštva BiH dali su vještaci: Dr. Haso Sefo (vještačenje neurohirurškog stanja optuženog Brekala) vještak Alma Bravo- Mehmedbašić (vještačenje svjedoka AG) i vještak Senadin Ljubović (vještačenje optuženog Brekala Damira)

Nadalje, u toku glavnog pretresa, Sud je izvršio uvid u sljedeće dokaze koje je Tužilaštvo BiH dostavilo: Zapisnik o saslušanju zaštićenog svjedoka „AI“ sastavljen u Tužilaštvu BiH dana 10.10.2006. godine pod brojem KT-RZ-95/05, sa prevodom na engleski jezik; Medicinska dokumentacija – Nalaz i mišljenje specijaliste za bolesnika „AI“ sačinjena od strane Regionalnog medicinskog centra „Dr Safet Mujić“ Mostar, pod brojem 3760, od 13.09.1996. godine; Medicinska dokumentacija – Nalaz i mišljenje specijaliste za bolesnika „AI“ sačinjena od strane Regionalnog medicinskog centra „Dr Safet Mujić“ Mostar, pod brojem 6216/06, od 16.11.2006. godine; Medicinska dokumentacija za svjedoka „AI“ – nekompletne fotokopije; Spisak osoba koje su dana 14.08.1993. godine razmjenjene iz logora Vojno, pod brojem 1-5-10/96, sačinjen od strane Inicijativnog odbora žena logorašica logora „Vojno“ Bijelo Polje od 01.05.1996. godine; Otpusnica iz bolnice na ime Saje Ćorić pod brojem 562/97, izdata od strane Opšte hirurške bolnice Mostar; Medicinska dokumentacija - Radiologijski nalaz i mišljenje za osobu Saju Ćorić, sačinjena od strane Kliničke bolnice Mostar (Služba za radiologiju), pod brojem 4458, od 22.08.1997. godine; Medicinska dokumentacija - Radiologijski nalaz i mišljenje za osobu Saju Ćorić, sačinjena od strane Kliničke bolnice Mostar (Služba za radiologiju), pod brojem 4458 od 22.08.1997. godine; Medicinska dokumentacija - Nalaz i mišljenje specijaliste za bolesnika Saju Ćorić, sačinjena od strane Regionalnog medicinskog centra Mostar (Služba za hirurške bolesti), pod brojem 65/97, od 25.08.1997. godine; Medicinska dokumentacija - Radiologijski nalaz i mišljenje za osobu Saju Ćorić, sačinjena od strane Kliničke bolnice Mostar (Služba za radiologiju), pod brojem 4606, od 19.09.1997. godine; Otpusno pismo na ime Saje Ćorić, pod brojem 585, izdato od strane Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu (Klinika za neurohirurgiju); Medicinska dokumentacija - Nalaz i mišljenje za osobu Saju Ćorić, sačinjena od strane Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu (Institut za radiologiju), od 14.07.1998. godine; Zapisnik o saslušanju svjedoka Saje Ćorić, sastavljen u Tužilaštvu BiH od 15.05.2006. godine, pod brojem KT-RZ-95/05, sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka Saje Ćorić, sastavljen u Tužilaštvu BiH od 07.12.2006. godine, pod brojem KT-RZ-200/06, sa prevodom na engleski jezik; Otpusnica iz bolnice na ime svjedoka pod pseudonimom „152“, pod brojem 326/00, izdata od strane RMC „Dr Safet Mujić“, O.J. Bolnica za hirurške bolesti, Služba za hirurške bolesti; Otpusno pismo na ime svjedoka „152“, pod brojem 70, izdato od strane Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu; Medicinska dokumentacija na ime svjedoka „152“, pod brojem 221/00, sačinjena od strane RMC „Dr Safet Mujić“, Odjel za patologiju i sudsku medicinu; Medicinska dokumentacija – Nalaz i mišljenje ljekara na ime svjedoka „152“, od 11.04.1996. godine; Foto-dokumentacija – fotografisanje ožiljaka svjedoka „152“ u Tužilaštvu BiH, pod brojem 17-13/1-7-19/06, sačinjena od strane Državne agencije za istrage i zaštitu, od 25.05.2006. godine (datum izrade 09.03.2006. godine); Zapisnik o saslušanju svjedoka pod pseudonimom „125“, sastavljen u Tužilaštvu BiH, od 25.05.2006. godine, pod brojem KT-RZ-95/05, sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka pod pseudonimom „A“, sastavljen u sudu u Mostaru, kod istražnog sudije Zaimović Reufa, od 30.03.1996. godine, pod brojem Ki 4/95, sa prevodom na engleski jezik; Izjava svjedoka „A“ data istražiteljima MKSJ, od 26.02.2001. godine i 06.03.2001. godine; Zapisnik o saslušanju svjedoka „A“, sastavljen u Tužilaštvu BiH, od 19.05.2006. godine, pod brojem KT-RZ-95/05, sa

prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka pod pseudonimom „J“, sastavljen u sudu u Mostaru, kod istražnog sudije Halila Maksumića, od 29.03.1996. godine, pod brojem Ki 4/96, sa prevodom na engleski jezik; Izjava svjedoka „J“ data istražiteljima MKSJ, od 28.04.1997. godine; Zapisnik o saslušanju svjedoka „J“, sastavljen u Tužilaštvu BiH, od 30.06.2006. godine, pod brojem KT-RZ-95/05, sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka pod pseudonimom „C“, sastavljen u Tužilaštvu BiH, od 23.05.2006. godine, pod brojem KT-RZ-95/05, sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka pod pseudonimom „F“, sastavljen u sudu u Mostaru, kod istražnog sudije Halila Maksumića, od 09.04.1996. godine, pod brojem Ki 4/96, sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka „F“, sastavljen u Tužilaštvu BiH, od 24.07.2006. godine, pod brojem KT-RZ-95/05, sa prevodom na engleski jezik; Skica logora i terena oko logora Vojno, nacrta od strane svjedoka pod pseudonimom „E“ od 24.09.2007. godine; Zapisnik o saslušanju svjedoka pod pseudonimom „D“, sastavljen u Tužilaštvu BiH, od 24.05.2006. godine, pod brojem KT-RZ-95/05, sa prevodom na engleski jezik; Izjava svjedoka pod pseudonimom „R“ data istražiteljima MKSJ, od 29.06.2002. godine sa prevodom; Spisak osoba u rukopisu svjedoka pod pseudonimom „AK“; Izjava pritvorenika koji su se vratili sa rada i boravka u logoru Vojno od 28.01.1994. godine, na kojoj je svjedok „AK“ vlastoručno označio svoj potpis na 8. strani izjave; Prevod izjave pritvorenika koji su se vratili sa rada i boravka u logoru Vojno od 28.01.1994. godine na engleski jezik (sa elektronskom ovjerom MKSJ-a); Izjava pritvorenika koji su se vratili sa rada i boravka u logoru Vojno od 28.01.1994. godine, na kojoj je označen potpis svjedoka Ilumačkić Semira na 8. strani izjave; Medicinska dokumentacija – Povijet bolesti i Otpusno pismo na ime Azera Handžara, pod brojem 430/0, sačinjeno od strane Regionalne ratne bolnice HVO Mostar; Medicinska dokumentacija – Potvrda kojom se potvrđuje da je Azer Handžar primljen u bolnicu na liječenje, pod brojem 30-17-3-682/93, izdata od strane MC „Džemal Bijedić“ Zenica, Regionalna bolnica Zenica, od 14.09.1993. godine; Spisak sačinjen od strane svjedoka Šogolj Ibrahima, na kojem se nalaze imena 75 lica; Dnevnik sa Heliodroma – Škola i sala – Mostar, vođen od 16.09.1993. godine do 13.10.1993. godine; Zapisnik o saslušanju svjedoka Slavka Kožula, sastavljen u Tužilaštvu BiH, od 05.10.2006. godine, pod brojem KT-RZ-95/05, sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka Damira Lukića, sastavljen u Tužilaštvu BiH, od 21.11.2006. godine, pod brojem KT-RZ-95/05, sa prevodom na engleski jezik; Skica identifikovana od strane svjedoka pod pseudonimom „153“, sa ovjerom MKSJ; Zapovjed kojom se odobrava izuzimanje 50 pritvorenika SVIZ-a „Heliodrom“ Mostar, pod brojem 02-4/3-01/01-1153/93, izdata od strane Hrvatske zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće odbrane, OZ JIH, Sektor odbrane Mostara, od 02.09.1993. godine; Zapovjed kojom se odobrava izuzimanje 50 pritvorenika SVIZ-a „Heliodrom“ Mostar, pod brojem 02-4/3-04/2-933/93, izdata od strane Hrvatske zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće odbrane, OZ JIH, Sektor odbrane Mostara, od 19.08.1993. godine; Izvješće, pod brojem 02-12-13-37/94, sačinjeno od strane Uprave vojne policije, Konačište ratnih zarobljenika, od 31.01.1994. godine; u čijem prilogu se nalazi Zapisnici, sačinjeni od strane zapovjednika vojnog zatvora „Vojno“, Maria Mihalja, od 30.10.1994. godine; Izjava pritvorenika koji su se vratili sa rada i boravka u logoru Vojno od 28.01.1994. godine; Izvješće o obilasku zatvora, koja sadrži četiri izjave pritvorenika u prilogu, pod brojem

663/93, potpisano od strane ravnatelja SVIZ-a Stanka Božića, Središnji vojno-istražni zatvor, od 10.09.1993. godine; Izvješće za mjesec rujan 1993. godine upućeno načelniku Vojne policije, pod brojem 735/93, potpisano od strane ravnatelja SVZ-a Stanka Božića, Središnji vojni zatvor, od 02.10.1993. godine; Izvješće, pod brojem 685/93, potpisano od strane ravnatelja SVIZ-a Stanka Božića, Središnji vojno-istražni zatvor, od 18.09.1993. godine; Izvješće, pod brojem 698/93, potpisano od strane ravnatelja SVZ-a Stanka Božića, Središnji vojni zatvor, od 22.09.1993. godine; Izvješće, pod brojem 636/93, potpisano od strane ravnatelja SVIZ-a Stanka Božića, Središnji vojno-istražni zatvor, od 03.09.1993. godine; Spisak pritvorenika dovedenih 21.09.1993. godine, pod brojem 703(precrtano 675)/93, sačinjen od strane Središnjeg vojnog zatvora, od 23.09.1993. godine; Izvješće, pod brojem 698/93, potpisano od strane ravnatelja SVIZ-a Stanka Božića, Središnji vojni zatvor, od 22.09.1993. godine; Spisak pritvorenika iz Doljana i Sovića koji se trenutno nalaze na radu ili na bolničkom liječenju, pod brojem 586/93, upućen Uredu za razmjenu zarobljenika, potpisan od strane doravatelja i zapovjednika SVIZ-a Josipa Praljka, Središnji vojno-istražni zatvor, od 25.08.1993. godine; Foto-dokumentacija – Razmjena i identifikacija leševa iz logora Vojno, sačinjena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 11.04.1994. godine do 05.07.1994. godine; Službena zabilješka o pregledu i identifikaciji tijela Tabaković Hamdije, sačinjena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 10.04.1994. godine; Službena zabilješka o pregledu i identifikaciji tijela Čilić Mustafe, sačinjena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 10.04.1994. godine; Službena zabilješka o pregledu i identifikaciji tijela Lulić Rasima, sačinjena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 10.04.1994. godine; Službena zabilješka o pregledu i identifikaciji tijela Sabitović Džemala, sačinjena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 10.04.1994. godine; Službena zabilješka o pregledu i identifikaciji tijela lica „NN 109“, sačinjena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 10.04.1994. godine; Službena zabilješka o pregledu i identifikaciji tijela Nurko Nijaza, sačinjena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 10.04.1994. godine; Službena zabilješka o pregledu i identifikaciji tijela lica „NN 112“, sačinjena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 25.04.1994. godine; Službena zabilješka o pregledu i identifikaciji tijela lica „NN 113“, sačinjena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 25.04.1994. godine; Službena zabilješka o pregledu i identifikaciji tijela lica „NN 115“, sačinjena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 25.04.1994. godine; Službena zabilješka o pregledu i identifikaciji tijela lica „NN 116“, sačinjena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 25.04.1994. godine; Službena zabilješka o pregledu i identifikaciji tijela lica „NN 119“, sačinjena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 25.04.1994. godine;

Službena zabilješka o pregledu i identifikaciji tijela lica „NN 120“, sačinjena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 25.04.1994. godine; Službena zabilješka o pregledu i identifikaciji tijela Omanović Arifa, sačinjena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 27.04.1994. godine; Službena zabilješka o pregledu i identifikaciji tijela Dedajić Mesuda, sačinjena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 05.07.1994. godine; Crno-bijela fotografija tijela lica „NN 120“; Crno-bijela fotografija tijela lica „NN 120“; Crno-bijela fotografija tijela lica „NN 120“; Crno-bijela fotografija tijela lica „NN 108“; Crno-bijela fotografija tijela lica „NN 108“; Spisak zatočenika u zatočeničkom centru „Vojno“, pod brojem 01-306/94, sačinjen od strane SIS-a, Druga brigada, HVO – Zborno područje Mostar, od 13.01.1994. godine; Zahtjev, pod brojem 02-4/2-2-526/93, potpisan od strane načelnika Centra SIS-a Mostar Zorana Lasića, Ministarstvo Odbrane, Centar SIS-a Mostar, od 11.12.1993. godine; Lista zarobljenika u Vojnom, sastavljena 11.12.1993. godine; Izvješće o stanju u 2. brigadi, sačinjeno od strane Ivice Rotima, od 24.08.1993. godine; Spisak nazočnih muslimana u postrojbama Druge brigade HVO-a; Zapovjed pod brojem 02-2/1-01-1264/93 o formiranju bojne „Bijelo Polje“, izdata od strane Glavnog stožera IIVO-a, od 03.07.1993. godine; Zapisnik o saslušanju svjedoka Ivice Rotima, sačinjen u Tužilaštvu BiH, od 25.10.2006. godine, pod brojem KT-RZ-95/05, sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka Junuza Halilovića, sačinjen u Tužilaštvu BiH od 18.05.2006. godine, pod brojem KT-RZ-95/05, sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka Junuza Halilovića, sačinjen u sudu u Zenici, kod istražnog sudije Zaimović Reufa, od 06.09.1996. godine, pod brojem Ki-6/96; Potvrda o ubistvu Hamdije Tabakovića, pod brojem 18/02-1684/96, izdata od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 27.05.1996. godine; Dopis Višem javnom Tužilaštvu Mostar o identifikaciji Hamdije Tabakovića, pod brojem KU 71/95, upućen od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti, Sektor kriminalističke policije Mostar, od 27.05.1996. godine; Izvod iz matične knjige umrlih za lice pod imenom Hamdija Tabaković, pod brojem 04/II- izdat od strane Matičnog ureda, Gradsko područje Mostar – Stari Grad; Rješenje pod brojem 18/07-202-, kojim se odobrava naknadi upis smrti u matičnu knjigu umrlih za lice pod imenom Hamdija Tabaković, sačinjeno od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti Mostar, od 27.05.1996. godine; Dopis Tužilaštvu BiH, Posebni odjel za ratne zločine, pod brojem 04/II-15-1558/06, upućen od strane Matičnog ureda, Gradsko područje Mostar – Stari Grad, od 05.04.2006. godine; Izvod iz matične knjige umrlih za lice pod imenom Avdo Jelin, pod brojem 04/II-15-, izdat od strane Matičnog ureda, Gradsko područje Mostar – Stari Grad; Izvod iz matične knjige umrlih za lice pod imenom Ćorajević Husnija, pod brojem 04/II-15-3-, izdat od strane Matičnog ureda, Gradsko područje Mostar – Stari Grad; Prijava smrti za lice pod imenom Ćorajević Husnija, pod brojem 18/02-29-6/47-95, podnesena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti Mostar, od 30.01.1995. godine; Izvod iz matične knjige umrlih za lice pod imenom Sabitović Džemal, pod brojem 04/II-15-3-, izdat od strane Matičnog ureda, Gradsko područje Mostar – Stari Grad; Prijava smrti za lice pod imenom Sabitović Džemal, pod brojem 18/02-29-6/85-

95, podnesena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti Mostar, od 11.09.1995. godine; Izvod iz matične knjige umrlih za lice pod imenom Začinović Aris, pod brojem 04/II-15-3-, izdat od strane Matičnog ureda, Gradsko područje Mostar – Stari Grad; Prijava smrti za lice pod imenom Začinović Aris, pod brojem 18/02-29-6/206-96, podnesena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti Mostar, od 05.07.1996. godine; Izvod iz matične knjige umrlih za lice pod imenom Omanović Arif, pod brojem 04/, izdat od strane Matičnog ureda, Gradsko područje Mostar – Stari Grad; Prijava smrti za lice pod imenom Omanović Arif, pod brojem 18/02-29-6/103-96, podnesena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti Mostar, od 05.01.1996. godine; Izvod iz matične knjige umrlih za lice pod imenom Čakrama Asif, pod brojem 04/, izdat od strane Matičnog ureda, Gradsko područje Mostar – Stari Grad; Prijava smrti za lice pod imenom Čakrama Asif, pod brojem 18/02-29-6/209-96, podnesena od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, Centar službi bezbjednosti Mostar, od 30.07.1996. godine; Izvod iz matične knjige umrlih za lice pod imenom Dedajić Mensud, pod brojem 04/II-15-3-, izdat od strane Matičnog ureda, Gradsko područje Mostar – Stari Grad; Potvrda o smrti za lice pod imenom Dedajić Mensud, izdata od strane Ratne bolnice Mostar, od 07.07.1994.godine; Izvod iz matične knjige umrlih za lice pod imenom Čakalović Željko, pod brojem 04/II-15-3-, izdat od strane Matičnog ureda, Gradsko područje Mostar – Stari Grad; Propratno pismo upućeno Tužilaštvu BiH od strane Matičnog ureda – Služba za opću upravu, društvene djelatnosti, boračko-invalidska zaštita i socijala pitanja Općine Jablanica, pod brojem 03-I/5-15-3-1081/06, od 25.04.2006. godine; Izvod iz matične knjige umrlih za lice pod imenom Čilić Mustafa, pod brojem 03-I/5-15-3-1079/06, izdat od strane Matičnog ureda Općine Jablanica, od 25.04.2006.godine; Zahtjev za upis u matičnu knjigu umrlih za lice pod imenom Čilić Mustafa, pod brojem 05/513-1-7/94, upućen od strane Komande 44. brdske brigade Jablanica, Armija BiH, od 03.08.1994. godine; Izvod iz matične knjige umrlih za lice pod imenom Lulić Rasim, pod brojem 03-I/5-15-3-1078/06, izdat od strane Matičnog ureda Općine Jablanica, od 25.04.2006.godine; Zahtjev za upis u matičnu knjigu umrlih za 3 lica, među kojima je i lice pod imenom Lulić Rasim, pod brojem 09/513-1-5/94, upućen od strane Komande 44. brdske brigade Jablanica, Armija BiH, od 26.07.1994. godine; Matični karton na ime Marka Radića, pod brojem 1064190359; Jedinični karton na ime Marka Radića, pod brojem 1064190359; Zapisnik o primopredaji dužnosti zapovjednika 2. brigade HVO-a Mostar, pod brojem 03-1472/93, sačinjen od strane Druge brigade Zbornog područja Mostar, od 22.12.1993.godine; Matični karton na ime Dragana Šunjića; Pristupnica Dragana Šunjića Udruzi dragovoljaca i veterana domovinskog rata HR H-B, od 28.05.1996. godine; Vojna iskaznica Dragana Šunjića, pod brojem 0026514; Matični karton na ime Damira Brekala, pod brojem 1064010564; Zapisnik sa sastanka zapovjednika bojni sa predstavnicima Općinske vlade održanog od 20.03.1993. godine, pod brojem 0-0013/93, sačinjen 26.03.1993. godine od strane Bojne „Tihomir Mišić“, 3. brigada HVO-a; Spisak vojaka Kažnjeničke bojne kojima treba izdati rješenje za stan, sačinjen od strane HVOa – Operativna zona JIH, od 02.06.1993.godine; Spisak pripadnika Kažnjeničke bojne „Ivan Stanić Čićo“, potpisan od strane zapovjednika Kažnjeničke bojne Marka Radića, od 27.06.1993. godine; Spisak za isplatu osobnih dohodaka za studeni 1993. godine, pod brojem 02-2/2-403-1144/93, sačinjen od strane Kažnjeničke

bojne I ATJ, od 02.12.1993. godine; Zapovjed izdata od strane Druge brigade HVO-a – Zborno područje Mostar, pod brojem 02-582/94, potpisana od strane zapovjednika brigade Marka Radića, od 27.01.1994. godine; Zapovjed izdata od strane Druge brigade HVO-a – Zborno područje Mostar, pod brojem 02-1351/94, potpisana od strane zapovjednika brigade Marka Radića, od 06.03.1994. godine; Zapovjed kojom se odobrava izuzimanje 8 pritvorenika SVIZ-a „Heliodrom“ Mostar, pod brojem 02-4/3-01/01-1270/93, izdata od strane Hrvatske zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće odbrane, OZ JIH, Sektor odbrane Mostara, od 06.09.1993. godine; Zapovjed kojom se odobrava izuzimanje 6 pritvorenika SVIZ-a „Heliodrom“ Mostar, pod brojem 02-269/93, izdata od strane Hrvatske republike Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće odbrane, OZ JIH, Sektor odbrane Mostara, od 04.10.1993. godine; Izvješće, pod brojem 676/93, sačinjeno od strane Središnjeg vojno-istražnog zatvora, od 14.09.1993.godine; Spisak sa 58 imena zatvorenika sa ličnim podacima, podacima o njihovom uhićenju i boravku u logoru Vojno; Spisak ratnih i civilnih zarobljenika koji su od strane MOS-a poginuli na radu, pod brojem 02-4/3-12-15/94, upućen Uredu za razmjenu od strane vojne policije – Konačište ratnih zarobljenika, od 06.01.1994. godine; Informacija o stanju u KRZ „Heliodrom“, pod brojem 02-4-1/94-112, klasa 804-01/94-01, sačinjena od strane Sektora sigurnosti Ministarstva odbrane Hrvatske republike Herceg-Bosne, od 03.02.1994. godine; Zahtjev za provjeru navoda iz Izvješća o posjeti MKCK Konačistu ratnih zarobljenika, pod brojem 02-4-1/94-104, klasa 003-01/94-01, upućen od strane Sektora sigurnosti Ministarstva odbrane Hrvatske republike Herceg-Bosne, od 31.01.1994. godine; Informacija „A“, pod brojem 02-4/2-2-477/93, u vezi sa razmjenom civila koja je izvršena 02.12.1993. godine u Vojnu, sačinjena od strane Ministarstva odbrane, Centar SIS-a Mostar, od 03.12.1993. godine; Izjava u vezi zahtjeva dj.br. 05.167/93 od 22.07.1993. godine, sačinjena od strane Bjelopoljske Prve bojne, potpisana od strane zapovjednika bojne Marka Radića, od 31.07.1993. godine; Rješenje, pod brojem 03-8/1-7-203-111, kojim se odobrava promjena osobnog imena Brekalo Emiru, izdato od strane Policijske stanice Mostar, Policijska uprava Mostar, Odjel Unutarnjih poslova, od 28.09.1993. godine, sa propratnim pismom Uprave za administraciju i potporu MUP-a Hercegovačko-neretvanske županije, pod brojem 02-03/1-5-09-2-1009/06, upućenim Tužilaštvu BiH, od 14.06.2006. godine; Presuda Županijskog-Kantonalnog suda u Mostaru, kojom se Dragan Šunjić oglašava krivim za krivično djelo ubistva u pokušaju, pod brojem K-2/05, od 22.03.2005 godine; Presuda Vrhovnog suda Federacije BiH kojom se presuda Županijskog-Kantonalnog suda u Mostaru broj K-2/05 od 22.03.2005. godine preinačava u odluci o kazni, od 07.07.2005. godine, pod brojem Kž-258/05, sa propratnim pismom Vrhovnog suda Federacije BiH upućenim Tužilaštvu BiH, pod brojem 070-0-Su-00 1251, od 26.06.2006. godine; Rješenje Komisije za uvjetni otpust Vlade Federacije BiH kojim se Dragan Šunjić pušta na uvjetni otpust, pod brojem 05-12-366/06, od 12.04.2006. godine; Presuda Višeg suda u Mostaru kojom se potvrđuje presuda Osnovnog suda u Mostaru broj K.1/96 od 24.07.1996. godine, pod brojem Kž. 14/96, od 22.04.1997. godine; Presuda Općinskog suda I Mostar kojom je Damir Brekalo oglašen krivim za kazneno djelo Teška djela protiv opće sigurnosti ljudi i imovine, pod brojem K.30/98, od 26.11.2001. godine; Presuda Županijskog suda u Mostaru kojom se potvrđuje presuda Općinskog suda I Mostar broj K.30/98 od 26.11.2001. godine, pod brojem Kž 23/02, od 06.02.2002. godine; Foto-dokumenatcija sačinjena povodom pretresa stana i ostalih prostorija u

vlasništvu Marka Radića, izvršenog u Mosatru dana 02.06.2006. godine, pod brojem 17-14/1-7-21/06, izrađena 26.07.2006. godine, sa propratnim pismom Državne agencije za istrage i zaštitu upućenim Sudu BiH, pod brojem 17-04/2-04-2-310-28/06, od 31.07.2006. godine; Zapisnik Tužilaštva BiH, broj Kt-RZ-95/05 od 19.07.2006 o otvaranju i pregledu privremeno oduzetih predmeta i dokumentacije; Propratno pismo SIPA-e br. 17/04/2-04-2-310-20/06 od 06.07.2006 sa Fotodokumentacijom SIPA-e br. 17-02/8-04-1-08/06 od 02.06.2006; Pretres kuće Dragana Šunjića; Dopis Tužilaštva BiH broj KT-RZ-95/05 od 7.06.2006. godine upućen Sudu BiH koji sadrži službeni izvještaj SIPA-e o pretresanju prostorija i privremenom oduzimanju predmeta; Propratno pismo SIPA-e br. 17-04/2-04-2-310-12/06 od 05.06.2006 sa Službenim izvještajem SIPA-e br. 17-04/2-04-2-310-11/06 od 05.06.2006 o postupanju po naredbi Suda BiH broj X-KRN-05/139 od 02.06.2006; Zapisnici SIPA-e o pretresu stana Marka Radića, drugih prostorija i pokretnih stvari br. 17-04/2-04-2-7/06, br. 17-04/2-04-2-7-1/06 i br. 17-04/2-04-2-7-2/06- sve od 02.06.2006; Potvrde SIPA-e o privremeno oduzetim predmetima br. 17-04/2-04-2-24/06, br. 17-04/2-04-2-27-1/06, i br. 17-04/2-04-2-24-2/06- sve od 02.06.2006; Naredba Suda BiH br. X-KRN-05/139 od 02.06.2006 za pretres; Zapisnik SIPA-e o pretresu stana Damira Brekala, drugih prostorija i pokretnih stvari br. 17-04/2-04-2-10/06 od 02.06.2006; Potvrda SIPA-e o privremenom oduzimanju predmeta br. 17-04/2-04-2-25/06 od 02.06.2006. god.; Zapisnik SIPA-e o pretresu stana Dragana Šunjića, drugih prostorija i pokretnih stvari br. 17-04/2-04-2-8/06 od 02.06.2006; Potvrda SIPA-e o privremenom oduzimanju predmeta br. 17-04/2-04-2-26/06 od 02.06.2006; Naredba Suda BiH br. X-KRN-05/139 od 02.06.2006; Zapisnik SIPA-e o pretresu stana Franje Radića, drugih prostorija i pokretnih stvari br. 17-04/2-04-2-9/06 od 02.06.2006; Potvrda SIPA-e o privremenom oduzimanju predmeta br. 17-04/2-04-2-28/06 od 02.06.2006; Naredba Suda BiH br. X-KRN-05/139 od 02.06.2006 (2 primjerka naredbe); Propratno pismo koje je sačinila SIPA br. 17-04/2-04-2-310-30/06-BK od 06.09.2006 sa Zapisnikom SIPA-e o očevidu br. 17-04/2-04-2-310-30/06 od 18.07.2006; Naredba za pretresanje prostorija koju je izdao Sud BiH pod br. X-KRN-05/139 od 02.06.2006.god.; Propratno pismo koje su sačinili djelatnici SIPA-e pod br. 17-02/8-04-1-921/06 od 25.08.2006 sa fotodokumentacijom objekata u naselju Vojno br. 17-02/8-04-16/06 od 17.07.2006. god.; Crtež lica mjesta sa skicom objekta br.1 (kuća) u naselju Vojno koji su sačinili djelatnici SIPA-e br. 17-02/8-04-16.2/06 od 17.07.2006. god.; Crtež lica mjesta sa skicom objekta br.2 (kuća) u naselju Vojno koju su sačinili djelatnici SIPA-e br. 17-02/8-04-16.1/06 od 17.07.2006. god.; Crtež lica mjesta sa skicom objekta br.3 (garaža) u naselju Vojno koju su sačinili djelatnici SIPA-e br. 17-02/8-04-16/06 od 17.07.2006. god.; Zapisnik o preslušanju Marija Mihalja, koji je sačinila Uprava vojne policije, Odjela za suzbijanje kriminaliteta Odsjeka Mostar br. 02-4/3-03-S1651/93 od 08.07.1993; Otpusno pismo na ime svjedoka pod pseudonimom „X“, pod brojem 259/0, sačinjeno od strane Regionalne ratne bolnice HVO Mostar sa medicinskom dokumentacijom na ime svjedoka „X“; Nalaz i mišljenje timskog psihijatrijskog vještačenja doktora KCU Sarajevo u vezi psihičkog stanja svjedokinje sa pseudonimom „AG“, sa Naredbom za psihičko i psihijatrijsko vještačenje Tužilaštva BiH, pod brojem KT-RZ-95/05, od 14.02.2008. godine, sa priložima, uz propratno pismo Tužilaštva BiH, pod brojem KT-RZ-95/05, od 22.02.2008. godine; Potvrda o rješavanju stambenog pitanja vojnicima Prve bojne Bijelo Polje od dana 24.05.1993. godine, koju je potpisao Marko Radić; Izjava koju je

dao Upravi vojne policije, Odjelu za suzbijanje kriminaliteta Odsjeka Mostar, Ivica Kolobara dana 08.07.1993. godine pod brojem 02-4/3-03-81657/93; Zahtjev za davanje suglasnosti za izmještanje vojnika iz Prve bojne od 07.12.1993. godine, broj 04-127/93 koji je za potpisao B.Božić za Marka Radića kao zapovjednika Prve bojne; Ovjerena kopija jedne stranice iz vojne evidencije vojnih obaveznika na kojoj se pod brojem 2080 nalazi ime Rudo Ravlić; Službena zabilješka koju je sačinio djelatnik SIS-a Ivica Leko dana 23. studenog 1993. godine pod brojem 01-2424/93; Originalno propratno pismo broj 17-04/2-04-2-1155 od 25.01.2007. godine uz fotodokumentaciju sačinjenu od strane djelatnika SIPA, a odnosi se na pretresanje kuće Mirka Vračevića; Originalan vojna knjižica broj 0026494 od 4.11.1995. god izdata na ime Mirka Vračevića; Izvod iz vojne evidencije za Mirka Vračevića od 01.02.2008. godine, broj 07-03-88-2/07 koji je izdalo Fedearlno misnistarstvo za pitanje branitelja i invalida domovinskog rata; Ovjerena kopija jedne stranice iz vojne evidencije vojnih obaveznika na kojoj se pod brojem 1750 nalazi ime Mirko Vračević; Dopis od 08.02.2008.god koji je izdao MUP-a IINK-a pod broj 02-02/3-1-04-96-15/08 IZ, a odnosi se na prijavu smrti Jelovac Mustafe; Prijava smrti na ime Jelovac Mustafa koja je sačinjena u MUP-u Mostar dana 8.11.1994. god. pod brojem 187/02-29-6/36-94; Dopis od 21.01.2008. godine, broj 04/5-13-274/08 koji je sačinjen od strane Službe za upravu i društvenu djelatnost, a odnosi se na prijavu smrti Halilović Salima; Izvod iz matične knjige umrlih na ime Halilović Salima, broj 04/6-13-2-587/08 od 21.1.2008. godine koji je izdao matični ured u Zavidovićima; Rješenje o utvrđivanju smrti Halilović Salima, broj 31/96 od 28.04.1997. godine koje je izdao Općinski sud u Zavidovićima; Dopis Instituta za nestale osobe BiH, broj 01-40-125/2008 od 28.01.2008. god., a odnosi se na slijedeće osobe: Hodžić Ibrahim, Jelovac Mustafa, Omanović Humija, Nurko Enes, Salman Mensud, Kajtazi Enver, Kahrić Mustafa i Halilović Salih; Dopis koji je sačinjen u Matičnom uredu Mostar dana 30.01.2008. godine pod broj 04/1-II-15-184/08, a odnosi se na Nurko Enesa, Kahvić Mustafu, Hodžić Ibrahima koji se ne nalaze u matičnoj evidenciji umrlih, te potvrđena evidencija upisa u matičnoj knjizi umrlih za Salman Mensuda i Jelovac Mustafu; Izvod iz matične knjige umrlih na ime Salman Mensuda, broj 04/1-II-15-3-192/2008 od 30.1.2008. godine koji je izdao matični ured u Mostaru; Prijava smrti na ime Salman Mensuda koja je sačinjena u MUP-u Mostar dana 14.03.1996. god. pod brojem 187/02-29-6/116-96; Izvod iz matične knjige umrlih na ime Jelovac Mustafa, broj 04/1-II-15-3-193/2008 od 30.1.2008. godine koji je izdao matični ured u Mostaru; Ovjerena kopija matičnog kartona o vojnoj evidenciji za ime Božić (Ivana) Branko od 11.3.1975. godine sa promjenom podataka od 02.11.1992. god., 1.1.1994 god. i 19.04.1994.god.; Ovjerena kopija matičnog kartona o vojnoj evidenciji za ime Tinjak Nedžada; ovjerena kopija matičnog kartona o vojnoj evidenciji za ime Sušac Daria; Ovjerena kopija matičnog kartona o vojnoj evidenciji za ime Hadžiosmanović Amel; Ovjerena kopija matičnog kartona o vojnoj evidenciji za ime Ćorić Nedžad; Ovjerena kopija jedne stranice iz vojne evidencije vojnih obaveznika na kojoj se pod brojem 824 nalazi ime Kolobara(Stojana) Ivica; Ovjerena kopija matičnog kartona o vojnoj evidenciji na ime Dragan Škrobić; Dopis od 15.06.2006. godine, broj 17-13/3-1-918. koji je sačinila Državne agencije za istrage i zaštitu a odnosi se na izvod iz kaznene i operativne evidencije za Dragana Šunjića, Marka Radića i Damira Brekala; Zapisnik o saslušanju svjedoka pod pseudonimom „AG“, sastavljen u Višem sudu u Mostaru, kod istražnog sudije Reufa Zaimovića, od 12.04.1996. godine, pod brojem Ki

4/96, sa prevodom na engleski jezik; Izjava svjedoka „AG” data istražiteljima MKSJ, od 28.06.2002. godine; Zapisnik o saslušanju svjedoka pod pseudonimom „AM”, sastavljen u Tužilaštvu BiH, od 07.12.2006. godine, pod brojem KT-RZ-200/06, sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka pod pseudonimom „AB”, sastavljen u Tužilaštvu BiH, od 10.08.2006. godine, pod brojem KT-RZ-95/05, sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka „AB”, sastavljen u Višem sudu u Mostaru, kod istražnog sudije Halila Maksumića, od 14.11.1996. godine, pod brojem Ki 4/96, sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka Žarka Leke sastavljen od strane pripadnika SIPA-e pod brojem 17-04/2-04-2-368/06 od 20.6.2006. god.; Zapisnik o saslušanju svjedoka Leko Žarka, broj KT-RZ-95/05 od 25.09.2006. godine, sačinjen u Tužilaštvu BiH sa skicom koju je svjedok sačinio prilikom saslušanja u Tužilaštvu na kojoj se nalaze konkretne lokacije linija odbrane, komande, kuće u kojoj su bile žene, garaže, kuhinje i Zadrine kuće; Zapisnik o saslušanju svjedoka Ravlić Rude, sačinjen od strane pripadnika SIPA-c dana 26.06.2006. god. pod brojem 17-04/02-04-2-369/96; Zapisnik o saslušanju svjedoka Ravlić Rude sačinjen u Tužilaštvu BiH dana 26.09.2006. god. pod brojem KT-RZ-95/05; Izvješće koje je sačinilo zapovjedništvo II satnije V bojne broj 02-4/3-06/2-846/93(dopisano rukom), za dan 2.srpanj 1993. godine, sa potpisom Tihomira Kožula; Izvješće koje je sačinilo zapovjedništvo II satnije V bojne broj 02-4/3-06/2-871/93(dopisano rukom), period od 8. srpnja do 15. srpnja 1993. god.; zapisnik o saslušanju svjedoka Nike Marušića sačinjen u Tužilaštvu BiH pod brojem KT-RZ-95/05 dana 5.09.2008. god., sa dodatkom na kojem se nalaze imena Pete bojne Vojne policije IIVO, kao i u rukopisu sačinjeno izvješće sa punkta u Salakovcu koje je sačinio zapovjednik punkta Niko Marušić; Službena zabilješka sa Spiskom imena svjedoka Tužilaštva koji trebaju biti pozvani, a koji su predloženi svjedoku Šahoriću; personalni karton časnika Anđelka Zlatića sa brojem 2388/60; zapisnik o smrti Mesuda Dedajića koji je sačinio i potpisao Dragan Šunjić kao dozapovjednik zatvora, te potpisan od strane Marija Mihalja kao zapovjednika zatvora, dana 29.08.1993. god.

Odbrana je u toku glavnog pretresa izvela sljedeće dokaze:

Kao zajednički prijedlog odbrane ispitani su svjedoci: Žarko Leko, Željka Zovko, Ravlić Rudo i Ivan Pole.

Odbrana prvooptuženog je izvela dokaze saslušanjem svjedoka Karla Marića, Vinka Jurišića, Nikole Mihalja, Štefice Zovko, dr.Vajdane Tomić, dr.Zorana Trninića, Vitomira Zlatića, Glemac Ivana, dr.Ranka Gačića, dr. Teo Tomića, Mirka Kožula, Zovko Gorana, Leko Marka, Ilke Kožul, Nike Marušića, Slavka Kožula, Zdenka Sesara, Marijana Šunjića, Dražena Lovrića, Ivice Rotima, svjedoka pod pseudonimom „003“, svjedoka pod pseudonimom „AH“ koji je prethodno bio i svjedok Tužilaštva, svjedoka pod pseudonimom 001“i svjedoka Slavka Puljića, te prezentirala sljedeće dokumente kao materijalne dokaze, koje je sud prihvatio i uvrstio u spis: Zapisnik o saslušanju svjedoka Saje Ćorić br. Ki 4/96 od 30.03.1996. god., sačinjen pred Višim sudom u Mostaru sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka pod pseudonimom “E” br. Ki 4/96 od 12.04.1996. god. sačinjen pred Višim sudom u Mostaru, sa prevodom na engleski jezik; Izjava svjedoka “E” data Istražiteljima

MKSJ-a od 24.06.2002. god., na engleskom jeziku i prevod na BHS jezike; Zapisnik o saslušanju svjedoka "E" br. KT-RZ-95/05 od 24.05.2006. god. sačinjen u Tužilaštvu BiH sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka pod pseudonimom "D" br. Ki 4/96 od 29.03.1996. god. sačinjen od starne Višeg suda u Mostaru sa prevodom na engleski jezik; Izjava svjedoka "D" data Istražiteljima MKSJ-a od 02.04.2001.god.; Izjava svjedoka "D" data Istražiteljima MKSJ-a od 02.04.2001. god. engleska verzija, Zapisnik o saslušanju svjedoka pod pseudonimom "R" br. KT-RZ-95/05 od 25.07.2006. god. sačinjen u Tužilaštvu BiH, sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka pod pseudonimom "K" br. KT-RZ-95/05 od 30.06.2006. god. sačinjen u Tužilaštvu BiH sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka pod pseudonimom "K" od 03.02.1997.god, sačinjen od strane Višeg suda u Mostaru sa prevodom na engleski jezik; Izjava svjedoka "K" data Istražiteljima MKSJ-a od 02.05.1997. god. engleska verzija sa prevodom na BHS jezike; Zapisnik o saslušanju svjedoka "B" od 28.03.1996.god. sačinjen pred Višim sudom u Mostaru sa prevodom na engleski jezik, Zapisnik o saslušanju svjedoka "B" br. KT-RZ-95/05 od 22.05.2006. god. sačinjen u Tužilaštvu BiH, sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka "L" od 25.03.1996. god. sačinjen pred Višim sudom u Mostaru, sa prevodom na engleski jezik; zapisnik o saslušanju svjedoka "L" br. KT-RZ-95/05 od dana 27.06.2006. god. sačinjen u Tužilaštvu BiH sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka "X", sačinjen pred Višim sudu u Mostaru pod brojem Ki-5/96, dana 25.03.1996. god. sa prevodom na engleski jezik; Izjava svjedoka "X" data istražiteljima MKSJ-a od 31.01. i 01.02.2001. god., na engleskom jeziku i prevodom na BHS jezike; Zapisnik o saslušanju svjedoka "X" br. KT-RZ-95/05 od 27.06.2006. godine, sačinjen pred Tužilaštvom BiH sa prevodom na engleski jezik; Spisak zarobljenih lica na području Bijelog polja od 30.06.1993. god. (original u rukopisu sačinila svjedok Zovko Željka) i printana verzija s pečatom Hrvatske udruge logoraša- uložen 10.04.2008.god.; Izvješće zapovjedništva II satnije, V bojne Vojne policije, broj 02-4/3-06/2-855/93 za period 30. lipnja do 5. srpnja, potpisno od strane zapovjednika II satnije VP Tihomira Kožula; Dnevno izvješće za dan 08. juli 1993. godine, broj 02-4/3-06/2-865/93 sačinjeno od starne Zapovjedništva II satnije V bojne VP Mostar, a potpisano od strane zapovjednika II satnije VP Tihomira Kožula; Spisak vojnika VP sačinjen dana 11.08.1993. godine od zapovjedništva V Bojne vojne policije Mostar; amblem Diverzantskog voda Ivan Stanić Ćićo, I bojna Bijelo Polje; Zapovjed broj 02-441-/93 od 24.08.1993. godine izdata od strane zapovjednika sjevernog sektora pukovnika Mire Andrića; Zahtjev broj 04-440/93 od 24.08.1993. godine podnjet Operativnoj zoni jugoistočna Hercegovina, od strane zapovjednika sjevernog sektora pukovnika Mire Andrića; Prijedlog operativne zone jugoistočne Hercegovine broj 03-0575-2/93 od 23.08.1993.god, potisan od strane brigadira Ivana Nugulova i bojnika Nikice Burića; Zapovjed broj 03-0597-1 od 03.09.1993. godine izdata od starne Operativne zone jugoistočna Hercegovina koju je potpisao brigadir Miljenko Lasić; Zapovjed broj 01-5073/93 od 07.09.1993. godine izdata od starne Operativne zone jugoistočna Hercegovina koju je potpisao brigadir Miljenko Lasić i pomoćnik zapovjednika logistike Ljubomir Čuljak; Šematski prikaz logističkog osiguranja postrojbi u OZ H-B; Zapovjed broj 02-814/93 od 18.11.1993. godine izdata od strane Sektora "Odbrane Mostara" koju je potpisao zapovjednik Zlatan Mijo Jelić; Zapisnik od 30.01.1994. godine sačinjen u Vojnom zatvoru "Vojno" i

potpisan od strane zapovjednika zatvora Maria Mihalja, a odnosi se na povrede zatočenika Ismeta Kere; Zapisnik od 30.01.1994. godine sačinjen u Vojnom zatvoru "Vojno" i potpisan od strane zapovjednika zatvora Maria Mihalja, a odnosi se na ranjavanje zatvorenika Isić Elvira i povredu Muje Lulića; Zapisnik od 30.01.1994. godine sačinjen u Vojnom zatvoru "Vojno" i potpisan od strane zapovjednika zatvora Maria Mihalja, a odnosi se na bjekstvo dva zatvorenika; Zapisnik od 30.01.1994. godine sačinjen u Vojnom zatvoru "Vojno" i potpisan od strane zapovjednika zatvora Maria Mihalja, a odnosi se na pogibiju zatvorenika Džemala Sabitovića i povredu Safeta Puljića; Zapisnik od 30.01.1994. godine sačinjen u Vojnom zatvoru "Vojno" i potpisan od strane zapovjednika zatvora Maria Mihalja, a odnosi se na pogibiju zatvorenika Hamdije Tabakovića; Zapisnik od 30.01.1994. godine sačinjen u Vojnom zatvoru "Vojno" i potpisan od strane zapovjednika zatvora Maria Mihalja, a odnosi se na pogibiju zatvorenika Menso Salmana; Zapisnik od 30.01.1994. godine sačinjen u Vojnom zatvoru "Vojno" i potpisan od strane zapovjednika zatvora Maria Mihalja, a odnosi se na pogibiju zatvorenika Mustafe Kahvića; Zapisnik od 30.01.1994. godine sačinjen u Vojnom zatvoru "Vojno" i potpisan od strane zapovjednika zatvora Maria Mihalja, a odnosi se na pogibiju zatvorenika Suada Osmića; Zapisnik od 04.08.1993. godine sačinjen u Vojnom zatvoru Bijelo polje i potpisan od strane zapovjednika zatvora Maria Mihalja, a odnosi se na pogibiju zatvorenika Avde Jelina; Zapisnik od 08.09.1993. godine sačinjen u Vojnom zatvoru Bijelo polje i potpisan od strane zapovjednika zatvora Maria Mihalja, a odnosi se na pogibiju pet zatvorenika; Zapisnik od 09.09.1993. god. o otpuštanju dva zatvorenika, koji su sačinili i potpisali zapovjednik zatvora Mario Mihalj i dozapovjednik zatvora Dragan Šunjić; Dnevno izvješće broj 02-4/3-06/I-2607/93 od 31. srpnja do 04. kolovoza 1993. godine, kojeg je sačinilo zapovjedništvo I satnije V bojne VP Mostar, a potpisao Miroslav Šunjić zapovjednik voda; Zbirno izvješće broj 02-4/3-06/I-2607/93 od 31. srpnja do 04. kolovoza 1993. godine kojeg je sačinilo zapovjedništvo I satnije V bojne VP Mostar; Izvješće od dana 01.10.1993. godine broj 731/93, kojeg je sačinio ravnatelj Središnjeg vojnog zatvora Stanko Božić; Mjesečno izvješće za rujna 1993. godine, broj 02-4/3-13/2-111/93 od 30. rujna, kojeg je sačinilo zapovjedništvo II satnije V bojne VP Bijelo Polje; dnevno izvješće za dan 10.09.1993. godine, broj 02-4/3/2-1010/93 kojeg je sačinilo zapovjedništvo II satnije V bojne VP Bijelo Polje; Dnevno izvješće za dane 11. i 12.09.1993. godine, broj 02-473-13/2-1018/93, kojeg je sačinilo zapovjedništvo II satnije V bojne VP Bijelo Polje; Izvješće za mjesec kolovoz 1993. godine, broj 02-4/3-1372-952/93, kojeg je sačinilo zapovjedništvo II satnije V bojne VP Bijelo Polje; Izvješće za dane 30. i 31. kolovoz 1993. godine, broj 02-4/3-13/2-947/93, kojeg je sačinilo zapovjedništvo II satnije V bojne VP Bijelo Polje; Dopuna za izvješće o radu brigade od 05.11.1993. godine kojeg je sačinilo Zbornu područje Mostar, Druga brigada Brigadna VP; Vanredno izvješće od 12.04.1993. godine broj 02-4/3 06/1-190 V/93 kojeg je sačinila I satnija Tihomir Mišić, Mostar; Dnevno izvješće za dan 28.06.1993. godine, broj 01-55/93, kojeg je sačinila Brigadna vojna policija Druge brigade Operativne zone Jugoistočna Hercegovina; Izvješće o problemima u izvršavanju borbenih djelovanja i obaveza postrojbe V bojne broj 02-1410/93 od 27. srpnja 1993. god., kojeg je sačinilo zapovjedništvo V bojne Druge brigade Operativne zone Jugoistočne hercegovine; Izvješće od dana 10. listopada 1993. godine kojeg je sačinilo zapovjedništvo sektora "Odbrane Mostara"; Topografska karta sa ucrtanim

odgovornostima raspoređenih I, II, III i V Bojne u sastavu brigade Mario Hrkač-Čikota, na lokalitetu Bijelog Polja; Topografska karta sa označenim zonama odgovornosti jedinica iz sastava II brigade HVO-a; Izvanredno izvješće od dana 19.08.1993. godine, broj 01-691/93, kojeg je sačinila Druga brigada Operativne zone Jugoistočna Hercegovina HVO-a; Obrazloženje od dana 04.07.1993. godine kojeg je sačinila Brigadna vojna policija; Dnevno izvješće za dan 08.srpanj 1993. godine, broj 02-413-06-1825/93, kojeg je sačinilo zapovjedništvo II satnije V bojne VP Mostar; Šema zapovjedništva II satnije V bojne VP kao i ukupna služba dežurstva I voda Opće VP, Dnevno izvješće za dane 25., 26. i 27. kolovoz 1993. godine, broj 02-4/3-06/2-925/93, kojeg je sačinilo zapovjedništvo II satnije V bojne VP Bijelo Polje; Dnevno izvješće za dan 5.rujan 1993. godine, broj 02-4/3-13/2-979/93, kojeg je sačinilo zapovjedništvo II satnije V bojne VP Bijelo Polje; Izvanredno izvješće za dan 04. listopada 1993. godine, broj 01-281/93, kojeg je sačinio Sektor "Odbrana Mostara".

Odbrana drugooptuženog je izvela dokaze saslušanjem svjedoka Zdravko Šunjić, Prga Jozo, Vukoja Ljubo, Škobić Ljubo, Branimir Vidović, Veselko Pandža, Šarić Mladenko, Milan Sesar, Vlado Ramljak, Vladimir Zadro, Novak Božidar, Miroslav Šunjić, Tomislav Aničić, Mate Aničić, Valter Aničić, Mladen Mandić, Ilija Vrljić, Nikica Zovko i Zoran Lasić, te prezentirala sljedeće dokumente kao materijalne dokaze, koje je sud prihvatio i uvrstio u spis: Zapisnik o saslušanju svjedoka "B" br. Ki 4/96 od 28.03.1996.god. sačinjen pred Višim sudom u Mostaru, sa prevodom na engleski jezik; Zapisnik o saslušanju svjedoka "B" br. KT-RZ-95/05 od 22.05.2006. god. sačinjen u Tužilaštvu BiH, sa prevodom na engleski jezik; Medicinska dokumentacija na ime Marinka Šunjića (otpusno pismo, i zaključak), izdato od Regionalne ratne bolnice HVOa Mostar; Izvješće broj 496/93 od 21.07.1993. godine, kojeg je sačinio središnji vojno-istražni zatvor Mostar sa potpisom ravnatelja Stanka Božića; Izvješće za dane 30. i 31. kolovoza 1993. godine, pod brojem 02-4/3-13/2-947/93, kojeg je sačinilo zapovjedništvo II satnije V bojne VP bijelo Polje; Mjesečno izvješće o radu VP V bojne za mjesec kolovoz 1993 godine, kojeg je sačinio zapovjednik Ivan Aničić; Dnevno izvješće zapovjedništva II satnije V bojne VP Bijelo Polje, za dan 10. rujna 1993. godine, pod brojem 02-4/3-13/2-1010/93 u potpisu Mate Aničić; Zahtjev o zaključenju statusa u postrojbi Prve bojne za vojnika Dragana Šunjića, koji je sačinjen od strane II Brigade HVO-a Mostar od 16.09.1992, pod brojem 04 godine, potpisan od strane Pere Jurice; Zapovjed broj 02-4/43-04/2-939/93, od dana 19.08.1993. godine koju je izdala uprave Vojne policije Mostar sa potpisom zapovjednik lakojurišne bojne VP Vladimira Primorca; Upitnik o kandidatu Mariju Mihalju broj 02-13-04-95-02 od 17.06.1994 godine kao i prijedlog za raspored od Vojne pošte od 01.09.1994 na ima Marija Mihalja i propratno pismo Ministarstva odbrane HR HB; Informacija sa oznakom "A" kojeg je sačinio Centar SIS-a Mostar dana 26.11.1993. godine, pod brojem 02-4/2-2-434/93, a potpisao načelnik Centra Zoran Lasić; Dnevno izvješće broj 01-53/93 od 26.- 27.06. 1993 godine kojeg je sačinila brigadna vojna policija II brigade HVO-a, a potpisao Miroslav Šunjić; Narodni list službeno glasilo općine Čapljina broj 4. od 08.07.1993. godine; Izvješće središnjeg vojnog zatvora Mostar broj 731/93 od 01.10.1993 godine sa potpisom Stanka Božića; Vojni karton na kojem je pod brojem 6 upisano ime Dragana Šunjića sa konkretnim generalijama; Jedinični vojni karton na ime Dragana Šunjića; Mjesečno izvješće za

rujan 1993. godine kojeg je sačinilo zapovjedništvo II satnije V bojne VP Bijelo Polje pod brojem 02-4/3-13/2-1111/93 od 30. rujna 1993. god.; Dnevno izvješće za dan 14. rujan 1993. godine kojeg je sačinilo zapovjedništvo II satnije V bojne VP Bijelo Polje, pod brojem 02-4/3-13/2- 793; Stranica broj 225. sprovednog lista Vojne policije, vojne pošte 1711, gdje se pod brojem 1733 nalazi upisano ime Mario Mihalj; Izvješće za period od 29.08 do 5.09. 1993. god., kojeg je sačinio zapovjednik voda VP Aničić Valter; Spisak voda opće vojne policije (I , II III vod), pod brojem 17. se nalazi upisano ime Dragana Šunjića; Izvješće broj 698/93 od dana 22.09.1993. godine kojeg je sačinio Središnji Vojni zatvora sa potpisom ravnatelja Stanka Božića, a odnosi se na preuzimanje 70 pritvorenika od strane Dragana Šunjića; Zapovjed Uprave vojne policije, vojna pošta 1711, za otpust na rad; Spisak pritvorenika broj 703/93, kojeg je sačinio Središnji vojni zatvor a odnosi se na zatvorenike dovedene 21.09.1993. godine u Đubrane; Zapisnik od dana 15.09.1993. godine kojeg su sačinili zapovjednik zatvora Dragan Šunjić i dozapovjednik Zdravko Šunjić a odnosi se na pogibiju Salima Alilovića; Izvještaj o posjeti MKCK-a ratnim zarobljenicima, kojeg je sačinila Služba za razmjenu zarobljenih broj 01-IP-64/94 od dana 29.01.1994. godine; Zahtjev za davanje saglasnosti za izmještanje vojaka Prve bojne kojeg je sačinila Druga brigada – Prva Bojna pod brojem 04-127/93 od 07.12.1993. godine, a potpisao Marko Radić; Vanredno izvješće broj 01-1338/93 od 15.12.1993. godine o raspuštanju brigade VP; Izvješće broj 02-4/3-06/2-883/93 od 19.07.1993. godine kojeg je sačinilo zapovjedništvo II satnije VP Mostar; Izvješće sačinjeno u rukopisu od strane V.P. II satnije V bojne HVO-a; Izvješće od 07.07.1993. godine sačinjeno od strane OZ JIH, a odnosi se na zauzimanje kote 224; Izvješće broj 02-4/3-06/2-855/93 za period od 30. lipnja do 05. srpnja 1993. godine kojeg je sačinilo zapovjedništvo II satnije V bojne VP u vojarni “Tihomir Mišić”; Popis zapovjedništva II brigade I bojne HVO-a, broj 01-021/92 od 01.12.1992 god.; Zapisnik o saslušanju lica Obradović Mehmeda broj 195/93 od 27.09.1993. godine sačinjen od MUP-a, Centar službi bezbjednosti, Policijske stanice u Blagaju; Zapovjed broj 02-2/1-01-2151/93 od 25.08.1993. godine, kojeg je izdao glavni stožer HVO-a; Zahtjev broj 04-086/94 od 15.01.1994. godine kojeg je uputila komanda II brigade a odnosi se na stavljanje na raspolaganja 30 zatvorenika sa Heliidroma; Izvješće broj 658/93 od 19.09.1993. godine kojeg je sačinio ravnatelj Središnjeg vojno-istražnog zatvora, a odnosi se na položaj pritvorenika koji sa Heliidroma idu na rad u Bijelo Polje; Potvrda broj 02-4/3-13/1-026/93 od 31.08.1993 godine izdata na ime Zorana Čuljka, kao pripadnika I satnije V bojne VP HVO-a Mostar; Saglasnost broj 0058/93 od 19.09.1993. godine kojom se omogućuje prelazak Zorana Čuljka iz jedne u drugu satniju; Zapovjed broj 02-2627/93 od dana 22.09.1993. godine kojom se naređuje prelazak Zorana Čuljka u V bojnu VP HVO-a Mostar; saglasnost broj 06-1262 od dana 19.09.1993. godine na osnovu koje se vojnik Zoran Čuljak izmješta iz postrojbe I bojne HVO-a u postrojbu I satnije V bojne HVO-a; Izvješće broj 02-12-13-37/94 od dana 31.01.1994. godine koje je sačinila Uprava vojne policije a odnosi se na maltretiranje i zlostavljanje jedne grupe zatvorenika od strane Marija Mihalja i Dragana Šunjića; Izvješće o posjeti MKCK broj 02-4-1/94-104 od dana 31.01.1994. godine koje je sačinjeno nakon obilaska konačišta ratnih zarobljenika; zapovjed broj 02-582794 od dana 27.01.1994. godine koju je izdao zapovjednik druge brigade HVO-a Marko Radić; Službena zabilješka broj 12-139 od dana 13.12.1993. godine koju je sačinio Centar službi bezbjednosti Mostar a odnosi se

na razmjenu 57 civila Muslimanske nacionalnosti iz logora Vojno; Uvjerenje broj 02-03/1-5-9-1-550/07 od 24.05.2007. godine o prijavi prebivališta Dragana Šunjića; Ugovor o smještaju i ishrani učenika Dragana Šunjića u "Dom učenika" Sarajevo od 06.09.1988. godine; Izvješće broj 07-0497/93 od dana 20.10.1993. godine koje je sačinila SED OZ JIH, a potpisao Edvard Babić; Zahtjev broj 02-4/2-2-526/93 od 11.12.1993. godine koji je izdalo Ministarstvo obrane, Centar SIS-a Mostar; Službena zabilješka broj 01-2424/93 od (nečitko upisan datum), koju je sačinila VP a odnosi se na zbivanja na prvoj crti u Bijelom Polju; informacija sa oznakom "A" broj 02-4/2-2-434/93 od dana 26.11.1993. godine koju je sačinilo Ministarstvo obrane Centar SIS-a Mostar a odnosi se na zbivanje na bojišnici u Vojnu; Izvanredno izvješće broj 02-1789/93 od dana 30. lipnja 1993. godine koje je sačinila Operativna zona JIH, Druga brigada, a odnosi se na događaj u zoni odgovornosti druge brigade HVO-a; Izvješće za dan 29.06.1993. godine koje je sačinila Druga brigada HVO-a; Informacija od 06.09.1993. godinc, broj 1-4-210/93, koju je sačinio Centar SIS-a, a odnosi se na probleme oko popunjavanja prve crte u zoni odgovornosti Druge brigade; Informacija pod oznakom "A" broj 02-4/2-2-030/93 od 01.10.1993. godine a odnosi se na odvođenje osoba Muslimanske nacionalnosti iz naselja Centar II; Izvješće broj 01-1073/93 od dana 10.09.1993. godine koje je sačinila Druga brigada IZM "Domazeti" a potpisao zapovjednik Druge brigade Ilija Vrljić; Izvješće broj 02-4/3-06/2-855/93 od dana 05.srpnja 1993. godine koje je sačinilo zapovjedništvo II satnije V bojne VP, a odnosi se na stanje VP na terenu; Izvještaj koji je u rukopisu sačinila II satnija V bojne Vojne policije, a odnosi se na napad ABIH na lijevu obalu Neretve; U rukopisu sačinjen tekst od 20.8.1993. koji se odnosi na Zone odgovornosti I, II, III i V bojne II brigade HVO-a; Zapovjed broj 02-487/93 od dana 06.08.1993. godine koju je izdala Druga brigada IZM "Domazeti", a potpisao zapovjednik Ilija Vrljić; Izvještaj o posjeti MKCK, broj 02-4-1/94 od 31.1.1994. godine, koji je sačinilo Ministarstvo obrane HR H-B, Sektor sigurnosti; Spisak zatočenika u centru Vojno broj 01-306/94 od 13.1.1994. god., koji je sačinila Druga brigada Centar SIS-a; Izvješće komisije za raspuštanje sabirnog centra Heliodrom Mostar broj 02-4/2-2-538/93 od 13.12.1993. godine kojeg je sačinilo Ministarstvo obrane Centar SIS-a Mostar; Izvanredno izvješće broj 01-691/93 od 19.08.1993. godine koje je sačinila druga brigada IZM Domazeti, a odnosi se na zonu odgovornosti Druge brigade HVO-a; Dijelovi knjige autora Ajše Zahiriović.

Odbrana trećeoptuženog je izvela dokaze saslušanjem svjedoka Goran Zovko, Zdenko Sesar, Božo Perić, Perić Zlatko, te prezentirala sljedeće dokumente kao materijalne dokaze, koje je sud prihvatio i uvrstio u spis: Zapisnik o saslušanju svjedoka "AD" br. KT-RZ-95/05 od 29.06.2006. god. sačinjen u Tužilaštvu BiH sa prevodom na engleski jezik i sa tri Anexa na kojem se nalaze rukom nacrtana skica sa lokacijama kuće, garaže, komande i guvna u mjestu Vojno; Skica značajnih objekata u logoru Vojno, te spisak od 19 imena na kojem se nalazi zaštićeni svjedok "AD"; Zapisnik o saslušanju svjedoka "AD" od 17.07. 1996. god. sačinjen pred Višim sudom u Mostaru sa prevodom na engleski jezik

Odbrana četvrtoptuženog je izvela dokaze saslušanjem svjedoka Marice Perić, vještaka Alme Bravo Mehmedbašić, vještaka Vesne Lozo, vještaka Savić Žarka, te prezentirala sljedeće dokumente kao materijalne dokaze, koje je sud prihvatio i uvrstio

u spis: nalaz i mišljenje vještaka Prim. Savić Dr. Žarka broj 55/08 od 05.01.2009. godine a koje se odnosi na medicinsko vještačenje optuženog Mirka Vračevića.

Vijeće je posjetilo mjesta izvršenja krivičnog djela na teritoriji opštine Mostar, dana 23.10.2008. godine, i to: u mjestu Vojno dvije privatne kuće u kojima su bili zatvoreni civili, jednu garažu u dvorištu kuće gdje su bili zatvoreni muškarci, lokalitete Zalihića kuća i samostan časnih sestara na magistralnom putu M-17, te lokalitet Bočine gdje je bilo komandno mjesto Marka Rdića. Sačinjen je DVD snimak kao i fotodokumentacija broj 17-13/1-7-04-1-11/08 od 23.11.2008. god. koju su sačinili pripadnici SIPA-e, a što je uvedeno u sudski spis kao dokaz Suda.

U toku glavnog pretresa svoj nalaz i mišljenje u svojstvu vještaka, koje je po prijedlogu odbrane optuženog Mirka Vračevića angažovao Sud, dali su vještaci dr. Marija Kaučić-Komšić specijalista neuropsihijatrije i forenzičke psihijatrije, dr. Radojka Golijan specijalista interne medicine i dr. Senad Pešto. Ovi vještaci su vještačili medicinsku dokumentaciju optuženog Mirka Vračevića. Svoj nalaz i mišljenje dali su i vještaci dr. Alma Bravo- Mehmedbašić specijalista neuropsihijatar, dr. Vesna Lozo specijalista interne medicine i Mr. sci. Elvedina Dervović klinički psiholog. Ovi vještaci su dali svoj nalaz i mišljenje na okolnosti da li je optuženi Mirko Vračević sposoban da prati sami tok suđenja.

U toku glavnog pretresa svoj nalaz je i mišljenje dao je vještak dr. Haso Sejfo specijalista neurohirurg. Predmet vještačenja je bio Damir Brekalo, odnosno da li je sposoban pratiti tok suđenja i u istom učestvovati.

PROCESNE ODLUKE

Na ročištu održanom 26.09.2007. godine, prilikom ispitivanja svjedoka pod pseudonimom „J“, branio ci su stavili prigovor da nije dozvoljeno predočavanje zapisnika iz istrage u fazi direktnog ispitivanja nego samo u fazi unakrsnog i dodatnog ispitivanja, te se pozvali na odredbe člana 273. ZKP BiH. Sud je u vezi ovog prigovora donio odluku da se ne prihvati prigovor branilaca i da se dozvoli tužiocu da može svjedoku predočiti iskaz dat u istrazi u toku direktnog ispitivanja svjedoka, pošto su po odredbi člana 273 stav 1. ZKP BiH iskazi dati u istrazi dopušteni kao dokaz na glavnom pretresu i mogu biti korišteni prilikom pobijanja iznesenih navoda. Iz izmjenjene odredbe člana 273 stav 1. ZKP BiH (Službeni glasnik br. 58/08) proizilazi da se iskazi dati u istrazi mogu koristiti kao dokazi na glavnom pretresu prilikom direktnog ili unakrsnog ispitivanja, kao i prilikom pobijanja iznesenih navoda ili u odgovoru na pobijanje, nakon čega se mogu predložiti kao dokazni materijal. Imajući u vidu navedene zakonske odredbe Sud je donio odluku da se tužiocu dozvoli da svjedoku predoči ranije dat iskaz prilikom direktnog ispitivanja, a radi pobijanja iznesenih navoda svjedoka na glavnom pretresu.

Tužilaštvo BiH je u toku glavnog pretresa podnijelo prijedlog sudu kojim je tražilo da se iskaz svjedoka Junuza Halilovića dat u Tužilaštvu BiH broj KT-RZ-95/05 od 18.05.2006. god. i iskaz dat pred Višim sudom u Mostaru broj Ki-6/96, od 6.09.1996.

god. pročitaju na glavnom pretresu i na taj način uvedu i koriste kao dokazi u predmetnom postupku. Tužilaštvo je takođe predložilo da se i izjava svjedokinje „AG“ data pred istražnim sudijom Višeg suda u Mostaru od 12.4.1996. god., kao i izjava data istražiteljima MKSJ u Hagu od 28.06.2002. god., zatim izjava svjedokinje „AM“, data u Tužilaštvu broj KT-RZ-95/05 od 7.12.2006. god., kao i izjave svjedoka „AB“ date pred Tužilaštvom BiH broj KT-RZ-95/05 od 10.08.2006. godine i pred istražnim sudijom Višeg suda u Mostaru od 14.11.1996. godine, pročitaju na glavnom pretresu i uvedu kao dokaz. Kao osnovu navednog zahtjeva Tužilaštvo BiH nalazi u odredbama člana 273. stav 2. ZKP BiH.

Sud je uvažio naprijed navedeni prijedlog Tužilaštva, te je na osnovu člana 273. stav 2. ZKP BiH prihvatio da se pročitaju i uvedu u spis ranije uzete izjave od svjedoka Junuza Halilovića, kao i svjedoka sa mjerama zaštite „AG“, „AM“ i „AB“, obzirom da se radi o osobama čiji dolazak pred ovaj sud nije bio moguć ili je bio znatno otežan iz važnih uzroka. U odnosu na svjedoka Junuza Halilovića Sud je utvrdio da je njegov dolazak pred Sud otežan iz razloga što se nalazio u jako lošem zdravstvenom stanju, a što proizilazi iz priložene medicinske dokumentacije koja je dostavljena za ovog svjedoka. Sud je pokušao u smislu člana 81. stav 3 ZKP BiH da se saslušanje ovog svjedoka, zbog njegove bolesti, obavi na drugom mjestu, odnosno u njegovoj kući, međutim iz podneska koji je sudu dostavljen proizilazi da u stambenom objektu svjedoka ne postoji prostorija u kojoj bi se moglo obaviti predmetno saslušanje uz prisustvo stranaka, branilaca, sudske policije kao i administrativnog i tehničkog osoblja suda, zbog čega je sud donio odluku da se iskazi ovog svjedoka pročitaju i uvedu u spis, budući da je dolazak ovog svjedoka pred sud znatno otežan iz važnih uzroka. U odnosu na zaštićenu svjedokinju „AG“ u toku postupka je provedeno sudsko-medicinsko vještačenje njenog zdravstvenog stanja po vještaku Doc. Dr. Almi Bravo-Mehmedbašić, čiji pismeni nalaz i mišljenje je dostavljen Sudu i uložen u spis a iz kojeg proizilazi da je svjedokinja „AG“ oboljela ... te da ista zbog ... stanja u kojem se nalazi nije u mogućnosti doći pred sud i dati svoj iskaz, na osnovu čega je vještak zaključio da ista nije u stanju da svjedoči pred sudom. Svjedoci kojima su date mjere zaštite i dodjeljen pseudonim „AM“ i „AB“ se nisu pojavili pred Sudom zbog činjenice da žive u inostranstvu, u Americi i Holandiji tako da više ne borave na teritoriji BiH, uslijed čega je njihov dolazak pred Sud bio znatno otežan iz važnih uzroka. Stoga su po ocjeni Suda za sve gore navedene svjedoke ispunjene zakonske pretpostavke za primjenu člana 273. stav 2. ZKP BiH, koje pružaju mogućnost za izuzeće od neposrednog izvođenja dokaza. Pored toga, odredbama člana 7. Zakona o ustupanju predmeta, dozvoljava se kao mogućnost da se iskazi svjedoka dati službenicima MKSJ u istrazi mogu pročitati u postupcima koji se vode u BiH.

Svojim prijedlogom branilac optuženog Marka Radića, je tražio da se za tri svjedoka odbrane odrede mjere zaštite u skladu sa Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka. Sud je uvažio prijedlog branioca, te je na ročištu održanom 18.07.2008. godine u skladu sa članaom 12. i 13. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka donio odluku da se za dva svjedoka odbrane prvooptuženog dodjele mjere zaštite na način da su dobili pseudonime „001“ i „002“, da su lični podaci koji su navedeni u prijedlogu proglašeni tajnim, te da će kao takvi

ostati najduže 20 godina nakon što odluka postane pravosnažna. U odnosu na prijedlog branioca da se trećem svjedoku odrede mjere zaštite Sud je konstatovao da su istom svjedoku u ovom predmetu već određene mjere zaštite po prijedlogu Tužilaštva, te da mu je određen pseudonim „AH“, tako da svjedok pod istim mjerama zaštite i pseudonimom može dati svoj iskaz i kao svjedok odbrane prvooptuženog.

Po nalogu Suda BiH tim vještaka koji su sačinjavali dr. Marija Kaučić- Komšić specijalista neuropsihijatrije i forenzičke psihijatrije, dr. Radojka Golijan specijalista interne medicine i dr. Senad Pešto izvršili su uvid u medicinsku dokumentaciju koja je glasila na ime optuženog Mirka Vračevića i sačinili svoj nalaz i mišljenje. Na osnovu uvida u dostavljenu medicinsku dokumentaciju tim vještaka je konstatovao da je neophodan pregled od strane neuropsihijatra kako bi nalaz i mišljenje bio kompletan. Sud BiH je na prijedlog odbrane izdao naredbu da se izvrši sudsko-medicinsko i psihijatrijsko vještačenje optuženog Mirka Vračevića. Nakon što je izvršen uvid u medicinsku dokumentaciju, te obavljen pregled i razgovor sa optuženim, tim sudskih vještaka koje su sačinjavali dr. Alma Bravo- Mehmedbašić specijalista neuropsihijatar, dr. Vesna Lozo specijalista interne medicine i Mr. sci. Elvedina Dervović klinički psiholog je sačinio nalaz i mišljenje u kome je navedeno da optuženi ne boluje od trajne duševne bolesti psihotičnog karaktera, da je prosječno inteligentan, te da je sposoban da učestvuje u predmetnom krivičnom postupku. Na osnovu priložene medicinske dokumentacije tim vještaka je utvrdio da ne postoje nikavi pokazatelji koji bi ukazivali na mogućnost da je sposobnost optuženog Mirka Vračevića da shvati značaj djela i da upravlja svojim postupcima, tempore criminis, bila smanjena, te je za djelo koje mu se stavlja na teret u vrijeme izvršenja istog bio uračunljiv

Odbrana optuženog Mirka Vračevića je nakon toga angažovala stalnog sudskog vještaka medicinske struke Prim. Dr. Žarka Savića, specijalista neurologije i psihijatrije sa zadatkom da nakon pregleda optuženog, te kompletne dokumentacije, izjasni se o sposobnosti optuženog da učestvuje i prati tok suđenja, da izvrši psihološko-psihijatrijsko i neurološko stanje kao i da utvrdi sposobnost optuženog da u toku sudskog postupka daje izjavu pred Sudom u svojstvu svjedoka. Vještak je dostavio Sudu svoj nalaz i mišljenje u kojem je u zaključku naveo da je evidentno da je optuženi Vračević pretrpio ... tokom života. Optuženi ima ... nepoznatog uzroka i ishoda. Vještak je dalje naveo da je u cilju dobijanja detaljnih podataka neophodno detaljno neurološko ispitivanje u hospitalnim uslovima. Nakon što je optuženi obavio određene medicinske pretrage u kliničkoj bolnici Mostar vještak Žarko Savić je dopunio svoj nalaz i mišljenje te u zaključku medicinske ekspertize naveo da kod optuženog Mirka Vračevića postoji smanjena sposobnost praćenja i učestvovanja u sudskom procesu, da ukupno zdravstveno stanje optuženog karakteriše niz hroničnih oboljenja, ali nisu neposredno životno ugrožavajući, te da je optuženi sposoban da bude saslušan u svojstvu svjedoka.

Nakon što je na ročištu održanom 20.1.2009. godine vještak dr. Žarko Savić iznio svoj nalaz i mišljenje, branilac Mrkaljević Danilo je predložio Sudu da se u smislu odredbe iz člana 26. ZKP BiH razdvoji postupak prema optuženom Vračeviću u odnosu na druge optužene, te da se prema optuženom Mirku Vračeviću prekine postupak zbog

nastupanja duševne bolesti u smislu odredbe iz člana 388. ZKP BiH, a da se nastavi krivični postupak kad se zadržavstveno stanje optuženog poboljša u mjeri kad bude sposoban da učestvuje u postupku.

Sud je donio odluku da se oba prijedloga branioca odbiju jer za to ne postoje zakonski razlozi na osnovu kojih bi sud mogao udovoljiti prijedlogu branioca. U odnosu na prijedlog branioca, da se u smislu odredbe iz člana 26. ZKP BiH postupak protiv optuženog Vračevića razdvoji u odnosu na ostale optužene iz ovog predmeta, Sud smatra da je prijedlog neosnovan. Naime, prema odredbi iz člana 26 stav 1. ZKP BiH propisano je da Sud može iz važnih razloga ili iz razloga cjelishodnosti do završetka glavnog pretresa odlučiti da se postupak protiv pojedinih optuženih razdvoji i posebno dovrši. Ispravnim tumačenjem ove zakonske odredbe proizilazi da je za donošenje ovakve odluke neophodno da postoje važni razlozi ili razlozi cjelishodnosti. Kao važni razlozi može biti i teška bolest ili teška povreda jednog od optuženih što u konkretnom slučaju ne postoji. Iz nalaza i mišljenja tima vještak na čijem čelu je bila vještak Doc.dr. Alme Bravo – Mehmedbašić a koji nalaz i mišljenje je sud prihvatio kao stručno i objektivno proizilazi da je optuženi Vračević sposoban da učestvuje u predmetnom krivičnom. Takođe i iz mišljenja vještak dr. Savića proizilazi da je optuženi sposoban da se sasluša u svojstvu svjedoka. Prema tome ni jedan od saslušanih svjedoka nije izjavio da je optuženi Vračević teško bolesna ličnost, koja zbog prirode bolesti ne može da prati i učestvuje u sudskom postupku. Vijeće takođe konstatuje da je sa ročištem održanim 20.01.2009. godine, kad je ovaj prijedlog postavljen, završen dokazni postupak u ovoj pravnoj stvari koji je trajao nepune dvije godine, da se optuženi uredno odazivao i prisutvovao cijelom toku glavnog pretresa, da je aktivno kao i preko svojih branilaca učestvovao u istom, tako da razlozi cjelishodnosti razdvajanja postupka u datoj fazi postupka uopšte ne postoje.

U odnosu na drugi prijedlog branioca da se postupak prekine zbog nastupanja duševne bolesti optuženog Vračevića ovo vijeće smatra da ni ovaj prijedlog nije osnovan. Naime iz odredbe člana 388. stav 1. ZKP BiH proizilazi da se može prekinuti krivični postupak u slučaju nastupanja duševne bolesti, odnosno ako je kod optuženog nakon učinjenja krivičnog djela nastupila takva duševna bolest da nije sposoban učestvovati u postupku. Na osnovu nalaza i mišljenja tima vještaka na čelu sa dr. Almom Bravo-Mehmedbaš vijeće se uvjerilo da kod optuženog Vračevića ne postoji takva duševna bolest zbog koje isti ne bi bio sposoban da učestvuje u samom postupku. Optuženi je i po vještaku dr. Saviću samo smanjeno sposoban da učestvuje u praćenju sudskog postupka. Duševnu bolest optužnog vještak dr. Savić je na pretresu povezao sa nalazom da je ranije bio ... pa po mišljenju ovog vještaka kod takve ...nema potpunog izliječenja. Međutim uvidom u medicisku dokumentaciju koja glasi na ime optuženog Vračevića se vidi da isti već duže vrijeme ne ... Ovo vijeće, takođe primjećuje da je vještak dr. Savić u svom nalazu i mišljenju naveo da je da je optuženi sposoban da bude saslušan u svojstvu svjedoka što sve ukazuje da se kod optuženog ne radi o duševnoj bolesti, kao to je navela i vještak Doc, dr, Alma Bravo Mehmedbašić. U odnosu na činjenicu ... Vijeće primjećuje da od dana davanja nalaza i mišljenja od strane tima vještaka na čelu sa Dr Almom Bravo – Mehmedbašić, pa do davanja nalaza i mišljenja dr. Savića ništa

se nije promijenilo, pošto je medicinska dokumentacija vezana za ovou ... koja je ranije postojala kod optuženog, bila ista.

U smislu člana 12. i 13. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, na prijedlog Tužilaštva, Sud je dana 03.06.2006. godine, 20.11.2006. god., 20.12.2006. god. i 13.04.2007. god., donio odluke o određivanju mjera zaštite ličnih podataka pojedinih svjedoka, određujući da će svjedoci svjedočiti pod pseudonimima „A“, „B“, „C“, „D“, „E“, „F“, „J“, „K“, „L“, „R“, „X“, „AA“, „AB“, „AC“, „AD“, „AE“, „AF“, „AG“, „AH“, „AI“, „AJ“, „AK“, „AL“, „AM“, „150“, „151“, i „AN“. Sud je, takođe na ročištu održanom 07.06.2007. godine prije svjedočenja zaštićenom svjedoku koji je već prethodno dobio pseudonim „AN“ dodjelio novi pseudonim „152“, dok su druge mjere zaštite u odnosu na ovog svjedoka ostale nepromijenjene. Na ročištu održanom 17.12.2007. na prijedlog Tužilaštva Sud je dodjelio mjere zaštite za svjedoka, tako što mu je dodjeljen pseudonim „153“ uz obavezu čuvanja ličnih podataka za ovog svjedoka u trajanju od 30 godina. Konačno na ročištu koje je održano 10.03.2008. god. Sud je dodjelio mjere zaštite svjedoku na način da mu je dodjeljen pseudonim „154“ kao i obavezu čuvanja ličnih podataka za ovog svjedoka za narednih 30 godina. Na prijedlog branioca prvooptuženog Sud je na ročištu održanom 18.07.2008. godine donio odluku da se prihvati prijedlog branioca, te u skladu sa članom 12. i 13. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka dodjele mjere zaštite, tako što će svjedočiti pod pseudonimima „001“, „002“ i „003“, ka i obaveza da se svi lični podaci za ove svjedoke čuvaju najduže 20 godina nakon što odluka postane pravosnažna. Na ročištu koje je održano 21.08.2008. godine Sud je donio odluku da će svjedok kome je već dodjeljen pseudonim „004“, a koji je također svjedočio kao zaštićeni svjedok Tužilaštva pod pseudonimom „AH“ svjedočiti sa prethodno dodjeljenim pseudonimom „AH“, a ne pod pseudonimom „004“ kako je vijeće odlučilo na prethodnom ročištu. U pogledu dodatnih mjera zaštite za ove svjedoke, Sud je na ročištima održanim 19.04.2007. god., za vrijeme svjedočenje zaštićenog svjedoka „AI“ i na ročištu održanom 07.06.2007. godine za vrijeme svjedočenja zaštićenog svjedoka „152“ prihvatio prijedlog Tužilaštva za određivanje dodatnih mjera zaštite tako što svjedoci svjedočili iz druge prostorije uz distorziju slike i glasa, a u odnosu na sve ostale mjere zaštite Sud je donio odluku da mjere zaštite ostaju kako je to i prethodno odlučeno. Na ročištima održanim 13.06.2007. god., 29.06.2007. god., 06.07.2007. god., 23.07.2007. god., 27.07.2007. god., 27.08.2007. god., 06.09.2007. god., 21.09.2007. god., 24.09.2007. god., 28.09.2007. god., 5.10.2007. god., 8.10.2007. god., 11.10.2007. god., 30.11.2007. god., 10.12.2007. god., 08.01.2008. god., 21.01.2008. god., 13.02.2008. god. i 19.02.2008. god., prilikom svjedočenja zaštićenih svjedoka „A“, „J“, „C“, „F“, „E“, „D“, „R“, „K“, „AF“, „AH“, „L“ i „K“. Sud je djelimično prihvatio prijedlog Tužilaštva za određivanje dodatnih mjera zaštite za svjedoke i to samo u odnosu na mjere koje se odnose na svjedočenje iz zasebne prostorije uz izmjenu slike, a ne i u odnosu na distorziju glasa, tako da je glas ostaje neizmjenjen. Ostale mjere zaštite su ostale kako je to i prethodno odlučeno. Sud nije prihvatio protivljenje odbrane da se ne prihvati prijedlog Tužilaštva vezano za određivanje dodatnih mjera zaštite za pomenute svjedoke, smatrajući da se radi o svjedocima pod prijetnjom i ugroženim svjedocima, te da u konkretnim slučajevima s obzirom na status svjedoka i predmet svjedočenja, postoje opravdani razlozi da stranke i branioci ne budu prisutni u istoj prostoriji sa ovim

svjedocima prilikom davanja njihovog iskaza, te da se dodjelom traženih mjera osigurava zaštita lične sigurnosti ovih svjedoka i sigurnost njihovih porodica.

Odlukom Vijeća, na pretresu održanom 20.1.2009. godine odbijen je prijedlog odbrane drugooptuženog da se kao svjedok sasluša Vladimir Zadro. Sud je odbio ovaj prijedlog odbrane drugooptuženog u skladu sa članom 263. ZKP BiH jer smatra da okolnosti na koje bi trebao da svjedoči predloženi svjedok nemaju poseban značaja za predmet.

U toku davanja završnih riječi Sud je odstupio od redosljeda davanja završnih riječi, tako što je odlučio da završnu riječ prvo iznese predstavnik oštećenih, a iz razloga što završna riječ tužioca nije u to vrijeme bila prevedena. Iz navedenih razloga u ime svih oštećenih u ovom predmet završnu riječ prvo je dala zaštićena svjedokinja „X“. Prilikom davanja završne riječi Sud je podsjetio da su i dalje na snazi sve mjere zaštite koje su dodjeljene ovom svjedoku, te odlučio da oštećena „X“ završnu riječ da iz posebne prostorije, uz izmjenu slike.

Tužilaštvo je zastupalo tezu da je u vrijeme kad su optuženi počinili radnje koje im se stavljaju na teret postojao široki i sistematičan napad HVO-a na civilno bošnjačko stanovništvo u zapadnom dijelu grada Mostara, ali i šire.

U cilju dokazivanja ovog bitnog elementa bića krivičnog djela zločini protiv čovječnosti, Tužilaštvo je predložilo Sudu da djelimično prihvati činjenice utvrđene u predmetu Tužilac protiv Mladena Naletelića "Tute" i Vinka Martinovića "Štele" (predmet, broj IT-IT-98-34-T) presuda raspravnog vijeća MKSJ od 31.03.2003. godine koja su potvrđene od strane Žalbenog vijeća. Tužilaštvo je predložilo da se u smislu člana 4. Zakona o ustupanju predmeta od strane MKSJ Tužilaštvu BiH i korištenju dokaza pribavljenih od strane MKSJ u postupcima pred sudovima BiH (Zakon o ustupanju), kao utvrđene prihvate činjenice koje se odnose na postojanje širokog i sistematičnog napada (rasprostranjenog i planskog napada) na civilno bošnjačko stanovništvo, kako je to utvrđeno u pomenutim presudama, a pobliže označeno u prijedlogu tužilaštva BiH broj KT-RZ-95/05 od 22.03.2007. godine .

Razmatrajući navedeni Prijedlog Tužilaštva BiH, sud je, na osnovu člana 4. Zakona o ustupanju, dana 28.01.2008. godine, prijedlog djelimično prihvatio, te su kao relevantne, prihvaćene pojedine činjenice utvrđene u pravosnažnoj presudi u predmetu MKSJ-a, Tužilac protiv Mladena Naletelića "Tute" i Vinka Martinovića "Štele" (predmet, broj IT-IT-98-34-T)

Činjenice koje su prihvaćene u predmetu u korist Tužilaštva BiH su:

1. Mostar je najveći grad u jugoistočnoj Bosni i Hercegovini i historijski glavni grad Hercegovine. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, općina Mostar je imala 126.628 stanovnika, od kojih je bilo 34.6% Muslimana, 33.9% Hrvata i 18.8% Srba. Ostali su bili "Jugosloveni" i ostali,

2. U Bosni i Hercegovini je 29. februara i 1. marta 1992. godine održan referendum o nezavisnosti od SFRJ. Dana 3. marta 1992. godine proglašena je nezavisnost.
3. Nakon proglašenja nezavisnosti, BH Srbi su napali dijelove Bosne i Hercegovine. Državna uprava Bosne i Hercegovine je *de facto* prestala funkcionirati budući da je izgubila kontrolu nad cjelokupnom teritorijom.
4. Usljed sukoba 1992. godine između BH Hrvata i BH Muslimana na jednoj strani i Srba na drugoj, većina Srba je otišla ili je bila istjerana iz Mostara. U maju 1993. godine, između 16.000 i 20.000 civila BH Muslimana sklonilo se u Mostaru bježeći od rata u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. Dolaskom izbjeglica BH Muslimana iz mjesta izvan Mostara stvorena je muslimanska većina.
5. Dana 10. aprila 1992. predsjednik IIZ IIB, Mate Boban, izdao je zapovijed kojom se osniva HVO.
6. HVO je postao vrhovno izvršno i obrambeno tijelo HZ HB i BH Hrvata. Sam Mate Boban postao je vrhovni zapovjednik IIVO-a. To je značilo da je u tom dijelu Bosne i Hercegovine stvarnu vlast imao HZ HB.
7. Dolazi do izbijanja žestokog sukoba između BH Hrvata i BH Muslimana od aprila 1993. do januara 1994. i do podjele Mostara na istočni dio, pod vlašću Muslimana, i zapadni dio, pod vlašću Hrvata.
8. I HVO i ABiH su imali vojne formacije na položajima u gradu. Mostar je bio podijeljen na zapadni dio, koji je kontrolirao HVO, i istočni dio u kojem je uglavnom bila koncentrirana ABiH
9. Rano ujutro 9. maja 1993.god. HVO je napao Mostar artiljerijom, minobacačima, teškim i lakim oružjem. HVO je kontrolirao ulaze u Mostar, a međunarodnim organizacijama nije bio dozvoljen pristup.
10. Od otprilike 05:00 sati, naoružane jedinice HVO-a okružile su stambene zgrade i kuće te su iz njih izvele i okupile civile BH Muslimane. Iz nekih su zgrada, u kojima su živjeli BH Muslimani i BH Hrvati, istjerani su samo BH Muslimani.
11. Na stadion "Veleža" su odvođene na stotine ljudi. Većina njih je završila na Heliodromu, u Rodoču, zapadno od Mostara, koji je postao glavni zatočenički centar HVO-a na tom području (tačka 44).
12. Toga dana okupljeno je i u zatočeničkom centru Heliodrom zatočeno ukupno 1.500 do 2.500 civila Muslimana.

13. Maltretiranje BH Muslimana time što su istjerivani iz svojih stanova ili zatvarani postalo je uobičajena i raširena pojava od 9. maja pa tokom čitave jeseni 1993. godine
14. Veliki broj BH Muslimana prešao je na istočnu stranu Mostara.
15. Humanitarna situacija je na istočnoj strani Mostara bila strašna. Nije bilo tekuće vode, struje ni hrane.
16. Istočna strana je bila u ... okruženju. Neprestano se granatiralo.
17. Opsada istočnog Mostara trajala je do početka 1994. godine
18. Jedna od posljedica napada bilo je i zarobljavanje velikog broja ratnih zarobljenika i civila, koji su odvođeni u razne zatočeničke centre na tom području.
19. Glavni zatočenički centar je bio Heliodrom, u kojem je ponekad bilo na hiljade zatočenika. Heliodrom je ranije bio kasarna JNA i činilo ga je nekoliko zgrada i hangara. Zatvor u Ljubuškom je postao zloglasan jer su ga namijenili za "specijalne" zarobljenike.
20. zarobljenici su premjestani iz jednog mjesta na drugo ili iz jednog zatočeničkog centra u drugi.
21. Oružani sukob postojao je u razdoblju od 17. april 1993. godine do kraja februara 1994. godine.
22. Grupe vojika su noću silom deložirale porodice civila Muslimanske nacionalnosti, iz njihovih stanova, izbacujući ih doslovno na ulicu i prisiljavajući ih da sve svoje stvari ostave u stanu.
23. Humanitarni uvjeti na istočnoj obali Mostara bili su stravični. Istovremeno sa ogromnim povećanjem broja muslimanskog stanovništva zbog intenzivnih istjerivanja sa zapadne obale, opskrba vodom i strujom je prekinuta, a humanitarnim organizacijama je tjednima uskraćivan pristup. Osnovne javne službe, poput bolnice, nalazile su se na zapadnoj obali Mostara i stoga nisu više bile dostupne muslimanskom civilnom stanovništvu. Sve što je arhitekturom odražavalo orijentalni uticaj, kao na primjer stari most u Mostaru, bilo je uništeno. Nakon što je muslimansko stanovništvo istjerano iz zapadnog Mostara, promijenjena su imena ulica.

Razmatrajući prijedlog Tužilaštva za prihvatanje utvrđenih činjenica, a nakon što su se svi branioci optuženih pismeno izjasnili o datom prijedlogu, Sud je donio odluku o prihvatanju činjenica iz slijedećih razloga:

Članom 4. Zakona o ustupanju predmeta od strane MKSJ Tužilaštvu BiH i korištenju dokaza pribavljenih od strane MKSJ u postupcima pred sudovima u BiH (u daljem tekstu: Zakon o ustupanju predmeta), propisano je da nakon saslušanja stranaka, sud može, na vlastitu inicijativu ili na prijedlog jedne od stranaka, odlučiti da prihvati dokazane relevantne činjenice koje su utvrđene pravosnažnom odlukom u bilo kojem drugom postupku pred MKSJ.

Ispunjena je prva formalna pretpostavka iz pomenute odredbe, koja se odnosi na saslušanje stranaka.

Odredbe Zakona o ustupanju predmeta kao i odredbe ZKP BiH ne propisuju kriterije na osnovu kojih bi Sud mogao koristiti ovo diskreciono pravo. Ovo vijeće je donijelo rješenje broj X-KR-05/139 u kojem je navelo kriterije koje je smatralo odgovarajućim za primjenu prilikom korištenja svog diskrecionog prava iz člana 4. premetnog zakona, a imajući u vidu obavezu poštivanja prava na pravično suđenje zagarantovano Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (EKLJP), kao i ZKP-om BiH. Pretresno vijeće je primjenilo kriterije koje je MKSJ u tom pravcu uspostavio u odluci od 28.02.2003.godine u predmetu Tužilac protiv Momčila Krajišnika. Vijeće ističe da pravilo 94. stav b.) (formalno primanje na znanje) Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ i član 4. Zakona o ustupanju predmeta nisu identični i da sud nije vezan odlukama MKSJ. Međutim, očito je da su neka pitanja sa kojima se suočava tribunal i ovaj sud slična kad se razmatraju presuđene činjenice i da će, stoga, razmišljanja i ovog vijeća biti slična. Shodno navedenom, sud je imao u vidu sljedeće kriterije prilikom odlučivanja o prihvatanju utvrđenih činjenica:

1. Činjenica mora biti dovoljno određena, konkretna i ona koja se može identifikovati. Da bi činjenica bila dovoljno određena, konkretna i ona koja se može identifikovati, ista mora biti preuzeta iz konkretnih pasusa presuda raspravnog ili žalbenog vijeća.² Štaviše, ako je izvađena iz konteksta, činjenica mora biti razumljiva i imati isti ili barem sličan oblik onom koji je presuđen presudom raspravnog ili žalbenog vijeća iz kojeg je ista preuzeta.

2. Činjenica mora biti ograničena na činjenični nalaz i ne smije predstavljati karakterizaciju pravne prirode. Karakterizacije pravne prirode obično se ocjenjuju u svakom pojedinačnom predmetu i tumači se restriktivno.³ Dok haška sudska praksa ima tendenciju izuzimanja svake činjenice koja u sebi ima sadržane pravne formulacije i prije svega upućuje na pravne zaključke⁴, Sud BiH je zauzeo stav da se i činjenice koje sadrže posredne elemente bića krivičnog djela mogu prihvatiti kao utvrđene⁵. Vijeće je

² Tužilac protiv Prlića, IT-04-74-T, od 7.9.2006. godine

³ MKSJ Odluka o utvrđenim činjenicama u predmetu protiv Momčila Krajišnika, predmet br. IT-00-39-T, od 24. 3. 2005. godine

⁴ MKSJ Odluka o utvrđenim činjenicama u predmetu protiv Željka Međakovića et al., predmet br. IT-02-65-PT, od 01.04.2004. godine, str. 6, izuzimajući činjenice o postojanju „politike počinjenja nečovječnih djela protiv civilnog stanovništva“, te „djela počinjenih na osnovu širokog i rasprostranjenog te sistematskog okvira ”

⁵ Vidi odluke o utvrđenim činjenicama u predmetima protiv Radovana Stankovića, predmet br. X-KR-05/70, od 13.07.2006. godine; Gecjka Jankovića, predmet br. X-KR-05/161, od 04.08.2006. godine; Momčila Mandića, predmet br. X-KR-05/58, od 05.02.2007. godine; Kreše Lučića, predmet br. X-KR-06/298, od 27.03.2007. godine. Također vidi rješenja Suda BiH u presudama raspravnog vijeća u predmetu Nedo Samarđžić, predmet br. X-KR-05/49, od 07.04.2006. godine; prvostepena presuda u predmetu Dragje Paunović, predmet br. X-KR-05/16, od 26.05.2006. godine; prvostepena presuda u predmetu Boban Šimšić, predmet br. X-KR-05/04, od 11.07.2006.

zadržalo konzervativni pristup i isključuje sve one predložene činjenice koje sadrže bilo kakve pravne zaključke ili pravne kvalifikacije u smislu načina izvršenja krivičnog djela, jer se time konkretna radnja počinjenja stavlja u širi kontekst ratnih dešavanja.

3-4. Činjenica ne smije biti predmetom žalbe ili preispitivanja koje je u toku. Samo se činjenice iz pravosnažnih odluka mogu formalno primiti na znanje⁶, odnosno, Sud ne može primiti na znanje presuđene činjenice ako se iste osporavaju u žalbi. S druge strane, ako su činjenice presuđene tokom postupka a nisu osporene predmetom žalbe, iste ostaju nepromjenjene, te se mogu formalno primiti na znanje čak iako nije još donešena pravosnažna odluka. Činjenica da se presuda osporava žalbom sama po sebi ne predstavlja dovoljan osnov da bi se odbacile sve činjenice presuđene tom odlukom.

5. Činjenica se ne može odnositi na postupke, ponašanje ili duševno stanje optuženog. Sud može formalno primiti na znanje činjenice u vezi odgovornosti optuženog u slučaju da se te činjenice ne odnose na postupke, ponašanje ili duševno stanje optuženog.⁷ Navedeno se odnosi na činjenice vezano za ponašanje drugih lica (pored optuženog) koja su učestvovala u zajedničkom zločinačkom poduhvatu navedenom u optužnici, ili na činjenice vezano za postupke i ponašanje lica podređenih optuženom.

6. Činjenica nije predmetom (racionalnog) spora između strana u konkretnom postupku. Samo se činjenice koje nisu predmetom (racionalnog) spora između strana u konkretnom postupku mogu formalno primiti na znanje .

7. Činjenica ne može biti zasnovana na sporazumu o priznanju krivnje iz ranijih predmeta. Činjenica može biti prihvaćena kao utvrđena, ako je ista presuđena i nije zasnovana na sporazumu strana u ranijim postupcima, kao što su to činjenice koje potkrepljuju sporazum o priznanju krivnje.⁸ Činjenice koje su uistinu presuđene su one koje su preuzete iz predmeta gdje je žalbeno vijeće odlučivalo o meritumu, ili gdje nije uložena žalba.⁹

8. Činjenica ne može uticati na pravo optuženog na pravično suđenje. Bezrazložno uopštene, nejasne, tendenciozne i sugestivne činjenice narušavaju princip pravosudne ekonomije.¹⁰ U konačnoj analizi činjenica, vijeće zadržava diskreciono pravo da odbaci čak i one činjenice koje ispunjavaju sve navedene preduslove ukoliko te činjenice u svojoj ukupnosti narušavaju pravo optuženog na pravično suđenje.

Sud je prilikom odlučivanja o prijedlogu Tužilaštva BiH za prihvatanje utvrđenih činjenica našao da gore navedene činjenice u cjelosti ispunjavaju predmetne kriterije, zbog čega je iste i prihvatio. Sud pri tome nije prihvatio sve činjenice koje je Tužilaštvo

godine, pasus 49; prvostepena presuda u predmetu *Marko Samardžija*, predmet br. X-KR-05/07, od 03.11.2006. godine; prvostepena presuda u predmetu *Radislav Ljubić*, predmet br. X-KR-05/154, od 08.03.2007. godine.

⁶ *Tužilac protiv Ljubičića*, IT-00-41-PT, rješenje od 23.01.2003. godine

⁷ *Tužilac protiv Prlića*, IT-04-74-T, od 07.09.2006. godine

⁸ *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, IT-02-54-T, od 05.06.2002. godine, str.3

⁹ *Ibid*, 5.

¹⁰ MKSJ Odluka o presuđenim činjenicama u predmetu *Vijadin Pecović i drugi*, predmet br. IT-05-88-T, od 26.09.2006. godine, pasus 16.

u svom prijedlogu tražilo. Sud je prihvatio prigovor odbrane da su neke činjenice koje je Tužilaštvo predložilo nerelevantne za ovaj predmet, da pojedine činjenice sadrže pravne zaključke i karakterizacije, da pojedine činjenice nisu dovoljno određene, dok neke indirektno inkriminišu optužene.

Pored prijedloga za prihvatanjem utvrđenih činjenica iz presuda MKSJ, Tužilaštvo je izvelo i brojne druge dokaze kako bi dokazalo postojanje širokog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, kao opšteg elementa bića krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti. U odnosu na ove okolnosti ispitani su mnogi svjedoci i priloženi materijalni dokazi. Takođe je i odbrana uložila više dokaza koji osporavaju ovu tezu Tužilaštva.

ZAVRŠNE RIJEČI

Završna riječ oštećenih data od strane svjedokinje „X“

Svjedokinj „X“ je u svojoj završnoj riječi istakla da želi da se kao žrtva zločina optuženih u ovom predmetu obrati još jednom sudskom vijeću. Navodi da zlo koje ljudi počinje živi i nakon njih, jer tvrdi da većina žrtava logora Vojno pati i danas i osjećaju traume i pate od postraumatskog stresa. Prošlo je 15 godina, a počinjeno zlo nije zaboravljeno niti se može zaboraviti. To su potvrdila svjedočenja mnogih žrtava koja su stajala pred sudom, očima punih straha, skamenjeni, postidjeni i poniženi i očima uperenih u časni Sud, tražeći pravdu. Među njima je bila i ona. I danas se sijeća tortura i nečovječnih postupanja koja su počinili optuženi njoj i njenoj porodici, a tada je bila samo petnaestogodišnja djevojčica. Pita se zašto su joj uništili djetinstvo i ne samo djetinstvo nego život i snove? Zašto su to uradili? Da li samo zato što je imala drugačije ime i prezime, kao što su to imali i drugi zatvorenici, što su bili drugačiji, druge nacionalnosti? To je jedini odgovor koji može dati. Upravo zato treba da odgovaraju Radić, Šunjić, Brekalo i Vračević. Oni su odgovorni zato što su planski, sistematski i nezakonito hapsili civile Muslimane i odvodili ih u već formirani logor u Vojnom. To su uradili njoj i njenoj porodici. Kome su oni nešto naudili? Ovi ljudi su trenirali strogoću nad jednom ženom i njenih troje malodobne djece, njenu porodicu su rastavili. Nju su odvojili od majke, brata i sestre, zlostavljali je, nakon čega je i ranjena, pucano je na nju. Ništa nije znala o svoju porodici niti su oni znali za nju. Uzeli su joj djetinstvo, mladost, ali i majku koja je teško obolila, tako da ima ozbiljne zdravstvene, psihičke i fizičke probleme. Zašto su im to radili? Ovi ljudi su odgovorni jer su kršili osnovna ljudska i humanitarna prava i brutalno se izživljavali nad civilima. Zatvorili su ih u neuslovnim prostorijama u naselju Vojno i tu ih zlostavljali, fizički, psihički i seksualno. Molila ih je da je ne diraju, da je ne zlostavljaju, što je kod njih budilo samo jači bijes i još veću mržnju da to i dalje čine. Opuženi se nisu obazirali za boli svojih žrtava. Još uvijek osjeća strah od onoga što je prošla i što su joj učinili. Iz obaveze prema svim žrtvama koje nisu preživjele, iz moralne obaveze prema svim ženama, majkama, djevojkama koje su prošle torture u logoru Vojnom, želi da se čuje njihov vapaj. Ovdje je i iz obaveze prema djeci, koja zbog zatvaranja u Vojnu nisu imali normalno djetinstvo. Ovdje je iz moralne obaveze prema svojoj porodici koja je bila žrtva siledžijskog nadmetanja i brutalnosti koju su počinili optuženi. Ovo je prilika da

još jednom uputi apel žrtve Sudu da donese parvičnu odluku i izrekne pravičnu kaznu prema optuženim. U ime svih žena žrtava silovanja, u ime sve djece koja nisu imala normalno djetinjstvo traži da se optuženi proglase krivim. Ističe da žrtve nisu bili vojnici, niti su pružali bilo kakav otpor. Traži da se optuženim izrekne maksimalna kazna, kao jedina kazna koja je adekvatna i pravična počinjenim zločinima.

Završne riječi Tužilaštva

Nakon okončanja dokaznog postupka, Tužilaštvo je u svojoj završnoj riječi istaklo da je u toku dokaznog postupka optužba van svake razumne sumnje dokazala da su optuženi u inkriminisanom periodu, u logoru Vojno, direktno učestvovali u sračunatom i koordiniranom zlostavljanju zatvorenih civila bošnjačke nacionalnosti, na način da su iste ubijali, duševno i fizički zlostavljali, držali u nehumanim uslovima, odvodili na prisilne radove, a zatvorenice silovali, te da su sve ove radnje počinili sa namjerom da se zatvorenicima nanese velika bol i patnja zbog njihovog nacionalnog porijekla i vjerske pripadnosti. Tužilaštvo tvrdi da su na ovaj način optuženi počinili zločin protiv čovječnosti bilo direktno ili kao učesnici u udruženom zločinačkom poduhvatu. Dodatno, Tužilaštvo je navelo da je u toku postupka dokazana komandna odgovornost Marka Radića i Dragana Šunjića, u skladu sa članom 180. stav 2. KZ BiH, za zločine protiv čovječnosti za koje su znali ili su imali razloga da znaju da su počinjeni od strane njihovih podređenih nad kojima su imali stvarnu kontrolu. Opšti elementi zločina protiv čovječnosti, smatra Tužilaštvo, dokazani su izjavama svjedoka, prezentovanim dokazima i kroz presuđene činjenice iz predmeta MKSJ-a, koje je ovo Vijeće usvojilo. Na ovaj način, radnje optuženih su smještene u jedan širi kontekst, te Tužilaštvo iznosi tvrdnju da su počinjene kao dio široko rasprostranjenog i sistematičnog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, te da su optuženi znali za ovaj napad. Dalje, Tužilaštvo dalje tvrdi da su učestvujući u UZP-u, optuženi međusobno radili koordinirano i sarađivali, te da je svaki optuženi imao ulogu u pokretanju logora. Zločini počinjeni u logoru Vojno bili su sistematski i imali su obilježje progona. Počinitelji su djelovali zajedno i koordinirano, oslanjajući se na napore drugih počinitelja kako bi ostvarili svoj kriminalni plan. Nadalje, zločini počinjeni u logoru ponavljali su se na očigled drugih učesnika UZP-a, tako da ni jedan zločin nije mogao biti počinjen bez dogovora između počinitelja. U pogledu zajedničkog plana ili svrhe UZP-a, Tužilaštvo smatra da činjenica da ne postoji formalni ili izričiti dogovor među stranama da pristupe UZP-u ne utiče na ocjenu konačne odgovornosti optuženih. Konačno, Tužilaštvo je uvjereno da je dokazano učešće svakog optužeg pojedinačno u vidu doprinosa izvršenju UZP-a, te da je svaki optuženi imao namjeru da pospješi UZP-e, odnosno, u slučaju sistemskog UZP-a, da je isti bio svjestan tog sistema i da je imao namjeru da ga poboljša. Tužilaštvo navodi da je u logoru podsticano nasilje i da su životni uslovi i postupanje prema zatvorenicima u Vojnom među najgorim dokumentovanim u ovom ratu – zatvorenici su zatvarani na ekstremnim mjestima, hrane je bilo nedovoljno, u logoru nisu postojali nužnici, a zatvorenici nisu imali adekvatne vode da operu sebe i svoju odjeću. Dalje, Tužilaštvo tvrdi da je prisilan rad bio svakodnevna praksa za sve muškarce i žene u Vojnu, bez obzira da li su sposobni da rade. Tužilaštvo navodi da su sva četvorica optuženih bila svjesna i upoznata sa dešavanjima u logoru, te nisu učinili ništa da se uslovi i tretman zatvorenika poboljšaju.

Nasuprot tome, lično su učestvovali u premlaćivanjima, mučenjima, progonu, silovanjima i ubistvima u logoru. Argumentujući tvrdnju da je van svake razumne sumnje dokazano da su optuženi krivi za počinjenje krivičnih djela koja im se optužnicom stavljaju na teret, Tužilaštvo značajnu pažnju poklanja izjavama svjedoka, ukazujući na bitne elemente svake izjave i dovodeći ih u vezu sa pojedinačnim inkriminacijama. Na kraju, Tužilaštvo predlaže Sudu da optužene Marka Radića, Dragana Šunjića i Damira Brekala ogласи krivim i osudi na kazne zatvora od najmanje 30 godine, dok za optuženog Mirka Vračevića da se osudi na kaznu zatvora od najmanje 20 godina.

Završna riječ odbrane

Branilac Marka Radića, advokat Draganu Barbarić, u završnoj riječi ističe da Tužilaštvo nije uspjelo u toku postupka dokazati da je optuženi učestvovao u radnjama i događajima navedenim u optužnici, niti je dokazalo vinost, htijenje i znanje optuženog za počinjenje krivičnog djela koje mu se stavlja na teret. Odbrana smatra da Sud treba da primjeni Krivični zakon Republike Bosne i Hercegovine iz 1992. godine, kao blaži zakon. Iznoseći svoju završnu riječ, odbrana optuženog Marka Radića prvenstveno osporava formalnu ispravnost optužnice, tvrdeći da predmetna optužnica sadrži činjenični opis radnji izvršenja krivičnih djela za koje se tereti optuženi, ali je evidentno da je u pitanju alternativno optuženje (uz izuzetak tačke 4. optužnice) sa elementima kumulativnog optuženja, što je domaćim zakonom strogo zabranjeno. Stav je odbrane da višestruko optuživanje, bilo alternativno ili kumulativno, kada nisu ispunjeni uvjeti za primjenu instituta idealnog sticaja, što je u konkretnom slučaju riječ, pravni poredak BiH ne poznaje, niti se u praksi primjenjuje. Na ovaj način, optuženi je doveden u situaciju da nagađa predmet optužbe u odnosu na radnju izvršenja krivičnog djela. Odbrana Marka Radića dalje tvrdi da poslije 30.06.1993. godine, Vojno nije bilo u zoni odgovornosti Prve bojne, čiji je zapovjednik bio optuženi Radić. U odnosu na opšte elemente krivičnog djela zločini protiv čovječnosti, branilac prvooptužnog smatra da isti u toku postupka nisu dokazani, posebno postojanje široko rasrostranjenog i sistematičnog napada usmjerenog protiv civilnog bošnjačkog stanovništva. Prema navodima odbrane, Tužilaštvo nije van svake razumne sumnje dokazalo da je Radić bio zapovjednik diverzantske jedinice „Ivan Stanić Čićo“, u kom svojstvu se tereti drugom preambulom optužnice, zatim da je učestvovao u formiranju zatvora Vojno, odnosno da je učestvovao u nezakonitom zatvaranju muškaraca, zatočenika iz Heliostrova, koji su dovođeni u Vojno na prinudni rad. Dalje, odbrana smatra da optužba nije dokazala da je optuženi bio neposredno nadređen i imao kontrolu nad zapovjednikom Mario Mihaljem i njegovim zamjenikom Draganom Šunjićem, Mirkom Vračevićem i drugim zatvorskim stražarima i vojnicima koji su radili u zatvoru. U pogledu primjene materijalnog zakona, odbrana tvrdi da nema mjesta primjeni KZ BiH iz 2003. godine, jer se time čini povreda načela zakonitosti, odnosno povratnog djelovanja krivičnog zakona. Na kraju, odbrana predlaže Sudu da se optuženi Radić oslobodi od bilo kakve krivične odgovornosti.

Optuženi Marko Radić u završnoj riječi je izjavio da se pridružuje završnoj riječi svog branitelja. Želi sudskom vijeću da kaŹem da je bio vojnik i pripadnik HVO kao i

zapovjednik Prve bojne Bijelo Polje, te jedno vrijeme i zapovjednik Druge brigade HVO-a. Za svo to vrijeme nije uradio ništa nečasno čega bi se stidio. Sve ono što je napisano protiv njega u optužnici je čista laž i izmišljotina. Nikad nije nikog silovao i iznesene optužbe su posljedica izmišljotine Saje Ćorić za koju zna da je nagovarala žene iz Bijelog Polja da svjedoče protiv njega. Iako je znao da se protiv njega vodi istraga, a i mnogi su ga nagovarali da bježi to nije učinio, jer nema od čega bježati. Da je nekoga silovao i činio ratne zločine zar bi muslimani radili na njegovom imanju, kao što su radili. Tražio je suočenje sa ženama koje su ga lažno optužile za silovanje, a koje ne poznaje niti ih je ikad vidio, ali do toga nije došlo. Sve ove žene su svjedočile iz druge prostorije uz izmjenu slike, umjesto da dođu u sudnicu i pogledaju ga u oči i kažu u lice šta je sve radio. Očito za to nisu imale snage. Želi istaći da tim ženama ništa loše nije uradio niti ih poznaje. Iz iskaza drugih svjedoka optužbe se vidi da nikome nije od Muslimana u Bijelom Polju ni šamar, ni čvoku udario. Muslimani su mu udarili na jedinicu 30.06.1992. godine, ali i pored toga nije naredio napad na njih, a to je mogao. Nije htio napadati njihove muževe i djecu, a mogao je to učiniti. Još jednom ističe da nema nikave veze sa tim silovanjima niti ih je podržavao, pomagao ili u bilo kakvom maltretiranju učestvovao.

Branilac drugooptuženog Dragana Šunjića, advokat Midhat kočo u završnoj ističe da Tužilaštvo u toku glavnog pretresa nije ni na nivou indicija dokazalo da je drugooptuženi Šunjić počinio inkriminacije koje su mu optužbom stavljene na teret. Dalje, stav je odbrane da optužba postupa suprotno osnovnim načelima izraženim kroz odredbe člana 1. i člana 2. ZKP BiH, kada u uvodnom dijelu opštih inkriminacija, optuženom stavlja na teret da je u periodu od avgusta 1993. godine do marta 1994. godine, u tri različita svojstva (dozapovjednik logora, pripadnik borbene jedinice i diverzant) počinio krivično djelo koje tempore criminis nije postojalo. Prema navedenom, odbrana osporava primjenu KZ BiH iz 2003. godine, jer smatra da na ovaj način dolazi do povrede načela zakonitosti. U odnosu na konkretne inkriminacije koje se odnose na optuženog, odbrana tvrdi da nedvojbeno iz vojnog kartona optuženog proizilazi da je prije 15.09.1993. godine optuženi bio vojni policajac, da je služio vojsku u ratu, potom da je 30.09.1993. godine preveden u pričuvni sastav OS HZ-HB, te da optuženi nema nikakav čin. Za dokumente koje je Tužilaštvo prezentovalo, a kojima dokazuje suprotno, odbrana drugooptuženog tvrdi da su falsifikati. Takođe, odbrana tvrdi da je u 10., 11. i 12. mjesecu 1993. godine, optuženi bio dakelo od prve borbene linije i da je kao stražar boravio na siječi šumc. Odbrana konstatuje da Tužilaštvo nije uspjelo van razumne sumnje da dokaže da je Dragan Šunjić bio de jure i de facto zamjenik zapovjednika zatvora Vojno. Na osnovu svega branilac predlaže da se optuženi Šunjić u cjelosti oslobodi krivične odgovornosti.

Drugooptuženi Dragan Šunjić je u završnoj riječi naveo da je povrijeđeno njegovo pravo na odbranu, jer od početka krivičnog procesa nije imao branioca koji bi ga na adekvatan način branili. Iserpno analizirajući iskaze saslušanih svjedoka i dovodeći ih u vezi sa konkretnim inkriminacijama, optuženi tvrdi da Tužilaštvo nije van svake razumne sumnje dokazalo da je učestvovao u osnivanju zatvora, niti u bili kojoj radnji izvršenja koja mu se optužnicom stavlja na teret,, te da on nije bio u prilici da odlučuje ko će biti ratni vojni zarobljenik. Optuženi Šunjić prigovara Sudu da mu nije bilo

omogućeno da se adekvatno brani i iz razloga što mu je u većem dijelu bilo zabranjeno da tokom uvođenja materijalnih dokaza ukaže na sve relevantne činjenice, uz obrazloženje Suda da to može učiniti u završnoj riječi. Optuženi prigovara i da mu nisu bili dostupni transkripti sa glavnog pretresa, kao i da mu nije omogućen pristup dokumentima koji se nalaze u spisu Tužilaštva, jer sumnja da Tužilac i advokati nisu napravili detaljan pregled dokumentacije. Dalje, optuženi osporava primjenu Krivičnog zakona BiH iz 2003. godine, obrazlažući da je on donesen za buduća vremena, a ne za daleku prošlost. Na kraju, drugooptuženi zaključuje da mu se predmetna krivična djela ne mogu staviti na teret jer je u vrijeme za koje se tereti u optužnici bio samo vojni policajac i to do sredine devetog mjeseca 1993. godine, a poslije toga, tj. početkom 10. mjeseca običan vojnik ili stražar, te da nije bio nikakav zapovjednik i da ni o čemu nije odlučivao. Takođe predlaže da ga Sud oslobodi krivične odgovornosti.

Odbrana trećeoptuženog Damira Brekala, po braniocu Slavku Aščeriću, u završnoj riječi ističe da u toku dokaznog postupka Tužilaštvo nije dokazalo da je optuženi počinio krivično djelo za koje se tereti. U odnosu na opšte elemente bića krivičnog dijela zločina protiv čovječnosti, odbrana postavlja pitanje o kom se to konkretnom napadu radi, kao i koje radnje optuženog ukazuju da je bio dio tog napada. Odbrana nalazi da je napad od 09.05.1993. godine, koji Tužilaštvo spominje u završnoj riječi, sporan iz razloga jer nije jasna veza između ovog napada i dešavanja u Vojnom. Odbrana osporava i to da je postojao zajednički plan da se napad izvrši, te da je optuženi znao za taj napad, odnosno da je kao obični vojnik bio svjesni učesnik istog. Prema navodima odbrane, optuženi ne može biti oglašen krivim za napad na civilno bošnjačko stanovništvo jer su u to vrijeme optuženi i njegova cijela porodica bili Bošnjaci - muslimani. I odbrana trećeoptuženog smatra da je primjena Krivičnog zakona BiH iz 2003. neprihvatljiva, jer je za optuženog blaži Krivični zakon SFRJ koji je važio u inkriminisanom periodu. U odnosu na kaznu koju je predložilo Tužilaštvo, odbrana smatra da je ista prestroga, kada se poredi sa praksom MKSJ. Budući da Tužilaštvo nije van svake razumne sumnje dokazalo da je optuženi Brekalo počinio krivično djelo koje mu se izmjenjenom optužnicom stavlja na teret odbrana predlaže da se oslobodi krivične odgovornosti.

Optuženi Damir Brekalo u završnoj riječi je naveo da u potpunosti prihvata završnu riječ svoga branioca, te da nije kriv za djelo koje mu se stavlja na teret, dodajući da je bio običan vojnik. Optuženi smatra da je obaveza Tužilaštva bila da pokrene opsežnu istragu prije nego što iznese ono što optuženi smatra gnusnim neistinama. Na kraju, optuženi zaključuje da od Suda očekuje oslobađajuću presudu.

Odbrana četvrtooptuženog Mirka Vračevića, po advokatu Danilu Mrkaljeviću, u završnoj riječi je istakla da optužba u toku glavnog pretresa, ni pored obilja izvedenih dokaza, nije dokazala postojanje krivičnog dijela koje se stavlja na teret optuženima, a posebno onih djela i radnji koja se stavljaju na teret optuženom Mirku Vračeviću. Odbrana ne spori da je u vremenu od 30.06.1993. godine pa nadalje, optuženi Vračević bio pripadnik HVO – Prve bjelopoljske bojne, te da je u relevantnom periodu bio stražar u Vojnom. Međutim, odbrana smatra da ta činjenica nikako ne može predstavljati krivično djelo i da je optuženi kao stražar obavljao legitiman zadatak.

Ova odbrana se priključuje izlaganju branioca prvooptuženog u dijelu gdje se govori o pravilnosti optužnice i njene sadržine, te dodaje da radnje optuženih nisu konkretizovane, kao i da optuženi Vračević kao stražar nije mogao počiniti krivična djela koja podrazumjevaju planiranje i naređivanje. Dalje, u pogledu primjene materijalnog zakona, stav je odbrane da se krivično djelo treba kvalifikovati u skladu sa odredbama KZ SFRJ, koji je važio u vrijeme počinjenja inkriminisanih radnji. Odbrana iz optužnice ne može zaključiti da li optužba udruženi zločinački poduhvat (UZP) vidi kao posebno krivično djelo ili kao oblik krivične odgovornosti, niti su navedene konkretne činjenice o postojanju ovog poduhvata. Odbrana napominje da UZP nije predstavljao opšte načelo međunarodnog prava u inkriminisano vrijeme, te je iz tog razloga isključena njegova primjena prema članu 4a. KZ BiH. Odbrana smatra da optužba nije dokazala ni postojanje opštih elemenata krivičnog djela zločini protiv čovječnosti, konkretno široko rasprostranjenog napada. Na kraju, odbrana smatra da se zbog duševnog oboljenja optuženi Mirko Vračević nije mogao adekvatno braniti, jer nije mogao shvatiti značaj ovog postupka, te predlaže da se optuženi oslobodi krivice.

Optuženi Mirko Vračević je naveo da u potpunosti prihvata završnu riječ svoga branioca, te da nije kriv za djelo koje mu se stavlja na teret.

OCJENA DOKAZA

Ocjenom svih provedenih dokaza kako pojedinačno tako i u njihovoj međusobnoj vezi, sud je u odnosu na sve tačke iz presude, na pouzdan i nesumnjiv način utvrdio da su optuženi u toku oružanog sukoba između Armije Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane (HVO), kao dio širokog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva na teritoriji Hercegovine, konkretno na teritoriji opštine Mostar, znajući za takav napad i znajući da učestvuju u tom napadu: optuženi Marko Radić, Dragan Šunjić, Damir Brekalo i Mirko Vračević u dogovoru sa Mariom Mihaljem (preminuo), Ivekom Kolobarom, Jurom Kordićem, Nedžadom Ćorićem zvanim Nečko, Amelom Hadžiosmanovićem zvanim Doktor, Nedžadom Tinjakom zvanim Žuti, između ostalih, učestvovali u udruženom zločinačkom poduhvatu u zatvoru Vojno radi zlostavljanja i progona bosanskih Muslimana koje su držali u zatvoru, na političkoj, nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi, kroz različite oblike fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja: ubistva, silovanja, mučenja, zatvaranja, kao i druga nečovječna djela, te su, prema tome, odgovorni za opisane zločine, koji su svi imali kao prirodne i predvidive posljedice izvršenja udruženog zločinačkog poduhvata.

Ovakvo činjenično stanje sud je utvrdio na osnovu sljedećeg:

Tužilaštvo je izmjenjenom optužnicom optuženim Marku Radiću, Dragana Šunjiću, Damiru Brekalu i Mirku Vračeviću stavilo na teret da su izvršili krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi sa tačkama a), e), f), g) i k) KZ BiH, pa je na Tužilaštvu bio teret dokazivanja svih bitnih elemenata ovog djela, tj. postojanje širokog i sistematskog napada usmjerenog bilo protiv kojeg civilnog stanovništva, znanje počinilaca za takav napad i da je djelo počinilaca dio napada,

odnosno da postoji neksus između djela optuženih i napada na civilno stanovništvo. Također, na Tužilaštvu je bila i obaveza dokazivanja postojanja udruženog zločinačkog poduhavata kao oblika odgovornosti iz člana 180 stav 1. ZKP BiH.

Da bi dokazao optužbu za zločine protiv čovječnosti, tužilac je imao obavezu da najprije da dokaže opšte elemente ovog krivičnog djela, koji su:

- postojanje širokog ili sistematičnog napada, usmjerenog protiv civilnog stanovništva, odnosno ponašanje koje uključuje višestruko činjenje djela iz člana 172. stav 1. KZ BiH, protiv civilnog stanovništva i na osnovi ili u cilju državne politike ili politike neke organizacije da se učini takav napad.
- Napad je ili širok ili sistematičan i usmjeren protiv bilo kojeg stanovništva
- Vezu između djela optuženih i tog napada, odnosno
 - da su djela optuženih počinjena kao dio tog napada,
 - da su optuženi znali za napad
 - da su optuženi znali da njihova djela predstavljaju dio napada
 - da su optuženi znali da je taj napad izvršen na osnovi ili u cilju državne politike ili politike neke organizacije da se učini takav napad,
 - da su optuženi znali da su njihova djela izvršena na osnovi ili u cilju politike da se učini takav napad, odnosno da su nedopuštena djela počinjena kao dio tog napada i da je optuženi znao za taj napad.

U članu 172. stav 2. tačka a) KZ BiH pojašnjava se da napad usmjeren bilo protiv kojeg civilnog stanovništva jeste ponašanje koje uključuje višestruko činjenje djela iz stava 1. ovog člana bilo protiv kojeg civilnog stanovništva na osnovi ili u cilju državne politike ili politike neke organizacije da se učini takav napad. Prema međunarodnom običajnom pravu, postojanje plana ili politike da se izvrši napad na civilno stanovništvo ili izvrše djela koja predstavljaju takav napad ne mora biti dokazano kao element optužbe za zločine protiv čovječnosti.

Međutim, član 172. stav 2. tačka a) KZ BiH uključuje element „politike“

Element politike se može izraziti u vidu četiri podelementa. Prema članu 172. stav 2. Tačka a), mora se pokazati da je:

- postojala državna ili organizaciona
- politika
- da se učini takav napad, i
- da je napad zapravo preduzet na osnovu ili u cilju te politike.

U tumačenju ovog elementa „politike“ Vijeće ističe da je član 172. KZ BiH identičan članu 7. Rimskog statuta. Stoga Vijeće smatra da Rimski statut, istorijat njegove izrade i prateći elementi bića krivičnih djela predstavljaju uvjerljiv autoritet kojim su se vodili prilikom tumačenja ove odredbe. Dok „država“ predstavlja konkretan termin čije je značenje jasno definisano u međunarodnom pravu, „organizacija“ je mnogo širi i amorfniiji koncept. Mada Vijeće smatra da nije potrebno da određena organizacija bude

proglašena kriminalnom prema međunarodnom ili domaćem pravu u smislu ovog podelementa, ovaj uslov treba tumačiti slobodno tako da on obuhvata širok spektar organizacija, te relevantno razmatranje fokusirati na sposobnost organizacije kao grupe da osmisli i usvoji politiku napada na civilno stanovništvo na širok i sistematičan način.

Što se tiče drugog podelementa postojanja „politike“, Vijeće ističe da bi „politiku“ trebalo tumačiti kao različitu od „plana“. Politika može uopšteno definisati ciljeve koji potom trebaju biti provedeni kroz pojedinačno donošenje odluka na nižim nivoima. „Politika da se učini takav napad“, kao treći podelement, zahtjeva da država ili organizacija aktivno promovira ili ohrabruje takav napad na civilno stanovništvo. Politika ne mora uključivati krivična djela nabrojana u stavu 1. člana 172. KZ BiH, već samo politiku izvršenja napada u opštem smislu. Četvrti podelement zahtjeva uzročnu vezu između državne politike ili politike organizacije i napada koji je zapravo izvršen. Ovaj element podrazumjeva činjenična razmatranja u svakom predmetu ponaosob i u vezi sa cjelokupnošću okolnosti, uključujući karakteristike date politike i zločina izvršenih u toku napada. Da li je neki napad širok ili sistematičan, s jedne strane, i da li je napad izvršen na osnovu ili u cilju državne politike ili politike neke organizacije, s druge strane, predstavlja odvojena pitanja, te ispunjenje jednog elementa ne može prosto značiti i ispunjenje drugog elementa. Mada svaki napad pojedinačno ne mora biti smatran širokim ili sistematičnim, obrazac napada na civilno stanovništvo, bez obzira da li su oni pojedinačno široki ili sistematični bi u određenim okolnostima, bio dokaz politike da se takvi napadi učine.

Široki i sistematičan napad

Napad je širok ako je po svojoj prirodi opsežan i usmjeren protiv velikog broja osoba, a sistematičan ako je po prirodi organizovan i predstavlja „redovito ponavljanje koje nije slučajno sličnog kriminalnog ponašanja¹¹“. Sljedeći činioci su, inter alia, značajni za utvrđivanje da li je napad bio širok ili sistematičan: „Posljedice napada po ciljano stanovništvo, broj žrtava, priroda djela, eventualno sudjelovanje zvaničnika ili predstavnika vlasti, ili bilo koji raspoznatljivi obrazac¹².“

Napad usmjeren protiv civilnog stanovništva

Napad je „usmjeren“ protiv civilnog stanovništva“ ako je civilno stanovništvo primarni predmet napada¹³. Nije neophodno da je napadnuto cjelokupno civilno stanovništvo, nego je dovoljno pokazati da je napad bio usmjeren protiv dovoljnog broja pojedinaca, odnosno da je bio usmjeren protiv njih na takav način da pokazuje da nije imao za cilj ograničeni i nasumce odabrani broj pojedinaca, niti da se sastojao od ograničenih i izolovanih djela¹⁴. Stanovništvo ne mora u potpunosti biti civilno, već samo u većoj mjeri, te stoga može obuhvatiti i lica koja nisu civili a bez uticaja na zaključak da se radi o stanovništvu koje je civilno po prirodi. Član 3. stav 1. tačka a) Ženevske konvencije o

¹¹ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, IT-95-14/2-A, presuda, 17.12.2004. godine, paragraf 94.

¹² Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, para.95

¹³ Id. para.91.

¹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, para.95.

zaštiti civilnih osoba definiše kategoriju civila kao „lica koja ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima, podrazumevajući tu i pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i lica onesposobljena za borbu usled bolesti, rane, lišenja slobode, ili iz kojeg bilo drugog uzroka.”¹⁵. Prilikom utvrđivanja da li je napad usmjeren protiv civilnog stanovništva, treba razmotriti sljedeće faktore: ”sredstva i metode korištene tokom napada, status žrtava, njihov broj, diskriminatorni karakter napada, prirodu krivičnih djela počinjenih tokom napada, otpor koji je tada pružen napadaču, te razmotriti u kojoj se mjeri napadačka sila pridržavala ili pokušala pridržavati predostrožnosti propisanih ratnim pravom”¹⁶. Irelevantno je da je druga strana takođe počinila zvjerstva protiv civilnog stanovništva neprijatelja¹⁷.

Veza između djela za koje se optuženi terete i napada

Član 172. propisuje da optuženi krivična djela moraju počiniti „u okviru širokog ili sistematičnog napada usmjerenog protiv bilo kojeg civilnog stanovništva [te] znajući za takav napad.“ U tom slučaju, neophodna veza ima objektivni i subjektivni element.

Što se tiče objektivnog elementa, da bi bila dio napada, djela optuženih moraju biti u dovoljnoj mjeri povezana sa napadom ili se na njega u dovoljnoj mjeri odnositi. Dovoljno je samo da djelo optuženog predstavlja dio napada. Djela koja su geografski i vremenski izdvojena iz središta napada mogu se i dalje smatrati dijelom napada ukoliko su bez obzira na to povezana sa napadom, na primjer po načinu na koji su djela izvršena ili identitetu žrtava, ili u slučajevima kada su djela nastavljena nakon vrhunca napada¹⁸. Konačno, djela optuženih sama po sebi ne moraju biti široka ili sistematična da bi predstavljala dio napada, pošto se taj uslov odnosi samo na napad¹⁹.

Što se tiče subjektivnog elementa, član 172. propisuje da optuženi moraju postupati „kao dio napada ..., znajući za napad.“ Neka pretresna vijeća Suda Bosne i Hercegovine su zaključila da postoje dva dijela subjektivne veze. U predmetu *Jadranko Palija*, vijeće vijeće je nabrojalo da opšti elementi zločina protiv čovječnosti uključuju i da je “postupanje počinioča predstavljalo dio tog napada i da je počinilac znao da njegova djela predstavljaju dio napada”²⁰; U predmetu *Dragan Damjanović*, ovo vijeće je utvrdilo „svjesno sudjelovanje optuženog u napadu”²¹. Međutim, Žalbeno vijeće u svojoj drugostepenoj presudi protiv Bobana Šimšića je subjektivni element okarakterisalo samo tako da je „optuženi znao za napad“, mada Vijeće nije zaključilo da je optuženi želio da njegove radnje budu dio tog napada²².

¹⁵ *Tužilac protiv Blagojevića i Jokića*, IT-02-60-T, presuda, 17. januar 2005., para. 544

¹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, para. 106

¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, para.87, 88; prvostepena presuda u predmetu *Nikola Kovačević*, X-KR-05/40 (Sud BiH) 3.11.2006., str. 22-23

¹⁸ *Vidi Tužilac protiv Brđanina*, IT-99-36-T, presuda, 1.9.2004. godine, para. 132; *Tužilac protiv Kunarca i dr.*, IT-96-23/1-T, presuda, 22.2.2001., para 581-592

¹⁹ *Vidi drugostepenu presudu u predmetu Kordić*, para.94

²⁰ U predmetu *Jadranko Palija*, X-KR-06/290 (Sud BiH), prvostepena presuda, 28.11.2007. godine, str. 25, 26

²¹ U predmetu *Dragan Damjanović*, X-KR-05/51 (Sud BiH), prvostepena presuda, 15.12.2006.godine, str. 17

²² U predmetu *Boban Šimšić*, X-KRŽ-05/04, (Sud BiH), drugostepena presuda, 7.8.2007. godine, str. 15, 19

Vijeće zaključuje da je nužno prema međunarodnom običajnom pravu i prema članu 172. da optuženi znaju za napad protiv civilnog stanovništva kao i da njihove radnje predstavljaju dio tog napada²³..

Nije neophodno da tužilac dokaže direktnim dokazima da je optuženi zapravo znao za dati kontekst i vezu, pošto se takav dokaz može utvrditi konstruktivno putem posrednih dokaza, uključujući: položaj optuženog u civilnoj ili vojnoj hijerarhiji; njegova pripadnost grupi ili organizaciji umiješanoj u izvršenje zločina; razmjor nasilja; njegovo prisutvo na mjestima zločina; i u kojoj mjeri je o zločinima izvještavano u medijima.

Dakle, elementi obavezne veze su:

- 1) izvršenje djela koje objektivno predstavlja dio napada; i
- 2) znanje optuženog:
 - a) da postoji napad na civilno stanovništvo;
 - b) da njegovo djelo predstavlja dio takvog napada;
 - c) da je napad izvršen na osnovi ili u cilju državne politike ili politike neke organizacije da se učini takav napad; te
 - d) da je njegovo djelo izvršeno na osnovi ili u cilju politike da se učini takav napad.

Činjenična i pravna utvrđenja

Na osnovu izvedenih dokaza, Vijeće zaključuje da je u inkriminisanom periodu, tj. od jula 1993. godine do marta 1994. godine, na području opštine Mostar, postojao rasprostranjen i sistematičan napad protiv usmjeren protiv bošnjačkog civilnog stanovništva, u okviru kojeg je došlo do višestrukog izvršenja djela iz člana 172. stav 1, na osnovi i u cilju politike i plana, Hrvatske zajednice Herceg Bosne (HZ HB) da se učini takav napad, a koji napad su izvršile vojska i policija Hrvatskog vijeća odbrane (HVO) kao izvršno i odbrambeno tijelo. Vijeće dalje zaključuje da su djela optuženih bila dio tog napada, te da su optuženi znali za taj napad, znali da njihova djela predstavljaju dio tog napada, te znali da su njihova djela izvršena na osnovi ili u cilju politike da se učini takav napad.

U to smislu Vijeće je imalo prvo u vidu utvrđene činjenice, a naročiti slijedeće: Dana 10.04. 1992.god. predsjednik HZ HB Mate Boban izdao je zapovjed kojom se osniva HVO. HVO je postalo vrhovno izvršno i odbrambeno tijelo HZ HB i BH Hrvata. To je značilo da je u tom dijelu Bosne i Hercegovine stvarnu vlast imao HZ HB. Između BH Hrvata i BH Muslimana od aprila 1993. godine dolazi do izbijanja žestokog sukoba, te do podjele Mostara na istočni dio, pod vlašću Muslimana i zapadni dio, pod vlašću Hrvata. Rano ujutro 09.05.1993. godine, jedinice HVO-a su izvršile napad na Mostar artiljerijskom vatrom, minobacačima, teškim i lakim naoružanjem. HVO je kontrolisao ulaze u Mostar, a međunarodnim organizacijama nije bio dozvoljen pristup. Ove činjenice su utvrđene na osnovu prihvaćenih činjenica br. 5, 6, 7, 8, 9, a takođe i mnogi saslušani svjedoci, među kojima "AI", Saja Ćorić, svjedok "152", "A", "J", "C", "F", "D", "R" su svjedočili o ovim događajima, saglasno ističući da

²³ Vidi *Tužilac protiv Kayishema i Ruzindana*, ICTR-95-1-T, presuda, 21.5.1999, para. 134. Vidi takođe prvostepenu presudu u predmetu *Tužilac protiv Semanza*, para. 332. (isto); predmet *Tužilac protiv Bagelshema*, ICTR-95-1A-T, presuda, 7.6.2001., para.94.

je Mostar od strane HVO napadnut dana 09.05.1993. godine, da se pucalo iz artiljerije i svih vrsta naoružanja i da je napadnut istočni dio Mostara, koji se nalazi na lijevoj obali Neretve.

Od odprilike 05:00 sati, naoružane jedinice HVO-a okružile su stambene zgrade i kuće te iz njih izvele i okupile civile BH Muslimane. Iz nekih su zgrada u kojima su živjeli BH Muslimani i BH Hrvati, istjerani samo BH Muslimani. Na stadion "Veleža" su odvođene na stotine ljudi. Većina njih je završila na Heliodromu, u Rodoču, zapadno od Mostara, koji je postao glavni zatočenički centar HVO-a na tom području. Tog dana okupljeno je i u zatočeničkom centru Heliodrom zatočeno ukupno 1.500 do 2.500 civila Muslimana. Maltretiranje BH Muslimana time što su istjerivani iz svojih stanova ili zatvarani postalo je uobičajena i raširena pojava od 09. maja pa tokom čitave jeseni 1993. godine. Veliki broj BH Muslimana prešao je na istočnu stranu Mostara. Jedna od posljedica napada bilo je i zarobljavanje velikog broja ratnih zarobljenika i civila, koji su odvođeni u razne zatočeničke centre na tom području. Glavni zatočenički centar je bio Heliodrom, u kojem je ponekad bilo na hiljade zatočenika. Heliodrom je ranije bio kasarna JNA i činilo ga je nekoliko zgrada i hangara. Zarobljenici su premješteni iz jednog mjesta na drugo ili iz jednog zatočeničkog centra u drugi. Grupe vojnika su silom deložirale porodice civila muslimanske nacionalnosti iz njihovih stanova, izbacujući ih doslovno na ulicu i prisiljavajući da sve svoje stvari ostave u stanu. Sve što je arhitekturom odražavalo orijentalni uticaj, kao na primjer "Stari most" u Mostaru, bilo je uništeno. Nakon što je muslimansko stanovništvo istjerano iz zapadnog Mostara, promjenjena su imena ulica. Ove činjenice su utvrđene kroz prihvaćene činjenice br. 10, 11, 12, 13, 14, 18, 19, 20, 21, 22 kao i kroz iskaze više svjedoka Tužilaštva. Premda se u optužnici inkriminirani period određuje od jula 1993. do marta 1994. godine, te kao mjesto izvršenja navodi samo opština Mostar, Vijeće radi sagledavanja opšteg konteksta događaja iznosi pojedina svjedočenja koja datiraju od ranije, najčešće od 09.05.1993.god. pa na dalje, te koja se pored Mostara odnose i na druga područja koja su kontrolisale snage HVO-a. Svjedokinja "D" je izjavila da su dana 09.05.1993. godine počela hapšenja i odvođenja Muslimanskog stanovništva po Mostaru, da su potom počela svakodnevna hapšenja ljudi i porodica, te da je i ona sa sedamnaestomjesečnom ćerkom i 68 godina starom svekrvom početkom 9. mjeseca uhapšena u zapadnom djelu Mostara i odvedena u Vojno. Svi uhašpeni tog dana su bili Muslimani, dok drugi stanari koji su bili Hrvati su ostali u svojim stanovima. Svjedok Saja Ćorić je navela da su tog dana na sva bošnjačka vrata došli vojnici HVO i da su izvodili ljude na ulicu, tad je vidjela kolonu od 200 ljudi. Ista svjedokinja je uhapšena u svom stanu u septembru 1993.god. zajedno sa svojom maloljetnom bratanicom. Svjedok 152 je naveo da je nakon napada HVO-a u maju mjesecu 1993. godine došlo do hapšenja civila bošnjačke nacionalnosti od strane HVO i odvođenja istih na Heliodrom. U svom stanu na zapadnoj strani Mostara je uhapšen u oktobru mjesecu 1993.godine i odveden u Vojno. Takođe i svjedok "A" je istakla da su 09.05.1993.god. u zapadnom dijelu Mostara vojnici HVO vršili hapšenja Muslimana i da su pretežno vođeni na Heliodrom ili u nepoznatom pravcu. Ova svjedokinja je izjavila da je polovinom avgusta 1993. godine uhapšena zajedno sa dvoje maloljetne djece, dok joj je suprug uhapšen 30.06.1993. god i odveden na Heliodrom. Svjedokinja "E" je istakla da je živjela u stanu u zapadnom dijelu Mostara, te da je 09.05.93. god. počela pucnjava iz teškog noružanja i topova sa položaja HVO-a. Tog dana došli su pripadnici HVO-a po njenog muža, ali je njen sin pokazao iskaznicu HVO-a i tada ga nisu uhapsili. Svjedokinji "E" je poznato da je posle granatiranja, vojska HVO-a masovno ulazila u muslimanske stanove i počela hapšenje i

progon Muslimana u zapadnom dijelu grada. Muškarce su uglavnom vodili u logor na Heliodrom, a žene su protjerali na lijevu obalu Neretve. Humanitarnu pomoć nije dobijala, već su to dobijali samo Hrvati. Ista svjedokinja je uhapšena polovinom avgusta 1993. Svjedok "C" je istakla da od aprila 1993. god došlo do etničkog čišćenja zapadne obale Mostara, kad su civili Bošnjaci istjerivani iz svojih domova, a muškarci koji nisu bili pripadnici vojnih formacija odvođenu na Heliodrom. Ista svjedokinja je izjavila da je vidjela kao su čistili zgrade, jednu po jednu od Bošnjaka, tako da je možda ostalo samo 5% Bošnjaka na zapadnoj strani Mostara. Zajedno sa mužem istjerana je iz stana u zapadnom dijelu Mostara početkom septembra iste godine. Svjedokinja "F" je navela da je 09.05.1993. godine bio napad HVO na lijevu obalu grada Mostara i da je bukvalno lijeva obala gorjela. Tad je došlo do hapšenja civila Bošnjaka u zapadnom dijelu grada. Ova svjedokinja zajedno sa dvoje maloljetne djece je uhapšena polovinom avgusta mjeseca i odvedena u Vojno. Svjedokinja J je navela da je kritičnog dana u maju mjesecu nakon napada jedinica HVO došlo do hapšenja i odvođenja Muslimanskog stanovništva. Sve muškarce sa desne obale su pohapsili i odveli na Heliodrom u Vojno i Ljubuški. Lično je uhapšena početkom septembra mjeseca 1993.godine zajedno sa nenom starom 73. godine i svjedokinjom "K" te su odvedeni u Vojno. Svjedok "R" je istakla da je njen muž uhapšen u svom stanu u zapadnom dijelu Mostara i odveden na Heliodrom dana 09.05.1993. godine kada je došlo do napada jedinica HVO-a prema istočnom dijelu grada. Muža su joj pustili 24.05.1993. godine kada su predstavnici UN došli u Heliodrom, da bi u septembru mjesecu iste godine, nju, supruga, maloljetno dijete od dvije godine i svestaricu od 72. godine uhapsili u stanu i odveli u Vojno. Svjedok "AD" je naveo da je u maju mjesecu živio u zapadnom dijelu Mostara i da je nakon sukoba 1993.godine dva puta uhapšen i odveden na Heliodrom. Prvi put je ostao 11 dana nakon čega je pušten, a drugi put je uhapšen kad su jedinice HVO čistile grad i kad su Bošnjaci i pravoslavci kupljeni i odvođeni iz svojih domova na Heliodrom. Tom prilikom na Heliodromu su bile i uhapšene žene, a broj uhapšenih je bio pozamašan, dvije sale pune, škola puna, centralni zatvor pun, bilo je par hiljada osoba na Heliodromu. Ljudi su stizali iz Stoca, Čapljine, Mostara, Prozora, Ljubuškog. Svjedok "AK" je izjavio da je kao civil iz zapadnog dijela Mostara uhapšen krajem juna 1993. godine, a da je njegova supruga protjerana u Blagaj. Tada je odveden u Dretelj, koji je kontrolisao HVO i tu je vidio 4.000 do 5.000 zatvorenika, svi su bili Bošnjaci, a dovedeni su iz raznih dijelova Hercegovine i Bosne, iz Teslića, Žepče, Prozora. Odatle su zatvorenike koji su živjeli u Mostaru prebacili na Heliodrom, a ostale u Gabelu. U Heliodromu je bilo na hiljade zatvorenika i svi su bili Bošnjaci, možda je bio poneki Srbin. Svjedok Ramiz Bebanović je izjavio da su ga iz stana u zapadnom dijelu Mostara u junu mjesecu 1993. godine pripadnici HVO odveli na Heliodrom, te je tog dana protjerano dosta Muslimana iz zapadnog dijela Mostara. Bilo je na hiljade ljudi, otprilike 5-6.000, iz Stoca, Čapljine, Jablanice, Prozora i zapadnog dijela Mostara. Svjedok 151 je naveo da je u maju mjesecu 1993.god. živio u zapadnom dijelu Mostara i da je 09.05.1993. god. u ranim jutarnjim satima došlo do pucnjave i granatiranja. Na radiju je čuo poziv Muslimanima da na prozore objese bijele plahte. Veoma brzo u stan su mu ušli pripadnici HVO, izveli ga i kombijem dovezli do stadiona Veleža, gdje je vidio jako puno ljudi među kojima je bilo žena i djece. Isti svjedok ističe da tog dana iz stanova nisu izvođeni Hrvati i Srbi već samo Muslimani. Sa stadiona je pješke otišao do Varde, a potom do Heliodroma, gdje je bilo na hiljade zarobljenika. Heliodrom su kontrolisale snage HVO-a. Nakon par dana otišao je sa grupom zatvorenika u Ljubuški, dok su drugu grupu odveli u Čapljinu. U Ljubuškom je vidio oko 200 zarobljenika, Bošnjaka, među kojima je bilo žena i

djece. Ljubuški je kontrolisao HVO. Iz Ljubuškog su vraćeni na Heliodrom sa grupom zarobljenih Bošnjaka iz Savića. Iz Heliodroma je potom prebačen u Dretelj, koji je također kontrolisao HVO. Zatim je iz Dretelja ponovo vraćen na Heliodrom, odakle je vođen na radove u Mostar, a potom u Vojno.

Mnogi Bošnjaci i iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine gdje su kontrolu područja imale jedinice HVO su u inkriminisanom periodu hapšeni i zatvarani u razne zatočeničke centre. Tako svjedok Mačković Ramiz je naveo da je u svom stanu u Bradićima, opština Maglaj, od starne pripadnika HVO uhapšen i zajedno sa 200 sunarodnika odveden u zatvor u Vitini (opština Ljubuški), gdje je bilo smješteno više stotina zarobljenih lica bošnjačke nacionalnosti kako iz Bosne tako i iz Hercegovine. Isti svjedok je odatle prebačen na Heliodrom, a potom u Vojno. Svjedok Samir Humačkić je naveo da je živio u mjestu Pješivac, opština Solac, gdje se dva mjeseca krio po šumama da bi u septembru mjesecu 1993. god. odlučio da se preda pripadnicima HVO-a. Odveden je u Dretelj koji je kontrolisao HVO, gdje je bio ogroman broj zatvorenika koji su bili smješteni u hangare, uglavnom Muslimani-Bošnjaci iz raznih mjesta: Čapljine, Stoca, Gornjeg Vakufa, Šehera, Maglaja. Odatle je prebačen na Heliodrom, a druga grupa u Gabelu. Iz Heliodroma je išao na prisilne radove u Mostar, Čabulju, Vojno, na Bunu, gdje je uglavnom kopao robove. Svjedok Aziz Suljević je istakao da je u junu mjesecu 1993. živio u Novom Šeheru kod Maglaja, gdje su sve muškarce iz sela uhapsili i autobusima prebacili u Žepče pripadnici HVO koji su kontrolisali to područje. Odatle su preveženi u Hercegovinu, u mjesto Vitinu kod Ljubuškog, gdje su držani u jednom hangaru, a iz Vitine je prebačen na Heliodrom, a potom u Vojno. Svjedok Hamza Leto je naveo da je uhapšen u sedmom mjesecu 1993. godine u Počitelju, opština Čapljina, od strane pripadnika HVO i da su tada kupili i ostale Bošnjake, pa su tako zajedno sa njim uhapšeni i njegovi rođaci, amidići, bratići, te svi odvedeni u Dretelj. Dretelj je kontrolisao HVO, a bio je pun zatvorenika Bošnjaka. Iz Dretelja je prebačen u Rodoč, a potom u Heliodrom, odakle je odveden na prinudni rad u Vojno.

Na osnovu utvrđenih činjenica kao i na osnovu iskaza gore navedenih svjedoka, čiji iskazi su gotovo identični i koje sud prihvata kao vjerodostojne i pouzdane, nasporno je da je ovaj napad izvršen na osnovu i u cilju politike i plana HZ HB kojoj je HVO bilo vrhovno izvršno i odbrambeno tijelo, između ostalih organizacija, u značenju iz člana 172. stav 2. tačka a), da se izvrši napad na civilno stanovništvo bosanskih Muslimana opštine Mostar. Prethodno opisani napad je po svom karakteru bio širok i sistematičan napad. Širina napada se vidi po činjenici da da nije samo Mostar napadnut, već i cjelokupno područje koje je bilo pod kontrolom HVO-a. Vijeće posebno ističe sistematski i organizovan način odvijanja napada, počevši od upotrebe artiljerijskog oružja, preko sistematskog hapšenja i zatvaranja, do konačnog uklanjanja bošnjačkog stanovništva, bilo protjerivanjem, bilo zatvaranjem, te da je ovaj sistematski obrazac događaja metodično provoden na teritoriji opštine Mostar koja je bila pod kontrolom HVO-a. Politički i strateški cilj ovog napada je očigledan i jasno je izražen ubrzo nakon završetka glavne faze napada kada je na zapadnoj obali Mostara nakon što je muslimansko stanovništvo istjerano došlo do uništavanja svega što je arhitekturom odražavalo orijentalni uticaj, kao na primjer "Stari most" u Mostaru, te kada je došlo i do promjene naziva ulica, kako je utvrđeno činjenicom broj 23.

Neodrživa je pretpostavka da ovi događaji predstavljaju nasumična, izolovana djela. Naprotiv, jasno je van razumne sumnje da su ovi događaji bili rezultat detaljnog planiranja, organizacije i koordinacije sa ciljem izvršenja onoga što se zapravo dogodilo, a to je napad na bošnjačko civilno stanovništvo, koji je uključivao višestruka izvršenja zločina.

Vijeće ističe da međunarodno običajno pravo apsolutno zabranjuje upotrebu oružane sile protiv civila, te da u domaćoj i međunarodnoj sudskoj praksi nije prihvaćena odbrana po principu *tu quoque* ("ti takođe"), našto se odbrana pozivala, dokazujući da je suprotna strana počinila slične zločine, u sklopu kojih je izvršila napad na civile i vojnike u Bijelom Polju dana 30.06.1993. godine. Vijeće dalje posebno naglašava da krivični postupci za zločine protiv čovječnosti ne predstavljaju forume na kojima se određuje odgovornost za izbijanje neprijateljstava. Uzrok napada na civilno stanovništvo i vel non postojanje istovjetnog napada na civilno stanovništvo napadača stoga je u potpunosti irelevantno. Čak šta više, cijeneći činjenice iznesene od strane odbrane na najrelevantniji i najpovoljniji način, Vijeće zaključuje da među bošnjačkim civilnim stanovništvom zapadnog Mostara nije bilo dovoljno naoružanih boraca da bi se karakter te populacije izmijenio, te da dokazi koji su predloženi ne utiču na zaključak da je gore opisani napad bio usmjeren na civilno stanovništvo, bez obzira na bilo kakve vojne akcije između oružanih snaga suprotstavljenih strana.

Vijeće dalje zaključuje da je neophodna veza između djela optuženih i napada dokazana van razumne sumnje. Optuženi Marko Radić je na osnovu Jediničnog kartona koji glasi na njegovo ime bio pripadnik Prve bojne od 20. septembra 1991.god. do 02. novembra 1992. godine, zatim je bio pripadnik Prve bojne, Druge brigade od 03. novembra 1992.godine do 01. decembra 1993. godine, pa zapovjednik Druge brigade od drugog decembra 1993. godine do 04. maja 1994. godine. Takođe i iz Matičnog kartona proizilazi da je optuženi Marko Radić bio pripadnik Prve bojne od 20.09.1991. do 02.11.1992. godine, zatim pripadnik Prve bojne Druge Brigade od 03.11.1992. godine do 01.12.1993. godine, pripadnik ATJ "Ivan Stanić Ćićo" od 24.12.1992. godine do 01.01.1994. godine. Na osnovu Zapovjedi od 03.jula 1993.godine o formiranju Bjelopoljske bojne proizilazi da je optuženi Marko Radić bio zapovjednik Bjelopoljske bojne. Na osnovu ovjerenog Matičnog kartona Dragana Šunjića proizilazi da je isti bio pripadnik Prve bojne od 18.09.1991.godine do 01.07.1992.godine, pripadnik vojne policije od 01.07.1992. do 19.04.1993.godine, te pripadnik Kažnjeničke bojne HVO od 19.04.1993. do 01.01.1994.godine, Iz originalne vojne iskaznice koja glasi na ime optuženog Dragana Šunjića proizilazi da je isti bio pripadnik Vojne pošte 1520 (Prva bojna, Druga brigada HVO) od 20.09.1991. do 10.03.1994.god, a uvidom u originalni primjerak pristupnice Udruženju veterana se vidi da je optuženi Šunjić bio pripadnik Prve bojne Druge brigade od 08.04.1992. godine do 10.03.1994. godine. Iz matičnog kartona koji glasi na ime optuženog Damira (Emira) Brekala proizilazi da je optuženi Brekalo bio pripadnik Kažnjeničke bojne od 24.12.1992. do 01.01.1994. god., pripadnik Prve bojne HVO od 20.09.1991. do 02.11.1992.godine, pripadnik Prve bojne Druge brigade od 03.11.1992. do 30.09.1993.god., pripadnik Druge brigade, Prve bojne od 02.02.1994. do 19.04.1994.god., te pripadnik 81. st. Gardijske, Druge bojne od 20.04.1994.godine do 14.04.1995.godine. Vijeće primjećuje da se po ovim materijalnim dokazima vidi da su u isto vrijeme optuženi bili u više jedinica. Međutim obrazloženje ove situacije dali su svjedoci kako Tužilaštva tako i odbrane (Puljić, Zdenko Sesar) koji su na pretresu izjavili da je tada bilo moguće da se isto

lice vodi u isto vrijeme u više jedinica, što je ovdje slučaj. U vezi optuženog Brekala, na osnovu Rješenja o promjeni imena izdatog od Policijske stanice Mostar od 28.09.1993. godine, proizilazi da je Emir Brekalo promijenio ime u Damir, tako da je u daljem tekstu ovog obrazloženja Emir alias Damir Brekalo ista osoba. Na osnovu vojne iskaznice za optuženog Mirka Vračevića proizilazi da je isti bio u Vojnoj pošti 1520 od 30.06.1993. do 18. 04. 1996. godine, a iz Dopisa Ministarstva za pitanje boraca i invalida broj 07-03-88-2/07 se vidi da je optuženi Mirko Vračević bio u Vojnoj pošti 1520 od 30.06.1993. do 18.04.1996.god. (od 30.06.1993. do 19.04.1994.god. – Prva bojna, Druga Brigada). Prema ovim materijalnim dokazima nesumnjivo proizilazi da su sva četvorica optuženih u inkriminisano vremenskom periodu bili u istim vojnim jedinicama, najprije u Prvoj bojnoj, zatim u Prvoj bojnoj Druge brigade. Kasnije u obrazloženju biće utvrđeno iz drugih materijalnih dokaza da su u imkriminosanom vremenskom periodu optuženi Radić i Brekalo, kao i Šunjić bili pripadnici i Kažnjeničke bojne, i to jedinice "Ivan Stanić Ćićo". Zatvor Vojno je imao sastavnu ulogu u napadu na bošnjačko stanovništvo, pošto je on služio kao pritvorska ustanova za nezakonito uhapšene žene, djecu i starce iz zapadnog djela Mostara, i kao ustanova za nezakonito zatvaranje muškaraca Bošnjaka koji su dovedeni sa Heliodroma na prisilni rad, a koji su nezakonito uhapšeni tokom napada. Nasilje, maltretiranje i zlostavljanje u zatvoru Vojno predstavlja sastavni dio napada na civilno stanovništvo bošnjačke nacionalnosti u Mostaru. Djela optuženih stoga jesu bila povezana sa napadom.

S obzirom na razmjere napada i sastavnu ulogu koju je logor Vojno imao u tom napadu, te na konkretne pozicije i funkcije koje su obavljali, optuženi su bili upoznati sa širim kontekstom svojih djela i ulogom koju su njihova djela imala u napadu. Uvidom u Zapisnik sa sastanka zapovjednika bojni sa predstavnicima opštinske vlasti, broj 0-0013/93 sačinjen 26.03.1993.godine, se vidi da je optuženi Marko Radić bio prisutan navedenom sastanku kao zapovjednik Prve bojne te da je rekao "nama je obećano da će se grad očistiti i da će biti stanova za naše borce. Neka se izjasne organi Vlade zaduženi za ovaj problem". "Smatram da se jedino uz jake specijalne snage to može učiniti i punu vašu podršku." Prema ovom materijalnom dokazu proizilazi da je postojala politika da se sprovede etničko čišćenje Bošnjaka u Mostaru, te da je optuženi Marko Radić ne samo bio unaprijed upoznat sa politikom i planom administrativnih i vojnih vlasti da se napad izvrši, već je na provođenju te politike i plana insistirao, predlažući korištenje specijalnih snaga u te svrhe. Prema pisanoj Izjavi optuženog Marka Radića, zapovjednika Prve bojne, od 31.07.1993. godine, proizilazi da je sa svojom jedinicom učestvovao u napadu i čišćenju mjesta Jasenjani, kojom prilikom je došlo do hapšenja, ispitivanja, zatvaranja i protjerivanja Muslimana. Postojanje takvog plana bilo je očigledno već u početnim fazama napada, a optuženi kao pripadnici HVO-a su bez sumnje postali svjesni postojanja plana u vrijeme dok su se nalazili u jedinicama HVO-a, a takođe i u vrijeme dok su dolazili ili vršili određene dužnosti u zatvoru Vojno ili ubrzo nakon toga. Naime optuženi Dragan Šunjić je po izjavi svih svjedoka Tužilaštva, od avgusta mjeseca 1993.god. pa do marta 1994. god. obavljao funkciju dozapovjednika zatvora Vojno, a to takođe proizilazi i na osnovu Zapisnika od 29.08.1993.god., na kome se potpisao kao dozapovjednik zatvora Vojno. U inkriminisano vrijeme optuženi Mirko Vračević je po izjavi svih svjedoka bio stražar u zatvoru Vojno, što odbrana nije osporavala, dok je optuženi Damir Brekalo po izjavi više svjedoka, (svjedoci "X", "L",) kao vojnik Prve bojne, Druge brigade i Kažnjeničke bojne Ivan Stanić Ćićo, učestvovao u hapšenju civila, posebno žena, djece i staraca iz zapadnog dijela Mostara u Vojno, a više puta je u istom svojstvu dolazio u

krug i objekte zatvora Vojno kad su boravili zatvorenici, gdje je imao slobodan pristup istim. Čak i da optuženi nisu konkretno barem djelimično obaviješteni o tom planu, što je prilično nevjerovatno, bilo bi im očigledno da se zatvaranje i maltretiranje toliko stotina civila od strane pripadnika HVO i vojne policije odvija u skladu sa politikom organa HZ HB i HVO-a. Optuženi su takođe morali znati da su njihova djela i djela drugih u zatvoru Vojno bila vršena na osnovu i u cilju te politike.

Stoga, na osnovu svega navedenog, Vijeće zaključuje da su opšti elementi zločina protiv čovječnosti iz člana 172. KZ BiH dokazani van razumne sumnje.

POJEDINAČNE TAČKE OPTUŽNICE

Vijeće je uskladilo izreku presude sa svojim činjeničnim nalazima i pravnim zaključcima koji su obrazloženi ovdje i u dijelu koji se odnosi na krivičnu odgovornost optuženih. Prilikom usklađivanja izreke presude sa svojim činjeničnim nalazima i pravnim zaključcima, Vijeće je izostavilo određene navode u optužbi koji nisu dokazani van svake sumnje. Vijeće je našlo da jedan broj nabrojanih pritvorenika koji su prema navodima optužnice mučeni u zatvoru Vojno nisu uopšte pomenuti od strane svjedoka, zbog čega je u presudi izostavilo imena takvih lica. Takođe za pojedina djela koja su optuženim stavljena na teret da su ih lično izvršili, a što po mišljenju Vijeća nije dokazano van svake sumnje, Vijeće je optužene oglasilo krivim po osnovu udruženog zajedničkog poduhvata, zbog postojanja pravne i činjenične osnove za takvu vrstu njihove odgovornosti u konkretnim slučajevima. Vijeće je kod pojedinih tačaka optužnice promijenilo vremenski okvir inkriminacije, na način kako je to utvrđeno u toku postupka, s tim da su sve promjene vremena inkriminacije ostale u opštem vremenskom određenju, koje je dato u uvodu činjeničnog opisa optužnice. Konkretni oblik odgovornosti optuženih posebno je obrazložen kroz elaboraciju oblika odgovornosti u zasebnom dijelu presude. S obzirom da je Tužilaštvo koncipiralo optužnicu na način da je za svakog optuženog pojedinačno nabrojalo sva djela koja je počinio, zbog čega se činjenični opis mnogih djela ponavlja više puta, u obrazloženju presude Vijeće će za svako djelo navesti na koju tačku optužnice se odnosi i prema kojim optuženim, pošto smatra da je taj način obrazloženja pojedinih tačaka pregledniji i manje obiman.

ZATVARANJE ILI DRUGO TEŠKO ODUZIMANJE FIZIČKE SLOBODE SUPROTNO OSNOVNIM PRAVILIMA MEĐUNARODNOG PRAVA I DRUGA NEČOVJEČNA DJELA

zatvaranje

(tačka 1. Radić; tačka 7. Šunjić; tačka 14. Brekalo i tačke 21. i 22. Vračević)

Član 172. stav 1. tačka e) KZ BiH propisuje „Zatvaranje ili drugo teško oduzimanje fizičke slobode suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava“ kao radnju počinjenja Zločina protiv čovječnosti. Prema tome osnovni elementi krivičnog djela zatvaranja iz člana 172. stav 1. tačka e) KZ BiH su:

- 1) zatvaranje ili drugo teško oduzimanje fizičke slobode; i*
- 2) suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava*

Nužni element mens rea ovog krivičnog djela jeste namjera da se lice proizvoljno liši slobode, ili logični zaključak da će to djelo vjerovatno dovesti do proizvoljnog lišavanja slobode²⁴. MKCKR ističe da je, što se tiče prvog elementa, zatvaranje ili internacija najteži oblik oduzimanja fizičke slobode²⁵. Osnovna pravila međunarodnog prava na koje se odnosi drugi element predstavljaju međunarodne pravne standarde utvrđene u običajnom i konvencionalnom humanitarnom pravu i pravu ljudskih prava, uključujući: član 42. i 43. IV Ženevske konvencije, član 9. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (“Univerzalna deklaracija”) i član 9. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (“Međunarodni pakt”). Ti standardi se smatraju prekršenim u slučaju kada je osoba, bez obzira na postojanje sukoba, proizvoljno lišena slobode. Proizvoljno lišavanje slobode zavisi od analize svakog pojedinačnog slučaja, ali uključuje neosnovano zatvaranje utvrđeno zakonom.

Vijeće zaključuje da pravna kvalifikacija krivičnog djela zatvaranja iz člana 172. stav 1. tačka e) odgovara pravnoj kvalifikaciji tog krivičnog djela u međunarodnom običajnom pravu u dato vrijeme.

Pretresno vijeće je u predmetu Krnojelac zaključilo da se „lišavanje slobode nekog pojedinca smatra proizvoljnim, a prema tome i protivpravnim, ako ne postoji pravna osnova kojom bi se opravdalo prvobitno lišavanje slobode.”²⁶

Dokaz da lica lišena slobode nisu obaviještena o razlozima za njihovo pritvaranje ili da opravdanost pritvora nije bila predmet razmatranja u sudskom ili administrativnom postupku, može ukazati da nisu postojali zakonski osnovi za određivanje pritvora.

Druga nečovječna djela

(tačka 1. Radić, tačka 7. Šunjić, tačka 14. Brekalo)

Elementi radnje “drugih nečovječnih djela” kao zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka k) KZ BiH su:

- 1) djela moraju po prirodi biti slična djelima koja su konkretno nabrojana u članu 172. stav 1. tačka a),
- 2) djela moraju uzrokovati velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja; i
- 3) djela moraju biti učinjena u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne povrede.

Pravna pitanja koja su prethodno obrazložena u vezi sa nečovječnim djelima jednako se odnose i na analizu koju je Vijeće izvršilo u pogledu navoda i činjenica iz ove tačke.

Nehumani životni uslovi mogu uzrokovati dovoljno patnje ili povreda i mogu biti dovoljno teški da po stepenu težine predstavljaju druge oblike nečovječnih djela kao što je zločin

²⁴ Vidi prvostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, para. 115.

²⁵ Komentar MKCKR uz IV Ženevsku konvenciju, čl. 41.

²⁶ *Krnojelac* prvostepena presuda, para. 114.

protiv čovječnosti. MKSJ je zaključio i u predmetu Krnojelac i u predmetu Kvočka da nehumani životni uslovi mogu predstavljati zločin drugih nečovječnih djela kao što je zločin protiv čovječnosti²⁷. Što se tiče drugih djela predviđenih članom 172. stav 1. tačka k) KZ BiH, ključno pitanje je da li su djela slična po težini krivičnim djelima koja su konkretno nabrojana u tom članu i da li su djela prouzrokovala ozbiljnu povredu ili veliku patnju.

Pravni i činjenični zaključci

Tužilac je dokazao van sumnje činjenice navedene u uvodnom paragrafu dispozitiva optužnice, kao i u tačkama optužnice koje su označene ispod naziva djela, da su više od sedamdeset bošnjačkih civila, žena, djece i staraca bili nezakonito uhapšeni i zatvoreni u nehumanim uvjetima u kućama i drugim objektima u selu Vojno, opština Mostar, te da su u istim i drugim objektima u Vojnom bili nezakonito zatvoreni i bošnjački muškarci koji su dovođeni iz zatvora Heliodrom te držani u brutalnim ponižavajućim i nehumanim uvjetima u garaži i podrumu jedne kuće. Djela opisana u tekstu koji slijedi predstavljaju krivično djelo-zatvaranja iz člana 172. stav 1. tačka e) KZ BiH i djelo- druga nečovječna djela iz člana 172. stav 1. tačka k) KZ BiH.

a. Zatvaranje

Dokazi utvrđuju van sumnje da su zatočenici bošnjačke nacionalnosti žene, djeca, starci kao i muškarci zatvarani proizvoljno i bez zakonskog osnova. Dokazi zapravo utvrđuju da su zatočenici zatvarani isključivo na nacionalnoj osnovi, bez pojedinačne sumnje i bez poštovanja zakona.

Na osnovu saglasnih iskaza saslušanih svjedoka, zatim uvidom u Spisak zatvorenika, žena, djece i staraca koji su bili zatočeni u inkriminisanom periodu u zatvoru Vojno, sačinjen od strane Inicijativnog odbora žena logorašica logora "Vojno" Bijelo Polje dana 01.05.1996.godine, kao i na osnovu Spiska lica koji je sačinjen prilikom razmjene izvršene 02.12.1993.godine Vijeće je utvrdilo da su između ostalih slijedeće osobe nezakonito uhapšene i zatočene: Svjedokinja X, svjedokinja L, svjedoci A, F, Sadeta Macić i Mustafa Macić sa djecom, svjedokinja E i njen sin svjedok 153, Mediha i njena unuka Sanela, Rahima Makaš sa ćerkom, svjedokinja B, Zejna Mirica sa ćerkom, Emica Ćurić sa majkom i ćerkom, Mersija Omanović i njena ćerka, Ramiza Zerdalić, svjedokinja D sa sedamnaestomjesečnim djetetom, svjedoci R, AM, K i J sa staricom od sedamdeset tri godine, svjedok C, svjedok 152, Dika Ćurić, svjedok AG, svjedok AI, Edita Pehilj, Zejna Tihak i njen sin, Saja Ćorić, Mehunisa Ćorić i drugi zatočenici iz Mostara. Vijeće primjećuje da svjedokinja L nije

²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, para. 133; prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, para. 190.-192. *Vidi, takode*, prvostepenu presudu u predmetu *Limaj*, para. 288., 289. (u kojoj se zaključuje da su nehumani životni uslovi uzrokovali ozbiljne psihičke i fizičke patnje i da predstavljaju krivično djelo okrutnog postupanja iz člana 3. Statuta MKSJ-a); prvostepena presuda u predmetu *Simić*, para. 97. (u kojoj se zaključuje da su nehumani životni uslovi – uključujući maltretiranje, ponižavanje, stvaranje atmosfere straha mučenjem i drugim oblicima fizičkog i psihičkog zlostavljanja, nedovoljne količine hrane i vode, manjak prostora, nehigijenski uslovi zatvaranja, te neadekvatna medicinska njega – su po težini slični drugim zločinima protiv čovječnosti, te stoga predstavljaju *actus reus* progona); prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, para. 1119. (u kojoj se zaključuje da nečovječni uslovi života – uključujući atmosferu straha i uskraćivanje odgovarajuće hrane, vode, spavanja i sanitarnog čvora, kao i medicinske njege – predstavljaju djela okrutnog postupanja i namjernog uzrokovanja velikih patnji ili ozbiljnih fizičkih povreda i narušavanja zdravlja iz člana 2. Statuta MKSJ-a).

zatvorena u zatvoru Vojno, već da je nezakonito uhapšena i nezakonito zatočena u jednoj kući na Rudniku od strane optuženog Brekala, a da je uhapšena zajedno sa porodicom, sestom svjedokinjom X, majkom i bratom koji su svi odvedeni u Vojno. Imajući u vidu da je i svjedokinja L nezakonito uhapšena te da je povedena u zatvor Vojno, gdje zbog seksualnog zlostavljanja od strane Brekala nije stigla, te da je bila nezakonito zatvorena u kući na Rudniku, Vijeće je i ovu svjedokinju navelo među licima koja su nezakonito uhapšena i zatvorena, a koje hapšenje je u direktnoj vezi sa optuženim i zatvorom Vojno.

Takođe na osnovu iskaza svjedoka muškaraca koji su u zatvor Vojno dovedeni iz Heliodroma, kao i na osnovu materijalnih dokaza u spisu, a posebno na osnovu dva spiska sa imenima zarobljenih lica koji su sačinili svjedok AK i svjedok Šogolj Ibrahim, Dnevnika koji je vođen u zatvoru Heliodrom, Izjave zatvorenika po povratku iz Vojna u Heliodrom dana 28.01.1994.godine, te na osnovu više Zapovjedi o izuzimanju zatvorenika sa Heliodroma na temelju zahtjeva 1.Bojne 2. Brigade, kao i više Izvještaja koji su sačinili nadležni SVIZ-a Heliodrom, a koji se odnose na probleme u zatvoru Vojno, Vijeće je kao nesporno utvrdilo da su muškarci bošnjačke nacionalnosti kao zatočnici iz logora Heliodrom u više navrata i u različitim grupama dovođeni u zatvor Vojno. Na osnovu Zapovjedi od 19.08.93, 02.09. 93., 06.09.93.god. jasno proizilazi da su ti muškarci Bošnjaci iz Heliodroma dovođeni po osnovu zahtjeva 1.Bojne 2. Brigade, kojom je komandovao Marko Radić. Naime u toku postupka stranke nisu sporile da je Marko Radić u periodu do decembra 93.god. bio zapovjednik Prve bojne Druge brigade, a to proizilazi i iz iskaza svih saslušanih svjedoka kao i iz materijalnih dokaza, u kojima se vidi da se potpisivao kao zapovjednik 1.Bojne. Pomenute zapovjedi jasno pokazuju da je zahtjev za izuzimanje zatvorenih muškaraca iz Heliodroma upravo došao od bojne kojom je zapovjedao optuženi Radić, što jasno ukazuje da je on naređivao da se isti zatvorenici dovedu. Sa druge strane iz iskaza svjedoka Tužilaštva a posebno žena koje su sa djecom i starcima odvedene u zatvor Vojno, proizilazi da su ih uhapsili, a potom do zatvora Vojno odveli najčešće lica Ivica Kolobara zv. Ivek, Jure Kordić, Nedžad Ćorić zv. Nećko, Nedžad Tinjak zv. Žuti, Amel Hadžiosmanović zv. Doktor, optuženi Damir Brekalo, koji su svi bili pripadnici Prve bojne ili Kažnjeničke bojne "Ivan Stanić Ćićo". Na osnovu Spiska pripadnika Kažnjeničke bojne "Ivan Stanić Ćićo" Bijelo Polje, od 27. juna 1993.godine, proizilazi da je optuženi Marko Radić takođe bio zapovjednik i ove jedinice. Na pomenutom spisku se nalaze imena 56 lica koja su bili pripadnici ove jedinice, među kojim licima je Nedžad Tinjak, Nedžad Ćorić, Ivica Kolobara, optuženi Emir Brekalo, Amel Hadžiosmanović, Dario Sušac i drugi. Ova činjenica proizilazi i iz Spiska za isplatu ličnih dohodaka za mjesec novembar 1993.godine za pripadnike Kažnjeničke bojne, gdje se na spisku ATG Ivan Stanić Ćićo nalazi 48 imena među kojima pod broj jedan optuženi Marko Radić, dok je pod brojem 46 upisan Dragan Šunjić, a pod brojem 47 Mario Mihalj. Na osnovu Spiska vojaka Kažnjeničke bojne za koje se treba riješiti stambeno pitanje, od 02.06.1993.godine, se vidi da ga je potpisao optuženi Marko Radić i da sadrži imena 26 osoba za dodjelu stanova sa adresama, među kojima je Marko Radić, Ivica Kolobara, Emir Brekalo i drugi.

Uvidom u Izjavu Ivice Kolobare od 08. 07.1993.godine se vidi da je dana 07.07.93.god. po zapovjedi zapovjedništva Prve bojne HVO-a otišao u Mostar da prikupi preostale osobe muslimanske nacionalnosti koji terenutno borave u Mostaru, a imaju prebivalište na području Bijelog Polja, Vrapčića i Raštana. U istom dokumentu stoji da je Ivica Kolobara pripadnik

Diverezantskog voda Kažnjeničke bojne "Ivan Stanić Ćićo". Iz navedenog materijalnog dokaza proizilazi da je naredbu za hapšenje Muslimana po Mostaru koji su odvođeni u Vojno izdalo zapovjedništvo Prve bojne, te da je tu naredbu dao pripadniku jedinice "Ivan Stanić Ćićo" kojoj je također optuženi Radić pripadao i zapovjedao. Nadalje iz VOB obrasca koji glasi na ime Ivice Kolobare se vidi da je isti u periodu od 20.09.1991.god. do 30.10.1995. god. bio pripadnik Prve bojne, što znači da mu je i kao pripadniku ove jedinice u kritičnom periodu zapovjednik bio optuženi Radić.

O licima koji su vršila hapšenje i zarobljavanje žena, djece, staraca i muškaraca po zapadnom dijelu Mostara izjasnili su se mnogi svjedoci koji su odvedeni u zatvor Vojno. Tako je svjedok AI naveo da ga je u stanu u Mostaru, početkom septembra 93.god. sa kompletnom porodicom uhapsio Ivice Kolobara i Nedžad Tinjak, koji su pripadali Bjelopoljskoj bojni, a da je tog dana na kamionu bilo oko trideset uhapšenih osoba. Svjedok Saja Ćorić je istakla da je uhapšena sa ćerkom od brata početkom septembra mjeseca, u stanu u zapadnom Mostaru od strane Ivice Kolobare, Nedžada Ćorića i lica po nazivu Žuti, koji se prezivao Tinjak. Tog dana je uhapšeno više osoba bošnjačke nacionalnosti. Svjedok 152 navodi da je 11.10.1993. godine uhapšen u stanu u zapadnom Mostaru, te da ga je uhapsio Tinjak, po nadimku Žuti i još jedan kojeg nije poznavao. Prilikom sprovođenja u zatvor na kontrolnom punktu u Gorancima su zaustavljeni od strane vojnika koji je pitao Tinjaka da li ima pismeno naređenje, našto je isti odgovorio da je to sprovođenje naredio Marko Radić, posle čega su ih odmah pustili. Ove navode svjedoka 152 u cjelosti je potvrdila svjedokinja Dika Ćurić. Svjedok A je uhapšena 15.08.93.god. u stanu, u zapadnom dijelu Mostara, zajedno sa dvoje malodobne djece od strane Ivice Kolobare, Amera Hadžiomerovića zv. Doktor i Tinjaka. Svjedokinja J je izjavila da je uhapšena 07.09.93.god. u stanu u zapadnom Mostaru, te da su je uhapsili zajedno sa nanom od preko sedamdeset godina Ivice Kolobara zv. Ivek i Emir Tinjak zv. Žuti. Svjedokinja C koja navodi da je uhapšena 9. ili 10. 09. 93. godine kao lica koja su je hapsili pominje Tinjaka zv. Žuti, kao i Emira Brekala koji je na kapi imao slovo "U". Tad su uhapšeni i njena sestra, kao i druga sestra sa dvoje djece i mužem. Svjedokinja F uhapšena 15.08.93.godine od strane Kolobare, Tinjaka, Hadžihasanovića i momka zv. Zec. Ivek Kolobara i Žuti su uhapsili i svjedokinju E, kao i svjedokinju D sa djetetom od sedamnest mjeseci i starom svekrvom. Svjedokinju R su po njenom iskazu uhapsili 13.09.93. god. i da je vidjela sa balkona da pred njen stan dolazi auto marke "Zastava" na kome piše Prva Bjelopoljska brigada. Tada su u stan ušli Ivek Kolobara, Bruno Azinović, dva brata Tihak i Dražen Lovrić, koje sve poznaje. Tada je uhapšena njena majka, suprug, mladb. sin i svekar. Svjedok K je izjavila da je uhapšena početkom devetog mjeseca od strane Iveka Kolobare, Ćorić Nedžada i Tinjak Emira. svjedok 153 je izjavio da je uhapšen u stanu u zapadnom Mostaru, a da su ga uhapsili polovinom avgusta Kolobara Ivek, lice po nadimku Jež, Ćorić i Tinjak. Svjedokinju B je uhapsio u avgustu mjesecu Nedžad Tinjak i Dario Stupa, svjedokinje L i X su uhapsili u julu mjesecu Nedžad Ćorić, Jure Kordić i Emir Brekalo. Svi uhapšeni su živjeli u stanovima u zapadnom dijelu Mostara, uhapšeni su sa svojim porodicama kao civili, da bi bili dovedeni u zatvor Vojno.

Lica koja su vršila hapšenja kao što su Nedžad Tinjak, Ivice Kolobara, Nedžad Ćorić i Amel Hadžiosmanović su bili pripadnici Kažnjeničke bojne, a isti su na spisku koji je potpisao Marko Radić za rješavanje njihovih stambenih pitanja. Takođe za Ćorić Nedžada se iz Matičnog kartona vidi da je od 3.11.92. do 19.04.94.god. pripadao Prvoj bojni Druge brigade

kojom je zapovjedao optuženi Radić, a u istom periodu na osnovu Matičnog kartona se vidi da je pripadnik Prve bojne Druge brigade bio i Hadžiosmanović Amel. Ivica Kolobara, kao što je već navedeno takođe je u inkriminisanom periodu bio pripadnik Prve bojne. Uvidom u Matični karton za Tinjak Nedžada proizilazi da je bio pripadnik Prve bojne Druge brigade od 03.11.92. do 20.05.94.god, kao i pripadnik Kažnjeničke bojne od 24. 12. 93. do 01.01.94.godine. Na osnovu ovih dokaza Vijeće je zaključilo da su sva ova lica koja su direktno hapsila civile po zapadnom Mostaru i dovodila u zatvor Vojno bila pod zapovjedništvom optuženog Marka Radića. Vijeće je zaključilo imajući u vidu sve nabrojane iskaze svjedoka, koje iskaze je prihvatilo jer su saglasni jedni sa drugim kao i sa navedenim materijalnim dokazima da je optuženi Marko Radić u inkriminisanom vremenskom periodu učestvovao naređivanjem da civili bošnjačke nacionalnosti, žena, djeca i starci budu nezakonito uhapšeni i zatočeni u logoru Vojno.

Optuženi Šunjić Dragan je pored zapovjednika logora Marija Mihalja najčešće dočekivao zarobljena lica bošnjačke nacionalnosti u zatvoru Vojno. Tu činjenicu su u svom iskazu naveli brojni svjedoci među kojima svjedoci AI, Saja Ćorić, svjedok J, svjedok C, D, Semir Humačkić, svjedok 151 i drugi.. Tom prilikom pojedini svjedoci su istakli da su im tad oduzimani dokumenti, kao i druge lične stvari. Takođe optuženi Šunjić je na osnovu materijalnih dokaza, kao i na osnovu iskaza svjedoka Tužilaštva lično dolazio u zatvor Heliodrom, te odvodio zatvorenike u Vojno. Iz iskaza svjedoka Suljević Aziza i Mačković Ramiza proizilazi da je jedne prike opt. Šunjić došao po zatvorenike upućene iz Heliodroma u Đubrane, odakle su vezani žicom pješke sprovedeni do Vojna. U Đubranima je po iskazu istih svjedoka po zatvorenike sa Heliodroma došao i optuženi Mirko Vračević koji je bio stražar u Vojnom. Mirko Vračević je takođe od strane više svjedoka Tužilaštva neveden kao lice koje je bilo prisutno prilikom dovođenja zatvorenika u Vojno, a ponekad bi novopridošlim zatvorenicima saopštavao pravila ponašanja. Za optuženog Brakala već je rečeno da je u par navrata lično učestvovao u hapšenju i dovođenju civila iz Mostara u zatvor Vojno, a to proizilazi i iz iskaza svjedoka D. X. L, kao i svjedoka C koji saglasno ističu da ih je Brekalo pored ostalih uhapsio i vodio u Vojno. Neupitno je da su zatočnici bošnjačke nacionalnosti u logoru Vojno bili zatočeni i lišeni fizičke slobode. Prema iskazima svih svjedoka Tužilaštva, zatočnici bošnjačke nacionalnosti nisu mogli otići iz logora Vojno po svojoj volji. Objekti u kojima su zatočnici držani, a radi se o kućama, podrumu i garaži bili su zaključani. Prema iskazu svih svjedoka Tužilaštva stražari su vršili vanjsko obezbjeđenje zatvorskog kompleksa .

Svi svjedoci Tužilaštva saglasno su izjavili da su uhapšeni kao civili, a potom zatočeni, osim svjedoka AA koji je naveo da je uhapšen kao pripadnik ABiH, nakon čega je prvo odven u Gabelu, a kasnije iz Heliodroma doveden u Vojno. Iz iskaza i ličnih podataka svih svjedoka Tužilaštva očigledno je da je među zatočenicima bio veliki broj žena i djece, od kojih su neka bili bebe od svega godinu i nešto dana, zatim staraca, raznog zdravstvenog stanja, uključujući bolesne i invalide. Muž od svjedoka "AM" bio je invalid i morao je koristiti štake, dok je majka osobe R bila šećeraš. Zatočnici su pripadali raznim kategorijama i profesijama. Hapšeni su pojedinačno i grupno, neki zajedno sa drugim članovima svojih porodica i komšijama neki sa nepoznatim ljudima, a neki sami. Hapšeni su kod svojih kuća, neki po stanovima gdje su se sklonili. Nikada nisu tokom boravka u zatvoru bili procesuirani, nije im dato nikakvo rješenje o pritvoru. Jedina zajednička

karakteristika koju je moguće utvrditi jeste to da su svi bili bošnjačke nacionalnosti. Iskaze svjedoka potvrđuju prihvaćene činjenice broj 18 i 22.

Svi svjedoci Tužilaštva koji su bili zatvoreni u Vojnom izjavili su da nikom od lica koja su lišena slobode nije pokazan nalog za hapšenje, mnogi nisu obaviješteni o razlozima za njihovo hapšenje i zatvaranje. U najboljem slučaju, nekim od njih je rečeno da idu na razmjenu. Po dolasku u Vojno ispitivali su ih o članovima porodice, da li su vojno angažovani, da li su članovi pokreta otpora, da li su pripadnici ABiH. Nakon što su pritvoreni i zatočeni u Vojnom, nikome od zatočenika nije dato pravno obrazloženje razloga za njegovo pritvaranje. Nijednom zatočeniku nije omogućen sudski ili administrativni postupak na kojem bi mogao osporiti svoj pritvor. Zapravo, nijedan zatočenik nije nikada optužen, suđen, a kamo li osuđen za neko djelo. Ta kršenja proceduralnih prava zagwarantovanih međunarodnim pravom bila su ozbiljna – sva prava su bila uskraćena – i opsežna – svim zatočenicima su na sličan način uskraćivana njihova proceduralna prava.

Na osnovu ovih činjenica, utvrđenih na osnovu iskaza svih svjedoka, koji su bili zatvoreni u KP Domu, Vijeće zaključuje da je dokazano van razumne sumnje da su zatočenici bošnjačke nacionalnosti u Vojnom zatvarani proizvoljno, odnosno bez ikakvog zakonskog opravdanja.

Što se tiče broja civila bošnjačke nacionalnosti koji su bili nezakonito zatvoreni u objektima u Vojnom, Tužilaštvo je kao materijalni dokaz uložilo u spis više spiskova koji su sačinili kako sami zatvorenici tako i druga ovlašćene lica. Tako je u spis suda uložen: Spisak sačinjen 01.05.1996.godine od strane Inicijativnog odbora žena logorašica logora Vojno-Bijelo Polje, koji sadrži imena 76 osoba, žena, djece i staraca, koje su bile zatvorene u Vojnu; Spisak zatvorenika koji je sačinio svjedok "AK" na kome se nalaze imena 72 zatvorenika muškaraca koji su bili zatvoreni zajedno sa njim u Vojnom; Spisak zatvorenika muškaraca koji je napravio svjedok Šogolj Ibrahim a sadrži imena 75 osoba koje su bile zatvorene u periodu od 17.11.1993.godine do 28. januara 1994.godine; Spisak zatvorenika koji su došli iz Heliodroma 21.09.1993.godine, a koji je sačinio ravnatelj SVIZ-a Stanko Božić, broj 703/93 od 23.09.1993.godine, Spisak zatočenika u zatočeničkom centru Vojno od 13. januara 1994.godine koji je sačinio Ilica Rotim, pomoćnik zapovjednika SIS-a Druge brigade HVO-a, broj 01-306/94 od 13.01.1994.godine, a sadrži imena i lične podatke 57 zatvorenika, Spisak sa ličnim podacima zatvorenika u Vojnu koji je sačinio Anđelko Zlatić, pomoćnik zapovjednika SIS-a Prve bojne Druge brigade HVO-a. Na osnovu pomenutih spiskova, a takođe i na osnovu više Zapovjedi Sektora odbrane Mostara o izuzimanju zatvorenika i više Izvješća SVIZ-a, te iskaza svjedoka, nesporno proizilazi da je u zatočeničkom centru Vojno u inkriminisanoj periodu bilo najmanje sedamdeset žena, djece i staraca, koji su zatočeni u Vojnom, kao i veći broj muškaraca bošnjačke nacionalnosti koji su u različitim vremenskim periodima iz logora Heliodrom dovođeni i zatvarani u objekte u mjestu Vojno, opština Mostar, a posle vraćani na Heliodrom. Budući da se iz pomenutih Zapovjedi i Izvješćaja SVIZ-a, kao materijalnih dokaza, vidi da su muškarci Bošnjaci iz logora Heliodrom dovođeni u grupama po nekoliko desetina, te da su jedne grupe vraćali a druge dovodili, to u toku postupka nije utvrđen tačan broj muškaraca Bošnjaka koji su bili zatočeni u Vojnom, stim što je Vijeće na osnovu gore navedenih materijalnih dokaza zaključilo da ih je bilo više stotina.

Vijeće prije svega napominje da zatočenici nisu bili ratni zarobljenici, nego da se zapravo radilo o civilima, kao što je prethodno utvrđeno. Komandni i vojni sastav Prve bojne Druge brigade HVO, Kažnjeničke bojne „Ivan Stanić Čićo“ i Druge brigade, kao i osoblje zatvora Vojno, nisu mogli logički, iskreno i u dobroj vjeri vjerovati da su zatočenici ratni zarobljenici. Pripadnici jedinica HVO u to vrijeme, među kojima su bili i svi optuženi bili su upoznati i sa okolnostima napada na bošnjačko civilno stanovništvo u Mostaru i sa okolnostima pod kojim su zatočenici uhapšeni i zatvoreni. Prethodno obrazložene lične karakteristike i okolnosti zatočenika, pogotovo da među istim ima veći broj žena, male djece i staraca, među kojima i bolesnih, bile su jednako očigledne svima. Konačno, optuženi su bili komšije, prijatelji i poznanici mnogih zatočenika i morali su znati da su ti zatočenici koje su lično poznavali bili civili, a ne ratni zarobljenici. Uvidom u Spisak zatočenika u zatočeničkom centru Vojno koji je sačinio pomoćnik zapovjednika SIS-a Druge brigade Ivica Rotim proizilazi da od 57 zatvorenika ni jedan nije bio uhapšen kao naoružan pripadnik ABiH, da je najveći broj istih bio nenaoružan u trenutku hapšenja, a nekolicina onih koji su imali oružje bili su pripadnici jedinica HVO-a bošnjačke nacionalnosti, koji su početkom napada uhapšeni. Takođe i na osnovu saglasnih izjava svih svjedoka Tužilaštva koji su iz Heliodroma prebačeni u Vojno proizilazi da su su trenutku hapšenja bili nenaoružani civili, osim već pomenutog svjeok AA. Optuženi su morali znati da su zatočenici bili u preovlađujućem broju civili koji su prvobitno lišeni slobode proizvoljno i isključivo zbog svoje etničke pripadnosti, te da je njihovo zatočenje takođe bilo proizvoljno i nezakonito.

Optuženi su tvrdili da su zatočenike nisu hapsili i da oni nisu odgovorni za ta djela. Vijeće u vezi s tim primjećuje da se njihovi zaključci odnose kako na privođenje žena, djece i staraca, tako i na zatočenje i lišavanje slobode zatočenika muškaraca bošnjačke nacionalnosti u Vojnom. Dokazi koji su provedeni ukazuju na suprotan zaključak. Prema ovim dokazima jasno proizilazi da su optuženi Radić, Šunjić, Brekalo i Vračević, svako na svoj način, učestvovali u hapšenju i zatvaranju više desetina bošnjačkih civila. žene, djece i staraca u zatvoru Vojno, opština Mostar, među kojima su i gore naznačeni civili po imenima, kao i da su učestvovali u dovođenju i zatočenju muškaraca Bošnjaka koji su bili zatvoreni u Heliodromu. Vijeće zaključuje da su zatočenici namjerno lišeni slobode proizvoljno i bez zakonskog opravdanja, i da je njihovo dalje, namjerno i proizvoljno zatočenje u Vojnom predstavljalo krivično djelo zatvaranja kao zločin protiv čovječnosti.

b. Druga nečovječna djela

Prema opisima mnogobrojnih svjedoka, uključujući i svjedoke AI, J, C, D, AD, Mačković Ramiza, Bebanić Ramiza i drugih, zatočenici su držani u prenatrpanim prostorijama u kojima je bilo više desetina zatočenika u jednoj prostoriji. Na osnovu iskaza svih svjedoka Tužilaštva proizilazi da su muškarcu u Vojnu držani u jednoj garaži i podrumu jedne kuće, dok su žene držane u prostorijama koje su se nalazile u dvije susjedne kuće. Iz iskaza svjedoka AI, AD, Mačković Ramiza, Ramiza Bebanića i Samira Humačkića proizilazi da je u garaži boravilo u isto vrijeme oko 50-60 zatvorenika muškaraca. Svjedok Samir Humačkić je naveo da su spavali faktički jedan na drugom. Svjedok Humačkić Zulfo je naveo da je u garaži u vrijeme dok je on boravio bilo od 65 do 70 zatvorenika, da nije bilo dovoljno

prostora a spavanja skoro da nije ni bilo. Isti svjedok je istakao da je garaža imala jedno predsoblje za izuvanje i obuću. Takođe i svjedokinje J, C i D su izjavile da su u kućama boravile u prostorijama male veličine, te da je u jednoj prostoriji bilo smješteno od 13 do 30 žena, djece i starica, te da su spavale kao sardine. Svjedok Hamza Leto koji je kao zatvorenik boravio u podrumu nije se mogao tačno izjasniti o broju lica u podrumu, ali je takođe rekao da su spavali ko sardine.

Tu prenatrpanost su pogoršavali konkretni životni uslovi u kojima su zatočenici držani. Prema iskazu svjedoka Tužilaštva zatočenici su držani zaključani u svojim prenatrpanim prostorijama tokom noći, dok bi danju uglavnom bili odvođeni na rad. Svjedok 152 je istakao da u podrumu gdje je boravio nije bilo vode, nije bilo dovoljno svjetlosti, nije bilo WC, u čošku je bila kanta u koju je obavljao veliku i malu nuždu, spavao je na nekoj spužvi. To su potvrdili i ostali svjedoci koji su boravili u podrumu. Svjedokinja A je istakla da je bila smještena u kući u jednoj prostoriji veličine 4 puta 4m, zajedno sa pet žena i osmoro djece, da su spavali na podu, bez ćebadi. Svjedokinja "J" je navela da je u prostoriji veličine 2,5 puta 2m boravila sa oko 22 žene i djecom, da u kući nije bilo struje ni vode, a podloga sobe je bila od betona. Svjedokinja "C" ističe da je bila smještena u jednu prostoriju kuće sa oko dvadesetak žena i djece, U toj prostoriji nije bilo namještaja i kreveta, prostorija je bila jako mala, i tu su bili poredani kao ribe u konzervi. Zatočenicima nije dozvoljavano da se kreću po zgradi van svojih prostorija, nisu dobijali sredstva za održavanje higijene, nisu dobijali sapun, četkice i pastu za zube, i nisu se mogli kupati ili tuširati, niti su imali toplu vodu kojom bi se mogli oprati. Jedina odjeća koju su zatočenici imali bila je odjeća u kojoj su bili u vrijeme hapšenja. Nisu bili u mogućnosti da operu to malo odjeće koju su imali.

Svjedokinja Saja Ćorić je navela da je higijena bila nikakva, da nije imala priliku da se okupa, niti da se presvuče. Svjedokinja J je takođe navela da se nisu mogle kupati, da od higijene nisu ništa dobijale, žene su umjesto uložaka koristile neke krpe i haljine, nisu se mogle presvući, niti su dobijale garderobu. Svjedokinja "E" je istakla da od lične higijene nisu dobijali ništa, kad bi imali priliku okupali bi se hladnom vodom bez sapuna, od odjeće su imali samo ono što su ponijele. Svjedok AD je naveo da je bio u garaži, da je prostor bio prenatrpan ljudi, smrad je bio veliki pošto se u garaži vršila nužda u limenu kantu, vrata su bila zatvorena katancem, a oko garaže su bili stražari. Te navode potvrdili su i drugi svjedoci koji su boravili u garaži, a među njima svjedok Mačković Ramiz koji je još naveo da su zidovi garaže bili krvavi, te da u garaži nisu smjeli pričati, a svjedok AF je istakao da su spavali na podu, bez kreveta, da su bile neke daske. Svjedok Samir Humačkić koji je takođe bio u garaži je naveo da se za dva i po mjeseca samo jednom okupao i to kada su radili dezinfekciju zbog pojave ušiju, a da od lične higijene nisu dobijali ništa. Isti svjedok je naveo da se jedne prilike požalio optuženom Marku Radiću da mu je u garaži grozno, da ne mogu spavati, a isti mu je odgovorio pitanjem "u kakvim su uslovima moji vojnici"? misleći na vojnike HVO-a zaraobljene od strane ABiH. Svjedok AF je izjavio da mu se po izlasku iz zatvora nije živjelo zbog batina gladi i nehigijene koju je doživio u Vojnom. Svjedok AE je rekao da je tek tridesetšest dan podolasku u zatvor Vojno oprao noge. Posle toga samo se jednom okupao pred izlazak, sa malo vode, a u Vojnom je ostao 70 dana.

Životni uslovi u objektima gdje su zatvoreni bili su teški tokom cijelog boravka u zarobljeništvu. Svjedoci se slažu u pogledu opisa uslova koji su vladali.

Zatočenici su imali neadekvatnu ishranu. Prema svjedočenjima skoro svih zatočenika, dnevna porcija hrane je bila ograničena na malo hljeba, konzervu ribe za koju su mnogi svjedoci tvrdili da je smrdila, kao i nešto mesa svinjskog porijekla, što je bilo nedovoljno i po kvalitetu i po kvantitetu. Mnogi svjedoci su opisivali kako su tokom vremena koje su proveli u zatočeništvu znatno smršali, neki i do 35 kg. Svjedok "AI" je naveo da je iz garaže gdje je boravio izvođen na rad svaki dan, a da su od hrane dobijali jednu konzervu koju bi dijelili na pola i pola hljeba. Svjedok Saja Ćorić je istakla da su hranu dobijali jednom dnevno i to čorbu sa svinjskim mesom kojeg ne jedu, te da su na troje dobijali po jedan hljeb i dvije konzerve. Usled nedostatka hrane istu su morali da krađu kad bi otišli na rad. Djeca nisu dobijala mlijeko, niti bilo kakvu drugu hranu. Ista svjedokinja je navela da je iz Vojnog izašla sa 34 kg, a da je do dolaska imala 64 kg. Svjedok 152 koji je boravio u podrumu ističe da je od hrane dobijao jednu konzervu dnevno i pola hljeba. Kada je razmjenjen imao je 60 kg, a došao je u Vojno sa 75-80 kg. Svjedokinja "A" je izjavila da su od hrane dobijali ono što ostane od vojnika. Dobijali su hljeb star po par dana, jednom do dva puta hranu među kojom i konzerve sa svinjetinom, što Muslimani ne jedu, dok za djecu nije bilo posebne hrane. Svjedokinja "J" je navela da je po dolasku tek treći ili četvrti dan dobila hranu i to neku smrdljivu ribu koju nisu imali sa čim otvoriti, a djeca nisu dobijala mlijeko niti drugu hranu. Svjedokinja "F" je izjavila da je u Vojnom boravila 106 dana i da je do izlaska izgubila oko 30 kilograma. Svjedokinja "C" navodi da su im od hrane donosili stari ubudani hljeb, kao i konzerve od svinjetine, što im vjera ne dozvoljava da jedu, a djeca nisu dobijala posebnu hranu. Svjedokinja "E" je navela da bi nekad ujutro dobili ribu, a nekad bi dobili ono što je ostalo od vojnika, ali ta hrana je bila na svinjetini, što je njima zabranjeno jesti. Ista svjedokinja ističe da je jedino stražar Žarko Leko tokom boravka u Vojnom dva puta donio djeci mlijeko u nekoj šerpi. Svjedokinja "D" je istakla da je u momentu razmjene imala svega 51 kg. Svjedokinja "R" opisuje da je u Vojnom hrana bila lošeg kvaliteta, da su za doručak dobijali čaj i hljeb star dest dana, za ručak kuhano sa svinjskim mesom, a za večeru ribu koja je smrdila. Djeca su imala istu hranu kao i odrasli. Svjedok "AK" je bio u garaži i ističe da je dnevno dobijao pola konzerve i pola hljeba. U Vojnom je izgubio 35 kilograma. Svjedok Ćurić Dika je navela da su hranu dobijali nekad jednom a nekada dva puta dnevno i da je to najčešće bila riba, nekad gulaš, te hljeb koji je bio bajat. Iz navcdog proizolazi da su žene i djeca koji su boravili u objektima Vojno dobijali hranu najčešće od jednom do dva puta dnevno, te da je ista bila neadekvatna i po kvalitetu i po kvantitetu. S druge strane svi muškarci Bošnjaci koji su bili zatvoreni u garaži i podrumu su izjavili da su dnevno hranu dobijali samo jednom i to pola hljeba i pola konzerve, što je potpuno bilo neadekvatno potrebama ljudi koji su pri tome svakodnevno izvođeni da rade teške fizičke poslove. Pri tome treba imati u vidu da je u toku postupka, na osnovu iskaza svjedoka utvrđeno da je u mjestu Vojno postojala kuhinja za vojsku, a takođe je na osnovu iskaza žena zatočenica u zatvoru Vojno utvrđeno i da su za razne jedinice spremale hranu na njihovim položajima, iz čega proizilazi da je hrane za vojnike HVO-a bilo u dovoljnim količinama. Takođe je u toku postupka veći broj svjedoka Tužilaštva tvrdilo da je zdravstvena zaštita u zatvoru Vojno bila neadekvatna. Svjedok 152 koji je izjavio da je u Vojnom bio sav isprebijan i da su mu izbijena tri zuba istakao je da nikakve medicinske pomoći nije bilo, a da je premlaćivan svaki dan ili svaki drugi dan. Svjedok 153 je takođe naveo da je bio na sve načine mučen u Zatvoru, čak i elektro šokovima, ali da nikavu medicinsku pomoć nije dobio. To isto su potvrdili i svjedoci AI, AF, Zulfo Humačkić, Ibrahim Šogolj i drugi koji

su prošli kroz razne oblike premlaćivanja i mučenja. Svjedok J koja je u zatvoru Vojnom provela mjesec i po dana navodi da je samo jednom doktor dolazio u posjetu. Svjedok "C" koja je u Vojnu boravila od 9/10.09.93.god. pa do 02.12.93.god. ističe da je samo jednom doktor dolazio i da je tad rekao da je nemoguće da ljudi žive u takvim uslovima i tako izgledaju. Svjedokinja "E" je navela da medicinsku pomoć nisu imali, kao ni djeca, osim jedne prilike. Takođe i svjedokinja "R" je navela da je samo jedne prilike došla doktorica i pregledala djecu. Svjedok "AK" koji je boravio u podrumu- kotlovnici kuće u Vojnom od 17.11.93.god. je izjavio da za pritvorenike nije bilo medicinske pomoći, već samo za pripadnike HVO-a. Svjedok Handžar Azer koji je takođe kao zarobljenik boravio jedno vrijeme u podrumu kuće u Vojnom, ističe da je ranjen 01.09.93.god. dok je kopao rovove za potrebe HVO-a te da je tom prilikom odnijet u lokalnu ambulantu, a zatim prebačen u bolnicu na Bijeli Brijeg u Mostaru. Svjedok Hamza Leto je naveo da je u zatvor Vojno došao u novembru mjesecu i da je bio u podrumu. Ističe da je više puta bio pretučen u tranšeima a jedan put zajedno sa ostalim zatvorenicima pred zatvorom od strane Marija Mihalja, uslijed čega nije mogao ništa raditi, međutim niko im nije ukazao medicinsku pomoć.

Odbrana je ponudila veći broj oslobađajućih argumenata u vezi sa neadekvatnom ishranom zatočenika. Odbrana je putem svjedoka tvrdila da je vojska jela istu hranu i imala isti broj obroka kao i svi zatočenici, da su zatvorenici dobijali hranu i u vrijeme dok su bili na radu, a posebno žene koje su kuhale hranu za vojsku, da je u blizini bila kantina i da su zatvorenici mogli kupovati u istoj, što su neki i činili, da su u skladu sa mogućnostima djeci davali mlijeko, kao i vitamine, što je po odbrani sve ukazivalo da su zatvorenici bili hranjeni u optimalnoj količini s obzirom na uslove. Takođe je odbrana osporavala da su zatvorenici ležali na podovima, da su bili u neuslovnim prostorijama, pa je u tom smislu izvela dokaze saslušanjem svjedoka koji su ili vlasnici kuća gdje su bili smješteni zatvorenici ili njihovi najbliži rođaci.

Vijeće nije prihvatilo iskaze svjedoka odbrane koji su se izjašnjavali o ishrani zarobljenika, budući da su iskazi ovih svjedoka u potpunoj suprotnosti sa iskazima svih svjedoka Tužilaštva. Po mišljenju Vijeća iskazi svjedoka odbrane u tom dijelu nisu bili uvjerljivi i istiniti. U pogledu toga, Vijeće nije prihvatilo kao istinite iskaze svjedoka Žarko Leka, Ivan Prole, Rude Ravlića, Štefice Zovko, Mihalj Nikole, Marice Perić, kao i drugih da je hrana dijeljena jednako, da je bila istog kvaliteta i kvantiteta kao i za vojsku, te da zatočenici nisu znatno izgubili na težini. Svjedokinja Štefica Zovko je tvrdila da je donosila djeci bombone, da su zatvorenici imali paste za zube, maramice, čokolade, mlijeko u prahu, neki i krevete. Svjedokinja Marica Perić je tvrdila da je Mirku Vračeviću davala i on je par puta djeci nosio mlijeko. Iskazi ovih svjedoka nisu za sud bili uvjerljivi, većina svjedoka je u to vrijeme pripadala Prvoj bojnoj, kojoj jedinici su pripadali i optuženi, tako da iste dobro poznaju. Njihovi iskazi nisu potvrđeni iskazom ni jednog svjedoka zarobljenika. Naime, po mišljenju Vijeća zarobljenici u Vojnom koji su svjedočili na pretresu dali su u pogledu ishrane istinit i uvjerljiv iskaz, veoma precizno i saglasno ističući kakvu vrstu hrane su dobijali, u kojim količinama i koliko puta dnevno, te koliko su kilograma izgubili dok su bili zatočeni u zatvoru Vojno. Stoga, Vijeće zaključuje da iako možda nije bilo previše hrane, zatočenicima je namjerno uskraćivan odgovarajući dio raspoložive hrane, usljed čega su zatočenici podvrgnuti izgladnjivanju i pratećim psihičkim i fizičkim posljedicama pothranjenosti. Takođe Vijeće iz istih razloga nije prihvatilo ni iskaze svjedoka Štefice Zovko i Rude

Ravlića, vezano za uslove smještaja i higijenu u zatvoru Vojno. Naime ovi svjedovci su saglasno izjavili da su ti uslovi bili dobri, odnosno da su bili optimalni za ona vremena. Istina jedino svjedok odbrane Vladimir Zadro je naveo da struje nije bilo, osim u zgradama komande gdje je bio agregat, takođe je rekao da nije bilo ni dovoljno vode za piće, ali je istakao da su ovi uslovi bili podjednaki za sve.

Kao što je utvrđeno iskazima svjedoka, zdravstvena zaštita u zatvoru Vojno je bila neadekvatna. O tome su svoje iskaze dali svjedoci 152, 153. J, C, E, R, AK, Hamza Leto i drugi. S druge strane odbrana je izvela svjedoke Vajdanu Tomić, koja je bila načelnik saniteta II brigade HVO, kao i liječnike Tea Tomića, Zorana Trninića Gačić Ranka i tehničara Vinka Jurišića. Iz iskaza svjedoka Vajdane Tomić proizilazi da je u objektima zatvora Vojno bila 2-3 puta, a da su žene i djeca dolazili u sanitet radi pružanje zdravstvene pomoći. Navodi da nije često boravila u tom sanitetu, a da su više od nje tu bili ostali liječnici. Svjedok Zoran Trninić je istakao da je kao liječnik imao kontakta sa zatvorenim licima u Vojnom najmanje dva put, jednom da utvrdi stanje žena i djece, a drugi put radi liječničke intervencije. Poznato mu je da su u Vojnom bili zatvoreni i muškarci kojima je pružena liječnička pomoć najmanje dva puta kada je došlo do ranjavanja, stim da povrede uslijed premlaćivanja nije evidentirao. Svjedok odbrane Ranko Gačić je istakao da su liječnici radili u smjenama koje su trajale 15-20 dana. On lično je imao oko desetak intervencija u objektima zatvora Vojno, gdje su bili zatočeni civili. Nije primjetio da su žene i djeca neuhranjeni niti se ko na to žalio. Donosili su djeci pelene i vitamine. Liječnik Teo Tomić je naveo da lično nije išao u Vojno radi intervencije ili pregleda, ali su dolazili žene, djeca i muškarci u prostorije saniteta. Jednom je pružao pomoć zarobljenom muškarcu zbog ranjavanja, stim da nema saznanja da su muškarci premlaćivani. Svjedok Vinko Jurišić koji je bio tehničar u sanitetu je izjavio da je u objekte gdje su bili smješteni zatvorenici išao tri puta a da su poneki zarobljenici dolazili sami u sanitet radi ljekarske pomoći. Koliko se sjeća nije bilo zatvorenika koji su primljeni zbog povreda od premlaćivanja. Prilikom dolaska u ove objekte nije bilo stražara, muškarci su bili u kući. Vijeće prihvata činjenicu da je u naselju Vojno bio sanitet i da se isti nalazio par stotina metara nizvodno od zatvora Vojno. Tu činjenicu Vijeće je konstatovalo i prilikom obilaska lica mjesta. Takođe je nesporno da su u inkriminisanim periodu u sanitetu bili liječnici kao i pratće osoblje. Iz iskaza gore navedenih svjedoka koji su bili zarobljeni u Vojnom se vidi da su imali poneku posjetu od strane liječnika u zatvoru Vojno, što djelimično odgovara tvrdnji svjedoka liječnika da su ih nekad posjećivali, Svjedok Handžar Azer kad je bio ranjen odnijet je u sanitet a kasnije u bolnicu u Mostar, što takođe odgovara iskazu svjedoka liječnika da je dva puta pružena pomoć ranjenim zarobljenicima. Takođe svjedokinja F je izjavila da je prilikom pokušaja silovanja i seksualnog zlostavljanja dva puta padala u nesvijest i da joj je tada pružena ljekarska pomoć. Svjedokinja A je takođe navela da kada je posumnjala da je ostala u drugom stanju sa Markom Radićem odvedena je u Mostar radi ginekološkog pregleda. Sve to ukazuje da su liječnici uistinu ponekad ponekom zatvoreniku i pružili medicinsku pomoć. Sa druge strane veliki broj zatočenika koji su svjedočili u postupku je izjavilo da su batinjanja u zatvoru Vojno bila gotovo svakodnevna, da su tokom boravku u zatvoru Vojno lično bili fizički maltretirani, neki teško premlaćivani, da su kao posljedice tih fizičkih napada imali brojne povrede raznih dijelova tijela, zuba, glave, rebra, posjekotine po tijelu, neki od teško pretučenih zatvorenika su umrli u zatvoru zbog nepružanja medicinske pomoći. Svi ovi iskazi koje je sud prihvatio kao istinite i uvjerljive, jasno ukazuju da nije

postojala adekvatna medicinska zaštita, te da tvrdnje svjedoka odbrane da je medicinska zaštita bila adekvatna nisu istinite. To se vidi i iz iskaza navedenih svjedoka odbrane da im uopšte nije poznato da su zatvorenici premlaćivani. Imajući u vidu veliki broj zarobljenih lica koji su boravili u Vojnom, te iskaze svjedoka muškaraca koji su bili tučeni i premlaćivani ovo ukazuje da medicinski radnici nisu dolazili dovoljno u objekte zatvora, niti su zatvorenici mogli da nakon batinjanja i premlaćivanja odu u stacionar i dobije medicinsku zaštitu. Zatvorenici u Vojnom su bili smješteni u različite prostorije i mnogi su boravili u logoru u različitim vremenskim periodima, a imajući u vidu da su zatvorenici u Vojnom boravili u periodu od osam mjeseci, zatim broj zatvorenika koji je prošao kroz zatvor, kao i intenzitet fizičkih nasrta na iste, te izloženost vatri prilikom obavljanja radova, broj posjeta zdravstvenih radnika zatvora kao i broj pruženih intervencija je bio potpuno neadekvatan. Imajući u vidu navedene dokaze, koji ukazuju na uslove u kojima su boravili te da su svjedoci Tužilaštav saglasni u opisu ovih uslova, Vijeće smatra da su nehumani životni uslovi uzrokovali ozbiljne psihičke i fizičke patnje zatvorenicima civilima bošnjačke nacionalnosti i da predstavljaju krivično djelo – druga nečovječna djela iz člana 172. sztav 1. tačka k) KZ BiH. Vijeće zaključuje da su nehumani životni uslovi – uključujući maltretiranje, ponižavanje, stvaranje atmosfere straha i drugi oblici fizičkog i psihičkog zlostavljanja, za šta se sve optuženi oglašeni krivim, nedovoljne količine hrane i vode, manjak prostora, nehigijenski uslovi zatvaranja, te neadekvatna medicinska njega, po težini slični drugim zločinima protiv čovječnosti, te da su izvršena sa namjerom uzrokovanja velikih patnji ili ozbiljnih fizičkih povreda i narušavanja zdravlja. Optuženi su s obzirom na poziciju koju su imali u to vrijeme kao u samom zatvoru Vojno tako i u vojnim strukturama HVO bili potpuno svjesni ovih uslova koji su vladali u zatvoru Vojno. Svi su bili očevici da su muškarci držani u garaži i podrumu, gdje nije bilo struje, vode, WC-a, gdje je bilo smješteno po više destina ljudi u isto vrijeme, dok su žene sa djecom držane u manjim prostorijama udvije kuće, koje su bile prenatrpene, takođe bez struje, vode, kao i sredstava za održavanje higijene. Optuženi su sa zatvorenicima bili u čestom ili svakodnevnom kontaktu, Šunjić kao dozapovjednik je imao ulogu u raspoređivanju zatvorenika po prostorijama, Vračević je iste odvodio u sobe, garažu ili podrum, svi optuženi su su obilazili prostorije gdje su bili smješteni zatvorenici, dobro su znali gdje i pod kojim uslovima borave, znali su kakvu hranu dobijaju, kakva im je mogućnost održavanja lične higijene, poznat im je bio nivo zdravstvene zaštite koji su imali. Stoga po mišljenju Vijeća svi optuženi snose odgovornost za brutalne, ponižavajuće i nehumane uslove koji su bili u zatvoru Vojno.

Prisilan rad

(tačka 6. Radić; tačka 12 Šunjić; tačka 25. Vračević)

Optuženim se stavlja na teret odgovornost za prisiljavanje zatočenika na obavljanje prinudnih radova u zatvoru Vojno i okolnim područjima, kao što su kuhanje hrane, pranje odjeće i posuđa, čišćenje kuća, dok su muškarci bili prisiljavani na prinudne radove izvan zatvora blizu crte bojišnice, gdje su bili izloženi unakrsnoj i snajperskoj vatri; da kopaju rovove, nose vreće sa municijom, cijepaju drva i obavljaju druge poslove za potrebe HVO-a.

Mada prisilni rad prema KZ BiH po inkriminaciji pripada krivičnom djelu - Ratni zločini protiv civilnog stanovništva, u praksi MKSJ-a se smatra da predstavlja krivično djelo okrutnog postupanja, nečovječnog postupanja, progona, i drugih nečovječnih djela. Kao

primjeri nečovječnog ponašanja u sudskoj praksi u vezi prisilnog rada je izlaganje zatvorenika opasnosti koristeći ih za kopanje rovova, degradirajuće postupanje i slično.

U toku dokaznog postupka po mišljenju Vijeća Tužilaštvo je van svake sumnje dokazalo da su zatvorenici u zatvoru Vojnu korišćeni za prisilni rad. Ovu činjenicu su tvrdili kako svjedovci Tužilaštva tako i jedan broj svjedoka odbrane. Odbrana nije u postupku osporavala da su žene i muškarci izvođeni na obavljanje radova. Jedino je odbrana osporavala da je to rađeno sa prisilom, smatrajući da su zatvorenici dobrovoljno išli da rade. Takođe je odbrana isticala da je kopanje tranšeja u blizini crte bojišnice vršila inženjerija, koja je raspolagala sa mehanizacijom. (svjedok Vitomir Zlatić)

Prisilni rad je bio jedna od bitnih funkcija zatvora Vojno. Pri tome jednako kao i muškarci i žene su izvođene na prisilni rad. Svjedok 152 je rekao da je izvođen na prisilni rad i da je kopao rovove i pravio tranšeje, Svjedokinja Saja Ćorić je rekla da je 70 dana izvođena na rad i da je radila poslove pranja, kuhanja hrane, čišćenja i slično. Jedne prilike Mirko Vračević ih je vodio na rad u Bočine kad su bile izložene paljbi sa položaja ABiH. Svjedokinja A je navela da su žene čistile po kućama, prale, kuhale za vojnike HVO-a. Išle su na prisilan rad u pratnji stražara. Svjedokinja J je istakla da su sve žene išle na prisilni rad, koji je trajao od ujutro do naveče. Nisu išle dobrovoljno. Uglavnom bi prale, čistile i kuhale. Navodi da bi Šunjić nekad došao i rekao trebaju mi 2-3 žene i tad bi upro prstom i rekao ti i ti. Svjedokinja C je navela da su ih vodili na rad na prve linije gdje su bile jedinice HVO-a. Svjedokinja E ističe da su ih stražari svaki dan odvodili na rad. Svjedokinja F je navela da su Šunjić i Mihalj dolazili po zatvorenike i kažu jednostavno ti moraš ići. Svjedok AD je naveo da su na rad išli svakodnevno, od samog dolaska. Radio je kod Zalihića kuća i Buconjića kuća, gdje je kopao rovove, pravio bunkere, i to je bilo odmah do magistralnog puta M-17. Svjedokinja R ističe da su Šunjić, Mihalj i po jedan stražar dolazili ujutro i prstom bi odredili ko treba da ide na rad. Svjedok AK je izjavio da je svaki dan vođen na rad, da su kopali rovove u Bočinama u blizini magistralnog puta M-17, a tokom radova bili su izloženi paljbi, tako da se nisu smjeli uspraviti. Svjedok Mačković Ramiz je naveo da su na rad išli svakodnevno, kopali su i proširivali tranšeje, za taj rad nisu dobijali nikakvu naknadu, možda jedino po neki šamar, jednom ga je Vračević vodio na Neretvu da radi; svjedok Dika Ćurić je navela da su svaki dan žene izvođene na prinudni rad, nisu se javljale dobrovoljno, niti su se smjele protiviti. Naknadu za rad nisu nikad dobili a radili su sve poslove koje bi naredili, čišćenje, pranje, kuhanje za vojnike HVO-a; svjedok Mačković Ramiz je istakao da ga je dana 1.9.93.god. dok je kopao tranšeje pogodio metak iz snajpera koji je došao od strane magistralnog puta M-17; svjedok Ramiz Bebanić ističe da je kopao rovove kod Zalihića kuća i kod Lekinih kuća blizu magistralnog puta M-17. Do ovih lokacija bi ih sprovodili vojnici koji bi došli sa cjeduljom i odveli ih koliko treba. Svjedok Semir Humačkić je naveo da je uglavnom kopao rovove, pravio bunkere i to na prvoj liniji razgraničenja, na magistralnom putu. Svaki dan je išao da radi, samo za Božić jedan dan nije išao na rad. Svjedok Aziz Suljević ističe da je obavljao radove od ujutro do naveče i daje uglavnom raznosio hranu vojnicima HVO-a. Svjedok 151 je naveo da su odvođeni na rad na linije prema ABiH i da su u jednom periodu bili izloženi pušcanoj vatri. Nije se dobrovoljno javljao niti se smio protiviti. Nikakvu naknadu nije dobio. Svjedok Redžo Ibrahimović je istakao da su zatvorenici išli na kopanje rovova i utvrđivanje linije. Svjedok AF je naveo da je bio prvo angažovan da nosi sanduke sa municijom. Jedne prilike dok su cijepali drva čuo je pucanj i vidio da je pogođen u kuk

Tarik Rizvanović, Svjedok Aziz Dautbegović je rekao da je sve radio od kopanja, nošenja hrane, cijepanja drva i sve što treba. Išli su na prve linije koje su bile uz magistralni put. Tokom radova bili su izloženi razmjeni vatre skoro svaki dan. Na taj način su ubijeni Sabitović Džemal, Hamdija Tabaković, Mujo Kahvić, Mensur Salem. Svjedok AE je izjavio da je u Vojnom najviše istovarao vagone, kopao rovove, tranšeje, pravio zemunice, cijepao drva. Nije bilo dobrovoljnog javljanja dođu i odvedu te, naknadu nije nikad dobio osim degeneka. Vijeće je prihvatilo iskaze navedenih svjedoka kao vjerodostojne i pouzdane budući da su međusobno saglasni, a saglasni su i sa materijalnim dokazima u spisu, posebno sa Zapisnicima koje su čanjivali zapovjednik i dozapovjednik zatvora, te sa Izvješćima SVIZA iz kojih se vidi da je na crti bojišnice došlo da ubistava i ranjavanja više zatvorenika prilikom obavljanja prinudnih radova.

Svjedoci odbrane su takođe izjavili da su zatvorenici bili angažovani da rade. Žarko Leko je reko da su zatvorenici kopali rovove, te da je bilo slučajeva da su neki tom prilikom ubijeni, Svjedok Ljubo Vukoja je naveo da su zatvorenici radili pontonske mostove, te da su ih uzimali kad je trebalo. Procedura je bila da dođeš do Mihalja i kažeš usmeno koliko treba zatvorenika i on ih da za rad. Viđao je i žene da dolaze i da čiste, prave krevete i slično. Svjedok Vladimir Zadro je samo vidio da žene negdje idu ali ne zna gdje idu.

U toku postupka je nesporno utvrđeno da su muškarci iz Heliodroma dovodeni u Vojno radi obavljanja određenih poslova. To je pisalo na svakoj Zapovjedi kojom se tražilo izuzimanje pritvorenika. To su znali i sami pritvorenici koji su prebacivani u Vojno, budući da je bilo uobičajeno da se iz Heliodroma svaki dan veliki broj pritvorenika šalje na obavljanje raznih poslova za potrebe svih jedinica HVO-a. Uvidom u Zapovjed sektora odbrane Mostara se vidi da je u dane 19.08., 02.09 i 06.09. 93. god. za potrebe Prve Bojne Druge Brigade izuzeto i u zatvor Vojno upućeno preko 100 pritvorenika iz Heliodroma. Takođe i iz ostalih Zapovjedi, Dnevnika zatvora Heliodrom, Izvještaja Konačišta ratnih zarobljenika, te Izjave zatočenika od 28.01.94 koji su odvedeni na rad u Vojno, proizilazi da su u Vojno u kontinuitetu pristizali muškarci Bošnjaci, u grupama koje su se smjenjivale, te da su svi bili odvođeni na prinudne radove.

Iz iskaza navedenih svjedoka zatvorenika nesporno proizilazi da su isti radove obavljali prinudno, da se nisu dobrovoljno javljali niti je to ko tražio od njih. Takođe proizilazi da se nisu smjeli protiviti obavljanju radova, jer su se plašili posljedica. U postupku je utvrđeno da je jedne prilike Mario Mihalj ubio pred strojem pritvorenika Halilović Salima koji je rekao da zbog srčanih problema nije sposioban za rad. Takođe, su u zatvoru Vojno bila uspostavljena i jasna i obavezujuća pravila ponašanja, koja su saopštavana pritvorenicima odmah po dolasku, a po kojima se niko nije smio protiviti narednjima. U takvoj atmosferi straha i nesigurnosti, niko se nije smio usprotiviti naredbama za rad.

U toku postupka nesporno je utvrđeno da su zatvorenici radili razne poslove, da su žene uglavnom prale, kuhale i čistile za potrebe vojnika HVO-a dok su muškarci kopali tranšeje, utvđivali bunkere, cijepali drva, nosili sanduke municije, blokove i cigle, te radili sve druge poslove koji bi im bili naređeni. Pri tome su ti radovi obavljanji svakodnevno. Muškarci su veoma često prisilne radove obavljali u blizini linije fronta, a to je bilo pored magistalnog puta M-17. Tu su kopali tranšeje i pravili bunkere. Bili su izloženi unakrsnoj i snajperskoj

vatri koja je dolazila sa obje strane. Mnogi od zatvorenika su bili ranjeni prilikom obavljanja ovih radova, dok su neki izgubili život od snajperskih metaka.

Po mišljenju Vijeća takvo ponašanje prema zatvorenicima je bilo okrutno, zatvorenici su bili svakodnevno izlagani opasnosti da poginu ili da budu ranjeni jer su ih koristili za kopanje rovova, pravljenje bunkera, kao i za kuhanje i čišćenje u objektima u blizini bojišnice. Takvo ponašanje, gdje se nije uopšte vodilo računa o životima zatvorenika je predstavljalo nečovječno djelo, učinjeno u namjeri nanošenja teške fizičke i psihičke patnje zatvorenicima. Ranjavanje i pogibija zatvorenika nije zaustavljala sistem izvođenja zatvorenika na prisilni rad. Sve bi se nastavljalo kao da se nije ništa dogodilo. Ovaj prisilni rad zatvorenika je trajao svo vrijeme boravka zatvorenika u zatvoru, žene su iz zatvora Vojno izašle 02.12.93.god. i do zadnjeg dana su radile, dok su muškarci obavljali prisilne radove do kraja inkriminisanog perioda.

Optuženi Radić, Šunjić i Vračević su kao lica koja su kontrolisala zatvor i u njemu obavljali određena zaduženja, svojim ponašanjem aktivno učestvovali u ovom nečovječnom djelu, jer je Radić naređivao hapšenja žena i tražio dovođenje zatvorenika muškaraca u zatvor Vojno da rade, iste zatvorenike je viđao dok je obilazio liniju fronta kako rade u tranšejima, prilikom jednog takvog obilaska linije fronta poginuo je na očigled zatvorenika i njegov pratilac, Šunjić je kontrolisao odlazak zatvorenika na prisilni rad, određivao gdje će koji ići da radi, jedne prilike je lično vodio zatvorenike da rade na Rašku goru, dok je Vračević zatvorenike izvodio na rad i po dolasku sa rada čuvao ih. Svima njima je bilo poznato da su zatvorenici angažovani da prinuno rade, svi su u tom angažovanju lično učestvovali i svi su imali svijest da time jačaju sistem zlostavljanja i progona civila bošnjačke nacionalnosti. Stoga Vijeće smatra da svi optuženih snose krivičnu odgovornost zbog nečovječnog djela prisilnog rada zatvorenika i izlaganja istih opasnosti koristeći ih za obavljanje raznih poslova u blizini linije bojišnice, sa namjerom nanošenja velike patnje zatvorenicima.

U B I S T V A

1. Elementi radnje - ubistvo

Članom 172. stav.1. tačka a) KZ BiH propisuje radnju „lišavanje druge osobe života (ubistvo)”. Elementi ovog djela su:

- 1) lišavanje života; i*
- 2) direktna namjera da se liši života; jer je počinilac bio svjestan svoga čina i i želio je da se čin izvrši.*

Vijeće zaključuje da pravna kvalifikacija ovog krivičnog djela iz člana 172(a), stav 1., odgovara pravnoj kvalifikaciji djela u međunarodnom običajnom pravu u dato vrijeme²⁸.

²⁸ Vidi na primjer, prvostepena presuda u predmetu Brđanin, paragraf. 381.

Smrt žrtve nije potrebno dokazati dokazom da je tijelo žrtve pronađeno. Kako je Pretresno vijeće konstatovalo u predmetu Tadić „Budući da se ne radi o normalnim vremenima, ne bi bilo u redu da primjenjujemo pravila nekih nacionalnih sistema prema kojima je potrebno pokazati tijelo da bi se dokazala smrt”.²⁹ Zaključak o smrti žrtve se može izvesti i bez pronađenog tijela, a na osnovu sveukupnih okolnosti utvrđenih kroz izvedene dokaze, tako da je smrt žrtve jedini razuman zaključak koji se može izvesti na osnovu djela koja se stavljaju na teret.³⁰ Faktori koji potkrepljuju takav zaključak uključuju: dokaz incidenata maltretiranja određenog pojedinca, obrazac dosljednost maltretiranja i nestanaka drugih pojedinaca pod sličnim okolnostima, opštu atmosferu bezakonja na mjestu na kojem su te radnje počinjene, dužinu vremena proteklog od nestanka osobe, te činjenicu da između te osobe i osoba za koje bi se očekivalo da će im se ona javiti, npr. članova porodice, nije bilo nikakvog kontakta³¹. Što se tiče uzročno-posljedične veze između djela počinioca i smrti žrtve, Vijeće zaključuje da djela počinioca moraju predstavljati osnovni uzrok smrti žrtve³².

2. Pravni i činjenični zaključci

Vijeće je u postupku utvrdilo da je tokom boravka u zatvoru Vojno došlo do ubistva većeg broja zatočenika koja su počinjena kako u samom zatvoru Vojno tako i prilikom obavljanja prinudnih radova zatvorenika van zatvora, a sve u jačanju sistema zlostavljanja i progona Bošnjaka u kojima su optuženi svojevrijedno i svjesno učestvovali.

Zbog činjenice da su izvršena brojna ubistva za koja se terete optuženi po raznim tačkama optužnice, Vijeće će dati obrazloženje za svako ubistvo pojedinačno, uz naznaku na koju tačku presude se odnosi i prema kojem optuženom. Vijeće smatra da će ovaj način obrazlaganja ovog djela biti jasniji i pregledniji.

Ubistvo Čilić Mustafe i Lulić Rasima

/ tačka 2. 2a, Radić; tačka 13. Brekalo; tačka 23. Vračević)

U julu 1993. godine u zatvoru Vojno su boravili zatvorenici koji su dovedeni iz Heliodroma, a među kojima su bili Čilić Mustafa i Lulić Rasim.

Ovu činjenicu Vijeće je utvrdilo kako iz iskaza svjedoka AA, koji je zajedno sa njima doveden u zatvor Vojno, tako i na osnovu Izvješća Ravnatelja SVIZ-a (Središnji vojni istražni zatvor) Stanka Božića broj 676/93 od 14.09.1993.godine, iz kojeg proizilazi da je dana 06.07.1993. godine I Bojna 2. Brigade odvela 8 pritvorenika na rad. Od tih osam pritvorenika vraćeno je 6, a pritvorenici Rasim Lulić i Mustafa Čilić nisu vraćeni. Takođe, na osnovu Spiska pritvorenika koji se trenutno nalaze na radu, koji spisak je sačinio doravnatelj SVIZ-a Heliodrom stoji da su Rasim Lulić i Mustafa Čilić odvedeni sa grupom zatvorenika na rad.

²⁹ Prvostepena presuda u predmetu Tadić, paragraf 240. Vidi takođe Tužilac protiv Hassan Ngeze, ICTR -97-27, usmena odluka, od 21.6. juna 2001. godine.

³⁰ Predmet Krnojelac, prvostepena presuda pretresnog vijeća, paragraf 326.

³¹ Id. paragraf. 327.

³² Vidi, npr., prvostepena presuda u predmetu Čelibići, paragraf. 424. („[D]jelo optuženoga mora biti osnovni uzrok smrti žrtve”).

Svjedok AA je u svom iskazu naveo da je u zatvor Vojno prvi put došao 06.07.93.godine sa još sedam zatvorenika, među kojima su bili Čilić i Lulić, te da je u Vojnom ostao 20 dana. Svjedok AA je istakao da su za svo to vrijeme išli svakodnevno na rad, da je bio izložen unakrsnoj vatri, te da su ih sve tukli, a najviše Lulića i Čilića. Svjedok AA ističe da je kopao robove sa Čilićem i Lulićem na području Bijelog Polja kada je došlo do premlaćivanja Lulića i Čilića od strane optuženog Emira Brekala, koji je bio obučen u crnu uniformu, a taj događaj je gledao sa udaljenosti od 20-30 metara. U toku udaranja optuženi Brekalo je napravio pauzu, tada je prišao svjedoku AA dao mu cigaretu a potom sa njim popričao. Nakon toga ponovo se vratio do Čilića i Lulića i nastavio da ih bije. Obojica su bila modra i žalili su se da ih sve boli. Zajedno sa njima dvojicom svjedok se vratio u podrum jedne kuće u Vojnom gdje su bili smješteni. Iste večeri oko 23 sata, neko je otvorio vrata podruma i pozvao Čilića i Lulića da izađu. Svjedok AA navodi da mu se učinilo po glasu da je to mogao biti Emir Brekalo sa kojim je tog istog dana razgovarao. Nakon što su izašli Čilić Mustafa i Lulić Rasim se više nisu vratili u podrum, niti su ikad više živi viđeni. Svjedok AA je naveo kako misli da je Emir Brekalo u to vrijeme bio u Diverezantskom vodu, a da je zapovjednik tog voda bio Marko Radić, sa kojim se tokom boravaka u zatvoru Vojno sreo više puta, stim što ga nije video unutar podruma gdje su bili smješteni.

Svjedok Huso Mehremić je u svom iskazu naveo da je bio zatočen od 09.05.93.godine i da je boravio u zatvorima Varda i Heliodrom sve do 19.03.1994.godine. Kada je izašao postao je šef kriminalističke tehnike pri MUP-u, a jedna od dužnosti mu je bila da vrši identifikaciju mrtvih tijela. U vezi Službene zabilješke CSB Mostar od 10.04.94. godine, vezano za tijelo NN 107, svjedok je potvrdio da je potpisao ovu zabilješku, te da je lično prepoznao i identifikovao mrtvo tijelo Čilić Mustafe sa kojim je proveo oko dva mjeseca u Heliodromu i kojeg je dobro upoznao. Svjedok Mehremić je naveo da mu je poznato da je početkom sedmog mjeseca 1993.godine Čilić Mustafa iz Heliodroma negdje odveden. Potvrdu identifikacije mrtvog tijela Čilić Mustafe izvršio je i njegov komšija Zijad Kladušak. Takođe svjedok je potvrdio da se potpisao i na Službenoj zabilješci istog datuma, za tijelo sa oznakom NN 108, te da je prepoznao da se radi o Lulić Rasimu koji je takođe sa njim bio pritvoren u Heliodromu. Identitet mrtvog tijela Lulić Rasima je potvrdio Zijad Kladušak kao i jedan rođak iz Sovića. Uvidom u službenu zabilješku CSB Mostar od 10.04.93.god. o pregledu i identifikaciji tijela Čilić Mustafe, proizilazi da se radi o licu koje je ubijeno na lokalitetu logora Vojno. Takođe i na osnovu izvoda iz MKU za Čilić Mustafu, kao i na osnovu Zahtjeva za upis u knjigu umrlih od 03.08.1994. godine proizilazi da je Čilić Mustafa ubijen u julu mjesecu 1993.godine.

Iz Službenih zabilješki o pregledu i identifikaciji mrtvog tijela Čilić Mustafe i Lulić Rasima stoji da su isti ubijeni u periodu od 05-15 jula 1993.godine u Bočinama – Vojno od strane bojovnioka HVO-a, te da su njihova tijela identifikovana 10.04.1994.godine. Kao potvrda smrti za Čilića i Lulića u spisu postoji i Izvod iz MKU za obojicu (dokaz T-32, 33,34), zatim Zahtjev za upis u knjigu umrlih za Čilić Mustafu (T-33a), te Upis u knjigu umrlih za Lulić Rasima(T-34a).

Iskaz svjedoka AA Vijeće je prihvatilo pošto je isti dat na veoma jasan i uvjerljiv način, a takođe je saglasan sa iskazom svjedoka Huse Mehremića koji je boravio sa Čilićem i Lulićem

kao zatvorenik u Heliodromu, a potom bio prisutan njihovoj identifikaciji, kao i sa materijalnim dokazima u spisu, a to su Službene zabilješke o pregledu i identifikaciji mrtvih tijela, zahtjevi za upis smrti i Izvodi iz MKU za Čilića i Lulića. Ovaj svjedok je takođe u svom svjedočenju jasno naveo ulogu optuženog Brekala u ovom događaju, kojeg je opisao i sa kojim je taj dan razgovarao, tako da je istog mogao jako dobro vidjeti. Svjedok AA pretpostavlja po glasu da je Čilića i Lulića mogao izvesti Brekalo ali ga nije vidio. Sama pretpostavka ovog svjedoka nije bila dovoljna da bi sud sa sigurnošću utvrdio da je Brekalo neposredno izveo ove zatvorenike. Međutim učesće optuženog Brekala u cijelom događaju tog dana koji je kao krajnji rezultat imao smrt zatvorenika Čilića i Lulića bio je evidentan. Brekalo je po mišljenju Vijeća bio čovjek koji je dva puta pretukao, bez ikakvog vidljivog razloga zatvorenike Čilića i Lilića, dok su obavljali radove i tu istu večer ovi zatvorenici su odvedeni iz podruma gdje su boravili a potom ubijeni. Njegovo djelovanje je značilo učestvovanje u zajedničkom planu ili cilju da se počine nečovječne radnje, gdje on preuzima rizik da takve radnje mogu dovesti do ubistva. Vijeće smatra da je za optuženog Brekala bilo predvidljivo, znajući kakvoj grupi pripada, da radnje nepoštovanja ljudskog života i nanošenja ozbiljnih povreda mogu dovesti do ovih ubistava, ali je ipak svjesno pristao na taj rizik.

Na osnovu svega navedenog Vijeće je utvrdilo da je neutvrđenog datuma u julu 1993.godine, Damir Brekalo kao pripadnik Prve bjelopoljske bojne i diverzantske jedinice "Ivan Stanić Čićo" pretukao zatvorenike Čilić Mustafu i Lulić Rasima prilikom obavljanja prinudnih radova, tj. kopanja rovova za pripadnike HVO-a, na prvoj crti bojišnice u Bijelom Polju, da bi iste večeri zatvorenici Čilić i Lulić bili izvedeni iz podruma u kojem su bili zatočeni, nakon čega se nisu vratili, njihova tijela su pronađena i razmjenjena 10.04.1994.godine. U vrijeme ubistva Čilića i Lulića u zatvoru Vojno nije bio angažovan optuženi Šunjić, tako da se istom ovo ubistvo ne stavlja na teret.

Ubistvo Arifa Omanovića

(tačka 2. 2b Radić, tačka 8. 8a Šunjić, tačka 13 Brekalo, tačka 22 Vračević)

U toku dokaznog postupka nesporno je dokazano da je u avgustu mjesecu 1993. godine u objektima zatvora Vojno bio zatočen Arif Omanović zajedno sa svojom suprugom Humom Omanović. Činjenica da su supružnici Arif i Huma bili u zatvoru Vojno isticana je od većeg broja svjedoka koji su bili zatvoreni u Vojnom.

Svjedok AA je u svom iskazu naveo da se sjeća Arifa Omanovića kojeg je vidio prvi dan po dolasku ispred garaže, te da je tom prilikom Arif Omanović doveden pred njih zajedno sa još jednim licem, kada su im naredili da podignu košulje da bi se vidjele modrice kao i otvorene rane koje su zadobili premlaćivanjem.

Takođe i svjedok Handžar Azer je u svom iskazu naveo da ih je po dolasku u zatvor Vojno u avgustu mjesecu 1993. godine dočekaio Mario Mihalj i Dragan Šunjić te da su tada poredani u vrstu nakon čega su doveli dva do tri zatvorenika iz podruma, kojima su naredili da se zagrnu kako bi im vidjeli modrice te kako bi znali šta ih čeka ako ne budu slušali. Svjedok ističe da je dobro vidio modrice na tim ljudima, da nije znao njihova imena, ali ga je u tom

momentu bilo strah da se i njemu tako nešto ne desi. Isti svjedok navodi da je potom bio smješten u podrum jedne kuće gdje su se nalazili i ljudi koje su im izveli.

Svjedok 151 je izjavio da je vidio Arifa Omanovića u zatvoru u Vojnom. Takođe i ovaj svjedok je bio prisutan kada su Mario Mihalj i optuženi Dragan Šunjić doveli dva zatvorenika i pokazivali njihova tjela koja su bila modra od udaraca te im rekli da će biti svi kao oni ako se ne budu poštovala naređenja. Svjedok se sjeća imena dvojice zatvorenika koji su bili izvedeni i navodi da se jedan zvao Arif Omanović, dok je drugi bio svjedok 153. Takođe ističe da su tada Mario Mihalj i Dragan Šunjić udarali neke od zatvorenika. Svjedok 151 navodi da je vidio Dragana Šunjića kako nekoliko puta tuče Arifa Omanovića, pitajući ga je gdje ti je sin, pošto su znali da je bio pripadnik ABiH. U unakrsnom ispitivanju, svjedok 151 je istakao da je vidio u garaži premlaćivanje Arifa Omanovića i da su to radili Dragan Šunjić i Mario Mihalj. Arif Omanović je ubijen usljed neprestalnog batinjanja. Prema izjavi svjedoka 151 Arif Omanović je umro u noći, te je sahranjen od jedne grupe zatvorenika. Svjedok 153 je u svom iskazu naveo da je bio u garaži u zatvoru Vojno zajedno sa Arifom Omanovićem, te da je isti ležao u garaži dok nije izdahnuo. Poznato mu je da je jedne večeri, kad je bila smjena i kad je u garaži ostalo 7-8 zatvorenika, ušao Mirko Vračević i pozvao Arifa Omanovića da pođe sa njim. Arif Omanović je tada pretučen, čuli su se vrisci i molbe nemojte, nemojte. Kad su ga doveli bio je izobličen, kao vreća, bio je otekao, krvav i nije imao kontrolu nad tijelom. Po glasovima je prepoznao da su ga tukli Mario Mihalj i jedan od braće Kordić. Nije vidio njegov leš, ali kada se vratio sa rada jedan dan nisu zatekli njegovo tijelo u garaži.

Svjedokinja Saja Ćorić je u svom iskazu navela da je lično vidjela Arifa Omanovića u logoru u momentu kada su ga vojnici HVO-a mučili, a da je poslije saznala da je Arif Omanović ubijen kao i njegova supruga Huma Omanović.

Smrt Arifa Omanovića u logoru Vojno potvrđena je i od strane svjedokinje E, kao i svjedokinje F, koje su saglasno izjavile da im je poznato da je Arif Omanović ubijen, s tim što je svjedokinja F navela kako je to čula od stražara Kune.

Svjedok odbrane Žarko Leko koji je bio stražar u Vojnom na pretresu je izjavio, da je sin Arifa Omanovića, Miralem Omanović, bio odgovoran za ubistvo trojice zatvorenika, Hrvata, koje su uhapsile snage Armije BiH. Ovaj navod svjedoka govori da su pripadnici HVO-a, među kojima i optuženi sigurno imali jak motiv da ubiju Arifa Omanovića.

Na osnovu iskaza svjedoka Huse Mehremića, koji je kao šef kriminalističke tehnike prisustvovao identifikaciji tijela dopremljenih sa područja Vojna, se vidi da je 21.04.1994. godine identitet Arifa Omanovića potvrdio njegov sin Miralem Omanović. Takođe iz službene zabilješke CSB Mostar o pregledu i identifikaciji mrtvog tijela Arifa Omanovića, proizilazi da je identifikaciju izvršio njegov sin Omanović Miralem, a da je Arif Omanović ubijen u logoru Vojno kod Mostara, u septembru mjesecu 1993. godine.

Imajući u vidu navedene dokaze svjedoka koji se međusobno slažu i dopunjuju i koje je Vijeće prihvatilo kao istinite i pouzdane, te koji su potvrđeni i materijalnim dokazima u spisu, vijeće je utvrdilo da su u kolovozu ili rujnu mjesecu 1993. godine zapovjednik

zatvora Vojno Mario Mihalj, optuženi Dragan Šunjić kao dozapovjednik, kao i drugi vojnici HVO-a premlaćivali zatočenika Arifa Omanovića, koji je uslijed zadobijenih povreda, nakon toga preminuo, a njegovo tijelo je razmijenjeno i identifikovano 27.04.1994. godine.

Ubistvo Mesuda Dedajića

(tačke 2. 2c. Radić, 8. 8d. Šunjić, 13. Brekalo, 23. Vračević)

U toku postupka nesporno je utvrđeno da je u avgustu mjesecu 1993. godine u zatvoru Vojno boravio i poginuo pritvorenik Mesud Dedajić.

Svjedok Handžar Azer je u svom iskazu naveo da je boravio u zatvoru Vojno od 18.08.1993. godine, te da je sa grupom pritvorenika došao iz zatvora Heliodrom. U Vojnom je proveo jedanaest dana, kada je ranjen iz snajpera dok je bio na radu. Ističe da je dva dana prije njegovog ranjavanja poginuo zatvorenik Mesud Dedajić i to u momentu kada su bili na liniji razgraničenja gdje su kopali rovove. Bio je prisutan ovom događaju i na osnovu strane sa koje je pogođen Mesud Dedajić, zaključio je da je metak došao sa područja gdje su bili pripadnici HVO-a. Tijelo Mesuda Dedajića pokopao je zajedno sa još dva do tri zatvorenika nekoliko metara od mjesta gdje je pogođen.

Svjedok AD u toku unakrsnog ispitivanja takođe je istakao da je bio prisutan kada je ubijen Mesud Dedajić i da je metak ispaljen od strane vojnika koji su se nalazili blizu Zalihića kuća. Isti svjedok je obilježio mjesto gdje je sahranjen Mesud Dedajić.

Uvidom u službenu zabilješku CSB Mostar od 05.07.1994. godine o pregledu i identifikaciji proizilazi da je Dedajić Ismet, otac Dedajić Mesuda, identifikovao svog sina. U istoj zabilješci se navodi da je Dedajić Mesud ubijen dana 28.08.1993. godine od strane bojovnika HVO-a na lokalitetu kod Zalihića kuća, u Potocima kod Mostara.

Iz iskaza svjedoka Huse Mehremića, šefa krim službe MUP-a Mostar, proizilazi da je bio prisutan prilikom identifikacije mrtvog tijela Dedajić Mesuda, a da mu je mjesto gdje je sahranjen Dedajić Mesud pokazao Hadžiomirović koji je bio jedan od zatvorenika koji su kritične prilike zakopali poginulog Mesuda. Uvidom u Izvješće ravnatelja SVIZ-a, Stanka Božića, broj: 363/93 od 03.09.1993. godine, se vidi da je poginuo pritvorenik Mesud Dedajić. Prema istom izvješću dana 19.08.1993. godine predato je 50 pritvorenika za rad Prvoj bojni Druge brigade koje pritvorenike je osiguravao Dragan Šunjić.

Takođe i svjedok odbrane Žarko Leko, koji je bio zatvorski čuvar u Vojnom u svom iskazu je naveo da su mušarci, zatvorenici u Vojnom korišteni za kopanje tranšea i da je tom prilikom nekoliko njih ubijeno.

Na osnovu saglasnih iskaza svih svjedoka prvooptuženog, koji su se izjašnjavali u vezi zona odgovornosti pojedinih bojnih druge brigade HVO-a proizilazi da se prostor između Zalihića kuća i Samostana časnih sestara nalazio u zoni odgovornosti Prve bojne Druge brigade kojom je zapovjedao optuženi Marko Radić.

Analizom svih pomenutih dokaza Vijeće je prihvatilo iskaze pomenutih svjedoka kao vjerodostojne i pouzdane, budući da se međusobno slažu i dopunjuju, a takođe su i u skladu sa navedenim materijalnim dokazima. Na osnovu svih ovih dokaza Vijeće je nesporno utvrdilo da je dana 28.08.1993. godine ili približno tog datuma neidentifikovani vojnik HVO-a pucao i ubio Dedajić Mesuda dok je obavljao prinudne radove na prvoj crti bojišnice Bijelo polje, Opština Mostar, nakon čega su tri zatočenika zakopali tijelo Dedajić Mesuda blizu mjesta gdje je ubijen, a njegovo tijelo je ekshumirano između Zalihića kuća i Samostana časnih sestara, te razmijenjeno i identifikovano 05.07.1994. godine.

Ubistvo Arisa Začinovića, Envera Kajtazija, Husnije Ćorajević i Željka Čakalevića
(tačka 2. 2d. Radić, 8. 8e Šunjić, 13. Brekalo, 23 Vračević)

Vijeće je na osnovu iskaza svjedoka, kao i materijalnih dokaza koji se nalaze u spisu utvrdilo da su u septembru mjesecu 1993. godine iz zatvora Heliodrom u zatvor Vojno dovedeni Aris Začinović, Enver Kajtazi i Husnija Ćorajević zajedno sa više drugih pritvorenika.

Među pritvorenicima koji su tom prilikom dovedeni sa Heliodroma nalazio se i svjedok AB. Pomenuti svjedok nije saslušan na pretresu već je njegov iskaz dat u Tužilaštvu BiH broj: KT-95/05 dana 10.08.2006. godine, u skladu sa članom 273. stav 2. ZKP-a BiH, pročitana na pretresu.

Svjedok AB je u svom iskazu u toku istrage naveo da je zajedno sa grupom muškaraca, zatvorenika, kritičnog dana odveden na liniju fronta da kopaju rovove. U toj grupi bio je Enver Kajtazi, Husnija Ćorajević, Željko Čakalović i Aris Začinović. Bili su u blizini linije bojišnice, da bi u jednom momentu u obilazak linije došao Marko Radić za koga je svjedok AB čuo da je zapovjednik te brigade. Čuo se jedan pucanj koji je pogodio i ranio vojnika koji je pratio Marka Radića. Nakon toga bilo im je naređeno da tijelo vojnika odnesu u ambulantu, međutim s obzirom da je ovaj vojnik HVO-a u međuvremenu umro bili su okrivljeni za njegovu smrt, navodno iz razloga što ga nisu odmah ponijeli. Potom su izloženi premlaćivanju od strane Jure Kordića, Marija Mihalja i treće osobe koju je opisao prilikom davanja svoje prve izjave, a za koju osobu je na osnovu njegovog opisa istražitelj zaključio da bi to mogao biti Brekalo Emir. Ime te treće osobe nije znao. Tom prilikom njih trojica bojovnika su naizmjenično tukli njega i ovu četvoricu pomenutih zatvorenika i to nogama, šakama i pendrecima. Od tih udaraca prvi je pao je u nesvijest Kajtazi, nakon čega je Mario Mihalj pokušao da ga vrati svijesti, a kako mu to nije uspjelo, izvukao je iz korica nož, a njima rekao da gledaju u zid. Tada je čuo krkljanje i po njegovom mišljenju Mihalj i ta nepoznata osoba su kleknuli nad Kajtazijem, dok je Kordić u tom momentu bio u blizini i mogao je da je i on kleknuo nad istim. Poslije su dekom prekrili tijelo Kajtazija te opet nastavili dalje da ih tuku nogama i pendrecima. Tada je pao i Ćorajević kojeg su isto pokušali vodom vratiti svijesti, pa kako nisu uspjeli i njega su na isti način lišili života, s tim da nije mogao tačno vidjeti ko je nožem zaklao Ćorajevića. Nakon toga otvaraju se vrata garaže i u istu ulazi malo visočija osoba, crne kose, koja se češlja na stranu, a koju je Mario Mihalj, oslovio sa imenom "Dragane". Tada su Mario Mihalj, Jure Kordić i treća osoba zajedno sa Draganom izašli iz garaže, a njima rekli da gledaju u zid i da ne mrdaju pa kada su ostali sami on je odmah izašao u predsoblje da vidi može li otvoriti prozor. Navodi da je vidio kako jedna zatvorenica poliva vodom nož Mariu Mihalju da ga opere. Poslije toga čuo

je zvuk gitare i pjesmu. Cijelo vrijeme je gledao kako da pobjegne. Ariz Zaćinović je bio saglasan da pobjegnu, dok je Željko Čakalović rekao da će ostati. Kada je čuo da se bojovnici vraćaju u garažu, zajedno sa Arisom Zaćinovićem je iskočio i pobjegao. Čuo je kako bojovnici za njima trče i pucaju. Tom prilikom ga je jedan metak pogodio u lijevu ruku. Tada je uspio da pobjegne i bio je u kanjonu Neretve oko trinaest dana, sve dok ga nisu pronašli pripadnici Armije BiH.

Svjedok AA je u svom iskazu naveo da se jedne prilike, kada se vraćao u logor sa prisilnog rada, dogodio bijeg dva zatvorenika iz Vojnog, od kojih je jedan uspio pobjeći i da je tada čuo pucnjavu i komešanje te vidio da jednog dovlače nazad pred garažu i da je bio ranjen prilikom pokušaja bjekstva. Tada je vidio Marija Mihalja kako mu prilazi i nožem ga kolje. Nadalje, svjedok AA je istakao kako je po ulasku u garažu vidio puno krvi, a ljudi koji su ih zakopali rekli su mu da su zakopana tijela četvorice ubijenih.

Ovaj događaj u svom svjedočenju naveo je i svjedok Ramiz Bebanić koji je prilikom vraćanja sa prisilnog rada čuo Arisa Zaćinovića, kojeg dobro poznaje, kako moli Marija Mihalja da ga ne ubije. Ovaj svjedok je naveo da je potom čuo krkljanje, kao kada se kolje ovca. Kasnije je vidio iz garaže, na mjesecini, kako leže četiri tijela prekrivena ćebadima.

Svjedok AD je takođe istakao da je čuo pucnjavu i viku koja je dolazila od garaže u vrijeme kada se vraćao u logor Vojno sa prisilnog rada, te da je po dolasku pred garažu vidio ispred iste četiri mrtva tijela, među kojima je prepoznao po uniformi i tijelo Željka Čakalovića. Isti svjedok je izjavio da su te noći u garaži zidovi bili krvavi.

Svjedok AI je u svom iskazu naveo da su jednog dana po povratku u logor, dobili zapovjed da pred garažom stanu i da stave ruke na leđa i gledaju u zemlju. Tada je čuo jednog zatvorenika kao zapomažc, nemoj gospodine molim te, nakon čega je čuo krkljanje, pa je pretpostavio da je zaklan. Takođe je tom prilikom čuo Dragan Šunjića da je rekao da je pogodio u nogu jednog što je počeo bježati. Svjedok navodi da je posle čuo da je taj čovjek koji je pogođen u nogu ostao živ i da se preko Neretve prebacio na lijevu obalu. Kad su posle toga ušli u garažu garaža je bila sva krvava, bile su lokve krvi.

Svjedok 153 u svom svjedočenju je naveo da je po povratku sa rada u zatvor Vojno vidio hrpu tijela od zatvorenika. Mihalj Mario im je tad rekao da su htjeli pobjeći. Pored nagomilanih tijela vidio je Damira Brekala i Dragana Šunjića. Brekalo je čućao pored česme i prao ruke, dok je Šunjić stajao.

Na osnovu iskaza svjedoka Mehremić Huse, šefa krim policije MUP-a Mostar se vidi da je bio lično prisutan prilikom identifikacije tijela Zaćinović Arisa koju je identifikaciju izvršio njegov bratić Zaćinović Šemsudin. Takođe tom prilikom je identifikovano tijelo i Čakalović Željka od strane njegovog šure. Svjedok Mehremić je naveo da je u depu plastične kese u kojoj se nalazilo mrtvo tijelo stajao papir da se radi o Kajtazi Enveru, ali je kasnije utvrđeno da je to tijelo Čakalović Željka. Svjedoku nije poznato ko je pisao imena za tijela koja su dovežena radi identifikacije, s tim što ima informaciju da su to radili radnici preduzeća Park. Takođe svjedok Mehremić je bio prisutan i prilikom identifikacije Ćorajević Husnije, koga je identifikovao njegov brat Arif. Isti svjedok je naveo da je među doveženim tijelima na dva

papira stajalo ime Envera Kajtazija, ali da nijedno tijelo nije identifikovano pod ovim imenom.

Uvidom u Službenu zabilješku CSB Mostar od 25.04.1994. godine proizilazi da je izvršena identifikacija mrtvog tijela Začinović Arisa od strane njegovog bratića Začinović Šemsudina. U istoj zabilješci stoji da je Aris ubijen u logoru Vojno od strane bojovnika HVO-a. Radi se o muškom lešu koji je preklan u predjelu grkljana, dužina reza oko 8 cm. Na osnovu Službene zabilješke CSB Mostar od 25.04.1994. godine proizilazi da je tog dana izvršena identifikacija mrtvog tijela Čorajević Husnije, koju je izvršio njegov sin Čorajević Arif, te da je isti ubijen u septembru mjesecu 1994. godine u logoru Vojno od strane bojovnika HVO-a. Kod ovog leša lobanja je bila potpuno odvojena od kičmenog stuba i na istom nije bilo moguće, zbog stanja leša, uočiti povrede na tijelu. Na osnovu Službene zabilješke CSB Mostar od 25.04.1994. godine proizilazi da je tada identifikovano i tijelo Čakalović Željka na kojem je pisalo Kajtaz Enver, a koga je prepoznao njegov zet Prguda Rezedin. Radi se o muškom lešu na kome je lobanja potpuno odvojena od kičmenog stuba. Po istoj zabilješci Čakalović je ubijen u logoru Vojno, u septembru mjesecu, od strane bojovnika HVO-a. Ubistvo ove četvorice zatvorenika u Vojnom proizilazi i iz Izvješća ravnatelja SVIZ-a Stanka Božića od 14.09.1993.godine u kome između ostalog stoji da su ubijeni Husnija Čorajević, Enver Kajtazi, Haris Začinagić, Željko Ćorić a koje je izvješće da su ubijeni poslao Mario Mihalj. Takođe i uvidom u Spisak poginulih zarobljenika od 06.01.94.god. sačinjen od strane Konačišta ratnih zarobljenika stoji da su ubijena ova lica.

Na osnovu iskaza navedenih svjedoka kojim je Vijeće poklonilo vjeru i za koje smatra da su vjerodostojni i pouzdani pošto se međusobno slažu i dopunjuju a takođe su u saglasnosti i sa provedenim materijlniom dokazima Vijeće je utvrdilo da je neutvrđenog datuma u septembru 1993.godine, nakon što je jedan vojnik HVO-a pogođen i ubijen u blizini crte bojišnice, vojnici HVO-a su naredili zatočenicima svjedoku AB, Arisu Začinoviću, Enveru Kajtaziju, Husniji Čorajeviću i Željku Čakaloviću da njegovo tijelo odnesu u ambulantu u mjestu Vojno, što si isti i učinili, a li su okrivljeni za smrt vojnika HVO navodno što ga nisu brže odnijeli, nakon čega su pomenuti zatvorenici odvedeni u garažu u Vojnom, gdje su bili izloženi premlaćivanju od strane Jure Kordića, Marija Mihalja i nepoznatog vojnika, te nakon što su zatvorenici Enver Kajtazi i Husnija Čorajević pali, nožem su lišeni života, posle toga vrata garaže su se otvorila i Mario Mihalj i vojnici HVO su izašli; svjedok AB i Aris Začinović su pokušali da pobjegnu, svjedok AB je uspio a Aris Začinović je uhapšen i lišen života ispred garaže u prisustvu drugih zatvorenika, a nakon toga su četiri mrtva tijela, uključujući i tijelo Željka Čakalovića, viđena ispred garaže; tijela Začinovića, Čakalovića i Čorajevića su razmjenjena i identifikovana 25.04.1994.godine.

Vijeće nije utvrdilo da je treći bojovnik HVO-a koji je učestvovao u ubistvu ove četvorice zarobljenika bio optuženi Damir Brekalo, kako je to stajalo u optužnici Tužilaštva, jer to nije spomenuo niko od saslušanih svjedoka. Opis koji je u istrazi dao svjedok AB i na osnovu kojeg je istažitelj rekao da se radi o Damiru Brekalu, kao i navodi svjedoka 153 da je tom prilikom vidio Brekala kako na česmi pere ruke, nisu dovoljni da bi Vijeće van svake sumnje utvrdilo neposredno učešće Brekala u ubistvu ove četvorice zatvorenika, kao je to stajalo u optužnici Tužilaštva. Međutim samo prisustvo Brekala pomenutom događaju, njegovo ponašanje gdje u blizini zaklanih zarobljenika pere ruke, kao i njegova pripadnost grupi koja

je učestvovala u zajedničkom planu ili cilju da se počine nečovječne radnje, među kojima i ubistva, ukazuje da su za optuženog Brekala ova ubistva bilo predvidljiva, i da je on svjesno pristao da se ubistva dogode.

Ubistvo Asifa Čakrame i Salima Halilovića

(tačka 2. 2e. Radić, tačka 8. 8f Šunjić, 13. Brekalo, 19. 23. Vračević)

Vijeće je u toku postupka na osnovu iskaza svjedoka i materijalnih dokaza koji postoje u spisu utvrdilo da je na putu prema zatvoru Vojno u septembru mjesecu 1993. godine došlo do ubistva zatvorenika Asifa Čakrame od strane optuženog Mirka Vračevića, kao i da je u zatvoru Vojno došlo do ubistva Salima Halilovića od strane Marija Mihalja. Ovakav zaključak Vijeće zasniva na slijedećim dokazima.

a) Ubistvo Asifa Čakrame

Svjedok Mačković Ramiz je u svom iskazu naveo da je krajem septembra zajedno sa 50 zatvorenika prebačen iz zatvora Heliodrom u zatvor Vojno, gdje je proveo oko 45 dana. Prevoz je izvršen kamionom, a na putu za Vojno u Đubranima dokačio ih je Mario Mihalj, Dragan Šunjić i Mirko Vračević. U Đubranima su vezani žicom po dvojica. Njega je lično vezao Mario Mihalj, stim što je vidio da druge zatvorenike veže i Dragan Šunjić. Naređeno im je da slobodnu ruku drže iznad glave i ako ruka padne tada bi ih optuženi Vračević udarao kundakom. Tako su ih sprovodili do Vojna. Svjedok navodi da je na putu za Vojno Mirko Vračević prepoznao Makaš Nuhana, kome je rekao "zar si opet došao, sutra iskopaj sebi grob, a ja ću doći da te ubijem". Nakon toga pitao je Marija Mihalja da li može da ubije Makaš Nuhana, pa kada je ovaj odobrio Mirko Vračević je pitao zatvorenike kako vi Muslimani kažete grob. Asif Čakrama je odgovorio mezar i tada se Mirko Vračević naglo okrenuo i ispalio rafal Asifu u glavu, ubivši ga na mjestu. Metak koji je prošao kroz Asifa ranio je zatvorenika Kovačevića, kojeg je po dolasku u Vojno prihvatilo medicinsko osoblje. U momentu kad je Mirko Vračević pucao i ubio Asifa Čakramu tu po strani je stajao Dragan Šunjić. Svjedok nadalje ističe da je Asifa Čakramu dobro poznavao, spavali su jedan do drugog u logoru. Tijelo Asifa Čakrame su donijeli i sahranili u jednom voćnjaku, na mjestu gdje je bilo još sahranjenih lica. Tijelo je kasnije ekshumirano, a svjedok ističe da je išao da pokaže grobove poginulih u logoru Vojno. Mirka Vračevića je kasnije često viđao kao stražara u zatvoru Vojno, istog je opisao kao osobu koja je imala defektno oko.

Svjedok Suljević Aziz je u svom svjedočenju naveo da je bio u zatvoru na Heliodromu, te da su jedan dan njih pedeset zatvorenika povelu u mjesto Vojno. Do Vojna su išli preko Đubrana, a na Đubranima je prvi put vidio Marija Mihalja i Dragana Šunjića. Na Đubranima su bili vezani žicom po dvojica, te na taj način su došli do Vojna. Svjedok navodi da mu je poznato ubistvo Asifa Čakrame i da je istog ubio Mirko, kojeg je opisao kao čovjeka nižeg rasta, star oko 48 godina. Ističe da je Mirko Vračević ubio Asifa iz puške, tako što je jednom pucao, bez repetiranja puške, sa udaljenosti od metar i po, a postoji mogućnost da je bio u alkoholiziranom stanju. Nije vidio ranu na tijelu Asifa Čakrame, pretpostavlja da je pogođen u prsa. Svjedok navodi kako misli da je prilikom ubistva Asifa Čakrame bio prisutan i Dragan Šunjić. Tada su ostavili Asifa i nastavili prema Vojnom, gdje su po dolasku strpani u

jednu garažu. Posle je sa još trojicom pritvorenika iskopao grob Asifu gdje je isti i ukopan. Mirka je viđao i kasnije, bio je stražar.

Svjedok Damir Lukić je bio pripadnik Vojne policije HVO i on je vodio grupu od 50 zatvorenika iz Heliodroma za zatvor Vojno. Svjedok Lukić se nije mogao izjasniti o tačnom datumu odvođenja zatvorenika sa Heliodroma u Vojno koje je on obezbjeđivao, s tim što je potvrdio da je to odvođenje išlo preko Đubrana, ali da on nije išao dalje od Đubrana prema Vojnu. Ističe da je grupu od 50 zatvorenika na Đubranima predao Mariju Mihalju, jer mu je rečeno da će ga Mario tu čekati. Pored Marija Mihalja tada je bio i jedan plav momak, u maskirnoj uniformi, koji je mogao imati oko 20 godina. Opis ovog momka od strane svjedoka Lukića u svemu odgovara opisu Dragana Šunjića.

Svjedoci Mačković Ramiz i Aziz Suljević su bili izričiti da je ovo ubistvo izvršio Mirko Vračević. Oba svjedoka su tvrdila da je prijem i sprovođenje zatvorenika sa Đubrana do Vojna vršio među ostalim i Dragan Šunjić. Oba svjedoka su navela da je Šunjić bio prisutna prilikom ubistva, dok je svjedok Suljević rekao kako misli da je Šunjić to vidio.

Od materijalnih dokaza koji su uvedeni u spis suda, a odnose se na smrt Asifa Čakrame, sud je izvršio uvid u Prijavu smrti za Asifa Čakramu od 30.06.1996. god. podnesenu od strane MUP-a u kojoj se kaže da je isti ubijen u Vojnu, u septembru 1993. god. Uvidom u Službenu zabilješku o pregledu i identifikaciji leša koju je sačinio CSB Mostar dana 25.04.1994. godine, proizilazi da je u džepu plastične kese u kome se nalazilo jedno mrtvo tijelo pisalo ime Haris Balić. Za ovaj leš po riječima logoraša postoji vjerovatnoća da bi se moglo raditi o Čakrama Asifu. Isti leš međutim nije tada identifikovan, tako da se iz predmetne Zabilješke CSB Mostar od 25.04.1994.godine ne može sa sigurnošću ustanoviti kome je pripadao. Iz iskaza svjedoka Mehremić Huse koji je kao službeno lice bio prisutan identifikaciji mrtvih tijela eksumiranih u Vojnu i okolini, proizilazi da je kasnije žena Asifa Čakrame koja se zove Sanija na osnovu fotografija prepoznala da se radi o njenom mužu Asifu. Svjedok Mehremić nije bio prisutan kada je supruga vršila prepoznavanje, ali u svojoj bilježnici ima da je dana 30.07.93.godine vršeno ovo prepoznavanje.

Sud je izvršio uvid u priloženi Dnevnik koji je sačinjen na Heliodromu, u kome na strani sa brojem 01535329 stoji da su otišli u Prvu bojnu Druge brigade 50 zatvorenika sa Heliodroma, među kojima su imena ubijenog Asifa Čakrame, kao i svjedoka Ramiza Mačkovića i Aziza Suljevića, a da je osiguranje ovog premještanja vršio vojni policajac Damir Lukić. Na istoj stranici Dnevnika nema datuma odlaska ovih zatvorenika u Prvu bojnu, ali se na slijedećim stranicama Dnevnika vidi datum 28.09.1993. godine, a prethodne stranice imaju datume 26, 27, 28.09.93. godine, a po ovim datumima može se zaključiti da se predmetni događaj desio krajem septembra mjeseca 1993. godine. Na istom spisku zatvorenika koji je sačinjen u Heliodromu, pod brojem 14 se nalazi ime Makaš Nuhan, a to je lice koje su spominjali svjedoci da mu se prije ubistva Čakrame obraćao optuženi Mirko Vračević.

Odbrana je ukazivala na različite izjave svjedoka oko vremena dešavanja ovog događaja, pošto je Ramiz Mačković rekao da je to bilo 26.09.1993. godine, a Aziz Suljević da se događaj desio u desetom mjesecu, zatim razlike u vezi mjesta gdje je metak pogodio Asifa

Čakramu, da li kroz glavu ili grudi, te da li je u Asifa ispaljen rafal ili jedan metak. Što se tiče vremena događaja iz iskaza svjedoka Mačkovića, kao i ostalih materijalnih dokaza koje je sud po ovoj tački optužnice naveo, a posebno Dnevnika o evidenciji odlazaka i dolazaka zatvorenika iz zatvora Heliodrom proizilazi da se ovo ubistvo dogodilo krajem septembra 1993. godine.

Sud je na osnovu saglasnih izjava svjedoka u bitnim elementima, kao i na osnovu pomenutog Dnevnika, kao nesporno utvrdio da su svjedoci Mačković i Suljević odvedeni zajedno sa Asifom Čakramom iz Heliodroma radi prebacivanja u zatvor Vojno, 1. bojnoj 2. brigade. Iz iskaza svjedoka Mačkovića i Suljevića kao i iz iskaza svjedoka Damira Lukića, nesporno proizilazi da je te zatvorenike na Đubranima preuzeo Mario Mihalj. Svjedok Lukić tvrdi da je tada u društvu sa Mariom bio plavi momak, star oko 20 godina. Sud je prihvatio saglasne iskaze svjedoka Suljevića i Mačkovića da su u Đubranima pored Mihalja vidjeli i Dragana Šunjića i Mirka Vračevića, budući da su ovi svjedoci kasnije više desetina dana proveli u zatvoru Vojno gdje su viđali ovu dvojicu vojnika, te saznali njihova imena. Uostalom opis koji je dao svjedok Lukić odgovara po godinama i boji kose opisu Dragana Šunjića, a svjedoci Mačković i Suljević su takođe dali prilično tačan opis izgleda optuženog Vračevića. Činjenica je da su Dragan Šunjić kao i Mirko Vračević krajem septembra 93. imali zaduženja u zatvoru Vojno, da je Šunjić bio dozapovjednik, a Vračević stražar u zatvoru. Stoga je za Vijeće prihvatljivo da su upravo njih dvojica zajedno sa Mihaljem kao zapovjednikom došli na Đubrane da preuzmu zatvorenike radi vođenja u zatvor Vojno. S obzirom da leš Asifa Čakrame nije identifikovan, Vijeće nije moglo tačno utvrditi da li je metak istog pogodio u glavu ili grudi, niti je moglo pouzdano utvrditi koliko metaka je u istog ispaljeno. Međutim, Vijeće je van svake razumne sumnje utvrdilo da je tom prilikom Asif Čakrama ubijen i to od strane Mirka Vračevića koji je u istog ispalio metak iz vatrenog oružja, te da se ovaj događaj desio na putu između Đubrana i Vojna, u septembru mjesecu 93.god. Tom prilikom metak koji je prošao kroz Asifa Čakramu ranio je drugog zatvorenika u grudi.

b) Ubistvo Salima Halilovića

Vijeće je u toku dokaznog postupka utvrdilo da je neutvrđenog dana u septembru mjesecu, za vrijeme boravka u zatvoru Vojno ubijen zatočenik Salim Halilović koga je lišio života Mario Mihalj.

Svjedok Junuz Halilović je u svom iskazu, datom u istrazi pred Tužilaštvom BiH naveo da je rođeni brat Salima Halilovića, sa kojim je bio zatočen u Heliodromu, te da su zajedno prebačeni u Vojno na obavljanje prisilnog rada na području Bijelog Polja. Po dolasku u Vojno dočekao ih je zapovjednik logora Mario Mihalj. Zatvorenici su bili postrojeni i pitani su da li su sposobni da rade. Njegov brat Salim se javio i rekao da ima srčanih problema, te da iz tih razloga ne može da radi. Nakon toga Mario Mihalj ga je za dva koraka izveo iz stroja, a zatim pištoljem pucao Salemu u predio glave, pa kad je Salem pao ispalio je još jedan hitac i pogodio ga u predio srca, od čega je Salem preminuo na licu mjesta. Nakon toga je naredio četvorici logoraša da tijelo Salema pokopaju, što su oni i učinili, i to na mjestu gdje je bilo još oko šest grobova drugih pokopanih zatvorenika. Svjedok se sjeća i Marka Radića zvani Maka, Šunjić Dragana zvani Petar, te Vračević Mirka zvani Srbin, koji su svi na svoj način učestvovali u ubijanju. Svjedok navodi da je u Vojno dovođeno po 55 ljudi koji su

zatvarani u jednoj garaži koja je imala 16 metara kvadratni i u kojoj su imali kantu za veliku i malu nuždu. Svjedok Junuz Halilović navodi da je imao nesreću da bude 3 puta po dvadeset dana u Vojnom. Brat mu je zakopan nedaleko od mjesta gdje su zatvorenici držani. Istu izjavu svjedok Halilović Junuz je dao u Zenici pred istražnim sudijom Višeg suda u Mostaru dana 06.09.1996. godine. Ovaj svjedok nije saslušan na glavnom pretresu iz razloga teške bolesti, pa je odlučeno da se u skladu sa čl. 283. stav 2. ZKP BiH njegov iskaz dat pred istražnim sudijom Višeg suda u Mostaru u predmetu Ki 6/96 od 06.09.1996.godine i izjava data pred Tužilaštvom BiH od 18.05.2006.godine pročitaju.

Iskaz ovog svjedoka potvrđen je materijalnim dokazima koji su uvedeni u spis suda. Na osnovu Izvješća ravnatelja SVIZ-a Stanka Božića, broj 698/93 od 22.09.1993.godine se vidi da je Dragan Šunjić u svojstvu zapovjednika zatvora Vojno sačinio Izvještaj od 15.09.1993.godine u kome je navedeno ubistvo Salima (Selima) Alilovića. Da se radi o bratu Junuza Halilovića vidi se i po tome što obojica imaju isto ime oca, koji se zove Selim. U ovom izvještaju stoji da je isti zatvorenik nakon pogibije odmah sahranjen.

Uvidom u Službenu zabilješku o pregledu i identifikaciji koju je sačinio CSB od 25.04.1994. godine, se vidi da je na identifikaciju dovežen sa lokaliteta Vojna jedan muški leš na kome je u crnoj plastičnoj kesi pisalo Salih Alilović. Tom prilikom leš nije identifikovan, a navedeno je samo da bi se moglo raditi o Halilović Salihu. Mrtvo tijelo je sahranjeno kao nepoznato lice pod brojem NN 120. Svjedok Mehremić Huso koji je kao službeno lice potpisao ovaj Zapisnik je izjavio da identitet ovog leša nije potvrđen. Uvidom u Rješenje Osnovnog suda u Zavidovićima od 28.04.1997.godine proizilazi da je utvrđena smrt Salima Halilovića sa danom 14.09.93. godine, u mjestu Bijelom Polju, opština Mostar, a iz obrazloženja istog Rješenja se vidi da je smrt Salima nastupila na način i u vrijeme kako je to svjedok Junuz Halilović iznio u toku istrage. Takođe na Spisku ratnih i civilnih zarobljenika koji su poginuli, a koji je sačinilo zapovjednik KRZ Heliodrom Stanko Božić među ostalim licima je pod brojem 27 i Salim Alilović.

Imajući u vidu iskaz svjedoka Junuza Halilovića koji iskaz je Vijeće prihvatilo kao vjerodostojan i pouzdan i koji iskaz je u cjelosti potvrđen materijalnim dokazima koji su uloženi u spis, Vijeće je utvrdilo da je neutvrđenog dana u septembru mjesecu 1993.godine u Vojnom došlo do ubistva zarobljenika Salema Halilovića od strane zapovjednika zatvora Marija Mihalja. Sud nije prihvatio da je smrt Halilovića nastala na način kako to stoji u predmetnom Zapisniku sačinjenom od Dragana Šunjića, gdje se za smrt okrivljuju pripadnici neprijateljski snaga. Sud je analizirajući sve Zapisnike koji su dolazili iz zatvora Vojno o pogibiji zatvorenika zaključio da je bila opšte prihvaćena praksa da se za sva ubistva zatvorenika u Vojnom okrive snage MOS-a, te tako prikrije stvaran uzrok smrti zatvorenika i izbjegne pozivanje na eventualnu odgovornost nadležnih lica u zatvoru. Međutimi iz ovog Zapisnika se vidi da je Halilović poginuo od djelovanja vatrenog oružja. Isti uzrok smrti, vatreno oružje, naveo je i svjedok Junuz Halilović kao očevdac događaja. S obzirom da se iz Službene zabilješke o pregledu i identifikacije mrtvog tijela na kome je pisalo ime Salih Halilović vidi da je taj leš preklan, to Sud ne smatra da se radi o lešu Salima Halilovića, pogotovo što taj leš nije nikad identifikovan. Svjedok Junuz Halilović se pri davanju iskaza veoma loše orijentisao vezano za vrijeme dešavanja određenih događaja, pa je tako tvrdio da je zarobljen još 1992.godine, a ne 1993. godine kad je počeo sukob. Isti svjedok je rekao da

je tri puta u logor Vojno dolazio po dvadeset dana, a u međuvremenu se vraćao na Heliodrom, zbog čega na osnovu njegovog svjedočenja u istrazi Vijeće nije moglo sa sigurnošću utvrditi vrijeme smrti njegovog brata Salima Halilovića. Međutim svjedok Junuz Halilović veoma precizno je dao opis garaže u kojoj je boravio, radove koje je izvodio, uslove boravka u garaži, te naveo i imena lica koja su kao pripadnici HVO bila zadužena za Vojno, a takođe je na detaljan način opisao način na koji je Mario Mihalj ubio njegovog brata u logoru Vojno, zbog čega je Vijeće mišljenja da je ovaj svjedok u inkriminisano vrijeme boravio u zatvoru Vojno i da je svoj iskaz o predmetnom događaju dao istinito i pouzdano.

Ubistvo Avde Jelina

(Tačka 2. 2f) Radić, 8. 8b. Šunjić, 13. Brekalo, 23. Vračević)

U toku postupka Vijeće je utvrdilo da je krajem avgusta ili početkom septembra došlo do ubistva Avde Jelina koji je umro od posljedica teškog premlaćivanja i zlostavljanja. Činjenica da je Avdo Jelin bio u logoru Vojno u inkriminisano vrijeme proizilazi iz iskaza brojnih svjedoka koji su zajedno sa njim došli u Vojno iz zatvora Heliodrom.

Svjedok AD ističe da je u Vojno doveden sa Heliodroma krajem osmog mjeseca 93.godine i da je u istom proveo 13 dana. Po njih su došla dva bojovnika i to Emir Brekalo za kojeg je kasnije saznao da je promjenio ime u Damir i Marijo Mihalj. U Vojno je tada došlo oko 30 do 40 zatvorenika. Po dolasku u Vojno dočekali su ih Mario Mihalj i Dragan Šunjić, te tražili da se prestave. Ko bi od zatvorenika rekao prvo prezime pa ime, Mihalj i Šunjić bi ga udarali palicama. To batinjanje je tada trajalo oko tri sata. Poznato mu je da je u Vojnom ubijeno više ljudi, među kojima i Avdo Jelin. Vidio je lično da je Avdo Jelin pretučen od strane Marija Mihalja u garaži, tri dana nije se digao na noge, nije mogao ni sjediti, samo je ležao na podu i ječao. Svjedok navodi je sahranio Avdu Jelina.

Svjedok Ramiz Babanić je u svom iskazu naveo da je u Vojno doveden sa Heliodroma 02/03.09.1993.godine, tako što su došla 2-3 vojnika, izabrali njih nekoliko i kamionom dovelizli u Vojno. U Vojnom je ostao 11 dana. Po dolasku u Vojno postrojili su ih pred garažom, te tražili da se predstave. Tu je sa Marijom Mihaljem bio i Dragan Šunjić koji mu je poznat od ranije i koji je stajao sa strane i posmatrao. Avdo Jelin je prošao najgore, dobro je pretučen, treći dan je umro od batina. Čuli su kako Jelin ječi. Tukao ga je Mario Mihalj, a bio je u takvom stanju da nije sam mogao ući u garažu pa su ga morali unijeti. Od ovog premlaćivanja je Avdo Jelin preminuo. Svjedok ističe da treći dan po dolasku u Vojno, kad su se vratili sa posla Mirko Vračević rekao da mu trebaju četvorica dobrovoljaca i tada ih je uveo u garažu gdje je vidio umotano tijelo Avde Jelina. Zakopali su ga u jednu rupu. Zajedno sa njima Avdu Jelina je zakopao i svjedok AD.

Svjedok Humačkić Zulfo u svom iskazu navodi da je sa Heliodroma u Vojno došao krajem avgusta mjeseca, zajedno sa pedeset zatvorenika među kojima su bili i svjedoci AD i AA. Dočekalo ih je 10-15 vojnika među kojima su bili Dragan Šunjić i Mario Mihalj. Tada su ih postrojili uz galamu i prijetnje, tražili da pognu glavu, a čuo je kako trebaju proći prijemni prije ulaska u garažu. Naredbe su im izdavali Mario Mihalj i Dragan Šunjić. U Vojnom je ostao 10 dana, bili su svi smješteni u garaži, koju nisu mogli napuštati, stražari su bili ispred

garaže, među kojima je bio i neki Mirko koji se predstavio kao Srbin. Prvo veče kad su ih postrojili pitali su za ime i prezime, pa ako se nisu znali pravilno predstaviti to je bio povod za mučenje i udaranje, što bi trajalo sve dok se ljudi ne bi sjetili kako se treba predstaviti. Pošto se znao svjedok ispravno predstavio tada ga nisu tukli. Kad je ušao u garažu Mario Mihalj ga je pitao kad je rođen, pa kako nije znao reći mjesec po hrvatskom jeziku, dobio je strahovite batine od Mihalja i Dragana Šunjića. Dragan Šunjić ga je tukao po glavi, tukli su ga sa nekim palicama, kao za bejzbol, ručne izrade, od čega je dobio jake povrede, da četiri dana nije mogao stajati na nogama. Prva četiri dana je intenzivno tučen. Pored Marija Mihalja i Dragana Šunjića koji su ga svo vrijeme tukli, treći ili četvrti dan zajedno sa njima dvojicom došla su 3-4 vojnika, koji su odmah po ulasku u garažu počeli sa premlaćivanjem. Sjeća se da je za vrijeme njegovog boravka u Vojnu ubijeno 6 zatvorenika, od kojih Jelovac, Kajtazi, Ćorović i Želja, dok ostaloj dvojici ne zna ime. Iz Vojnog su se vratili bez ovih 6 poginulih zatvorenika. Svjedok ističe sa vojnici HVO nisu znali tačna imena ubijenih zatvorenika i da su tražili od zatvorenika da im daju imena, pa su isti po sjećanju ta imena davali, kako je ko koga znao.

Svjedok AI je naveo da je uhapšen 02.09.93. godine u Mostaru i doveden u Vojno. Tu su ih dočekali Mario Mihalj i Dragan Šunjić koji su ih pozdravili sa porukom „Dobro došli u pakao, malo ko će od vas izaći odavde“. Poredali su ih pored garaže, a potom su ih ispitivali. Ko nije znao pravilno da se predstavi dobijao bi batine od Marija Mihalja i Dragana Šunjića. Njih dvojica su tada njega lično istukli rukama, nogama i palicama. Premlaćivanje je trajalo svaki dan i bilo je sve gore i gore. Najgore je bilo jedne večeri kad je došao stražar Mirko zv Srbin koji ga je odveo u kuću gdje su bili Mario i Dragan Šunjić. Vezali su mu ruke žicom od poljskog telefona i puštali struju. To sa strujom je radio Mihalj, a Šunjić je skako po njemu. Svjedok AI je izjavio da je odmah poslije njega u istu prostoriju doveden Avdo Jelin, koji je mučen na isti način. Za to vrijeme svjedoka AI su ubacili u susjednu prostoriju, odakle je čuo da to isto rade i Avdi Jelinu. Takođe su potom i Avdu Jelina doveli u tu prostoriju, da bi ih zatim vratili obojicu u garažu. Ujutro kada bi Jelin ustao samo je padao, vjerovatno je od posljedica ovog zlostavljanja izgubio centar ravnoteže. Par dana tako su ga tukli, govorili da folira i jednom kad su došli sa rada njega nije više bilo u garaži.

Uvidom u Izvješće ravnatelja SVIZ-a Stanka Božića, broj 676/93 od 14.09.1993.godine, proizilazi da je 02. rujna 1993.godine predato 50 ljudi za rad I Bojnoj 2. Brigade. Osiguranje je vršio Dragan Šunjić. Dana 11. rujna dobili su informaciju od tzv „privatnog zatvora“ u Bijelom Polju da su smrtno stradali pritvorenici iz Heliostrova. Na tom spisku od sedam smrtno stradalih pritvorenika pod brojem 3. nalazi se ime Avde Jelina. Izvještaj o poginuću pritvorenika poslao je zapovjednik „privatnog zatvora“ gosp. Mario Mihalj. Na osnovu zbirnog Spiska poginulih zarobljenika koji je sačinjen od Stanka Božića od 06.01.94. pod brojem 15. nalazi se ime Avde Jelina. Da je došlo do smrti Avde Jelina proizilazi i iz Izvoda iz MKU broj 04/II-15 izdat na ime Avde Jelina od strane Matičnog ureda Mostar- Stari grad, gdje stoji da je smrt nastupila 08.09.1993.godine. Takođe i iz Službene zabilješke koja je sačinjena od strane CSB Mostar dana 25.04.1994.godine se vidi da je tad identifikovano tijelo Avde Jelina od strane njegovog brata Jadrana Jelina. U istoj Zabilješci stoji da je Avdo Jelin dana 08.09.1993. godine podlegao od posljedica batinjanja, od strane bojovnika HVO, u logoru Vojno kod Mostara. Činjenicu o prepoznavanju i identifikaciji mrtvog tijela Avde Jelina u svom iskazu je naveo i svjedok Huso Mehremić koji je kao službeno lice potpisao

predmetnu Zabilješku i koji je na pretresu izjavio da je Jadran Jelin potvrdio identifikaciju svog brata Avde Jelina.

Na osnovu svih gore navedenih iskaza svjedoka, koje je sud prihvatio kao vjerodostojne i pouzdane, pošto se međusobno slažu kako između sebe, tako i sa materijalnom dokazima u spisu Vijeće je utvrdilo da je krajem avgusta ili početkom septembra, više desetina zatočenika došlo iz logora Heliodrom u logor Vojno, među kojima je bio i Avdo Jelin, mnogi su bili fizički zlostavljani, pretučeni i mučeni od strane Marija Mihalja i optuženog Dragana Šunjića, a uslijed fizičkog zlostavljanja Avdo Jelin je nakon par dana umro, njegovo tijelo je razmjenjeno i identifikovano 25.04.1994. godine.

Odbrana Dragana Šunjića je osporavala da je Šunjić u vrijeme ubistva uopšte bio u zatvoru Vojno, ističući da se tada nalazio na slobodnom dopustu kao vojni policajac. U tom pravcu je uloženo u spis suda Izvješće II satnije V bojne u kojem stoji da je došlo do smjene Goranačkog voda vojnih policajaca u Đubranima, dana 28.08.93. godine i da je smjena trajala do 05.09.93.god. Međutim iz Zapovjesti od 02.09.93. proizilazi da je Šunjić bio u obezbjeđenju 50 lica koja su dovedena u Vojno, a na osnovu iskaza svjedoka Tužilaštva koji su kao zarobljenici dovedeni 02.09.93. u zatvor Vojno (AI, AG, Saja Ćorić, Ramiz Bebanić) se vidi da je Dragan Šunjić bio tu prisutan od samog njihovog dolaska pa nadalje. Takođe i svjedoci koji su u Vojno dovedeni krajem avgusta (AD, Zulfo Humačkić) su tvrdili da je u Vojnom bio Dragan Šunjić. Imajući u vidu saglasne iskaze svjedoka vezano za prisustvo Šunjića u Vojnom u vrijeme ubistva Avde Jelina, kao i materijalni dokaz koji to potvrđuje, Vijeće nije prihvatilo odbranu drugooptuženog da u vrijeme dovođenja, prebijanja i zlostavljanja Avde Jelina nije bio prisutan i da se nalazio na slobodnom dopustu.

Ubistvo Džemala Sabitovića, Hamdije Tabakovića i Nurke Enesa

(tačke 2. 2g. Radić, 8. 8c. 8g. Šunjić, 13 Brekalo 23. Vračević)

Vijeće je u postupku utvrdilo da je u inkriminisanim vremenskom periodu prilikom obavljanja prinudnih radova došlo do ubistva zatočenika Džemala Sabitovića i Hamdije Tabakovića koji su tada borbili u zatvoru Vojno, kao i lica Nurko Enesa koji je poveden u zatvor Vojno i tu ubijen.

a) Ubistvo Hamdije Tabakovića

U vezi ubistva Hamdije Tabakovića u toku pretresa je saslušano više svjedoka koji su svjedočili na ovu okolnost.

Svjedok Hamza Leto je u svom iskazu naveo da je zajedno sa drugim zatočenicima iz Heliodroma doveden u Vojno, u novembru mjesecu 93. god., gdje ih je dočekaio Mario Mihalj koji se predstavio i rekao da je zapovjednik, a da je dozapovjednik Dragan Šunjić. Smjestili su ga u podrum jedne kuće, koji je bio zaključan, a stražari su bili ispred. Ne sijeća se imena tih stražara, stim što zna da je jedan imao nadimak Srbin, i da je bio bez jednog oka. Vidio ga jednom do dva puta kad bi ga izvodio na rad. Svaki dan je išao na prisilni rad. Svjedok navodi da mu je poznato da je ubijen Tabaković Hamdija, te opisuje da se to ubistvo

desilo oko 100 metara udaljenosti od njega, za vrijeme prisilnog rada. Isti svjedok je naveo da je zajedno sa drugim zatvorenicima zakopao tijelo Tabaković Hamdije.

Svjedok AL je u vom iskazu naveo da mu je poznato da je za vrijeme boravka u Vojnom ubijen Hamdija Tabaković, te da je o njegovoj smrti čuo kada se jedne prilike vratio sa rada. Nije lično vidio ubistvo Tabakovića, ali je saznao da je ubijen na udaljenosti od tranšea oko 50 metra. Zajedno sa nekoliko zatvorenika pokopao je tijelo Hamdije Tabakovića i lično mu je stavio ploču pored glave. Takođe isti svjedok ističe da mu je Hamdija Tabaković pričao da su ga pretukli Mario Mihalj i Dragan Šunjić. Ovaj svjedok navodi da je Vojno napustio 25.01.1994.godine.

Svjedok 154 u svom iskazu navodi da je u Vojno prebačen polovinom novembra 93. godine. U Vojnom je bio najviše vremena u garaži. Išli su na borbene linije, gdje su pravili tranšeje i bunkere. Od vojnika je čuo da su glavni u Vojnom bili Mario Mihalj i Dragan Šunjić, kojeg je često viđao i koji mu nije nanio nikakve ozlijede, ali je druge udarao sa kundakom puške. Dragana Šunjića je vidio dva puta da tuče zatvorenike bez ikavog povoda. Poznato mu je da je između ostalih u vrijeme dok se nalazio u Vojnom ubijen i Hamdija Tabaković i da je vidio njegovo mrtvo tijelo dok su ga nosili na nosilima.

Svjedok Aziz Dautbegović je takođe u svom iskazu naveo da je u vrijeme dok je boravio u zatvoru Vojno ubijen i Hamdija Tabaković, kojeg je opisao kao krupnog, visokog i razvijenog, te da je bio u podrumu u zatvoru Vojno.

Svjedok Ibrahim Šogolj je naveo da je u Vojno prebačen 17.11.1993. god., pošto je taj dan zapisao. U Vojnom su ih dočekali Mario Mihalj i Dragan Šunjić. Svjedok je naveo da ga je Dragan Šunjić lično pretukao najmanje sedam do osam puta, a kada bi išli na rad uvijek bi nekog premlaćivao. Svjedok je izjavio da mu je poznato da je u Vojnom za vrijeme njegovog boravka među ostalim ubijen i Tabaković Hamdija. Tom prilikom od njega i drugih zatvorenika Šunjić Dragan je tražio da potpišu dokument u kojem stoji da je Tabaković ubijen od strane pripadnika ABiH.

Na osnovu pismenog dokumenta od 27.05.1996. godine (dokaz br. 22) kojeg je sačinio Načelnik sekora MUP-a, Sektor kriminalističke policije, se vidi da je Hamdija Tabaković ubijen u Vojnu i da je njegovo tijelo pronađeno i identifikovano. Takođe i na osnovu Izvoda iz MKU (dokaz 21b) za Hamdiju Tabakovića kao i na osnovu Odluke o dozvoli upisa smrti Hamdije Tabakovića u Matičnu knjigu umrlih u Opštini Mostar proizilazi da je Hamdija Tabakovića preminuo (dokaz 22c). Smrt Hamdije Tabakovića utvrđena je od strane Vijeća i na osnovu Izvještaja ravnatelja SVIZ-a Stanka Božića od 31.01.1994. godine, gdje se navode ubistva nekoliko zatvorenika među kojima i zatvorenika Hamdije Tabakovića. (dokaz 18b). Takođe je i zapovjednik zatvora Vojno pok. Mario Mihalj sačinio dana 30.01.1994. godine Zapisnik u kome stoji da je u vrijeme dok je bio zatvorenik u Vojnu ubijen Hamdija Tabaković.

Iz svih navedenih iskaza svjedoka, koje sud prihvata kao pouzdane i vjerodostojne, jer se slažu kako međusobno tako i sa materijalnim dokazima, proizilazi da je Hamdija Tabaković ubijen krajem decembra 1993. godine ili početkom januara 1994. godine, dok je obavljao

prinudne radove na crti bojišnice u Bijelom Polju. Tijelo Hamdije Tabakovića je razmjenjeno i identifikovano 10.04.1994. godine.

b) ubistvo Džemala Sabitovića

U toku postupka u vezi ubistva Džemala Sabitovića provedeno je više dokaza.

Svjedok 154 je naveo da je lično bio prisutan kada se to ubistvo dogodilo. Isti svjedok ističe da je kritičnog dana zajedno sa Sabitović Džemalom i Azizom Dautbegovićem odveden na rad u skladište Andora, radi vađenja blokova potrebnih za građenje bunkera. Tom prilikom je čuo hitac, digao je glavu i vidio nepomično tijelo Sabitović Džemala, koji je bio pogođen u zatiljak. Pomenuto skladište se nalazi sa druge strane Neretve gdje su linije razgraničenja. Sačekali su mrak i po mraku su iznijeli i donijeli mrtvo tijelo Sabitovića u logor. Po mraku su ga ukopali, na udaljenosti od oko 50 metara od garaže, gdje su bila ukopana još neka tijela.

Svjedok Trtak Hasan u svom iskazu navodi da je polovinom decembra mjeseca 1993. god. zajedno sa 60 zatvorenika prebačen iz Heliodroma za Vojno. Tad su ih dočekali Mario Mihalj i Dragan Šunjić kao dozapovjednik logora. U Vojnom je bio zatočen u podrumu. Iz Vojnog su išli na prinudne radove gdje su kopali tranšeje i to na lokacijama Bijelo Polje, Potoci, Livač, Vrapčići. Kad su pobjegla dva zatvorenika tukao ga je Dragan Šunjić. Poznato mu je da je tokom boravka u Vojnom ubijen Džemal Sabitović, stim da je bilo još ubijenih. Sabitović je ubijen negdje na liniji, to nije vidio, ali je vidio kad su ga nosili.

Svjedok Aziz Dautbegović je u svom iskazu takođe naveo da mu je poznato da je u vrijeme boravka u zatvoru Vojno ubijen Sabitović Džemal i da je bio lično prisutan kada se dogodilo ovo ubistvo. Tog dana išli su da rade, Sabitović Džemal je išao ispred njega i i vidio je da je u jednom momentu pogođen u glavu. Ne zna ko ga je ubio. Tijelo Sabitovića su donijeli naveče u zatvor Vojno. Zna da je Sabitović potom sahranjen na nekoj parceli u blizini logora, da su ga sahranjivali zatvorenici, ali ga on nije sahranjivao. Na putu do logora vidjeli su grupu vojnika HVO-a koji su ranije tog dana zarobili Nurku Enesa.

Materijalni dokazi o smrti Sabitović Džemala postoje. Uvidom u Službenu zabilješku o pregledu i identifikaciji od 10.04.1994.godine je utvrđeno da je tijelo Džemala Sabitovića pod brojem NN 104 razmjenjeno i identifikovno dana 10.04.1994.godine, te da je isti ubijen kao zatvorenik u zatvoru Vojno. Takođe na osnovu izvoda iz Matične knjige umrlih za Džemala Sabitovića, kao i Prijave smrti za istog se vidi da je isti poginuo i da je njegovo tijelo pronađeno i razmjenjeno. Imajući u vidu navedene dokaze, koje sud prihvata u cjelosti i koji su u međusobnoj saglasnosti, Vijeće je utvrdilo da je Sabitović Džemal krajem decembra 1993.godine ili početkom januara 1994. godine dok je nosio cigle blizu crte bojišnice, kod skladišta Andora, pogođen metkom u glavu, što je prouzrokovalo njegovu smrt. Njegovo tijelo do zatvora Vojno nosili su Aziz Dautbegović i svjedok 154. Tijelo Sabitović Džemala je razmjenjeno i identifikovano dana 10.04.1994.godine.

c) Ubistvo Nurke Enesa

Ubistvo Nurke Enesa u svojim svjedočenjima opisali su svjedoci Tužilaštva Aziz Dautbegović i svjedok 154, koji su bili očividci ovog događaja.

Svjedok Aziz Dautbegović i svjedok 154 su saglasno izjavili da se ovo ubistvo dogodilo isto veče kada su donijeli mrtvo tijelo Džemala Sabitovića do zatvora Vojno.

Svjedok 154 je naveo da je Nurko Enes ubijen kada je od njega bio udaljen dva do tri metra. Isti svjedok ističe da dok su nosili Sabitović Džemala prema garaži, pridružio im se i Nurko Enes koji je tada zarobljen, a samo ubistvo se desilo ispred garaže u zatvoru Vojno. Sjeća se da je bio mrak, tačnog datuma se ne sjeća, osim da je to moglo biti mjesec i po po dolasku u Vojno. Kada su zajedno došli do garaže pred njih je izašao Dragan Šunjić, koji je nešto pitao Enesa, a zatim otišao u prostorije gdje je telefonirao sa nepoznatom osobom. Potom je Dragan Šunjić izašao uzeo pušku i ubio Nurku Enesa jednim metkom u glavu i sa dva u prsa. Nije bilo vidljivog razloga da ga ubije. Ovo ubistvo je vidio i njegov brat kao i još neki zatvorenici. Nurko je imao u svojoj torbi neku deku, koju su izvadili, potom ga zamotali u tu deku i zakopali u istu rupu gdje su zakopali i Sabitović Džemala. Tijela su bila u istom grobu ali su bila odvojena sa kamenjem. Svjedok je naveo da je Nurko Enesa poznavao sat - dva, da je isti bio u civilu, neuhranjen, pognut, te da je saznao da je isti zalutao između linija te tako dospio u zarobljeništvo.

Svjedok Aziz Dautbegović je u svom iskazu naveo da je takođe, bio očevidac ubistva Nurke Enesa, da je isti ubijen pred kućom zatvora u Vojnu gdje su bili smješteni. Svjedok navodi da je u večeri kada su donijeli Sabitović Džemala došlo do ovog ubistva, kojeg je izvršio optuženi Dragan Šunjić, tako što je pred njima iz automatske puške, rafalno ubio Nurku. Nurko Enes je zarobljen tog dana. Vojnici HVO-a koji su ga zarobili rekli su da se tako zove. Pije nego što je ubio Enesa optuženi Šunjić je sa nekim razgovarao telefonom. U momentu ubistva od mjesta događaja bio je udaljen oko 4-5 metara. Nije išao da zakopa Nurku Enesa, niti je vidio gdje su ga meci pogodili. Poznato mu je da je Nurko Enes sahranjen zajedno sa Sabitović Džemalom, da je njegov brat bio jedan od lica koji su ih sahranili, ter da je mjesto ukopa bilo blizu, na nekoj parceli. Nije mu poznato da li je pronađen leš Nurko Enesa.

Materijalni dokazi o smrti Nurka Enesa ne postoje. Tijelo Nurka Enesa nije identifikovano. Postoji Zapisnik o pregledu mrtvog tijela Nurko Nijaza, međutim iz zapisnika proizilazi da to tijelo niko nije identifikovano pod tim imenom. Iz tog razloga opis leša Nurko Nijaza za Vijeće nije bio relevantan.

Svjedok Huso Mehremić koji je bio prisutan kao šef kriminalističke tehnike prilikom identifikacije mrtvih tijela doveženih iz logora Vojno je izjavio da je ime Nurko Nijaz pisalo na papiru koji se nalazio u vreći, ali da identitet nije potvrđen. Isti svjedok je naveo da mu nije poznato ko je pisao imena i stavljao u džepove kesa u kojima su bila ekshumirana tijela, ali da postoje informacije da su to radili radnici preduzeća Park. Takođe svjedok Mehremić je naveo da je u tom prepoznavanju kod više mrtvih tijela bilo pogrešno navedeno ime. Tako na primjer u džepu jedne plastične vreće je stajalo ime Kajtaž Envera, a posle je to tijelo identifikovano kao Čakalović Željko, ili drugi primjer kad je u džepu vreće pisalo Balić Haris, a kasnije je to tijelo identifikovano kao Čakrama Asif. Ovaj svjedok navodi da je

prilikom ove identifikacije kod dva tijela pronađen papirić na kojem je pisalo ime Enver Kajtaž, a ni jedno tijelo nije identifikovano pod ovim imenom.

Sud je prihvatio iskaze svjedoka Dautbegovića i svjedoka 154, budući da su njihovi iskazi saglasni u svim bitnim detaljima, koji se odnose na mjesto, način i lice koje je ubistvo počinilo. Ovi svjedoci su bili očevici događaja, udaljeni od mjesta događaja svega par metara, isti događaj su opisali uvjerljivo sa mnoštvo pojedinosti, tako da je Vijeće steklo dojam da je njihovo svjedočenje vjerostojno i pouzdano. Vijeće je pri tome imalo u vidu i da su ovi svjedoci međusobno u krvnom srodstvu, ali ta činjenica nije uticala da njihovo svjedočenje ne bude prihvaćeno, s obzirom da se iz njihovih svjedočenja vezano za pogibiju Sabitović Džemala vidi da su tog dana zajedno bila na radu i da su skupa radili kad je poginuo Džemal, pa kako se događaj sa Nurko Enesom dogodio te iste večeri ovi svjedoci su po mišljenju suda mogli vidjeti pod kojim okolnostima se desilo ovo ubistvo.

Ubistvo Muje Kahvića i Mensura Selmana.

(Tačka 2. 2h. Radić, 8. 8h. Šunjić, 13. Brekalo, 23 Vračević)

Vijeće je utvrdilo da je u decembru mjesecu 1993. godine neidentifikovani vojnik HVO-a po nadimku "Roki" lišio života Kahvić Mustafu, dok je isti obavljao prinudne radove blizu crte bojišnice u Bijelom Polju. Ovakvo činjenično stanje Vijeće je utvrdilo na osnovu slijedećih dokaza:

a) ubistvo Mustafe Kahvića

Svjedok Hamza Leto je u svom svjedočenju naveo da je polovinom novembra mjeseca doveden sa grupom zarobljenika iz Heliodroma u zatvor Vojno, na prinudni rad. Bio je u podrumu jedne kuće gdje su zatekli jednog mladića koji je bio modar i iskrvavljen. Svaki dan je išao na prisilni rad. Puno puta su ga tukli najviše u tranšejima, dok je jednom pretučen od Marija Mihalja kad su pobjegla dva bosanca. Svjedok ističe da mu je poznato kad je ubijen Mujo Kahvić i da je to bilo kad su zajedno išli na prinudni rad. Tom prilikom vodio ih je jedan pripadnik HVO-a, a tada im je u susret išao jedan drugi vojnik koji ih je počeo vrijeđati i udarati. Svjedok Leto navodi da je išao prvi i da ga je taj vojnik počeo udarati kundakom i čizmama. Poslije toga, pošto je iza njega je bio Kahvić Mujo, isti vojnik je nastavio udarati Muju, a potom se izmakao na 15 metara i rafalom zapucao i ubio Kahvić Muju koji je pao pored svjedoka. Mujo je bio na mjestu mrtav. Naređeno mu je od strane lica koje ih je vodio da ga ponese do zatvora. Svjedok ističe da su zatvorenici spominjali da je neki Roki ubio Mensura.

Svjedok Ibrahim Šogolj je potvrdio da mu je poznato da je Kahvić Mujo ubijen dok je kao zatvorenik u Vojnom obavljao radove u Zalihićima. Njega je po priči više zatvorenika ubio vojnik po nadimku Roki. Ovog vojnika i sam je lično upoznao pošto je bio karakterističan jer je prilikom upoznavanja zatvorenike udarao u glavu.

Smrt Muje Kahvića je u svom iskazu naveo i svjedok 154, kao i svjedok Aziz Dautbegović, koji je istakao da je čuo kako je Kahvića ubio neki vojnik HVO po nadimku "Roki". Svjedok Hasan Trtak je naveo da mu je poznato da je u Vojnom ubijen Mujo Kahvić.

Svjedok Samir Humačkić je u svom iskazu naveo da mu je poznato da je tokom boravka u Vojnom ubijen Mustafa Kahvić.

Zaštićeni svjedok AL je naveo u svom iskazu da je tokom boravka u zatvoru Vojno ubijen Mustafa Kahvić iz Teslića

U spisu postoje brojni materijalno dokazio smrti Mustafe Kahvića. Uvidom u Izvještaj ravnatelja SVIZ-a Stanka Božića od 31.01.94.godine se vidi da je u zatvoru Vojno došlo do pogibijenekoliko pritvorenika iz Heliodroma, među kojima je i Mustafa Kahvić. Takođe iz Zapisnika od 30.01.1994.godine, koji je sačinjen od strane Marija Mihalja, kojim proizilazi da je ubijen Mustafa Kahvić kao zarobljenik u Vojnu. Uvidom u Spisak zatvorenika koji je sačinio Šogolj Ibrahim proizilazi da je između ostalih zatvorenika tokom boravka u zatvoru Vojno ubijen i Mujo Kahvić (pod br. 73), a da su u to vrijeme u zatvoru Vojno bili zatvoreni Hamza Leto, Šogolj Ibrahim, svjedok 154, te drugi.

Svjedok Huso Mehremić koji je službeno prisustvovao pregledu i identifikaciji eksumiranih leševa koji su doveženi iz Vojna je istakao da je tijelo Mustafe Kahvića identifikovano 10.04.1994.godine i da su identifikaciju izvršili Dizdar Munib i Zuhrić Kemo, o čemu u spisu suda postoji i Službena zabilješka koju je ovaj svjedok potpisao. Svi navedeni dokazi, koje sud prihvata kao vjerodostojne jasno ukazuju da je neutvrđenog dana u prosincu 1993.godine, neidentifikovani vojnik po nazivu Roki, lišio života zatvorenika Mustafu Kahvić dok je obavljao prinudne radove blizu crte bojišnice u Bijelom Polju. Tijelo Mustafe Kahvića je razmjenjeno i identifikovano 10.04.1994. godine.

b) Ubistvo Mensur Salmana

Vijeće je takođe utvrdilo da je neutvrđenog dana u studenom 1993.godine ubijen zatočenik logora Vojno Mensur Salman za vrijeme dok je obavljao prinudne radove.U vezi ubistva Mensura Salmana u toku postupka su svjedočili Šogolj Ibrahim, Hamza Leto, Aziz Dautbegović, AK i drugi.

Svjedok Šogolj Ibrahim je u svom iskazu naveo da je bio prisutan prilikom ubistva Mensura Selmana, koji je ubijen kada su radili skupa na jednom bunkeru u Zalihićima. Tom prilikom pogođen je najperskim metkom u vrat za koji svjedok pretpostavlja da je došao iz pravca gdje su bile snage ABiH. Od tog metka Salman je odmah preminuo.

Svjedok Hamza Leto je naveo da je tog dana radio na istoj liniji fronta i kada se vraćao sa rada njemu i još jednom zatvoreniku je rečeno da zakopaju "tog baliju" kojeg su ubili tvoji. Tom prilikom prepoznao je mrtvo tijelo Salmana Mensura, kojeg je zakopao nedaleko od mjesta gdje je ubijen.

Svjedok AK je u svom iskazu naveo da je Mensur Salman, zv. Menso iz Ljubinja bio zatočenim sa njim, te da mu je poznato da je poginuo treći dan od dolaska u Vojno, u vrijeme kada su pravili jedan bunker. Svjedok navodi da je stajao pored Mensura u momentu kad ga je pogodio metak u glavu, od čega je Mensur odmah podlegao. Isti svjedok ističe da je

Mensura tom prilikom uhvatio dok je padao na zemlju, ali da je on već bio mrtav. Nosili su ga njih četvorica zatvorenika kroz tranšeje, da bi jedan vojnik Treće satnije konstatovao da je mrtav. Taj bunker gdje je pogoden Mensur nalazio se između Zalihića kuća i starog samostana u Bijelom polju. Mensurovo tijelo ukopano je 50 metara dalje od mjesta gdje je ostavljen.

Svjedok Aziz Dautbegović je takođe izjavio kako mu je poznato da je u toku boravka u Vojnu ubijen Mensur Salman

Svjedok AL je u svom iskazu naveo da je tokom boravka u logoru vojno ubijen Mensur zv. Menso koji je bio Hercegovac.

Uvidom u Izvješće Stanka Božića, ravnatelja SVIZ-a od 31.01.94.god. se vidi da su prilikom boravka u zatvoru Vojno ubijeni Hamdija Tabaković, Salman Mensur i Mustafa Kahvić. U Zapisniku od 30.01.1994.godine, Mario Mihalj izvještava da je ubijen Mensur Salman kao zarobljenik u Vojnu. Tijelo Mensura Salmana do sada prema dokazima u spisu nije identifikovano.

Na osnovu svih navedenih svjedoka, koje sud prihvata, pošto se međusobno slažu i dopunjuju, a koji iskazi su su potvrđeni i materijalnim dokazima u koje je sud izvršio uvid, Vijeće je utvrdilo da je Mensur Salman neutvrđenog datuma u studenom 1993. godine, kao zatočenik zatvora Vojno ubijen, dok je obavljao prinudne radove blizu Zalihića kuća u Bijelom Polju.

SILOVANJE, SEKSUALNO NASILJE i MUČENJE

Silovanje i seksualnog nasilje

Prema članu 172. stav 2. tačka g) KZ BiH, pravna definicija djela silovanja i seksualnog nasilja glasi:

- *prisiljavanje druge osobe upotrebom sile ili prijetnje*
- *direktnim napadom na njezin život ili tijelo ili njoj bliske osobe*
- *na seksualni odnos ili s njim izjednačen u seksualnu radnju (silovanje) i*
- *bilo koji oblik teškog seksualnog nasilja*

Actus reus ovog krivičnog djela po jurisprudenciji MKSJ koju ovaj sud prihvata, sastoji se od seksualne penetracije, bez obzira koliko neznatne

- a) vagine ili anusa žrtve penisom počinioca ili bilo kojim drugim predmetom kojim se počinilac poslužio, ili
- b) usta žrtve penisom počinioca
- c) uz upotrebu sile ili pod prijetnjom sile protiv žrtve ili trećeg lica
- d) bez pristanka žrtve

Mens rea je namjera da se izvrši seksualna penetracija i svijest da se to dešava bez pristanka žrtve.

U vezi djela seksualnog nasilja, prema pravnoj praksi MKSR i MKSJ koju ovaj sud prihvata seksualno nasilje ne ograničava se samo na napad na ljudsko tijelo i može uključivati radnje bez penetracije ili čak i fizičkog kontakta. (predmeti: Akayesu, Kvočka). Domaća sudska praksa u predmetu Lelek je seksualno nasilje definisala kao svako teško zlostavljanje seksualne prirode protiv integriteta osobe upotrebom sile, prijetnjom sile ili zastrašivanjem na način kojim se dostojanstvo žrtve ponižava i degradira.

Actus reus koji zadovoljava sve elemente silovanja i seksualnog nasilja može u isto vrijeme ispunjavati kriterije za postojanje i djela mučenja.

Prema članu 172. stav 2. tačke f) KZ BiH mučenje je namjerno nanošenje snažnog tjelesnog ili duševnog bola ili patnje osobi zadržanoj od strane optuženog...

Na osnovu izvedenih dokaza kroz široki i rasprostranjeni napad na civile Muslimane u opštini Mostar, znajući za taj napad i svjesno učestvujući u njemu optuženi su svojim radnjama počinili krivična djela silovanja i mučenja iz člana 172. stav 1. tačka g) i f) KZ BiH Sud zaključuje da su kumulativne osude za silovanje i mučenje koje su zasnovane na istovjetnom ponašanju dozvoljene jer svaka od krivičnih radnji sadrži poseban elemenat koji zahtijeva činjenični dokaz koji druga radnja ne zahtijeva. Konkretno za silovanje je seksualna penetracija, a za mučenje zabranjena namjera (kao što je dobijanje obaviještenja ili priznanja, kažnjavanje, zastrašivanje ili vršenje pritiska na žrtvu ili treće lice ili bilo koji oblik diskriminacije). Radnje silovanja oštećenih svjedokinja „X“, „L“, „A“, „E“, „D“, „AG“, „C“, „J“, „B“, „AM“ i „F“ takođe ispunjavaju zakonske uslove mučenja iz člana 172. stav 1. tačka f) KZ BiH, s obzirom da su po mišljenju suda, radnje silovanja prouzrokovale teške fizičke i psihičke boli i patnju žrtava. Ista djela su počinjena svjesno i sa zabranjenom namjerom, tj. diskriminacijom na osnovu nacionalnosti žrtava koje su sve bile muslimanke. Žrtve su protivzakonito uhapšene u svojim stanovima u zapadnom Mostaru, dovedene do mjesta Vojno i sve samo zato što su bile druge nacionalnosti u odnosu na optužene. Sve ove žene su bile žrtve nasilja samo zato što nisu bile hrvatske nacionalnosti

Silovanje i seksualno nasilje nad svjedokinjom „X“

(tačka 4, 4a, 5. Radić, 17. 17b. 18. Brekalo)

Optužnicom Tužilaštva stavljeno je na teret optuženom Radiću, da je dana 23. jula 93. ili približno tog datuma godine, izvršio seksualno nasilje nad tada petnaestogodišnjom svjedokinjom X, a da je dan poslije ili približno tom datumu optuženi Damir Brekalo silovao svjedokinju X u Bijelom Polju.

Svjedokinja X je u svom iskazu navela da je Bošnjakinja i da je živjela u zapadnom dijelu Mostara gdje je dana 23.07.1993. godine od strane Emira Brekala, Jure Kordića, Nedžada

Čorića i lica po nadimku Bura, uhapšena zajedno sa svojom starijom sestrom, svjedokinjom L, koja je tada imala 16 god, majkom i bratom od deset godina. Ona je tada imala petnaest godina. U to vrijeme poznavala je Brekala, Kordića i Čorića pošto su živjeli, prije rata, u istom kvartu gdje i ona. Prvo su dovedeni u jednu kuću u naselju Rudnik gdje ih je počeo ispitivati Emir Brekalo o ABiH, akcijama vojnika i slično, uz psovke, vučenje za kosu i galamu. Posle toga nju i sestru Brekalo i Kordić odvođe u jedan stan na lokalitetu Avenija u Mostaru. Na vratima stana pisalo je "Kažnjenička bojna". Tu im je Emir Brekalo ponudili alkohol i cigarete, kao bi bolje propjevale, naredio joj da puši, da pije, vadio je nož i pištolj. Bila je prisiljena da zapali cigaretu, koju nikada nije pušila, te da malo pije alkohola. Molila ga je da to ne radi, ali joj je strogo naređivao. U jednom momentu Brekalo je ustao i odveo njenu sestru u drugu sobu, a ona je ostala sa Kordićem u sobi. Čula je Brekala kako vrišti u sobi, te sestru kako plače i moli, ali je Brekalo bio sve glasniji. Nakon pola sata Brekalo je izvukao njenu sestru iz sobe, tad je vidjela sestru da je plakala i da joj je odjeća bila pogužvana. Nakon toga nju i sestru su obojica vratili u kuću na Rudniku. Sestri je u kući pozlilo pa su je odveli na sprat, a nju, majku i brata, Emir Brekalo je prevezao u Vojno. Prije rata je živjela u mjestu koje je u blizini Vojnog tako da je dobro poznavala taj kraj. Prvo su uvedeni u objekat vodovoda Studenac, a ubrzo potom su odvedeni na lijevu obalu Neretve preko improvizovanog mosta, u jednu vikendicu u Bočinama. Jedan vojnik je iz vikendice poveo i rekao joj je da ide na ispitivanje kod Marka Radića. Kuća u koju su je doveli bila je u Bočinama nešto sjevernije od vikendice gdje je prethodno bila i tu su je uveli u jedan podrum gdje je bilo više vojnika. Marko Radić je naredio vojnicima da izađu, ostala su samo dva vojnika, a potom joj se pretstavio rekavši da je on zapovjednik. U istoj prostoriji bio je i Ivek Kolobara. Svjedok ističe da je od ranije poznavala, iz viđenja, Marka Radića pošto je i on živio nedaleko od mjesta gdje je provela dio djetinjstva. Pitao je ista pitanja o Armiji, o njenom ocu, da bi je u jednom momentu pito da li ima momka i da li je nevina. Rekla mu je da je nevina i da ima samo 15 godina. Potom je odveo u jednu sobu koja je bila sa druge strane hodnika, gurnuo na krevet, te tražio da skinu odjeću. Molila ga je da to ne radi ali on se samo smiješio. Nakon toga je promijenio raspoloženje i rekao joj da ako se ne skine on će to uraditi umjesto nje. Radić je tada strgao svu odjeću sa nje i naredio joj da sjedne na stolicu i okrene prema njemu i Kolobari. Zatim su je ponižavali i kritikovali. Potom joj je Radić naredio da sjedne na krevet između njih dvojice. Kolobara je vukao za kosu, izvukao je nož i počeo da sjeće nokte. Radić je tada naredio Kolobari da izađe. Pitao je da li je raspoložena za seks. Svjedokinja je molila da je ne dira govoreći mu da je dijete, da nije kriva, a on je bio mrtav hladan i rekao joj je da može da izabere ili oralni seks ili seks. Radić je skinuo svoju košulju i tada je zazvonio telefon. Javio se na telefon, a potom okrenuo i rekao joj da se obuče, te da je ovaj put imala sreće, ali neće i sledeći put. Vratili su je u vikendicu gdje su joj bili majka i brat. Tu je prenoćila. Sutradan je Jure Kordić odveo do magistalnog puta M-17 gdje je ponovo vidjela Emira Brekala i Iveka Kolobaru, koji je udario rukom. Slijedeći dan je odvedena u jednu kuću koja se nalazila sjevernije od vikendice. Tu su bili vojnici među kojima i Emir Brekalo. Brekalo je tada odveo u sobu govoreći joj da će je silovati kao i svaku Muslimanku od 7 do 77 godina. Prisiljavao je da se skine. Ona je plakala i molila ga da to ne radi, a on se samo smijao. Izvadio je nož i zaprijetio joj da će je zaklati. U jednom momentu strgao je sa nje odjeću, bacio je na krevet, skinuo pantalone, uhvatio je rukama i oborio na leđa, raširio joj noge i tada je zvjerski silovao. Vrištala je, boljelo je, a on joj je pritiskao usta. Penetrirao je u nju. Tom prilikom Brekalo je i čupao za kosu, držao je za ruke a jednom i ošamario. Nakon toga osjećala se loše, polijevali su je vodom, obukli i odnijeli u

drugu kuću. Kuća u kojoj je silovana bila je u Bočinama oko 300 metara daleko od kuće gdje je bio Marko Radić. Posle je dovedena u vikendicu kod majke, a potom u Vojno u jednu kuću gdje su bili civili Muslimani. Po dolasku u Vojno ubrzo je ranjena u obje noge i prebačena u stacionar, a odatle u bolnicu u Mostar. U bolnici je vidjela Emira Brekala koji je nekom došao u posjetu i on joj je tada rekao da jedva čeka da se ponovo vrati u Vojno, što je dodatno motivisalo da pobjegne. Nakon 15 godina i danas pati od tih dešavanja, strah još uvijek postoji.

Svjedočenje svjedokinje X potvrdila je njena starija sestra svjedokinja L koja je u svom iskazu navela da je dana 23.07.1993. godine uhapšena zajedno sa mlađom sestrom, svjedokinjom X, majkom i mlađim bratom, od strane Nedžada Ćorića, Jure Kordića i Emira Brekala. Jure Kordić joj je rekao da će je voditi u logor Vojno, gdje je komandant Marko Radić, te da rade po njegovom naređenju. Prvo su dovedeni u neselje Rudnik gdje su ih uveli u jednu kuću i počeli sa ispitivanjem. Potom su nju i sestru povelili u jedan stanu Mostaru, na kojim vratima je pisalo Kažnjenička bojna. Tu je Emir Brekalo odveo u jednu sobu gdje je seksualno zlostavljao, dok je njena sestra bila u drugoj sobi sa Jurom Kordićem. Posle su ih vratili do kuće u Rudniku. Zbog svega što joj se dešavalo u stanu u Mostaru i u ovoj kući na Rudniku bilo joj je loše i pala je u nesvest zbog čega su je u toj kući ostavili, dok su joj majku, brata i sestru odveli u logor Vojno.

Na osnovu saglasnih iskaza svjedokinja X i L proizilazi da su iste uhapšene kritičnog dana od strane Damira Brekala i drugih lica, da su Brekalo i Kordić ove svjedokinje vodili do kuće na Rudniku i stana u Mostaru, gdje je Brekalo seksualno zlostavljao svjedokinja L i da je tog dana svjedokinja X odvedena zajedno sa majkom i mlađim bratom u logor Vojno.

Svjedokinja F je u svom iskazu navela da je u zatvor Vojno dovedena 15.08.1993. godine i da je tu zatekla jednog dječaka od 10 godina, za koga je saznala da je brat od svjedokinje L.

Svjedok Saja Ćorić je takođe istakla da joj je poznato da je svjedokinja X bila u zatvoru Vojno, gdje je seksualno zlostavljana. To joj je poznato pošto je čula po islasku iz zatvora za neke žene da su silovane i zlostavljane.

Uvidom u Spisak koji je sačinio Inicijativni odbor žena logorašica logora Vojno, Bijelo Polje od 01.05.1996. godine proizilazi da je svjedokinja X bila zatočena u Vojnom, da je tu bila i njena majka koja je razmjenjena 14.08.1993. godine, kao i njen mlađi brat koji je razmjenjen 01.09.1993. godine, te da je svjedokinja X prebačena u bolnicu. Na osnovu otpusnog pisma koji glasi na ime svjedokine X se vidi da je ista primljena u bolnicu u Mostaru zbog prostrelne rane obje noge dana 25.07.1993. godine, gdje je ostala do 23.08.1993. godine.

Svjedočenje svjedokinje X bilo je veoma uvjerljivo. Ista je sudu do u detalje opisivala šta joj se sve dešavalo i kakve je fizičke i psihičke bolove i patnje imala. Njeno odvođenje zajedno sa majkom i mlađim bratom u zatvor Vojno je po mišljenju Vijeća potpuno dokazano, pošto postoje svjedoci koji su poslije zatekli njenog brata u Vojnom. Spisak zatvorenih žena u Vojnom, kao materijalni dokaz takođe potvrđuje da je majka od svjedokinje X bila u ovom zatvoru, te da je razmjenjena 15 dana prije svog sina. Sam čin seksualnog nasilja od strane optuženog Radića i silovanje od strane Emira Brekala, niko od svjedoka kao neposrednih

očevidaca nije potvrdio. Jedino su svjedokinje Saja Ćorić i svjedokinja L navele da su posle to čule. Po mišljenju suda svjedokinja X je veoma iskreno dala svoj iskaz. Nije po svaku cijenu željela da optuži bilo koga. Iskreno je navela da je u stanu u Mostaru Jure Kordić nije seksualno uznemiravao. Takođe je iskreno navela i da je Marko Radić u Bočinama nije silovao, već da je maltretirao i prisiljavao na seksualni odnos. Čin silovanja imala je sa optuženim Brekalom i to je opisala riječima djevojke koje je to sve doživjela i uistinu prošla. Njen iskaz je bio konzistentan i sa ranije datim iskazima. Odbrana je u unakrsnom ispitivanju pokušala da ospori istinitost navoda kao i kredibilitet ovog svjedoka, predočavajući joj ranije date izjave, koje su se razlikovale u nekim sitnim detaljima ne toliko bitnim za glavni događaj. Svjedokinja je i tom prilikom ostala uvjerljiva da je svoje iskaze davala. Imajući sve navedeno u vidu, Vijeće je prihvatilo iskaz svjedokinje X kao vjerodostojan i pouzdan, te na isto siskazu utvrdilo da je 23.07.1993. godine ili približno tog datuma, Radić naredio vojnicima da mu dovedu petnaestogodišnju „X“ u kuću blizu zatvora, pa nakon što mu je ista dovedena Radić je naredio prisutnim vojnicima da izađu iz te kuće, a ostavio je sa sobom svjedokinja „X“ i Ivicu Kolobaru; poslije toga joj je naredio da skine odjeću i rekao da će on njoj pružiti posebno zadovoljstvo, uprkos njenom plaču i molbama da to ne učini, Radić se samo nasmijao svjedokinji „X“, povukao je za kosu, strgnuo joj odjeću, i naredio joj da gola sjedne između njega i Ivica Kolobare, zatim je naredio Ivici Kolobari da ode i kada je Ivica Kolobara otišao, Radić joj je rekao da može da bira da li će imati s njim seksualni odnos ili će ga oralno zadovoljiti, ali zbog telefonskog poziva na koji je trebao da se javi, Radić nije mogao da izvrši svoju nakanu i rekao je „X“ da je ovaj put imala sreće, ali da sljedeći put neće biti tako sretna. Ovakvo djelo Vijeće je kvalifikovalo kao seksualno nasilje, budući da do penetracije nije došlo, a imajući u vidu da je Radić od maloljetne svjedokinje X koja je u to vrijeme imalo svega 15 godina, tražio da skine odjeću radi seksualnog odnosa, da joj je posle sam strgao odjeću, da je vukao za kosu, tražio da gola sjedne između dva muškarca, te joj rekao da bira između oralnog i vaginalnog seksa, po mišljenju suda radi se o teškom seksualnom nasilju, koje u sebi sadrže sve elemente djela mučenja budući da je svjedokinja bila izložena psihičkoj i fizičkoj torturi koji su kod nje stvorili tjelesnu duševnu bol i patnju.

Takođe je na osnovu navedenih dokaza u postupku utvrđeno da je optuženi Damir Brekalo dva dana kasnije silovao svjedokinja X u kuću koja se nalazila u naselju Bijelo polje. Isti je penetrirao, upotrebom sile i prijetnje izvršio seksualni odnos u cjelosti. Pri tome optuženi Brekalo je ne vodeći računa da je svjedokinja X malodobna, bez seksualnog iskustva, pri tome je šamarao, prijetio nožem da će je ubiti, čupao joj kosu, držao je za ruke, te kod iste prilom seksualnog odnosa namjerno izazivao veliku bol zbog čega je vrištala.

Silovanje svjedokinje „A“

(tačka 4. 4b Radić, 11. Šunjić, 18. Brekalo, 26. Vračević)

Vijeće je u toku postupka utvrdilo da je 15.08.1993.godine ili približno tog datuma, Marko Radić u svom komandnom mjestu u Bijelom Polju u dva navrata silovao svjedokinja A, te da je 15 ili 20 dana kasnije svjedokinja A ponovo silovao u komandnom mjestu Marija Mihalja. Ovakvo činjenično stanje Vijeće je utvrdilo na osnovu sljedećih dokaza.

Svjedokinja A u svom iskazu je navela da je po nacionalnosti Bošnjakinja, da je stanovala u stanu, u zapadnom dijelu grada Mostara do 15.8.1993. god. kad je uhapšena i odvedena u logor Vojno. Sijeća se da su tog 15. augusta oko 16 sati u stan njene majke došli pripadnici HVO i HV u uniformama i naoružani, a među njima je prepoznala Iveka Kolobaru, Amera Hadžimerovića zvani „Doktor“ i Tinjaka, a da je u logoru tačno potvrdila da se upravo radilo o ovoj trojici. Zajedno sa svjedokinjom odveden je njen sin od 16 mjeseci i kćerka stara 33 mjeseca. U Vojnom ih je dočekaio Mario Mihalj i rekao da se postroje po dvoje. Bilo ih je oko 10-tero i svi su bili Bošnjaci. Najmlađa osoba među njima je imala 16 mjeseci, a najstarija oko 60 godina. Uveo ih je u jednu prostoriju i tražio da se predstavie. Tad je ispravno trebalo reći prvo ime pa prezime, a ako bi neko rekao obrnuto prvo prezime pa ime slijedio bi šamar. Nakon toga Mario Mihalj ih je rasporedio u prostorije jedne od kuća. Bila je u jednoj prostoriji sa svoje 2 malodobne djece. Nakon nekog vremena, kad su djeca zaspala, na vratima se pojavio Mario Mihalj i rekao joj da pođe sa njim, jer je zove komandant na razgovor. Tad je u pratnji dva stražara odvedena zajedno sa osobom pod pseudonimom „E“. Taj zapovjednik, odnosno komandant je bio Marko Radić. Tada u tom momentu nije joj bilo poznato ko je Marko Radić. Sijeća se da je zajedno sa osobom „E“ odvedena nekim putićem i prešli su preko neke rijeke i došli do kuće koja je bila u mraku, nije bilo struje. Do te kuće trebalo je 20-25 minuta hoda. U kući su sjedila na kauču tri vojnika, Marko Radić, vojnik po imenu Ivan iz Hrvatske i još jedan vojnik za koga ne zna kako se zvao. Kad su došle u tu kuću rekli su im da se predstavie i pitali su koga imaju sa sobom. Nju su pitali za muža, gdje je. Nakon toga predstavio se Marko Radić koji je rekao svoje ime i da je zapovjednik Bjelopoljske brigade. Potom je rekao osobi „E“ da ide u kuhinju da opere suđe, a njoj je rekao da ide na sprat i pospremi sobu. Otišla je u tu sobu, gorjela je svijeća i vidjela je da je soba pospremljena, da bi nakon nekog vremena ušao Marko Radić i rekao joj da se skine, što je odbila i pitala ga zbog čega. On je tad pokušao da strgne košulju sa nje, da bi se potom počela sama skidati, a on se u međuvremenu skinuo i legao u krevet. Tad se osjećala jadno i bjedno. Marko Radić je povukao k sebi i rekao „zar nisi poželjela muškarca pored sebe jer odavno nisi bila sa mužem“. Nakon toga je Marko Radić silovao onoliko koliko je on to htjeo i penetrirao je u nju. Posle njegovog uživanja on se obukao i sišao niz stepenice, a njoj je naredio da ostanem u sobi, tad je ušao vojnik po imenu Ivan, rekao joj da se obuče i da joj neće ništa uraditi, bio je sat i po u sobi i pričao je sa njom. Poslije je Ivan sišao niz stepenice, Marko Radić mu je rekao, „šta je nisi joj mogao ništa“ i njoj je naredio da se vrati u sobu, a potom da se ponovo skine. Tada se skinula i on je opet silovao. Potom joj je naredio da se obuče i da siđe sa njim dole. U pratnji dva vojnika vraćena je u logor, u kuću u kojoj je bila primljena. Bilo joj je muka što je sve doživjela, jer to što joj je učinio to nebi ni životinja činila. Bilo joj je loše, pa je povraćala, odvezli su je u stacionar, primila je doktorica koja je vidjela da je u lošem stanju. Vraćena je u logor gdje je dočekaio Mirko Vračević, pretresao joj stvari i rekao da krene za njim u drugu kuću 30 metara dalje gdje su bile druge osobe. U toj kući je zatekla neke poznate osobe „F“, „B“, „D“, i dr. U toj kući je bila smještena 107 dana. Marko Radić je osim prethodna dva silovanja, silovao još jednom. To je bilo protekom 15-20 dana od dolaska u Vojno, jedno poslijepodne došao je stražar i rekao joj ide u zapovjedništvo zatvora. Pošla je za njim, u jednoj prostoriji gdje su je uveli je bio Marko Radić, Branko Božić, Mario Mihalj, Dario Sušac i misli da je bio Dragan Šunjić. Kada je ušla rečeno joj je da sjedne, a Marko Radić je pitao kako joj je tu. Branko Božić je tada pobjegao pošto nije mogao to slušati jer je poznao njenog rahmetli muža. Nije smjela ništa reći, da bi joj Marko Radić rekao da ide u susjednu prostoriju, a to je bila

spavaća soba u kojoj je bi video rekorder i uključen porno film da bi potom i on za njom ušao. Naredio joj je da se skine, imao je pištolj za pasom, što je i učinila, on se takođe počeo skidati i tada joj je naredio da gleda porno film i da mu radi sve ono što se radi na tom filmu. To nije mogla raditi, on je uživao u tome i tad je opet silovao. Svjedokinja se sjeća da su silovane i zatvorenice B, D, E i AG za njih zna sigurno da su silovane jer je to po njima vidjela, kad bi se vraćale u sobu izgledale bi isto kao i ona kad joj se to dešavalo. Nisu joj trebale govoriti da su silovane, njihov izgled i način ponašanja sve je govorio. Na drugi način nije bila fizički maltretirana. Jedne prilike je imala medicinski pregled pošto je mislila da je trudna. Marko Radić je pozvao na razgovor i naredio je Mariu Mihalju da je odvede u Mostar na pregled. Mario Mihalj ga je tad morao poslušati i odveo je po noći u bolnicu, pod lažnim imenom i prezimenom su je pregledali. Pošto je imala ugrađenu spiralu nije ostala trudna. Dragana Šunjića zna kao dozapovjednika logora jer se on sam tako predstavio. Draganu Šunjiću i Mario Mihalju nadređeni je bio Marko Radić, a to je čula dok je bila u logoru jer se svugdje spominjalo da je Marko Radić glavni. Marka Radića je viđala u Vojnom, osim kad je silovao još par puta kad je dolazio u obilazak. Dragan Šunjić je bio stalno u zatvoru. Mirka Vračevića je viđala stalno osim kad ne bi bio na straži. Damir Brekalo joj je poznat i ponekad ga je viđala u Vojnom, ali ne zna koja je bila njegova uloga. Iz Vojnog je puštena 02.12.1993. god., kad se desila razmjena koju je dogovorio Marko Radić. Iz Vojnog je izašla sa 55 kg, a kad je uhapšena imala je 90 kg. Djeca su bila malena, ali ipak imaju posljedice, sin ide na psihoterapije i progovorio je tek u šestoj godini. Svjedokinja kaže da se nikad nije vratila u svoj prijeratni stan.

Svjedokinja E u svom iskazu navodi da je uhapšena takođe 15.08.1993. godine kada je odvedena u logor Vojno. Ističe da je među licima koja su je odveli prepoznala Iveka Kolobaru. Među osobama sa kojima je došla u logor Vojno, bile je svjedokinja F sa dvije curice, kao i svjedokinja A sa dvoje male djece. Tu ih je dočeko Mario Mihalj koji se predstavio kao zapovjednik i Dragan Šunjić koji se predstavio kao dozapovjednik. Tada ih je Mario Mihalj ispitivao dok je Dragan Šunjić nešto pisao. Nakon toga su raspoređene u jednu kuću, a nakon što su djeca zaspala u njenu sobu je ušao Mario Mihalj i rekao joj da izađe u hodnik, što je i uradila, a tad je vidjela svjedokinju A u hodniku da čeka. Tad je Mario Mihalj rekao da njih dvije pođu sa tim vojnikom kod Marka Radića radi davanja izjave. Prešle su preko nekog mosta od bačava te došle pred kuću u mjestu Bočine, gdje je bilo zapovjedništvo Prve bojne kojom je zapovjedao Marko Radić. Kada je ušla u tu kuću vidjela je na kauču da sjeda tri vojnika u maskirnim uniformama. Marko Radić se tad predstavio i rekao da je zapovjednik tog područja te da trebaju dati izjavu. Potom joj je naredio da ide u kuhinju, a svjedokinju A je ostavio navodno radi ispitivanja. U kuhinji je bilo puno suđa, pa kada je oprala to suđe pitala je vojnika šta će dalje raditi, da bi je potom Marko Radić ispitivao o sinu koji je bio u HVO-u. Nakon petnaest minuta naredio je jednom vojniku da je vrati u logor. Taj vojnik koji je vratio imao je nadimak „Jež“. Te večeri kada se vratila u Vojno nije se vratila svjedokinja A, a to zna, jer je čula kako djeca svjedokinje A plaču, pa pretpostavlja da im tu nije bila majka. Svjedokinju A je vidjela sutradan oko 11,00 sati kako je dva vojnika između sebe više nose nego što je vode. Ista je plakala, gurala djecu od sebe i nije izgledala normalno. Poslije nekog vremena svjedokinja A joj je ispričala da je tom prilikom bila silovana od strane Marka Radića. Svjedokinja E ističe kako se sjeća da su u zatvoru silovane svjedokinje A, B i AG i to su bile žene iz njene sobe. To zna jer kada su se vraćale izgledale su uplakane, nervozne i na licu im se moglo sve vidjeti.

Svjedokinja F u svom iskazu navodi da je uhapšena dana 15.08.1993. godine u svom stanu, u Zapadnom dijelu grada Mostara, te da su je uhapsili Kolobara, Tinjak, Hadžihasanović i momak zvani „Zec“. Tom prilikom uhapšena je i svjedokinja A, zajedno sa svoje dvoje mlđb. djece, kao i svjedokinja E, sa svoja dva sina. Po dolasku u Vojno dočekali su ih Mario Mihalj, koji je rekao da je zapovjednik, te Dragan Šunjić, za koga je kazao da je dozapovjenik. Tu su se morali predstavljati, a ko se nije znao tačno predstaviti dobio bi šamar. Poslije ih je Mario Mihalj rasporedio i ona je prvu noć bila smještena u prostoriji sa svjedokinjom E, dok je u drugoj sobi bila smještena svjedokinja A. Poslije nekog vremena čula je Maria Mihalja kako govori svjedokinji A i svjedokinji E da izađu, te da ih je izveo u hodnik, a gdje su poslije otišli to joj nije poznato. Oko dva do tri sata iza ponoći vidjela je svjedokinja E da se vratila, a takođe je čula da dijete svjedokinje A plače. Svjedokinja A do jutra nije došla. Navodi da joj je svjedokinja E rekla, kako su je sa svjedokinjom A odveli u komandu Marka Radića. Svjedokinja A je dovedena sutradan oko 11,00 sati, vidjela je da je vuku dvojica bojovnika. U tom momentu nije bila normalna. Ušla je u sobu i od sebe odbacivala djecu, bila je uplakana i rasčupana. Morali su sa njom voditi borbu da prihvati svoju djecu. Nisu je ništa pitale, sve im je bilo jasno. Svjedokinja navodi da joj je poznato da je svjedokinja A, osim prvu več kada su došle u logor, poslije bila odvedena u komandu zatvora, a kada se vratila pitali su je šta se desilo, ona je rekla da je ona živina došla u komandu, da bi saznali da se radi o Marku Radiću. Svjedokinja F ističe da je svjedokinja A često plakala, a da je jednom rekla da je najvjerovatnije trudna i da je bila samo sa Markom Radićem. Takođe je čula da je svjedokinja A tad rekla kako ima ugrađenu spiralu i ako je trudna dijete može biti samo nenormalno. Svjedokinja A je tada Mario Mihalj odveo u Mostar na pregled. Kada se vratila rekla je da nije trudna i da je došlo do poremećaja usljed stresa.

Svjedokinja C, koja je početkom septembra 1993. godine dovedena u zatvor Vojno, u svom iskazu je navela da joj je poznato da su se silovanja dešavala drugim ženama, među kojim je i svjedokinji A, a to je saznala od žena koje su silovane, a za neke koje su bile sa njom u sobi mogla je zaključiti kada je vidjela kako izgledaju.

Odbrana je u toku unakrsnog ispitivanja pokušala osporiti tačnost navoda svjedokinje A kao i njen kredibilitet, pa je u tom pravcu predočavala svjedokinji A razlike u iskazima koje je dala na glavnom pretresu, a u odnosu na iskaze date u istrazi. Tom prilikom odbrana je ukazivala da je svjedokinja ranije u istrazi tvrdila da je prošlo deset dana od prvog silovanja kada je ponovo silovana od strane Radića, dok je na sudu rekla trideset dana, odnosno petnaest ili dvadeset dana. Takođe je odbrana ukazivala na raniju izjavu svjedokinje A, gdje je rekla da je dovedena Radiću, a poslije toga da je saznala njegovo ime. Odbrana je posebno predočavala svjedokinji A njenu izjavu datu u sudu u Mostaru, ukazujući na razlike između te izjave i kasnijih izjava, kao i izjave na glavnom pretresu. Takođe, su branioci u toku postupka ukazivali da je svjedokinja A bila to vrijeme ljubavnica Maria Mihalja. Imajući u vidu ovakve tvrdnje odbrane, sud je izvršio analizu svih iskaza ove svjedokinje nakon čega je utvrdio da je svjedokinja A kredibilan svjedok i da je svoj iskaz dala istinito i na pouzdan način. Iskaz svjedokinje A u svim bitnim elementima saglasan je sa iskazima svjedokinje E i F. U odnosu na identitet Marka Radića svjedokinja A je u svom iskazu potvrdila da se Marko Radić sam predstavio kao zapovjednik. Vezano za iskaz svjedokinje A dat pred sudom u

Mostaru, sud prihvata njenu tvrdnju da se tu radi o sažetku njene izjave koja je data odmah poslije rata, budući da je to tvrdila i u istrazi pred tužiocem, a tačnost njenih navoda proizilazi iz činjenice da su sve kasnije izjave ove svjedokinje bile daleko i detaljnije, te da je u svim izjavama vezano za sve bitne detalje jasno navela slijed događaja koji su joj se dešavali u zatvoru Vojno među kojima i događaj vezano za silovanja od strane optuženog Marka Radića. Vijeće nije posebno razmatralo tvrdnje odbrane da je svjedokinja A, navodno bila ljubavnica Maria Mihalja, a što je svjedokinja A potpuno negirala, jer ova činjenica nije relevantna u odnosu na radnje silovanja. Po mišljenju vijeća razlike koje postoje u njenim prethodnim izjavama u odnosu na izjavu koja je data na glavnom pretresu su manjeg značaja, takođe radi se o manjim odstupanjima, koja se odnose često i na manje važne detalje, tako da je vijeće mišljenja nakon što je svjedokinja direktno ispitana da je izjava koju je dala na glavnom pretresu tačna, te je istoj poklonio vjeru. Ovo posebno iz razloga što je iskaz svjedokinje A dat na glavnom pretresu saglasan sa iskazima ostalih svjedokinja, a naročito sa iskazom svjedokine E koja je prvu već odvedena zajedno sa svjedokinjom A u komandu Marka Radića. Svjedokinja F je potvrdila iskaze i svjedokinje A i E da su iste večeri odvedene od strane Mihalja iz sobe, te da se prva vratila svjedokinja E dok je svjedokinja A došla tek sutradan oko 11 sati. Takođe svjedokinje E i F koje su bile u istoj sobi sa svjedokinjom A su potvrdile i da su od nje saznale da je Radić silovao i to kako prvo veće kad je odvedena tako i nakon izvjesnog vremena, te da su i po njenom zgledu i ponašanju mogle zaključiti šta joj se desilo. Događaj u vezi odvođenja svjedokinje A kod doktora kada je pomislila da je sa Markom Radićem ostala u drugom stanju takođe je potvrđen iskazom svjedokinje F i isti jasno ukazuje da je svjedokinja A u toku boravkaka bila silovana od strane Radića. Imajući u vidu da je svjedokinja A svoj iskaz dala veoma detaljno, te da je isti potvrđen iskazima i drugih svjedoka koji su sa njom tada bile u sobi. Sud je isti iskaz prihvatio kao vjerodostojan i pouzdan. Iz navedenih dokaza nesporno proizilazi da je optuženi Marko Radić prilikom silovanja primjenio silu, da je penetrirao, te da je u sva tri slučaja silovanje izvršio bez pristanka žrtve. Prilikom preuzimanja ovih inkriminisanih radnji Radić je postupao sa direktnim umišljajem. Iz svih provedenih dokaza proizilazi da su dana 15. kolovoza 1993. godine ili približno tog datuma, svjedokinje „A“ i „E“ dovedene u komandno mjesto Marka Radića u Bijelom Polju, gdje su svjedokinje „A“ i „E“ razdvojene pod isprikom da svjedokinja „A“ treba očistiti sobu na prvom spratu komandnog mjesta; Radić je ušao u tu istu sobu ubrzo poslije svjedokinje „A“ i silom joj strgao jedan dio majice, silovao je, nakon čega je naredio pripadniku HVO-a po imenu Ivan da siluje svjedokinju „A“ i rekao Ivanu: „Možeš raditi s njom šta god hoćeš“, Ivan je ušao u sobu u kojoj je bila A i rekao joj da je neće silovati, ali da on mora ostati u sobi da bi Radić mislio da ju je silovao, poslije izvjesnog vremena Ivan je izašao iz sobe, a svjedokinja „A“ je pošala za njim u prizemlje kuće, ali je Radić vidio i naredio da se vrati nazad na prvi sprat gdje ju je ponovo silovao, 15 ili 20 dana kasnije, svjedokinja „A“ je ponovo dovedena u komandno mjesto Maria Mihalja na navodno saslušanje, gdje su bili prisutni Branko Božić, Dario Sušac, Mario Mihalj, Dragan Šunjić i Marko Radić i po dolasku Marko Radić joj je naredio da ode u drugu sobu gdje je naredio svjedokinji A da se skine i da imitira ponašanje žene na porno filmu koji je bio pušten u toj sobi, što je svjedokinja „A“ odbila, a Marko Radić je tada ponovo silovao.

Silovanje svjedokinje „D“

(tačka 4. 4c. 5. Radić, 11. Šunjić, 17. 17d. 18 Brekalo, 26. Vračević)

U toku glavnog pretresa vijeće je utvrdilo da je neutvrđenog datuma, u septembru mjesecu 1993. godine svjedokinja „D“ odvedena u komandno mjesto Maria Mihalja i Draagana Šunjića, gdje je svjedokinja D ponižavana, nakon čega su Damir Brekalo i Dario Sušac odveli svjedokinju D u komandno mjesto Marka Radića gdje je Marko Radić istu seksualno zlostavljao, ignorisao njene molbe, čupao je za kosu, otkopčao svoje pantalone i na silu stavio svoj polni organ u njena usta a nakon toga naredio neidentifikovanom vojniku HVO-a da je siluje, što ovaj nije učinio. Takođe u istom periodu Damir Brekalo je u dva navrata prisilio na seksualni odnos svjedokinju D, te je nakon toga prosljedio Daruju Sušcu da je siluje, što je isti i učinio. Ovako činjenično stanje sud je utvrdio na osnovu sljedećih dokaza:

Svjedokinja „D“ je u svom iskazu navela da je po nacionalnosti Muslimanka, koja je živjela u Zapadnom dijelu grada Mostara, te da je u prvoj sedmici, devetog mjeseca 1993. godine uhapšena od strane Iveka Kolobare i Nedžada Tinjaka, te dovedena zajedno sa kćerkom i svekrvom u zatvor u Vojno. Tu ih je dočekaio Mario Mihalj koji je rekao da mu je zamjenik Dragan Šunjić, a takođe je tada vidjela i Mirka Vračevića. Bili su smješteni u jednu prostoriju. Jedne prilike pred mrak u tu prostoriju je došao Emir Brekalo sa još četiri zatvorenika, a sa njim su bili Mario Mihalj, Dragan Šunjić i još dvije osobe, za koje je kasnije saznala da su Dario Sušac i Marko Radić. Emir Brekalo se predstavio kao njihov komšija. Pitao je gdje joj je muž i naredio joj je da sa njim pođe, a da dijete ostavi. Dovedi su je do komande zatvora i uveli u jednu prostoriju u koju je ušao Emir Brekalo i rekao joj da se skida. Molila ga je da to ne radi, a on je izvadio nož, stavio ga pored vrata i počeo je vrijeđati. Tada je zgradio je i bacio na krevet te sa nje počeo trgati odjeću. Tom prilikom se odupirala da bi je on potom dva puta ošamario, uzeo pištolj i prijetio joj da će donijeti njeno dijete i da će ga nožem zaklati, i dalje ga je molila da to ne čini, a on je još jednom ošamario, strgao odjeću sa nje i silovao je. Tada je prenetrirao u nju. Nakon toga je čula kako kaže Sušac Dariu „hajde i ti sada“. Po tome je Sušac Dario ušao u tu sobu i on je takođe silovao i tom prilikom je došlo do penetracije. Nakon toga u sobu je ušao Emir Brekalo i zaprijetio joj da nikome ne smije pričati o ovome, jer će joj ubiti dijete. Oveli su je nazad u zatvor Vojno. Nije smjela reći šta joj se desilo, ali je bila uznemirena, plakala, a Saja Ćorić je tješila.

Drugo silovanje svjedokinja navodi da se desilo dva ili tri dana kasnije. Naveče je došao stražar Ljubo Radić i rekao joj da pođe sa njim. Kada je došla u hodnik pojavio se Emir Brekalo koji joj je rekao da uđe u jednu prostoriju i tu joj naredio da se skine. Molila ga je da to ne radi, a on je strgao odjeću sa nje i silovao je kao prvi put, te je potom ponovo pozvao Daria i rekao mu da je on na redu, nakon čega je Dario silovao, a potom su joj prijetili da o tome ne smije ništa govoriti. Stražar je vratio u zatvor. Nakon par večeri opet je došao stražar koji joj je naredio da pođe s njim te doveo u komandu i rekao Emiru „evo je, ponovo sam je doveo“. Tu je vidjela Maria Mihalja, Dragana Šunjića i Darija koji su je ponižavali i prijetili joj. Bila je noć, Brekalo i Dario su je povelili iz komande i sjeća se da su prešli preko neke vode, ušli su u jednu kuću i Emir je rekao „Maka, evo doveli smo ti je“. Potom su Emir i Dario otišli, a taj „Maka“, odnosno Marko joj je naredio da sjedne i on je sjeo pored nje, te pitao je kako se zove, gdje je radila, da li ima djece i slično. Tada joj je rekao da se zove Marko Radić i da je glavni za sve, a da ga njegovu vojnici slušaju, pa moraju i ostlali. Potom je naredio da se skine. Molila ga je da to ne čini, ali on je povukao za kosu, raskopčao svoje

pantolone, izvadio polni organ i stavio joj ga u usta. Ponovo ga je molila da to ne čini, ali je on opet povukao za kosu i silom gurnuo svoj polni organ u njena usta. Bila joj je od toga muka, potom je bacio na krevet i silovao je. Nakon silovanja zaprijetio joj je da ne smije nikom pričati šta se desilo. Izašao je, a ubrzo se pojavio jedan vojnik HVO-a, kome ne zna ime, i rekao joj „hajde skini se“. Isti vojnik joj je tad kazao da mu je Marko naredio da je mora silovati. Molila ga je da to ne čini, ali je on ponavljao da to on mora uraditi. Ipak isti vojnik je tada na njenu molbu nije silovao. Ovaj događaj se dogodio u prvom mjesecu njenog dolaska u Vojno.Kuća u kojoj je silovana bila je preko Neretve, misli u Bočinama. posle su je vratili u zatvor. Svjedokinja D je navela da je jedno vrijeme radila u kantini i da je u to vrijeme za kantinu bio zadužen vojnik Dragan Galić. Jedne prilike dok je bila u kantini vidjela je da je prošao Tinjak a ispred njega Emir Brekalo. Tada se ukočila od straha i počela plakati. Tad je Dragan Galić vidio i pitao što plaće, pa mu je rekla kako joj se čini da je vidjela Tinjaka i optuženog Brekala. Tresla se sva od straha pa je Dragan uveo u kuću. Nije mu rekla da je Brekalo silovao ali je on to mogao po njenom ponašamnju zaključiti, s obzirom da je u jednom momentu rekla „pa zar opet, zar će opet po mene doći večeras“

Svjedokinja Saja Ćorić je u svom iskazu navela da je boravila u zatvoru Vojno u istoj prostoriji gdje i svjedokinja D, te da je jedne prilike u logor došao Emir Brekalo zajedno sa Mariom Mihaljem, Draganom Šunjićem, Markom Radićem i još jednim vojnikom po nadimku „Jež“. Tad im se Brekalo predstavio i pitao svjedokinju D za doktora Mujića. Svjedokinja D je držala dijete u rukama, rekao joj je da izađe vani i pitao za muža. Ostavila je dijete i izašla. Kada se vratila svjedokinja D je bila grozna, uplakana, sjela je u čošak i nije htjela da uzme svoje dijete. Tog dana joj je svjedokinja D rekla da je bila silovana od strane Damira Brekala i da joj je zaprijetio da ne smije nikom ništa pričati. Svjedokinja Saja Ćorić je istakla da to nije bilo jedino silovanje svjedokinje D. Ističe da joj je poznato da je svjedokinja D bila silovana i od strane Marka Radića i da joj je to rekla svjedokinja D kada se vratila u sobu.

Svjedokinja J je u svom iskazu navela da je u zatvoru Vojno bila u istoj prostoriji gdje i svjedokinja D. Navodi da je lično vidjela kad je odvođena svjedokinja D. Sjeća se da je odvedena jedno predvečerje kad su došli u sobu Marko Radić, Emir Brekalo, Dragan Šunjić i Mario Mihalj. Tada je Emir Brekalo rekao svjedokinji D da ostavi dijete i pođe s njima. Kada se vratila bila je svakakva i rekla je da su je silovali te da su joj zaprijetili da će joj ubiti dijete ako bude pričala šta joj se desilo, a među licima koja su je silovali je bio i Emir Brekalo.

Svjedokinja C je u svom iskazu navela da joj je poznato da su se silovanja dešavala mnogim ženama u zatvoru Vojno, da su iz prostorija zatvora žene izvođene, a među njima i svjedokinja D.

Svjedokinja K je u svom iskazu navela da su za vrijeme boravka u zatvoru Vojno žene odvođene noću. Ističe kako je jedne noći upala grupa vojnika u kojoj su bili Mario Mihalj, Dragan Šunjić, Marko Radić, Emir Brekalo i vojnik po nadimku „Jež“. Emir Brekalo se tad predstavio, prišao svjedokinji D koja je držala dijete i rekao da pođe sa njim. Tada je prvi put vidjela Emira Brekala. Vidjela je svjedokinju D kada je se vratila. Bila je uplakana i rasčupana i tada je priznala da su je silovali. Ovo silovanje se desilo možda dva do tri dana

po dolasku u Vojno. Svjedok ističe da je uhapšena početkom septembra mjeseca 1993. godine i da su istog dana dovedene u zatvor u Vojno svjedokinje D, Saja Ćorić, svjedokinja F, kao i drugi.

Svjedokinja A je u svom iskazu navela da je bila u sobi zajedno sa svjedokinjom D, te da se zna da je između ostalih svjedokinja D bila silovana. To je vidjela po njima kad bi se vraćale u sobu, izgledale bi isto kao i ona kod joj se to dešavalo. Nisu joj trebale govoriti da su silovane, njihov izgled i ponašanje je sve govorio.

Takođe i iz iskaza svjedoka Galić Dragana se vidi da je bio pripadnik Prve bojne Bijelo Polje i da je bio zadužen za kantinu. Sjeća se da je u kantini upoznao osobu pod pseudonimom D ili F nemože biti siguran, pošto imaju isto ime. Ta osoba je imala jednu curicu. Jedne prilike kad je u kantinu došao Damir Brekalo njeno ponašanje se promijenilo,. Počela je plakati i rekla je da je nju Damir Brekalo silovao.

Na osnovu gore navedenih izjava vijeće je mišljenja da je svjedočenje svjedokinje D u vezi sa silovanjima koja je doživjela u zatvoru Vojno pouzdan i uvjerljiv. Svjedokinja D je na osnovu svih navedenih iskaza u kritično vrijeme boravila u zatvoru Vojno te izvođena iz prostorije u kojoj je bila, da bi potom bila silovana. Svjedokinja je veoma precizno i uvjerljivo opisala mjesto i način na koji je silovana, kao i ukazala na osobe koje su je tada silovale. Njeno svjedočenje u svim bitnim dijelovima je potvrđeno iskazima ostalih svjedokinja i to svjedoka Saje Ćorić, svjedoka C i K. Sve ove svjedokinje su istakle da su vidjele odvođenje svjedokinje D, a takođe i da su vidjele kada se vratila poslije toga, te opisali kako je ista izgledala, a takođe su navele i da je svjedokinja D nekim od prisutnih žena govorila da je silovana i ko je silovao. Prema svjedokinji D optuženi Radić i Brekalo, kao i Sušac su prilikom silovanja upotrijebljavali silu kao i prijetnju, isti su svaki put penetrirali, silovanja su učinjena očigledno bez pristanka žrtve i sa direktnim umišljajem, budući da su bili svjesni svojih djela i htjeli njegovo učinjenje.

Silovanje svjedokinje „AG“

(tačka 4. 4d. 5. Radić, 10. Šunjić, 17. 17c. 18. brekalo, 26. Vračević)

U vezi silovanja svjedokinje AG za koje silovanje se optužuju optuženi Marko Radić, Dragan Šunjić i Damir Brekalo vijeće je utvrdilo sljedeće:

Svjedokinja AG nije dala svoj iskaz pred pretresnim vijećem. Na osnovu nalaza i mišljenja vještaka, neuropsihijatar dr. Alme Bralo-Mehmedbašić, svjedokinja AG pati ... , usljed čega je ekstremno traumatizovana ponavljanim silovanjima koje je doživjela dok je bila zatvorenica logora Vojno. Isti vještak je naveo da je svjedokinja AG mentalno sposobna da razumije postavljena pitanja, ali da zbog snaže afektivne investicije i traumatska iskustva u logoru, kada se suoči sa istima kod nje dolazi do porasta ansiognosti, psihomotornog uzbuđenja, bijega od daljeg suočavanja sa sadržajima, te nemogućnosti daljeg prisjećanja i vrebilizacije traumatskih događaja, zbog snažne afektivne reakcije (straha, gnjeva, srdžbe, krivnje), te afektivnog suženja svijesti. Po mišljenju vještaka poziv na usd u svojstvu svjedoka je za ovu svjedokinju predstavljao retraumatizaciju i dovelo je do pogoršanja Svjedokinja je aktuelno u stanju ... , te radi spriječavanja težeg ... vještak predlaže da ista ne učestvuje u

sudskom postupku kao svjedok, jer bi svjedočenje za nju predstavljalo novu, snažnu, sekundarnu traumatizaciju. Pismeni nalaz i mišljenje u vezi svjedoka AG dali su vještaci neuropsihijatri dr. Alma Bralo – Mehmedbašić i prof. dr. Abdulah Kučukalić, a u tom nalazu i mišljenju sadržan je nalaz dr. Senade Hrlić od 19. septembra 2007. godine, u kome se navodi da je svjedokinja u toku 1993. godine odvedena u logor Vojno gdje je doživjela niz seksualnih zlostavljanja koji su ostavili značajne posljedice na njeno mentalno zdravlje. Nakon ponovo primljenog sudskog poziva za svjedočenje došlo je do ponovno intenziviranja simptomatologije te teške ... epizode po mišljenju dr. Senad Hrlić, obzirom na ... u kojem se svjedok nalazi, vještak je mišljenja da ista nije u mogućnosti da se odazove na poziv suda i da ista svjedoči. Takođe u pismenom nalazu nalazi se i mišljenje psihologa Drino Andrej, od 19.09.2007. godine. Isti psiholog u svom mišljenju je naveo da svjedokinja AG nikada nije potražila stručnu pomoć od straha zbog nerazumijevanja i stvaranja etikete „silovane žene“ u julu 2006. godine dolazi do njene retraumatizacije nakon primljenog sudskog poziva i od tada je na redovnim kontrolama do aprila 2007. godine. Prije par dana dobila je novi poziv za svjedočenje što je dovelo do intenziviranja simptomatologije. Suprug joj je takođe bivši logoraš. Nikad nisu razgovarali o periodu koji su oboje proveli u logoru, što dodatno frustrira pacijenticu i stvara napetu atmosferu u kući. Isti psiholog navodi da prilikom svakog novog izlaganja podražaji koji simboliziraju traumatska događanja mogu dovesti do značajnog pogoršanja njenog stanja. Imajući u vidu ovakav nalaz i mišljenje tima vještaka, a koji nalaz i mišljenje je pred sudom iznijela doc. dr. neuropsihijatar Alma Bralo – Mehmedbašić, kojeg je sud u cijelosti prihvatio kao stručan, objektivan i istinit, vijeće je na osnovu člana 273. stav 2. ZKP BiH donijelo odluku da se na pretresu pročitaju ranije dati iskazi svjedokinje AG

Svjedok AG je pred Višim sudom u Mostaru dana 12.04.1996. godine dala izjavu u kojoj navodi da je 02.09. uhapšena zajedno sa mužem, mladb. djetetom, ocem, svekrom i nenom, u svom stanu u Zapadnom dijelu Mostara od strane Iveka Kolobare i Tihak Nedžada. Smjestili su ih u kamion koji je bio pun civila i doveli u Đubranc nakon čega su im rekli da ih vode u logor Vojno. Tokom boravaka u logoru Vojno u zlostavljanju žena posebno su se isticali Mihalj Mario, Dragan Šunjić i Emir Brekalo. Svako jutro su odvođene na posao kod vojske gdje su radile poslove čišćenja, kuhanja, cijepale drva i slično, te svo vrijeme bilo ponižavane i zlostavljane. Jedne večeri po nju su došli Brekalo Emir i Mario Mihalj, odveli je preko mosta u jednu kuću, dali joj injekciju, tako da je bila u polusvjesnom stanju i tada su je silovali. Mario je dovodio i nepoznate vojnike da izabiraju koje će žene voditi da bi ih potom ovi silovali, a zato je tražio od tih borbovnika iznos od 100 maraka. Na takav način silovali su više žena, čijih se imena ne može sjetiti. Na kraju svjedočenja svjedokinja je navela da se ne može da sjeti načina i metoda kojim su ih zlostavljali pa joj je mučno prisjećati se svega što je preživljavala.

U svojoj izjavi koju je dala istražiteljima Međunarodnog suda (MKSJ) dana 28. juna 2002. godine svjedokinja je izjavila da, mada je to veoma teško za nju, došla je po slobodnoj volji i spremna je da da izjavu o onome kroz šta je prošla dok je bila zatočena u logoru Vojno, te da će dati informacije onako kako ih se sjeća. Svjedokinja je ponovila iskaz koji je ranije dala pred sudom u Mostaru, vezano za hapšenje i dovođenje u logor Vojno. U Vojnom su ih dočekali Mario Mihalj i Dragan Šunjić i počeli vrijeđati „bali je sada ćete vidjeti šta je pakao“. Mihalj je rekao da je on komadant logora, a da je Šunjić njegov zamjenik. Prvo su ispitivali muškarce koje su preko ispitivanja tukli, te potom odveli u garažu, a zatim i u

podrum jedne zgrade. Nju su ispitivali Mario Mihalj, Marko Radić i Dragan Šunjić. Tada je nisu tukli, ali su je plašili. Mihalj je imao veliki nož u ruci i govorio je kako je to nož sa kojim ustaše sjeku uši i da će to i oni raditi. Tom prilikom pet mlađih žena su odveli u drugu prostoriju, među kojima i nju, gdje su ih silovali. Supruga su držali u garaži. Jednom prilikom kada tu nije bio Mario Mihalj stražar Zdravko Šunjić joj je dozvolio da ga vidi. Tada je primjetila da ne može da stoji na nogama, jer su ga mučili strujom, te da su ga tukli, te da mu je sedam rebra bilo polomljeno. U septembru mjesecu zatovrenike su iz vojnog povelili za Heliiodrom. Pješačili su do Đubrana i u jednom momentu njena baka je pala, pa kada je zastala da joj pomogne vojnik zvani Mirko iz Vojnog rekao joj je da je ostavi i da će baka dobiti metak. Mario Mihalj ih je otpratio do Heliiodroma, mušakrce su primili na Heliiodromu, dok su žene i djecu vratili u Đubrane. Po povratku, pošto su dugo išle pješke jedva su stajale na nogama, pa su tada doveli ljekara po imenu Goran da ih pregleda. Tokom tri mjeseca dok je bila u Vojnom, samo pet dana nije bila silovana. Izvodili bi je noću i silovali, a takođe su je silovali i tokom dana kada je išla da radi po kućama. Tri puta je silovao Marko „Maka“ Radić, odvodili bi je u štab logora gdje bi je silovao. On je bio komadant Prvog bataljona Bijelo polje, Vrapčići. Maka Radić je nije tukao, ali je prijetio njenoj mldb. kćerki koja je bila sa njom u logoru. Pod terminom silovanja podrazumijeva da je bila prisiljena na seksualni odnos sa muškarcima koji su je silovali. Ponekad bi je odveli u zgradu štaba, dešavalo se da je siluju tri ili četiri muškarca zaredom. Mario Mihalj je takođe silovao u štabu. Mihalj je bio komadant logora. Mihalj je bio najgori. Bio je grub i šamarao bi je dok je silovao. Njegov zamjenik Dragan Šunjić ju je takođe silovao, kao i Emir Brekalo. Vojno je bio logor sastavljen od običnih kuća. Svjedokinja navodi da je nacrtala logor Vojno. Kuća pod brojem 1 je korištena kao štab logora i tu je radio Mario Mihalj, broj dva je kuća gdje su nju držali, broj tri je kuća gdje su držali druge žene, a broj četiri kuća gdje su držali muškarce. Muškarce su takođe držali u podrumu kuće broj 2. Iznad mjesta prolazila je željeznička pruga. Takođe su išle i u kuće preko rijeke na rad. Ovaj kraj je označila broj šest. Razmijenjena je 02. decembra iste godine, kada je došla na teritoriju koju je držala Armija BiH. U prilogu predmetne izjave nalazi se i skica koju je sačinila svjedokinja A.G., a na kojoj je obilježila objekat koji je prethodno opisala.

Svjedokinja Saja Ćorić je u svom iskazu navela, da joj je poznato, da je među ženama koje su silovane i seksualno zlostavljane i svjedokinja AG Ovom svjedoku, Saji Ćorić, je to poznato, jer su joj neke po izlasku iz zatvora to rekle, a za neke je saznala dok ih je viđala na radu.

Svjedokinja A u svom iskazu je navela kako se sjeća da su u logoru Vojno silovane i druge zatvorenice, među kojima zna sigurno da je silovana i svjedokinja AG, jer je to vidjela po njima kada bi se vraćale, pošto su izgledale isto kao i ona kada joj se to dešavalo. Nisu joj trebale govoriti da su silovane, jer je njihov izgled i način ponašanja sve govorio.

Svjedokinja C je navela da joj je poznato da su se silovanja dešavala i drugim ženama i da su izvođenje iz prostorija svjedokinje, među kojima je i svjedokinja AG Za svjedokinju AG je navela da je vođena i da je to znalo čitavo naselje, te da je jako patila. Ovo u vezi sa svjedokinjom AG su govorile i druge žene.

Svjedokinja F je u svom iskazu navela kako joj je poznato da je među ženama u zatvoru Vojno silovana i svjedokinja AG Ista svjedokinja ističe da je svjedokinja AG bila u istoj kući

gdje i ona, ali u drugoj sobi, te da je nije viđala kada se vraćala, ali je saznala da je bila seksualno zlostavljana. Ističe da je svjedokinja AG odvođena svaku noć.

Svjedokinja E u svom iskazu je navela da su i druge žene silovane dok su boravile u zatvoru Vojno. Među ostalim sjeća se da je silovana i svjedokinja AG koja je bila u njenoj sobi. Kada bi se žene vraćale, među kojima i AG, izgledale bih tako da im se na licu moglo sve vidjeti, bile su uplakane i nervozne. Jedne prilike svjedokinja AG joj je pokazala ubod igle na lijevoj ruci, pa pretpostavlja da je bila drogirana. Svjedok B je takođe u svom iskazu navela da je boravila u sobi u kojoj je bila i svjedokinja AG, a da je u drugoj sobi bila kćerka svjedokinje AG i njena nena.

U toku postupka odbrana je negirala tačnost navoda svjedokinje AG.

Imajući u vidu iskaze svih saslušanih svjedoka, koji su prethodno navedeni, a koji iskazi se međusobno slažu i dopunjuju, vijeće je nesporno zaključilo da je svjedokinja AG u inkrimisanom vremenskom periodu od septembra pa do početka decembra mjeseca 1993. godine boravila u zatvoru Vojno, gdje je bila zajedno sa svojom porodicom i ostalim svjedokinjama koje su svjedočile na okolnost njenog silovanja, odnosno kojima je poznato da je svjedokinja AG silovana u vrijeme boravka u zatvoru Vojno. Među tim svjedocima posebno je svjedokinja F u svom iskazu potvrdila navode svjedokinje AG, da je izvođena gotovo svaku več. Takođe je i svjedokinja E u svom iskazu potvrdila navode svjedokinje AG, da je vidjela ubod od igle na njenoj ruci. Imajući u vidu saglasne iskaze pomenutih svjedokinja, kao i svjedokinje AG, vijeće je zaključilo da je svjedokinja AG tokom boravka u logoru Vojno odvođena iz sobe, te da je ista tom prilikom bila silovana. Takođe i ostali navodi svjedokinje AG koje je dala u svom iskazu, a koji su vezani za lica koja su je hapsila, zatim dovođenje u Vojno, doček koji je u Vojnom imala, potom radove koje su obavljali, odlazak u Heliodrom, te povratak nazad u Vojno, kao i crtež kojeg je ista nacrtala, saglasni su sa izjavama svih svjedoka Tužilaštva koji su u isto vrijeme bili sa svjedokinjom AG u zatvoru Vojno. Na osnovu toga sud nije imao razloga da ne povjeruje svjedokinji AG u tačnost njenih navoda. Iz tog razloga sud je prihvatio iskaz svjedokinje AG kao pouzdan i istinit te utvrdio da je svjedokinja AG u inkrimisanom periodu tri puta silovana od stranc optuženog Marka Radića, za koga je rekla da je bio komandant Prvog bataljona Bijelo polje, zatim da je jednom silovao optuženi Dragan Šunjić, kojeg je označila kao dozapovjednika logora Vojno, a da je jednom silovao i optuženi Damir Brekalo. Vijeće je uočilo da je ista svjedokinja bila veoma štura u opisu događaja silovanja od stranc pomenutih lica. Međutim, iz nalaza i mišljenja vještaka neuropsihijatra se vidi da svako ispitivanje svjedokinje na ove okolnosti kod iste povećava psihičke tegobe zbog posttraumatskog stresa. Ista svjedokinja po mišljenju psihologa Džino Amre ima strah zbog stvaranja socijalne etikete „silovane žene“, te nikad nije razgovarala sa svojim mužem o periodu provedenom u logoru, što je dodatno frustrira i stvara napetu atmosferu u kući. Muž svjedokinje AG je rodom iz mjesta koje se nalazi blizu mjesta gdje je bila zatočena i silovana, a isti je znao i pojedina lica koja je svjedokinja spominja u svom iskazu. Takođe je i prebivalište ove svjedokinje blizu mjesta dešavanja ovih krivičnih djela.

Imajući u vidu zaključak vještaka dr. doc. Amre Bralo – Mehmedbašić da se svjedokinja suočava sa nemogućnošću daljnjeg prisjećanja i verbalizacije traumatskih događaja zbog

snažne afektivne reakcije, (straha, gnjeva, srdžbe, krivnje) te afektivnog suženja svijesti, vijeće smatra da je ovako njeno psihičko stanje u kome se nalazila bilo i prilikom ispitivanja pred sudom u Mostaru, kao i od strane istražitelja, jer je oba puta navela i to kod suda u Mostaru da se više ne može da sjeti načina i metoda kojima su je zlostavljali i da joj je mučno prisjećati se svega što je preživjela, a pred istražiteljima MKSJ da joj je bilo veoma teško da dođe i da svjedoči. Imajući u vidu sve rečeno svjedokinja je po mišljenju Vijeća u domenu svojih psihičkih sposobnosti dala tačne i isitinite podatke o dešavanjima koja je imala u zatvoru Vojno, te pouzdano navela ko je i koliko puta silovao od strane optuženih. Iz svih navedenih razloga vijeće je njen iskaz prihvatilo kao vjerodostojan.

Silovanje svjedokinje „C“

(Tačka 5. Radić, 11. Šunjić, 17. 17e. Brekalo, 26. Vračević)

Svjedok "C" ističe da je 1993 god. živjela u stanu, u zapadnom dijelu Mostara. Zajedno sa mužem istjerana je iz svog stana početkom 9. ili 10. septembra 1993. god. Tad je upalo 6 borovnika HVO-a, naoružani oružjem, noževima, pa čak i satarama. Tražili su oružje i pitali za njenu porodicu od prije udaje i dali su joj olovku i papir da napiše gdje su i gdje stanuju. Zatim je vojnik koji se zvao Tinjak pod nadimkom „Žuti“ pitao je li trudna, te je tu odmah počeo šamarati. Četiri vojnika koji su ušli u stan bili su obučeni u crne uniforme. Među njima je prepoznala i Emira Brekala koji je na kapi imao slovo „U“, što je ustaško obilježje. Emira Brekala je poznavala dosta dugo jer je prije udaje živjela u Bijelom Polju, tako da ga je poznavala 10 godina prije izbijanja rata. Tinjaka takođe poznaje i njega je srela kasnije u logoru Vojno. Ona i muž nisu bili pripadnici nikakvih vojnih formacija. Kad su ih uhapsili rekli su im da će ići svojim na drugu stranu. U to vrijeme su pokupili i njenu sestru, kao i drugu sestru sa dvoje djece i mužem. Odvezli su ih jednim kombijem, bilo ih je 7 u tom kombiju. Došli su kombijem do Vojna a potom ih je Brekalo malim vozilom doveo pred komandu logora u Vojnom. U Vojnom su ušli u kuću gdje je bila komanda logora. U hodniku te kuće prepoznala je Marija Mihalja, Dragana Šunjića, Mirka Vračevića i jednog vojnika kojeg zna da se zvao Kuna. Svjedokinja je navela da su prilikom prvog predstavljanja kod Marija Mihalja trebali reći prvo ime pa prezime, pa kako to nisu znali tom prilikom su maltretirani. Tad su im uzeli i sve lične dokumente, zlato, nakit i novac. Kod njene sestre su našli zlato i novac i to su joj sve oduzeli. Njoj su to sve oduzeli u stanu iz novčanika. Rekli su da će im vratiti stvari kad budu napuštali tu lokaciju. Emir Brekalo ih je pretresao i on je oduzeo pare od njene sestre. Također, ih je prebiraio (pretresao) i Mirko Vračević. Šta su radili sa tim novcem i nakitom nije joj poznato. Vodili su ih na rad na prve linije su išle sa vojnicima. Čuvali su ih čuvari u tim kućama gdje su bile smještene. Od čuvara se sijeća Rude, Kune i Mirka Vrače. Mirka opisuje kao niskog, sa brkovima, puška je bila veća od njega, bio je mali, imao je oko 50 godina, mršav, smeđe kose. Vidala ga je često u Vojnom, uvijek kad je bio u Vojnom bio je u toj kući. Jedne prilike kad su se vratile sa rada od pripadnika „poskoka“ tu noć 4 žene su maltretirane, šamarane, stavljan im je pištolj na slepoočnicu, a Mirko Vračević je tad rekao da se nas tri sestre više nećemo vratiti. Moju sestru su tad jako ošamarili. Zapovjednik logora u Vojnom je bio Mario Mihalj, a dozapovjednik je bio Dragan Šunjić, a zapovjednik svima je bio Marko Radić. Susret sa Markom Radićem imala je kad je jedan vojnik rekao da je vodi kod zapovjednika Marka Radića. Kad je došla predstavila se, a Marko Radić je tad rekao da ima pravo balijsko ime pa

prezime. Osim nje na razgovor kod Marka Radića su išle i njene dvije sestre i djeca i to je bilo ispitivanje. Jedne prilike je odabrana da odnese neku poštu od Marka Radića za nekog Hećima koji je bio pripadnik Armije BiH što je učinila. U Vojnom su morali raditi sve što bi im naredili, prati, kuhati, čistiti i sve drugo po potrebi vojnika HVO-a. Na rad su išli i vraćali se pješice i uz pratnju vojnika. Nisu na rad išle dobrovoljno nego bi ujutro u logor došli vojnici i tražili nekoliko žena i tako ih vodili na rad. Razmjenjena je početkom decembra. Po izlasku bila je dosta smršala. Jednom je odvedena do komande, a odveo je vojnik Rudo Ravlić, nije ga poznavala od prije. Tu su bili Dragan Šunjić, Kuna i još dva vojnika. Rekli su joj da treba nešto da uradi, pa je tražila potvrdu da ide na rad, na što je Dragan Šunjić vrisnuo rekao joj da mora obaviti noćni rad, da nema nikakva prava i da je u samom paklu, što je tad i shvatila. Kunu zna od ranije, a Dragana Šunjića nije poznavala od prije. Tada su je dva vojnika doveli u jednu kuću i uveli u prostoriju gdje je bio Emir Brekalo i jedan vojnik visok, sa bijelim mladežom, po imenu Marko, da bi jedan od njih rekao da se skine. Molila ih je da to ne čine, a oni su joj prijetili nožem koji su zabili u sto. Tad se morala skinuti. Bila je jako preplašena i bojala se. Kad se skinula rekli su joj da se sama zadovoljava, a oni su je gledali i smijali se. Molila ih je da je puste, a oni su je nagovarali da konzumira alkohol, što je odbila. Morala je da radi sve što su tražili. Potom su je uvukli u kuhinju gdje su je natjerali da njihov polni organ stavlja sebi u usta. Tu se zadržala dugo, a potom su je odveli u drugu kuću gdje je taj vojnik Marko išamarao, bacili su je na krevet i tad joj je Marko rekao da ih mora zadovoljavati. Tada su morali da idu na neku dužnost. Iz te kuće Rudo Ravlić je odveo do prostorije gdje su bile druge žene. Osjećala se potišteno i jadno. Nekoliko dana poslije toga sreća je vojnika po imenu Marko koji je provjeravao da li ga se sijeća. O ovome nikoga nije obavijestila. Razmjenjena je na Grubanu i poslata na lijevu obalu Neretve. Marko Radić je bio zadužen za razmjenu. Poslije razmjene se nije vratila u svoj stan.

Svjedokinja R navodi da je uhapšena 13 septembra 1993. godine i da je u zatvoru Vojno smještena u kuću u kojoj je pored ostalih žena bila i svjedokinja C sa dvoje djece. Navodi da je svjedokinju C i druge žene zatekla u toj kući kad je došla u Vojno. Ista svjedokinja ističe da lično u Vojnom nije bila malteretirana, ali da je maltretirana njena majka, kao i drugi, među kojima i svjedokinja C koju je stražar Mirko Vračević odveo u jednu vojnu jedinicu gdje su bili Poskoci i tad su nju i njene dvije sestre šamarali, a to pretpostavlja pošto je vidjela da su bile crvene u licu. Svjedokinja R navodi da su žene odvođene tokom noći, na način što bi ulazili stražari isključivo radi odvođenja. Nije vidjela šta su radili tim ženama, ali može pretpostaviti. Viđala je te žene po povratku u prostorije. Među ženama koje su odvođene bila je i svjedokinja C. Svjedokinja Čurić Dika je u iskazu navela da je uhapšena u oktobru mjeseci i dovedena u logor Vojno gdje je zatekla između ostalih i svjedokinju C. Svjedok Saja Čorić je navela da je među ženama koje su u logoru Vojno bile silovane i svjedokina C. Svjedokinje J i D su istakle da je među ženama zatvorenim u Vojnom bila i svjedokinja C. Svjedokinja D je izjavila da je bila skupa u zatvoru sa ženama među kojima je bila svjedokinja C. Ista svjedokinja je navela kako se sjeća da su skoro svake večeri žene odvođene, te da svaka za sebe može reći šta joj se događalo.

Odbana je tokom unakrsnog ispitivanja osporavala kredibilitet ovog svjedoka, kao i istinitost njenih navoda. Prilikom unakrsnog ispitivanja svjedokinja je izjavila da se sijeća razgovora sa Radićem, rekla je prvo prezime pa ime a on joj je tad rekao prvo ime balijko. Marko

Radić je bio nadređen Mariju Mihalju, to je čula od drugih. Nije vidjela da Marko Radić izdaje zapovjed Mariju Mihalju za vrijeme boravka u Vojnom. Marko Radić je bio zapovjednik tog područja, to su ljudi pričali. Bile su tu i druge jedinice HVO, sijeća se da su bili Poskoci. Po njenim procjenama i saznanjima svim tim jedinicam je zapovjedao Marko Radić, iako nije vidjela da nekoj od jedinica izdaje zapovjed. Dragana Šunjića je vidjela na dan kad je dovedena. Sijeća se njegovih izjava „Vodite tu stoku“. Žene su joj rekle da je to Dragan Šunjić dozapovjednik logora. Ne može se tačno sjetiti da li se Dragan Šunjić osobno predstavio kao dozapovjednik. Opisuje Dragana Šunjića iz tog perioda kao visokog, mršavog, da je mogao imati oko 30 godina. Nikada nije tražila zaštitu od Dragana Šunjića. Emir Brekalo i Mirko Vračević su ih pretresli, a ko je tačno uzeo novac njenoj sestri ne zna. Dragan Šunjić je tukao, stavljao joj pištolj na sljepoočnicu kad su se jedne prilike žalili na stanje u logoru. Tu je još bio prisutan i Mario Mihalj, Mirko Vračević, a bile su još prisutne svjedokinja R i njene dvije sestre. Nije istina da se nudila Draganu Šunjiću. Dragan Šunjić je tukao, šamarao je, to je Dragan Šunjić koji sjedi ovdje u sudnici. Poznaje Damira Brekala oko 10 godina prije rata. Živjeli su naselje do naselja i često je prolazio pored njene kuće. Sretala ga je, nisu bili ni u lošim ni u dobrim odnosima. Misli da je imao oko 25 godina, misli da ga njen suprug nije poznao. Ima brata i on je poznao Brekala ali nije joj poznato da li ga je njena snaja poznavala, niti da su oni bili veliki prijatelji, kao ni to da je postojala između njih ljubavna veza. Svjedokinja pojašnjava razlike u izjavama. Emir Brekalo je drugi put pokušao silovati, bilo je stid i nije pominjala silovanja u izjavi pred policijom. Osobe kojima je davala izjave u policiji, Nuspahić Adisa ne poznaje, ali ističe da Jusu dobro poznaje. Damir Brekalo je nije tjerao na prinudni rad, nije je tukao, nije joj uskraćivao vodu i hranu. Razmjenjeni su za civile. Mirka Vračevića je upoznala u logoru Vojno, prije ga nije poznavala.

Imajući u vidu iskaze navedenih svjedoka koji su međusobno saglasni, nesporno proizilazi da je svjedokinja C u inkriminisanom periodu boravila kao zatočnica u zatvoru Vojno. Po mišljenju Vijeća odbrana nije uspjela da naruši kredibilitet ove svjedokinje u odnosu na krucijalne činjenice vezane za silovanje koje je iznijela na glavnom pretresu. Uprkos određenim neslaganjima u izjavama datim na suđenju i u ranijim izjavama, Vijeće smatra da su takve razlike dovoljno objašnjene u toku unakrsnog ispitivanja gdje je svjedokinja istakla da je prilikom prvog ispitivanja datog u MUP-u bilo stid da govori o silovanjima koje je doživjela, jer se stidjela pošto je poznavala izvjesnog Jusu. Iako se Juso nije potpisao kao isljednik, to ni u kom slučaju ne znači da nije bio prisutan prilikom davanja ove prve izjave. S druge strane važnost ranijih izjava, pogotovo izjava datih u predistražnom postupku je daleko manja nego izjava data na glavnom pretresu pod zakletvom koja je podvrgnuta unakrsnom ispitivanju. Gore navedene svjedokinje su potvrdile da je u zatvoru Vojno u to vrijeme bilo učestalih odvođenja žena, koje su kad bi se vraćale izgledale jadno i potišteno. Svjedokinja R je izjavila da je među tim ženama bila i svjedokinja C. Svjedokinja D je rekla da je bila u zatvoru sa svjedokinjom C, da su skoro svake večeri žene odvođene i da svaka za sebe može reći šta joj se dogodilo. Vijeće smatra da je svjedokinja C svoj iskaz dala veoma uvjerljivo, sa mnogim detaljima, da je njen iskaz saglasan sa iskazima drugih svjedoka, zbog čega isti smatra istinitim i pouzdanim. Razlog zbog čega ostale zatvorenice nisu znale za njeno silovanje je što je o tome šutila i nije smjela pričati. Imajući u vidu da je optuženi Brekalo svjedokinji C na silu stavljao svoj polni organ u usta, Vijeće smatra da je ovim činom ispunjen uslov za kvalifikaciju ovog djela kao djela silovanja, pošto je penetracija u

usta žrtve penisom počinio ca actus reus djela silovanja. Optuženi Brekalo je ove radnje počinio sa direktnim umišljajem.

Silovanje svjedokinje „B“

(Tačka 5. Radić, 11. Šunjić, 18. Brekalo, 26. Vračević)

U svom iskazu svjedokinja B je navela da je Bošnjakinja, živjela je u zapadnom Mostaru sa suprugom i 2 djece, do polovine 8 mjeseca kad je odvedena u logor Vojno. Bila je u stanu sa 2 djece. Došla su 2 maskirana vojnika koji su ih lišili slobode. To su bili Nedžad Tinjak i Dario Stupa. Imena je saznala pošto su se predstavili kako se zovu, prije ih nije poznavala. Tad su sa njom u stanu bile njene 2 roditelje i one su izašle i otišle kući a ona je sa dvoje djece ušla u kamion. Stariji sin je imao 4-5 godina a djevojčica 1,5 godinu. U momentu hapšenja nije bila pripadnik nikakve vojske. U kamionu su bile osobe Emica Ćurić, sa kćerkom, njena mama, Zejna Mirica sa dvije kćerke i mužem, Edita Pehilj i još par žena koje se ne mogu sjetiti. Brojčano je bilo dvadesetak sa djecom. Sve ove osobe su bili Muslimani. Preko Đubrana su dovedeni u Vojno i tu su došli pred jednu kuću, da bi ulazile žene u tu kuću da se daju izjave To je bila komanda Marija Mihalja i Dragana Šunjića. Dočekali su ih Mario i Dragan Šunjić i tražili da se predstave. rekla je prvo prezima pa ime i Mario je dva puta ošamario. Tako je ošamario i Editu. Nakon toga Mirko Vračević je odveo nju sa 2 djece i Editu u jednu kuću gdje je bila zatvorena.. Ova imena je saznala tako što kad je ušla Mario Mihalj je rekao ja sam Mario Mihalj zapovjednik logora a do mene je Dragan Šunjić dozapovjednik logora i da ih treba tako oslovljavati. Mirko Vračević se lično predstavio i on je rekao balinke neznate gdje ste došle. Tu noć je bilo i drugih vojnika ali ne zna ko su. Ova kuća gdje su smješteni bila je od komande 50-ak metara . Kuca je imala podrum, niski sprat i prizemlje. Bila je u prizemlju. Tu je bila svjedokinja A, E, F, AG. U drugoj sobi je bila Emica Ćurić, Edita , Zejna sa dvije kćerke, kćerka svjedokinje AG i njena nena. U toj sobi je ostala 100 dana. Bile su stalno zaključane. Te večeri po dolasku u Vojno u podrumu su bili zatvorenici. Dragan Šunjić i Mario Mihalj su sišli u podrum sa kasetofonom. Čula se muzika i jauci zatvorenika. Tu večer je dosao u kucu Mirko Vračević i tada se predstavio da je Mirko zvani Srbin, nosio je pušku i tu je bilo ugravirano „ko osta osta“ i rekao da ovo uvijek bude nama na umu. Tad ih je bilo strah, noge su im trnule, morale su trpiti radi djece. Nakon što je Mirko Vračević ušao i to rekao išao je od sobe do sobe govoreći ono njegovo „ko osta osta ja sam crna guja“. Iz kuće zlazili bi kad bi dolazili da idemo na prinudni rad. Isla je da radi u policiju. Jednog dana došao je Dragan Šunjić i rekao joj da izađe. Pred komandom je čekalo crveno auto, tu je stajao vojnik Sergej. Dragan Šunjić je rekao Sergej „evo ti balinka tebi na raspolaganju“. Ušla je u auto zajedno sa Sergejem i Šunjićem. Sergej je vozio. Postalo joj je jasno da idu prema policijskoj stanici. Tad su već počela poniženja i bezobrazluk. Dragana Šunjić je Sergeju pomenuo jastučenje. Prvi put je čula taj izraz i po njenom mišljenju to znači da mogu da vrše sa njom što su vrsili u policiji. Dragan Šunjić je pitao koliko rupaš imaš, te da će oni sve rupe popuniti. te da će imati ustaško dijete. Morala je štititi i trpiti. Odveli su je u policiju. Izišla je iz auta. Sergej je krenuo sa njom a Dragan Šunjić je ostao. Sergej joj je govorio Balinko da ponese u naručje drva i da naložim vatru te da se vrati i donese kantu vode za sudje i sebe, što je i uradila. Kad je oprala sude rekao je Sergej da dodje i sjedne kraj njega što je morala učiniti. Na stolu je bilo alkohola, droge, pitao je da li nešto konzumira. Potom joj je Sergej rekao da pospremi tri sobe. Ušla je u spavaću sobu, bila je velika, bio je bračni krevet. Sergej joj je rekao „Balinko skidaj se“.

Molila ga je da to ne radi, uzeo je nož stavio joj pod vrat i rekao odluči ti ili dvoje djece. Morala se skinuti. Sergej se sam skinuo i onda je bacio na stranicu tog kreveta i brutalno je silovao, pri čemu je morala i njegov polni organ da stavi u usta. Bolilo je, nije se smjela odupirati i šutila je. Sergej je potom ustao a ušao je drugi vojnik po imenu Dario Mihalj, brat Maria Mihalja. Svi su se pretstavljali. Dario Mihalj je takođe silovao, a i tada je morala njegov polni organ staviti u usta. Potom je ušao je neki Babo, posle njega ušao je Tomo Aničić, a onda i Nedžad Tinjak zvani Necko. Svi su je jedan po jedan vaginalno silovali, a svima je morala i polni organ da stavlja u usta. Tom prilikom došlo je do penetracije i u vaginu od strane svih koji su to radili. Jedan završi i izađe dodje drugi i tako svi redom. Nakon svega ušao je Sergej i rekao „balinko oblači se“ Ni sama ne zna kako se obukla. Sergej je vratio pred komendu, gdje je sačekao Dragan Šunjić i pitao je li bilo jastučenje. Šunjić je uveo u kuću, u kući su bile svjedokinja A, E, F, pitali su je šta je bilo i tad im je rekla da je bila u policiji i da je bila silovana. Potom je došao Zdravko Šunjić zv. Kuna komc je rekla da je Dragan Š odveo u policiju i da je bila silovana. Zamolila je Kunu da zovne doktora jer je bila u stanju da nije mogla ustati. Kuna je otišao a za njim je u sobu ušao Mario Mihalj i pitao gdje je bila i sta su joj radili. Rekla je da su je silovali i on joj je opalio dva jaka šamara okrenuo se i rekao da ne smije ništa reći. Ovo je bio jedini incident silovanja. Puštena je 02.12.1993. bila je razmjena. Tokom razmjene vidjela je Maku Radića, on je stajao u tranšeu. Maka je čitao njihova imena i prezimena. Bila je udaljena metar dva od Make Radića. Marka Radića je upoznala kad je jedan zatvorenik pobjegao. Upali su u prostoriju gdje su boravile Mario Mihalj, Dragan Šunjić, Emir Brekalo i Maka. Mislili su da kriju tog zatvorenika, tad se predstavio da je on Maka Radić. Maku Radića prije nije poznavala ali ga je vidjela u sjevernom dijelu Mostara, Emira Brekala je znala jer Emir i Ahmet Brekalo su dva brata i tad su radili sa njenim mužem u Šipadu. Emir Brekal je dolazio u Vojno i ulazio u prostoriju gdje je bila sa nenom i djecom. Istog je opisala da je imao crno odjelo, beretka, crni kajis, na uhu je ima zlatni križ, izvadio je pistolj i stavio joj na sljepočnicu i pitao čija je žena, našto mu je odgovorila.

Odbrana je osporavala istinitost navoda ove svjedokinje i njen kredibilitet, te su joj u toku unakrsnog ispitivanja postavili brojna pitanja u tom smislu. Svjedoku su predložene izjave koje je dala haškom tribunalu, Tužiteljstvu BiH i Višem sudu u Mostaru. Svjedokinja je izjavila da joj je muž bio pripadnik Prve bojne i da je uhapšen tačno 02.07. 93. Marka Radića stavlja u kontekst dva događaja i dva puta ga je vidjela dok u prethodnim iskazima nema ni riječi o tome. Svjedokina ističe da je vidjela Maku Radića, a od vojnika je čula da je Maka Radić glavni. Nije rekla prije u Tužilaštvu i u Višem sudu u Mostaru. Što se tiče događaja vezano za bjekstvo zatvorenika i dolazak optuženih, svjedokinja je navela da je to bilo oko 4-5 sati, vidjelo se, nije trebala baterija, tad je u kući bila i svjedokinja A, E, F. Oni su upali u našu sobu. Dva puta je vidjela Marka Radića. U vezi dolaska u zatvor Vojno svjedokinja je izjavila da se ne sjeća da li je neka osoba bila na štakama, niti se sjeća osobe po imenu Ibrulj. Svjedokinja je opisala da u prostoriji gdje se nalazila nije bilo namještaja, da je bio samo parket. Na rad su ujutro išle žene kao i muškarci, koje nije poznavala, oni su kopali rovove i vidala ih je kad bi bila na radu u Bočinama. s obzirom na razlike u iskazu koji je dala pred Županijskim sudom u Mostaru od 28.03.1996.godine, svjedokinja ističe da je to bila samo formalna informacija. Prilikom predočavanja svjedokinji njene izjave date u Tužilaštvu BiH na stranici 8. i 9. gdje je svjedokinja tvrdila da je odveo vojnik Babo, a sada da je odveo Sergej sa Draganom Šunjićem svjedokinja je navela da je ta imena bila

pomješala, te da se drži izjave da je Sergej došao po nju, te da je tačno ono što je izjavila na pretresu. Prilikom predočavanja iskaza svjedokinji kojeg je dala u Mostaru 1996. godine gdje je takođe navela da je Babo bio na izlazu ispred, te da tu nema Dragana Šunjića, svjedokinja je izjavila da je tačno da je Dragan Šunjić došao po nju. Dragan Šunjić je nije silovao niti je fizički maltretirao. U vezi Damira Brekala svjedokinja je u unakrsnom ispitivanju navela da je prije rata radio sa njenim mužem. Sergeja je opisala kao srednje visine, plav i debeo. U vezi sa primjedbom odbrane da u njenim ranijim izjavama nije spominjala optuženog Mirka Vračevića Tužilaštvo je stavilo prigovor ističući kako je svjedokinja Mirka Vračevića u ranijim izjavama više puta spomenula ovog optuženog. Svjedokinja je navela da je tačno da je Mirko Vračević odveo u sobu, a njegove riječi „pazite šta pričate“ shvatila je kao prijetnju. Mirko Vračević je nije zlostavljao ali jeste maltretirao. Na dodatna pitanja svjedokinja B je istakla da je maltretirana od strane Mirka Vračevića kad je ušao u sobu i izveo nju, Emicu Ćurić i Zejnu pred ulaz kuće i donio je deke krvave iz garaže i tad je Mirko stajao sa tandžarom u ruci i rekao da to moraju oprati, jer ako to ne učine možda će neko drugi njihovu krv prati. Bilo je i drugih maltretiranja kad je ušao unjegovu sobu i ubacio ubušani hljeb i rekao jedite krmad, balinke jedne.

Svjedokinja A je u svom iskazu navela da je u toku boravka u zatvoru Bojno bila smještena u prostoriji gdje su boravile i druge žene sa djecom među kojima je i svjedokinja B. Ista svjedokinja se sjeća da su u Vojnom silovane pored nje i zatvorenice B., D., E. i AG. Za njih zna da su silovanje jer je to vidjela po njima kad bi se vratile pošto su izgledale tada isto kao i ona kad joj se to dešavalo. Nisu joj trebale govoriti da su silovane jer je njihov izgled i način ponašanja sve govorio. Svjedokinja F. je u svom iskazu navela da joj je poznato da je svjedokinja B. silovana i zlostavljana. Ista svjedokinja ističe da je svjedokinja B. jednom kad se vratila rekla da je odvedena u vojnu policiju i da su je silovali četvorica. Tom prilikom kad je ovo njima saopštila u sobu je ušao Mario Mihalj i svjedokinji B. udario dva šamara. U toku unakrsnog ispitivanja svjedokinja F. je navela kako je svjedokinja B. pričala da je silovana i da su je silovala četiri bojovnika među kojima Dario Mihalj. Istu je vidjela po povratku u sobu bila je strašna, uplakana i iscrpljena.

Svjedokinja E. je istakla da se sjeća da su silovane svjedokinja A., B. i AG i da su to bile žene iz nje sobe. To zna jer kad bi se vraćale izgledale bi tako da se na licu sve moglo vidjeti jer su bile uplakane i nervozne.

Uvidom u spisak koji je sačinje od strane Udruženja logorašica u logoru Vojno, Bijelo Polje, među ženama koje su u inkriminisanoj vremenskoj periodu boravile u Bojnom nalazi se i ime svjedokinja B.

Na osnovu iskaza svjedokinja B. kao i na osnovu iskaza svjedokinja A, F i E, čije su izjave saglasne proizilazi da je svjedokinja B u vrijeme boravka u logoru Vojno silovana od strane Tome Aničića, Darija Mihalja te vojnika po imenu Babo i Sergej. Sud je prihvatio kao istinit i pouzdan iskaz ove svjedokinja, budući da je isti dat veoma detaljno, na način koji ukazuje da je svjedokinja uistinu preživjela predmetno silovanje od četvorice lica. Iskaz svjedokinja B u vezi silovanja je potvrđen i iskazima svjedoka A, F i E koje su bile zajedno u istoj sobi sa svjedokinjom B i koje su svjedokinja saglasno izjavile da im je poznato da je svjedokinja B

silovana te da su vidjele kad se vratila u sobu da je izgledala loše, tako da se i po njenom izgledu vidjelo da je doživjela silovanje.

Silovanje svjedokinje „AM“

(Tačka 5. Radić, 11. Šunjić, 18. Brekalo, 20. Vračević)

Svjedok AM nije dala iskaz na glavnom pretresu. Ista svjedokinja je nakon davanja iskaza u istrazi Tužilaštva Bosne i Hercegovine zajedno sa mužem otišla u Ameriku gdje joj žive djeca, a zbog činjenice da je u Americi nastavila da živi i da se nije vratila u Bosnu i Hercegovinu, Sud je na osnovu člana 273, stav 2. ZKP BiH donio odluku da se njen iskaz dat u Tužilaštvu pročita iz razloga što je njen dolazak pred sud nemoguć odnosno znatno otežan iz pomenutih razloga.

U iskazu datom pred Tužilaštvom Bosne i Hercegovine dana 07.12.2006 godine svjedokinja je navela da traži zaštitne mjere i da ne bi željela da joj suprug, djeca kao i javnost bila seksualno zlostavljana a da takođe ne bi željela da njeno svjedočenje utiče na njeno psihičko stanje jer je osjetljiva i nervozna. Ističe da je bila u logoru Bojno od 07.09. do 02.12.93. godine i da je prisilno odvedena iz stana u Mostaru. Odvela su je tri bojovnika u uniformi HVO-a i to ukupno njih devet osoba među kojima je bila njena majka, suprug, sestra i sestrin muž, brat, snaha i njihovo dvoje djece. Svi su Bošnjaci. Tog dana zajedno sa njih devetero u kamion su uveli još odprilike deset žena i djece. Po dolasku u Bojno jedan vojnik HVO-a je rekao da stanu uza zid a poslije su ih uveli u kuću i svi su tada u hodniku stajali. Tražili su pojedinačno da kažu ime i prezime a potom su svaku osobu uvodili u jednu prostoriju gdje su im pregledali stvari i uzimali šta su htjeli. Prvu večer prenočili su u jednoj većoj prostoriji žene i muškarci. Sutradan ujutru jedan vojnik je odveo muškarce dok je u toj prostoriji ostalo približno 30 žena sa djecom. Morali su spavati unakrsno nečija glava je bila do nečijih nogu. Prostorija je bila zaključana sa vanjske strane a prozori zakovani daskom. Nešto su dobili deka i čebadi a u logoru Vojno imali su tri obroka. Svjedokinja ističe da je nju seksualno zlostavljao Vračević Mirko koji je bio stražar sobe u kojoj su bili njega nije od ranije poznavao a istog opisuje da je mršaviji čovjek koji je imao jedn oko malo zatvoreno, crnomanjaste puti. Ne može tačno da se sjeti koliko je puta Mirko Vračević seksualno zlostavljao tim što ističe da je bilo više puta. Prvi put Mirko Vračević je odveo u prostoriju gdje su bila dva kreveta pa pretpostavlja da je to bila prostorija u kojoj su stražari spavali. Tada je izveo iz prostorije u kojoj je bila sa ostalim ženama. Pošto je tog dana bila raspoređena da pravi kafu bila je u jednoj kući gdje se našao i Mirko Vračević. Te noći kada je prvi put odveo Mirko je po ulasku u prostoriju gdje je boravila rekao da sa njim pođe žena koja je u toku dana pravila kafu i pogledao je u nju. Tada je uveo u tu prostoriju za stražare i tom prilikom je uza se imao naoružanje. Rekao joj je da se skine i da legne u krevet. Bila je u tom trenutku nemoćna i morala je pristati. Izvršio je seksualni čin nad njom i vratio je ponovo u sobu. Bio je to vaginalni odnos i došlo je do premetacije. Po dolasku u sobu nikome nije rekla da je silovana iz razloga što su i druge žene odvođene i nisu ništa pričale niti ih je ko šta pitao. Odvođenje drugih žena se dešavalo u toku noći. Kad je Mirko Vračević prvi put silovao nije se smjela opirati jer je mislila da će je ubiti ako se bude opirala. Taj događaj se desio možda 20 dana po dolasku. Svaki put kad bi je silovao to je činio na isti način, uđe u sobu i izvede je. Takođe je pri tome imao oruđe kod sebe. Osim Mirka Vračevića niko drugi je nije silovao. Jedne prilike Mario Mihalj koji je bio zapovjednik

došao je u prostorije gdje je boravila i zapalio jedan dio odjeće od jedne žene i rekao da će ih sve spaliti. Tada je išao redom do svake žene i palio dio odjeće na ženama. Neko je rekao njegovom ocu šta radi pa je neko došao izveo ga iz njihove prostorije. Mario je često ulazio u sobu i žene šamarao. Kad bi vidio da gori svijeća tad bi sve redom šamarao i ispitivao ko je donio svijeću. Zamjenik Marija Mihalja bio je Dragan Šunjić i Dragan je u odsustvu Marija vršio njegovu zamjenu. Njenom mužu koji je sa štakama došao u logor isti dan po dolasku neko je rekao ovo ti više neće trebati. Isti je i takav išao da kopa rovove. Svjedokinja ističe da je ujutru odvođena da radi po kućama gdje su boravili HVO vojnici i to skoro svaki dan a taj rad nije bio dobrovoljan. Ko će od njih gdje raditi određivali bi nekad stražari nekad pojedinci HVO-a. Nisu se smjele buniti. na upit tužioca da pojasni odprilike koliko puta je bila silovana svjedokinja AM je izjavila da se ne može sjetiti i da ne bi davala izjavu ako se ne može sjetiti pošto ne zna koliko je tačno puta silovana. Na upit tužioca da li je to više od dva puta svjedokinja je rekla da jeste, a na dalji upit da li je Mirko Vračević silovao više od tri puta svjedokinja je navela da jeste više puta ali tačan broj neznam. Navodi da je u tim momentima bila preplašena.

Svjedokinja Saja Ćorić je navela da joj je poznato da je među ženama koje su seksualno zlostavljane u logoru bila i svjedokinja AM koja je bila u njenoj sobi i da je mogla po njima vidjeti kad bi se vratile da su silovane. Ista svjedokinja je izjavila da je svjedokinja AM rekla da je Mirko Vračević više od 40 puta silovao. Vidjela je da je Mirko Vračević noću dolazio i iz sobe odvodio svjedokinju AM a takođe je vidjela kad je odvodio i pred zoru. Dolazila je potištena, bila je grozna nije htjela pričati.

Svjedokinja J je u svom iskazu navela da je došla u logor Vojno zajedno sa svjedokinjom AM. Svjedokinja C je istakla da su se silovanja dešavala drugim ženama i da su vođene svjedokinje među kojima i svjedok AM Svjedokinja AM je bila u njenoj sobi i navodi da je bila očevdac kad je nju izvodio Mirko Vračević.

Svjedokinja D je u svom iskazu navela da su skupa u zatvoru bili svjedoci C, J, K, R, AM sa mužem Saja Ćorić i dr. Svjedok Ćurić Dika je navela da je po dolasku u logor Bojno tu bile osobe C, D, K, AM. i druge. Mirka Vračevića je viđala u Bojnom više puta i on je najčešće izvodio svjedokinju AM. Nije joj poznato iz kojih je razloga izvodio ovu zatvorenicu niti joj poznato koliko je to tačno puta učinio. Sjeća se da je svjedokinja AM nakon vraćanja bila neraspoložena i raščupana.

Uvidom u spisak koji je sačinio Inicijativni odbor žena logorašica Bojno proizilazi da je među ženama koje su bile u logoru Bojno i svjedokinja AM.

Imajući u vidu iskaz svjedokinje AM koji je dat Tužilaštvu kao i iskaze gore navedenih svjedoka Vijeće je utvrdilo da je svjedokinja AM u periodu od 07.09. do kraja mjeseca novembra 1993. godine boravila u logoru Vojno te da je u tom vremenskom periodu optuženi Mirko Vračević najmanje tri puta silovao i to na način da je u večernjim satima odvodio svjedokinju AM iz prostorije u kojoj je bila zatočena u kuću u sklopu logora gdje je silovao. Ovakvo činjenično stanje sud je utvrdio na osnovu iskaza svjedokinje AM koje je Vijeće prihvatilo kao istinit i pouzdan, a u kojem je svjedokinja na uvjerljiv način ispričala događaje u vezi sa silovanjem koje je doživjela. Navodi svjedokinje AM potvrđeni su od strane

svjedokinje Saje Ćorić, svjedokinje J i svjedokinje Dike Ćurić, koje su saglasno izjavile da su bile očevici odvođenja svjedokinje AM iz prostorije u kojoj su boravile od strane optuženog Mirka Vračevića, te da su vidjele kad je svjedokinja AM vraćana od strane Mirka Vračevića u istu prostoriju gdje je boravila, te da je tada izgledala raščupana i neraspoložena. S obzirom da se svjedokinja AM prilikom davanja svog iskaza u istrazi nije mogla sjetiti koliko puta je Mirko Vračević silovao u toku boravka u logoru Vojno, iz njene izjave sud je zaključio da je ista tom prilikom bila najmanje tri puta silovana. Optuženi Vračević jer ova silovanja počinio bez pristanka žrtve, svaki put je bio naoružan, svjedokinja je vodio noću u sobu u sklopu zatvora, svjedokinja je bila uplašena i nije smjela pružati otpor. Djelo je počinio sa direktnim umišljajem.

Silovanje svjedokinje „F“

(tačka 5. Radić, 11. Šunjić, 18. Brekalo, 26. Vračević)

Svjedokinja F je u svom iskazu navela da je po nacionalnosti Bošnjakinja i da je dana 15.08.93. godine iz svog stana u Mostaru odvedena od strane Iveka Kolobare, Tinjaka, Hadžihasanovića i momka zvani Zec, zajedno sa dvoje maloljetne djece u logor Vojno. Po dolasku u Vojno dočekao ih je Mario Mihalj koji se predstavio kao zapovjednik i Dragan Šunjić kao dozapovjednik i tada su im uzeli sve stvari i dokumente koje su imali kod sebe. Ubrzo po dolasku došao je neki bojovnik na vrata i rekao njoj i svjedokinji E da izađu iz sobe i odu u podrum da istresu deke. Potom je jedan bojovnik odveo da pođe sa njim do komande gdje je bio Mario Mihalj i da uđe i posremi jednu sobu. Kad je ušla vidjela je da je sve posremljeno. Jedan vojnik joj je rekao da se skine na šta je ona rekla da neće. To je čuo Mario Mihalj i on joj je naredio da se skine. Ponovo je rekla da neće nakon čega je Mihalj dvaputa ošamario i rekao marš idi svojoj djeci što je i uradila. Istu več u sobu je ušao Mirko Vračević i rekao joj da pođe sa njim te da je vodi kod Marka Radić na saslušanje. Tu se nalazio Marko Mihalj i Dragan Šunjić i dva bojovnika koje nije poznavala. Marko Radić se predstavio i počeo je ispitivati. Pitao je za godine, broj djece i da li bi rodila jednog Ustašu pa kada bi mu rekla da ne bi on je rekao da će vidjeti i da će sve po jedno roditi. Takođe je pitao da li zna jednog gospodina koji je bio prisutan i kojeg nije poznavala. Taj gospodin joj je kazao da uzme cigaru i ide svojoj djeci pa Marko Radić se osmjehnuo i rekao zahvali Ježu. Drugi susret sa Markom Radićem dogodio 10-ak dana kasnije kada je jedan zatvorenik pobjegao iz zatvora. Tad su naveče u sobu ušli Marko Radić, Mario Mihalj i Dragan Šunjić te lice za koje su druge žene tvrdili da je Emir Brekalo. Treći susret sa Radićem bio je kad je odvedena u Prvu bojnu na rad da kuha za bojovnike kada je rekao da balinke dobro prave pite i da će ih uvijek praviti a četvrti put ga je vidjela na razmjeni 02.12.1993. godine kada je prije same razmjene održao govor. Samo 10-ak dana nije vođena prisilan rad a poslije su svaki dan vođeni. Nisu se dobrovoljno javljali nego dođu stražari a pretežno Mario Mihalj i Dragan Šunjić i kažu ko mora ići. Nisu se smjele buniti jer im je odmah rečeno da moraju izvršavati naređenje. Vršile su poslove pranja, kuhanja i čišćenja i svega drugog. Svjedokinja F. ističe da je nekoliko puta seksualno zlostavljana. Prvi put se to desilo četvrti dan po dolasku kad joj je Edita dovela kod Marija Mihalja koji je bio u komandi logora rekao joj je da uđe u sobu i da je tamo čeka jedan čovjek i da mu pruži malo ljubavi. Mihalj je tada otvorio vrata od sobe na krevetu je ležao go muškarac. Kada je to vidjela pala u nesvest od straha. Po dolasku svijesti vidjela je da je Edita umiva i da je mokra a tad je vidjela da tu stoji i Dragan Šunjić a takođe je u toj prostoriji jedan vojnik kojeg su zvali Slovenac. Nakon toga su je Edita i

stražar Kuna odveli u logor. Pet dana poslije ovog događaja došla je na vrata Rudo Ravlić i naredio joj da izađe jer treba počistiti neku kuću. Tad su je povelu dva muškarca koji su je usput pitali koliko ima godina i kad se kupala. Prešli su preko jednog mostića koji je bio napravljen od bačava na drugu stranu rijeke Neretve i došli do jedne vikendice. Uveli su je u vikendicu gdje je u jednoj sobi bilo puno bojovnika koji su gledali porno film. Prišao joj je čelavi bojovnik sa naušnicom upitao je da li uživa kad to radi i naredio joj da pođe sa njim, uveo je u sobu i rekao skidaj se balinko, rekla je da neće a on je izvadio pištolj i kazao da će je ubiti a potom strgao sa nje majicu, ponovo je rekla da neće on joj je udario šamar tad se onesvjestila. kad se probudila stajao je drugi vojnik koji je rekao pusti je meni Brekalo, pusti je meni Emire te joj naredio da se skine. Opet je rekla da neće a tad se pojavio jedan čovjek plav i visok koji je rekao da je puste. Taj što joj je naredio da se skine drugi put predstavio se da je Dario Sušac i da će sutra doći po nju te da ako ne iskopa kanal dug 12 metara da će joj isjeći djecu i baciti u Neretvu. Čelavi muškarac koji je prvi pokušao da siluje bio je Emir Brekalo. Nije bila silovana ni jedne prilike nego je svaki put bilo samo pokušaj. Emir Brekalo je još jednom zlostavljao i to kad je Mirko Vračević naredio njoj i svjedokinji A da očiste neku kuću. Sa jednim bojovnikom došle su u kuću gdje su sjedili četvorica bojovnika. Njoj su naredili da pere veš i čisti banju a svjedokinji A da pravi ručak. Tada je saznala da se nalazi u prostorijama vojne policije. Jedan bojovnik je tražio da ugrije vodu i kada je ušla kroz vrata jedne sobe vidjela je svjedokinju A. голу a pored nje je bio bojovnik koji je pitao za toplu vodu i koji je tada rekao i da se ona skine. Odgovorila je da neće a on je skočio prema njoj, izgledao je kao životinja. Tad se onesvjestila i kad je došla sebi vidjela je svjedokinju A. Bojovnici su tu bili i oslovljavali se Sergej, Žuti, Dario. Potom joj je ljekar dao injekciju da bih poslije odmah vratili u sobu, u sobu gdje su boravile ušli su Mario Mihalj i Dragan Šunjić pa je Mario rekao da će drugi put biti bolje. Bojovnik koji joj je naredio da se skine bio je Dario Mihalj zvani Zela a stražar Kuna im je rekao da je to brat od Marija Mihalja.

Prilikom unakrsnog ispitivanja svjedokinja je izjavila da je ranije davala više izjava. Navodi da je Marko Radić naredio da se vrte u Vojno, te da je to čula kad je bila na Starčevini (dio Mostara). U vezi izjave d je Marko Radić naredio zatvorenima da uradaju glavom u zid, svjedokinja F je istakla da to ranije nije isticala jer se ne može svega sjetiti. Svjedokinja izjavljuje da je Mostar napadnut od strane vojnika sa obilježjima HVO i HV. Logor vojno je sačinjavao dvije kuće i garaža, nije bio ograđen žicom, bili su stražari koji su bili ispred vrata kuća. Prilikom odvođenja u Vojno nije bio prisutan Marko Radić, nije im potpisana naredba sa potpisom Radića, nije im rečeno što ih vode. Brekala je prvi put upoznala kad je ušao sobu prilikom bijega jednog lica iz zatvora. Prije rata ga nije poznavala. Imao je križ u uhu, na glavi crna beretka, nije imao kose. Odbrana je predočavala svjedoku razlike u iskazima u vezi ishrane, a svjedokinja je navela da su hranu dobijali jednom dnevno. Vidjela je muškarce koji su bili u garaži, bili su iz raznih mjesta, čistila je podrun gdje su bili zatvoreni ti muškarci i vidjela je krvave zidove. U vezi sa razlikom u izjavi koliko je puta vidjela Damira Brekala, svjedokinja je ostala kod tvrdnje da ga je vidjela tri puta, te opisala kad je to bilo. Takođe u vezi razlika u ranije datim izjavama vezano za to da li je vidjela u Vojnom Mirka Vračevića, pošto ga prije nije spominjala, svjedokinja je izjavila da ga je vidjela i da je na pušci imao izrezano „ko osta osta“. Navodi da je donosio doručak, da je imao nadimak Srbin i Čoro. Izvodi o je žene na rad i naređivao ženama.

Svjedokinja E je navela da je uhapšena 15.08.1993. godine te je tada zajedno sa njom uhapšena i svjedokinja F koju je vidjela sa dvije curice. Takođe ističe da je po dolasku u Vojno bila smještena u istoj prostoriji gdje je bila i svjedokinja F, te je da je djevojčica od svjedokinje F prvi dan po dolasku stalno plakala. Ista svjedokinja ističe da je jednom prilikom sa svjedokinjom F išla da istrese deke iz podruma i da je tada osjetila veliki smrad, te vidjela u podrumu u čošku bidon za nuždu.

Svjedokinja A je u svom iskazu navela da je uhapšena 15.08.1993. godine i da je tom prilikom na putu za Vojno vidjela i svjedokinju F sa dvoje malodobne djece. Po dolasku u logor kada je prešla u drugu kuću u istoj je zatekla neke poznate osobe među kojima i svjedokinju F. Jedne prilike je odvedena u prostorije policije zajedno sa svjedokinjom F gdje je jedan pripadnik policije tražio da ugrije vodu, a potom da ide da se okupa. Nakon toga joj je naredio da se skine, a pošto je već doživjela takve situacije u kojima se nije smjela odupirati, skinula se i legla u krevet zajedno sa ovim policajcem. Vojnik koji je bio u hodniku je naredio osobi F da uđe u sobu i gleda šta će oni raditi. Policajac je pokušao da je siluje, govorila mu je da to ne čini pošto ima problema sa cistom i da je bolesna. U jednom momentu je u sobu ušla svjedokinja F koja kad ju je ugledala голу da leži u krevetu sa ovim muškarcem ista je pala u nesvjest. Svi su se prepali, pa su joj naredili da se obuče i da pomogne osobi F da dođe svjesti.

Svjedokinja Saja Ćorić je takođe u svom iskazu navela da joj je poznato da je seksualno zlostavljana i svjedokinja F.

Svjedokinja C u svom iskazu ističe da je uhapšena početkom septembra 1993. godine da je bila u logoru Vojno i da joj je poznato da su se slične stvari u vezi silovanja dešavale drugim ženama i da su i druge žene vođene na silovanje, među kojima je i svjedokinja F

Svjedokinja B takođe je u svom iskazu navela da je bila u prizemlju kuće u Vojno zajedno sa drugim ženama među kojima i svjedokinja F

Na osnovu svih navedenih iskaza Vijeće je utvrdilo da je svjedokinja F u vrijeme dok je boravila u logoru Vojno seksualno zlostavljana od strane optuženog Damira Brekala i Darija Susca na način kako je to ista opisala kada je bila odvedena u jednu vikendicu sa lijeve strane Neretve. Naime, iz iskaza svih gore navedenih svjedoka nesporno proizilazi da je svjedokinja F boravila u logoru Bojno u inkriminisano vrijeme. Svjedokinja Saja Ćorić kao i svjedokinja C su u svom iskazu istakle da im je poznato da je među ostalim ženama seksualno zlostavljana i svjedokinja F, što je takođe u skladu sa iskazom svjedokinje F. Sam čin seksualnog zlostavljanja svjedokinje F je počinjen od istih lica koja su silovali svjedokinja D. Takođe i kuća kao mjesto silovanja i seksualnog zlostavljanja zatvorenica na lijevoj strani Neretve u mjestu Bočine je navedena od strane svjedokinje X koju je tamo silovao Emir Brekalo. Imajući u vidu sve provedene dokaze u vezi seksualnog zlostavljanja svjedokinje F, posebno činjenicu da su iskazi saslušanih svjedoka međusobno slažu, te da je u vrijeme kad se to desilo svjedokinja bila u Vojnom, a kao lica koja su je zlostavljala opisala je osobe koje su i prije na tom području vršili ta djela, Vijeće je prihvatilo iskaz svjedokinje F kao uvjerljiv i pouzdan. Takođe Vijeće je prihvatilo iskaz svjedokinje F. u dijelu gdje ističe da je bila seksualno zlostavljana i od strane lica sa nadimkom Žuti, obzirom da je svjedokinja F rekla kako je tom događaju bila prisutna i svjedokinja A i da se isti dogodio u prostorijama vojne policije, što je svjedokinja A kao očevidac događaja u cjelosti potvrdila u svom iskazu.

Prostorije policije kao mjesto silovanja navedeno je i od strane svjedokinje B, koju je više lica silovalo. Ukonkretnom slučaju takođe proizilazi da je prilikom ovog seksualnog nasilja bilo više lica. Svjedokinja F je precizno navela ta lica, a radi se o licima koji su učestvovali i u silovanju svjedokinje B. U oba ova slučaja svjedokinja F je bila seksualno zlostavljana, tom prilikom nije došlo do penetracije, ali je svjedokinja zbog upotrijebljene sile i prijetnje doživjela tešku traumu zbog čega je gubila svjest. Ova djela Vijeće je okvalifikovalo kao seksualna nasilja.

Silovanje svjedokinje „E“

(tačka 5. Radić, 11. Šunjić, 18. Brekalo, 26. Vračević)

Svjedokinja E u svom iskazu je navela da je Bošnjakinja i da je 15.08.93. godine iz stana u Mostaru odvedena u logor Vojno od strane Iveka Kolobare kojeg od ranije poznaje, jednog vojnika po nadimku Žuti i još dva vojnika koje nije poznavala a koji su svi bili pripadnici IIVO-a. Preko Đubrana su došli u Vojno gdje ih je dočekaio Mario Mihalj i Dragan Šunjić. Potom ih je Mario Mihalj ispitivao a Dragan Šunjić je nešto pisao. Iste večeri zajedno sa svjedokinjom A. od strane Marija Mihalja bilo im je naređeno da odu kod Marka Radića pa su prešle preko nekog mosta i došle u kuću gdje je bilo zapovjedništvo Prve bojne i gdje se Marko Radić predstavio kao zapovjednik tog područja. Dana 25.08.93. godine svjedokinja ističe da je zajedno sa zatvorenicom koja se zvala Hubana odvedena iz logora da čiste neke kuće. Jedan vojnik koji ih je odveo se zvao Dinar a drugog se sjeća po dugoj kosi svezanoj u rep. Kad su došle rekli su joj da ostane u prizemlju a Hubana je otišla na sprat. Nakon pola sata Hubana je sišla plačući niz stepenice. Njoj su tad rekli da ide u drugu sobu da bi odmah potom ušao ovaj drugi vojnik uhvatio je i bacio na krevet i rekao joj zar ne znaš zašto si tu, ovdje si radi seksanja. Tog dana je imala menstruaciju, on joj je prijetio puškom, prislonio je pušku na njen vrat i zaprijetio joj je da će je ubiti ako laže. Predložio joj je da ga zadovolji na drugi način ali je to odbila i rekla mu je da je ubije ali da to neće doživjeti. Tada je vojnik po nadimku Dinar kada je čuo svađu uletio u sobu i pitao kakva je galama i šta se dešava da bi je zatim odveli u drugu sobu gdje su je ponudili voćem i slatkišima. Ovaj događaj je ispričala svjedokinji A koja je to prenijela Marku Radiću pa je isti nakon sat vremena pozvao u komandu gdje su zajedno sa njim bili Dragan Šunjić i još dvojica vojnika. Tu je morala da ispriča šta joj se sve desilo a potom da napiše pismenu izjavu. Dana 27. avgusta 93. godine zajedno sa Makaš Rahimom odvedena je u komandu kod Marka Radića. U toj kući zatekla je jednog vojnika, starijeg čovjeka. Tu su prale čistile i kuhale. Kad je došlo vrijeme da se vrate u logor, Marko Radić im je rekao da njih dvije zajedno sa ovim starijim čovjekom idu i da će ih on prebaciti čamcem preko jezera u Vojno. Tako se to i desilo. Kad su došle u logor, predveče je došao po nju Mirko Vračević i rekao joj da je Marko Radić zove da pođe sa njim u komandu logora. Otišla je sa Mirkom u komandu logora i tu joj je Maka rekao da mora sa Mirkom ići tamo gdje je on bude vodio, te da mora sve raditi što se od nje bude tražilo, a u protivnom ubiće nju i njenu djecu. Tada ga je molila, preklinjala, govoreći da joj djete nije dobro, a on je cinično rekao „pa šta je, nećeš u njoj kiseliti kupus, polazi, naređeno ti je“. Bilo je veliko nevrijeme, Mirko je bio naoružan išao je naprijed a ona iza njega. Ponovo su prešli preko mosta i odmah iza mosta stali su pred jednu kućicu koja je bil samo pod betonskom pločom. Mirko je tada pokucao na vrata ove kuće i tada je na vrata izašao čovjek kojeg je tog dana vidjela kad je nju i Rahimu prevezao čamcem. Mirko je samo rekao „evo sam je doveo“ da bi joj ovaj čovjek rekao da uđe. U kući joj je saopštio da je dovedena radi

seksa, te da je njegova žena zarobljena na lijevoj obali. Molila ga je da to ne čini, ali je on rekao da je zbog toga došla i da to mora uraditi. Isti je potom izvršio silovanje nad njom. Taj vojnik se zove Bukara Mirko. Kasnije je saznala njegovo ime. On joj je rekao da je bio taksi vozač kod robne kuće HIT. Bio je vojnik HVO-a.

Svjedokinja A je u svom iskazu navela da joj je poznato da su osim nje u toku boravka u zatvoru Vojno silovane i druge zatvorenice, među kojima je i svjedokinja E. Ovo zna sigurno jer je po njima vidjela kad su se vraćale da su izgledale isto kao i ona kad joj se to dešavalo. Nisu joj trebale govoriti da su silovane, njihov izgled je sve govorio.

Svjedokinja Saja Ćorić je takođe među ženama za koje zna ili je čula da su silovane u Vojnom navela i svjedokinja E.

Svjedokinja C je navela kao joj je poznato da su se silovanja dešavala u zatvoru Vojno i drugim ženama i da su vođene na silovanja te žene, među kojima je navela i svjedokinja E. Ista svjedokinja je tvrdila da svjedokinja E nije bila sa njom u sobi ali da joj je to pričala kad su bile na radu.

Svjedokinja F je navela da joj je poznato da je jedne večeri svjedokinja E odvedena od starne Mirka Vračevića i da se vratila posle ponoći kad je lila kiša. kad se vratila samo je plakala.

Odbrana je u toku postupka osporavala kredibilitet svjedoka E navodeći da postoje razlike između iskaza na glavnom pretresu u iskaza datih u istrazi. Pri tome su svjedoku naročito prezentovan iskaz koji je dala pred Višim sudom u Mostaru za koji iskaz je svjedokinja tvrdila je to kopija, da nije njen, ne osporavajući da je potpis na iskazu sličan njenom. Međutim ovaj iskaz u dijelu koji se odnosi na odvođenje i silovanje svjedokinje od strane Mirka Bukare nije u toku unakrsnog ispitivanja posebno osporavan. Odbrana je uložila Iskaz svjedokinje E dat pred Višim sudom u Mostaru dana 12.04.96.godine. Uvidomu isti iskaz Vijeće je ustanovilo da je svjedokinja konzistentno navela predmetni događaj i da u odnosu na isti nema nikakvih bitnih odstupanja. Stoga po mišljenju Vijeća ovo osporavanje odbrane nije uticalo na kvalitet vjerodostojnosti njenog iskaza. Svjedokinja E je bila prisiljena na seksualni odnos, ista nije dala svoj pristanak, bila je bespomoćna da se odupre, odvedena je noću od strane naoružanog stražara drugom bojovniku koji joj nije dopustio nikakav izbor.

Na osnovi iskaza gore navedenih svjedoka koji su međusobno saglasni i kojima je sud poklonio vjeru, Vijeće je utvrdilo da je Mirko Vračević svjedokinja E dana 27.08.93 godine u večernjim satima izveo i odveo do kuće gdje je bila komanda logora, gdje joj je Marka Radića naredio da ide sa Mirkom Vračevićem i da radi sve što joj bude rečeno, nakon čega je Mirko Vračević odveo do Mirka Bukare, pripadnika HVO-a, predao je istom rekavši „evo je“ nakon čega je Mirko Bukara prisilio svjedokinja E na seksualni odnos.

Silovanje svjedokinje J

(tačka 5. Radić, tač. 11. Šurjić, tač. 18. Brekalo, tač. 26. Vračević)

Svjedokinja “J” je u svom iskazu navela da je po nacionalnosti Bošnjakinja. Tokom maja 1993. živjela je u Mostar na desnoj obali u stanu, a vlasnik stana je bila osoba pod

pseudonimom „K“. Ističe da je bila u svom stanu na zapadnoj strani grada do 07.09.1993. god., kad je odvedena u logor. Odvedena je od strane četvorice vojnika HVO od kojih je dvojicu znala i to Kolobaru zvani „Ivek“ i Emira Tinjaka zvani „Žuti“. Prilikom hapšenja nisu joj rekli kuda ih vode i zašto ih hapse. Tada joj je Emir Tinjak rekao da tamo gdje ide biće prva silovana. Na kamionu su joj bile poznate osobe „D“, „J“, „K“, „AM“, Saja Ćorić, Merhunisa Ćorić, Handžo Dina, Fatima i Aida Ćišić, Zejna i Emir Tihak, ove ljude je sve poznavala. Dovezli su ih naveče do mjesta Đubrana, kad se dobro smarčilo natovarili ih na drugi kamion i odvezli do Vojna. Kad su došli u Vojno naredili su im da izađu iz kamiona postrojili ispred jedne kuće i naredili da moraju izvaditi sve lične stvari. Potom su ih uveli u jednu kuću i u hodniku poredali gdje su čekali da počne sa ispitivanjem. Tu su ih dočekali Mario Mihalj i Dragan Šunjić koje do tada nije poznavala, ali je kasnije saznala od žena koje su bile iz Bijelog polja da se radi o tim osobama. Oni su se predstavili i rekli „dobro došli u crni pakao“. Mario Mihalj je rekao da je on zapovjednik, a Dragan Šunjić dozapovjednik i da ih moraju oslovaljavati sa gospodine. Tu je počelo ispitivanje, ali prije su se morali predstaviti. Tako je osobu „D“ pitao da se predstavi i ona je rekla prvo prezime pa ime što je za njih bilo neispravno da bi joj Dragan Šunjić opsovao balijsku bajku i pitao je kakvu si školu završila i rekao prvo te pitam ime pa onda prezime. Tu u hodniku je bio i stražar koji se zvao Mirko, a zvali su ga po nadimku „Srbin“. Nakon izvjesnog vremena stigao je Marko Radić, Dario Sušac i još jedan vojnik kojega ne poznaje i počeli su jedno po jedno ulaziti u sobu na ispitivanje. Prvi je ušao Emir Tihak, a kad je izišao bio je sav krvav, modar, krvava usta, a potom su ulazili ostali jedno po jedno. Kada je ušla oduzeta joj je tašna sa dokumentima. Marko Radić se predstavio kao zapovjednik prve bojne, čitavog sektora u logoru Vojno. U prostoriji su se još nalazili Mario Mihalj, Dragan Šunjić, Dario Sušac i možda 1 ili 2 vojnika koje nije poznavala. Marko Radić je sjedio i počeo da je ispituje. Uzeo joj je tašnu u kojoj se nalazio Kuran, hamajlija, i pitao je šta je ovo i u šta vjeruje. Tad je Marko Radić naredio Draganu Šunjiću da je pretrese što je ovaj i učinio pipajući je po grudima i pretražujući u grudnjaku i gaćicama da li je nešto sakrila. Potom su joj rekli da izađe napolje. Što se tiče tog ispitivanja ono je trajalo možda pola sata možda i jedan sat, ali njoj je to trajalo kao godina. Ispitivao je samo Marko Radić i tad je rekao da je on zapovjednik. Drugu li treću noć dolazi Rudo Ravlić koji je poznavao svjedokinju i pozvao je da ide očistiti neku kuću. Osoba „K“ je tražila da ona pođe umjesto nje, ali on to nije dozvolio. Odvedena je u jednu kuću i rečeno joj je da treba nešto počistiti. Ušla je u tu kuću u prostoriju u kojoj se nalazio bračni krevet na kojem je sjedio Dragan Škobić koji joj je rekao da sjedne. Znao je ko je i kako se zove. Rekao joj je da mu se svidjela njena slika. Molila ga je i branila se da je ne dira, on je potom izvadio pištolj i rekao „skidaj se bolje ja nego njih još 10“. Tad je jednom silovao. Kad je izašla iz kuće čula je da ga neko iz mraka zove Dragane. Kasnije je pitala jednu osobu koju je poznavala kako se zove taj vojnik i ona joj je rekla da se zove Dragan Škobić, da mu se tu nalazi kuća, a sjeća se da je imao grbavo lice. Tako je saznala ko je silovao. O ovom silovanju nije smjela nikome u Vojnom reći jer joj je zaprijetio da će joj ubiti najbliže. Ostale žene takođe nisu pričale o svojim događajima. Jedino joj je osoba „D“ rekla da je silovana. U Vojnom je provela 1,5 mjesec kad je oslobođena. Njene komšije Mate Divić i Miro Glibić zvani Zuka otišli su u komandu kod Marka Radića i rekli da će je Glibić oženiti, što je bio samo izgovor da izađe. Tad su se vratili i rekli joj da tu noć odlazi. Po izlasku iz logora zdravstveno stanje joj je loše, ima još uvijek ginegoloških problema, nikad neće imati djece, došlo je do hormonalnog poremećaja, a to je sve posljedica stresa na nervnoj bazi. Pretpostavljeni Mariju Mihalju i Draganu

Šunjiću je bio Marko Maka Radić, tu u Vojnom je bila komanda logora, a glavna komanda je bila u Bočinama gdje je svjedokinja boravila, za vrijeme dok je obavljala određene poslove. Marka Radića je u Vojnom vidala 3 puta, Emira Brekala jednom kad je odveo osobu „D“, Mirka Vračevića je vidala ako ne svaki dan, onda svaki drugi.

Tužilaštvo je svjedokinji predočavalo njene iskaze date u istrazi pred istražnim sudijom Višeg suda u Mostaru. Svjedokinja je pojašnjavajući razliku u iskazima izjavila da je prešutjela samo čin silovanja, jer je istražni sudija bio stariji čovjek kojeg je poznavala i bilo joj je teško pričati to što joj se desilo. Iskaz je davala i pred haškim istražiteljima, kao i pred Tužilaštvom. Potvrđuje da su sva tri iskaza koje je potpisala njeni. Razlike u iskazu ko ih je uhapsio, pošto je pred Višim sudom u Mostaru rekla tri vojnika HVO-a koje nije tada poznavala, svjedokinja pojašnjava strahom od tih ljudi, te da se nije mogla svega sjetiti.

Svjedokinja Saja Ćorić je u svom iskazu navela da joj je poznato da je u toku boravka u logoru Vojno silovna svjedokinja J. Ista svjedokinja je istakla da je bila u sobi zajedno sa svjedokinjom J i da se silovanje svjedokinje J dogodilo kad je odvedena u jednu kuću gdje je bilo topništvo, stim što ne zna ko je to počinio. Svjedokinja Ćorić navodi da je po njenom izgledu vidjela da je svjedokinja J silovana.

Svjedokinja C je u svom iskazu navela da joj je poznato da je po svjedokinju J jedne prilike došao jedann bojovnik, za koga se ne može sjetiti ko je bio, da je tada odveo iz sobe, te da se svjedokinja J isto veće nakon dužeg vremena vratila i bila je sva nikava i raščupana. Svjedokinja D je navela da je u logor Vojno došla zajedno sa svjedokinjom J i K. Sjeća se da su skoro svaku veće žene odvođene, ali da svaka za sebe može reći šta joj se događalo. Takođe i svjedokinja R je navela da je bila u zatvoru zajedno sa svjedokinjom J. Poznato joj je da je i svjedokinja J izvedena noću, kao i neke druge žene. Svjedokinja K koja je zajedno sa svjedokinjom J bila u zatvoru Vojno, i koja je majka svjedokinje J je navela da je njena ćerka silovana tokom boravka u logoru Vojno od strane Dragana Škobića, te da je tom prilikom odveo iz sobe i vratio stražar Rudo Ravlić.

Na osnovu iskaza svih gore saslušanih svjedoka čiji se iskazi potpuno slažu, te koje iskaze je sud prihvatio kao vjerodostojne Vijeće je utvrdilo da je svjedokinaj J u inkriminisanom vremenskom periodu silovana od strane vojnika HVO-a Dragan Škobića.

Odbrana je osporavala kredibilitet ove svjedokinje i istinitost njenih navoda smatrajući da se svjedokinja prethodno dogovarala u vezi sa sadržajem svog svjedočenja pa je tokom unakrsnog ispitivanja svjedokinja izjavila da od prvog pojavljivanja pred sudom nije ni sa kim kontaktirala niti je pričala o svom svjedočenju. U vezi odvođenja iz stana od dvije poznate osobe svjedokinja opisuje Tinjaka da je visok 1,90, mršav, plave puti, smeđe kose, a Iveka Kolobaru kao lice duge tanke kose. Poznaje te ljude od 1992, bili su bojovnici kad je radila u kuhinji u Sjevernom logoru, imali su vojnu iskaznicu HVO-a. Nadređeni u kuhinji je bio Niko Perić, on je bio šef kuhinje. Silovanje nije spominjala sucu u Mostaru jer joj je bilo nezgodno, pošto živi u istom gradu. Svjedočila je dva puta pred Haškim tribunalom 97-98, predmet je bio logor Vojno a rekli su joj da su osumnjičeni Tuta i dr. Marka Radića je opisivala da je 1993. god. imao crnu kosu, prosjedu, kratko ošišan, možda je imao oko 90 kg. Vode u kući nije bilo, a iza kuće je bila neka česma. Navodi da je bila u logoru Vojno a žašto je nema na spisku nije joj poznato. Svjedokinja R joj je rekla da ju je Marko Radić

silovao i prijetio te pojašnjava razlike u izjavama date haškim istražiteljima. Svjedokinja ponavlja da joj je svjedok R rekla da ju je Marko Radić silovao. Pojašnjava i razlike vezano za odvođenje iz stana. Marka Radića nije poznavala prije 1993. Kad je ispitivao lično se predstavio tako da je saznala ko je . Marko Radić je nije lično zlostavljao ni fizički ni psihički. Dragan Šunjić je pretresao. Nije ga prije poznavala. Opisuje ga iz tog perioda kao mršavijeg, crnih očiju, smeđe kose, duža kosa i zatim konstatuje da je to čovjek pored branioca Koče. Svjedokinja je izjavila da ju je on nju pretresao počevši od glave prema dolje počeo je da je pipa po grudima. Zatim opisuje lokalitet Vojno, kuću u kojoj su boravili, da nije bilo bodljikave žice, iza kuće je bila česma i tu se mogla umiti. Poznaje Damira Brekala, upoznala ga 93.god. u logoru, nije ga poznavala prije. Došao je jedan dan u sobu i od žena je saznala da se radi o Emiru Brekalu, kad je odveo jednu od žena. Saja Ćorić joj je rekla da je to Damir Brekalo. Odveo je osobu „D“ iz sobe koja je kasnije rekla da je nju Emir Brekalo silovao da li je jednom ili dva puta vodio razliku u iskazu svjedokinja pojašnjava da je jednom sigurno vodio. Brekala je opisala kao malog, zdepastog. Lično nju nije maltretirao niti je pred njom nekog drugog maltretirao. Nije od prije poznavala Mirka Vračevića, nije ga prije spominjala kao Mirka.Vračevića ali jeste kao Mirko Srbin, zvani Ćoro., zatim ga opisuje, visok 1,70, bez oka, ima jedno razroko, malešan, mršav, imao je šarenu uniformu, naoružan sa puškom, prepoznaje osobu u sudnici. Prvi put ga je vidjela kad su došli u Vojno. Tad joj je rekao „Dolijala si i ti ptico“, ne zna zašto jer ga ranije nije poznavala.

Međutim bez obzira na ovakvo osporavanje kredibiliteta Vijeće nalazi da je iskaz svjedokinje J uvjerljiv i pouzdan, te da nema značajnih nedosljednosti u istom. Svjedokinja J je i u ranijim izjavama isticala da je bila odvedena kod Škobić Dragana, koji joj je rekao da se skine, i koji je tjerao na seksualni odnos, da joj je prijetio pištoljem, te da se skinula gola, stim štio je potom navela da je Škobić pustio kad je rekla da ima mensruaciju. Svjedokinja je objasnila na razuman i prihvatljiv način da se stidjela ispričati da je tad bila i silovana, jer je poznavala čovjeka koji je ispitivao. Na drugom ispitivanju pred istražiteljima Haškog tribunala, koje je bilo u toku 1997.godine, svjedokinja J je navela da je ovom prilikom bila silovana od strane Dragana Škobića. Kasnije u ostalim izjavama, kao i na glavnom pretresu ostala je konzistentna sa svojim ranijim izjavama. Imajući sve u vidu Vijeće smatra da je svjedokinja J na uvjerljiv i pouzdan način opisala kao identitet lica koje je silovalo tako i svcukupna dešavanja u vezi sa istim događajem. Svjedokonja J je ovom prilikom bila prisiljena na seksualni odnos, istoj je takođe bilo prijećeno, tako da je čin silovanja izvršen bez pristanka žrtve.

Silovanje svjedokinje L

(tačka 4. i 5. Radić, tač. 17, 17a, Brekalo)

Svjedokinja L je izjavila da je živjela u kući ujaka u Mostaru, kad su 23.jula 1993. godine došli po njih. Bila je sa sestrom kod jedne kolegice i kad su oko podne krenule od nje srela je Nedžada Ćorića i Juru Kordića koji su išli prema njima. Nedžada Ćorića je poznavala cijeli život,biojoj je komšija, a Juru Kordića je poznavala možda godinu dvije. Ćotrić je rekao da su došli po njih i njihovu porodicu i da će ih voditi u logor Vojno koji je osnovan i gdje je komandant Marko Radić te da rade po njegovom naređenju i izmještaju sve Muslimane. Bili su naoružani i u uniformana HVO-a, imali su puške. Potom su krenuli prema kući ujaka gdje su joj bili brat i majka. U kući je bio Emir Brekalo sa pištoljem i nožem i prijetio

je da svakog Muslimana treba ubiti, govorio je da ne trebaju da žive da se sprema. Brekala je poznavala od prije rata, bio joj je prvi komšija. Tada je imala 16 godina, sestra 14 a brat 10 godina. Emir je govorio brže, brže, uzeli su osnovne stvari u malu tašnu. Iz kuće su ih odvela 4 vojnika Emir Brekalo, Nedžad Ćorić, Jure Kordić, i muškarac koga su zvali Bura. U jedno auto je ušla majka i brat, a u drugo auto ona i sestra. To auto je vozio misli Jure, dok je Emir stalno sa oružjem bio okrenut prema njoj. Odvezli su ih kroz grad, ka Rudniku prema privatnim kućama. Došli su pred jednu kuću koja je bila niska, Jure je zvao majku koja je izašla i bacila mu ključ. Kad su ušli unutra je bila njema majka i brat majka i brat. Tu su ih Emir Brekalo, Jure Kordić i Nedžad Ćorić ispitivali. Emir je postavljao glupa pitanja, gdje je Armija BiH, šta radi, zašto su oni Muslimani, i slično. Brekalo je ispitivao pola sata i rekao da ona i sestra trebaju ići na dodatna ispitivanja. Tad ih je autom poveo u jedan stan, vozili su se par minuta do tog stana, auto je vozio Jure Kordić. U vozilu je bilo njih četvoro, ona, njena sestra, Emir Brekalo i Jure Kordić. Dok su se vozili Emir je pričao ružne stvari, nudio cigarete i tjerao ih da puše. Rekla je da ne puši a on je naredio da radi šta on kaže. Povukla je par dimova i počelo joj se mutiti u glavi. Sigurna je da to nije bila obična cigareta jer je smrad je bio neobičan. Odvedene su u taj stan, na vratima je pisalo kažnjenička bojna. Uvedene su u dnevni boravak. Brekalo je alkohol sipao u čaše i tjerao nju i sestru da piju. Nakon toga rekao je da će ih ispitivati odvojeno i tada je nju odveo u spavaću sobu, donio čašu i tjerao je da pije alkohol. On je stalno konzumirao alkohol i pušio te cigarete, hodao po sobi sa nožem, prijetio, rekao joj je da je viđao, ali su je roditelji čuvali, bila je nemoćna i morala je da radi šta je od nje zahtijevao. Pitala ga je za roditelje, ženu, da shvati da je dijete, da se poznaju, a on je rekao da ušuti i da će je zaklati i staviti u vreću sa kamenjem i baciti u Neretvu. Nakon par minuta naredio je da se skine, skinula se, bilo je stid, bila je ponižena. Potom se skinuo i Emir Brekalo, bio je pijan, napušen, držao je nož rekao joj da legne. Legao je preko nje, valjao se, balio po njoj, bila je od straha ukočena, svako joj je mišić bio zgrčen, trudio se da uđe u nju ali nije mogao skroz da uđe i dalje se valjao, balio, dotakao je svojim polnim organom njen polni organ, imao je erekciju, to trajalo oko pola sata, samo je okrenula glavu na stranu i gledala nož i molila boga da što prije završi. Nakon toga u jednom momentu je sišao, zapalio cigaretu, nastavio piti i rekao joj da se obuće. Izveo je u drugu prostoriju gdje joj je bila sestra. Bilo je sramota i pravila se da ništa se nije desilo. U sobi je bila sestra na krevetu sa Jurom Kordićem, pitala je je li sve u redu, nije govorila, samo je mahnula glavom. U tom stanu oni su pričali o logoru Vojno, o ljudima koje su odveli i koje ja nije poznavala. Odveli su ih iz tog stana u istu kuću gdje su zatekli majku i brata. Bila je u teškom psihičkom stanju počele su da joj se koče noge i ruke, u momentu je izgubila svijest. Posle su je odveli na spart kuće. Nedžad je pitao je li dobro, pitala je za svoje i on je rekao da su ih odveli u logor u Vojno i da se to radi po naredbi Make Radića. Na neki način se pokušao da pravda da radi i po naredbi Emira Brekala. Nakon toga je spuštena u podrumске prostorije. Te večeri se vratio Emir B koji je istjerao Nedžada, zaključao vrata i ostao sa njom u toj sobi. Nedžad Ćorić je prethodno rekao da ne može pomoći i izašao. Znala je da će Emir pokušati dovršiti silovanje, tjerao je da se tušira, natjerao je da se skine, ali opet nije bio u mogućnosti da proдре u nju. Sve je isto radio kao prethodno u stanu. Stalno je pio alkohol, bio je nikakav, pijan, u takvom stanju je htio da je ponižava bez obzira da li će prodrijeti u nju ili ne. Skinu se, njegov polni organ je dodirivao njen, ali nije bio sposoban da proдре, bio je težak, balio je, a ona je bila totalno ukočena. Pored seksualnog zlostavljanja Emir B je i maltretirao, prijetio nožem da će je ubiti, pomjerao joj noge. Nakon toga se obukao i izgubio se. Te noći je bila u teškom šoku,

sijeća se samo kad je otvorila oči vidjela je da je jutro. Nedžad Ćorić joj je rekao da može da ide, pala joj je na pamet jedna osoba Hrvat, otrčala je do njegovog stana, gdje je ostala 2-3 dana a potom je isti odveo na razgraničenje kod plave banke kod Hita, gdje je prešla na stranu pod kontrolom ABiH. Svjedokinja L je navela da je prije njih pola grada bilo protjerano. Za majku, brata i sestru nije ništa znala. Nakon par dana susrela je oca. Prošlo je oko mjesec dva kad je majka razmjenjena iz logora u Vojnom. Majka je razmjenjena u vrlo teškom stanju, samo je ječala. Brat je ostao u logoru a za sestru je rekla da je ranjena. Brat je kasnije razmjenjen, sestra još kasnije. Konačno smo se i svi kao porodica i spojili. Od sestre je saznala tek kad je došla kući šta joj se dešavalo ali nisu puno pričale o tome. Znao da je setra bila odvedena u Vojno, da su je ispitivali, vodili u komandu, da je bila ranjena i odvedena u bolnicu. Osjeća poslijedice danas, bilo joj je teško da dođe u neko normalno stanje tako da godinama nije mogla ni suzu da pusti. Na poseban upit suda i tužilaštva da li je došlo do penetracije kad je bila sa Brekalom, svjedokinja je izjavila da je i prvi i drugi put došlo do ulaska njegovog polnog organa samo jednim dijelom, ali da nije skroz ušao.

Svjedokinja X je u svom iskazu navela da je živjela u kuću ujaka u zapadnom dijelu Mostara gdje je dana 23.07.93.godine od strane Emira Brekala, Jure Kordića, Nedžada Ćorića i lica po nadimku Bura, uhapšena zajedno sa svojom starijom sestrom, svjedokinjom L, koja je tada imala 16 i po godina, majkom i bratom od deset godina. Ona je tada imala petnaest godina. U to vrijeme poznavala je Brekala, Kordića i Ćorića pošto su živjeli prije rata u istom kvartu gdje i ona. prvo su dovedeni u jednu kuću u naselju Rudnik gdje ih je počelo ispitivati Emir Brekalo o ABiH, akcijama vojnika i slično, uz psovke, vučenje za kosu i galamu. Posle toga nju i sestru Brekalo i Kordić odvođe u jedan stan na lokalitetu Avenija u Mostaru. Na vratima stana pisalo je "Kažnjenička bojna". Tu im je Emir Brekalo ponudili alkohol i cigarete, kao bi bolje propjevala, naredio joj da puši, da pije, vadio je nož i pištolj. bila je prisiljena da zapali cigaretu, koju nikada nije pušila, te da malo pije alkohola. Molila ga je da to ne radi ali joj je strogo naređivao. U jednom momentu Brekalo je ustao i odveo njenu sestru u drugu sobu a ona je ostala sa Kordićem u sobi. Čula je Brekala kako vrišti u sobi, te sestru kako plače i moli, stim da je Brekalo bio sve glasniji. Nakon pola sata Brekalo je izvukao njenu sestru iz sobe, tad je vidjela sestru da je plakala i da joj je odjeća bila pocjepana i pogužvana. Nakon toga nju i sestru su obojica vratili u kuću na Rudniku. Sestri je u kući pozlilo pa su je odveli na sprat, a nju, majku i brata Emir Brekalo je prevezao u Vojno.

Svjedokinja F je u svom iskazu navela da je u zatvor Vojno dovedena 15.08.93.godine i da je tu zatekla jednog dječaka od 10 godina, za koga je saznala da je brat od svjedokinje L. Svjedok Saja Ćorić je takođe istakla da joj je poznato da je svjedokinja L seksualno zlostavljana. To joj je poznato pošto je čula po islasku iz zatvora za neke žene da su silovane i zlostavljane. Uvidom u Spisak koji je sačinio Inicijativni odbor žena logorašica logora Vojno, Bijelo Polje od 01.05.1996.godine proizilazi da je u Vojnom bila majka svjedokinje L koja je razmjenjena 14.08.1993.godine, kao i njen mldb. brat koji je razmjenjen 01.09.1993.godine.

Imajući ove dokaze u vidu, Vijeće je prihvatilo iskaz svjedokinje L kao istinit i vjerodostojan budući da je saglasan sa iskazom ostalih saslušanih svjedoka, a naročito sa iskazom svjedokinje X koja je potvrdila da je svjedokinja L bila u istoj sobi sa Emirom Brekalom, da

je čula kako galami u toj sobi, a da je tada čula sestru da plaće i da ga moli, te po izlasku iz sobe vidjela je sestru da joj je odjeća pogužvana. Imajući u vidu da je gotovo isti opis događaja dala i svjedokinja L o dešavanjima u sobi, kada je prvi put bila sa Brekalom, to sud smatra da je iskaz svjedokinje L dat uvjerljivo te da je pouzdan. Ostali iskazi ove svjedokinje takođe su potvrđeni od strane drugih svjedoka a koji se oodnose na odvođenje njene majke, brata i sestre u logor Vojno, a potom njihovo puštanje iz istog. Uvjerljivost svjedočenja ove svjedokinje proizilazi i iz činjenice da svjedokinja nije optuživala druge, osim Brekala za silovanja, zatim da je precizno i sa brojnim detaljima opisivala taj čin, navodeći sve reakcije koje je imala u tim momentima, te ističući kakao Brekalo i nije potpuno penetrirao u nju, već samo djelimično. Sud je mišljenja da je se iz opisa događaja koji je ova svjedokinja dala vezano za silovanje vidi da je ista govorila o zaista proživljenom iskustvu, te da se ne radi o nekoj izmišljenoj priči

Odbrana je osporavala kredibilitet ovog svjedoka navodeći da postoje nedosljednosti u njenom svjedočenju na pretresu i izjava koje je dala u istrazi i pred istražiteljima MKSJ. U tom smislu odbrana je ukazivala na neke nedosljednosti vezano za poznavanje lica koja su ih uhapsila, za kuću u koju su dovedeni, za vrata stana na kojima je pisalo kažnjenička bojna. Svjedokinja L je navela da je o ovom događaju davala više iskaza ali da se ne sjeća tačno kome je sve dala iskaze. Ostala je kod iskaza koji je dala na glavnom pretresu, kao i kod izjave da je na vratima stana pisalo Kažnjenička bojna, a opisala je kuću za koju smatra da je privremeno koristio Jure Kordić. Vijeće nalazi da iskaz svjedokinje L nema značajnih nedosljednosti koje bi uticale na kvalitet vjerodostojnosti njenog iskaza. Vijeće smatra da se manje nekonzistentnosti u svjedočenjima, naročito žrtava djela silovanja mogu sasvim izvjesno pripisati traumi koje je svjedokinja doživjela, usljed čega nije mogla svaki put svega da se sjeti i da svaki put da isti iskaz do najsitnijih detalja. Po mišljenju Vijeća iskaz svjedokinje L je u ključnim djelovima koji se odnose na identifikaciju optuženog i opis sveukupnih dešavanja vjerodostojan i pouzdan.

Vijeće je na osnovu iskaza svjedoka L i X zaključilo da je Emir Brekalo dana 23.07.93 godine silovao šesnaestogodišnju svjedokinju L i to u dva navrata, prvi put u jednom stanu u Mostaru a drugi put u jednoj kući u naselju Rudnik. Svjedokinje L i X su saglasno izjavile da su uhapšene 23.07.93.godine od strane optuženog Brekala i drugih, a da im je identitet Brekala bio dobro poznat pošto su stanovale u istom naselju gdje i on. Činjenica da je Brekalo u julu mjesecu po Mostrau zajedno sa drugim bojovnicima hapsio preostale Bošnjake koji su živjeli prije rata u Bijelom Polju potvrđena je i materijalnim dokazima, a to su prije svega Izjave Ivice Kolobare i Marija Mihalja od 08.07.93.godine u kojima se spominje upravo Brekalo kao lice koje je te radnje sprovodio. Takođe je ovim izjavama Kolobare i Mihalja potvrđen i iskaz svjedokinje L gdje navodi da joj je Ćorić Nedžad rekao da to sve rade po zapovjesti Marka Radića, te da će ih voditi u osnovani logor Vojno gdje je komandant Radić, budući da se u njihovim Izjavama navodi da je zapovjest za hapšenje Bošnjaka po Mostaru došla od zapovjedništva 1. Bojne 2. Brigade, a nesporno je da je u to vrijeme zapovjednik ove bojne bio Marko Radić. U postupku je utvrđeno i da je u Vojnom u mjesecu julu postojao zatvor za Bošnjake. Da je svjedokinja L uhapšena zajedno sa porodicom od strane lica koja su vršila hapšenja po Mostaru po zapovjedi Marka Radića proizilazi i na osnovu Službene zabilješke CSB Mostar od 13.12.1993 (dokaz 02-43) iz koje se vidi da je 02.12.93.godine iz logora Vojno pušteno 57 civila muslimanske nacionalnosti,

uglavnom žena i djece, a radi se o licima koja su pretežno rodom iz Bijelog polja, a nalazila su se u dijelovima Mostara pod kontrolom HVO-a. U istoj zabilješci stoji da su hapšenja izvršena po naredbi zapovjednika I bojne Marka Radića – Make, a izvršili su ga: Emir Brekalo, Ivek Kolobara, Nedžad Čorić, Tinjak i drugi. Takođe i iz iskaza svjedokinje F, kao i iz Spiska zatočenica žena u logoru Vojno koji je sačinjen 1996.godine od Udruženja logorašica se vidi da su majka, sestra i brat svjedokinje L bili zatočeni u zatvoru Vojno, da je majka razmjenjena prije brata, a da je sestra ranjena i odvedena u bolnicu.

Sam iskaz svjedokinje L vezano za čin silovanja od strane Brekala, po mišljenju Vijeća dat je veoma jasno, uvjerljivo, sa puno detalja, na način koji ukazuje da je svjedokinja uistinu prošla kroz sva dešavanja o kojima govori. Svjedokinja L pri tome nije po svaku cijenu nastojala da optuži Brekala za silovanje. Ona je veoma iskreno opisivala njegovo stanje u momentu silovanja, predstavljajući ga kao osobu koja je tada bila pijana i možda drogirana, te koji je želio i pored problema sa njenom ukočenošću da prođe u nju. Po izjavi svjedokinje L do potpunog ulaska njegovog organa u njen polni organ nije došlo, međutim imajući u vidu praksu MKSJ u više predmeta (Furundžija, Kunarac, Kvočka), seksualna penetracija postoji bez obzira koliko je neznatna. Pošto je svjedokinja izjavila da je oba puta polni organ Brekala ušao u njen polni organ samo jednim dijelom, ali ne skroz, to Vijeće smatra da je penetracija ostvarena. Iz opisa koji je svjedokinja L dala jasno proizilazi da je optuženi Brekalo pri tome primjenjivao silu, na način što joj je širio noge, maltretirao, prijetio nožem da će je zaklati, što sve ukazuje da je Damir Brekalo istu oba puta prisilio na seksualni odnos, prilikom kojeg je došlo do djelimične penetracije, te da je samim tim dva puta počinio djelo silovanja. Vijeće smatra da je oba puta djelo silovanja Brekalo počinio svjesno, sa direktnim umišljajem, a to se vidi kako iz njegovog ukupnog ponašanja prilikom silovanja, tako i iz izjave da će je ako ne pristane zaklati, staviti u vreću i baciti u Neretvu.

Actus reus koji zadovoljava sve elemente silovanja i seksualnog nasilja može u isto vrijeme ispunjavati kriterije za postojanje i djela mučenja.

Silovanja i seksualna nasilja koja su se dogodila ženama tokom boravka u zatvoru Vojno ili na putu prema tom zatvoru, po mišljenju Vijeća takođe sadrže i elemente djela mučenja, jer silovanje i seksualno nasilje neizbježno podrazumjeva nanošenje snažnog bola i patnje. (vidi: Kunarac, Kovač, Vuković, žalbeno vijeće MKSJ od 12.06.2002.god., str. 149,150).

Prema članu 172 stav 2) tačka e) KZ BiH elementi mučenja su:

1. Namjerno nanošenje
2. snažnog tjelesnog ili duševnog bola ili patnje
3. osobi zadržanoj od strane optuženog.

Međunarodni krivični sud za Ruandu i MKSJ su utvrdili da je po međunarodnom običajnom pravu neophodno da nanošenje ovog snažnog bola ili patnje bude izvršeno u nedozvoljene

svrhe kao što je “dobijanje informacije ili priznanja, ili u svrhu kažnjavanja, zastrašivanja ili prisiljavanja žrtve ili treće osobe, ili u svrhu diskriminacije, po bil kojem osnovu, žrtve ili neke treće osobe. Neke radnje same po sebi podrazumjevaju patnju kod onih nad kojima su izvršene. Silovanje predstavlja takvu radnju....seksualno nasilje neizbježno izaziva tešku patnju ili bol i na taj način opravdava kvalifikaciju tog djela mučenja.

Događaji vezano za silovanja i seksualna nasilja nad svjedokinjama L, X, A, E, D, C, AM, AG, B, J i F, zasigurno su izazvali tešku patnju, duševni bol i gađenje kod oštećenih. Sama činjenica da su silovane žene sve bile bošnjačke nacionalnosti i da su iste najčešće noću odvođene u razne objekte gdje su silovane kako od optuženih tako i od drugih naoružanih pripadnika HVO-a, pod fizičkom i psihičkom prijetnjom, koja je bila upućena kako njima tako i njihovim porodicama, te da su bile zatvorene upravo i iz razloga da bi bile predmet seksualnog i fizičkog zlostavljanja, zasigurno izaziva i imalo je namjeru da izazove, kod žrtava koje se nalaze u takvom prostoru i koje su potuno bespomoćne i u nemogućnosti da se zaštite ili da to izbjegnu, strašne patnje i osjećaj bespomoćnosti. Svjedokinje su opisivale višestruka ili nemilosrdna seksualna zlostavljanja, kojima su bile izložene dok su nad njima optuženi i drugi pripadnici jedinica HVO-a vršili čin silovanja i seksualna nasilja.

Svjedokinje L i X bile su maloljetne, gotovo djeca, kad su bile silovane i seksualno zlostavljane. Iste su bile izložene strašnom ponižavanju, maltretiranju, nanošenju fizičkog bola, što je kod njih stvaralo snažnu psihičku i fizičku patnju. Svjedokinja L je izjavila da je od tog straha bila sva ukočena i da se dugo vremena posle nije mogla potpuno oporaviti. Njeno stanje straha i ukočenosti očigledno nije uticalo na optuženog Brekala koji jedva puta silovao ovu šesnaestogodišnju svjedokinju. Svjedokinja X izjavila da je optuženi Brekalo životinjski silovao nanoseći joj užasne bolove, daje oba puta i od Radića i od Brekala bila ponižavan, zastrašivana te da se osjećala bespomoćno i jadno. Vijeće smatra da su svjedokinje L i X prilikom čina silovanja i seksualnog nasilja bile mučene.

Svjedokinja A koja je od strane Marka Radića tri puta silovana takođe je bila izložena fizičkoj i psihičkoj patnji u dužem vremenskom intervalu, ista je maltretirana i ponižavana, od nje se tražilo da imitira glumice iz porno filmova, optuženi Radić je između dva silovanja tražio od pripadnika HVO po imeu Ivan da je i on siluje, što sve ukazuje na velike patnje koje je svjedokinji A zadavao. Svjedokinje Saja Ćorić i svjedokinja F su istakle da svjedokinja A kad se vratila nije htjela da uzme djecu u ruke, izgledala je nenormalno bila je sva uplakana i raščupana. Svjedokinji A je od doživljenog stresa izostala menstruacija pa je pomislila da je ostala trudna, što se posle pokazalo kao netačno.

Svjedokinja D je takođe prilikom silovanja od strane optuženog Marka Radića bila seksualno zlostavljana. Isti je maltretirao, vukao je za kosu, na silu tjerao da sa njim ima kako oralni tako i vaginalni seks, bilo joj je muka, da bi posle toga naredio jednom NN vojniku da je i on siluje. Istu svjedokinju je prethodno dva puta silovao Damir Brekalo zajedno sa Sušac Dariom, a tom prilikom je optuženi Brekalo izvadio nož i stavio joj ga pored vrata, počeo je vrijeđati i ponižavati, par puta je ošamario, sa nje strgao odjeću, prijetio joj pištoljem da će ubiti i nju i dijete, a nakon što je silovao pozvao Darija da i on to učini, što je isti uradio. To su isto uradili i dva, tri dana kasnije. Svjedokinja Saja Ćorić je izjavila da je svjedokinja D po povratku sa silovanja izgledala grozno, da je bila uplakana, da nije htjela da uzme dijete u ruke. Sve to očigledno ukazuje da je ista bila izložena velikoj fizičkoj i psihičkoj patnji. Svjedokinja E je odvedena od strane stražara Mirka Vračevića, do kuće Mirka Bukare, koji je silovao. Prethodno je istu zatvorenicu pozvao Marko Radić i naredio joj da mora raditi

sve što se od nje bude tražilo. Pošto ga je molila da je poštedi rekao joj je “nećeš valjda u njoj kiseliti kupus”. Svjedokinja E je bila bespomoćna, Radić je za nju bio glavni, njene molbe nije uvažavao, bio je neumoljiv, nije imala zaštitu ni od koga, nakon što je dovedena kod Bukare koji je bio pripadnika HVO-a isti je silovao.

Svjedokinja AG su silovali gotovo svakodnevno i za vrijeme boravka u zatvoru samo pet dana nije silovana. Među licima koji su je silovali ista je navela optuženog Radića koji je silovao tri puta, Brekala koji je silovao zajedno sa Mihaljom i Dragana Šunjića. Svjedokinja AG je navela da su je Brekalo i Mihalj ubadali iglom i da joj je bilo loše. Takođe je isticala da je Mihalj podvodio drugim bojovnicima za novčanu nadoknadu. O posljedicama koje je ova svjedokinja imala zbog gotovo svakodnevnog silovanja agovorila je vještak neuropsihijatar Doc. dr. Alma Mehmedbašić- Bravo, koja je navela da ova svjedokinja pati od ... što je posljedica preživjelih dešavanja u Vojnom, te da više nije u stanju da o ovim događajima svjedoči pred sudom.

Svjedokinja J je silovana od strane Dragan Škobića koji je bio pripadnik Kažnjeničke bojne i kome je zapovjednik bio Marko Radić. Škobić je uveo u jednu kuću i naredio joj da nešto počisti, stim što je već znao kako se zove. Rekao joj je kako mu se svidjela njena slika koju je vidio. Prethodno svjedokinja je opisala da je ispitivao po dolasku u Vojno Marko Radić i da joj je tad uzeo tašnu i pregledao njene stvari. Molila je Škobića da to ne čini ali je on izvadio pištolj i rekao bolje ja nego njih još deset. Očigledno da svjedokinja J nije imala nikakvog izbora, bilo je jasno da nije imala nikakve zaštite, da nije slučajno odabrana. Vijeće smatra da je ista bila silovana, te da je tom prilikom bila bespomoćna i zastrašena

Svjedokinja C je silovao Damir Brekalo i vojnik po imenu Marko. Kada je bila na saslušanju kod Marka Radića isti joj je rekao da ima pravo balijsko ime. Prije silovanja kada su joj rekli da mora nešto uraditi tražila je potvrdu a Dragan Šunjić joj je kazao da nema nikakva prava i da se nalazi u samom paklu. Odvedena je kod Brekala i vojnika po imenu Marko. Molila ih jeda je ne siluju a oni su joj prijetili nožem kojeg su zaboli u sto. Nakon što se skinula tražili su od nje da se pred njima samozadovoljava. bila je jako preplašena i bojala se a oni su je gledali i smijali se. Tjerali su je i da konzumira alkohol. Potom su je uvukli u kuhinju i natjerali da njihov polni organ stavlja sebi u usta. Tu se zadržala dugo, a potom su je odveli u drugu kuću gdje je Marko išamarao bacio na krevet i reko joj da ih mora seksualno zadovoljiti. Zbog iznenadnog posla sve su prekinuli. Svjedokinja je istakla da se osjećala jadno i potišteno. Očigledno da je za takvo stanje imala i previše razloga. Po mišljenju Vijeća svjedokinja C je bila je silovana i tom prilikom fizički i psihički mučena od strane dvojice lica u dužem periodu tokom dana.

Svjedokinja AM je silovao Mirko Vračević najmanje tri puta. Svjedokinja je istakla da je to bilo više puta, da se tačan broj ne može sjetiti. Zbog još uvijek prisutnih neugodnosti koje je osjećala kad spominje taj događaj, svjedokinja se kratko izjašnjavala, očigledno želeći da razgovor o tom traje što kraće. Pri tome navela je da je Mirko sa sobom uvijek nosio oružje. Mjesto silovanja je bila prostorija u sklopu zatvora Vojno. Vrijeme silovanja je bilo uvijek noću. Mnog žene iz njene sobe su gledale kad je Mirko izvodi naveče, a potom istu vraća u sobu. Svjedokinja AM je u isto vrijeme muž bio zarobljenu logoru Vojno. Svjedokinja se nije smjela opirati. Osjećala se nemoćno, morala je pristati. Bila je ponižena. Po mišljenju Vijeća sve to očigledno ukazuje da je tokom višestrukih silovanja, u dužem vremenskom periodu bila izložena psihičkim traumama, te da je prilikom silovanja ista bila i mučena.

Svjedokinja B su silovali vojnicipo imenu Babo i Sergej, te Tomo Aničić i Dario Mihalj., ovaj događaj se desio u prostorijama policije i ista je silovana u jednom danu od sve četvorice

bojovnika HVO-a. Prethodno optuženi Šunjić Dragn je izveo iz sobe i sa vozilom došao do objekta gdje je silovana govoreći joj usput o jastučenju, čije značenje je shvatila na kraju kad je silovana. Prilikom silovanja molila je da joj to ne rade, Sergej je uzeo nož, stavio joj pod vrat i rekao da odluči ili ona ili djeca,. Morala se skinuti a potom je isti brutalno silovao s tim što je morala i da mu polni organ stavlja u usta. Posle Sergeja ušao je Dario Mihalj kome je sve isto morala raditi, posle njega izvjesni Babo, a posle Babe Tomo Aničić. Svi su ulazili jedan po jedan i sve je morala i oralno i vaginalno zadovoljiti. Šunjić je nakon toga vratio u sobu. Ovakvo silovanje od strane četvorice lica uz maltretiranje i prijetnju, kao i ponižavanje, po mišljenju Vijeća sadrži u sebi sve elemente djela mučenja.

Svjedokinju F su seksualno zlostavljali Damir Brekalao i Dario Sušac. Dovedena je u jednu prostoriju gdje je bilo više bojovnika koji su gledali porno film. Tad joj je Brekalo naredio da pođe sa njim u sobu. Rekao joj je da se skida pa kada je odbila izvadio je pištolj i rekao joj da će je ubiti da bi potom strgao sa nje majicu. Ponovo je rekla da neće, a on joj je udario šamar, nakon čega se onesvjestila. Kad je došla svijesti drugi vojnik Dario Sušac je rekao da je pusti njemu. Isti joj je naredio ponovo da se skine, što je odbila, a u tom momentu se pojavio jedan čovjek za koga je čula da se zove Stipe koji im je naredio da je puste. Iz iskaza ove svjedokinje proizilazi da ista nije bila silovana, ali je očito da su prema njoj preduzete radnje seksualnog nasilja. Zbog takvog nasilja svjedokinja F je izgubila i svijest, što jasno ukazuje na njenu psihičku traumu i intenzitet patnje koji je bio očigledan. Iz svih tih razloga Vijeće smatra da je ista prilikom seksualnog nasilja i mučena.

Na osnovu izvedenih dokaza posmatrajući iste radnje kroz široki i rasprostranjeni napad na civile Musimane u opštini Mostar, kao i kroz progon Bošnjaka na političkoj, etničkoj i vjerskoj osnovi, svjeto učestvujući u njemu, optuženi su počinili krivična djela silovanja i seksualnog nasilja zajedno sa djelom mučenja iz člana 172. stav 1. tačka g) i f) KZ BiH. Sud zaključuje da su kumulativne osude za silovanje i mučenje koje su zasnovane na istovjetnom ponašanju dozvoljene jer svaka od krivičnih radnji sadrži poseban clemenat koji zahtijeva činjenični dokaz koji druga radnja ne zahtijeva. Konkretno za silovanje je seksualna penetracija, a za mučenje zabranjena namjera. Radnje silovanja oštećenih svjedokinja „X“, „L“, „A“, „E“, „D“, „AG“, „C“, „J“, „B“, „AM“ i „F“ takođe ispunjavaju zakonske uslove mučenja iz člana 172. stav 1. tačka f) KZ BiH, s obzirom da su po mišljenju suda, radnje silovanja prouzrokovale teške fizičke i psihičke boli i patnju žrtava. Ista djela su počinjena svjesno i sa zabranjenom namjerom, tj. diskriminacijom na osnovu nacionalnosti žrtava koje su sve bile muslimanke. Žrtve su protivzakonito uhapšene u svojim stanovima u zapadnom Mostaru, dovedene do mjesta Vojno i sve samo zato što su bile druge nacionalnosti u odnosu na optužene. Sve ove žene su bile žrtve nasilja samo zato što nisu bile hrvatske nacionalnosti

Iz ovog pregleda se vidi da su svi optuženi vršili djela silovanja, a pojedini i seksualnog nasilja nad ženama koje su boravile u Vojnu. Stoga su isti počinili nekih djela, stim da su pojedina silovanja i seksualna mučenja vršili i drugi pripadnici udruženog zločinačkog poduhvata. Optuženi su bili upoznati sa svim nedozvoljenim radnjama ostalih lica koja su činila djelo silovanja, kao i ciljevima zbog kojih su navedene svjedokinje bile silovane, isti su htjeli taj ishod. Obzirom da je Vijeće zaključilo da silovanja i seksualna nasilja predstavljaju i njihovo mučenje, umišljaj optuženih je takođe obuhvatao i takvu implikaciju radnje.

Mučenje i druga nečovječna djela

a) elementi djela mučenje

Prema definiciji iz člana 172. stav 2. tačka f) KZ BiH, mučenje, u značenju iz člana 172. stav 1. tačka f), „jest namjerno nanošenje snažnog tjelesnog ili duševnog bola ili patnje osobi zadržanoj od strane optuženog ili pod nadzorom optuženog, uzimajući bol ili patnju koja je posljedica isključivo izvršenja zakonitih sankcija.“ Prema tome, konkretno nabrojani elementi krivičnog djela mučenja u skladu sa članom 172 stav 2. tačka f) su:

- 1) namjerno nanošenje;
- 2) snažnog tjelesnog ili duševnog bola ili patnje; i
- 3) osobi zadržanoj od strane optuženog ili pod nadzorom optuženog

Vijeće napominje da se ovi elementi razlikuju od elemenata mučenja u međunarodnom običajnom pravu na način definisan u praksi MKSJ-a i MKSR-a, u vrijeme izvršenja navodnih krivičnih djela iz ovog postupka. Konkretno, prema međunarodnom običajnom pravu, neophodan je još jedan element prema kojem inkriminisana radnja mora imati za cilj iznuđivanje informacija ili priznanja, kažnjavanje, zastrašivanje ili vršenje pritiska na žrtvu ili treću osobu, ili diskriminacija, iz bilo kog razloga, žrtve ili treće osobe .

Ovaj dodatni element kojeg je utvrdio MKSJ, uslov „zabranjene svrhe“, nije sadržan u definiciji mučenja iz člana 172. stav 2. tačka f). Nalazeći, da ni sudski presedani ni konvencionalno pravo ne daju dovoljno preciznu definiciju krivičnog djela mučenja kao kršenja međunarodnog humanitarnog prava, primjenjujući član 2, 3. i 5. Statuta MKSJ-a, te član 3. i 4. Statuta MKSR-a, pretresna vijeća MKSJ-a i MKSR-a konsultovala su međunarodne konvencije o ljudskim pravima da bi utvrdili pravne elemente mučenja prema međunarodnom običajnom pravu. Konkretno, pretresna vijeća su zaključila da član 1. Konvencije o mučenju uveliko održava međunarodno običajno pravo. Pretresno vijeće u predmetu Čelebići napominje da definicija iz člana 1. Konvencije o mučenju uključuje definiciju iz Deklaracije o mučenju i predstavlja izvor definicije u Međuameričkoj konvenciji o mučenju, te stoga odražava konsenzus koji je odlika međunarodnog običajnog prava. Pretresno vijeće u predmetu Furundžija dalje potkrepljuje svoj zaključak napomenom da je Deklaraciju o mučenju Generalna skupština UN-a usvojila konsenzusom, da Konvencija o mučenju sadrži sve nužne elemente koji su implicite sadržani u opštim konvencionalnim zabranama mučenja, te da je definiciju iz Konvencije o mučenju primijenio Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija, a usvojio je Evropski sud za ljudska prava („Evropski sud“) i Komisija za ljudska prava Ujedinjenih nacija. Cijeneći zaključak Pretresnog vijeća, Žalbeno vijeće u predmetu Furundžija se složilo i našlo da „definicija iznesena u članu 1. (Konvencije o mučenju) odražava međunarodno običajno pravo.“ Nakon što je razmotrilo gore pomenute konvencionalne definicije, te definiciju mučenja iz Evropske konvencije o

ljudskim pravima (“Evropska konvencija”), Pretresno vijeće u predmetu Kunarac se složilo da bi s tim u vezi “trebalo prihvatiti da Konvencija o mučenju predstavlja status međunarodnog običajnog prava”.

Pošto je konsultovalo odgovarajuće instrumente i sudsku praksu, Vijeće takođe, zaključuje da bi se trebalo smatrati da Konvencija o mučenju odražava međunarodno običajno pravo u vezi sa krivičnim djelom mučenja u datom vremenskom periodu. Konkretno, u pogledu elementa „zabranjene svrhe“, Vijeće takođe, smatra da Komentar MKCK-a uz član 147. Ženevske konvencije o zaštiti civila za vrijeme rata (“IV Ženevska konvencija”), predstavlja uvjerljiv autoritet u pogledu važnosti ovog elementa za krivično djelo mučenja. Komentar MKCK-a se više bavi ciljevima nego težinom samog djela mučenja i naglašava da “ono što je važno nije toliko bol kao takav, nego svrha zbog koje je nanesen”. Što se tiče konkretnih „zabranjenih svrha“ kao uslova za krivično djelo mučenja, Vijeće zaključuje da svrhe navedene u Konvenciji o mučenju takođe predstavljaju međunarodno običajno pravo, te da su dovoljne za potrebe ovog postupka. Vijeće takođe napominje da zabranjena svrha ne mora biti jedina ili glavna svrha, već je dovoljno da predstavlja dio motivacije koja stoji iza datog ponašanja .

U skladu s tim, primijenjujući član 172. stav 1. tačka f) KZ BiH na činjenice utvrđene u ovom postupku, Vijeće zaključuje da, pored konkretno nabrojanih elemenata iz člana 172. stav 1, tačka f) KZ BiH koji su dokazani izvan sumnje, dokazima se dalje utvrđuje da su djela ili propusti počinjeni u cilju zabranjene svrhe .

Elementom patnje iz člana 172. stav 2. tačka f) KZ BiH, propisuje se da se mora raditi o „snažnom“ bolu ili patnji, standard koji je nužno neprecizan i zavisao od konteksta. Konkretno, definicija mučenja kao djela koje nanosi „snažan“ bol i patnju mora se uporediti sa manjim zločinima nehumanog postupanja, okrutnog postupanja i drugih nehumanih djela kod kojih je obavezan „teški“ bol ili patnja. Mada je nemoguće utvrditi tačnu granicu između „snažnog“ i „teškog“ bola i patnje, ipak je jasno da je naziv mučenje rezervisan za ograničeniju, goru podgrupu nečovječnih djela. Snagu bola ili patnje treba razmatrati i objektivno i subjektivno u svjetlu svih okolnosti djela. Pretresno vijeće u predmetu Krnojelac utvrdilo je sljedeća, ali ne i konačna, objektivna pitanja: „priroda i kontekst nanošenja bola, predumišljaj i institucionalizacija maltretiranja, način i korištene metode položaj inferiornosti žrtve“ i „u smislu da je pojedinac maltretiran tokom dužeg vremenskog perioda, ili da je on ili ona bio izložen ponovljenim ili različitim oblicima maltretiranja, težinu djela treba u cjelini u smislu da se može pokazati da su ovaj duži period i ponavljanje djela međusobno povezani, da prate određeni obrazac ili da su usmjereni na isti zabranjeni cilj.” Slično tome, Pretresno vijeće u predmetu Kvočka prepoznaje da subjektivne, pojedinačne okolnosti žrtve treba uzeti u obzir prilikom procjene težine bola ili patnje: „fizičke i psihicke posljedice koje je takvo postupanje ostavilo na određenu žrtvu i u nekim slučajevima, faktori kao što su dob i pol žrtve ili njeno zdravstveno stanje.“ Nanošenje trajne povrede nije nužno da bi neko djelo nanijelo dovoljno snažan bol ili patnju da bi se smatralo mučenjem. Komisija za ljudska prava je takođe zaključila da psihičko mučenje obuhvata prijetnje odsjecanjem tjelesnih ekstremiteta. Član 3. Evropske konvencije propisuje da „niko ne smije biti podvrgnut mučenju, ili nečovječnom ili ponižavajućem

postupanju ili kažnjavanju“. Evropski sud je zaključio da „posebna stigma „mučenja“ (se samo pripisuje) namjernom nečovječnom postupanju koje uzrokuje izuzetno tešku i okrutnu patnju.“ Sud je zaključio da čitav niz različitih oblika maltretiranja doseže nivo mučenja, uključujući: vješanje za ruke vezane na ledima žrtve („palestinsko vješanje“), Aksoy; ponavljano udaranje pesnicama, šutanje nogama i udaranje predmetima, traženje da oralano zadovolji policajca muškog pola prije nego što je na njega urinirano, prijetnja plamenikom i potom špricom; primjena „falake“ („falange“) i prelom prsne kosti; elektro- šokovi, tretman vreloom i hladnom vodom, udarci u glavu i psihološki pritisak .

b) Elementi drugih nečovjećnih djela

Elementi radnje “drugih nečovjećnih djela” kao zločina protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tacka k) KZ BiH su:

- 1) djela moraju po prirodi biti slična djelima koja su konkretno nabrojana u članu 172. stav 1. tacka a)(1);
- 2) djela moraju uzrokovati velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušenja zdravlja; i
- 3) djela moraju biti učinjena u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne povrede.

Pravna pitanja koja su prethodno obrazložena u vezi sa nečovječnim djelima jednako se odnose i na analizu koju je Vijeće izvršilo u pogledu navoda i činjenica iz ove tačke.

Nehumani životni uslovi mogu uzrokovati dovoljno patnje ili povreda i mogu biti dovoljno teški da po stepenu težine predstavljaju druge oblike nečovjećnih djela kao što je zločin protiv čovječnosti. MKSJ je zaključio i u predmetu Krnojelac i u predmetu Kvočka da nehumani životni uslovi mogu predstavljati zločin drugih nečovjećnih djela kao što je zločin protiv čovječnosti. Što se tiče drugih djela predviđenih članom 172. stav 1. tačka k) KZ BiH, ključno pitanje je da li su djela slična po težini krivičnim djelima koja su konkretno nabrojana u tom članu i da li su djela prouzrokovala ozbiljnu povredu ili veliku patnju.

Mucenje svjedoka “AI”

Tačka 3. Radić, 9. Šunjić, 15. Brekalo, 24 Vračević)

Svjedok “AI” je u svom iskazu naveo da je uhapšen 02.09.1993. god. u svom stanu u Mostaru zajedno sa ženom, kćerkom od šest godina, ocem i puncem. Uhapsili su ih pripadnici Bjelopoljske bojne HVO-a od kojih je dobro poznao Ivicu Kolobaru i lice koje zna da se zove Tinjak. Odvežen je prvo na lokalitet Đubrana gdje su mu Kolobara i Tinjak tražili pare, pa kad je rekao da nema para onda su ga poslali da od ostalih zatvorenika prikupi sve što imaju. Iz Đubrana su po mraku došli u Vojno, gdje su ih dočekali Mario Mihalj i Dragan Šunjić koji su im rekli „dobro došli u pakao malo ko će od vas izaći odavde“. Svjedok je zatim izjavio da je odveden na ispitivanje tu su ga tukli Mario Mihalj i optuženi Šunjić i to rukama, nogama i jednom palicom, a jedan vojnik HVO-a mu je stavljao pištolj u usta. U tom trenutku je mislio da je sve gotovo i

da je svemu kraj. To premlaćivanje je trajalo dvadeset minuta. Zadobio je puno povreda za vrijeme boravka u zatvoru Vojno i svaki dan je bilo sve teže i teže. Osim ovog premlaćivanje svjedok je izjavio da su ga jedne prilike izveli ispred garaže i zajedno sa Kajtažom ponovo tukli tako da od tog premlaćivanja nije mogao ustati, boljela su ga usta, glava, krvario je iz nosa. Zdravstvenu zaštitu nije tražio niti je istu mogao dobiti. Svjedok je potom izjavio da je u Vojnom boravio u jednoj garaži te da su vođeni da rade, a po povratku u garažu su ih redovito premlaćivali, te se sijeća jednog događaja kad su im naredili da udaraju glavom u limena vrata i to su morali raditi nekoliko puta. Još jedan događaj za ovoga svjedoka je ostao upečatljiv, a to je bilo jedne večeri kad su u garažu u kojoj su oni boravili sa baterijom u ruci ušli Mario Mihalj i Dragan Šunjić, udarali su koga su stigli, a prije toga su pitali ko je iz Vrapčića i tad su svjedoka tako premlatili da su mu slomili nekoliko rebara. Tad je pretučen i njegov otac koji je posle izlaska iz zatvora umro. Njega su tad tukli Mihalj i Šunjić, stim da je bilo još lica koji su ga tada tukli, a koje ne poznaje. Tad su mu naredili da legne na pod i udarali ga čizmama. Od svih premlaćivanje svjedok je izjavio da je za njega najgore bilo kad je jednu večer došao stražar po imenu Mirko koji ga je odveo u kuću gdje su bili Mario i Dragan i tad je pomislio da je kraj svega. Vezali su mu ruke žicom i proizvodili struju, a to je radio Mario, dok je Dragan skakao po njemu. Ti elektrošokovi za njega su bili vječnost, sekunda je bila kao godina.

Svjedokinja AG koja je supruga svjedoka AI je u svom iskazu, koji je pročitao na glavnom pretresu potvrdila da je u zatvor Vojno odvedena zajedno sa suprugom, kao i sa ostalom porodicom. Navodi da su njenog supruga držali u garaži. Jednog dana stražar Kuna joj je dozvolio da ga vidi. Nije mogao da stoji na nogama jer su ga mučili strujom. Takođe su ga pretukli pa mu je sedam rebara bilo polomljeno. Ti prelomi nisu zarasli kako treba, jer mu u Vojnom nije pružena nikakava ljekarska njega.

Svjedok Ramiz Bebanić je u svom iskazu naveo da je po dolasku u Vojno smješten u garaži gdje je zatekao oko desetak pritvorenika. Isti svjedok navodi da su ovi pritvorenici bili u jednom stanju, nisu bili registrovani kod Crvenog krsta pa su sa njima mogli raditi šta su htjeli. Među tom grupom bio je i zaštićeni svjedok AI.

Svjedok Zulfo Humačkić je rekao da je po dolasku bio smješten u garažu. U garaži su zatekli 10 do 15 pritvorenika koji su bili u teškom stanju. Bili su neishranjeni, povrijeđeni, izubijani od udaraca, na njima je vidio povrede glave, krvavac podlive. U logoru je ostao 10 dana.

Svjedok Aziz Suljević je u svom iskazu naveo da su jedne prilike u garažu ušli Mihalj i Šunjić sa baterijom u ruci, u kom momentu su svi morali ustati, te da su tražili da tuku krupnije ljude. Takođe, isti svjedok navodi da je tada Mihalj od pritvorenika tražio da udaraju glavom od zida i vrata te da su svi pritvorenici tu večer morali udarati glavom od zida. Svjedok ističe da je tom prilikom premlaćen od Mihalja.

Svjedok Mačković Ramiz je naveo događaj iz garaže kad im je Mario Mihalj naredio da se poredaju i da se izmaknu na jedan korak od zida u garaži, da stave ruke na leđa i udaraju glavama o zid. Morali su tako jako udarati dok ne bi razbili glave. Ako to ne bi

uspjeli tad su ih vojnici HVO-a hvatali za kose i udarali glavama o zid. Tad ih je bilo oko 35 u garaži koji su morali udarati glavom od zid. Osim Mihalja tu je u garaži tom prilikom bio i Dragan Šunjić.

Svjedok 153 je naveo da poznaje osobu pod pseudonimom AI i da je isti bio sa njim u logoru. Ističe da su tada i drugi pritvorenici bili izloženi elektro šokovima, ali da ne zna koji. Zajedno sa svjedokom AI je napustio logor Vojno.

Uvidom u Nalaz i mišljenje specijaliste, koji je sačinjen od strane Regionalnog medicinskog centra „Dr. Safet Mujić“ Mostar, Sekundarna zdravstvena zaštita dana 13.09.1996. godine se vidi da je svjedok AI imao frakture rebara od I-V, sin i od IV do VII dex. Takođe, uvidom u Nalaze i mišljenja za svjedoka AI koji je izdat od Neuropsihijatrijske službe RMC „Dr. Safet Mujić“ se vidi da je isti u toku 1996. godine imao dijagnozu fobici anksiozni poremećaj.

Vijeće je prihvatilo iskaz svjedoka AI kao uvjerljiv i pouzdan, budući da je isti u saglasnosti sa iskazima ostalih navedenih svjedoka, kao i sa materijalnim dokazima. Premlaćivanja po dolasku u Vojno prilikom ispitivanja u prostoriji gdje su bili Mihalj i Šunjić su navedena i od drugih svjedoka Tužilaštva (Saja Ćorić, svjedokinja J i D, Ramiz Mačković, svjedok AD koji je naveo da ga je Mihalj po dolasku tukao palicom) tako da je po mišljenju Vijeća vjerodostojan ikaz svjedoka AI da je i on premlaćen po dolasku u zatvor. Takođe i događaj koji opisuje svjedok AI vezano za udaranje zatvorenika koji su bili u garaži u zid i vrata garaže su opisali svjedoci Ramiz Mačković i Aziz Suljević, koji su izjavili da su i drugi zatvorenici to morali raditi i da su mnogim glave bile krvave. Premlaćivanje svjedoka AI u garaži kad su mu slomljena rebra potvrdila je svjedokinja AG, a takođe i iz medicinske dokumentacije koja glasi na ime svjedoka AI se vidi da je imao prelom rebara. Priključivanje na struju svjedoka AI je potvrđeno od svjedokinje AG, s tim da su i drugi svjedoci Tužilaštva navodili da su mučeni na isti način (Saja Ćorić, svjedok 153) tako da se očigledno radi o jednoj metodi mučenja koja se upotrebljavala u Vojnu. Na osnovu svega, imajući u vidu da je svjedok AI maltretiran tokom dužeg vremenskog perioda, da je bio izložen ponovljenim i različitim oblicima maltretiranja, među kojima su i elektro šokovi, kao i posljedice koje je svjedok zadobio (prelom rebara i anksiozni poremećaj), Vijeće smatra da su svjedoku AI tokom boravka u zatvoru Vojno od strane osoblja zatvora, među kojima je i optuženi Dragan Šunjić, nančeni snažni tjelesni i duševni bolovi i patnje, da se sve ovo dešavalo u vrijeme kad je svjedok AI bio u zatvoru Vojno pod njihovim nadzorom, a da je postojala jasna namjera da se istom nanese što snažniji tjelesni i duševni bolovi, te da što jače pati. Cilj ovih radnji je bio diskriminacija zbog nacionalne pripadnosti. Stoga je Vijeće ove radnje kvalifikovalo kao krivično djelo mučenja iz člana 172. stav 1. tacka f) KZ BiH

Mučenje svjedok “153”

(Tačka 3 Radić, 9. Šunjić, 15. Brekalo i 24 Vračević)

Svjedok je uhapšen 15.08.1993. godine u Mostaru i odveden u logor Vojno. Svjedok je tad ima samo 16 godina, a sa njim je uhapšena njegova majka i mlađi brat koji je imao

6 godina. Uhapsili su ih vojnici HVO-a. Sijeća se da su bila njih četvorica, Kolobara nadimak Ivek, Jež, Ćorić i Tihak. Kolobaru je znao od prije, ime mu je već bilo poznato prije uhapšenja. Za imena ostale trojice je saznao dok je boravio u zatočeništvu. Svjedoku je takođe poznato da su ti vojnici bili pripadnici Bjelopoljske brigade HVO-a. To mu je poznato jer ih je vidao prije nego su ga uhapsili. Iz stana su odvedeni preko Đubrana u logor Vojno, prebačeni su sa malim zastavinim kombijem zajedno sa još nekim familijama. Svjedoku je poznato da je u Vojnom Mario Mihalj bio zapovjednik logora, a Dragan Šunjić kojega zna po nadimku „Petarda“ je bio dozapovjednik. Svjedoka su prvi dan u zatvoru Vojnu dočekali Mario Mihalj i njegov zamjenik Dragan Šunjić. Izjavio je da je taj prvi dan prilikom predstavljanja i ispitivanja dobio jedan udarac i šamar od Maria Mihalja a da je tu bio prisutan i optuženi Šunjić. Smješten je u garažu, gdje je ostao oko mjesec i po dana do dva mjeseca Mirka Vračevića je tu svakodnevno viđao. Svjedok je za vrijeme boravka u vojnom nekoliko puta premlaćen, a kao posljedici tih premlaćivanja imao je potres mozga i oštećenje sluha. Svjedok 153 ističe da je jednog dana nakon što je Mirko Vračević iz garaže odveo Arifa Omanovića koji je doveden sav izobličen od batina, Mirko Vračević je po nalogu Mihalja došao i po njega i odveo ga kod Maria Mihalja. Svjedok je otišao i u jednoj prostoriji, koja je bila prazna, dočekao ga Mario, naredio mu da se skine do pojasa i tad je počelo premlaćivanje koje je trajalo dva sata. To premlaćivanje je trajalo oko 2 sata. Prilikom tog premlaćivanja svjedok je na početku uspijevaao izdržati sve udarce na nogama što je razljutilo Maria koji je potom nastavio tući svjedoka koji je usljed tih udaraca pao na pod. Nakon toga pustio ga je uz napomenu da je koristio dvije palice policijske palice, crnu i bijelu, dio garniše i dršku od nekog alata i da ga je sa svim tim tukao. Poslije tog batinanja svjedoka je Mirko Vračević odveo u garažu, kad je svjedok izgubio svijest. Tada su svjedoku drugi zatvorenici pritekli u pomoć jer je bio obliven krvlju. Od bolova se nije mogao micati, namjestili su ga da se ne uguši u balama i krvi. Druga situacija je bila kad je Mario Mihalj svjedoka priključivao na struju. Tad su bili prisutni pored Maria i optuženi Dragan Šunjić i Mirko Vračević. Svjedoka su doveli u jednu prostoriju u kojoj je Dragan Šunjić već svirao gitaru, a Mario je rekao svjedoku „sad ćeš malo da pjevaš“. U prostoriji je bio neki kabal kojim su spojili svjedokove prste i počeli uključivati i isključivati struju, podvrgavajući ga na taj način elektro šokovima. Osim tih elektrošokova svjedoka je te prilike Mirko Vračević nekoliko puta ubadao bajonetom. Za to vrijeme Dragan Šunjić se ismijavao njegovim mukama i svirao gitaru. Svjedoku nije poznato koliko je sve to trajalo, ali za njega je to bila viječnost. Osim ovih premlaćivanja svjedok je još dva puta premlaćen jednom ispred garaže kad su nosili hranu. Mario je naredio njemu i još dvojici pritvorenika da rade sklekovce, potom im je rekao da ustanu, da bi ga zatim Mario dva puta udario od čega je pao. Tada se Mihalj zaletio i udario ga nogom u bradu, od čega mu je glava udarila u štanglu, pa je tad doživio potres mozga. Svjedok je premlaćen od strane Maria Mihalja dok je čistio WC kad mu je Mario naredio da mu kaže „gospodine zapovjedniče vi ste ustaša“ što je svjedok morao učiniti jer mu je zaprijetio da će ga u suprotnom ubiti, da bi ga potom Mario dobro premlatio jer je uvrijedio zapovjednika. Bilo je tu još svakodnevnih premlaćivanja. Dolazili bi u garažu i tukli ih. Nikada nije dobio nikakvu medicinsku pomoć. Svjedok 153 ističe da su i drugi pritvorenici bili izloženi elektro šokovima, ali se ne sijeća koji. U Vojnom je vidi 4-5 puta Marka Radića, od toga dva puta kad je dolazio u komandu kod Mihalja, a par puta kad je nosio hranu na front, pošto je tada

morao proći pored njegove komande. Jednom je Marko Radić kod Mihalja došao zajedno sa Emirom Brekalom. Emira Brekala je vidao oko 5-6 puta. Jednom prilikom je tražio od njega da jednom zatvoreniku odgrize uho, što nije učinio. Dragana Šunjića je vidao svakodnevno. Dok je bio u Vojnom jedne prilike mu je naredeno da zajedno sa Arifom Omanovicem pokažu pred pritvoreniciima koji su došli svoje povrede, da vide šta ih čeka. Tad je jedva skinuo majicu, tijelo mu je bilo modro, glava otekla. Arif je bio u još gorem stanju. Iz Vojnog je pušten krajem septembra 1993. godine, kad su svi muškarci odvedeni a Heliodrom.

Svjedok 151 je u svom iskazu naveo da je po dolasku u Vojno bio dočekan od strane Dragana Šunjića i Marija Mihalja. Tad su pred njih doveli dva zatvorenika od kojih je jedan bio Arif Omanović, a drugi svjedok 153. Vidio je da su bili modri od udaraca, a njima su tada rekli da će biti svi kao oni ako ne budu poštovali naređenja.

Svjedok Handžar Azer koji je u Vojno došao u drugoj polovini avgusta izjavio je da je po dolasku bio dočekan od strane Mihalja i Dragana Šunjića, te da su tad pred njih doveli 2-3 zatvorenika i naredili im da se zagnu kako bi im vidjeli modrice po tijelu. Takođe, su im tada rekli da znaju šta ih čeka ako ne budu slušali. Ti ljudi su bili dobro premlaćeni. Svjedok izjavi da nije saznao imena tih zatvorenika. U Vojnom je proveo 11 dana.

Svjedokinja E kojoj je sin svjedok 153 u svom iskazu je navela da ona lično nije bila fizičkih zlostaljanja, ali jeste njen sin i ostale žene. Svjedokinja E je bila kao i sve žene u zatvoru Vojno odvojena od muškaraca, pa je sina vidjela jedne prilike prije same razmjene. Vidjela je da je imao razbijeno čelo i da je imao veliku ranu na istom, a on je u tom momentu zaklanjao glavu rukom da se te povrede ne vide.

Svjedokinja F ističe da je vidjela kad je sin od svjedokinje E pred stajem zatvorenika zagrtao majicu, te da je tom prilikom vidjela masnice po njegovim leđima od čega joj se krv zaledila.

Vijeće je prihvatilo iskaz svjedoka 153 kao uvjerljiv i pouzdan, budući da je isti u saglasnosti sa iskazima ostalih navedenih svjedoka. Premlaćivanja po dolasku u Vojno prilikom dočeka i ispitivanja gdje su bili Mihalj i Šunjić su navedena i od drugih svjedoka Tužilaštva (Saja Ćorić, svjedokinja J i D, svjedok AI, Ramiz Mačković, svjedok AD koji je naveo da ga je Mihalj po dolasku tukao palicom) tako da je po mišljenju Vijeća vjerodostojan iskaz svjedoka 153 da je i on premlaćen po dolasku u zatvor. Vijeće je takođe, prihvatilo iskaz svjedoka 153 da je jedne prilike bio podvrgnut elektro šokovima, s obzirom da je taj iskaz dat uvjerljivo, sa mnogo detalja, na način koji ukazuje da je svjedok taj događaj lično preživio. Osim toga priključivanje na struju kao jedan od metoda mučenja pritvorenika u zatvoru Vojno je naveden i od strane drugih svjedoka Tužilaštva koji su istakli da su mučeni na isti način (Saja Ćorić, svjedok AI) tako da se očigledno radi o načinu mučenja koje se upotrebljavalo u Vojnu. Ostala maltretiranja i premlaćivanja svjedoka u zatvoru Vojno, koja su izazvala brojne povrede su dokazana putem svjedoka 151, Handžar Azera i svjedokinje F koji svjedoci su saglasno izjavili da su vidjeli svjedoka 153 kada se skidao pred novodovđenim

prিতvoreniciima, te da su tada po njegovom tijelu vidjeli brojne povrede. Na osnovu svega, imajući u vidu da je svjedok 153 maltretiran tokom dužeg vremenskog perioda, da je bio izložen ponovljenim i različitim oblicima maltretiranja, među kojima su i elektro šokovi, kao i posljedice koje je svjedok zadobio, a to su brojne povrede po tijelu, Vijeće smatra da su svjedoku 153 tokom boravka u zatvoru Vojno, dok je bio pod nadzorom optuženih, nanešeni snažni tjelesni i duševni bolovi i patnje, a da je tom prilikom postojala jasna namjera da se istom nanese što snažniji tjelesni i duševni bolovi, te da što jače pati. Cilj ovog premlaćivanja i mučenja je bio zastrašivanje ostalih pritvorenika kao i diskriminacija svjedoka 153 zbog nacionalne pripadnosti. Stoga je Vijeće ove radnje kvalifikovalo kao krivično djelo mučenja iz člana 172. stav 1. tačka f) KZ BiH.

Zlostavljanje Envera Tihaka,

(tačka 3. Radić, 9. Šunjić, 15. Brekalo, 24. Vračević)

Svjedok Saja Ćorić je tokom ispitivanja izjavila da je na lokalitetu Avenije u Mostaru uhapšeni Zejna i Enver Tihak, te da su zajedno sa ostalim preko lokaliteta Đubrana prebačeni do mjesta Vojno gdje su ih zatvorili. Na dočeku u Vojnu bili su Mirko Vračević, Mihalj i Dragan Šunjić. Mihalj im je rekao „Dobro došli u pakao“. Tad su se svi morali predstavljati. Ko se nije „ispravno“ predstavio dobio bi udarce, a tukao ih je najviše Mario Mihalj. Svjedokinja je izjavila da je te prilike teško pretučen Enver Tihak, koji je bio sav krvav. Kad su ga uveli u prostoriju, čula se muzika, a potom su se čuli jauči i krikovi od strane Envera. Kad je svjedokinja ušla u sobu za ispitivanje, vidjela je da su u istoj Mihalj, Dragan Šunjić, Dario Sušac i još jedan vojnik.

Svjedokinja „J“ je u svom iskazu je navela da su se među uhapšenim osobama nalazili Zejna i Enver Tihak, te da su kamionom prebačeni u Vojno. Po dolasku u Vojno rečeno im je „dobro došli u pakao“, a tada su ih počeli ispitivati. Prvi je ušao u prostoriju za ispitivanje Enver Tihak. Kad se pojavio iz te sobe Enver je bio sav krvav, krv je tekla iz usta, košulja je bila sva krvava. Nakon što su vidjeli Envera bili su preplašeni jer je slijedilo i ispitivanje ostalih. Svjedok je izjavio da je tad bio u prostoriji Mario Mihalj, Dragan Šunjić, Marko Radić i Dario Sušac.

Svjedokinja „D“ je takode izjavila da su među uhapšenim bili Zejna i Enver Tihak, te da su skupa sa ostalim civilima prebačeni sa jednim autom, koje je imalo ceradu, preko mjesta Đubrani do naselja Vojno. U Vojnom su ih dočekali Mihalj, Dragan Šunjić i Mirko Vračević. Mihalj je tad rekao „dobro došli u pakao“ Svi civili su ispitivani u komandi Maria Mihalja, a prvi među njima je bio Enver Tihak kojega su tom prilikom dobro premlatili. Za vrijeme boravka Envera Tihaka u prostoriji za ispitivanje, čula je kak jauče Enver Tihak, tukli su ga, a istog je vidjela kad je izašao, bio je sav krvav. Kad je svjedokinja D ušla u prostoriju za ispitivanje vidjela je da su u istoj Mihalj i Dragan Šunjić.

Na osnovu iskaza gore navedenih svjedoka koje sud prihvatio kao vjerodostojne pošto su međusobno potpuno saglasni, Vijeće je utvrdilo da je odmah po dolasku u zatvor

Vojno došlo do premlaćivanja pritvorenog lica Tihak Envera, koji je tom prilikom zadobio vidljive povrede. Ovo prebijanje je izvršeno u zgradi komande zatvora Vojno, u prostoriji gdje se vršilo ispitivanje. Prilikom dolaska u Vojno na dočeku su bili optuženi Šunjić i Vračević, dok je u prostoriji gdje su ispitivani te večeri od optuženih bio Dragan Šunjić. Svi svjedoci su vidjeli kada je Tihak ušao u prostoriju gdje se vršilo ispitivanje, te da su se tada čuli krici i jauci od strane Tihaka. Takođe, svi svjedoci su potvrdili da u momentu kada je Tihak izašao iz sobe da je bio sav krvav. Svjedokinja J je izjavila da mu je krv tekla niz usta, a da mu je košulj bila krvava.

Vijeće smatra da je ovim radnjama Enveru Tihaku nanešena ozbiljna fizička povreda i da su mu nanesene velike patnje. S obzirom da je ova radnja počinjena prema ovom licu jednom, te da je u toku trajanja ovog nasilja isti zbog bolova jaukao i ispuštao krike, te da su mu povrede bile vidljive po licu, to sud smatra da su iste radnje počinjene u namjeri nanošenja velike patnje i ozbiljne fizičke povrede. Po mišljenju Vijeća ova radnja je bila namjerna, potpuno smišljena, pošto su počinioci iste odmah na početku dali do znanja da su pritvorenici došli u pakao. Istom radnjom je nanešena teška tjelesna povreda, što se može zaljučiti po obimnosti krvi, kao i činjenici da je Tihak bio sav krvav. Velika patnja je utvrđena imajući u vidu da je to premlaćivanje očigledno bilo veoma bolno, pošto je Tihak pri tom premlaćivanju ispuštao krike i jaukao. Pri tome jačina nanese boli i patnje nije po mišljenju vijeća bila dovoljna da bi te radnje predstavljale mučenje. Vijeće je imalo na umu da prag nanesenih povreda i patnje kod nečovječnih djela je manji od povreda i patnje potrebne da bi se krivичno djelo okvalifikovalo kao mučenje. Stoga Vijeće smatra da je ovim radnjama počinjeno djelo druga nečovječna djela iz člana 172. stav 1. tačka k) KZ BiH.

Zlostavljanje Zejne Tihak

(Tačka 3 Radić, tačka 15 Brekalo, tač. 24. Vračević)

Svjedokinja „J“ je izjavila da su jedan dan u sobi gdje su boravile zatvorenice Mario Mihalj i Dragan Šunjić zapalili džemper Zejne Tihak, koja je tad počela da gori, a usljed dima počeli su se i gušiti jer im nisu dozvolili da ugase vatru. Te prilike Mario i Dragan nisu imali nikakav razloga da zapale Zejin džemper nego je to samo bila njihova mržnja prema svim zatvorenicima koji su bili Muslimani. Svjedokinja „C“ je izjavila da je vidila zlostavljanje Zejne od strane stražara Mirka, cijeg se tačno prezimena ne sjećá. Kad mu je Zejna tražila cigaru Mirko je počeo da vrišti na nju, prema Zejni je uperio pušku i tako sa uperenom puškom gurao je vani iz sobe.

Ovaj događaj je je opisala u svojoj izjavi i svjedokinja Saja Ćorić koja je navela da je Vračević u momentu kada ga je Zejna Tihak pitala da li ima da joj da cigaru, počeo Zejnu tući kundakom od puške, zbog čega je Zajna pala, a da je tada ona misli podigla svjedokinja K.

Svjedokinja K je u istrazi opisala ovaj događaj i rekla da je Mirko Vračević jedne prilike kundakom puške i nogama premlatio Tihak Zejnu. Ista svjedokinja koja je bila zajedno u sobi sa Tihak Zejnom je navela da je Mario Mihalj jednom zapalio džemper

jedne žene u sobi i bacio na deke koje su počele da gore, što je stvorilo veliki dim. Počele su se gušiti i tražiti način da izađu, a jedna žene je uspjela da ugasi vatru.

Svjedokinja B je navela da je Mirko Vračević ušao u sobu i izveo nju, Zejnu Tihak i Emicu Ćurić pred ulaz kuće, gdje je donio krvave deke iz garaže. Tom prilikom je držao tandžaru u ruci i rekao im da maraju oprati ove deke, a ako to ne učine možda će neko drugi prati njihovu krv.

Na osnovu iskaza navedenih svjedoka proizilazi da je pritvorenica Zejna Tihak u toku boravka u zatvoru Vojno zastrašivana i da je prema istoj vršeno nasilje. Sud nije utvrdio da je optuženi Šunjić lično bio u sobi kad je Mihalj zapalio džemper od Zejne, pošto tu činjenicu nije niko od ostalih svjedoka naveo. Međutim, Vijeće je utvrdilo da se u sobi gdje su boravile pritvorenice desilo paljenje odjece, od strane Mihalja i da se radilo o džemperu Zejne Tihak, usljed čega je došlo do stvaranja gustog dima i pojave vatre. Ovaj događaj po iskazu svjedokinja je uznemirio sve prisutne žene u sobi, koje su se od velikog dima počele gušiti, a postojala je opasnost da budu zapaljenje, među kojima je bila i Zejna Tihak. Ovo djelo je po mišljenju Vijeća predstavljalo nasilje nad Zejnom Tihak i ostalim pritvorenicama u sobi. Takođe, iz saglasnih iskaza svjedoka Saje Ćorić i svjedokinje K, proizilazi da je Mirko Vračević jedne prilike kad mu je tražila cigaretu fizički napao, na način što je udarao kundakom puške. Taj događaj je potvrdila i svjedokinja C koja je rekla da je Mirko Vračević, kad mu je Zejna tražila cigaru, počeo da vrišti na nju i da je sa uperenom puškom gura iz sobe međutim ista svjedokinja se nije mogla precizno izjasniti vezano za ovaj događaj, ističući kao se ne sjeća da li je Zejna Tihak izvođena iz sobe, pa Vijeće zaključuje da su iskazi Saje Ćorić i svjedokinje K u ovom djelu, što se samog opisa radnji tiče mnogo jasniji. Uostalom i sama svjedokinja C je ove radnja podvela pod zlostavljanje pritvorenice Zejne Tihak, što ukazuje da je ta radnja ostavila upečatljiv dojam u sjećanju svjedokinje. U predmetu Radisav Ljubinac, broj X-KR-05/154, udaranje zatvorenika kundacima puške predstavlja nečovječno djelo. Ovo udaranje kundacima puške, nije za posljedicu imalo ozbiljne fizičke povrede, ali Vijeće je imalo u vidu da je ista radnja preduzeta prema starijoj ženi, da je radnju preuzeo naoružani muškarac, da za takvu radnju nije bilo nikakvog ozbiljnog povoda, te da se radi očigledno o nasilju nad bespomoćnom ženom dok se nalazi u zatvoru. Po mišljenju Vijeća ovakvo udaranje kundakom počinjeno je u namjeri da se Zejni Tihak nanese velika patnja, a zbog činjenice da je udarce kundakom zadavao muškarac, koji je pri tome očito bio ljut, da je Zejna od tih udaraca pala i bila premlaćena ukazuje da je tim dijelom Zejni Tihak nanijeta velika patnja. Vijeće je prihvatilo kao uverljiv i iskaz svjedokinje B da je Vračević njoj, Emici i Zejni Tihak dao krvave deke iz garaže da operu, da je bio naoružan, držao tandžaru u ruci i rekao im da maraju oprati ove deke, a ako to ne učine možda će neko drugi prati njihovu krv. Naime iz iskaza brojnih svjedoka Tužilaštva proizilazi da je garaža bila krvava. Svjedoci koji su govorili o klanju dvojice zatvorenika u garaži u Vojnom, isticali su da je garaža bila puna krvi. Takođe i svjedoci koji su navodili događaje vezano za udaranje zatvorenika glavom u zid i vrata garaže, su istakli da su mnogi imali krvave povrede. Sve to jasno ukazuje da je u garaži bilo krvavih deka. Isto tako u postupku je dokazano da su žene pritvorenice u vojnom između ostalog prale sve što je potrebno za potrebe HVO-a, pa u tom smislu je sasvim prihvatljivo da tri zatvorenice, među kojima i Zejna

Tihak dobiju naredbu od Vračevića da operu ove krvave deke u garaži. Sam čin pranja krvavih deka nije prijatan, pogotovo što su pritvorenice znale da je to krv pritvorenika muškaraca, koji sa njima dijele istu sudbinu. Zato je Mirko Vračević zaprijetio da moraju oprati ove deke, jer ako to ne učine možda će neko drugi prati njihovu krv. Time je Vračević držeci pušku u ruci ozbiljno zastrašio pritvorenice, među kojima i Zejnu Tihak. Imajući uvidu sva ova maltretiranja koja su se dogodila Zejni Tihak, da su ista bila izložena različitim oblicima maltretiranja u dužem vremenskom periodu i od strane više lica, da su ove radnje počinjene u vrijeme boravka u zatvoru i da su međusobno povezane, te imajući u vidu i posledice koje su proizašle iz istih, a koje su se ogledale u velikoj patnji ove pritvorenice, Vijeće smatra da je ovim radnjama počinjeno drugo nečovječno djelo iz člana 172. stav 1. tačka k. KZ BiH

Zlostavljanje svjedoka „AA“

(tačka 3. Radić, 9. Šunjić, 15. Brekalo, 24. Vračević)

Svjedok „AA“ je naveo da je uhapšen 13.06.1993. godine u mjestu Rotimlja od strane pripadnika HVOa. Nakon hapšenja odveden je u logor Gabela, a kasnije je prebačen u logor Heliodrom gdje je ostao devet mjeseci. Za vrijeme boravka u logoru Heliodrom svjedok je dva puta odvođen na prinudne radove u mjesto Vojno. Prilikom prvog dolaska u Vojno, dana 06.07.1993. godine, smjestili su ih u podrum jedne kuće, njih je bilo osam zatvorenika koji su došli u Vojno da bi se kasnije ovaj broj povećavao. Svjedok je naveo da je prvi put u Vojnom ostao dvadesetak dana, te da su ih svaki dan vodili na rad. Poslove su obavljali uglavnom na liniji razdvajanja između zaraćenih strana i često su bili izloženi unakrsnoj vatri. Svjedok je prilikom prvog boravka u Vojnom bio nekoliko puta premlaćen i to je navise radio vojnik kojega su zvali „Bačva“. Osim što ga je često premlaćivao ovaj vojnik sa nadimkom „Bačva“ svjedok je izjavio da su njega, ali i ostale zatvorenike premlaćivali svi koji bi se tu zatekli. Drugi dolazak u Vojno bio je polovinom mjeseca augusta kad su na Heliodrom došli Mario Mihalj i Dragan Šunjić i lično izabrali 80 zatvorenika za rad u Vojnom. Imena ove dvojice je saznao od zatvorenika koji su već bili u Vojnom i vratili se ponovo na Heliodrom. Po dolasku u Vojno, odmah je jedna grupa zatvorenika njih možda oko 30 dobro pretučena, a najviše ih je tukao Mario Mihalj. Te prilike i svjedok je dobio jedan jak udarac od strane Maria Mihalja. Svjedok se sijeća stražara Mirka, koji je imao problema sa jednim okom i koji je stalno galamio te tukao zatvorenike. Mirko je ovo sve radio po naređenju Maria i Dragana Šunjića

Svjedok Zulfo Humačkić je u svojoj izjavi potvrdio da je sa njim skupa u Vojnom bio i svjedok „AA“. Kad su došli u vojno uvedeni su u garažu i tad su ih postrojili i počeli sa ispitivanjem, što je bila više provokacija nego stvarno ispitivanje. Ko se nije znao predstaviti dobio bi batine. Prilikom tog premlaćivanja koristili su i bejzbol palice.

Svjedok „AD“ je izjavio da je u Vojnom boravio u jednoj garaži zajedno sa 35 zatvorenika. Po dolasku u Vojno Mario Mihalj ih je tukao bejzbol palicom, što je trajalo oko tri sata. Svjedok je izjavio da su te prilike dobro pretučeni Emir Salčin, Ibro Omerika i svjedok AA.

Iz iskaza navedenih svjedoka koji iskazi su saglasni i dopunju se, a koje je Sud prihvatio kao vjerodostojne, proizilazi da su prema svjedoku AA u vrijeme boravka u zatvoru Vojno preduzimane radnje prisile u više navrata. Svjedok je dva puta boravio u zatvoru Vojno i oba puta je bio izložen fizičkim napadima. Prv put ga je premlaćivao borovnik po imenu Bačva i to se desilo u julu mjesecu 1993.god. U tom istom mjesecu među osam zatvorenika koji su dovedeni po zahtjevi 1. bojne, bili su pritvorenici Čilić i Lulić koji su dobro pretučeni od optuženog Brekala, a iste večeri odvedeni iz podruma. Drugi put premlaćen je u avgustu mjesecu od strane Marija Mihalja. Ovaj drugi put svjedok AA dobio je jak udarac bejzbol palicom. To je potvrdio svjedok AD koji je naveo da je upravo AA tom prilikom dobro premlaćen. Isti svjedok je od tridesetak dovedenih pritvorenika koje je maltretirao Mario Mihalj, među trojicom koji su dobro pretučeni naveo upravo svjedoka AA. Takode je i Zulfo Humačkić koji je doveden krajem avgusta u Vojno, zajedno sa svjedokom AA, izjavio da su po dolasku premlaćeni bejzbol palicama. Budući da je svjedok AA više puta bio pretučen u Vojnom, da je to bilo na očigled i drugih zatvorenika, da je u vrijeme zlostavljanja bio zatvoren u nečovječnim uslovima, da je dobio jak udarac bejzbol palicom od strane Mihalja, bez ikakvog povoda, to su po mišljenju Vijeća prema ovom svjedoku sve ove radnje počinjene u namjeri poniženja i nanošenja velikih patnji. Po jačini udaraca, bilo je očigledno da je ta posljedica i proizvedena, pošto je očigledno da jak udarac bezbol palicom od strane muškarca pripadnika specijalne jedinice izaziva veliku patnju. Ovim radnjama svjedok je ponižavan i prema njemu je izvršeno djelo nasilja, premlaćivanjem, a među sredstvima koji su služeni u te namjera je bila i bejzbol palica, kao sredstvo koje prilikom udaranja izaziva velike patnje kod žrtve. Vijeće smatra da je ovim radnjama u odnosu na svjedoka AA počinjeno djelo – druga nečovječna djela iz člana 172. stav 1. tačka k) KZ BiH

Mučenje svjedoka „AB“

(tačka 3. Radić, 9. Šunjić, 15. Brekalo, 24. Vračević)

Svjedok AB čiji je iskaz pročitao na glavnom pretresu u svojoj izjavi navodi da se posebno sijeća događaja kojeg je doživio četvrtog dana po dolasku u Vojno. Toga dana je odvedena jedna grupa na prvu liniju radi utvrđivanja tranšeja od elementare do samostana časnih sestara. Tu je svjedok kod jednog bunkera vidio Marka Radića u pratnji jednog borovnika koji je bio njegova pratnja. U jednom momentu je najprije pogodio pratioca Marka Radica. Logorašima, koji su radili tad na prvoj liniji, naredili su da izvuku ovog borovnika i odnesu u ambulantu. U toj grupi bio je on, Enver Kajtazi, Husnija Čorajević, Željko Čakalović i Aris Začinović. Međutim, s obzirom da je ovaj vojnik HVO-a u međuvremenu umro bili su okrivljeni za njegovu smrt, iz razloga što ga nisu odmah ponijeli. Potom su izloženi premlaćivanju od strane Jure Kordića, Marija Mihalja i treće osobe koju je opisao u prvoj izjavi datoj u istrazi, a za koju osobu je na osnovu njegovog opisa istražitelj zaključio da bi to mogao biti Brekalo Emir. Ime te treće osobe nije znao. Tom prilikom njih trojica borovnika su naizmjenično tukli njega i ovu četvoricu pomenutih zatvorenika i to nogama, šakama i pendrecima. Od tih udaraca prvi je pao u nesvjest Kajtazi, nakon čega je Mario Mihalj pokušao da ga vrati svijesti, a kako mu to nije uspjelo, izvukao je iz korica nož, a njima rekao da gledaju u

zid, i tada je čuo krkljanje. Poslije su dekom prekrili tijelo Kajtazija te, opet nastavili dalje da ih tuku nogama i pendrecima. Tada je pao i Čorajević kojeg su isto pokušali vodom vratiti svijesti, pa kako nisu uspjeli i njega su na isti način lišili života. Nakon toga u garažu je ušla osoba koju je Mihalj oslovio sa imenom "Dragane", nakon čega su zajedno izašli iz garaže, a njima rekli da gledaju u zid i da ne mrdaju. Poslije toga čuo je zvuk gitare i pjesmu. Cijelo vrijeme je gledao kako da pobjegne. Ariz Začinović je bio saglasan da pobjegnu, dok je Željko Čakalović rekao da će ostati. Kada je čuo da se borovnici vraćaju u garažu, zajedno sa Arisom Začinovićem je iskočio i pobjegao. Čuo je kako borovnici za njima trče i pucaju. Tom prilikom ga je jedan metak pogodio u lijevu ruku. Tada je uspio da pobjegne i bio je u kanjonu Neretve oko trinaest dana, sve dok ga nije pronašla Armija BiH.

Ovaj događaj potvrdio je svjedok AA koji je naveo da se dogodio bijeg dva zatvorenika iz Vojnog, od kojih je jedan uspio pobjeći i da je tada čuo pucnjavu i komešanje te vidio da jednog dovlače nazad pred garažu i da je bio ranjen prilikom pokušaja bjekstva. Tada je vidio Marija Mihalja kako mu prilazi i nožem ga kolje. Nadalje, svjedok AA je istakao kako je po ulasku u garažu vidio puno krvi, a ljudi koji su ih zakopali rekli su mu da su zakopana tijela četvorice ubijenih.

Takođe, je ovaj događaj naveo i svjedok Ramiz Bebačić koji je prilikom vraćanja sa prisilnog rada čuo Arisa Začinovića, kojeg dobro poznaje, kako moli Marija Mihalja da ga ne ubije. Ovaj svjedok je naveo da je potom čuo krkljanje, kao kada se kolje ovca. Kasnije je vidio iz garaže kako na mjesecini leže četiri tijela prekrivena ćebadima. Isti svjedok je izjavio da je zajedno sa njim u Vojnom bio zatvoren i svjedok AB

Svjedok AD je takođe, istakao da je čuo pucnjavu i viku koja je dolazila iz pravaca garaže u vrijeme kada se vraćao u logor Vojno sa prisilnog rada, te da je po dolasku pred garažu vidio ispred iste četiri mrtva tijela, među kojima je prepoznao i tijelo Željka Čakalovića po uniformi. Takođe isti svjedok je izjavio da su te noći u garaži zidovi bili krvavi.

Svjedok AI je u svom iskazu naveo da je jednog dana po povratku u logor, dobio zapovjed da pred garažom stanu i da stave ruke na leđa i gledaju u zemlju. Tada je čuo jednog zatvorenika kako zapomaže, "nemoj gospodine molim te", nakon čega je čuo krkljanje, pa je pretpostavio da je zaklan. Takođe je tom prilikom čuo Dragan Šunjića da je rekao da je pogodio jednog u nogu, što je počeo bježati. Svjedok navodi da je posle čuo da je taj čovjek koji je pogođen ostao živ i da se preko Neretve prebacio na lijevu obalu. Kad su posle toga ušli u garažu, garaža je bila sva krvava, bile su lokve krvi.

Svjedok Zulfo Humačkić je u svom iskazu takođe, potvrdio ubistvo četvorice logoraša, koji su masakrirani jer je u toku dana ubijen jedan vojnik HVO-a.

Svjedokinji Saji Ćorić je poznato da je pobjegao iz zatvora Vojno svjedok AB. Ista je izjavila da je tu veče vidjela Damira Brekala u Vojnu.

Iz iskaza navedenih svjedoka proizilazi da je svjedok AB bio u garaži zatvora u Vojnom kada je došlo do ubistva četvorice pritvorenika, koji su zaklani. Sam čin ubistva četvorice pritvorenika utvrđen je ovom presudom i obrazložen u prethodnim poglavljima. Ovom ubistvu je prethodilo prebijanje svjedoka AB i ostalih ubijenih lica od stane Mihalja, Kordića i još jednog bojovnika. Isti su naizmjenično tukli svu petoricu, nogama, šakama i palicama. Intenzitet tog premlaćivanja je bio takav da su dvojica od batina pala i oni su potom zaklani. Takvom premlaćivanju od strane trojice bojovnika bio je izložen i svjedok AB. Kada se isti dao u bjekstvo, bojovnici iz zatvora Vojno su pucali za njim, usljed čega je pogođen u ruku. Da je tom prilikom zaista došlo do pucanja za pobjeglim pritvorenicima u svojim iskazima su potvrdili svjedoci AA i AD. Svjedok AI je naveo kako je čuo da je Dragan Šunjić rekao da je jednog koji je bježao pogodio u nogu, a da je kasnije čuo da je taj pritvorenik ostao živ. Svjedokinja Saja Ćorić je potvrdila da je iz zatvora Vojno tom prilikom pobjegao svjedok AB.

Imajući u vidu da je ovom prilikom u garaži zatvora Vojno došlo do izuzetno jakog premlaćivanja svjedoka AB, koji je sa ostalim optužen za smrt pratioca Marka Radića, da su to premlaćivanje vršila tri lica, da su pri tome koristili pored ruku, noge i palice, te da su zatvorenike tukli sve dok ne padnu, a potom bi ih klali, Vijeće smatra da su ovim radnjama, svjedoku AB koji je tad bio premlaćivan, namjerno nanošeni snažni tjelesni i duševni bolovi i patnje. Svjedok AB je bio pod nadzorom lica koji su ga tukli, bio je zatvoren u garaži zatvora, svi optuženi su imali nad njim ovlasti. Njegovo teško premlaćivanje od tri lica sa nogama, rukama i palicama, sve dok ne bi pali, imalo je za posljedicu snažu tjelesnu bol. Takođe i klanje dva njegova sapatnika, pritvorenika sa kojima je zajedno tučen, te slušanje kako isti krkljaju prilikom klanja imalo je za posljedicu takođe snažnu i duševnu bol. Pored tog svjedok AB je bio i ranjen u ruku kad je bježao, i to od strane bojovnika iz zatvora HVO-a koji su za njim pucali. Takođe i ta povreda je imala za posljedicu tjelesnu bol. Ovakvo premlaćivanje pritvorenika među kojima je bio i svjedok AB, kao i klanje pojedinih, bilo je namjerno, sa ciljem da se isti kazne, jer su okrivljeni za smrt pratioca zapovjednika Marka Radića, kojeg navodno nisu brzo donijeli do ambulante. U istom cilju je trebalo spriječiti odbjeglog svjedoka AB da ne pobjegne. Iz svega rečenog, Vijeće smatra da su se u konkretnom slučaju stekli svi elementi djela – mučenja iz člana 172. stav 1. tačka f) KZ BiH, zbog čega je ove radnje kvalifikovalo kao djelo mučenja.

Zlostavljanje Ramiza Mačkovića

(tačka 3. Radić, 9. Šunjić, 15. Brekalo, 24. Vračević)

Svjedok Ramiz Mačković je 25.06.1993. godine zarobljen u svom stanu, na području opštine Maglaj, a zarobili su ga pripadnici HVO-a. Tih dana je zarobljeno oko 426 zarobljenika koje su autobusima prebacili do mjesta Vitina u opštini Ljubuški. Nakon dva i po mjeseca prebačeni su u logor Heliodrom. Sa Heliodroma su išli na prinudne radove. Svjedok se sijeća da su tako krajem mjeseca septembra 1993. godine prebačeni u mjesto Vojno i tu je ostao 45 dana. Te prilike je prebačeno oko 50 zatvorenika. Do Vojna su išli preko mjesta Đubrane i tad su ih dočekali Mario Mihalj, Dragan Šunjić i Mirko Vračević. Tad su ih na Đubranima Mario i Dragan povezali telefonskom žicom u dvije grupe po 25 zatvorenika. Tako povezani u koloni krenuli su pješice prema

Bijelom Polju. Morali su lijevu ruku držati iznad glave, a svi oni koji bi spustili ruku dobili bi kundak od Mirka u leđa ili u grudi. Po dolasku u Vojno smjestili su ih u jednu garažu i prve noći su vođeni na ispitivanje u komandu kod Maria kad su se morali predstavljati i svi oni koji bi rekli prvo prezima pa ime odnosno koji bi govorili hiljada umjesto tisuća dobili bi kundak i udarce od strane Dragana Šunjića i Mirka Vračevića. Potom su zavorenike odveli u garažu i upoznali ih o pravilnom ponašanju. Svjedoka je Mario Mihalj oslovljavao sa „profesore“ i prenosio mu zašto su zatvorenici premlaćivani zbog nepravilnog ponašanja. Svjedok je redovno dobijao šamare, a jedne prilike mu je Dragan Šunjić opalio šamar samo zato što nije izvratio džepove od jedne bluze kako bi se on uvjerio da nema ništa. Osim tog premlaćivanja svjedok se sijeća da ga je jedan vojnik, koji je bio u crnom odijelu, kojeg su zatvorenici zvali „crnokošuljaš“ maltretirao i udarao. Svjedok Mačković je naveo i događaja kad ga je Mirko Vračević „osudio“ na streljanje i prvih dana stalno je govorio da će ga strijeljati zato što je svjedok prosvjetni radnik, te je tako širio politiku mržnje protiv Hrvata u Bosni. Svjedok Mačković Ramiz je naveo događaj iz garaže kad im je Mario Mihalj naredio da se poredaju i da se izmaknu na jedan korak od zida u garaži, da stave ruke na leđa i udaraju glavama o zid. Morali su tako jako udarati dok ne bi razbili glave. Ako to ne bi uspjeli tad su ih vojnici HVO-a hvatali za kose i udarali glavama o zid. Tad ih je bilo oko 35 u garaži koji su morali udarati glavom o zid. Osim Maria tu je u garaži, tom prilikom bio i Dragan Šunjić. Isti svjedok je vidio da su obojica udarali glave zatvorenika u zid. Svjedok je prepoznao optuženog Šunjića u sudnici. Takođe je istakao da su zidovi garaže bili okrvavljeni njihovim glavama i da je to mogao da vidi Marko Radić kad je dolazio jedne večeri u garažu.

Svjedok Aziz Suljević je u svom iskazu naveo da je u Vojno došao u istoj grupi kao i Ramiz Mačković. Isti svjedok je, takođe naveo da je u zatvoru Vojno jednom dobio lakše batine, a da je drugi put dobro premlaćen. To se dogodilo kad su jedne večeri optuženi Šunjić i Mihalj sa baterijama ušli u garažu. Te prilike ga je Mario tukao sve dok nije pao. Osim toga tražio je od svih da udaraju glavom u zid i vrata garaže. Te prilike u garaži je bio Mačković Ramiz. Isti je takođe udarao glavom u zid, a pokazivao mu je ožiljke na glavi od toga.

Svjedok AI je izjavio da su ih po povratku u garažu redovito premlaćivali, te se sijeća jednog događaja kad su im naredili da udaraju glavom u limena vrata garaže i to su morali raditi nekoliko puta.

Iz iskaza gore navedenih svjedoka Vijeće je utvrdilo da je u toku boravka u zatvoru Vojno došlo do fizičkog maltretiranja svjedoka Mačković Ramiza. Vijeće je prihvatilo iskaz svjedoka Mačkovića kao vjerodostojan i uvjerljiv budući da je svjedok iskaze davao konzistentno, da je u svemu dao uvjerljiva svjedočenja koja nisu osporena unakrsnim ispitivanjima, te da je njegovo svjedočenje o udaranju glavom u zid garaže potvrđeno i iskazima ostalih svjedoka navedenih u ovom dijelu obrazloženja. Naime, potpuno je utvrđeno, saglasnim iskazima pomenutih svjedoka, da je u inkriminisanom periodu, jedan od načina fizičkog zlostavljanja pritvorenika bio i da udaraju glavama u zid i vrata garaže. Svjedok Mačković je zajedno sa ostalim pritvorenicima bio prinuđen da udara glavom u zid dok mu se glava ne razbije. To je potvrdio na jasan i uvjerljiv

način i svjedok Suljević koji je tom prilikom vidio da Mačković Ramiz udara glavom u zid, a poslije ovoga mu je Mačković pokazivao ožiljke na glavi. Vijeće je poklonilo vjeru i iskazu svjedoka Mačkovića, gdje ističe da mu je Šunjić opalio šamar samo zato što nije izvrnuo džepove kada se vratio sa rada. Naime, svjedoci Tužilaštva su naveli da je po pravilu ponašanja u zatvoru pritvorenima bilo zabranjeno donositi bilo šta sa rada. Stoga je provjera pritvorenika u tom smislu postojala. Ženama je, takođe bilo zabranjeno da za djecu donose hranu ili keks. Imajući u vidu ovakva pravila i odnos prema zatvorenima po mišljenju Vijeća sasvim je uvjerljiv iskaz svjedoka Mačkovića da mu je optuženi Šunjić udario šamar iz razloga što po povratku sa rada nije izvrnuo džepove. Vijeće je prihvatilo kao vjerodostojan i iskaz ovog svjedoka da mu je optuženi Vračević prijetio da će ga strijeljati zato što je kao prosvetni radnik širio mržnju prema Hrvatima. Naime u postupku je takođe utvrđeno da je Vračević i drugim pritvorenima u zatvoru prijetio, kao što je slučaj sa svjedokinjom J, svjedokom 152, svjedokinjama K, Zejmi Tihak, Emici Ćurić, tako da je Vijeće prihvatilo iskaz Mačkovića da je i njemu Vračević prijetio i istog zastrašivao.

Vijeće smatra da su prema svjedoku Mačkoviću sve ove radnje počinjene u namjeri poniženja i nanošenja velikih patnji. Po jačini udaraca glavama u zid, usljed čega mu je glava raskrvavljena bilo je očigledno da je ta posljedica i proizvedena, pošto je svjedok Mačković bio natjeran da udara glavom u zid sve dok glavu ne povrijedi. Ovim radnjama svjedok je ponižavan i prema njemu je izvršeno djelo nasilja. Način na koji je ponižavan pokazuje odsustvo svake vrste ljudskosti kod izvršilaca, odnosno to predstavlja okrutno ponašanje kojim su žrtve prisiljene da same sebi nanose fizičke povrede. Takav način postupanja, pogotovo prema licu koje je po zanimanju profesor, a od strane Mihalja koji je bio izrazito mlad, izaziva veliku patnju i poniženje. Imajući u vidu i ostala maltretiranja koja je svjedok Mačković naveo u vezi primljenog šamara i prijetnji da će biti strijeljan, Vijeće smatra da je ovim radnjama u odnosu na svjedoka Mačković Ramiza počinjeno djelo - druga nečovječna djela iz člana 172. stav 1. tačka k) KZ BiH

Mučenje svjedok „AF“

(Tačka 3. Radić, 9. Šunjić, 15. Brekalo, 24 Vračević)

Svjedok AF je u svom iskazu naveo da je uhapšen 3.07.1993. godine u Stocu, a uhapsili su ga pripadnici HVO-a. Nakon hapšenja odveli su ga u logor Gabela, a potom na Heliodrom. Sa Heliodroma su vodili zatvorenike na prinudne radove na više lokacija na području Mostara. Tako je svjedok prebačen u januaru mjesecu 1994. godine u mjesto Vojno. Svjedok se ne sjeća tačnog datuma prebacivanja u Vojno. U Vojno je tada prebačena jedna grupa od 25 zatvorenika. Po dolasku u Vojno dočekali su ih pripadnici HVO-a, među kojima se sjeća Maria Mihalja, Dragana Šunjića, Emira Brekala i Marka Radića koji je bio tog momenta u Vojnom. Mihalj im je odmah rekao da nose sanduke sa municijom do vatrenih položaja. Trebalo im je dva i po sata da bi prebacili sve sanduke sa municijom. U Vojnom su ih smjestili u jednu garažu koja je bila zaključavana i koju su čuvali stražari. Tu je proveo oko dva mjeseca. Hranu su dobijali samo ako se neko smilovao od vojnika. Obično bi to bili ostaci od hrane, u najboljem slučaju pola konzerve na dvojicu. U Vojno je svakodnevno izvođen na prisilne radove,

kopao je tranšee, utvrđivao borbrne linije, cjepao drva. Premlaćivanje u garaži je bilo svakodnevno. Svjedok je u Vojnom pretučen četiri puta, a tukli su ga Mario Mihalj, Dragan Šunjić i Emir Brekalo. Prvo premlaćivanje se desilo jednoga dana kad su Mario Mihalj i Dragan Šunjić postrojili sve zatvorenike, a onda udarcima palicom i nogama pokušavali da ih obore sa nogu. Tada je dobio dva udarca palicom i deset udaraca čizmom. Njega je tukao Mihalj, a Dragan Šunjić je tada tukao druge zatvorenike. Drugo premlaćivanje je bilo čisto izivljavanje kad su ih Mihalj, Dragan Šunjić i Emir Brekalo postrojili u dva špalira, a potom palicama i nogama počeli sva trojica da udaraju zatvorenike. Svjedok AF ističe da je tada pao od prvog udarca, dok je pritvorenik Huso pao tek poslije trećeg udarca. Zatim je Mario Mihalj zatvoreniku Husi Ivkoviću naredi da svjedoku tetovira križ na ramenu pošto je na desnom ramenu bila tetovaža bivše JNA. Huso je to uradio na brzinu što je za svjedoka bilo jako bolno, a Mihalj, Šunjić i Brekalo su se glasno smijali i uživali u njegovim patnjama. Nakon toga su svjedoka i Husu dobro izudarali, da bi tom prilikom svjedok AF izgubio i svijest. Tu su svjedoka polijevali vodom da dođe svijesti i pošto je svjedok došao svijesti naredili su Husi da križ prepravi na ljiljane, što je Huso opet uradio. Nakon tetovaže ljiljana svjedoka su nastavili premlaćivati govoreći mu „šta će mu ljiljani na ramenu“. Od tog premlaćivanja je ponovo izgubio svijest. Zbog tako teškog i bolnog premlaćivanja svjedok nije mogao ustati 24 sata. Svjedok AF je naveo da i dan danas ima tu tetovažu, te je tom prilikom svima u sudnici pokazao tetovažu koju je prethodno opisao, kao i način na koji je nastala. Treće premlaćivanje desilo se pred garažom u sumrak, kada se vraćao sa rada. Pred garažom je zapeo za neku žicu i pao, a tada su Mihalj i Dragan Šunjić došli do njega i počeli ga nogama šutirati u lice, rebra i bubrege. Četvrti put su kolektivno pretučeni pred sami povratak na Heliodrom. Tad su u garažu došli Mihalj, optuženi Šunjić i Brekalo i sa jednim brijačem naredili da se svi obriju. Poslije brijanja poredani su u dva reda i počeli su ih tući sva trojica bejzbol palicama i nogama. Njega je tukao Mihalj palicom, a kad je pao na pod ne zna više ko ga je udarao. Šunjić i Brekalo su, takode tukli zatvorenike koji su se tu zatekli. Od posljedica ovih premlaćivanja i danas ga bole leđa i zglobovi, osjeća bolove na svakoj promjeni vremena. Po izlasku iz Vojna bio je sav prljav i pretučen, nije mu se mililo živjeti. U Vojnom mu je bilo od svih zatvora u kojima je bio najgoro, zbog batina, gladi, nehigijene.

Odbrana je osporavala kredibilitet ovog svjedoka, navodeći da postoje nedosljednosti u njegovom svjedočenju koje je dao na glavnom pretresu sa iskazom datim u istrazi. Svjedok AF je objasnio pojedine razlike u iskazima, pri tome ostajući kod tvrdnje da je Marka Radića tri puta vidio tokom boravka u Vojnom, zatim da ga je između ostalih tukao i Dragan Šunjić. Takođe je ostao i kod izjave da ga je Damir Brekalo udarao nogom, palicom i slično. Poslije rata upoznao je sve Brekale, pa tako poznaje i Adisa Brekala. Za Damira Brekala ističe da je nekad nosio maskirnu, a nekad crnu uniformu. Prilikom ovih premlaćivanja zgubio je jedan zub. Svjedok nije tražio naknadu štete.

Iskaz svjedoka AF Vijeće je u cjelosti prihvatilo kao vjerodostojan i pouzdan. Naime, svjedok je svoj iskaz dao na uvjerljiv način, pri tome je njegov iskaz bio konzistentan sa ranije datim iskazom, a na kraju iskaz svjedoka je potvrđen i dokazom koji nosi na

svojoj koži, a to je tetovaža koju mu je pritvorenik Huso iscrtao po naređenju Mihalja, a u prisustvu optuženih Šunjića i Brekala. Iskaz ovog svjedoka u cjelosti se slaže sa ponašanjem prema pritvorenicima koje je vladalo u toku 1994. godine u zatvoru Vojnu. Naime, iz zajedničke Izjave svih pritvorenika zatvora Vojna koji su vraćeni na Heliodrom dana 28.01.1994. godine se vidi na koje su sve načine fizički i psihički maltretirani i mučeni pritvorenici, najviše od strane Mihalja i optuženog Šunjića. Sva dešavanja u periodu na koji se odnosi predmetna Izjava su potpuno prepoznatljiva u iskazu svedoka AF. Takođe, ovaj svjedok je naveo i ista lica da su učestvovala u njegovom zlostavljanju. Prema tome vijeće je na osnovu iskaza ovog svjedoka i ostalih pomenutih dokaza, utvrdilo daje isti u inkriminisanoj periodu zlostavljan i da su mu namjerno nanošene snažne tjelesne i duševne patnje od Mihalja i optuženih Šunjića i Brekala. Svjedok AF je jasno naveo da je prilikom prisilne tetovaže osjećao veliki bol, istakao je da je od svih premlaćivanja izgubio jedan zub, a takođe je naveo da mu se po izlasku iz zatvora nije živjelo od batina, gladi i nehigijene. Vijeće smatra da je u zatvoru Vojno postojala institucionalizacija maltretiranja pritvorenika, pošto su svi svjedoci iznosili brojne slučajeve maltretiranja kroz koja su prošli. Za ova maltretiranja pritvorenika postojao je predumišljaj kod optuženih, budući da je isto maltretiranje počinjalo odmah po dolasku, a veoma često i sa rečenicom "dobro došli u pakao". U konkretnom slučaju maltretiranja svjedoka AF je bilo kroz duži vremenski period od par mjeseci, isti je bio izložen ponovljenim i različitim oblicima maltretiranja, ova maltretiranja su pratila i određeni obrazac, koji je podrazumijevao premlaćivanje pritvorenika nogama, rukama i palicama. Uslijed ovih radnji svjedok AF je imao fizičke i psihičke posljedice, osjećao je jake bolove, izgubio je jedan zub, po izlasku iz zatvora nije mu se mililo živjeti. Budući da je svjedok bio više puta pretučen, da je tom prilikom došlo do ponavljanja udaranja pesnicama, šutanje nogama i udaranje palicama, da je isti podvrgnut prisilnom i bolnom tetoviranju križa, a potom i ljljana, Vijeće smatra da sve ove radnje u svojoj ukupnosti i međusobnoj povezanosti predstavljaju krivično djelo – mučenje iz člana 172. stav 1. tačka f) KZ BiH

Mučenje svjedoka "152"

(Tačka 3. Radić, 9. Šunjić, 15. Brekalo, 24. Vračević)

Svjedok 152 je u svom iskazu naveo da je u Vojno došao 11.10.1993. godine i da su ga u stanu u Mostaru uhapsila dva lica od kojih je jedan bio Tinjak zvani Žuti. U to vrijeme nije bio član ni jedne vojne formacije i imao je svega 17 godina. Po dolasku u Vojno dočekao ga je Mario Mihalj kojeg je poznavao od prije rata iz školskih dana. Mario Mihalj mu je uzimao podatke i kad nije pravilno izgovorio godinu rođenja počeli su ga tući Mihalj i Dragan Šunjić. Od tih udaraca padao je na pod, bio je jedno vrijeme u nesvjesti i tom prilikom su mu izbili tri zuba. Od ovog premlaćivanja bio je sav modar, isprebijan, oči nije mogao otvoriti. Mihalj ga je mučio sa strujom, elektro šokovima, spajajući mu žice na prste ruku, a potom na telefon. Molio ih je da ga ne muče već da ga ubiju. Tad mu je Mihalj dao pištolj u ruke i rekao mu da se sam ubije, što nije htio. Potom su mu dali drugi pištolj, što je opet odbio. Zatim mu je Dragan Šunjić dao nož i rekao da se nožem ubije, što nije htio, da bi mu Šunjić tada podmetnuo nogu i on je pao. Potom ga je Dragan Šunjić izveo iz te prostorije, van kuće i opkoračio ga kao da će ga zaklati, a u tom momentu je naišao jedan stražar koji mu je rekao da

ustane i odveo ga je u samicu. Smjestili su ga u podrum jedne kuće gdje su bile žene i djeca. Prvo jutro kad je ustao ušao je u podrum stražar Mirko Vračević koji se predstavio i saopštio mu pravila ponašanja. Sutradan je došao Mihalj i počeo ga nožem šišati. Naredio mu je da pije tečnost iz kante u kojoj je vršio nuždu, što nije mogao. Tada je po njemu prosuo tu kantu sa fekalijama. Premlaćivan je skoro svaki dan, a medicinske zaštite nije bilo. Jedne prilike mu je Dragan Šunjić rekao da pravi sklekove i tad ga je udario, da bi potom počeo svirati, a on je morao pjevati „ne volim te Alija samo što si balija“. Zatim ga je Dragan izveo vani i rekao mu da čisti pušku, a on je rekao da ne zna, pa ga je pretukao sa kundakom puške. Jedne prilike u prostoriju gdje je boravio došao je Mihalj i rekao mu da priča, tada mu je sa nožem otkinuo dugmad sa košulje, a zatim zabio nož u ruku, usljed čega je osjetio da mu ide krv niz ruku. Zatim je Mihalj repetirao pištolj i opalio. Pao je ali nije bio pogođen. Poslije toga Mihalj je uveo u podrumske prostorije neke druge zatvorenike i čuo je kao ga predstavlja i govori im da će biti zajedno u podrumu sa njim. Optuženog Marka Radića je vidio jednom kad je došao u zatvor Vojno. Tada je Mihalj otvorio vrata od podruma i rekao mu da izađe. Kad je izašao optuženi Radić, koji je stajao sa jednim vojnikom, pitao ga je šta je bilo, a on mu je odgovorio da nije ništa, jer nije smio reći šta mu se desilo. Mario je rekao da je pao sa merdevina što je on potvrdio. Zatim ga je Radić pitao čiji je, pa kad mu je odgovorio, Radić mu je kazao: „zato si takav“. Tad je imao slomljen nos, izbijene zube, kosa do pola očišćana, košulja poderana. Marka Radića je znao od prije rata, bio mu je profesor u srednjoj školi. Razmjenjen je 02.12.1993. godine zajedno sa ženama i djecom. Tog dana je krenuo na rad, a licima koja su po njega došla predstavio se i oni su ga odveli do neke kuće gdje je bio Radić koji je razgovarao na telefon i rekao nekome: „evo došao je, biće razmjenjen“. Marko Radić mu je tada rekao da ide sa grupom žena i djece na razmjenu. Svjedok 152 ističe da je Dragana Šunjića viđao često, on ga je tukao, ali se ne može sjetiti koliko puta. Mirko Vračević ga je jednom prilikom udario puškom i provocirao govoreći mu da mu je zaklao tetku pa će i njega. Nakon puštanja iz zatvora zatražio je medicinsku pomoć naročito zbog operacije nosa, o čemu posjeduje medicinsku dokumentaciju.

Svjedokinja Saja Ćorić je u istrazi navela da je ovaj sedamnaestogodišnji dječak bio izolovan u podrumu, da je bio u kući gdje se nalazio ženski zatvor. Isti je u kontinuitetu tučen. Sa njima je razmjenjen. Tražili su da se razmjena zaustavi dok im se ne priključi svjedok 152.

Svjedok AL je u svom iskazu naveo da je u podrumu kuće, gdje je boravio, bio i pritvorenik pod pseudonimom 152. Za istog je rekao da je imao tada 16 godina i da je izgledao užasno. Ovaj svjedok ističe kako mu je svjedok 152 pričao da ga je najviše tukao Mario Mihalj i osoba pod nadimkom Slovenac.

Svjedok AD je rekao da je u logoru Vojno bio svjedok 152, da je tad bio maloljetan i da se nalazio u drugom objektu.

Svjedokinja Ćurić Dika koja je u srodstvu sa svjedokom 152 je izjavila da je zajedno sa njim dovedena u zatvor Vojno. Vidjela je kad su svjedoka 152 uveli u prostoriju na

ispitivanje. Čula je tada plač i njegov glas, ali ga nije vidjela kada je izašao. Prebačena je u kuću gdje nije bio svjedok 152. Razmjenjena je sa prvom grupom.

Svjedok Hamza Leto je izjavio da je po dolasku u Vojno smješten u jedan podrum i da je u podrumu zatekao jednog mladića, kojem nije znao ime koji je bio modar i iskrvavljen. Taj mladić je kasnije razmjenjen. Mario Mihalj im je rekao da sa njime kontaktiraju. Uvidom u Spisak zatočenika u zatvoru Vojno koji je sačinio SIS Druge brigade se vidi da je ovaj svjedok u Vojno došao 17.11.1993.god.

Svjedok Hasan Trtak je takođe izjavio da je po dolasku u Vojno bio smješten u podrumu, gdje je bio jedan zatvorenik jako pretučen, koji je bio mlad. Uvidom u Spisak zatočenika u zatvoru Vojno koji je sačinio SIS Druge brigade se vidi da je ovaj svjedok u Vojno došao 17.11.1993.god.

Od materijalnih dokaza u spis Suda je uveden Nalaz i mišljenje ljekara izdato od RMC Gradska bolnica Mostar, na ime svjedoka 152, dana 11.04.1996. godine, iz kojeg se vidi da je isti imao prelom nosne kosti. U ovom nalazi piše da je nosna struktura pomjerena u desno. Pacijent ima smetnje sa disanjem, zbog čega se preporučuje operativna rekonstrukcija. Uvidom u Fotodokumentaciju koju je sačinila SIPA dana 09.06.2006.godine, a vezano za fotografisanje ožiljaka, vide se ožiljci na nosu, zatim na čelu, na desnoj ruci, prednji zubi su mu izbijeni, a takođe su vidljivi ožiljci na lijevoj bočnoj strani tijela svjedoka 152 u predjelu rebra. Medicinska dokumentacija iz 2000 godine izdata od strane Kliničkog centra Sarajevo i RMC „Dr. Safet Mujić“ Mostar. Iz iste se vidi da je svjedok imao ...zbog čega je operisan.

Na osnovu iskaza svih navedenih svjedoka, koje iskaze je Sud prihvatio kao vjerostojne pošto se međusobno slažu, a takođe su i u saglasnosti sa materijalnim dokazima Vijeće je utvrdilo da je svjedok 152 tokom boravka u zatvoru Vojno u više navrata bio premlaćivan i fizički zlostavljan. Vijeće smatara da je iskaz svjedoka 152 vjerodostojan, budući da je svjedok bio konzistentan u davaju svojih izjava, a u toku unakrsnog ispitivanja odbrana nije osporila navode ovog svjedoka. Takođe, iskaz svjedoka 152 je u svemu saglasan i sa iskazima svjedoka koji su ga vidjeli u zatvoru Vojno i svjedočili o njegovom izgledu, kao i sa materijalnim dokazima u spisu, a to je medicinska dokumentacija koja glasi na ime svjedoka 152, kao i fotodokumentacija iz koje se jasno vide povrede koje je svjedok zadobio prilikom fizickog zlostavljanja. U nanošenju povreda i fizickom i psihickom zlostavljanju svjedoka 152 direktno su učestvovali optuženi Šunjić i Brekalo. Optuženi Marko Radić je sve ove povrede vidio i svjedoku 152 rekao da je takav zbog oca. Iz iskaza svjedoka 152 se vidi da je zadobio ozbiljne tjelesne povrede u vidu preloma nosne kosti, izbijanja više prednjih zuba, povrede od uboda na ruci, zatim povrede na čelu i slično. Sva ove povrede nanešenu su svjedoku 152 namjerno. Počinioci ovih radnji su prilikom nošenja istih povreda bili svjesni da će iste proizvesti snažan tjelesni bol i patnju. Sve povrede su nastale u vrijeme kad je svjodok 152 bio u zatvoru Vojno, a isti je u ovom zatvoren od strane optuženih i nalazio se pod njihovim nadzorom. Cilj koji su imali počinioci djela je bio kažnjavanje svjedoka zbog njegovog oca koji je bio pripadnik ABiH, kao i diskriminacija po nacionalnoj osnovi. Vijeće posebno napominje da je u vrijeme nanošenja ovih povreda i preuzimanja inkriminiranih radnji svjedok 152 bio maloljetan. Svjedok 152 je

maltretiran u dužem vremenskom periodu, odnosno u periodu od tri mjeseca. Pri ovom maltretiranju bio je izložen različitim oblicima maltretiranja, među kojima i elektrošokovima što je bio jedan od obrazaca mučenja u zatvoru Vojno. Posljedice koje svjedok ima od ovih zlostavljanja su vidljive, budući da se iz fotodokumentacije koja je sačinjena 2006. godine još uvijek vide navedene povrede. Imajući u vidu uzrast svjedoka u vrijeme nanošenja evidentnih fizičkih povreda, zatim težinu istih, činjenicu da je nad svjedokom 152 počinjen čitav niz različitih oblika maltretiranja. Svjedok je prvo pretučen dok nije izgubio svijest, zatim je podvrgnut elektrošokovima, poslije je istom davan pištolj i nož da se sam ubije, optuženi Šunjić ga je izveo i opkoračio kao da će ga zaklati, nožem mu je ošišano pola glave, prisiljavan je da pije iz kante gdje je vršio nuždu, ista kanta je prosuta po njemu, nožem je uboden ruku, pucano mu je iznad glave, optuženi Šunjić ga je tjerao da pravi sklekovae, da pjeva pjesme o Aliji, svakodnevno je fizički maltretiran, optuženi Mirko Vračević ga je udario puškom i provocirao govoreći mu da mu je zaklao tetku pa će i njega. Sve ove radnje kao po svojoj ukupnosti tako i po međusobnoj vezi predstavljaju po mišljenju Vijeća radnje mučenja, zbog čega je Vijeće ove radnje kvalifikovalo kao djelo – mučenja iz člana 172. stav 1. tačka f) KZ BiH

Mirko Vračević, nečovječna djela i mučenja
(tačka 24 Vračević)

Svjedokinja “J”

Vijeće je u toku postupka utvrdilo da je neutvrđenog datuma, u prvoj polovini mjeseca rujna 1993. godine, u hodniku komandnog mjesta Maria Mihalja u logoru Vojno, Mirko Vračević je prišao svjedokinji „J“ i stavio joj nož pod grlo rekavši joj „dolijala si i ti ptico“, što je kod zatočnice izazvalo ogroman strah i uznemirenost. Svjedokinja „J“ je izjavila da je 7.09.1993. godine uhapšena u stanu čiji je vlasnik bila zaštićeni svjedok „K“. Uhapsili su je četiri bojovnika HVO-a među kojima je prepoznala Iveka Kolobaru i Emira Tihaka zvani „Žuti“. Nakon što su ih uhapsili, zajedno sa još drugim civilima iz zapadnog dijela grada Mostara prebacili su ih u mjesto Vojno. U Vojnom su ih dočekali Mario Mihalj i Dragan Šunjić, a Mario je tada rekao da je on zapovjednik, a Dragan dozapovjedniče. Svi zatvorenici su se morali njima obraćati sa gospodine zapovjedniče i gospodine dozapovjedniče. Svi su tada morali da daju izjavu, a prije toga se predstavljali. Dok su čekali na davanje izjava stajali su hodniku te kuće gdje je bila komanda Maria Mihalja. Zajedno sa njima u hodniku bio i stražar Mirko zvani „Srbin“. Svjedokinja je izjavila da je kasnije saznala da se prezivao Vračević. U jednom momentu Mirko se okrenuo prema svjedokinji i obratio joj se riječima „dolijala si i ti ptico“, te izvadio nož i stavio ga svjedokinji pod grlo. Svjedokinja je navela da Mirka Vračevića nije ranije poznavala, pa pretpostavlja da je zamijenio sa nekom osobom koja je slična njoj ili da je možda Mirko nju poznao od prije. Svjedokinja J je istakla da se osjećala u tom momentu grozno, da je oštrica noža bila tako blizu grla da je pomislila da će je sa nožem zboosti. Svjedokinja je opisala optuženog Vračevića kako je izgledao u to vrijeme, a potom ga je prepoznala u sudnici.

Svjedkinja K koja je zajedno sa svjedokinjom J dovedena u zatvor Vojno i koja je majka svjedokinje J je u svom iskazu navela da je po dolasku u Vojno vidjela dva stražara koja su bila naoružana sa puškama i bombama. Dok su čekali u hodniku da daju izjavu jedan od stražara, za kojeg je posle saznala da se zove Mirko Vračević, zv. Čoro ili Srbin, a koji je bio malešan, u jednom momentu prišao je svjedokinji J i pitao je odakle je poznaje, da bi potom izvadio patent nož iz džepa i stavio joj pod grlo. U tom momentu drugi stražar za koga je kasnije saznala da se zove Kuna rekao je Mirku da skloni nož.

Svjedokinja J je bila konzistentna u opisu ovog događaja, sa iskazom koji je dala ranije pred Višim sudom u Mostaru, dana 30.03.1996. godine. Tada je svjedokinja rekla da je stražar Mirko po nadimku Srbin, odmah po dolasku dok se nalazila u hodniku komande logora, izvadio nož i stavio joj pod grlo, govoreći joj “balijko ovo će ti presuditi”, što je bila za nju psihička tortura.

Vijeće je prihvatilo iskaz svjedoka J kao vjerodostojan i pouzdan budući da je dat veoma detaljno na način koji ukazuje da je svjedokinja kroz ovaj događaj zaista i prošla. Isti iskaz je potvrđen iskazom svjedokinje K. Iste večeri optuženi Vračević je maltretirao i sedamnaestomjesečnu djevojčicu od svjedokinje D, što takođe ukazuje da se te prilike ponašao prema dovedenim civilima bošnjačke nacionalnosti okrutno. Djelo je počinjeno odmah po dolasku svjedokinje J u zatvor Vojno i to od lica koje je bilo naoružano i koje imao funkciju stražara. Svjedokinja J za ovakvo ponašanje Vračevića nije dala nikakav povod. Vijeće smatra da je stavljanje noža po grlo svjedokinji, uz dodatnu rečenicu da je dolijala, bila namjerna radnja optuženog, koja je smišljena da bi svjedokinji nanio veliku patnju. Svjedokinja je izjavila da se u tom momentu osjećala grozno, da je oštrica noža bila tako blizu grla da je pomislila da će je sa nožem zbasti. Ovakvo ponašanje optuženog Vračevića predstavlja djelo nasilja i zastrašivanja žrtve, kojim se psihički muči žrtva preduzimanjem radnje koja uključuje prijetnju smrću i prijetnju nasiljem. Ako se ima u obzir i izjava svjedokinje J da je tada na dočeku pored Vračevića bio i zapovjednik Mihalj kao i optuženi Šunjić, kao i da su dočekani rečenicom „dobro došli u pakao“, tako stvorena atmosfera straha, na samom dolasku je imala dodatni razlog da se svjedokinja J objektivno uplaši od ovih radnji optuženog, te da pri tome osjeti veliku patnju. Uostalom u konkretno slučaju radi se o djevojčici, koja je tog dana uhapšena i dovedena u zatvor, a njena životna dob i pol žrtve takođe su faktori koji su doprinijeli stvaranju velike patnje. Na osnovu svega rečenog Vijeće smatra da je ovim radnjama optuženi Vračević počinio druga nečovječna djela iz člana 172. stav 1. tačka k) KZ BiH.

Dijete svjedokinje D

Vijeće je u toku postupka utvrdilo da je neutvrđenog datuma u mjesecu rujnu 1993. godine, dok su zatočenici čekali na ispitivanje u hodniku komande Maria Mihalja u logoru Vojno, Mirko Vračević je prišao 17-tomjesečnom djetetu svjedokinje „D“, dajući joj bombu u ruke, upitavši: „da li tvoj babo ima ovakvu u kući“, svjedokinja „D“, majka djevojčice, koju je tom prilikom držala u naručju odmaknula je dijete kako bi ga zaštitila, a to je kod svih prisutnih zatočenika izazvalo ogroman strah i uznemirenost.

Svjedokinja „D“ je izjavila da je uhapšena u septembru 1993. godine, tačnog datuma se ne sjeća. Uhapšena je u stanu koji je bio na zapadnoj obali rijeke Neretve, a uhapsili su je pripadnici HVO-a, bila su njih četvorica među kojima je prepoznala Iveka Kolobaru i Nedžada Tinjaka. Svjedokinja je tad u stanu bila sa sedamnaestomjesečnom kćerkom i starom svekrvom koja je imala tada 68 godina. Nakon hapšenja, zajedno sa još drugim civilima, prebacuju ih do mjesta Vojno na području Bijelog polja. Dočekao ih je jedan pripadnik HVO-a, koji se zvao Mirko Vračević, to je bio stražar i on im je rekao da uđu u jednu kuću na ispitivanje. Svjedokinja se sjeća da je Mirko imao nadimak „Srbin“ ili „Ćoro“. Kad su ušli u taj hodnik stajali su u hodniku jedno do drugog. Stražar koji je bio u maskirnoj uniformi, onako pomalo, mršav, stalno je ispred njih prolazio i nešto govorio, tako da je znao i uvrijediti. U jednom momentu prolazeći ispred njih zastao je ispred svjedokinje koja je držala malo djeteta od 17 mjeseci u naručju. Tad je rekao: „vidi, vidi male curice, vidi što je fina, hoćeš li da ti čiko Mirko da jabuku“. Svjedokinja kad je vidjela da Mirko držao bombu u ruci sva se prestravila. Dijete nije imalo pojma šta je to, a Mirko je i dalje ponavljao i govorio djevojčici „Jeli ti babo ovo davao, je li ti pokazivao, jesi li vidjela ovu lijepu jabuku, uzmi“. U tom momentu je svjedokinja dijete stisnula uza se, okrenula je na drugu stranu da ne bi pružala ruke i to je trajalo par minuta. U toku unakrsnog ispitivanja svjedokinja D je ponovo izjavila da je Mirko Vračević njenoj sedamnaestomjesečnoj djevojčici davao bombu, ali da je dijete nije uzelo, pošto ju je svjedokinja prigrllila i približila sebi. Istakla je da je to bila izuzetno teška situacija.

Svjedokinja „J“ je izjavila da je početkom septembra uhapšena i da je zajedno sa drugim civilima iz zapadnog dijela grada Mostara dovedena u mjesto Vojno. U Vojnom su ih dočekali Mario Mihalj i Dragan Šunjić. Svi su tada morali da daju izjavu, a prije toga su se predstavljali. Dok su čekali da daju izjave stajali su u hodniku te kuće gdje je bila komanda Maria Mihalja. Tada je u hodniku bio sa njima i stražar Mirko zvani „Srbin“. Mirko je u jednom trenutku prišao maloj Dini koja je tad imala godinu i po, uzeo bombu i pitao malo dijete „da li tvoj tata ima to kod kuće“, a dijete je mislilo u tom momentu da je to bombona, i govorilo je „boba, boba“, da bi u tom strahu osoba „D“ sklanjala dijete. Ovu izjavu svjedokinja je pojašnjavala, te još jednom potvrdila da je sigurna da se ovaj događaj desio prvu noć po dolasku u Vojno, dijete je mislilo da je bombona te pošto je tepalo govorilo je „bona, bona“.

Svjedok Saja Ćorić je izjavila da je sa njom uhapšena i svjedokinja „D“ i njeno sedamnaestomjesečno dijete. Svjedokinja je u svojoj izjavi navela da je Mirka Vračevića upoznala prvi dan po dolasku u Vojno. Sjeća se da je sve zatvorenike postrojio u hodniku i tako da su čekali da ih zapovjednik ispita. Do svjedokinje Ćorić je stajala svjedokinja „D“ koja je u naručju držala malo dijete, da bi u jednom trenutku njoj prišao Mirko Vračević i pitao malu djevojčicu „kako ti je ime, hoćeš li da ti čiko da bombicu, hoćeš li jabuku da zagrižeš“, a njena majka je dijete u strahu sklanjala.

Svjedokinja K je u svom iskazu takode opisala događaj kada je Mirko Vračević u hodniku zgrade komande zatvora davao malju curici od svjedokinje D bombu, govoreći joj da uzme bombonu. Ista svjedokinja je izjavila da je to kod svih izazvalo strah.

Imajući u vidu izjave svjedoka koje su date na ovu okolnost, a koje izjave su saglasne međusobno, Vijeće je iste izjave prihvatilo kao pouzdane i vjerodostojne. Vijeće je prihvatilo iskaz svjedoka D kao vjerodostojan i pouzdan budući da je dat veoma detaljno na način koji ukazuje da je svjedokinja kroz isti događaj zaista i prošla. Takođe, ovaj događaj je potvrđeni iskazima svjedoka J, Saje Ćorić i svjedokinje K. Optuženi Vračević je maltretirao sedamnaestomjesečnu djevojčicu od svjedokinje D, što takođe ukazuje da se te prike ponašao prema dovedenim civilima bošnjačke nacionalnosti okrutno. Djelo je počinio odmah po dolasku svjedokinje D u zatvor Vojno. Prilikom počinjenja djela bio je naoružan i imao funkciju stražara. Svjedokinja D za ovakvo ponašanje Vračevića nije dala nikakav povod. Vijeće smatra da je pružanje bombe djetetu koje je beba da je uzme, uz rečenicu hoćeš li jabuku da zagrižeš namjerna radnja koja je smišljena da bi svjedokinju D kao i ostale prisutne zaplašio i nanio im veliku patnju. Svjedokinja je izjavila da se u tom momentu sva predstavila, da je dijete stisnula uza se i sklanjala od optuženog kako bi ga zaštitila, te da je to trajalo par minuta. Takođe, je navela da je to bila izuzetno teška situacija. Takođe, i svjedokinja K je navela da je taj događaj kod sviju izazvao strah. Ovakvo ponašanje optuženog Vračevića predstavlja djelo nasilja i zastrašivanja žrtve, kojim se psihički muči žrtva preduzimanjem radnje koja uključuje prijetnju smrću i prijetnju nasiljem. Ako se ima u obzir i saglasne izjave svjedokinja D, J, Saje Ćorić i K da su dočekani rečenicom „dobro došli u pakao“, tako stvorena atmosfera straha, na samom dolasku je imala dodatni razlog da se svjedokinja D kao i ostali prisutni objektivno uplaše od ovakvih radnji optuženog, te da pri tome osjeti veliku patnju. Uostalom u konkretno slučaju radi se o korištenju sedamnaestomjesečnog djeteta kako bi s njegova majka i ostali zastrašili. Vijeće primjećuje da su istog dana svi dovedeni pritvorenici uhapšeni, da im je to bio prvi susret sa zatvorom i osobljem. Činjenica da se bomba pruža malom djetetu, koje je nesvjesno situacije i koje može bombu i uzeti u ruke, sigurno da je povećavala strah kod svih prisutnih, a najviše kad majke djeteta, svjedokinje D, pa imajući u vidu i da su većinu pritvorenika činile žene i djeca životna dob i pol žrtvi takođe su faktori koji su doprinijeli stvaranju velike patnje. Na osnovu svega rečenog Vijeće smatra da je ovim radnjama optuženi Vračević počinio druga nečovječna djela iz člana 172. stav 1. tačka k) KZ BiH.

Svjedok 152

Sud je u toku postupka utvrdio da je neutvrđenog datuma, krajem mjeseca listopada 1993. godine, u krugu logora Vojno, dok su zatočenici čistili krug istog, prišao malodobnom svjedoku „152“, rekavši mu da će ga zaklati kao što je zaklao i njegovu tetku, nakon čega ga je udario kundakom puške. U vezi svjedoka 152 Vijeće je utvrdilo kojim je sve radnjama isti mučen dok je boravio u zatvoru Vojno te je isto i opisalo u obrazloženju ove presude pod naslovom: mučenje svjedoka 152. Stoga na ovom mjestu se neće ponovo navoditi svi provedeni dokazi koji se odnose na mučenje svjedoka 152. Pri tome među svim radnjama koje su dovele do djela mučenja nalazi se opisana i radnja koju je preuzeo optuženi Mirko Vračević, a koji je svjedoku rekao da će ga zaklati, da mu je zaklao tetku, nakon čega ga je udario kundakom puške. Ove radnje koje same za sebe predstavljaju zastrašivanje svjedoka prijetnjom smrću kao i njemu bliskom srodniku, te djelo nasilja koje se ogleda u udaranju svjedoka kundakom puške,

same za sebe ne predstavljaju djelo mučenja. Međutim, imajući u vidu ostale dokaze koji ukazuju kroz šta je sve svjedok prošao, a što je već opisano, te kako je fizički izgledao od tih maltretiranja i zlostavljanja, da je maltretiran u dužem vremenskom periodu, da je bio izložen različitim oblicima maltretiranja, među kojima i elektrošokovima, ukazuju da radnja optuženog Vračevića predstavlja samo dio ukupnih radnji koje su prema ovom svjedoku vršene od strane učesnika udruženog zločinačkog poduhvata. U vrijeme zlostavljanja svjedok 152 je bio maloljetan. Svjedok je prvo pretučen dok nije izgubio svijest, zatim je podvrgnut elektrošokovima, poslije je istom dat pištolj i nož da se sam ubije, optuženi Šunjić ga je izveo i opkoračio kao da će ga zaklati, nožem mu je ošišano pola glave, prisiljavan je da pije iz kante gdje je vršio nuždu, ista kanta je prosuta po njemu, nožem je uboden ruku, pucano mu je iznad glave, optuženi Šunjić ga je tjerao da pravi sklekove, da pjeva pjesme o Aliji, svakodnevno je fizički maltretiran, optuženi Mirko Vračević ga je udario puškom i provocirao govoreći mu da mu je zaklao tetku pa će i njega. Pri tome Vijeće primjećuje da je optuženi Mirko Vračević kao stražar u zatvoru imao gotovo svakodnevni uvid u dešavanja u zatvoru Vojno, pa tako i u vezi sa svjedokom 152, potom je bio zadužen da ga čuva, a po njegovom fizičkom izgledu kao i mjestu gdje je boravio bi je svjestan da je teško zlostavljan. Po mišljenju Vijeća ove radnje optuženog Vračevića zajedno sa svim ostalim radnjama po svojoj ukupnosti kao i po međusobnoj vezi predstavljaju radnje mučenja, zbog čega je Vijeće sve ove radnje kvalifikovalo kao djelo – mučenja iz člana 172. stav 1. tačka f) KZ BiH

Arif Omanović i svjedok 153

Vijeće je toku postupka utvrdilo da je neutvrđenog datuma krajem kolovoza ili početkom rujna 1993. godine, iz garaže koja se nalazila u sklopu logora Vojno, Mirko Vračević je izveo zatočenika Arifa Omanovića i doveo ga u komandno mjesto Maria Mihalja, gdje je Arif Omanović teško pretučen od strane Maria Mihalja od čega je Arif Omanović bio sav krvav, u modricama i sa natečenim tijelom, da bi ga potom Vračević odveo u garažu u tako lošem stanju da Omanović nije mogao sam ni da hoda. U istom danu Mirko Vračević je iz garaže koja se nalazila u sklopu logora Vojno, u kojoj su bili nezakonito zatočeni Bošnjaci, doveo i svjedoka „153“ u komandno mjesto Maria Mihalja, predao ga Mihalju, nakon toga je Mario Mihalj naredio svjedoku „153“ da se skine gol do pojasa, da bi ga potom udarao policijskom palicom, drvenom karnišom i nekim alatom po svim dijelovima tijela, od kojih udaraca je svjedok „153“ bio sav krvav i u modricama, da bi svjedok „153“ usljed zadobivenih udaraca pao, a nakon toga je Mario Mihalj naredio Mirku Vračeviću da vrati svjedoka „153“ u garažu. Vijeće je takođe utvrdilo da je neutvrđenog datuma krajem kolovoza ili početkom rujna mjeseca 1993. godine, iz garaže koja se nalazila u sklopu logora Vojno i u kojoj su bili nezakonito zatočeni Bošnjaci, Mirko Vračević je izveo svjedoka „153“ i doveo u komandno mjesto Maria Mihalja, predavši ga istom, da bi potom Mario Mihalj, držeći u ruci električni kabal, gole žice kabla omotao oko prstiju svjedoka „153“ i na taj način ga podvrgavao elektrošokovima, dok je za to vrijeme Dragan Šunjić svirao gitaru, a Mirko Vračević istodobno ubadao bajonetom svjedoka „153“ po raznim dijelovima tijela, kojom prilikom je svjedok „153“ zadobio snažne tjelesne patnje.

Svjedok 153 je uhapšen 15.08.1993. godine u Mostaru i odveden u logor Vojno. Svjedok 153 je izjavio da je za vrijeme zatočeništva bio u garaži te da je sa njim bio zatočen i Arif Omanović kojega je poznavao kao starijeg čovjek sa 50 ili 60 godina. Svjedok se sjeća da je jednoga dana u garaži ostalo sedam- osam zatvorenika i taj dan je došao Mirko Vračević i prozvao Arifa Omanovića rekavši mu da pode za njim, što je ovaj i učinio. Odveo je Arifa u kuću gdje je bila komanda Maria Mihalja. Veoma brzo su se čuli krici, molitve Arifove, nemojte, nemojte. To zapomaganje Arifa je trajalo jedno vrijeme i nije ni malo bilo lako čuti njegove vapaje. Stah proradi u čovjeku, pitaš se jesi li ti slijedeći. Nakon dva-tri sata doveli su Arifa, čovjek je bio izobličen, samo je tražio vode i bio je malte ne kao vreća. Nije imao kontrolu nad tijelom, nije mogao da stoji na svojim nogama. Tad su mu zatvorenici koji su bili tada u garaži davali vode među kojima je bio i svjedok i vidjeli su da je Arif bio sav krvav i da je odmah otekao. Arif nije tada dobio nikakvu medicinsku pomoć. Umro je u garaži na mjestu gdje su ga plegli.

Nakon toga čuo je glas Marija Mihalja koji je rekao da mu dovedu svjedoka 153. Tad je u prostoriju ušao Mirko Vračević rekao svjedoku da pode za njim kod Maria Mihalja. Svjedok je ušao u jednoj prostoriji, koja je bila prazna, sjeo je, a tada je ušao Mihalj Mario koji mu je rekao da ustane i da se skine do pojasa. Skinuo se i tad je počelo premlaćivanje koje je trajalo dobra dva sata. U početku je kod svjedoka postojao neki inat i nije odmah pao mada je bilo svakakvih udaraca. Svjedok navodi da kad je vidio da je davo odnio šali pao je i počeo prenemagati i moliti da ga pusti i da ga više ne udara. Poslije nekog vremena, vjerovatno kad se umorio, pustio ga je. Prilikom tog premlaćivanja Mario je koristio dvije policijske palice, jedna crna i jedna bijela. Osim te palice Mario ga je tukao i nekom drvenom karnišlom kao i nekom drvenom palicom za koju misli da je držalica za alatku. Sva ova oruda je promijenio na njemu, plus što ga je udarao i nogama i rukama. Poslije tog batiranja svjedoka je Mirko Vračević vratio u garažu, gdje je svjedok nakratko izgubio svijest. Od bolova se nije mogao micati. Pritvorenici su mu pokušali pomoći, tako što su mu namjestili glavu da ne bi došlo do gušenja jer je krvario, a neka tekućina u obliku slina mu je izlazila na usta. Nije dobio nikakvu medicinsku pomoć. Svjedok 153 je izjavio da ga je tokom boravka u Vojnu Mario Mihalj jedne prilike usključivao u struju. Svjedok navodi da se ne sjeća ko ga je tad doveo u prostoriju gdje se nalazio Mario Mihalj. Kad je ušao u tu prostoriju, Mihalj mu je rekao da će sad propjevati. Tad su bili prisutni pored Maria Mihalja i Dragan Šunjić i Mirko Vračević. Dragan Šunjić je imao gitaru sa sobom. Tu je u prostoriji bio neki kabal koji su mu stavili na prste da bi zatim uključivali i isključivali na kablju električnu energiju. Na taj način izazivali su mu elektrošokove. Tom prilikom Dragan Šunjić je svirao gitaru i na taj način mu se ismijavao. Osim tih elektrošokova svjedoka je te prilike Mirko Vračević nekoliko puta ubadao bajonetom. Svjedoku nije poznato koliko je sve to trajalo, ali za njega je to bila jedna viječnost. Pomenuti događaji već su obrazlagani u ovom obrazloženju, u dijelu gdje se govori o ubistvu Arifa Omanovica i mučenju svjedoaka 153. Sve analize provedenih dokaza vezano za ove događaje, ocjene tih dokaza kao i zaključci do koje je Vijeće došlo u vezi s tim odnose se i na ovu tačku optužnice. Stoga u ovom dijelu neće se posebno to obrazlagati. Vijeće je utvrdilo u postupku kao nasporno da su i Arif Omanović, kao i svjedok 153, boravili u isto vrijeme u garaži zatvora Vojno, te da su oba bili izuzetno zlostavljani, da su

zbog svog fizičkog izgleda i stanja u kakvom su se nalazili bili izvođeni pred druge novopridošle pritvorenike, kako bi im osoblje zatvora pokazalo šta ih čeka. O ovim činjenicama postoje i brojni dokazi koji su već navedeni u ovom obrazloženju, a koje na ovom mjestu samo fragmentarno, radi ilustracije navodimo:

Svjedok 151 je u svom iskazu naveo da je po dolasku u Vojno bio dočekan od strane Dragana Šunjića i Marija Mihalja. Tad su pred njih doveli dva zatvorenika od kojih je jedan bio Arif Omanović, a drugi svjedok 153. Vidio je da su bili modri od udaraca, a njima su tada rekli da će biti biti svi kao oni ako ne budu poštovali naređenja. Svjedok 151 je takođe izjavio da mu je poznato da je Arif često pretučen i da su to najčešće radili Mario Mihalj i Dragan Šunjić.

Svjedok Handžar Azer, koji je u Vojno došao u drugoj polovini avgusta izjavio je da je po dolasku bio dočekan od strane Mihalja i Dragana Šunjića, te da su tad pred njih doveli 2-3 zatvorenika i naredili im da se zagrnu kako bi im vidjeli modrice po tijelu. Takođe su im tada rekli da znaju šta ih čeka ako ne budu slušali. Ti ljudi su bili dobro premlaćeni. Svjedok je izjavi da nije saznao imena tih zatvorenika. U Vojnom je proveo 11 dana.

Svjedok Saja Ćorić je izjavila da je joj poznato da je Arif Omanović veoma teško pretučen dok je boravio u logoru Vojno.

Vijeće je prihvatilo iskaz svjedoka 153 da je kritičnog dana optuženi Mirko Vračević odveo iz garaže prvo Arifa Omanovića u prostorije komande kod Marija Mihalja, koji je Arifa Omanovića zvjerski pretukao, od čega je isti bio sav izobličen i nije mogao hodati, te da je istog potom dovukao ponovo u garažu, a odmah potom odveo i svjedoka 153 ukomandu kod Mihalja, koji je i ovog svjedoka na isti okrutni način pretukao raznim predmetima, a nakon toga Vračević je i svjedoka 153 vratio u garažu. Takođe, je prihvatilo kao vjerodostojan u iskaz svjedoka 153 da je Mirko Vračević bio prisutan kad ga je Mihalj podvrgavao elektrošokovima i da ga je Vračević tada bockao bajonetom. Sve ove radnje po mišljenju Vijeća su izvršene svjesno, sa namjerom da se istim licima nanese snažni tjelesni bol i patnja. Ova lica su bila zatvorena u Vojnu, te kao takva bila su pod nadzorom optuženog Vračevića. Optuženi Vračević je bio svjestan kad je vodio Omanovića i svjedoka 153 kod Marija Mihalja da će isti biti dobro premlaćeni, budući da je po postojećem obrascu Mihalj u komandi uvijek tukao pritvorenike. Isti je po njihovom dovođenju mogao da čuje njihove jauke, a takođe je mogao da vidi kako su izgledali kada ih je vraćao iz komande zatvora. Da se njegova uloga nije svodila samo na puko dovođenje i odvođenje pritvorenika po zapovjedi zapovjednika zatvora vidi se i po tome što je u vrijeme kad je Mihalj svjedoka 153 mučio strujom Vračević je istog vrhom bajoneta bockao po tijelu, povećavajući time njegove patnje. Sve navedeno ukazuje da je optuženi Vračević pored radnji dovođenja i odvođenja u ovim mučenjima isto tako i aktivno učestvovao. Već smo u obrazloženju naveli da je Vijeće kvalifikovalo sve radnje koje su preduzete prema svjedoku 153 kao djelo mučenja, tako da se na ovom mjestu neće ponovo obrazlagati razlozi za takvu kvalifikaciju. Što se tiče Arifa Omanovića, već je utvrđeno da je isti preminuo od posljedica teškog premlaćivanja. Ovo premlaćivanje je bilo namjerno, isto je izvršeno

od strane osoblja zatvora koje je imalo nadzor na d istim, pri tom premlaćivanju namjerno se žrtvi nanosio snažni tjelesni bol. Arif Omanović je imao položaj inferiornosti žrtve, kao i svi druge premlaćivani pritvorenici, bi je izložen ponovljenim maltretiranjima, imao je u to vrijeme oko 60 godina, tako da to premlaćivanje koje je bilo okrutno i surovo i koje je kod njega uzizazivalo snažni tjelesni bol nije mogao izdržati. Po mišljenju Vijeća isti je u zatvoru Vojno mučen, prije nego što je od posljedica tih mučenja podlegao. Radnje koje je optuženi Vračević preduzeo u odnosu na Arifa Omanovića i svjedoka 153 Vijeće je kvalifikovalo kao djelo mučenja iz člana 172. stav 1. tačka f) KZ BiH. Imajući u vidu da je Arif Omanović podlegao od tog mučenja, Vijeće je sve optužene oglasilo krivim, da su po osnovu i u okviru udruženog zločinačkog poduhvata odgovorni i za njegovu smrt, a što je obrazloženo u ovoj presudi.

Svjedok AI

Vijeće je utvrdilo da je neutvrđenog datuma, početkom rujna 1993. godine, iz garaže koja se nalazila u sklopu logora Vojno, Mirko Vračević je izveo svjedoka „AI“ iz garaže i odveo ga u obližnju kuću gdje su ga dočekali Mario Mihalj i Dragan Šunjić, smjestili ga na stolicu, a potom mu vezali prste električnom žicom, koja je bila povezana sa telefonom, nakon čega je Mario Mihalj počeo okretati ručicu telefona, što je prouzrokovalo da kroz tijelo svjedok „AI“ prolazi struja, što je kod zatočenika izazvalo strašne bolove i patnje da bi ga potom u polusvjesnom stanju odveli u garažu.

Svjedok „AI“ je u svom iskazu naveo da je uhapšen 02.09.1993. god. u svom stanu u Mostaru zajedno sa ženom, kćerkom od šest godina, ocem i puncem. Došli su u Vojno, gdje su ih dočekali Mario Mihalj i Dragan Šunjić koji su im rekli „dobro došli u pakao malo ko će izaći od vas odavde“. Svjedok je u logoru Vojno često puta premlaćen, ali od svih premlaćivanje ovaj svjedok izjavio da je za njega najgore bilo kad je jednu veče došao stražar po imenu Mirko koji ga je odveo u kuću gdje su bili Mario i Dragan i tad je pomislio da je kraj svega. Za stražara Mirka svjedoku je poznato da je imao nadimak „Srbin“. Vezali su mu ruke žicom i proizvodili struju, a to je radio Mario, dok je Dragan skakao po njemu. Ti elektrošokovi za njega su bili vječnost, sekunda je bila kao godina. Mirka Vračevića je vidao skoro svaki dan, bio je pretežno na vratima koja je otvarao i zatvarao. Svjedok je prepoznao Mirka Vračevića u sudnici, te ga opisao iz vremena kad je on bio zatočen u Vojnom. Mučenje svjedoka AI je već navedeno u obrazloženju ove presude, u tački koja se odnosi na svjedoka AI. Svi dokazi koji su u tom dijelu obrazloženja navedeni, ocjena tih dokaza, kao i zaključci do kojih je sud došao odnose se i na ovaj slučaj, koji je takode opisan u istom odjeljku obrazloženja. Vijeće smatra daje optuženi Mirko Vračević bio svjestan svojih radnji odvođenja pritvorenika AI u prostoriju gdje su ga mučili elektrošokovima, te da je bio svjestan posljedica koje će proizici iz te radnje. Optuženi Vračević kao stražar u zatvoru Vojno bio je upoznat sa svim dešavanjima u istom, znao je šta sve zatvorenici prolaze kad idu kod Mihalja, u nekim mučenjima je i lično učestvovao i to zajedno sa Mihaljem. Prema tome njegov umišljaj je po mišljenju Vijeća dokazan. Radnje koje je Vračević preduzeo u odnosu na svjedoka AI Vijeće je kvalifikovalo kao radnje mučenja iz člana 171. stav 2. tačka f) KZ BiH

Silovanje svjedokinje E

(tačka 26. Vračević)

Vijeće je utvrdilo da je Mirko Vračević dana 27. kolovoza 1993. god., u večernjim satima, iz kuće u sklopu logora Vojno, u kojoj je bila zatočena svjedokinja E, istu izveo i odveo do kuće u kojoj je bila komanda, gdje joj je Marko Radić naredio da ide sa Mirkom Vračevićem govoreći joj da radi sve što joj bude rečeno, nakon čega ju je Mirko Vračević odveo do Mirka Bukare, pripadnika HVO-a, predao je istom rekavši „evo je“ nakon čega je Mirko Bukara prisilio svjedokinja E na seksualni odnos.

Svjedokinja E je u svom iskazu navela da je 27.08.1993. godine po povratku iz komande Marka Radića u zatvor Vojno po nju došao Mirko Vračević i rekao da je Marko Radić zove da dođe u komandu zatvora. Tad je svjedokinja zajedno sa Mirkom Vračevićem otišla u komandu, da bi joj te prilike Marko Radić rekao da mora otići tamo gdje je bude Mirko odveo i da mora raditi sve ono što se bude od nje tražilo, u protivnom ubiće nju i njenu djecu. Molila ga je da to ne čini jer joj dijete nije dobro, a Radić je cinično rekao „pa šta nećeš u njoj kiseliti kupus, polazi naredeno ti je“. Mirko je išao pred njom. Prešli su preko rijeke na pontonskom mostu, da bi došli do jedne kućice na kojoj je bila samo izlivena gornja betonska ploča. Mirko Vračević je svratio pred tu kuću, a ona je išla za njim. Vračević je pokucao na vrata i pojavio se jedan čovjek kojeg je prepoznala pošto je isti nju i Rahimu Makaš prevezao čamcem do logora. Vračević je ovom čovjeku rekao „Evo sam je doveo“ a taj čovjek joj je rekao da uđe. Poslije je isti čovjek silovao, a saznala je da se zvao Bukara Mirko.

Ovaj događaj u vezi silovanja svjedokinje E je opisan i obrazložen u ovoj presudi. Stoga svi izvedeni dokazi koji se odnose na radnje preduzete prilikom silovanja svjedokinje E, ocjena tih dokaza, kao i zaključci do kojih je sud došao odnose se i na ovu tačku. Preduzeta radnja od strane optuženog Vračevića je u sklopu radnji silovanja svjedokinje E. Optuženi Vračević je znao gdje treba odvesti svjedokinja E, kome je treba predati, kao i šta će se svjedokinji E dogoditi. Izvođenje žena noću iz soba zatvora je bilo učestolo, a isto je imalo za posljedicu silovanje istih od strane raznih lica, među kojima i optuženih. U toku postupka je utvrđeno da je Vračević po tom obrascu izvodio svjedokinja AM i više puta silovao. Prema tome Vračević je i u odnosu na svjedokinja E preduzeo radnju dovođenja bojovnika HVO-a sa umišljajem u odnosu na djelo silovanja. Vijeće je već dalo pravnu kvalifikaciju djela u odnosu na svjedokinja E, navodeći da se radi o djelu silovanja iz člana 171. stav 2. tačka g) KZ BiH.

PROGON:

Optužnica tereti optužene Radića, Šunjića, Brekala i Vračevića da su radnjama pobježe opisanim u tačkama optužnice, a za koje je Vijeće utvrdilo njihovu odgovornost, počinili krivično djelo progona iz člana 172. stav 1. tačka h) KZ BiH.

Elementi progona

Krivično djelo progona iz člana 172. stav 1., tačka h) KZ BiH definiše se kao “progon bilo koje grupe ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, vjerskoj, spolnoj ili drugoj osnovi koja je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva po međunarodnom pravu, u vezi s bilo kojim krivičnim djelom iz ovog stava ovog člana, bilo kojim krivičnim djelom propisanim u ovom zakonom ili bilo kojim krivičnim djelom u nadležnosti Suda Bosne i Hercegovine”. Članom 172. stav 2., tačka g) pojašnjava se da “progoni” jesu “namjerno i teško, međunarodnom pravu suprotno uskraćivanje osnovnih prava, zbog pripadnosti skupini ljudi ili zajednice“. U skladu s tim, prema članu 172. stav 1., tačka h) KZ BiH, elementi krivičnog djela progona kao zločina protiv čovječnosti su sljedeći:

- 1) namjerno i teško uskraćivanje osnovnih prava;
- 2) suprotno međunarodnom pravu;
- 3) zbog pripadnosti skupini ljudi ili zajednici;
- 4) protiv bilo koje grupe ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, vjerskoj, spolnoj ili drugoj osnovi koja je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva po međunarodnom pravu; i
- 5) u vezi s bilo kojim krivičnim djelom iz ovog stava ovog člana zakona, bilo kojim krivičnim djelom propisanim u ovom zakonom ili bilo kojim krivičnim djelom u nadležnosti Suda Bosne i Hercegovine.

Žalbeno vijeće MKSJ je definisalo elemente progona kao zločina protiv čovječnosti, kao radnje ili propust koji su:

- 1) de facto diskriminacija i kojim se uskraćuju ili narušava neko temeljno pravo definisano međunarodnim običajnim ili ugovornim pravom; i
- 2) izvršeni su hotimično, sa namjerom diskriminacije po jednoj od navedenih osnova, tačnije, na osnovi rasne, vjerske ili političke pripadnosti .

Nakon uvida u sudsku praksu i relevantne instrumente, Vijeće zaključuje da definicija progona koju je sačinio MKSJ pravilno odražava međunarodno običajno pravo u inkriminisanom periodu. Vijeće dalje zaključuje da je definicija progona prema međunarodnom običajnom pravu potpuno ugrađena u definiciju progona iz člana 172. stav 1., tačka h) i stav 2. tačka g) KZ BiH.

Vijeće, međutim, ističe dvije važne stvari. Prvo, diskriminatorska osnova koju je utvrdio MKSJ, odnosno rasna, vjerska i politička osnova, predstavlja isključivu osnovu koju priznaje međunarodno običajno pravo u inkriminisanom vremenskom periodu, pa je tako to isključiva osnova koju Vijeće može uzeti u razmatranje u ovom postupku. Drugo, još važnije, iako element “u vezi sa” nije potreban prema međunarodnom običajnom pravu, s obzirom da je obuhvaćen članom 172. stav 1, tačka h), Vijeće ima

obavezu da primijeni taj element. Kao prvo i opšte pitanje, Vijeće zaključuje da su svi gore utvrđeni zločini predstavljali namjerno i ozbiljno uskraćivanje osnovnih prava suprotno međunarodnom pravu, čime se ispunjavaju prvi i drugi element krivičnog djela progona. Pored toga, s obzirom da prethodno utvrđeni zločini predstavljaju zločine iz člana 172. stav 1. KZ BiH, Vijeće zaključuje da je jasno da je i element „u vezi sa” ispunjen. Vijeće će razmotriti treći i četvrti element krivičnog djela progona tokom analize krivične odgovornosti optuženih kao pripadnika sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata u daljem tekstu.

Vijeće se slaže sa obrazloženjima drugih vijeća Suda BiH i sa prethodnom praksom u drugim predmetima u tome da se višestruko počinjenje djela progona može smatrati jednim krivičnim djelom pod nazivom progon kao zločin protiv čovječnosti, čak i ako ta djela pojedinačno predstavljaju druge zločine protiv čovječnosti (vidi npr. Presuda u predmetu Stankovic, str.34; presuda u predmetu Kovacevic str. 43-44; predmet, Rašević i Todovic, te predmetima Tanaskovic i Dragan Damjanovic).

Pri razmatranju krivične odgovornosti optuženih, vijeće će sagledati da li je svako od gore navedenih i utvrđenih djela počinjeno sa diskriminatornom namjerom.

Prije svega, Vijeće uopšteno zaključuje da su svi gore navedeni i utvrđeni zločini počinjeni sa namjerom i predstavljaju teško lišavanje osnovnih ljudskih prava u suprotnosti sa međunarodnim pravom, čime su ispunjeni prvi i drugi elemenat krivičnog djela progona. Pored toga, obzirom da gore navedeni i utvrđeni zločini predstavljaju krivična djela iz člana 172. stav 1 KZ BiH, Vijeće zaključuje da je i elemenat „u vezi sa“ također ispunjen. Vijeće zaključuje da su žrtve u svim tačkama Muslimani i da nijedan od ovih zločina nije počinjen nad osobom za koju je utvrđeno da je hrvatske nacionalnosti.

Vijeće je zaključilo da je svaka počinjena inkriminirana radnja koju su počinili optuženi, počinjena uz posebnu diskriminatornu namjeru i ophodjenje optuženih naspram žrtva, a koja posebna namjera ukazuje da sva opisana djela imala su za namjeru upravo diskriminaciju-tretiranje žrtve drugačije i to po osnovu drugačije etnicke, nacionalne, vjerske i političke pripadnosti, što je svakako protivno pravilima međunarodnog prava. Ovaj zaključak je zasnovan na stvarnim riječima i radnjama optuženih tokom činjenja ovih zločina.

KRIVIČNA ODGOVORNOST: SISTEMSKI UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUH VAT

Optuženi su proglašeni lično krivično odgovornim kao saizvršioci saizvršenje krivičnog djela progona protiv zatočenika u Vojnom koji je služio kao logor u periodu od jula 1993. do marta 1994. godine. Optuženi snose ličnu krivičnu odgovornost za izvršenje krivičnog djela u okviru udruženog zločinačkog poduhvata određenog tipa, koji će se ovdje zvati sistemski udruženi zločinački poduhvat.

U odnosu na osumnjičene Radića i Šunjića, Tužilaštvo je iste teretilo da su predmetno krivično djelo počinili i po načelu komandne odgovornosti, budući da su bili neposredno nadređeni i imali kontrolu nad podređenim licima, uključujući stražare i druge vojnike HVO koji su dolazili i imali pristup zatvorenicima i prostorijama zatvora, tj. zato što su oba imali odnos nadređeni-podređeni sa onima koji su učestvovali u actus reus zločina, obojica su znali za zločine, a nijedan nije preduzeo neophodne zakonske mjere da spriječi zločine ili kazni počinioce.

Vijeće je prilikom odlučivanja o mogućnosti prihvatanja načela komande odgovornosti za ova dva optužena u simbiozi sa udruženim zločinačkim poduhvatom, imalo u vidu drugostepenu presudu Apelacionog vijeća ovog suda u predmetu Rašević Mitar i dr. broj X-KRZ 06/275, gdje u obrazloženju iste stoji da osuđujuća presuda po oba osnova nije moguća. Rukovodeći se ovakvom praksom Suda BiH, Vijeće je našlo da optuženi snose odgovornost za izvršenje krivičnog djela u okviru udruženog zločinačkog poduhvata. Iako su elementi obje vrste krivične odgovornosti dio optuženja, kategorija koja najbolje karakteriše način na koji su krivična djela izvršena je saizvršenje u okviru sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata.

A. OPŠTE ODREDBE: UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUHVAAT PREMA ZAKONU BIH I MEĐUNARODNOM OBIČAJNOM PRAVU

1. Važeći zakon BiH: Udruženi zločinački poduhvat

a. Član 180. stav 1. KZ BiH

Član 180. KZ BiH utvrđuje vrstu krivične odgovornosti koju Vijeće mora utvrditi da bi nekoga osudilo za krivična djela konkretno navedena u članu 180 KZ BiH. On je dio optuženja u vezi sa članom 29. Glave V Krivičnog zakona kojom se propisuje način izvršenja i stepen odgovornosti za izvršenje krivičnih djela. Član 180. stav 1. KZ BiH je izveden iz člana 7. Statuta MKSJ i identični su. Statut MKSJ predstavlja međunarodni propis, pošto je izrađen u skladu sa ovlaštenjima Ujedinjenih nacija. Uveliko prihvaćen princip međunarodnog prava je da, kada je međunarodno pravo ugrađeno u domaće zakone, "domaći sudovi u obzir moraju uzimati izvorne norme međunarodnog prava i njihova međunarodna sudska tumačenja i definicije." Kada je član 7. prepisan u zakon BiH, došao je zajedno sa svojim međunarodnim izvorima i međunarodnim sudskim tumačenjima i definicijama.

Udruženi zločinački poduhvat -- član 7.1 Statuta MKSJ-a ugrađen je u član 180. stav 1. KZ BiH. Krivični zakon BiH propisuje djela za koja lica mogu biti krivično gonjena i način na koji izvršenje ovih djela može predstavljati ličnu krivičnu odgovornost. Kada se radi o djelima počinjenim protivno Glavi XVII KZ BiH ("Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom"), način izvršenja kojim se pripisuje krivična odgovornost sadržan je u članu 180. Član 180. stav 1. propisuje načine na koje lice postaje lično odgovorno za određena krivična djela iz Glave XVII, uključujući zločine protiv čovječnosti (član 172.) za koje se optuženi terete. Član 180. stav 1. u datom dijelu glasi: "Osoba koja planira, pokrene, naredi, učini ili podstrekava ili pomaže u planiranju, pripremanju ili učinjenju krivičnih djela iz člana 172. (zločin

protiv čovječnosti) ovog zakona, individualno je odgovorna za to krivično djelo. Službeni položaj bilo kojeg okrivljenog, bilo da se radi o šefu države ili vlade, ili o odgovornoj službenoj osobi vlade, ne oslobađa takvu osobu krivične odgovornosti niti utječe na ublažavanje kazne.”

Član 180. stav 1. izveden je iz člana 7.1 Statuta MKSJ i identičan mu je. Član 180. stav 1. je postao dio KZ BiH nakon stupanja na snagu člana 7.1 i nakon tumačenja MKSJ-a da on obuhvata, konkretno, udruženi zločinački poduhvat kao način saizvršenja kojim se stiče individualna krivična odgovornost. U komentarima na član 180. stav 1. KZ BiH iznosi se stav da se ovim članom međunarodno pravo ugrađuje u domaće zakone:

“Tekst odredbi iz stava 1. (člana 180.) je potpuno isti kao tekst člana 7. stav 1. Statuta MKSJ-a. Očigledno je da je zakonodavac slijedio osnovna pravila krivične odgovornosti koja proizilaze iz međunarodnog krivičnog prava i iz odredaba Statuta MKSJ-a, kao i iz odredaba iz člana 25. stav 3. tacke a)-e) Rimskog statuta, pošto je zakonodavac značajno proširio moguće radnje izvršenja i saučesništva u izvršenju krivičnih djela.”

Međunarodno sudsko tumačenje termina “počinjenje” iz člana 7.1, koji je ugrađen u domaći zakon kao član 180. stav 1, konkretno propisuje: (1) da je udruženi zločinački poduhvat oblik saizvršilaštva koji utvrđuje ličnu krivičnu odgovornost; (2) da “počinjenje” u smislu iz člana 7.1. Statuta MKSJ-a (a samim tim i člana 180. stav 1. KZ BiH) uključuje svjesno učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu; i (3) da su elementi udruženog zločinačkog poduhvata utvrđeni u međunarodnom pravu i da su prepoznatljivi. U primjeni termina “počinjenje” iz člana 180. stav 1, ovo Vijeće mora u obzir uzeti definiciju tog termina u značenju koje je imala kada je prepisana iz međunarodnog prava u KZ BiH.

b. Krivična odgovornost i za učestvovanje u sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu predstavlja dio međunarodnog običajnog prava kojem optuženi podliježu

Kao što je već obrazloženo, koncept udruženog zločinačkog poduhvata predstavlja utvrđene principe u međunarodnom običajnom pravu i to od prije aprila 1992. godine. Međunarodno običajno pravo je dio zakona BiH.

Kao opšti princip “izgleda da svi nacionalni pravni sistemi prihvataju međunarodno običajno pravo kao sastavni dio nacionalnih zakona.” Međutim, pored toga, od 1899. godine na ovamo, međunarodno običajno humanitarno pravo je eksplicitno uključeno u sporazume o humanitarnom pravu čija je BiH potpisnica kroz takozvanu “Martensovu klauzulu”. Najskoriji primjer uključivanja Martensove klauzule datira iz 1977. godine i nalazi se u Dopunskom protokolu uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba iz 1977. godine (Dopunski protokol I), gdje se sljedeći tekst pojavljuje kao član 2.

"U slučajevima koji nisu predviđeni ovim protokolom ili drugim međunarodnim sporazumima, građanska lica i borci ostaju pod zaštitom i dejstvom principa međunarodnog prava, koji proizilaze iz ustanovljenih običaja."

Bosna i Hercegovina je potpisnica Ženevskih konvencija iz 1949. godine i oba Dopunska protokola, što je ponovo potvrđeno u Ustavu Bosne i Hercegovine, član II. 7 i Aneks 1. U članu III.3.b) Ustava Bosne i Hercegovine utvrđeno je da su "opšta načela međunarodnog prava sastavni dio pravnog poretka Bosne i Hercegovine i entiteta". Ustavni sud BiH potvrdio je da Ženevske konvencije i njihovi protokoli "imaju status jednak ustavnim načelima i direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini." Pored toga, u članu 3. KZ BiH konkretno se pominju krivična djela propisana međunarodnim pravom.

Optuženi se stoga ispravno terete prema važećem krivičnom zakonu BiH kao članovi sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata:

- 1) pošto se na njih primjenjuje međunarodno običajno pravo, koje propisuje udruženi zločinački poduhvat te,
- 2) pošto se na njih primjenjuju zakonski propisi BiH, konkretno, član 180. stav 1. KZ BiH, u koji je ugrađen koncept udruženog zločinačkog poduhvata.

2. Osuda optuženih kao saizvršilaca u sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu je u skladu sa načelom zakonitosti

Činjenica da podliježu odgovornosti prema načelima udruženog zločinačkog poduhvata ne znači da se njihova odgovornost za počinjenje krivičnih djela u prošlosti može automatski podržati teorijom udruženog zločinačkog poduhvata. Optuženi se terete za počinjenje krivičnih djela počevši od jula 1993. godine, prije donošenja važećeg Krivičnog zakona i važećeg Ustava. U skladu sa načelom zakonitosti, optuženi se ne mogu smatrati odgovornim u skladu sa teorijom odgovornosti koja nije postojala u vrijeme izvršenja krivičnih djela. Stoga mora biti utvrđeno van sumnje da je udruženi zločinački poduhvat bio dio zakona kojem su optuženi podliježali u periodu od jula 1993. do marta 1994. godine. Postupanje u skladu sa načelom zakonitosti zahtijeva dokaz da su optuženi bili krivično odgovorni prema principima zakona kojem su podliježali u vrijeme počinjenja krivičnih djela, te da se u to vrijeme moglo razumno predvidjeti da će optuženi biti krivično odgovorni prema tom principu.

a. Optuženi su podliježali propisima međunarodnog običajnog prava u vrijeme počinjenja krivičnih djela

Međunarodno običajno pravo je već odavno prihvaćeno kao izvor međunarodnog prava zajedno sa međunarodnim ugovornim pravom i "opštim pravnim načelima prihvaćenim od strane svih civilizovanih naroda". Osnove međunarodnog običajnog prava su dvostruke: objektivni element koji predstavlja praksu država; i subjektivni element, nazvan opinio juris, koji se odnosi na prihvatanje od strane država činjenice da je praksa dio međunarodnog prava. Dokaz da je neko pravilo postalo međunarodno običajno pravo može doći iz različitih izvora, uključujući i praksu međunarodnih sudova, te domaćih sudova koji primjenjuju međunarodno pravo. Zbog načina na koji

neko pravilo međunarodnog običajnog prava postaje zakon, tačan trenutak njegovog uključivanja u međunarodno pravo nikada nije moguće zasigurno utvrditi. Međutim, postojanje tog pravila se može pratiti pomoću materijalnih dokaza njegovog postojanja u praksi država i reakciji država na tu praksu.

Kao što je već detaljno obrazloženo sistemski udruženi zločinački poduhvat bio je dio međunarodnog običajnog prava u inkriminisanom periodu. S obzirom da su ovi principi bili dio međunarodnog običajnog prava u vrijeme počinjenja krivičnih djela, optuženi su im podlijevali.

Međunarodno običajno pravo je davno prije 1992. godine bilo “sastavni dio domaćih zakona” prihvaćeno od strane svih državnih pravnih sistema. Pored toga, bivša Jugoslavija i njene zemlje nasljednice su potpisnice sporazuma o međunarodnom humanitarnom pravu, uključujući Ženevske konvencije iz 1949. godine i oba Dopunska protokola, te stoga podliježu “Martensovoj klauzuli” koja se u ovim sporazumima i protokolima pojavljuje u različitim oblicima. Kao dio važećeg ugovornog prava, “Martensova klauzula” izričito stavlja civile i borbe pod zaštitu principa međunarodnog običajnog humanitarnog prava. Član 210. Ustava SFRJ, koji je propisivao direktnu primjenu ugovornog prava, glasi:

“Međunarodni ugovori primjenjuju se danom stupanja na snagu, ako aktom o ratifikaciji ili ugovorom na osnovu ovlašćenja nadležnog organa nije drugačije određeno. Sudovi neposredno primjenjuju međunarodne ugovore koji su objavljeni”.

Optuženi su eksplicitno podlijevali “principima međunarodnog prava izvedenim iz utvrđenog običaja” u vrijeme izvršenja krivičnih djela, te su sudovi bili dužni da “neposredno primijene” to pravo.

b. Krivična odgovornost i krivično gonjenje optuženih za počinjenje krivičnih djela u svojstvu saizvršilaca u sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu mogli su se predvidjeti u vrijeme počinjenja

U svom tumačenju člana 7. Evropske konvencije, Evropski sud za ljudska prava smatra, da bi neko bio proglašen krivim u skladu sa načelom odgovornosti, to načelo moralo je biti ne samo dio zakona kojem su optuženi podlijevali u vrijeme izvršenja krivičnog djela, nego da je takođe moralo biti logično predvidljivo da će biti krivično gonjeni za izvršenje krivičnih djela prema ovim teorijama odgovornosti. Kao što je ovdje obrazloženo, Vijeće zaključuje da je sistemski udruženi zločinački poduhvat bio dio međunarodnog običajnog prava u vrijeme kada su optuženi izvršili krivična djela progona na način utvrđen u ovoj presudi, te da su optuženi podlijevali pravilima međunarodnog običajnog prava u vrijeme kada su izvršili ta krivična djela. Vijeće takođe zaključuje da se krivično gonjenje prema teoriji krivične odgovornosti moglo predvidjeti u vrijeme izvršenja krivičnih djela.

Evropski sud je često bio u prilici da odlučuje o načelu zakonitosti iz člana 7. Evropske

konvencije. Njihove izreke se nisu konkretno bavile primjenom međunarodnog običajnog prava u kontekstu domaćih suđenja. Po svojoj prirodi, međunarodno pravo je nepisano i u stalnom razvoju. Međutim, Evropski sud je imao priliku da vrši pregled primjene člana 7. u domaćim krivičnim zakonima koja se takođe mijenja i nije konkretna. U tim slučajevima, Sud je provjeravao da li postoji "utvrđeni" korpus sudske prakse koji je javan i dostupan, u kojem su zakonski uslovi razjašnjeni. U slučajevima kada je postojao takav korpus javne i dostupne sudske prakse, smatralo se da su optužena lica imala dovoljno informacija o tome da njihove radnje podliježu krivičnim sankcijama tako da su svoje ponašanje mogli prilagoditi zakonskim propisima. U tim okolnostima nije se smatralo da je došlo do kršenja prava iz člana 7.

U julu (za optuženog Šunjića u avgustu) 1993. godine i nakon toga, optuženi su mogli logično predvidjeti da zbog svog učešća u konkretnom sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu koji je postojao u zatvoru Vojno mogu biti krivično odgovorni kao saizvršioци. Optuženi su bili pripadnici HVO-a, optuženi Radić je imao svojstvo zapovjednika Prve Bjelopoljske bojne u sklopu Druge brigade HVO, bio je zapovjednik diverzantske jedinice "Ivan Stanić Ćićo", a kasnije zapovjednik Druge brigade HVO-a u čijoj zoni odgovornosti je bilo cijelo područje Bijelog polja, uključujući i selo Vojno, opština Mostar. Optuženi Šunjić je imao funkciju dozapovjednika zatvora Vojno, optuženi Vračević je bio zatvorski stražar u Vojnom, dok je optuženi Brekalo kao pripadnik Prve bojne i Kažnjenicke bojne "Ivan Stanić Ćićo" hapsio i dovodio pritvorenike i imao slobodan pristup zatvoru i veoma često dolazio i boravio kako u objektima zatvora tako i na području gdje se zatvor nalazio, vršeći pri tome inkriminisane radnje. Zatvor u Vojnom, po mišljenju Vjeka, funkcionisao je kao logor i svi optuženi su bili svjesni da je on imao sve oblike i elemente logora. Zloglasnost koja je pratila predmete nacističkih koncentracionih logora bila je dobro poznata u svim zemljama koje su se borile u II. svjetskom ratu, kao i činjenica da je mnogim licima odgovornim za održavanje takvih logora suđeno, te da su oni kažnjeni za svoje učešće u održavanju sistema koncentracionih logora. To su predmeti u kojima su sudski postupci bili javni i o kojima se dosta izvještavalo, a koji su međunarodno bili nadgledani i vođeni u Njemačkoj u mjestima koja su prilično blizu bivše Jugoslavije, a praksa i zaključci tih sudova su bili javni i dostupni.

Pored toga, optuženi su logično mogli predvidjeti svoju krivičnu odgovornost zbog svojih radnji u održavanju i jačanju zločinačkog sistema, na osnovu postojanja pismene odredbe jugoslovenskog zakona iz 1992. godine. Član 62. Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije glasi:

"Ko je radi vršenja krivičnih djela stvorio ili iskoristio organizaciju, bandu, zavjeru, grupu ili drugo udruženje krivično je odgovoran za sva krivična djela koja su proizašla iz zločinačkog plana tih udruženja i kazniće se kao da ih je sam učinio, bez obzira da li je i u kom svojstvu neposredno učestvovao u izvršenju pojedinog od tih djela."

U komentarima na ovaj dio ponavlja se da je izvršilac osuđen na osnovu ove odredbe:

"1) odgovoran za radnje koje su direktno uključene u plan kriminalne grupe kao i za one radnje koje predstavljaju rezultat ovog plana ukoliko su one takve prirode da je njihovo počinjenje u skladu sa ostvarenjem ciljeva te grupe.

2) odgovoran za pojedinačna krivična djela koja su izvršena, čak i ako on/ona nije uopšte učestvovao u njihovom izvršenju

3) da će mu biti suđeno na isti način kao izvršiocu krivičnog djela."

U komentarima se dalje opisuje opšti kriminalni plan grupe kao plan koji je obično "nepisan", uočljiv putem zaključaka:

"Ukoliko su ciljevi grupe poznati, opšti kriminalni plan grupe se može zaključiti iz toga (znanja). Na taj način moguće je utvrditi koje radnje plan direktno pokriva, radnje koje moraju biti izvršene obično nisu posebno navedene ili individualizirane, sadržaj kriminalnog plana se utvrđuje na osnovu opšteg cilja grupe".

S obzirom na sličnost između osnovnih elemenata pisanih domaćih zakona koji su bili na snazi u to vrijeme i sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata u obliku u kojem je on u to vrijeme postojao u međunarodnom pravu, van sumnje je da su optuženi imali više nego dovoljno informacija o tome da rizikuju da budu krivično gonjeni kao izvršiocu zbog svog učešća sa ostalima u održavanju sistema putem kojeg su zatvorenici u logoru podvrgavani progonu protivno međunarodnom humanitarnom pravu.

Član 7.2. Evropske konvencije glasi: *"Ovaj član ne utiče na suđenje i kažnjavanje nekog lica za činjenje ili nečinjenje koje se u vrijeme izvršenja smatralo krivičnim djelom prema opštim pravnim načelima koja priznaju civilizovani narodi"*.

Član 7.2. Evropske konvencije odražava se u članu 4a. KZ BiH: "Članovi 3. i 4. ovog zakona ne sprečavaju suđenje ili kažnjavanje bilo kojeg lica za bilo koje činjenje ili nečinjenje koje je u vrijeme kada je počinjeno predstavljalo krivično djelo u skladu sa opštim načelima međunarodnog prava".

Ovaj koncept je takođe bio dio zakona SFRJ i njenih zemalja nasljednica u aprilu 1992. godine. Član 15.2. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima odražava član 4a. KZ BiH i član 7.2. Evropske konvencije i propisuje suđenje i kažnjavanje lica za djela koja su smatrana krivičnim djelima "shodno opštim principima prava koje priznaju sve nacije." Bivša Jugoslavija je postala potpisnica tog sporazuma 1971. godine. Optuženi su bili svjesni da mogu krivično odgovarati u skladu sa principima međunarodnog humanitarnog prava u vrijeme kada su krivična djela počinjena.

3. Sistemski udruženi zločinački poduhvat je bio dio međunarodnog običajnog prava 1992. godine te i dalje predstavlja dio međunarodnog običajnog prava.

Dokaz da je neko pravilo postalo međunarodno običajno pravo može doći iz različitih izvora, uključujući i praksu međunarodnih sudova, te domaćih sudova koji primjenjuju međunarodno pravo. Do 1950. godine, stvorena je značajna evidencija kako državne prakse, tako i artikulisanog prihvatanja od strane država načela sistemskog udruženog

poduhvata na osnovu kojeg je moguće kao glavne počinioce teretiti, suditi i kazniti lica optužena za kršenje međunarodnog humanitarnog prava koja su svjesno doprinosila održavanju sistema kriminalnog maltretiranja zatvorenika u koncentracionim logorima. Do 1992. godine, kada su optuženi započeli sa izvršavanjem krivičnih djela za koja se sada terete, sistemski udruženi zločinački poduhvat se razvio u teoriju odgovornosti prihvaćenu u međunarodnom običajnom pravu. Zbog načina na koji neko pravilo međunarodnog običajnog prava postaje zakon, tačan trenutak njegovog uključivanja u međunarodno pravo nikada nije moguće zasigurno utvrditi. Međutim, postojanje tog pravila se može pratiti pomoću materijalnih dokaza njegovog postojanja u praksi država i reakciji država na tu praksu. Suđenje licima optuženim da su pomagali održavanje koncentracionih logora u nacističkoj Njemačkoj pruža mogućnost da se prouče dokazi koji ukazuju da je sistemski udruženi zločinački poduhvat kao teorija lične krivične odgovornosti bio prihvaćen od strane država kao dio međunarodnog običajnog prava, te da su ga te države koristile u primjeni tog prava. Koncentracioni logori koje su vodili nacisti, te suđenja ratnim zločincima koji su upravljali tim logorima su dobro dokumentovani i poznati. U dvije glavne serije suđenja licima koja su bila uključena u vođenje četiri takva logora, Dachau, Mauthausen, Belsen i Auschwitz, tribunal koji je osnovala i nadgledala međunarodna zajednica optužili su i osudili veliki broj lica zbog učešća u onome što danas nazivamo sistemski udruženi zločinački poduhvat.

Na suđenju Josefu Krameru i 44-orici drugih (predmet Belsen), za četrdeset i pet lica se tvrdilo da su bili članovi osoblja u koncentracionim logorima u Belsenu ili Auschwitzu, te da su "svi svjesno učestvovali u zajedničkom planu održavanja sistema maltretiranja i ubistava u ovim logorima". Navedene žrtve su bile iz deset različitih evropskih zemalja i mada je postupak vodio britanski Vojni sud, "za svaku od deset država obezbijedena su mjesta iza sudija". Trideset optuženih je proglašeno lično krivično odgovornim za izvršenje ratnih zločina prema teoriji o krivičnoj odgovornosti koju zovemo udruženi zločinački poduhvat.

Istovremeno sa suđenjima u predmetu Belsen vođena su i dodatna suđenja pred Opštim vojnim sudom u američkoj zoni u predmetu protiv Martina Gottfried-a Weiss-a i trideset i devetorice drugih (predmet Koncentracioni logor Dachau). Četrdeset optuženih u tom predmetu terećeno je da su postupali "u cilju opšteg plana izvršenja djela, u daljem tekstu navodno osoblje koncentracionog logora Dachau ... [te] da su učestvovali u podvrgavanju zatvorenika okrutnostima i maltretiranju".

Pravni izvještaji Ujedinjenih nacija pokazuju da je Sud utvrdio da za postojanje lične krivične odgovornosti prema ovoj teoriji izvršenja moraju biti utvrđena tri elementa: "(1) da je u Dachauu postojao sistem maltretiranja zatvorenika i izvršavanja krivičnih djela navedenih u optužnjama, (2) da su svi optuženi bili svjesni tog sistema, (3) da su svi optuženi, svojim ponašanjem učestvovali u provođenju tog sistema."

Ovi elementi ponovo su potvrđeni na suđenju Hansu Alfudisch-u i šezdesetorici drugih (predmet Koncentracioni logor Mathausen) tri mjeseca kasnije. Šezdeset i jedan optuženi proglašen je lično krivično odgovornim zbog svjesnog učešća u sistemu maltretiranja zatvorenika. Ova lična krivična odgovornost važila je za "svakog

službenika, vladinog, vojnog ili civilnog, te svakog uposlenika tamo, bez obzira da li je on bio pripadnik Waffen SS-a, Allgemeine SS-a, stražar, ili civil..." Ponovo potvrđujući potrebu da se utvrdi stvarna svijest o kriminalnoj praksi koja je predstavljala sistem, taj sud je utvrdio da su dokazi o zločinima počinjenim protiv zatvorenika bili toliko očigledni da je postojanje te svijesti van sumnje utvrđeno.

Nema sumnje da je u toku 1993. i 1994. godine načelo udruženog zločinačkog poduhvata koje je uključivalo svjesno učešće u sistemskom izvršavanju ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti protiv zatvorenika u koncentracionim logorima, uveliko predstavljalo dio međunarodnog običajnog prava. Ovaj oblik sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata kao dio međunarodnog običajnog prava takođe je prihvatio i potvrdio i MKSJ, prvo Žalbeno vijeće u predmetu Tadić, a potom i pretresna i žalbena vijeća u čitavom nizu predmeta. Žalbeno vijeće u predmetu Tadić utvrdilo je da sistemski udruženi zločinački poduhvat predstavlja jednu konkretnu manifestaciju opšteg udruženog zločinačkog poduhvata priznatog u međunarodnom običajnom pravu. Pored toga, Žalbeno vijeće u predmetu Tadić utvrdilo je postojanje i trećeg oblika udruženog zločinačkog poduhvata i nazvalo ga udruženi zločinački poduhvat 3. Međutim, s obzirom na činjenice u ovom predmetu, ovo Vijeće je zainteresovano samo za sistemski udruženi zločinački poduhvat koji je u međunarodnom običajnom pravu prihvaćen kao oblik opšteg udruženog zločinačkog poduhvata.

4. Elementi relevantni za utvrđivanje krivične odgovornosti za učešće u sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu

Ako se optuženi tereti za saizvršilaštvo u krivičnom djelu koje je dio udruženog zločinačkog poduhvata, tužilac mora dokazati van sumnje da je krivično djelo zaista i izvršeno, da je izvršeno zajedničkim djelovanjem u udruženom zločinačkom poduhvatu i da su ispunjeni elementi neophodni za utvrđivanje odgovornosti optuženog za to izvršenje. Kao što je navedeno ranije, udruženi zločinački poduhvat uopšte, a sistemski udruženi zločinački poduhvat naročito, je već bio dio međunarodnog običajnog prava do aprila 1992. godine i njegovi elementi i definicija su već bili utvrđeni. Pretresno vijeće u predmetu Tadić je ovo izričito priznalo u svojoj presudi od 7.5.1997. godine. Od tada su Pretresna vijeća i Žalbeno vijeće Tribunala imali nekoliko prilika da primijene koncept udruženog zločinačkog poduhvata, a naročito sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata, u predmetima koji su se odnosili na zarobljeničke logore koji su postojali u cijeloj Bosni i Hercegovini u periodu između 1992. i 1995. godine. Na taj način su usavršili, ali ne i promijenili, shvatanje opšteg udruženog zločinačkog poduhvata i sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata u kontekstu sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Odluke MKSJ nisu obavezujuće za ovo Vijeće. Međutim, Vijeće je uvjereno da kvalifikacija sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata, njegovih elemenata, mens rea i actus reus, koju je načinio MKSJ ispravno odražava stanje međunarodnog običajnog prava u aprilu 1992. godine i kasnije.

Elementi opšteg i sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata

Žalbeno vijeće u predmetu Tadić prvo je koje je u MKSJ utvrdilo i jasno artikuliralo tri kategorije udruženog zločinačkog poduhvata koje su postojale u međunarodnom pravu u relevantno vrijeme. Ovaj predmet odnosi se samo na prve dvije.

Prva kategorija je opšti oblik udruženog zločinačkog poduhvata i, prema Žalbenom vijeću, predstavljena je slučajevima u kojima grupa ljudi djeluje zajedno u skladu sa "zajedničkim planom" i posjeduje istu zločinačku namjeru. Ako je krivično djelo počinila takva grupa u skladu sa tim zajedničkim planom, osobe koje su dobrovoljno učestvovala u nekom aspektu tog plana sa namjerom postizanja zločinačkog rezultata mogu se smatrati lično krivično odgovornim kao saizvršiocima. Druga kategorija udruženog zločinačkog poduhvata, sistemski udruženi zločinački poduhvat, je jedna "varijanta" opšteg udruženog zločinačkog poduhvata i prema MKSJ: Obuhvata tzv. predmete koncentracionih logora. Koncept zajedničke nakane primijenjen je u slučajevima gdje se teretilo za krivična djela za koja se tvrdilo da su ih počinili pripadnici vojnih ili administrativnih jedinica poput onih koje su upravljale koncentracionim logorima, to jest, grupe osoba koje su djelovale na osnovu organizovanog plana. Ilustrativni predmeti za ovu kategoriju su Koncentracioni logor Dachau, u kojem je sudio sud Sjedinjenih Država koji je zasjedao u Njemačkoj, i Belsen, u kojem je sudio britanski vojni sud koji je zasjedao u Njemačkoj. U tim predmetima optuženi su bili odgovorni da su djelovali prema zajedničkom planu da ubijaju i zlostavljaju zatvorenike i stoga čine ratne zločine. U svom rezimeu u predmetu Belsen, pravni savjetnik vojnog suda je usvojio tri uslova koje je optužba identifikovala kao potrebne da bi se u svakom slučaju ustanovila krivica: (i) postojanje organizovanog sistema zlostavljanja zatočenika i izvršenja raznih zločina za koje se tereti; (ii) svijest optuženog o prirodi tog sistema; i (iii) činjenica da je optuženi na neki način aktivno učestvovao u sprovođenju tog sistema, to jest, da je ohrabrivao, pomagao i podržavao ili u svakom slučaju učestvovao u ostvarenju zajedničkog zločinačkog plana."

Elementi udruženog zločinačkog poduhvata koji se mogu razlučiti od međunarodnog običajnog prava su lako prepoznatljivi. Za *actus reus* je potrebno: više od jedne osobe, zajednički cilj i učesće optuženog u doprinosu tom cilju. Kada se ovo konkretno primijeni na činjenice u sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu, zajednički cilj je da se poćini jedno ili više određenih krivičnih djela što se ostvaruje "organizovanim sistemom koji je na snazi." Učesće potrebno za doprinos zajedničkom cilju sistema ne mora biti u vidu stvarnog poćinjenja temeljnog krivičnog djela, pod uslovom da je učesće optuženog aktivno doprinijelo provođenju sistema. Za *mens rea* za sistemski udruženi zločinački poduhvat potrebno je: lično znanje o organizovanom sistemu na snazi i njegovom zajedničkom zločinačkom cilju i namjera da se doprinese tom sistemu. Ako zajednički zločinački cilj uključuje izvršenje krivičnog djela koje zahtijeva posebnu namjeru, na primjer, progon, onda učesnik mora dijeliti tu posebnu namjeru. Međutim, zajednička namjera, čak i posebna namjera, može se izvesti.

B) SISTEMATSKI UDRUŽENI PODUH VAT U ZATVORU VOJNO

1. Uvod

Dokazi dokazuju van sumnje da je u inkriminisanim vremenskom periodu, odnosno od jula 1993. god do marta 1994. godine u zatvoru Vojno postojao sistemski udruženi zločinački poduhvat u koji je bilo uključeno više osoba iz više vojnih jedinica i tijela. Zajednički cilj sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata bio je progon bošnjačkih civila kroz njihovo nezakonito hapšenje i zatvaranje u Vojnom, držanje u nečovječnim uslovima i konačno njihovo uklanjanje iz regije gdje su do tada bili zakonito prisutni, podvrgavanje zatvorenika isljeđivanju, svakodnevnom prelaćivanju, mučenju, maltretiranju i ponižavanju, seksualnom zlostavljanju, ubijanje pojedinih zatvorenika, nanošenje teških psihičkih, emocionalnih i fizičkih povreda zatvorenicima. Time što su učestvovali i doprinijeli ovom sistemu progona, znajući za zajednički cilj da se vrši progon, vrstu krivičnih djela koja su počinjena i diskriminatorsku namjeru tih djela, i time što su imali namjeru da lično učestvuju i doprinesu sistemu progona, optuženi su krivi za krivična djela utvrđena u tačkama presude kao saizvršiocu u sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu.

2. Sistemski udruženi zločinački poduhvat

a. Istorijat uspostave zatvora Vojno kao sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata

Obilaskom lica mjesta, kao i saglasnim iskazima svih svjedoka, utvrđeno je da se naselje Vojno u kome su se nalazila pritvorena lica nalazi na području opštine Mostar, sjeverno od Mostara, na desnoj obali Neretve, par stotina metara od magistralnog puta Sarajevo-Mostar. Naselje Vojno u širem smislu pripada mjestu Bijelo Polje. Zatvor u Vojnom je sačinjavala zgrada komande, koja se nalazila u jednoj privatnoj kući, zatim odmah do komande dvije susjedne privatne kuće gdje su se nalazile zatvorene žene i djeca, stim da su u podrumu jedne kuće bili smješteni muškarci, kao i od jedne garaže koja se nalazi u dvorištu kuće gdje je bila komanda zatvora i u kojoj garaži su bili smješteni zatvorenici-muškarci. Prema tome radi se o ukupno tri privatne kuće i jedne garaže, a u prostornom smislu sve ove kuće su koncentrisane na jednom mjestu, a ograde im dijele dvorišta. Prostor zatvora nije bio ograđen žicom, nisu postojale osmatračnice, osim što su prostorije gdje su boravili zatvorenici bile zaključavane, a vani se nalazila naoružana straža. Tačan datum formiranja ovog zatvora u toku postupka se nije mogao precizno utvrditi, pošto ne postoje jasni materijalni dokazi koji bi na to ukazivali.

Na osnovu Izvješća Ravnatelja SVIZ-a (Središnji vojni istražni zatvor) Stanka Božića broj 676/93 od 14.09.1993. godine, proizilazi da je dana 06.07.1993. godine 1. Bojna 2. Brigade odvela 8 pritvorenika na rad. Od tih osam vraćeno je 6, a pritvorenici Rasim Lulić i Mustafa Čilić nisu vraćeni. U istom Izvješću stoji da su 11. rujna 1993. godine dobili informaciju od tkz. zapovjednika privatnog zatvora u Bijelom Polju, Mario Mihalja da je smrtno stradalo 7 pritvorenika koji su dovedeni iz SVIZ-a. Na osnovu Zapovjedi Sektora odbrane Mostara od 19.08.1993. godine proizilazi da je za potrebe 1. Bojne 2. Brigade iz SVIZ-a Heliodrom izuzeto 50 pritvorenika za koje je odgovoran Dragan Šunjić. O tome postoji i Izvješće SVIZ-a broj 636/93 gdje stoji da je 1. Bojnoj 2. Brigade dana 19.08.1993. god., predato 50 pritvorenika koje je osiguravao Dragan

Šunjić. Uvidom u Izvješće ravnatelja SVIZ-a broj 698/93 od 22.09.1993. godine proizilazi da je zatvor u Bijelom Polju "privatni zatvor". U istom Izvješću je navedeno za optuženog Dragana Šunjića da je poslao dopis kao tkz. zapovjednik ovog zatvora. U prilogu ovog Izvješća je dopis od 15.09.1993. godine sastavljen i potpisan od zapovjednika zatvora Dragana Šunjića u kome izvještava da je dana 15.09.1993. god. došlo u Vojnu do pogibije zatvorenika Selima Alilovića dok je kopao kanal. Takođe u Izvještaju ravnatelja SVIZ-a od 18.09.1993. godine se navodi da ima dosta slučajeva zlostavljanja zatvorenika u "privatnom zatvoru" na Đubranima. Uvidom u Izvješće o posjeti MKCK Konačištu ratnih zarobljenika koje je sačinilo Ministarstvo obrane HR HB, broj 02-4-1/94-104 od 31.01.1994.god. se vidi da u Vojnu radi 60 zarobljenika, a Mario Mihalj pripadnik Bjelopoljske bojne, zloupotrebljava svoj položaj, zlostavlja zatvorenike, ubija ih. Od materijalnih dokaza vezano za postojanje zatvora u Vojnom Tužilaštvo je u spis uložilo i Izjavu pritorenika koji su se vratili sa rada i boravka u "zatvoru Vojno" koji su u Vojno došli u dvije grupe dana 08.11.1993. god.i 17.11.1993. god., koji su se vratili na Heliodrom 28. 01.1994. god. Uvidom u ovjerenu kopiju Dnevnika sa Heliodrom, proizilazi da se dana 07.03.1994. godine iz zatvora Vojno vratilo na Heliodrom 25 zatvorenika. Povraćaj ovih zatvorenika uslijedio je na osnovu dvije Zapovjedi zapovjednika Druge brigade Marka Radića od 27.01.1994. godine i od 06.03.1994. godine, koji je svim postrojbama Druge brigade izdao zapovjed da se izvrši povrat svih zatočenika u zatočenički centar Heliodrom, a na osnovu sporazuma iz Vašingtona, u cilju oslobađanja zatočenika, te normalizacije odnosa.

Takođe, i mnogi saslušani svjedoci su u svojim izjavama navodili vrijeme kad su odvođeni u zatvor Vojno. Svjedokinja "L" izjavila da je sa sestrom svjedokinjom "X" kao i drugim članovima porodice uhapšena 23. jula 1993. godine, od strane Nedžada Ćorića, Jure Kordića i Emira (Damira) Brekala. Nedžad Ćorić joj je rekao da je osnovan logor Vojno, gdje je komandant Marko Radić, da rade po njegovom naredjenju. U stanu gdje su je doveli pričali su o logoru Vojno, o ljudima koje su ranije odveli u logor, Nedžad Ćorić joj je rekao da su joj majka, brat i sestra odvedeni u Vojno. Svjedokinja X je saglasno izjavila da je uhapšena 23.jula 1993. godine, te da je sa majkom i bratom dovedena u Vojno. Mićo Kordić im je rekao da ih vodi u Vojno gdje se formira logor, ušli su u prizemlje jedne kuće gdje je bilo mračno i gdje je čula da boravi neka porodica Sinanović i porodica od doktora Krese. U toj kući je vidjela neke ljude, bilo je još civila. Svjedokinja prvooptuženog pod pseudonimom "001" je u svom iskazu navela da je Bošnjakinja i da je u julu mjesecu 1993. godine, otprilike 14 dana poslije sukoba između ABiH i HVO-a, zajedno sa mužem, dva maloljetna sina i majkom odvedena od strane tri HVO vojnika u podrum Vinka Šunjića u Vojnom. Tu su bila lica iz svih mjesta Stoca, Čapljine, Prozora i svi osim jednog su bili Bošnjaci. Poslije možda 15 dana sinovi Vinka Šunjića su ih odveli u podrum Buce Cigića koji nije htio da u njegovoj kući bude logor i tražio je da ih premjeste, pa su polovinom avgusta premješteni u kuću Jurića gdje su žene i djeca bili na spratu, a muškarci u podrumu. Ostali svjedoci koji su boravili u zatvoru Vojno su takođe dali iskaze vezano za vrijeme kada su dovedeni, način odvođenja, a takođe i o vremenu kada su razmjenjeni.

Iz iskaza Ivice Kolobare i Marija Mihalja koji su dali Upravi vojne policije, proizilazi da su zajedno sa Damirom Brekalom i Anđelkom Zlatićem dana 07.07.1993. godine, po zapovjedi zapovjedništva I Bojne HVO-a, došli u Mostar da bi prikupili preostale osobe muslimanske nacionalnosti, a koje imaju prebivalište na području Bijelog polja, Vrapčića i Raštana. Sva ova lica u svojim personalnim vojnim evidencijama su bili pripadnici Prve bojne, Druge Brigade i Kažnjeničke bojne "Ivan Stanić Ćićo", kojim jedinicama je bio zapovjednik Marko Radić. Da su u to vrijeme snage HVO-a protjerivale stanovništvo bošnjačke nacionalnosti sa dijelova teritorije koju kontrolišu proizilazi i iz Izvješća Ivice Rotima, pomoćnika zapovjednika Druge brigade za SIS, od 24.08.1993. godine gdje stoji da bi se obitelji Muslimana u postrojbama 2. Brigade trebali zaštititi, da se ne bi desila situacija da ljudi dođu sa terena, a kod kuće ne nađu nikoga.

Na osnovu svih ovih dokaza koji se međusobno slažu i dopunjuju, Vijeće je utvrdilo da su prvi zatvorenici boravili u Vojnom u julu mjesecu 1993. godine, da je među zatvorenici bilo kako žena, djece i staraca, tako i muškaraca koji su dolazili sa Heliostrova, te da su u zatvoru u Vojnom zarobljenici Bošnjaci držani do 07.03.1994. godine.

Vijeće je isto tako utvrdilo da su civile bošnjačke nacionalnosti slobode lišili pripadnici HVO-a, u njihovim domovima, i na drugim lokacijama, da su žene, djecu i starce prevozili direktno u zatočeničke objekte u Vojnu, dok su muškarce iz Heliostrova dovozili na osnovu zahtjeva 1.Bojne 2. Brigade HVO-a i Druge brigade, kojom se tražilo izvođenje zatvorenika za potrebe postrojbi. Vijeće je na kraju zaključilo da su ova hapšenja vršena na sistematičan i organizovan način naglasivši da su osobe lišene slobode tokom akcija čišćenja kvartova Mostara i šire, od stanovnika bošnjačke nacionalnosti, hapšenjem i protjerivanjem.

Iskazima svjedoka, kao i materijalnim dokazima je utvrđeno da su pripadnici Prve bojne Druge brigade, kao i diverzantske jedinice "Ivan Stanić Ćićo" nadzirali i kontrolisali zatvor u Vojnom u svim fazama njegovog postojanja. Naime, u toku postupka, na osnovu saglasnih iskaza svih svjedoka Tužilaštva, među kojima AI, J, 152, F, Semir Humačkić i drugih, kao i na osnovu materijalnih dokaza nesporno je utvrđeno da je Mario Mihalj bio faktički zapovjednik zatvora Vojno, da je njegov dozapovjednik bio optuženi Dragan Šunjić, da je Vračević Mirko bio stražar u Vojnom, a Damir Brekalo borovnik Prve Bojne i Kažnjeničke bojne koji je tu od početka do kraja njegovog postojanja često dolazio. Optuženi Marko Radić je u inkriminisanoj periodu bio zapovjednik Prve bojne Druge brigade, zapovjednik Bjelopoljske bojne, zapovjednik Kažnjeničke bojne jedinice "Ivan Stanić Ćićo", a od početka decembra 1993. god. zapovjednik Druge brigade. Svi optuženi su po svojoj funkciji i ulozi koju su imali u inkriminisanoj periodu bili prisutni u Vojnom dok je zatvor postojao, odnosno dok su se u Vojnom nalazila zarobljena lica bošnjačke nacionalnosti.

Dokazima je utvrđeno da su sistematska hapšenja i zatvaranja civila bošnjačke nacionalnosti u zatvoru Vojno predstavljali dio organizovanog i metodičkog progona zatvorenika bošnjačke nacionalnosti na području Mostara i šire. Ovaj sistem progona su

provodila i civilna i vojna tijela, uključujući nadležne organe HZ HB, kao i vojne i policijske organe HVO-a. Optuženi su u svemu svjesno učestvovali i imali svoju ulogu u sistemu.

b. Zajednički cilj zločinačkog sistema

Žene, djeca, starci kao i muškarci bošnjačke nacionalnosti iz Mostara i okoline bili su zatočeni u Vojnu u nečovječnim uslovima kao dio procesa koji je bio zajednički cilj zločinačkog sistema. Bošnjački civili bili su proizvoljno zatvarani u zatvoru Vojno bez zakonskog postupka, a isljeđivanja žena, muškaraca i staraca su vršena najčešće u zgradi komande zatvora. Tokom ovog procesa zatvorenici su ostajali zatvoreni u Vojnu u nečovječnim uslovima i tokom isljeđivanja i boravka u zatvoru, veći broj zatvorenika bio je podvrgnut prelaćivanju, mučenju, seksualnom zlostavljanju i to kako u zgradi komande, tako i u prostorijama gdje su bili smješteni, zatim na mjestima blizu crte bojišnice gdje su radili, kao i u drugim objektima koji su služili pripadnicima HVO-a. Takođe, zatvorenici su ubijani, jedan broj prilikom izvođenja radova na crti bojišnice, a drugi u samom krugu zatvora, bilo od posljedica teškog i čestog prelaćivanja, bilo vatrenim ili hladnim oružjem od strane lica koji su kontrolisali logor. Od početka funkcionisanja zatvora Vojno, pa sve dok su žene boravile u istom, veći broj žena je bilo silovano ili su prošle kroz različite oblike seksualnog nasilja, od kojih su neke bile maljoletne (X i L). Tokom cijelog trajanja zatočeništva zatvorenici u Vojnom su držani u nečovječnim uslovima i podvrgavani okrutnim prelaćivanju sa ciljem kažnjavanja, osvete ili isključivo iz diskriminatorskih razloga, zatvorenici su prisiljavani na rad po raznim lokalitetima, veoma često u blizini linije fronta. Svi ovi zločini su počinjeni sa amjerom diskriminacije prema zatvorenicima Bošnjacima na osnovu njihove nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti, te je protiv zatvorenika i vršena diskriminacija po tom osnovu. Shodno tome, zajednički cilj sistema progona je predviđao i uključivao svaku vrstu krivičnih djela koja su opisana u tačkama ove presude. Postojao je organizovan sistem zlostavljanja zatvorenika i počinjenja vrste zločina utvrđenih u svim tačkama presude.

Hapšenje, doček, isljeđivanje zatvorenika

Prva faza, za koju se može reći da je trajala u toku cijelog inkriminisanog perioda, predstavljala je proces nezakonitog hapšenja civila, uglavnom žena, djece i staraca, koji su živjeli u zapadnom dijelu Mostara i njihovo dovođenje u zatvor Vojno. Mnogi svjedoci Tužilaštva su u svojim iskazima naveli da su kao civili uhapšeni u svojim stanovima u Mostaru, da su uhapšeni zajedno sa cijelom porodicom, te da su hapšenja vršili pripadnici HVO, koji su odvodili iz stanova isključivo stanovništvo bošnjačke nacionalnosti. Karakteristika ovih hapšenja civila po Mostaru je i da su veliki broj istih bili porijeklom iz Bijelog Polja, a to je mjesto gdje se nalazi i zaseok Vojno u kome je bio lociran zatvor. Takođe je karakteristično da su civile, odnosno žene, djecu i starce iz Mostara koji su bili u Vojnom uglavnom hapsila ista lica, među kojima je bio Ivica Kolobara, zv. Ivek, optuženi Damir Brekalo, Jure Kordić, Nedžad Ćorić zv. Nećko, Amel Hadžiosmanović zv. doktor, Nedžad Tinjak zv. Žuti i još poneki nepoznati vojnik HVO. Ova lica su bili pripadnici prve bojne i Kažnjeničke bojne "Ivan Stanić Ćićo"

kojima je zapovjedao optuženi Radić. Hapšenja civila po Mostaru koji su odvedeni u Vojno su počela u julu mjesecu 1993. godine, a najučestalija su bila u avgustu i septembru iste godine. Ove činjenice u svojim iskazima potvrdili su brojni svjedoci, a o istim postoje i materijalni dokazi. Svjedok AI je naveo da je u zapadnom dijelu Mostara uhapšen od strane Kolobare i Tinjaka te da je odveden u Vojno zajedno sa ženom, mldb djetetom, ocem, majkom i puncem. U istoj zgradi su bili većinom stanari hrvatske nacionalnosti, ali oni nisu uhapšeni. Nisu dobili nikakav nalog za hapšenje niti im je bilo jasno kuda ih odvođe. Svjedokinja Saja Ćorić je uhapšena i odvedena iz svog stana u Mostaru početkom septembra 1993.godine zajedno sa maloljetnom brataničom od strane Kolobare, Ćorića i Žutog. Poslije njenog odvođenja u njenoj zgradi je ostalo samo dva Bošnjaka i to jedna retardirana osoba i jedan nepokretan čovjek. Svjedok 152 je naveo da je u oktobru 1993. god. uhapšen i odveden iz stana u Mostaru, a da mu nije rečeno što ga hapse. Uhapsio ga je Tinjak dok drugog vojnog policajca nije poznao. Na kontrolnom punktu kada su ih zaustavili Tinjak je rekao da ima usmeo naređenje od Marka Radića i odmah su ih pustili. U zgradi gdje su ga uhapsili bilo je i drugih stanara Hrvatske nacionalnosti koji nisu tada uhapšeni. Svjedokinja A je zajedno sa dvoje mldb. djece uhapšena u stanu Mostaru sredinom avgusta 1993. god. od strane Kolobare, Hadžiomerovića zv. Doktor i Tinjaka, koji su joj rekli da ide na razmjenu. Svjedokinja J je istakla da uhapšena početkom septembra u Mostaru od strane Kolobare i Tinjaka, koje je poznavala, i isti joj nisu rekli kuda je vode. Svjedok C je navela da je 09 ili 10. 09.1993. god. uhapšena u stanu u Mostaru od strane 6 vojnika HVO-a među kojima je prepoznala Tinjaka i optuženog Brekala, koje je dugo poznavala, pošto je prije udaje živjela u Bijelom polju. Tad su uhapsili i njene dvije seste od kojih jednu sa mužem i dvoje djece. Svjedokinja F je istakla da je uhapšena polovinom avgusta u Mostaru od strane Iveka, Kolobare, Tinjaka, Hadžihasanovića i još jednog momka. Svjedok Ćurić Dika je navela da je uhapšena 11.10.1993.god. u stanu u Mostaru, zajedno sa svjedokom 152 i da je čula kad je Tinjak na kontrolnom punktu rekao da nema pismeni nalog da civile vodi u Vojno već samo usmeni od Marka Radića, nakon čega su ih odmah propustili. Svjedok L je istakla da je uhapšena zajedno sa svjedokinjom X, majkom i mladim bratom 23.07.1993. godine, od strane optuženog Brekala, Jure Kordića, Nedžada Ćorića i još jednog lica, te da im je rečeno da ih vode u logor Vojno koji osniva Marko Radić. Tu činjenicu je potvrdila i njena sestra svjedokinja L. Prema tome na osnovu saglasnih izjava ovih svjedoka, a iste ili slične izjave dali su i svi drugi svjedoci Tužilaštva koji su uhapšeni u zapadnom Mostaru, nesumnjivo je utvrđeno da je jedna grupa pripadnika HVO, koji su gore nabrojani, nezakonito hapsila i odvodila civile, žene, djecu i starce iz Mostara u Vojno. U istom vremenskom periodu bošnjaci muškarci zatočenici iz zatvora Helištim su dovodeni u zatvor Vojno. To dovođenje je počelo u julu mjesecu i trajalo je sve do januara 1994. godine. Dovodeni su u grupama, uglavnom po nekoliko desetina. Svi zatvorenici muškarci koji su boravili prethodno u zatvoru Helištim su potvrdili u svom svjedočenju dovođenje u zatvor Vojno, a o tome postoje i brojni materijalni dokazi.

Pri dolasku u zatvor Vojno sva zatočena lica su prošla proceduru dočeka i ispitivanja. Naime, sve zatvorenike uglavnom je dočeka Mario Mihalj zapovjednik logora i Dragana Šunjić njegov dozapovjednik, a tu je često bio i Mirko Vračević stražar. Ispitivanja pojedinih zatvorenika ponekad bi vršio i Marko Radić zapovjednik Prve

bojne Druge brigade, a kasnije i zapovjednik Druge brigade. Zlostavljanje zatvorenika počinjalo je odmah po dolasku u zatvor Vojno i to po određenom sistemu i obrascu koji se ponavljao sa svakom novopridošlom grupom. Svi svjedoci Tužilaštva su u svom iskazu naveli da su prošli kroz proceduru “dočeka” ili “prijemnog” kao i da su tom prilikom bili ispitivani. Doček se satojao u tome da su pridošli zatvorenici bivali prvo poredani pred ili u zgradi komande logora ili pred garažu, gdje su ih dočekali zapovjednik zatvora Mario Mihalj koji bi se predstavio i Dragan Šunjić kao dozapovjednik. Prilikom dočeka često bi Mario Mihalj govorio zatvorenicima “Dobro došli u crni pakao”, potom bi slijedilo pojedinačno predstavljanje zatvorenika. Zatvorenici su se morali predstavljati po pravilima koja su važila u zatvoru Vojnom i koji zatvorenik ne bi znao da se na taj način predstavi dobio bi na licu mjesta batine. Naime, tražilo se da zatvorenici prvo kažu ime pa prezime, a kad bi neki zatvorenik prvo rekao svoje prezime, tad bi bio tučen. To pravilo se odnosilo isto kako na muškarce tako i na žene i starce. Takođe je postajalo pravilo kako da se kaže godina rođenja. Pošto su Bošnjaci govorili najčešće hiljada, a u hrvatskom jeziku se hiljada kaže tisuća, ko god se ne bi sjetio da kaže tisuća taj bi dobio batine. Doček osim ovih radnji predstavljanja podrazumjevaio je i da se zatvorenicima daju upute kako će se ponašati za vrijeme boravka u zatvoru. Te upute je često saopštavao Mario Mihalj, a ponekad Mirko Vračević, po istim uputama zatvorenici su trebali sve bojovnike zvati sa gospodine, nisu smjeli međusobno pričati, nisu smjeli gledati u bojovnike kad im se obraćaju, morali su držati ruke na leđima i slično. O ovom dočeku u Vojnom svjedočili su brojni svjedoci, a navešćemo samo neke. Svjedok AI je rekao da su ih po dolasku u Vojno dočekali Mario Mihalj i Dragan Šunjić koji su ih pozdravili sa porukom: “Dobro došli u pakao” Tad su ih poredali do garaže, a potom uvodili u jednu prostoriju na ispitivanje gdje su tukli svakog ko bi prilikom predstavljanj prvo rekao svoje prezime. Svjedok Saja Ćorić je istakla da je njena grupa po dolasku u Vojno prvo postrojena u dvije vrste u dvorištu jedne kuće, da bi im Mirko Vračević potom rekao da uđu u unutrašnjost zgrade komande i da će ih saslušati i ispitati zapovjednik. Kad su ušli u hodnik kuće u jednom momentu ušao je Mario Mihalj i Dragan Šunjić, Mihalj im je rekao “došli ste u pakao, a ja sam crna sotona” Mihalj se tada predstavio kao zapovjednika, a Dragana je predstavio kao dozapovjednika. Potom su ih počeli uvoditi jedno po jednu u jednu sobu gdje su se trebali predstaviti, pa ko se nije znao predstaviti slijedio bi šamar. Tad ih je tukao Mihalj i govorio “glupe balije”. Potom je slijedilo ispitivanje, koje se pretvaralo u batinjanje i prebijanje. Mirko Vračević Kao stražar upoznao ih je o pravilima ponašanjau zatvoru, oko načina pozdravljanja, stajanja pognute glave. Ta pravila su važila i za djecu. Svjedok 152 je naveo da je po dolasku u Vojno vidio školskog druga Maria Mihalja kojeg je pozdravio i pitao šta ima, na šta mu je isti odgovorio da će sad znati šta ima. Potom su ga uveli u jednu prostoriju gdje se morao Mihalju prestaviti, pa pošto je za godinu rođenja rekao hiljadu počeli su ga svi prisutni vojnici tuci, među kojima Mihalj, Dragan Šunjić, Tihak i drugi. Svjedok A je navela da je u Vojnom dočekao Mario Mihalj i rekao im da se pred jednom kućom postroje po dvoje. Poslije ih je uveo u jednu kuću i tražio da se predstave, a ko se nije znao predstaviti slijedio bi šamar. Tako je bilo i kad se govorila godina rođenja. Svjedok J je potvrdila da je po dolasku Mihalj rekao “Dobro došli u pakao” da je tu bio i optuženi Šunjić, te daje potom počelo predstavljanje i ispitivanje. Svjedok C je navela da je po dolasku u Vojno uvedena u hodnik jedne kuće gdje je prepoznala

Mihalja, Dragana Šunjića i Mirka Vračevića, poslije čega je uslijedilo predstavljanje, a potom i pretresanje stvari, kad su im oduzeta sva lična dokumenta, zlato, novac i nakit. Ovo pretresanje su vršili optuženi Brekalo i Vračević. Svjedok F je rekla da su u Vojnom dočekani od Mihalja i Dragana Šunjića koji je do njega stajao i smiješio se. Posle toga počelo je predstavljanje, a potom oduzimanje svih stvari koje su imali kod sebe. Svjedok E je navela da su dolaskom u Vojno stali postrojeni pred jednom kućom i tad su izašla dva vojnika od kojih se Mihalj predstavio kao zapovjednik, a Šunjić kao dozapovjednik. Poslije ih je Mario Mihalj počeo ispitivati, a Šunjić je nešto pisao, stim što su od njih predhodno oduzeli sve lične stvari. Svjedok AK je naveo da je njegova grupa zatvorenika po dolasku sa Heliodroma u Vojno dočekana od strane Maria Mihalja i Dragana Šunjića, te da se Mihalj odmah predstavio i jednog zatvorenika istukao. Svjedok Mačković Ramiz je istakao da su ga prilikom transporta iz Heliodroma Mario Mihalj, optuženi Šunjić i Vračević dočekali na Đubrani, gdje su ih vezali žicom i pješke sproveli do Vojna. U Vojnom su ih odmah počeli ispitivati, a ko ne bi znao reći pravilno godinu rođenja dobio bi batine. Ujutro im je Mario Mihalj rekao kako treba da se ponašaju, prije svega da hodaju pognute glave, sa rukama na leđima, obavezno prije ulaska u prostoriju da se postroje uz zid. Svjedok Handžra Azer je takođe naveo da je po dolasku u Vojno dočekan od strane Marija Mihalja i Dragana Šunjića. Mihalj se predstavio kao zapovjednika i rekao im pravila ponašanja. Svjedok Semir Humačkić je izjavio da ih je po dolasku u Vojno dočekao Mario Muhalj i Dragan Šunjić, zatim su im rekli pravila ponašanja, popisali ih i galamili na njih. Svjedok 151 je naveo da je po dolasku u Vojno dočekan od Mihalja i optuženog Šunjića koji su im govorili kako se treba ponašati, a zatim doveli dva zatvorenika i pokazali njihova tijela koja su bila isprebijana i modra od udaraca, te rekli im da će svi biti kao oni. Sve ove radnje bile su sastavni dio cilja zočinačkog sistema, iste su trebale da odmah od samog hapšenja, pa kasnije prilikom dovođenja u zatvor da zastraše i ponize sve pritvorenike, da kod istih izazovu osjećaj bespomoćnosti, te da ih odmah pripreme na sva druga zločinačka djela kojima će biti izloženi. Sve je rađeno isključivo prema stanovništvu bošnjačke nacionalnosti, sa diskriminatorском namjerom, a u cilju progona istih lica kao i njihovih sunarodnika. Ove radnje i djela počinili su optuženi sa namjerom diskriminacije po nacionalnoj, vjerskoj i etničkoj osnovi.

Smještaj, uslovi boravka, izvođenje na prinudni rad pritvorenika

Životni uslovi koji su vladali u zatvor Vojno bili su nesumnjivo izuzetno teški, a tome je u velikoj mjeri doprinio i potpuno neadekvatan smještaj zatvorenika. Na osnovu iskaza svih svjedoka Tužilaštva proizilazi da su muškarcu u Vojnu držani u jednoj garaži i podrumu jedne kuće, dok su žene držane u prostorijama koje su se nalazile u dvije odvojene, susjedne kuće. Uvidom u crtež lica mjesta, sačinjen od SIPA-e dana 17.07.2006. godine, a što se i Vijeće uvjerilo prilikom izlaska na lice mjesta, predmetna garaža je imala jednu prostoriju velicine 6 puta 4 m, te drugu manju, pomoćnu velicine 3,5 puta 4 m. Prema izjavi zarobljenih muškaraca koji su boravili u garaži, svi su bili smješteni u veću prostoriju garaže, dok je druga manja služila da ostave obuću. Iz iskaza svjedoka AI, AD, Mačković Ramiza, Ramiza Bebanića i Samira Humačkića proizilazi da je u garaži boravilo u isto vrijeme oko 50-65 zatvorenika muškaraca. Svjedok Samir Humačkić je naveo da su spavali faktički jedan na drugom. Svjedok

Humačkić Zulfo je naveo da je u garaži u vrijeme dok je on boravio bilo od 65 do 70 zatvorenika, da nije bilo dovoljno prostora, a spavanja skoro da nije ni bilo. Takođe je dosta zatvorenika bilo smješteno u podrum jedne kuće u sastavu zatvora Vojno. Izlaskom na lice mjesta Vijeće se uvjerilo da je taj podrum ili kotlovnica ispod nivoa zemlje i čine ga tri prostorije, koje su povezane, te u kojima su uslovi za boravak ljudi izuzetno teški, isti je nesređen za stanovanje, u istom nema prozora, a svjetlost je gotovo neznatna. Svjedok I52 je istakao da u podrumu gdje je boravio nije bilo vode, nije bilo dovoljno svjetlosti, nije bilo WC, u ćošku je bila kanta u koju je obavljao veliku i malu nuždu. Ostali zatvorenici koji su boravili u podrumu takođe su saglasno izjavili da su uslovi u istom bili užasni i nepodnošljivi. Isto se odnosi i na garažu koja je imala jedno predsoblje gdje se obavljala nužda i koje je služilo za izuvanje obuće. Svjedokinje J,C i D su izjavile da su u kućama boravile u prostorijama male veličine, te da je u jednoj prostoriji bilo smješteno od 13 do 30 žena, djece i starica, te da su spavale kao sardine. Svjedok Hamza Leto koji je kao zatvorenik boravio u podrumu nije se mogao tačno izjasniti o broju lica u podrumu, ali je takođe rekao da su spavali ko sardine. Tu prenatrpanost su pogoršavali konkretni životni uslovi u kojima su zatočenici držani. Prema iskazu svjedoka Tužilaštva zatočenici su držani zaključani u svojim prenatrpanim prostorijama tokom noći, dok bi danju uglavnom bili odvođeni na rad. Svjedokinja A je istakla da je bila smještena u kući u jednoj prostoriji veličine 4 puta 4 m, zajedno sa pet žena i osmoro djece, da su spavali na podu, bez ćebadi. Svjedokinja "J" je navela da je u prostoriji veličine 2,5 puta 2 m boravila sa oko 22 žene i djecom, da u kući nije bilo struje ni vode, a podloga sobe je bila od betona. Svjedokinja "C" ističe da je bila smještena u jednu prostoriju kuće sa oko dvadesetak žena i djece. U toj prostoriji nije bilo namještaja i kreveta, prostorija je bila jako mala, i tu su bili poredani kao ribe u konzervi. Zatočenicima nije dozvoljavano da se kreću po zgradi van svojih prostorija, nisu dobijali sredstva za održavanje higijene, nisu dobijali sapun, četkice i pastu za zube, i nisu se mogli kupati ili tuširati, niti su imali toplu vodu kojom bi se mogli oprati. Jedina odjeća koju su zatočenici imali bila je odjeća u kojoj su bili u vrijeme hapšenja. Nisu bili u mogućnosti da operu to malo odjece koju su imali. Svjedokinja Saja Ćorić je navela da je higijena bila nikakva, da nije imala priliku da se okupa, niti da se presvuče. Svjedokinja J je takođe navela da se nisu mogle kupati, da od higijene nisu ništa dobijale, žene su umjesto uložaka koristile neke krpe i haljine, nisu se mogle presvući, niti su dobijale garderobu. Svjedokinja "E" je istakla da od lične higijene nisu dobijali ništa, kad bi imali priliku okupali bi se hladnom vodom bez sapuna, od odjeće su imali samo ono što su ponijele. Svjedok AD je naveo da je bio u garaži, da je prostor bio prenatrpan ljudi, smrad je bio veliki pošto se u garaži vršila nužda u limenu kantu, vrata su bila zatvorena katancem, a oko garaže su bili stražari. Te navode potvrdili su i drugi svjedoci koji su boravili u garaži, a među njima svjedok Mačković Ramiz koji je još naveo da su zidovi garaže bili krvavi, te da u garaži nisu smjeli pričati, a svjedok AF je istakao da su spavali na podu, bez kreveta, da su bile neke daske. Svjedok Samir Humačkić koji je takođe bio u garaži je naveo da se za dva i po mjeseca samo jednom okupao i to kada su radili dezinfekciju zbog pojave ušiju, a da od lične higijene nisu dobijali ništa. Životni uslovi u objektima gdje su zatvoreni bili su teški tokom cijelog boravka u zarobljeništvu. Svjedoci se slažu u pogledu opisa uslova koji su vladali.

Svi zatvorenici su izvođeni na prinudne radove. O tom je već rečeno u ovom obrazloženju, gdje su detaljno navedene izjave svjedoka koji su svjedočili o ovom obliku nečovječnog postupanja. Pri tome na prisilne radove su izvođeni kao žene tako i muškarci. Taj rad je bio svakodnevno i trajao bi uglavnom od jutra do večeri. Mnogi svjedoci su istakli da su na rad vođeni i u vrijeme kad su bili povrijeđeni od premlaćivanja i mučenja. Taj prisilni rad se sastojao što se tiče žena od kuhanja, pranja, čišćenja, spremanja i slično, a sve za potrebe pripadnika HVO-a. U isto vrijeme muškarci su prisilno obavljali radove kopanja tranšeja, pravljenja bunkera, siječe drva, nošenja municije, kao i sve druge poslove koji bi im bili naloženi. Ovi radovi su veoma često bili na samoj crti bojišnice. Pri tome su mnogi zatvorenici bili izloženi unakrsnoj vatri ili snajperskom djelovanju. Od te pucnjave veliki broj pritvorenika je ranjen ili poginuo. U presudi su navedena imena svih poginulih lica na crti ili u blizini crte bojišnice. Međutim, ova ranjavanja i smrt pritvorenika nisu smanjili broj izvođenja istih na prisilni rad na crtu bojišnice. Ponižavajući uslovi boravka, nedovoljna ishrana, medicinska zaštita, nedostatak higijene i izvođenje zatvorenika na prinudni rad takođe je bio zajednički cilj zločinačkog sistema. Taj cilj u ovoj fazi je bio: što gori smještaj, što gori uslovi života, što manje hrane i medicinske zaštite, što više radova za potrebe HVO-a. Žrtve nisu bile važne. Daleko važnije je bilo da isti nastave da rade na liniji fronta i da nastave da ginu ili budu ranjavanji. Njihovi životi ionako nisu mnogo vrijedjeli. Te radnje sa predstavljale dio sistema progona, žrtve su bile bošnjačke nacionalnosti, optuženi kao počiniooci djela su pri tome imali namjeru diskriminacije ovih lica na nacionalnoj, vjerskoj i etničkoj osnovi i sa tom namjerom su vršili djela nečovječnog postupanja

Silovanja, ubistva, mučenja, nečovječna djela

Iz saglasnih iskaza svih saslušanih svjedoka proizilazi da je veliki broj dovedenih lica bošnjačke nacionalnosti u vrijeme boravka u zatvoru Vojno bio premlaćivan, mučen, ubijen, dok su žene u većem broju bile silovane. Ova djela su počela da se dešavaju odmah na početku funkcionisanja zatvora Vojno. Tako su već prvi zatvorenici koji su dovedeni u zatvor Vojno početkom jula mjeseca (Čilić i Lulić) prvo bili dva puta u toku dana premlaćeni od strane Damira Brekala, da bi iste večeri bili pozvani da izađu iz podruma, poslije čega se više nisu vratili. Njihova tijela su ekshumirana na području vojna i kasnije identifikovana. Takođe u avgustu mjesecu i početkom septembra došlo je do ubistva više pritvorenika. Pritvorenik Arif Omanović koji je doveden zajedno sa suprugom Humom i koji je bio stariji čovjek od preko 60 godina života, svakodnevno je premlaćivan od strane bojovnika HVO-a među kojima je bio i optuženi Šunjić, usljed čega je preminuo. Slično se dogodilo i Avdi Jelinu koji je od prvog dana dolaska u Vojno bio premlaćivan i mučen strujom, pri čemu je takođe učestvovao optuženi Šunjić, te koji je od posljedica ovih zlostavljanja ubrzo preminuo. U istom periodu je ubijen i Dedajić Mensud dok je obavljao prinudne radove na prvoj crti bojišnice. Njega je ubio neidentifikovani vojnik HVO-a. Neki zatvorenici iz Heliostrova nisu ni stigli do zatvora Vojno, a već su bili ubijeni. Tokom septembra mjeseca to se dogodilo pritvoreniku Asifu Čakrami koji je ubijen na putu između Đubrana i Vojna, od strane optuženog Mirka Vračevića, a u prisustvu optuženog Šunjića. U momentu smrti istom su bile zavezane ruke žicom. U septembru mjesecu dogodilo se i najsvirepije ubistvo

prিতvorenika u Vojnu. U istom danu, nakon što je ubijen blizu crte bojišnice jedan pripadnik HVO-a, u zatvoru Vojno zaklana su četvorica prিতvorenika i to Aris Začinović, Enver Kajtazi, Husnija Čorajević i Željko Čakalović. Prilikom ovog događaja na licu mjesta su bili prisutni optuženi Šunjić i Brekalo. Nešto kasnije krajem decembra 1993. i početkom januara 1994.god. dok du bili na prisilnom radu na crti bojišnice ubijeni su Džemal Sabitović, Hamdija Tabaković i Mensur Salman. U tom periodu je optuženi Šunjić je u krugu zatvora Vojno ubio tek uhvaćenog Nurku Enesa, dok je jedan pripadnik HVO-a po nadimku Roki ubio na crti bojišnice zatvorenika Mustafu Kahvića. Analizirajući ova ubistva koja su se događala često i kojom prilikom je na razne načine ubijeno 16 prিতvorenika, a koja su izvršena kako neposredno od strane optuženih, tako i u njihovom prisustvu, ili u vrijeme obavljanja prisilnih radova, Vijeće je zaključilo da su ista ubistva bila takođe zajednički cilj zločinačkog sistema. Ubistva su vršena svjesno, sa diskriminatorskom namjerom po nacionalnoj, vjerskoj i etničkoj pripadnosti. Ni jedno ubistvo se nije htjelo spriječiti, niti je iko za ova ubistva odgovarao. Takođe ni za jedno od ovih ubistava žrtve, prিতvorenici bošnjačke nacionalnosti, nisu dali nikakav povod. Isti su bili ubijani svirepo, prিতvorenici su pri tome bili nemoćni. Ostali prিতvorenici koji nisu ubijeni od strane optuženih i osoblja zatvora, ubijeni su na crti bojišnice, gdje su po naređenju radili prisilne poslove, a u čemu su svaki na svoj način takođe učestvovali optuženi. Vijeće smatra da su sva ova ubistva bila cilja zločinačkog sistema progona lica bošnjačke nacionalnosti, po diskriminatorskoj osnovi.

Takođe su i silovanja žena počela odmah po formiranju zatvora Vojno. Svjedokinja "001" koja je već polovinom jula mjeseca zatvorena je izjavila da se otišla žaliti zapovjedniku 1. Bojne optuženom Radiću zbog pokušaja silovanja njene ćerke od strane Maria Mihalja. Već dana 23.07.1993. god ili približno tog datuma došlo je do silovanja maloljetne svjedokinje L od strane Brekala, silovanja maloljetne svjedokinje X takode od strane optuženog Brekala, te seksualnog nasilja nad istom svjedokinjom X od strane optuženog Marka Radića. U avgustu mjesecu prvo je silovana svjedokinja A, koju je po dolasku odmah u komandi Prve Bojne dva puta silovao optuženi Marko Radić, koji je pri tome poslao i vojnika po imenu Ivan da je siluje, a nekoliko dana kasnije istu svjedokinju je i po treći put silovao optuženi Radić. Ovaj treći put silovanje je izvršeno u komandi zatvora, a tada je u zgradi komande bio i optuženi Šunjić. U septembru mjesecu optuženi Radić je silovao svjedokinju D u komandi Prve Bojne, dok je u istom mjesecu Brekalo dva puta silovao svjedokinuu D zajedno sa Dariom Sušcem. Takode u septembru mjesecu je silovana i svjedokinja C od strane Brekala i vojnika po imenu Marko. Svjedokinmja AG koja je dovedena u logor Vojno početkom septembra mjeseca je navela da su je ubrzo po dolasku silovali optuženi Brekalo i Mihalj. Ista svjedokinja je izjavila da je svakodnevno silovana, da je samo pet dan bila pošteđena, te da su je između ostalih silovali i Marko Radić tri puta, te Šunjić jednom. Svjedokinja AM je takođe izjavila da je više puta bila silovana od strane Mirka Vračevića, a pošto se nije mogla precizno izjasniti koliko je to puta bilo, Vijeće je došlo do zaključka iz njenih šturih odgovara da je to bilo najmanje tri puta. Svjedokinju B su za vrijeme boravka u Vojnom u prostoriji policije silovali Dario Mihalj, Tomo Aničić, te vojnici po imenu Babo i Sergej, a istu je do objekta policije doveo optuženi Šunjić. Svjedokinju F su seksualno zlostavljali optuženi Brekalo i Dario Sušac, svjedokinju E je silovao

Mirko Bukara nakon što joj je prethodno optuženi Radić rekao da ide sa Mirkom Vračevićem koji je odveo u kuću gdje je Bukara silovao. Svjedokinju J je silovao borovnik Dragan Škobić koji je prethodno bio kod Marka Radića i iste je prevezao čamcem na drugu stranu Neretve.

Ovako veliki broj silovanih žena od strane optuženih, od kojih su neke bile maloljetne djevojke, koje su prošle razne oblike seksualnog zlostavljanja a među kojima su neke silovane i po više puta u toku dana, a druge više puta u dužem vremenskom periodu, ukazuje da su silovanja žena iz zatvora Vojno bila optuženim zajednički cilj zločinačkog sistema progona i da su ista djela počinjena sa diskriminatorskom namjerom prema ženama bošnjačke nacionalnosti.

Mučenja zatvorenika u Vojnom su takođe predstavlja cilj zločinačkog sistema. U zatvoru Vojno došlo je do mučenja većeg broja pritvorenika, među kojima svjedoka AI, svjedoka 153, 152, AF i drugih. Ova mučenja su bila u dužem vremenskom intervalu, vrlo često vršena od strane više lica, načini mučenja bili su veoma raznovrsni, elektro šokovi, tetovaže ksta i ljljana, premlaćivanja drvenim palicama kao i raznim drugim predmetima, udaranja glavom u zid i vrata i slično. Pored mučenja svakodnevno su vršena mnoga druga premlaćivanja u vidu šamaranja, udaranja rukama, nogama, kundakom puške, prijetnji smrću i slično. Sve ove radnje su preduzimanje od strane optuženih, a naročito optuženog Šunjića, Brekala i Vračevića. Optuženi Radić je pri tome znao za ova djela i imao uvid u mučenja, premlaćivanja i druga nečovječna djela, budući da je obilazio prostorije zatvora gde je vidao kako izgledaju pritvorenici, a mogao je da vidi i krvave zidove po garaži. Međutim, iste radnje i ista djela bila su cilj zločinačkog sistema, a to je progon bošnjačkog stanovništva, djala su optuženi počinili su sa diskriminatorskom namjerom prema licima druge nacionalnosti, vjere i etničke pripadnosti

3. Zakonski elementi odgovornosti za udruženi zločinački poduhvat

a. Sistemski udruženi zločinački poduhvat

Actus reus: Više osoba

Da bi postojao udruženi zločinački poduhvat potrebno je, naravno, više od jedne osobe. Međutim, nije neophodan nikakav naročiti oblik organizacije, niti je potrebno ograničiti poduhvat na članstvo u jednoj ili bilo kojoj organizaciji. Više osoba iz više različitih organizacija mogu se udružiti da stvore zločinački sistem. U predmetu Koncentracioni logor Mauthausen osobe koje su stvorile sistem bile su pripadnici SS-a iz različitih divizija, stražari i civili, pa čak i logoraši koji su učestvovali u provođenju sistema. Pretresno vijeće u predmetu Kvočka utvrdilo je da su u zatvoreničkom logoru Omarska osobe koje su bile umiješane u sistemski udruženi zločinački poduhvat uključivale spoljne isljednike, unutrašnje stražare, zaposlenike rudnika na čijoj se imovini logor nalazio, članove lokalnog Kriznog centra, posebne spoljne bezbjedonosne jedinice i članove Teritorijalne odbrane. Iako je potrebno navesti što je preciznije moguće glavne izvršioce, tj. one koji su zaista počinili temeljna krivična djela, u slučaju kada se svim

saizvršiocima ne sudi u istom postupku bilo bi nerealno i nepošteno pokušati identifikovati svakog pojedinca koji je bio uključen u sistem.

Uspjeh sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata zahtijevao je učešće više osoba koje rade zajedno da bi sprovele sistem progona. Svakoj grupi protagonista dodijeljene su posebne uloge i oni su vršili posebne funkcije. Konkretno za logor Vojno postojala je jedna grupa ljudi koja je bila zadužena za hapšenje žena, djece i staraca po zapadnom Mostaru i dovođenje u Vojno. Zatvorenici iz Heliodroma prebacivani su u zatvor Vojno na osnovu zahtjeva koji bi dostavljala 1.Bojna 2. Brigade ili Druga brigada, a nadležni SVIZ-a Heliodrom su postupali po takvim zahtjevima. Zapovjednik Bjelopoljske bojne, specijalne jedinice "Ivan Stanić Čićo" kao i Druge brigade HVO-a imao je kontrolu nad osobljem zatvora kao i licima iz njegovih jedinica koji su dovodili zatvorenike dok su zapovjednik, dozapovjednik, kao i stražari zatvora Vojno imali svakodnevnu kontrolu nad zatvorenicima u Vojnu, bez čega ne bi ni bili nezakonito zatvarani niti dostupni drugim učesnicima u udruženom zločinačkom poduhvatu. Osoblje zatvora Vojno su bila lica koja su dočekivali ove zatvorenike, vršili njihova ispitivanja, davali im uputstva kako se trebaju ponašati, vršili razmještaj po objektima i prostorijama, određivali koje osobe će raditi. Stražari su čuvali i izvodili zatvorenike iz njihovih soba i predavali ih raznim bojovnicima koji bi dolazili da ih vode na rad, ili bi ih i oni lično vodili da rade. Ovi protagonisti su vršeći ove poslove počinili zločine utvrđene u tačkama presude. Ključno je da je su optuženi kao lica koja su kontrolisala i funkcionalno održavala zatvor Vojno i počinili zločine i omogućili da i drugi učesnici u udruženom zločinačkom poduhvatu izvršavaju zadatke i čine zločine, tako što se osiguralo da žrtve budu na jednom mjestu, demoralisane i oslabljene, uvijek dostupne učesnicima u udruženom zločinačkom poduhvatu, i nemoćne fizički ili psihički da se odupru zločinima protiv sebe.

Nesporno je da su optuženi aktivno učestvovali u sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu, i da su učestvovali u održavanju i jačanju sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata unutar kojeg su ovi zločini počinjeni. Prema pravnoj definiciji, sistemski udruženi zločinački poduhvat mora uključivati više osoba od kojih svaka doprinosi sistemu, te time i činjenju zločina, čak i ako ne učestvuje direktno u *actus reus* pojedinačnih zločina. Tako definisan udruženi zločinački poduhvat nije mogao funkcionisati bez "drugih" koji su, zajedno sa osobljem Vojna, predstavljali više počinilaca. Ne može se braniti time što optuženi nisu lično učestvovali u svim aktivnostima ni počinili sve zločine koji su neophodni za izvršenje zajedničkog cilja udruženog zločinačkog poduhvata. Dovoljno je što su uloge koje su imali doprinijele *actus reusu* nekih od zločina i doprinijele u odlučujućoj mjeri ukupnom zločinačkom cilju udruženog zločinačkog poduhvata.

Actus reus: Zajednički zločinački cilj

U sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu cilj samog sistema je "činjenje zločina koji ... se mogu smatrati zajedničkim svim počinioćima van svake razumne sumnje." Nema potrebe dokazivati eksplicitno slaganje sa zločinima koje će sistem počiniti, a cilj može nastati sa ili bez formalnog planiranja. Međutim, u nedostatku

dokaza o formalnoj saglasnosti ili planu, mora postojati dovoljno dokaza da van sumnje ubijedi presuditelja o činjenicama da postoji zajednički zločinački cilj. Taj zaključak se može zasnivati na dokazima da su učesnici djelovali jedinstveno ili u paru, ponavljajućem karakteru krivičnih djela slične prirode i uočljivom izvršenju krivičnih djela.

Dokazi otkrivaju značajnu organizaciju i koordinaciju pri počinjenju svih zločina za koje je Vijeće utvrdilo da su bili dio zločinackog sistema razmotrenog ranije. Uglavnom su na isti način vršena hapšenja civila, žena, djece i staraca u njihovim stanovima iz zapadnog dijela Mostara, kao i njihovo dovođenje u zatvor Vojno. Ova hapšenja su vršena na osnovu naredbe optuženog Radića, koji je bio zapovjednik bojovnicima HVO-a koji su po Mostaru hapsili i dovodili civile. Takođe po naredbi Radića zapovjednika I. bojne, 2. brigade, a kasnije i zapovjednika Druge brigade, iz Heliostrova su dovodeni zatvorenici u Vojno, radi vršenja radova. Lica koja su dovedena u Vojno su bili svi Bošnjaci. Sistem zastrašivanja i ponižavanja zatvorenika bi počeo odmah po dolasku, prilikom njihovog predstavljanja i ispitivanja kada su zbog navodno pogrešnog načina predstavljanja, ili pogrešnog naziva mjeseca ili godine rođenja šamarani ili tučeni. U tom sistemu zastrašivanja i ponižavanja bila su važna i pravila ponašanja koja su u Vojnom saopštavana svim zatvorenicima, a koja su podrazumijevala da zatvorenici ne smiju gledati u osoblje zatvora, da između sebe ne smiju pričati, da glavu drže oborenu prema zemlji, ruke na ledima, i slično. Takođe i sama silovanja kao i seksualna nasilja su vršena prilično sistematično. Sve mlade žene koje su imale djecu u zatvoru su silovane ili su doživjele druge oblike seksualnog nasilja. Pri tome počinioци tih djela su znali da imaju djecu i najčešće su žene ucjenjivali sa njihovom djecom, prijeteci im da ce im pobiti djecu ako ne pristanu na seksualni čin, ili ako kome o silovanju budu pričale. Silovanje se događalo najčešće noću na način što bi stražari dolazili u sobe i odvodili žene kod lica i na mjesto gdje je bilo prethodno dogovoreno. Takođe, navodno ispitivanje žena je bio čest razlog da se dovedu na mjesto gdje su ih silovali. Veoma je bio organizovan i koordinisan prisilni rad zatvorenika, koji su svakodnevno izvođeni iz prostorija te vođeni da rade za potrebe jedinica HVO-a. Zatvorenici su svako jutro odvođeni na rad, a po iste su dolazili bojovnici iz jedinica koje su imale potrebe za tim radom. Osoblje zatvora Vojno određivalo je ko će ići i predavalo je zatvorenike ovim bojovnicima, ili bi sami stražari zatvora iste odvodili na određene lokacije. Žene su najčešće prale, čistile i kuhale, dok su muškarci kopali tranšeje, pravili bunkere, cijepali drva i slično. Postojala je jasna procedura u kojoj su uloge bile podijeljene različitim protagonistima i ta procedura je i poštovana.

Koordinirano počinjenje uzastopnih zločina od strane protagonista u dugačkom vremenskom periodu može biti dovoljan dokaz da se utvrdi postojanje sistemskog udruženog zločinackog poduhvata da se ti zločini počine. Bez obzira na to, ovo Vijeće se ne treba samo osloniti na te faktore. Naročito posredni i neposredni dokazi utvrđuju zajednički cilj koji je definisao i stvorio zatvor Vojno kao sistemski udruženi zločinački poduhvat koji uključuje počinjenje zločina koji su detaljno opisani u tačkama ove presude.

Pri razmatranju da li su zločini koji su utvrđeni u predmetnoj presudi bili počinjeni kao dio sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata u skladu sa zajedničkim ciljem jedna ključna činjenica se odmah izdvaja kada se dokazi posmatraju u cjelini. Jednostavno govoreći, zatvor Vojno je predstavljao centar aktivnosti ili jezgru koja je bila glavna zajednička veza između svih pojedinačnih zločina koji su utvrđeni u presudi. Bez obzira na to da li su zločini počinjeni unutar ili van zatvora Vojno, isti zatvor je bio *conditio sine qua non*, neophodan element. Ubistva, silovanja, mučenja, i nečovječna djela, svi ovi zločini su nastali u zatvoru Vojno i zavisili su od činjenja i nečinjenja osoba i lica koja su imala sa njim veze, gdje god da su bile njihove krajnje tačke. Lica koja su počinila ove zločine su bila neposredno vezana za sam zatvor Vojno. To su bile osobe koje su učestvovala u formiranju samog zatvora i koje su imale kontrolu nad zatvorom, zatim samo osoblje zatvora, naročito njegov zapovjednik i dozapovjednik, stražari, kao i pojedini bojovnici kojima je komandovao Radić, a koji su imali slobodan pristup zatvorenicima, te slobodu da se prema istim ponašaju kako hoće.

Pored toga, očito je da je namjera bila da zatvor Vojno funkcioniše kao takvo jezgro. Naime, on nije bio samo obični ili uobičajeni zatvorenički logor. Svrha zatvora Vojno je bila da igra opširniju ulogu, koju je on i igrao. Tok i obrazac događaja jasno otkriva obrise planova i koncepta onih koji su pokrenuli i vodili zatvor Vojno. Zločini koji su potekli iz zatvora Vojno nisu bili proizvoljni ni slučajni, niti su bili rezultat pojedinačnih počinilaca koji postupaju na svoju ruku. Naprotiv, ti zločini su bili rezultat organizovanog i promišljenog sistema; na početku su civili bošnjačke nacionalnosti hapšeni i prebacivani u Vojno, a zatim bi se nad istim počeo sprovoditi teror koji je obuhvatao prvo zastrašivanje i ponižavanje, a potom je slijedilo mučenje, odvođenje na prisilni rad, silovanje, ubistva i druga nečovječna postupanja. Izvršenje zločina je stoga sastavni dio uloge zatvora Vojno kao pritvoreničkog logora. Zatvorenici nisu bili samo zatočeni, nego su bili zatočeni u iščekivanju i izvršenju drugih krivičnih radnji. Ovaj obrazac ponašanja prema zatvorenicima započeo je odmah po formiranju zatvora i isti je trajao sve dok zatvora nije prestao da postoji, a to je period od osam mjeseci. Pri tom nad zatvorenicima Vojnog su svakodnevno vršeni razni zločini, a prema nekim zatvorenicima i po nekoliko puta. Ovo sve pokazuje da je svrha zatvora Vojno bila da funkcioniše kao jezgro zločinačkog sistema, koji uključuje učinjenje svih vrsta zločina utvrđenih u ovoj presudi. Svi zatvorenici muškarci bošnjačke nacionalnosti koji su u inkriminisanoj periodu prošli kroz više zatvora pod kontrolom HVO-a su izjavili da je najgori zatvor bio Vojno.

Sami zločini su bili međusobno povezani sistemski i tematski, što iznova naglašava ulogu zatvora Vojno. Obrazac zločina koji su potekli u Vojnu odražava organizovanu i sistematičnu progresiju, od zatvaranja, preko stvaranja nečovječnih uslova, premlaćivanja i mučenja tokom isljeđivanja, silovanja i seksualnog nasilja, uklanjanja putem ubistava i slično, a zločini koji su vršeni ispunili su zajednički cilj, sve je služilo da bi se zaokružila politika etničkog čišćenja koja je stajala iza širokog i sistematičnog napada na stanovništvo bošnjačke nacionalnosti u Mostaru i šire.

Činjenica da je od početka zatvor Vojno bio jezgro sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata čiji cilj je bio progon civila bošnjačke nacionalnosti u Mostaru putem

njihovog zatvaranja, mučenja, silovanja, ubijanja i drugih nečovječnih djela potvrđena je u izjavama velikog broja svjedoka. Svjedoci AI, Saja Ćorić, svjedok J, F, D. saglasno su izjavili da su ih po dolasku u zatvor dočekali zapovjednik logora Mihalj i dozapovjednik Šunjić, te da im je tad rečeno “Dobro došli u pakao”. Iz iskaza svjedoka AI i svjedoka J proizilazi da su im psovali balijsku majku i govorili da su glupe balije ako se ne znaju “pravilno” predstaviti. Jednoj grupi zatvorenika odmah po dolasku optuženi Šunjić i M. Mihalj su izveli iz podruma dva zatočenika i pokazivali im njihove povrede, govoreći im da će i oni tako izgledati. Maloljetne svjedokinje X i L koje su među prvima bile uhapšene su saglasno izjavile da su već prvi dan bile silovane i to svjedokinja L dva puta od strane optuženog Brekala, a svjedokinju X je silovao glavni zapovjednik Marko Radić. Takođe je i svjedokinja A odmah po dolasku odvedena i silovana. Neki zatvorenici su ubijeni još u transportu, kao što je zatočenik Arif Ćakrama koga je na putu između Đubrana i Vojnog ubio optuženi Vračević. Selim Halilović je u vojnom ubijen od strane zapovjednika Mihalja odmah po dolasku, kad je rekao da je srcani bolesnik i da ne može da radi. Avdo Jelin je po dolasku u Vojno bio pretučen, a poslije par dana je od posljedica mučenja i premlaćivanja umro. Brojni svjedoci su naveli da su odmah po dolasku u Vojno dobili šamar ili drugi udarac, kao i da su tokom boravka bili izloženi svakodnevnom malteretiranjima i mučenjima. (Svjedoci: AI, 152, 153, Ramiz Mačković, Ibrahim Šogolj, svjedok AF i drugi).

Neposredni dokazi o zajedničkom cilju i sistemu u Vojnom utvrđeni ranije su potvrđeni brojnim drugim dokazima. Svi optuženi su se dobro poznavali, imali česte međusobne kontakte i svi su se nalazili na istom području, u mjestu Bijelo Polje. Prilikom počinjenja pojedinih zločina od strane jednog optuženog najčešće su bili prisutni i drugi optuženi, koji su ili učestvovali u samoj radnji počinjenja djela ili su tu bili prisutni. Optuženi su ne samo znali za izvršenje djela ostalih, nego su u cilju ostvarivanja zajedničkog cilja ta djela pospješivali. Svjedok AI je naveo da je jedne večeri mučen strujom od strane Šunjića i Mihalja a da ga je do njihove prostorije doveo Mirko Vračević. Svjedok 153 je naveo da je prilikom priključivanja na struju u istoj prostoriji bio pored Mihalja, optuženi Šunjić koji je svirao gitaru i smijao se i Vračević koji ga je tad bockao vrhom bajoneta. Isti svjedok je rekao da je jedne prilike nakon što se vratio sa rada u krugu zatvora Vojno vidio hrpu leševa, a pored istih su bili optuženi Šunjić koji je stajao i Brekalo koji je prao ruke. Više svjedoka je saglasno izjavilo da su u sobi prilikom odvođenja svjedokinje D od strane Emira Brekala, bili prisutni i optuženi Radić i Šunjić, da bi ista potom bila silovana (Svjedok D, Saja Ćorić, J). Svjedok AF je naveo da je po dolasku u Vojno vidio optužene Radića, Šunjića i Brekala, da im je tada Mario rekao da nose sanduke sa municijom. Isti svjedok ističe da su optuženi Šunjić, optužni Brekalo i Mario jedne prilike zajedno tukli zatvorenike, te da su i njega istukli sve dok nije izgubio svijest.

Sva svjedočenja su dosljedna u opisu sistema zasnovanog na progonu civila bošnjačke nacionalnosti kroz njihovo nezakonito zatvaranje, silovanje, ubistva, mučenja i druga nečovječna postupanja. Zajednički cilj, koji je uključivao konkretne zločine je već postojao u momentu kada su ti zločini počinjeni.

Nečovječni uslovi i prisilan rad su predstavljali podršku i neodvojiv dio sistema. Svrha nečovječnih uslova je bila da demoralise, oslabi i zastraši zatvorenike, pomogne da se osigura red u zatvoru Vojno, obeshrabri bijeg i služi kao podrška ubistvima, silovanjima, mučenjima, stvaranjem atmosfere straha i poslušnosti. Nečovječni uslovi su takođe služili da osiguraju da se zatvorenici neće vratiti u Mostar, odnosno njihova mjesta ranijeg življenja, nakon puštanja, time što se implicitno naglašavalo da će kao Bošnjaci patiti ako pokušaju da se vrate. Prisilan rad kojim su bili podvrgnuti svi zatvorenici, sem onih u dubokim godinama starosti, služilo je mnogim od ovih ciljeva, a naročito da se izvuče svaka moguća korist koja se mogla izvući iz zatvorenika dok su oni još bili u Vojnu; da se, u suštini, iskoristi rad zatvorenika za potrebe vojnih jedinica na području Bijelog Polja, prije nego se riješe zatvorenika i protjeraju ih iz zapadnog dijela Mostara i šire.

Počinjene zločine utvrđenih u tačkama ove presude je, stoga, bio dio i doprinos zajedničkom cilju zatvora Vojno kao sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata.

Nesporno je da su neki zločini počinjeni i van objekata i dvorišta zatvora Vojno. Silovanja kao i ubistva pojedinih zatvorenika dok su obavljali radove u blizini crte bojišnice su primjeri za to. Iako se zajednički cilj logora kao sistema često direktno podudara sa zločinima počinjenim unutar samog logora, ipak zajednički cilj sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata nije isključivo pitanje mjesta. Zločini koji su počinjeni van zatvora Vojno bili su svojstveni zatvoru kao sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu. Zatvorenici bošnjačke nacionalnosti bili su proganjani i prisilno raseljeni iz svojih domova u zapadnom dijelu Mostara i šire, hapšenjima, zarobljavanjem, ubistvima i drugim prisilnim radnjama.

Vijeće je zaključilo da su svi počinjeni zločini iz tački 1.-27. počinjeni sa diskriminatorskom namjerom prema zatvorenicima zbog njihove nacionalne pripadnosti, te je protiv zatvorenika i vršena diskriminacija po tom osnovu. Sam zločinački sistem se primjenjivao samo protiv zatvorenika bošnjačke nacionalnosti i bio je upravo i zamišljen radi vršenja progona bošnjačkih zatvorenika činjenjem onih vrsta zločina koji su na kraju i počinjeni. Shodno tome, Vijeće zaključuje da je zatvor Vojno predstavljao sistemski udruženi zločinački poduhvat i da su počinjeni zločini, utvrđeni u svim tačkama ove presude, bili u skladu i doprinosili sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu sa zajedničkim ciljem da se progone bošnjački civili i zatvorenici na gore opisani način.

b. Individualna krivična odgovornost: Actus reus

“Svaki optuženi, svojim postupcima je sudjelovao u izvršavanju ovog sistema.”

Za postojanje individualne krivične odgovornosti za zločine počinjene u okviru sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata, potreban je doprinos optuženog sprovođenju udruženog zločinačkog poduhvata, lično znanje o sistemu i namjera da se sistem unaprijedi. U slučajevima kada je zajednički cilj sistema vršenje progona, Takođe se mora utvrditi da je kod optuženog postojao zajednička konkretna

diskriminatorska namjera. Vijeće će razmotriti svaki od ovih elementa u odnosu na optužene.

Da bi snosio odgovornost za sistemski udruženi zločinački poduhvat optuženi mora dati doprinos zločinačkom sistemu, iako ne mora zaista učestvovati u actus reus temeljnih krivičnih djela. Kao što je Pretresno vijeće u predmetu Krstić navelo: "General Krstić nije smislio plan za ubijanje tih muškaraca, niti ih je lično ubio. Međutim, on je odigrao ključnu ulogu kao koordinator sprovođenja kampanje ubijanja." Time ga je njegov nivo učestvovanja učinio "jednim od glavnih izvršilaca ovih zločina".

Nije neophodno da optuženi bude prisutan u vrijeme kada su krivična djela počinjena. Međutim, do sada se odgovornost nije protezala na krivična djela počinjena u sistemu prije nego što se optuženi pridružio sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu ili nakon što se odvojio od njega. Dokazni faktori koji su važni za utvrđivanje da li je optuženi doprinio zajedničkom zločinačkom cilju uključuju: de facto ili de jure položaj optuženog u sistemu, obim zločinačkog poduhvata, dužinu vremena tokom kojeg je bio prisutan na mjestu sistema, nastojanja da spriječi zločinačku aktivnost ili da ometa efikasno funkcionisanje sistema, intenzitet zločinačke aktivnosti, vrstu aktivnosti koju je zaista provodio, i način na koji je vršio svoje funkcije u sistemu.

1. Optuženi Marko Radić

Optuženi Marko Radić je prema Izvodu iz matičnog kartona bio pripadnik 1. Bojne HVO-a od 20.09.1991. do 02.11.1992.godine, zatim pripadnik Prve bojne, Druge brigade od 03.11.1992. do 01.12.1993.godine, kao i pripadnik ATG "Ivan Stanić Ćićo" od 24.12.1992. do 01.01.1994.godine. U istom kartonu je navedeno da je bio zapovjednik Druge brigade od 02.12.1993. do 04.05.1994.godine, a da je dana 09.03.1995.godine proizveden u čin pukovnika. Isti podaci za optuženog Marka Radića koji se odnose na kretanje u službi, navedeni su i u Izvodu iz Jedinичkog kartona, koji glasi na njegovo ime. U toku postupka nije bilo sporno da je optuženi Radić bio zapovjednik Prve bojne, a takođe da je kasnije bio i zapovjednik Prve bojne, Druge Brigade. Ovu činjenicu su naveli svi svjedoci koji su na tu okolnost pitani i to kako Tužilaštva tako i odbrane. Takođe odbrana nije osporavala ni činjenicu da je krajem 1993. godine optuženi Radić prešao za zapovjednika Druge brigade. U gore navedenom Matičnom kartonu i Jedinичnom kartonu stoji da je zapovjednik Druge brigade bio od 02.12.2003.godine, a dan prije mu je prestala služba u Prvoj bojnoj Druge brigade. Uvidom u Zapisnik o primopredaji dužnosti broj 03-1472/93 proizilazi da je dana 21.12.1993.godine, zapisnički izvršena primopredaja dužnosti zapovjednika 2. Brigade između Marka Radića kao primaoca i Milana Štampara kao predavaoca dužnosti. Vezano za pripadnost optuženog Radića ATG Ivan Stanić Ćićo pored gore naznačenih materijalnih dokaza u spis suda je uveden i ovjeren Spisak pripadnika Kažnjeničke bojne "Ivan Stanić Ćićo" Bijelo Polje, u kojem je navedeno ukupno 56 lica, a koji spisak je sačinjen dana 27.06.1993. godine od strane Zapovjednika Kažnjeničke bojne "Ivan Stanić Ćićo" Marka Radića, koji se potpisao i ispod potpisa stavio svoj pečat. Da je Marko Radić nastavio i posle gornjeg datuma da bude zapovjednik jedinice "Ivan Stanić Ćićo" Vijeće se uvjerilo na osnovu Spiska za isplatu ličnih dohodaka za

novembar 1993. godine, sačinjen od strane Zapovjednika "Kažnjeničke bojne" i ATJ-a Mladena Naletilića Tute, gdje na strani 00795354 stoji da jedinica ATJ "Ivan Stanić Čićo" ima 48 pripadnika, a na strani 00795383 stoji da je bojniik ove jedinice pod brojem jedan optuženi Marko Radić, a pod brojem dva Branko Božić. Svjedok Redžo Ibrahimović koji je bio pripadnik Prve bojne Bijelo Polje, koja je bila u sastavu HVO-a, je izjavio da mu je zapovjednik i prije i posle sukoba sa Muslimanima bio optuženi Radić. Svjedok AH takođe pripadnik Prve bjelopoljske bojne HVO-a, je naveo da je Bjelopoljska bojna imala posebnu jedinicu koja se zvala "Ivan Stanić Čićo" da je navodno bila pod komandom Tutine vojske, te da je zapovjednik ove posebne jedinice bio Marko Radić. Optuženi Marko Radić se potpisao na još jedan dokument koji je izdat 02.06.93.godine a koji se odnosi na Spisak vojaka Kažnjeničke bojne kojima treba izdati rješenje za stan, među kojim licima se nalazi i on sam. Odbrana je osporavala činjenicu da je Radić bio zapovjednik Kažnjeničke bojne "Ivan Stanić Čićo" i u tom smislu izvela svjedoka Zdenka Sesara i Dražena Lovrića koji su bili pripadnici diverezantskog voda "Ivana Stanić Čićo". Svjedok Sesar je naveo da je bio pripadnik ovog Diverezantskog voda od osnivanja 92.god. te da Marko Radić nije bio njen zapovjednik. Za Kažnjeničku bojnu Ivan Stanić Čićo je čuo da će se osnovati prije pada Bijelog Polja krajem jula, ali do toga nije nikad došlo. Svjedok Dražen Lovrić je istakao da Marko radić nije nikad bio zapovjednik Diverezantskog voda "Ivan Stanić Čićo" kao i da I.Bojna sa zapovjednikom Markom Radićem i Diverezantski vod nisu imali nikakve veze. Ovakav iskaz svjedoka Zdenka Sesara i Dražena Lovrića vijeće nije prihvatilo budući da je isti u suprotnosti kako sa materijalnim dokazima u koje je sud izvršio uvid tako i sa iskazom svjedoka AII. Prema materijalnim dokazima, tj, Spiskom za isplatu ličnih dohodaka Kažnjeničke bojne AJT "Ivan Stanić Čićo" za novembar mjesec nalaze se imena i ovih svjedoka, a na prvom mjestu je ime opt. Radića koji je naznačen kao bojniik ove jedinice. Imajući u vidu da je svjedok Sesar takođe bio i pripadnik I Bojne do kraja rata, te da se i Sesar i Lovrić nalaze na svim spiskovima koji se odnose na pripadnike Kažnjeničke bojne, potpisanim od strane optuženog Radića, Sud smatra da je su iskazi ovih svjedoka neuvjerljivi i dati u cilju umanjavanja eventualne odgovornosti opt. Radića, kojeg oni poznaju i koji im je bio zapovjednik. U svojstvu zapovjednika I. Bojne optuženi Radić je prisustvovao sastanku koji je održan dana 20.03.93.godine sa predstavnicima Općinske Vlade, a na kome sastanku su prisustvovali zapovjednici i ostalih vodećih bojni HVO Mostara. Na istom sastanku Radić je izjavio: "Nama je obećano da će se grad očistiti i da će biti stanova za nas borce. Neka se izjasne organi Vlade zaduženi za ovaj problem". Posle se Radić ponovo javio za riječ i rekao: "Smatram da se jedino uz jake specijalne snage to može učiniti i uz punu vašu podršku." Iz utvrđene činjenice br. 4 proizilazi da je Mostar napadnut u ranim jutarnjim satima od strane jedinica HVO, dana 09.05.93.godine, a u činjenici br. 8 stoji da je tog dana počelo i istjerivanje Muslimana iz njihovih stanova. Uvidom u Spisak 26 vojaka Kažnjeničke bojne kojima treba izdati rješenje za stan, od 02.06.93.godine, na kome se nalazi i ime Marka Radića, uvidom u Potvrdu zapovjednika Prve bojne od 24.05.1993. god. da slijedećim vojacima treba riješiti stambeno pitanje, u kojoj se nalaze imena 8 vojaka; uvidom u Potvrdu Zapovjednika Prve bojne od 23.05.1993.godine da 33 vojaka trebaju riješiti stambeno pitanje; uvidom u Potvrdu zapovjednika Prve bojne od 01.06.93. god. da se 9-orici vojaka treba riješiti stambeno pitanje; uvidom u Potvrdu zapovjednika Prve bojne od 02.06.93. god.

da se 46-orici članova obitelji poginulih vojaka Prve bojne Bijelo Polje treba riješiti stambeno pitanje; uvidom u Potvrdu zapovjednika 1. Bojne od 09.06.93.god. da se sedmorici vojaka Prve bojne treba riješiti stambeno pitanje; te uvidom u Potvrdu zapovjednika I Bojne od 23.06.93.godine da jedan pripadnik Prve bojne može nesmetano boraviti u stanu jer mu je porodična kuća neuvjetna, Vijeće je utvrdilo da je optuženi Radić kao zapovjednik Prve bojne krajem marta i cijeli mjesec juni bio veoma angažovan na planu stambenog zbrinjavanja preko stotinu lica, pripadnika Prve bojne, pripadnika Kažnjeničke bojne, kao i članova poginulih vojaka Prve bojne, kojim jedinicama je zapovjedao. U svim pomenutim spiskovima i potvrdama nalaze se tačne adrese stanova koje ova lica treba da dobiju. Takođe se iz spiskova i potvda vidi da se svi stanovi nalaze u Mostaru i to na zapadnoj strani, locirani u više ulica, na raznim spratovima. Prema iskazima svih svjedoka, kao i prema materijalnim dokazima, a što odbrana nije sporila, optuženi Radić je bio zapovjednik 1.Bojne 2. Brigade u vrijeme kad je došlo do napada ABiH na položaje HVO-a u Bijelom Polju dana 30.06.1993.godine. Tom prilikom prema iskazima svjedoka Tužilaštva (Ali i Redžo Ibrahimović) kao i svjedoka odbrane (Žarko Leko, Željko Zovko, Rudo Ravlić i dr.) nekoliko pripadnika HVO je poginulo, došlo je do teritorijalnog razgraničenja ovih vojnih formacija, a posljedice tog napada su bile i više zarobljenih vojnika HVO-a i civila koji su odvedeni u O.Š. u Bijelom Polju, na strani koju je kontrolisala ABiH. Ove činjenice Vijeće je prihvatilo kao tačne. Na osnovu Zapovjedi načelnika GŠ HVO od 03.07.1993.god. proizilazi da je odmah nakon pomenutog sukoba formirana bojna "Bijelo Polje" a da je zapovjednik bojne Marko Radić "Maka". Prema tome vrlo brzo nakon iznenadnog napada od strane ABiH došlo je do konsolidacije i uspostave ove vojne jedinice na tom području. Uvidom u Izvješće V Bojne Vojne policije od 03.07.93. godine se vidi da su Vojni policajci i zapovjednik satnije Mirko Kožul otišli u Bijelo Polje dana 30.06.1993.godine gdje su se nalazili i u vrijeme pisanja predmetnog Izvješća i da su svi živi i zdravi, pod *zapovjedništvom* Marka Radića, te da drže crtu razgraničenja prema Armiji BiH kod benzinske pumpe. Isto tako iz Izvješća V bojne Vojne policije od 15.07.93.godine proizilazi da je 08.07.93.god. zapovjednik satnije Mirko Kožul krenuo sa vodom Vojne policije (dvadeset policajaca) u Bijelo Polje. Drugi dan po njihovom dolasku, gosp. Marko Radić je izdao zapovjed u vezi povlačenja položaja zbog povećanog pritiska vode, pošto je neprijatelj pustio vodu sa HE "Salakovac" Svjedok odbrane Slavko Kožul kao pripadnik Vojne policije je u svom iskazu potvrdio da je u navedenim periodima bio u Bijelom Polju, te da je išao na crtu, a da se tada nalazio pod zapovjedi Bojne, a zapovjednik je po njemu trebao biti opt. Radić.

Uvidom U Zapisnik o preslušanju, sačinjen od uprave Vojne policije dana 08, jula 93. godine, proizilazi da je Mario Mihalj, kao pripadnik II satnije V Bojne VP dao iskaz u kojem stoji da je dana 07.07.93 ujutro došao u zgradu VP i tu sreo Emira Brekala, Ivicu Kolobaru i momka po nadimku Tare, koji su pripadnici I Bojne HVO i koji su ga pitali da li zna adrese Muslimana iz Bijelog Polja. Oni su mu objasnili da je potrebno da dovedu takve civile do kamiona da bi se izvršila razmjena. Navodi da je sve vrijeme bio odsutan iz Mostara iz razloga što je bio na terenu u Bijelom Polju, od dana napada na kasarnu "Tihomir Mišić" do 04.07.93.god. Istog dana Uprava Vojne policije je sačinila i Izjavu koju je dao Ivica (Ivek) Kolobara koji se predstavio kao pripadnik Kažnjeničke

bojne "Ivan Stanić Ćićo". U njegovoj izjavi stoji da je dana 07.07.93.god. zajedno sa Emirom Brekalom i Anđelkom Zlatićem po zapovjedi zapovjedništva I Bojne HVO-a došli u Mostar da bi prikupili preostale osobe muslimanske nacionalnosti, koje trenutno borave u Mostaru, a imaju prebivalište na području Bijelog Polja, Vrapčića i Raštana, radi razmjene za Hrvate sa tih područja. Isto lice dalje navodi da su zadatak izvršili i prikupljene osobe kamionom doveli do Ćubrana, odakle su po zapovjedi Mire Andrića vraćene u Mostar. Imajući u vidu da je u tom periodu nesporno utvrđeno da je zapovjednik I Bojne bio opt. Marko Radić, proizilazi da je isti dao ovaku naredbu.

Nekako u isto vrijeme, samo dan ranije 1. Bojna 2. Brigade je iz SVIZ-a Heliodrom odvela 8 zatvorenika od kojih se dva nisu vratila. To proizilazi iz Izvješća broj 676/93 od 14.09.93.god. , potpisanim od strane ravnatelja SVIZ-a Stanka Božića, gdje se konstatuje da je 1. Bojna 2. Brigade dana 06.07.93.god. odvela 8 pritvorenika na rad, a da pritvorenici Lulić Rasim i Mustafa Čilić nisu vraćeni. U obrazloženju je već navedeno da su Čilić i Lulić poginuli, dok su boravili u zatvoru Vojno, te da su bili sahranjeni na istom lokalitetu. To su prva utvrđena ubistva zarobljenika u Vojnu i sa njima počinje sistem izvršenja ovih djela. Zahtjev za dovođenje ovih zarobljenika upućen je od Prve bojne Druge Brigade kojom je komandovao optuženi Radić. Takođe grupa od osam zarobljenika iz Heliodrom koji su odvedeni u Vojno su prvi utvrđeni zarobljenici koji su tu boravili. Budući da je u to vrijeme zapovjednik Prve bojne bio Marko Radić, nesporno je da on zahtijevao dovođenje ovih zatvorenika.

Svjedok odbrane "001" u svom iskazu navodi da je živjela u Vojnu sa roditeljima, suprugom i dvoje djece, te da je na dan početka sukoba u Vojnu između ABiH i HVO-a prešla u podrum i tu ostala narednih 14 dana pošto joj je to rekao zapovjednik Iličke vojske. Posle toga upala su tri nepoznata bojovnika HVO-a i odveli ih u podrum Vinka Šunjića gdje su ih zatvorili. U tom podrumu su proveli 15 dana a onda su ih sinovi Šunjića odveli u podrum Buće Cigića. U podrumu Šunjića bilo je zatvorenika iz svih mjesta, Stoca, Čapljine, Prozora, svi su bili Bošnjaci sem jednog koji je bio Hrvat. Buća Cigić nije želio da se u njegovoj kući nalazi logor, tražio je da ih premjeste, pa su polovinom avgusta prebačeni u kuću Jurića, gdje je ostala do kraja zatočeništva. Ista svjedokinja navodi da je Marko Radić bio zapovjednik 1. Bojne i da je istog tražila, kad je imala problem sa ćerkom koju su pokušali silovati, pošto je mislila da je logor pod njegovom upravom. Sljedeće hapšenje koje je utvrđeno u postupku desilo se 23.07.93. god, kad su u zapadnom dijelu Mostara uhapšene maloljetne sestre X i L zajedno sa svojim mlađim bratom i majkom, a od strane opt. Brekala, Jure Kordića i Nedžada Ćorića. Tog istog dana mlđb svjedokinja X je u zapovjedništvu 1. Bojne 2. Brigade u Bočinama seksualno zlostavljana od strane opt. Radića, dok je mlđb svjedokinja L dva puta silovana od strane Emira Brekala. Ovo su bila prva utvrđena silovanja i zlostavljanja uhapšenih žena, u ovom slučaju djevojčica, od strane lica koja su imali kontrolu i djelovala u zatvoru Vojno. Svjedokinja X je takođe u svom iskazu navela da je dva dana potom odvedena u podrum jedne kuće u mjestu Vojno gdje je zatekla i druge zatvorenike. Ovi iskazi potvrđuju da je u julu mjesecu bilo zatvorenika Bošnjaka u Vojnu, i to kako Bošnjaka civila žena, djece i staraca iz samog naselja, tako i Bošnjaka muškaraca iz raznih dijelova Herceg Bosne, koji su dovedeni u Vojno. Već je u obrazloženju ove presude rečeno da su hapšenja i dovođenja zatvorenika u Vojno

vršili najčešće Kolobara, Čorić, Tinjak, Brekalo i drugi. Svi su oni prema spiskovima Kažnjeničke bojne, ATJ Ivan Stanić Čićo, kao i po personalnim vojnim kartonima bili pripadnici Kažnjeničke bojne koja je u svom sastavu imala antiterorističke jedinice (AJT). Uvidom u dokaz odbrane 02-51a, a to je Informacija centra SIS-a od 06.09.1993.godine se vidi da su se pripadnici antiterorističkih grupa u to vrijeme bavili raznim poslovima kao što je čišćenje grada i odvođenje ljudi iz stanova, nekad na lijevu obalu a nekad u nepoznatom pravcu. Na osnovu Službene zabilješke CSB Mostar od 13.12.1993 (dokaz 02-43) se vidi da je 02.12.93.godine iz logora Vojno puštena 57 civila muslimanske nacionalnosti, uglavnom žena i djece, a radi se o licima koja su pretežno rodom iz Bijelog polja, a nalazila su se u dijelovima Mostara pod kontrolom HVO-a, koji su *uhapšeni tokom osmog i devetog mjeseca 1993.godine. Hapšenje je izvršeno po naredbi zapovjednika I bojne Marka Radića – Make, a izvršili su ga: Emir Brekalo, Ivek Kolobara, Nedžad Čorić, Tinjak i drugi. Po dolasku u logor Vojno zapovjednik logora Mihalj Mario im je rekao “Došli ste u crni pakao, ja sam gosp. zapovjednik, ja ovdje vedrim i oblačim, oдавde neće niko kutarisati. Nakon dolaska bili su podvrgnuti ispitivanju i mučenju, posebno elektro šokovima, tom prilikom im je oduzeto zlato, novac i vrijednije stvari. većina žena je za vrijeme boravka u zatvoru Vojno silovana, tako što su ih naveće jednu po jednu odvodili. Prema njihovim izjavama na području Vrda i Đubrana nalaze se logori. Ubistva, maltretiranja i silovanja vršili su Dario Sušac, Mario Mihalj, Emir Brekalo, Vračević Mirko, Tinjak Demo-zv. Žuti, Dražen Lovrić i drugi, a pripadali su dijelu Tutine postrojbe koja se nalazila pod zapovjedništvom I bojne. Po izjavi puštenih osoba predstavnici Crvenog krsta nekoliko puta su pokušali ući u Vojno iz Pravca Raštana i Vrda, a li su ih sa tih punktova vraćali.*

Iz ovog dokaza proizilazi da je MUP Centar službe bezbjednosti Mostar imao krajem 1993.godine sve podatke vezano za stanje u zatvoru Vojno kao i za lica koja su odgovorna za to stanje. Iz ovog dokument se takođe vidi da je hapšenje izvršeno po zapovjedi optuženog Radića, kao i da su sva nabrojana lica pripadali dijelu Tutine postrojbe koja se nalazila pod zapovjedništvom I bojne (zapovjednik Radić). Uvidom u kopiju rukom ispisane Izjave od strane Marka Radića, zapovjednika I. Bojne od 31.07.93.godine, se vidi da je isti dobio i sa svojom jedinicom izvršio zadatak da napadne i očisti mjestio Jasenjane, kojom prilikom je došlo do hapšenja, ispitivanja, zatvaranja i protjerivanja ekstremnih Muslimana. Takođe u jednom dijelu ove Izjave stoji da on nije osoba koja voli da piše. Zatvor Vojno kao što je već rečeno nije formiran od strane nekog zvaničnog organa bilo civilnog ili vojnog. U više Izvještaja ravnatelja SVIZ-a stoji, kao što je već navedeno, da se radilo o *privatnom zatvoru*, a za lica koja se predstavljaju kao zapovjednik ili dozapovjednik logora u ovim izvještajima stoji da su takozvani. Iz ovih izvještaja proizilazi da zatvor Vojno nije bio potpuno legalan zatvor, te da postavljenja osoblja zatvora nisu vršena na strogo formalan način, putem odluka, zapovjedi ili rješenja. Da su neki zatvori u to vrijeme imali proceduru izbora čelnih ljudi je dokaz odbrane drugooptuženog vazano za zatvor u Gabeli - Čapljina, gdje je donijeto Rješenje o davanju saglasnosti na imenovanje ravnatelja civilnog zatvora u Gabeli. (dokaz 02-15). Stoga je za Vijeće bilo važno utvrditi ko su bila lica koja su imala zaduženja u zatvoru Vojno, a posebno kojim jedinicama su pripadala. Ovo posebno iz razloga što je u toku postupka odbrana isticala

da se tačno znala nadležnost za svaku jedinicu te da je svaki starješina imao sva ovlaštenja prema pripadnicima svoje jedinice. U toku postupka sud je utvrdio da je zapovjednik zatvora bio Mario Mihalj (preminuo) a njegov dozapovjednik optuženi Dragan Šunjić. Kako nije bilo nikakve formalne odluke o njihovom postavljenju, ove činjenice Vijeće je utvrdilo na osnovu saglasnih iskaza gotovo svih saslušanih svjedoka, te na osnovu materijalnih dokaza u kojima su se isti potpisivali u tom svojstvu. Takođe, na osnovu saglasnih iskaza svjedoka, Vijeće je utvrdilo da su stražari u zatvoru Vojno bili Mirko Vračević, Žarko Leko, Rudo Ravlić, Ivan Pole, Karlo Azirović i Zdravko Šunjić, zvani Kuna (preminuo). Svjedok Žarko Leko je u svom iskazu naveo da je bio pripadnik Bjelopoljske bojne sve do potpisivanja Dejtona. Svjedok Rudo Ravlić je u svom iskazu naveo da je bio seoski stražar, da ne zna ni dan danas šta je tačno bio, može biti da je bio pripadnik HVO-a, nema ništa napismeno. Za Marija Mihalja je rekao da se pričalo da je pripadao I Bojni, nikad ga nije viđao, nije znao čiji je. Vijeće je u postupku utvrdilo na osnovu Zapovjedi od 07.12.93. god. koja je potpisana od strane B. Božića, a u ime Marka Radića zapovjednika 1.Bojne, da je Rudo Ravlić kao stražar u Vojnu predložen za demobilizaciju ili penziju sa danom 01.12.93.god. Uvidom u obrazac za vojne obveznike proizilazi da je Rudo Ravlić bio pripadnik Prve Bojne, Druge brigade od 02.11.92. do 01.12.93.godine. Iz ovih dokumenata je nesporno utvrđeno da je i stražar rudo Ravlić bio pripadnik Prve bojne. Svjedok Ivan Prole je u iskazu naveo da je bio stražar u zatvoru Vojno, da je bio pripadnik 1. Bojne u toku 1993.godine kojoj je bio zapovjednik Marko Radić, te da misli da je Mario Mihalj takođe pripadao 1. Bojnoj. Poznato mu je da je zapovjednik Prve bojne u tom periodu bio Marko Radić. Za optuženog Mirka Vračevićaveć je već navedeno da je u inkriminisano vrijeme pripadao Prvoj bojnoj Druge brigade. Što se tiče opt. Šunjića koji je de facto bio dozapovjednik zatvora takođe je već navedeno, da iz materijalnih dokaza proizilazi da je isti u inkriminisano periodu bio pripadnik Prve bojne, a takođe i pripadnik Kažnjeničke bojne "Ivan Stanić Ćićo". S obzirom da je Šunjić jedno vrijeme bio i u V bojni Vojne policije, to će se u odnosu na njega posebno Vijeće osvrnuti u ovom obrazloženju u dijelu kad bude opisivalo mjesto, ulogu i aktivnosti Šunjića vezano za boravak u zatvoru Vojno. Zapovjednik zatvora Mario Mihalj, koji je preminuo, na osnovu materijalnih dokaza u spisu u inkriminisano vrijeme bio je pripadnik Bjelopoljske bojne, To proizilazi kako iz iskaza gore navedenih svjedoka odbrane (Prole, Rudo Ravlić) tako i iz Izvještaja o posjeti MKCK zatvoreničkim smještajima od 31.01.94.god, gdje je između ostalog navedeno, da je Mario Mihalj pripadnik Bjelopoljske bojne, koji zloupotrebljava svoj položaj. Na osnovu Spiska za isplatu ličnih dohodaka za mjesec novembar pripadnicima Kažnjeničke bojne i Anti terorističke jedinice (ATJ) "Ivan Stanić Ćićo", potpisan od strane Mladena Naletilića Tute, se vidi da su Mario Mihalj i optuženi Šunjić bili pripadnici AJT Ivan Stanić Ćićo, a da je bojnič te jedinice bio optuženi Radić. Svjedok Damir Lukić ju u iskazu na glavnom pretresu za Mihalja rekao da se nije znalo gdje je tačno bio, čuo je da je bio kod Tute. Isti svjedok je u istazi za Mihalja naveo da je imao iskaznicu kažnjeničke bojne, čiji je zapovjednik bio Tuta, a najvjerovatnije da je to imao i momak koji mu je bio zamjenik, pošto su po pričama imali isti status. Ovaj svjedok je za opt. Radića naveo da je takođe imao isti status kao Mihalj i ovaj mladić, samo po hijerarhiji veći od njih dvojice. Zna iz priča da je Radić bio zapovjednik jedne specijalne jedinice. Svjedok Damir Lukić je u istrazi naveo da su mještani Bijelog

polja bili pripadnici Prve bojne, tako da oni koji su bili prisutni u Vojnu pripadali su Prvoj bojnoj, uključujući i Mihalja kao i ovog momka koji je bio sa njim. Ovom jedinicom je zapovjedao Marko Radić i po tome isti je bio nadređen Mihalju kao i mladiću sa njim. U odnosu na Marija Mihalja kao zapovjednika zatvora u spisu postoji dokaz da je isti istovremeno u jednom periodu bio i pripadnik V bojne Vojne policije Bijelo Polje, pošto se iz izvještaja Zapovjednik II satnije Vojne policije Mate Aničića vidi da je 14.09.93.godine Mariu Mihalju izrekao disciplinsku mjeru od pet dan pritvora zbog narušavanja pravila o radu vojaka na smjeni. Dokazi koji potvrđuju da je vojni policajac M. Mihalj kažnjen sa pet dana pritvora su i Dnevno Izvješće V bojne vojne policije od 15.09.93.god. kao i sprovedni list o izdržavanju ove kazne. Takođe na osnovu rukom popunjenog Upitnika o kandidatu za Gardijsku brigadu, koju je sačinio Mario Mihalj dana 17.06.94. god. stoji da se isti uključio 16.09.91.godine u I Bojnu Bijelo Polje, gdje je bio do 15.07.1992.godine kad je prešao u Vojnu policiju. Od 19.09.1993.godine prelazi u diverezantski vod "Ivan Stanić Ćićo" gdje ostaje do 01.03.1994.godine. Uvidom u Prijedlog za novi raspored od 01.09.1994.godine, navodi se da je u to vrijeme radno mjesto Maria Mihalja "Kažnjenička bojna Ivan Stanić Ćićo", gdje je desetenik. Prijedlog za Mihalja je dalo Zapovjedništvo MO HB, 2. gardijska brigada, kao i pomoćnik ministra za personalne poslove. U obrazloženju stoji da je Mario Mihalj dosadašnjim radom i angažovanjem od početka agresije na prostore HR HB u *1. Bojni 2. Brigade HVO Mostar i Kažnjeničkoj bojni, potpuno zaslužuje da bude primljen za zamjenika zapovjednika 2. voda na m/v izviđačke satnije 2. GMTBR.HVO*. Na osnovu Izjave Nike Marušića, zapovjednika Druge čete, Pete bojne, Vojne policije, date u istrazi, proizilazi da su Mario Mihalj i Dragan Šunjić bili pripadnici njegove čete sve do napada na Bijelo Polje, ali pošto se posle napada njegova četa raspala, nije imao nikavih saznanja u koju jedinicu su otišli. Za optuženog Šunjića kao zapovjednika već je navedeno u ovom obrazloženju da je prema materijalnim dokazima u spisu, a to je Vojna iskaznica, kao i Pristupnica udruženju veterana koju je lično ispisao, bio pripadnik Prve bojne Druge brigade u inkriminisanom periodu. Takođe se u toku postupka utvrdilo da su i drugi vojnici u Vojnu bili pripadnici Prve bojne, kao na primjer Štefica Zovko koja je radila u kuhinji, Dragan Golić koji je bio nadležan u Vojnom za hranu i kantu, Vinko Jurišić koji je radio u sanitetu. Imajući u vidu utvrđenu pripadnost navedenih lica Prvoj bojnoj, kao i Kažnjeničkoj bojnoj "Ivan Stanića Ćićo" kojim jedinicama je zapovjedao Marko Radić, nesporno proizilazi da su sva lica koja su bila osoblje u zatvoru Vojno bila iz ovih jedinica, i da je svima njima zapovjednik bio Marko Radić. Na osnovu svih navedenih dokaza, Vijeće je utvrdilo da je optuženi Marko Radić formirao zatvor Vojno, koji su sačinjavali pripadnici njegovih jedinica.

U toku postupka odbrana je tvrdila da je postavljenje osoblja zatvora vršio izvjesni Mate Pavlović (svjedok Mihalj Nikola, Žarko Leko, Rudo Ravlić, Ivan Prole, Karlo Marić). Svjedok Žarko Leko, stražar u Vojnom, je naveo da je dobio naređenje od Šunjić Marijana (brat od opt. Dragana) kome je naredio neki Pavlović da oni čuvaju civile u Vojnom. Svjedok Rudo Ravlić ističe da je jedan vojnik doveo doktora Kresu i njegovu ženu i rekao mu da je Mate Pavlović rekao da ih primi. Posle 15 dana došao je Mate Pavlović i rekao mu da povede računa o ženama. Ivan Prole je naveo da je njega odredio da bude staržar Mate Pavlović ili neko drugi, što je čuo po priči, a tek kasnije

je vidio Pavlovića. Karlo Marić je naveo da je Mate Pavlović bio zapovjednik 81. domobranske pukovnije koja je oformljena posle marta 1994.godine kad su prestali sukobi sa ABiH. Prije toga Pavlović je bio u zapovjedništvu Druge brigade, stim što se ne sjeća da li je zapovjedao nekom jedinicom. Poznato mu je daje Mate Pavlović posle rata poginuo u saobraćajnoj nesreći. Svjedok Mihalj Nikola koji je otac pokojnog Marija je u svom iskazu tvrdio da je Mihalj pripadao 1992.godine Prvoj bojnoj, a kasnije u 1993.godine da ne zna je li se šta promjenilo i kojoj je jedinici pripadao. Navodi da je čuo da je neki Pavlović postavio Mihalja na dužnost zapovjednika zatvora, zbog čega se jednom kad su mu ga pokazali u stacionaru sukobio sa njim. Vijeće nije prihvatilo iskaze navedenih svjedoka vezano za postavljenje navedenih lica u zatvoru Vojno od stane Mate Pavlovića pošto su isti dati prilično neuvjerljivo. Većina ovih svjedoka je nesigurno spominjala ime Mate Pavlovića, ograđujući se da su od njega lično dobili takvu zapovjest ili informaciju. Većini navedenih svjedoka Mate Pavlović nije bio poznat, niti su znali kojoj jedinici je pripadao i na kojoj je funkciji bio. Jedino svjedok Karlo Marić je rekao da je Pavlović bio u zapovjedništvu Druge bojne i da je po činu bio kapetan, stim što ni ovaj svjedok nije znao reći da li je isti zapovjedao nekom jedinicom. Imajući u vidu da su svjedoci Karlo Marić i Rudo Ravlić naveli da je Mate Pavlović umro, svjedocima je bilo savim jasno da je provjera njihovih navoda saslušanjem Mate Pavlovića bila nemoguća. Nadalje ni jedan od ovih svjedoka nije naveo da je promjenio jedinicu ovim postavljenjem, a svi su pripadali Prvoj bojni kojoj je zapovjednik bio Marko Radić. Sa druge strane niko od salušanih svjedoka Tužilaštva, a prije svega niko od žena i muškaraca koji su mjesecima boravili u zatvoru Vojno nikada nije spomenuo Matu Pavlovića kao lice koje ima bilo kakve veze sa zatvorom Vojno. Međutim kako su svi gore navedeni svjedoci odbrane bili pripadnici Prve Bojne kojom je zapovjedao Marko Radić, Vijeće smatra da su ovakvi njihovi iskazi dati u cilju umanjavanja odgovornosti optuženog Radića koji im je bio stariješina i koga su svi poznavali.

Nasuprot navedenim svjedocima odbrane, svi svjedoci Tužilaštva su u svom iskazu naveli da je Marko Radić bio nadređeni zapovjedniku Mihalju i dozapovjedniku Šunjiću, kao i stražarima u zatvoru Vojno. Pored toga isti svjedoci su naveli i druge aktivnosti koje je Radić preduzimao u zatvoru Vojno tokom njihovog boravka. Svjedok A1 je navo da je Radić bio glavni za Bjelopoljsku bojnu, te da je jednom došao, kad su ih izveli ispred garaže i tad im se predstavio i pitao dali su pojedinačno spremni za rad. Niko nije smio da kaže da nije jer se plašio posljedica. Svjedok Saja Ćorić je navela da je opt. Radić bio ispred svih i sve što je vojska radila, radila je u njegovo ime; svjedok 152 je naveo da je Radić bio zapovjednik Mihalju jer nema ko drugi biti. Vidio ga je jednom kad je došao u obilazak zatvora, tad su ga izveli iz podruma, a Radić kad ga je vidio pitao je šta mu je bilo. Nije smio odgovoriti. Tada je imao slomljen nos, izbijene zube, kosa do pola ošišana, košulja poderana. Posle ga je Radić pitao za oca, pa kada mu je rekao ime oca, Radić je kazao da je za to takav. Drugi put ga je vidio na razmjeni; Svjedokinja A je u svom iskazu navela da je prvu veće po dolasku u Vojno opt. Radić u komandi dva puta silovao, potom još jednom, što je u obrazloženju već navedeno, stim što je navela da je Radić dogovorio i njihovu razmjenu; Svjedok J je istakla da je uspjela izaći i logora Vojno tako što joj je pomogao izvjesni Glibo koji je otišao u komandu kod Marka Radića i rekao mu da će je oženiti, nakon čega je puštena,

ista svjedokinja je izjavila da je jedne prilike u sobu ušao Radić zajedno sa Mihaljem, Šunjićem i Brekalom, te da je tom prilikom Brekalo naredio svjedokinji D da izađe, što je ova morala učiniti, da bi je posle toga silovao; Ovaj događaj kad je Brekalo u prisustvu Radića odveo svjedokinju D iz sobe opisala je i svjedokinja D; Svjedokinja C je navela da je kod Radića išla u komandu i da je tu ispitivao, a kada mu je rekla kako se zove, komentarisao je da ima pravo balijsko ime. Ista svjedokinja ističe da je Radić ispitivao i njene dvije sestre. Jedne prilike Radić je angažovao da nosi poštu za nekog Hećima koji je bio pripadnik ABiH; Svjedok F je takođe navela da je bila na ispitivanju kod Radića i da je tada pitao “ da li bi rodila ustašu, a potom dodao sve će tevi roditi po jednog”. Sa Radićem je imala četiri susreta. Po ovoj svjedokinji u Vojnom ni ptica nije mogla da proleti bez Marka Radića; Svjedokinja AG je navela da je Radić tri puta silovao. Svjedokinja E je istakla da je prvu veće po dolasku bila pozvana u komandu kod Radića, gdje je ispitivao. Drugi put je otišla kod Radića da se požali na neke bojovnike koji su je seksualno maltretirali, pa je to sve ispričala Radiću, a potom je morala da napiše izjavu. Takođe kad su ih jednom odveli sve na Heliodrom, pošto ih tamo nisu htjeli primiti, čula je od Mihalja da je Radić naredio da se vrate u Vojno; svjedokinju D je Radić silovao, što je u obrazloženju već navedeno. U komandi u Bočinama Radić joj je rekao “ Ja sam glavni za sve, moji vojnici me slušaju, pa moraju i ostali”. Takođe i ova svjedokinja ističe da su iz Heliodroma vraćeni u Vojno po zapovjedi opt. Radića. Ističe da je Radića vidjela na razmjeni. Tad je govorio da kad odu ne smiju ništa pričati, jer će ih goniti do Tuzle; Svjedokinja R navodi da je jednom radila u komandi kod Radića, da je Radić ispitivao, te da ga je vidjela kad je bila razmjena, Radić je bio glavni za razmjenu i kod sebe je imao spisak; Svjedok Mačković Ramiz je naveo da je čuo od bojovnika da je optuženi Radić kao zapovjednik Bjelopoljske bojne nadređen svima u zatvoru. Optuženog Radića je vidio kad je jedne prilike došao u kontrolu zatvora Vojno. Stražari su tad spominjali da će doći zapovjednik Bjelopoljske bojne, Marko Radić je tad ušao u podrum sa baterijom, bilo je mračno tako da mu nije vidio lice, samo je zapamtio da je imao dubok glas; Svjedok Dika Ćorić je izjavila da je Radića vidjela na razmjeni i da je čitao spisak; svjedok AL je naveo da je jednom dok je radio čuo da će Marko Radić doći da obiđe liniju, tada ga je vidio samo na kratko; Svjedok Samir Humačkić je istakao da je Marko Radić bio glavni i da se to nije krilo. Vojnici su pričali da je Radić glavni. Pošto je jedno vrijeme radio sa Radićem prije rata u školi, jednom prilikom dok je prolazio pored njegove komande kad je išao na rad, optuženi Radić ga je prepoznao i tad su razgovarali. Svjedok ističe da je Radiću rekao kako je došao u zatvor Vojno, a da mu je on odgovorio da su njegovi vojnici pohapšeni, da se nalaze u školi u Bijelom Polju, da je to mjesto logor za njegove vojnike i druge Hrvate. Svjedok Humačkić mu se tada požalio i rekao da je u garaži užasno, da je tijesno, da ne mogu spavati, a Radić mu je odgovorio pitanjem u kakvim su uslovima zatočeni njegovi vojnici. Takođe isti svjedok je naveo kako je vidio da u komandu Marka Radića dolaze da rade dvije žene zatvorenice, jedna se prezivala Mirica; Svjedok Aziz Suljević je naveo da je Marka Radića jednom vidio u kantini i tad su mu rekli da ga je spasio od Mihalja, pošto Mihalj nije dozvoljavao zatočenicima da budu u kantini; svjedok AF je naveo da ga je po dolasku sa Heliodroma u Vojno dočekao između ostalih i Radić, te da im je Mihalj tada rekao da nose sanduke sa municijom, što je Radić mogao da čuje. Drugi put ga je vidio kad je obilazio vatrene položaje; svjedok 153 je naveo da je Radić bio nadređen,

da se to znalo, kad bi dolazio nastajala je pometnja; svjedok Aziz Dautbegović je istakao da je Radića viđao kad je obilazio vojsku na liniji, tad su zatvorenici bili u tranšejama, izgledali su užasno, drugi put ga je vidio kad je cijepao drva i tad je Radić prošao u pratnji jednog Vojnog policajca. Svjedok B je navela da je Radića vidjela na razmjeni da čita imena . Obratio im se i rekao: Balijke idete na svoju ruku, traži vas Alija. Svjedokinja X je izjavila da je optuženi Radić seksualno maltretirao. Takođe više svjedokinja među kojima je i svjedokinja B su saglasno izjavile da su Marka Radića vidjele u zatvoru Vojno kad je pobjegao jedan zatvorenik, te da je došao zajedno sa Mihaljom Šunjićem i Brekalom misleći da kriju tog zatvorenika. Iz navedenih iskaza svjedoka koji su potpuno saglasni i koje je sud prihvatio kao vjerodostojne očigledno proizilazi da je optuženi Marko Radić bio nadređen osoblju u zatvoru Vojno, da je obilazio prostorije zatvora, da je takođe obilazio i linije fronta u vrijeme kad su zatvorenici radili, da je bio na razmjeni, te da je lično preduzimao brojne inkriminirajuće radnje navedene u u predmetnoj optužnici.

U toku postupka kao posebno sporno pitanje pojavilo se pitanje Zona odgovornosti pojedinih bojni u sastavu Druge brigade i ovom pitanju Tužilaštvo i odbrana su imali dijametralno razločite stavove. Naime nije bilo sporno da je Prva bojna do 30.06.93.godine kada je u Bijelom Polju došlo do sukoba između ABiH i HVO-a u svojoj zoni odgovornosti imala široko područje sjeverno od Mostara u koje je potpadalo i mjesto Vojno. Ono što je bilo sporno, to je da li je u inkriminisanim periodu Prva bojna Druge Brigade zadržala područje Vojna u svojoj nadležnosti ili je nadležnost nad mjesto Vojno pripala V bojnjoj Druge brigade. Tužilaštvo je u smislu dokazivanja da je mjesto Vojno bilo u zoni odgovornosti Prve bjelopoljske bojne Druge brigade, ponudilo niz dokaza, i to kako putem svjedoka tako i preko materijalnih dokaza koji su uvedeni u spis. U tom smislu Tužilaštvo je odgovornost zapovjednika Prve bojne za dešavanja u zatvoru Vojno najviše zasnivalo na činjenici da je svo osoblje zatvora Vojno pripadalo ovoj Bojnjoj, a pojedino osoblje je imalo istovremenu pripadnost i u Kažnjeničkoj bojnjoj ATJ "Ivan Stanić Ćićo", kojoj je takođe zapovjedao Marko Radić. Takođe u preambuli optužnice koja se odnosi na Marka Radića, pored Kažnjeničke bojne, Tužilaštvo je naznačilo da je isti bio i zapovjednik Druge brigade u inkriminisanim periodu, te da je po svim ovim osnovama bio odgovaran za cijelo područje Bijelog polja uključujući i selo Vojno. Već je u ovom obrazloženju navedeno koji su svi dokazi u tom pravcu dati od strane Tužilaštva a radi podsjećanja ovdje ćemo navesti da su to svi gore pomenuti svjedoci Tužilaštva koji su se izjašnjavali vezano za zonu odgovornosti bjelopoljske bojne, kao i za njihova saznanja ko je bio glavno komandujući i kontrolisao zatvor u Vojnu. Od materijalnih dokaza Tužilaštvo je uvelo u spis više Zapovjedi o izuzimanju pritvorenika i Izvješća ravnatelja SVIZ-a u kojima se navodi da je 1.Bojna 2. Brigade tražila i dobila više stotinu zatvorenika za rad a koji su zatvorenici bili smješteni u Vojnom, (navedeni dokazi T-18A, T-18, T-18F, T-18G, T-18i) Takođe je odbrana u spis uvela i dokaz T-20 E o ponovnom formiranju Bjelopoljske bojne u kojem stoji da je Načelnik Glavnog stožera HVO, general bojnik Milivoje Petković izdao Zapovjest da se od bojovnika, dočasnika i časnika u rejonu Bijelo Polje formira bojna "Bijelo Polje" a da je Zapovjednik bojne – Marko Radić. Maka. Pod tačkom 2. Bojna Bijelo Polje stavlja se pod zapovjedništvo snaga određeno zapovješću Načelnika GŠ HVO br. 02-2/1-01-1259/93 od 02.07.1993. Usljed

nedostatka ove druge zapovjesti, Tužilaštvo je i preko organa SIS-a dokazivalo odgovornost Bjelopoljske bojne za zatvor koji se nalazio u mjestu Vojnom, ponudivši u tom smislu više dokaza. Uvidom u Zahtjev Centra SIS-a Mostar od 11.12.1993.godine Načelnik Centra SIS-a naređuje žurno i potpuno izvješće o broju i stanju izoliranih osoba, a koje se trenutno nalaze u zoni odgovornosti Vaše postrojbe. Ovaj Zahtjev je između ostalih upućen i 2. brigadi HVO Mostar. Istog dana Anđelko Zlatić pomoćnik zapovjednika za sigurnost Prve bojne Bijelo polje napisao je rukom traženi Izvještaj o broju i stanju zatvorenika u Vojnu (dokaz br. 20B) da bi na osnovu ovog izvještaja od strane Ivica Rotima pomoćnika zapovjednika za sigurnost Druge brigade bio sačinjen Spisak zatočenika u zatočeničkom centru Vojno, dana 13.01.1994.godine (dokaz T-20). Svjedok Ivica Rotim je svjedočio na glavnom pretresu i tada je promijenio svoj iskaz koji je dao u Tužilaštvu BiH dana 25.06.2006. godine iz razloga što su mu neki rekli da je pogrešio u prvom iskazu. Naime ovaj svjedok je u istrazi pred Tužilaštvom izjavio da je Vojno bilo u području odgovornosti Prve Bjelopoljske bojne, da misli da su držali stražu stražari iz Prve bojne, te da je odgovornost za smještaj u Vojnu bila one bojne koja je tražila pritvorenike. Takođe je isti svjedok izjavio da se brigadna policija rasformirala, a poslove osiguranja smještaja pritvorenika vršili su vojnici Prve bojne iz razloga što je to bio lokalitet i zona odgovornosti Prve bojne, što opet znači da je Prva bojna imala odgovornost nad zatočeničkim centrom Vojno. U istoj izjavi svjedok Ivica Rotim je naveo da je Anđelku Zlatiću pomoćniku za sigurnost Prve bojne nadređeni bio zapovjednik Prve bojne. Činjenica da je Anđelko Zlatić zaista bio pomoćnik zapovjednika I bojne za SIS proizilazi i iz Popisa zapovjedništva Druge brigade od 01.12.1993.godine (Dokaz 02-34) u kojem stoji da je zapovjednik Prve bojne opt. Marko Radić, a da je pomoćnik zapovjednika za SIS Anđelko Zlatić. Svjedok Ivica Rotim je na glavnom pretresu izmijenio svoj raniji iskaz i tada je govorio o zonama odgovornosti unutar jedinica Druge bojne gdje je tvrdio da zatvor Vojno nije bilo u zoni odgovornosti Prve bojne, već Pete bojne. Posebno je naglasio da su Prva, Treća i Peta bojna bile locirane na lijevoj obali Neretve i da su bile isključivo odgovorne za crtu bojišnice u svojoj zoni odgovornosti prema položajima ABiH. Dubinu zone odgovornosti bojne nisu mogle imati, pošto im je iza leđa bila Neretva, odnosno jezero. U cilu osporavanja tvdnji Tužilaštva da je Vojno bilo u zoni odgovornosti 1. Bojne odbrana je izvela brojne dokaze, pa su u tom smislu svjedočili Vitomir Zlatić, Golemac Ivan, Kožul Mirko, Marijan Šunjić, Dražen Lovrić, Rotim Ivica (ponovo), Goran Zovko, Zdenko Sesar, Marica Perić i Slavko Puljić. Takođe je odbrana od materijalnih dokaza uvela dvije topografske karte, četiri Zapovjedi Operativne zone jugoistočna hercegovina iz avgusta, septembra i novembra mjeseca, šemu logističkog osiguranja postrojbi HVO-a kao i zahtjev Glavnog stožera Sjeverni sektor od 24.08.1993.godine. Svi navedeni svjedoci su tvrdili da je zona odgovornosti Prve bojne bila od Zalihića kuća uključno do Tangetove kuće isključno, a da je dalje od Tangetove kuće na sjever zona odvoovornosti bila V Bojne Druge Brigade, te da mjesto Vojno nije potpadalo u zonu odgovornosti Prve bojne. Svjedok odbrane Slavko Puljić je prije sukoba sa ABiH bio Načelnik odjela rodova HVO pri Glavnom stožeru, a posle sukoba je vraćen u Operativnu zonu Istočna Hercegovina. Svjedok Puljić je u svom iskazu naveo da je operativna zona zapovjedala sektorima a sektori brigadama. Zapovjednik bojne je primao naredjenja od zapovjednika brigade. Nije mu poznato da je neka bojna imala svoj zatvor. U to vrijeme se radilo na novoj organizaciji da se naprave

tri sektora. Geografski Bijelo Polje je pripadalo sektoru Sjever. Vojna policija je imala paralelnu piramidalnu strukturu, na čelu sa Upravom Vojne policije, kojoj su bile podređene Vojne policije bojne. Vojna policija se ponekad dodavala nekoj vojnoj jedinici i nad njom je tad imao zapovjed zapovjednik jedinice kojoj se dodjeljuje. Svjedok je rekao da je lično radio karte zona odgovornosti, pa mu je u tom smislu prezentovana karta od strane branioca na uvid, međutim svjedok je izjavio da se ne može sa sigurnošću izjasniti da li je on autor te karte i da li je istu ranije vidio pošto se radi samo o isječku karte, koji nema ni vremensko određenje. Svjedok je istakao da je zona odgovornosti I bojne pokrivala dio porušenog mosta, gdje je izgrađen novi most. Disciplinske mjere prema pripadniku Vojne policije mogao je preduzeti samo njegov nadređeni, a ne zapovjednik jedinice kojoj je dodjeljen. Svjedok Slavko Puljić je potom istakao da mu je poznata jedinica "Ivan Stanić Ćićo", da je u početku svaki zapovjednik nastojao da ima satnije, zna da je ta postroba iz sastava Prve bojne, te da je bila dio Kažnjeničke bojne. Za Kažnjeničku bojnu svjedok je naveo da je to bila neka paralelna struktura i neki paraleln sistem. Iz istog izvora isplaćivale su se plate i vojsci i policiji, stim da je policija imala veće plate od vojnika. Moguće je da je ista osoba primala platu i kao vojnik i kao policajac. Zone odgovornosti su određene prema crti fronte, a crta fronte je išla magistralnim putem. naselje Vojno je odmah iza dijela gdje je bila zona odgovornosti prve Bojne. Ponovo ističe da su zone odgovornosti određivali praktično crtom frante, tako da su po toj crti davane tačke lijevo – desno uključno - isključno. Vojno se nalazi iza tog dijela gdje je bila Prva bojna. Kroz Vojno nije išla crta fronta. Imajući u vidu iskaz i svjedoka Ivice Rotima da se zone odgovornosti nisu odnosile na dubinu, to proizilazi da se po liniji fronta nije mogla ustanoviti odgovornost pojedinih Bojni za dubinu fronta, pošto zone odgovornosti kako su saglasno isticali svjedoci Rotim i Puljić nisu uključivale i dubinu. U postupku je nesporno utvrđeno da je Vojno bilo u dubini linije fronta. U tu činjenicu Vijeće se uvjerilo i prilikom obilaska lica mjesta. Vojno je udaljeno više stotina metara od magistralnog puta M-17 koji je tada predstavljao prvu liniju bojišnice. Takođe Vojno se nalazi sa druge strane rijeke Neretve u odnosu na magistralni put. Imajući to u vidu Vijeće nije prihvatilo iskaze svjedoka odbrane gdje tvrde kako Vojno nije bilo u zoni odgovornosti Prve bojne, samo po osnovu činjenice da je Prva bojna držala liniju od Zalihića kuća do Tangetove kuće. Svjedoci su imali saznanje o nadležnoszima bojni po crti bojišnice, a ne po dubini. Sam svjedok Puljić je naveo da je mjesto Vojno bilo iza linije fronta koji je držala Prva Bojna i da kroz njega nije išla crta bojišnice, a i svjedok Ivica Rotim je u istrazi kategorički tvrdio da je Vojno bilo u zoni odgovornosti Prve bojne. Prema tome imajući uvidu da je svo osoblje zatvora Vojno bilo u sastavu Prve bojne ili Kažnjeničke bojne "Ivan Stanić Ćićo" koja se takođe sastojala od pripadnika Prve bojne kako je to naveo svjedok Puljić, kao i svjedok AH, a kojim jedinicimaje komandovao Marko Radić, to Vijeće smatra da je u postupku utvrđeno kroz sve navedeno da je Vojno, kao i zatvor u Vojnom bio u odgovornosti Prve bojne, Druge brigade i Kažnjeničke bojne.

Dragan Šunjić

Dragan Šunjić je prema Matičnim kartonu bio Pripadnik Prve bojne od 18.09.1991.do 01.07.1992.godine, potom pripadnik Vojne policije od 01.jula 1992.godine do

19.04.93.godine, a zatim pripadnik Kažnjeničke bojne HVO-a od 19.04.93. do 01.01.94.god. Sam Dragan Šunjić je prilikom pristupanja Udruženju veterana, svojom rukom napisao da je biopripadnik OODDZTO-Potoci od 20.09.1991.god. do 07.04.1992. godine, a da je bio pripadnik Prve bojne, Druge Brigade od 08.aprila 1992.god. do 10.05.1994. godine. Na osnovu originalne Vojne iskaznice koja glasi na ime Dragana Šunjića proizilazi da je Dragan Šunjić bio pripadnik Vojne pošte 1520 (Prva bojna Druga brigada HVO-a) od 20.09.1991. god. do 10.03.1994. godine. Na osnovu izvoda iz Jedinичnog kartona za Šunjić Dragana se vidi da je priveden u pričuvni sastav OS HR-HB danom 30.09.1993. god. od 16.09.1991.-01.07.1992. god, od 15.08.1993 - 30.09.1993. god. Na drugoj stranici istog dokumenta u rubrici Služenje u tijeku rata stoji da je služio u Prvoj bojnoj Druge brigade od 20.09.1991.godine do 10.03.1994.godine.

Uvidom u Izvješće V bojne Vojne policije od 30.06. do 05.07.1993.god. Proizilazi da je 30.06. došlo do napada ABiH na područje cijelog Bijelog Polja i Vojarne "Tihomir Mišić", te da je istog dana za Bijelo Polje upućeno osam policajaca među kojim i Dragan Šunjić na čelu sa Mirkom Kožulom. Takođe uvidom u Dnevno izvješće V bojne Vojne policije za 08.07.1993.god. se vidi da je tog dana grupa od 21 djelatnika VP II satnije V bojne na čelu sa Mirkom Kožulom otišla na smjenu u Bijelo Polje, među kojim djelatnicima je i Dragan Šunjić. Odlazak pripadnika VP V Bojne u Bijelo Polje u ovim vremenskim intervalima je potvrđen i iskazima svjedoka Mirka Kožula i Slavka Kožula, kao i dugim materijalnim dokazima, a iz istih proizilazi da su pripadnici VP tada bili pod zapovjedništvom zapovjednika Prve Bojne.

Odbrana Dragana Šunjića je u toku postupka osporavala da je Šunjić bio u Prvoj Bojni Druge brigade prije 30.09.1993.god., kao i da je isti pripadao Kažnjeničkoj bojni Ivan Stanić Ćićo. U tom smislu odbrana je tvrdila da je Dragan Šunjić bio u V bojnoj Vojne policije do 14.09.1993. godine, posle toga se brinuo o povrijeđenom bratu koji je razmjenjen i smješten u Bolnicu u Mostaru, da bi dana 30.09.93.godine prešao u Prvu bojnu Druge brigade. Shodno ovim tvrdnjama odbrana Dragana Šunjića, kao i sam optuženi, osporavali su svako njegovo učesće u svim inkriminiranim radnjama koje su se dogodile u Vojnom do 30.09.93.godine, iz razloga što optuženi Šunjić nije bio u zatvoru Vojnom, što nije bio pripadnik Prve bojne niti Kažnjeničke bojne i što nije bio prisutan kada su se te radnje desile.

Među dokazima koje je odbrana Šunjića izvela u tom pravcu su saslušani svjedoci drugooptuženog, Zdravko Šunjić, Jozo Prga, Marinko Šunjić, Branimir Vidović, Veselko Panda, Mladenko Šarić, Vlado Ramljak, Mato Aničić, Mladen Mandić, Valter Aničić, Nikoca Zovko, Tomislav Aničić, a u spis suda je uvedeno više materijalnih dokaza. Među tim dokazima je i Zahtjev Načelnika odsjeka za ustroj i kadrove II Brigade od 16.09.1993.godine, koji je upućen Djelatnoj policiji HVO-a i u kome stoji da temeljem trenutne situacije na bojišnici Bijelog Polja i u vezi sa zahtjevom zapovjednika 1. Bojne 2. Brigade, gosp. Marka Radića "Make" moli se naslov da sa danom 14.09.1993.god. zaključi status u postrojbi vojnika Dragana Šunjića. Imenovani je neophodno potreban navedenoj postrojbi. Uvidom u Dnevno izvješće V bojne Vojne policije za dana 14.09.1993.godine se vidi da je tog dana na osobni zahtjev razriješen

dužnosti Vojni policajac Dragan Šunjić koji je vratio policijsku značku i policijsku iskaznicu. Iz Izvješća za septembar mjesec V bojne Vojne policije proizilazi da su početkom 09.mjeseca osiguravali objekt VP, objekt zapovjedništva 1.bojne HVO-a Đubrani i zatvor u Đubranima, gdje su smještene osobe Muslimanske nacionalnosti. Sredinom 09. mjeseca vod vojnih policajaca se po zapovjedi povukao sa Đubrana i od tada su uslijedila osiguranja objekta zapovjedništva VP i Odjel odbrane HVO-a. Saslušani svjedoci saglasno su izjavljivali da su optuženog Šunjića u periodu od 30.juna do sredine septembra viđali po punktovima koje je držala VP V Bojne, Druge brigade, dok su svjedoci Marinko Šunjić i Branimir Vidović tvrdili da je optuženi Šunjić od 10.09.1993.godine boravio u Mostaru i svakodnevno obilazio brata koji je tada razmjenjen i nalazio se na liječenju u Mostarskoj bolnici. Takođe pojedini svjedoci drugooptuženog su tvrdili da je optuženi Šunjić u zatvoru Vojno bio zadužen za održavanje i funkcionisanje jednog agregata, koji je bio potreban za proizvodnju struje, da se nije ništa pitao, te da je kao stražar dovio grupu zatvorenika na Rašku Goru gdje su sjekli drva (svjedoci Rudo Ravlić, Ivan Pole, Žarko Leko, Ljubo Vukoja, Božidar Novak, Mladen Mandić). Veći broj svjedoka drugooptuženog, među kojima i svjedoci koji su bili pripadnici Vojne policije je tvrdilo da je u mjesecu avgustu i septembru viđalo optuženog Šunjića kao vojnog policajca na kontrolnim punktovima izvan Vojna, te da im je poznato da je pripadao policiji i da je u septembru mjesecu izašao iz iste (Zdravko Šunjić, Jozo Prga, Marinko Šunjić, Veselko Panda, Mladenko Šunjić, Vlado Ramljak, Milan Sesar Vladimir Zadro, Miroslav Šunjić, Mato Aničić, Valter Aničić, Nikica Zovko) .

Vijeće napominje da kod UZP optužni ne moraju pripadati istoj organizaciji ili vojnoj formaciji. Sasvim je moguće da učesnici UZP-a budu u različitim vojnim pa i civilnim strukturama, ali ako su imali zajednički zločinački cilji i učestvovali u sprovođenju istog onda se njihova odgovornost određuje prema tim mjerilima , a ne prema eventualnom pripadnosti istoj jedinici i određivanju odnosa podređenog i potčinjenog u istoj. S obzirom da je u optužnici Tužilaštva kao vid odgovornosti za optuženog Šunjića bila stavljena i komandna odgovornost, te da je po toj vrsti odgovornosti bilo od značaja utvrđivanje pripadnosti pojedinih optuženih određenoj jedinici, ova činjenica je izgubila na značaju kad je Vijeće donijelo presudu po kojoj se optuženi osuđuju po osnovu učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu, a ne po osnovu komandne odgovornosti. Iz navedenih razloga Vijeće ne smatra da je za utvrđivanje krivične odgovornosti optuženog Šunjića njegova pripadnost određenoj jedinici u jednom vremenskom periodu od krucijalnog značaja.

Ono što je za Vijeće bitno to je da se odredi položaj i uloga optuženog Šunjića u zatvoru Vojno, te da se utvrdi da li je isti svojim radnjama učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu i ako jeste na koji način i kojim radnjama. Za optuženog Šunjića sud konstatuje da je Tužilac u optužnici istom stavio drugi vremenski interval izvršenja djela od ostalih optuženih, odnosno optuženom Šunjiću se stavlja na teret da je krivično djelo počinio u periodu od avgusta mjeseca 1993.god. do marta mjeseca 94. godine, što znači jedan mjesec kasnije od inkriminacije ostalih optuženih. Iz ovih razloga Tužilaštvo je u odnosu na opt. Šunjića izostavilo sve radnje koje čine obilježja krivičnog djela a koja su počinjena u julu mjesecu 1993.godine u zatvoru Vojno. Stoga

i dešavanja vezana za ulogu, preduzete radnje kao i odgovornost optuženog Šunjića biće data u ovom vremenskom okviru.

Optuženi Šunjić se prema raspoloživim materijalnim dokazima izvedenim u toku postupka, prvi put u vezi logora Vojno pominje u avgustu mjesecu 1993.godine, u Zapovjesti koja je izdata od strane Sektora odbrane Mostara dana 19.08.1993.godine a kojom se na zahtjev 1.Bojne 2. brigade iz zatvora u Heliodromu izuzima 50 zatvorenika radi obavljanja određenih poslova, a za koje pritvorenike je osobno odgovoran Dragan Šunjić. U postupku je kao nesporno utvrđeno da su svi zatvorenici koje je tražila 1.Bojna dovođeni u Vojno. Obezbjeđenje ovih 50 lica po predmetnoj zapovjesti je vršio Dragan Šunjić. U toj Zapovjesti se ne vidi pripadnost Dragana Šunjića nekoj jedinici. U prilogu Izvješća SVIZ-a br. 663/93 od 10.09.1993.god, stoji da je ravnatelj SVIZ-a bio u obilasku zatvora i primjetio povrijeđene pritvorenike koji su napisali svoje izjave. U prilogu ovog Izvješća je Izjava koju je dao pritvorenik Hamzić Halil u kojoj se navodi da su na radu u Bijelom Polju bili od 19.08. do 03.09.1993.god., i da su tu doživjeli neizdržive torture od strane zapovjednika Maria Mihalja koje su trajale svaki dan i koje pritvorenik detaljno opisuje. Nema sumnje da se radi o grupi pritvorenika sa Heliodroma koje je doveo u Vojno optuženi Dragan Šunjić. Okolnost da je Dragan Šunjić učestvovao kao lice koje je bilo zaduženo za bezbjednost pritvorenika koji su iz Heliodroma odvođeni u zatvor Vojno potvrđena je i Izvješćem ravnatelja SVIZ-a Heliodrom Stanka Božića gdje stoji da je 50 zatvorenika odvedeno u Prvu Bojnu na obavljanje poslova i da je Dragan Šunjić bio zadužen za njihovo obezbjeđenje. Uvidom u Zapovjed Sektora odbrane Mostara od 02.09.1993.god. se vidi da je po zahtjevu 1.Bojne 2. Brigade izuzeto 50 pritvorenika iz Heliodroma i da je odgovornost za iste imao Dragan Šunjić. Takođe i u Izvješću br. 698/93 od 22.09.1993.god. se navodi da je iz Heliodroma dana 13.09.1993.god. bilo izuzeto 70 zatvorenika od stane Druge brigade koji će biti korišteni za rad te da je i za ovu grupu zatvorenika Šunjić bio odgovoran (dokaz br. T-18-I). Ovdje Vijeće posebno naglašava da se uvidom u sve citirane zapovjedi vidi da je Dragan Šunjić osobno odgovoran za preuzimanje pritvorenika, osiguranje i brigu o njima pri izvršenju radova, do izvršenja zadaće. Ovo je u suprotnosti sa izjavama svjedoka Stanka Božića, kao i svjedoka Ivica Rotima da ova lica koja su bila odgovorn za pritvorenike su imala zadatak da iz Heliodroma dovedu zarobljena lica do mjesta odredišta i da u periodu transporta istih odgovaraju za njihovu sudbinu. Međutim, Vijeće je utvrdilo da u mjesecu avgustu 1993.godine optuženi Šunjić nije bio samo lice koje je dovelo pritvorenike iz Heliodroma u Vojno, već da je isti u ovom mjesecu obavljao i dužnost dozapovjednika zatvora. Pored brojnih svjedoka koji su to saglasno isticali u svojim svjedočenjima, ova činjenica proizilazi i iz Zapisnika od 29.08.1993.godine koji je potpisao zapovjednik zatvora Mario Mihalj kao i dozapovjednik zatvora Dragan Šunjić, u kojem stoji da je tokom rada od snajperskog metka poginuo pritvorenik Mensud Dedajić, te da su pokopu istog bili prisutni stražari i zatvorenici koji su s njim radili.

Kao što je već navedeno optuženi Šunjić je u toku cijelog postupka osporavao da je bio angažovan i prisutan u zatvoru Vojno veći dio avgusta i septembra mjeseca 1993 godine, te samim tim da je počinio ili da ima ikakve veze sa krivičnim djelima koja su počinjena u tom periodu. U smislu ove tvrdnje Vijeće je posebno analiziralo dokaze

koji se odnose na aktivnosti optuženog Šunjića od avgusta do kraja septembra mjeseca. Pošto su već navedeni određeni materijalni dokazi ovdje će se izložiti i subjektivni dokazi:

Svjedokinja A koja je u zatvor Vojno došla 15.08.1993.god.. ističe da je Dragana Šunjića viđala stalno u zatvoru; svjedokinja F koja je došla 15.08.1993.godine je navela da su ih po dolasku u Vojno dočekali Dragan Šunjić i Mario Mihalj koji su im rekli "Dobro došli u pakao" Mihalj se sam predstavio kao zapovjednik, potom je predstavio Dragana Šunjića kao dozapovjednika; Svjedokina E koja je takođe u Vojno dovedena 15.08.1993. je izjavila da su ih po dolasku u zatvor dočekali Mihalj i Dragan Šunjić koji su se predstavili kao zapovjednik i dozapovjednik zatvora. sin od svjedokinje E je prilikom predstavljanja prvo rekao prezime pa ime zbog čega ga je Mihalj dva puta udario. Isto veće, nakon što su im uzeli stvari, Mihalj ih je počeo ispitivati a Dragan Šunjić je bio tu i nešto zapisivao. Potom ih je Mihalj rasporedio u jednu kuću; Svjedok I Handžar Azer je naveo da je u Vojno doveden 18.08.1993.godine iz Heliodroma . Ušla su dva muškarca u salu gdje su boravili u Heliodromu i nasumice odabrali ljude koji treba da idu sa njima u Vojno. Sazno je da su ta dvojica bili Mario Mihalj i Dragan Šunjić, jer kad su došli u Vojno, Mihalj se sam predstavio, dok za Šunjića misli da ga je Mihalj predstavio ili da je njegovo ime čuo od nekog zatvorenika. Tada su ih poredali u vrstu da bi potom iz podruma doveli dva zatvorenika i naredili im da se zagnu kako bi im vidjeli modrice i šta ih sve čeka ako ne budu slušali. Potom su ih smjestili u podrum. U Vojnu je ostao 11 dana kad je ranjen 01.09.1993.god. i povežen za Mostar. Dva dana prije njegovog ranjavanja poginuo je zatvorenik Dedajić Mensur. Do bolnice ga je pratio Šunjić stim što svjedoku nije poznato da li mu je to neko naredio. Dok je boraviou Vojnu viđao je opt. Šunjića ali ne zna koliko puta; Svjedok 151 je u Vojno doveden polovinom avgusta i po dolasku dočekali su ih Mario Mihalj Dragan Šunjić koji su im govorili kako se trebaju ponašati, a zatim su doveli dvojicu zatvorenika i pokazali njihova tijela koja su bila modra od udaraca, te im rekli da će biti svi kao oni ako se ne budu poštovala naređenja. Ta dvojica dovedenih zatvorenika su bili Arif Omanović i svjedok 153. Jedne su zatvorili u garažu a druge u podrum jedne kuće. Prilikom saopštavanja pravila ponašanje rekli su im da moraju hodati pognute glave, da ih moraju oslovljavati sa gospodine i slično, stim da su nedvosmisleno dali svima do znanja da su tu oni glavni.

Svjedok Ramiz Bebanić koji je u Vojno došao 02. 09. 1993.godine i ostao u istom 11 dana je naveo da je za to vrijeme viđao Šunjića svaki dan. To isto su rekli i drugi svjedoci koji su u septembru mjesecu došli u zatvor Vojno i to kako žene tako i muškarci. Među tim svjedocima je svjedok Saja Čorić koja je došla 02.09.1993 i na dočeku vidjela Šunjića zajedno sa Mihaljom, kada je Mihalj rekao "Dobro došli u pakao, ja sam crna sotona". Tom prilikom Šunjić je prisustvovao i ispitivanju ove zatvorenice, kao i njenom kasnijem priključivanju na struju. Svjedokinja navodi da je Šunjića viđala svaki dan tu, možda 2-3 dana nije bio. Svjedok AI je takođe došao 01.09. 1993. u Vojno i isti navodi da su ih Mihalj i Šunjić dočekali riječima "Dobro došli u pakao, malo ko će od vas izaći odavde". Pri tome je bio ispitivan od Mihalja , gdje je bio i Šunjić, a zatim dobio batine od Mihalja i Šunjića. Isti svjedok je naveo da je Šunjić bio svaki dan u Vojnu, možda jedan dan nije bio. Svjedok J koja je istakla da je

u Vojno dovedena 07.09.1993. godine takođe navodi da su ih Šunjić i Mihalj dočekali i da su rekli “Dobro došli u pakao,”, stim što je Šunjić prilikom predstavljanja opsovao svjedokinji D balijsku majku i pitao je kakvu je školu završila kad ne zna da se predstavi. Takođe se Šunjić nalazio i u prostoriji kad je ispitivana od strane Marka Radića. Radić je naredio Šunjiće da je pretrese, što je ovaj i učinio pipajući je po grudima, pretražujući grudnjak i gačice. Svjedokinja C je izjavila da je došla 09. ili 10. 09. i da je po dolasku u Vojno vidjela Šunjića, Mihalja i Vračevića u hodniku kuće gdje su dovedeni. Sjeća se da je Šunjić tada rekao “Vodite tu stoku”. Svjedokina D koja je došla u Vojno početkom septembra je navela da je dočekao u Vojnu Šunjić i Mihalj, koji je rekao “Dobro došli u pakao, ja sam crni đavo”. Pored njega stajao je Šunjić i smijao se. Dok su je tog dana ispitivali Šunjić je nešto zapisivao. Šunjića je vidjela gotovo svakodnevno. Svjedok Aziz Suljević koji je u Vojno došao krajem septembra mjeseca preko Đubrana je izjavio da je u Đubranima vidio Šunjića, Mihalja i Vračevića koji su ih povezali po dvojicu sa žicom i povelili pješke u Vojno. Tom prilikom je došlo do pogibije pritvorenika Asifa Čakrame koga je ubio optuženi Vračević. Iste ove tvrdnje o prisustvu Šunjića u Đubranima i prilikom poginuća Asifa Čakrame dao je i svjedok Mačković Ramiz. Prisustvo Šunjića kao i njegove aktivnosti u mjesecima avgust i septembar dao je svjedok 151, koji je došao polovinom avgusta i kojeg je Šunjić zajedno sa Mihaljem dočekao, rekli su im pravila ponašanja, a potom su izveli iz podruma Arifa Omanovića i svjedoka 153, koji su bili modri, te im rekli da će biti svi kao oni ako ne budu slušali naređenja. Šunjić i Mihalj tada su udarali neke zatvorenike. Isti svjedok je naveo da je vidio više puta da Dragan Šunjić tuče Arifa Omanovića, pitajući ga gdje ti je sin. Zulfo Humačkić je takođe u Vojno došao krajem avgusta i on je dočekan od Šunjića i Mihalja koji su im tad prijetili, te rekli da moraju proći prijemni prije ulaska u garažu, a to se satojalo od predstavljanja i premlaćivanja onih zatvorenika koji ne bi prvo rekli svoje ime. Njega su tad pretukli Mihalj i Šunjić. Navodi da je tokom boravka u Vojnu četiri puta pretučen od Šunjića. Svjedok 153, koji ističe da je u Vojno doveden 15.08.93.godine, navodi da su ih dočekali Šunjić i Mihalj. Šunjić je sve vrijeme pokazivao da je zamjenik zapovjednika, to je bilo očito, nije mu se smio obratiti. U vrijeme dok je bio priključivan na struju bio je pristan i Šunjić koji se ismijavao i svirao gitaru. Takođe je Šunjića zajedno sa Brekalom vidio pored nagomilanih mrtvih tijela pritvorenika za koje su im rekli da su htjeli pobjeći. Svi ovi svjedoci kao što je već navedeno su tvrdili da je Dragan Šunjić u tom periodu bio dozapovjednik zatvora. Svjedokinja B koja je došla oko 20.08.1993 u Vojno je rekla da je Šunjić izveo iz sobe kad je po nju došao vojnik po imenu Sergej, da je pratio u autu do zgrade policije, te da joj je spominjao jastučenje, a kad je silovana shvatilaje značenje te riječi.

Takođe 22.09.1993. godine SVIZ je od Dragana Šunjića kao *zapovjednika* zatvora Vojno primio zapisnik u kojem ih obavještava o pogibiji pritvorenika Salima Alilovića. Ovaj Zapisnik je sastavljen dana 15.09.1993. godine i na istom se Šunjić potpisao kao zapovjednik zatvora, a Zdravko Šunjić kao dozapovjednik zatvora. Ovaj dokaz ukazuje da je jedno kraće vrijeme, dok se Mihalj nalazio u pritvoru od pet dana, optuženi Šunjić preuzeo dužnost zapovjednika zatvora. Iz već navedenih dokaza (Izvešća Zapovjednika II Satnije Vojne policije od 14.09.1993., Dnevnog izvješća Vojne policije za 14.09.1993., kao i sprovednog lista) proizilazi da je Mario Mihalj bio u zatvoru od

15. 09. do 19.09.1993.godine. Vijeće primjećuje da se Šunjić razriješio kao Vojni policajac V bojne dana 14.09.1993.godine, a da je Marko Radić tražio da se isti razduži upravo na taj dan za potrebe njegove jedinice 1.Bojne Duge brigade u Bijelom Polju. Analizom ovih dokaza po hronologiji događaja Vijeće je zaključilo da je razlog razrješenja Šunjića iz Vojne policije bio preuzimanje zapovjedništva u zatvoru Vojno, a da ga je na to mjesto postavio upravo optuženi Marko Radić.

Vijeće je prihvatilo iskaze svjedoka Tužilaštva u vezi prisustva optuženog Šunjića u zatvoru Vojno, funkciji koju je u istom imao, kao i radnje koje je preduzimao, pošto su ovi iskazi međusobno saglasni, a takođe su saglasni i sa materijalnim dokazima u koje je sud izvršio uvid. Vijeće nije prihvatilo iskaze svjedoka odbrane da je Šunjić u Vojnom bio običan stražar, koji je bio samo zadužen za agregat, da nije imao nikakva posebna zaduženja, i koji je jednom doveo grupu zatvorenika u Rašku Goru. Naime iskazi svjedoka odbrane na ovu okolnost, bez obzira na svoju međusobnu saglasnost u potpunosti su suprotnosti sa iskazima svih svjedoka Tužilaštva iz kojih se vidi da je Šunjić bio dozapovjednik zatvora i da je preduzimao mnoge druge radnje, među kojima i radnje koje mu se predmetnom optužnicom stavljaju na teret. Stoga Vijeće smatra da su iskazi svjedoka drugooptuženog kao i ostalih koji su se izjašnjavali u ovom smislu dati u namjeri da umanje odgovornost optuženog Šunjića, budući da je većina ovih svjedoka poznavala Šunjića, zajedno sa njim bila u ratu, pa samim tim imaju motiv da svjedoče u njegovu korist. Što se tiče prisustva Šunjića u određenim vremenskim periodima na kontrolnim tačkama kao vojnog policajca Vijeće smatra da je ta činjenica manje relevantna pošto je iz gore navedenih dokaza Tužilaštva utvrđeno da je isti u periodu avgust i septembar 93.god. bio u zatvoru Vojno kao dozapovjednik i u tom periodu preduzeo sve radnje koje mu se stavljaju na teret, odnosno bio prisutan kad su drugi inkriminisane radnje preduzimali.

Imajući u vidu iskaze gore navedenih svjedoka Tužilaštva koji su saglasni u vezi prisustva Šunjića u zatvoru Vojno, kao i o funkciji koju je tu imao, te o aktivnostima koje je preduzimao, Vijeće je kao nesporno utvrdilo da je optuženi Dragan Šunjić od polovine avgusta pa do kraja septembra 93.godine, gotovo svakodnevno boravio u zatvoru Vojno, da je za to vrijeme obavljao funkciju dozapovjednika zatvora i kraće vrijeme od 15.09. do povratka Maria i funkciju zapovjednika zatvora, te da je preduzimao niz radnji u vezi zatvaranja, prisilnog rada, ponižavanja, maltretiranja, mučenja, ubijanja, seksualnog zlostavljanja, te drugih nečovječnih radnji prema zatvorenicima u Vojnom.

Ove aktivnosti Dragan Šunjić je nastavio i kasnije u mjesecima koji slijede, sve do kraja inkriminisanog perioda. O tom postoje brojna svjedočenja svjedoka Tužilaštva, koji su bili zatvoreni u Vojnu. Svjedok AK jedošao u Vojno 17.11.93 i njih je dočekaao Šunjić i Mihalj. Od strane Šunjića i Mihalja je bio više puta pretučen. Jednom su mu stavljali i skidali kesu na glavi i takio premlačivali. Svjedok AL koji je u Vojno došao remom izjavio je da je Šunjić sa grupom pritvorenika bio pet-šest dana u šumi gdje su sjekli stabla, te da su ga tad morali oslovljavati sa gospodine dozapovjedniče. Svjedok Samir Humačkić koji je došao sredinom novembra 93.god., istakao je da ih je tukao ko je htio. Šunjića je često viđao, ponašao se nepristojno, bio je brutalan, nejčešće je

psovao i vrijeđao. Svjedok Aziz Suljević je naveo da je Šunjić tukao ljude ako bi nešto unijeli u garažu. Jedne prilike u garažu su ušli Šunjić i Mihalj sa baterijom, te počeli birati krupnije pritvorenike i tući sve dok ne bi popadali. Mario je tada tražio da udaraju glavom od zid i vrata pa su morali da poslušaju, glave su im bile povrijeđene, a vidio je kod pritvorenika Mačković Ramiza ožiljke na glavi od ovog udaranja u zid i vrata. Taj isti događaj je opisao i svjedok AI koji je rekao da je tada razbio glavu koja je krvarila. Svjedok Hasan Trtak je došao polovinom decembra 93. u Vojno i njega su dočekali Šunjić i Mihalj. Šunjić ga je lično tukao, kad su pobjegla dvojica pritvorenika, bili su mu izbijeni zubi. Svjedok Ibrahim Šogolj koji je u Vojno došao 17.11.93. izjavio je da je njega Dragan Šunjić osam puta premlatio, bez ikakvog razloga. Naveo je da nikad nisu došli sa rada a da Šunjić nekog nije premlatio. Isto i ujutro kad bi išli narad. Svjedok AF je u Vojno došao u januaru 1994.godine i njegovu grupu su dočekali Šunjić, Brekalo, Radić i Mihalj. Bilo im je odmah naređeno da nose sanduke sa municijom. U garaži je bilo svakodnevno premlaćivanje. Njega je premlaćivao Šunjić, Brekalo i Mihalj. Aziz Dautbegović koji je došao u novembru 93. je naveo da je Šunjića viđao svaki dan, i da je ujutro volio udariti u leđa kundakom logoraše, viđao je to dosta često. Svjedok AE je došao u Vojno 22.12.93 i njegovu grupu su dočekali Šunjić i Mihalj, Njega je Šunjić više puta premlaćivao dok je bio u Vojnu, a jednom su ih tjerali da govore Dragane magare, pa kad bi to rekli onda ih je Šunjić tukao. navedeni svjedoci su saglasno tvrdili da je u vrijeme njihovog boravka u zatvoru Vojno, Dragan šunjić bio dozapovjednik zatvora.

Svi ovi iskazi, koje je Vijeće prihvatilo kao vjerodostojne i pouzdane jer su međusobno saglasni, ukazuju da da je optuženi Dragan Šunjić kao dozapovjednik nastavio da preduzima sve radnje koje je vršio od polovine avgusta 93.godine, stim što je kasnije pojačao aktivnosti na premlaćivanju zatvorenika – muškaraca. U ovom periodu više pritvorenika je poginulo od unakrsne vatre ili snajperskih hitaca koji su dolazili sa raznih strana, među kojima je bio Hamdija Tabaković, Mensur Salman, Mustafa Kahvić i drugi. Uvidom u Izvješće Konačišta ratnih zarobljenika u Mostaru od 31.januara 1994. godine se vidi da je 28.01. sa rada vraćen 61 ratni zarobljenik, koji su odvedeni na rada 08 i 17.11.93.godine. *“Svi zarobljenici su maltretirani, zlostavljani i tučeni, što je vidljivo na pojedincima. samozvani zapovjednik zatvora u kojem su boravili bio je gosp. Mario Mihalj, koji se od sviju isticao svojim zlodjelima, destruktivnim i sadističkim idejam, a odmah iza njega je bio vojak Dragan Šunjić. Ovakvim ponašanjem vojsaci Mario Mihalj i Dragan Šunjić su prekršili pravila Ženevske konvencije prema ratnim zarobljenicima. Osim toga predlažemo da se stavi veto cijeloj II brigadi na uzimanje zarobljenika za rad”*. Podsjećamo da je u tom periodu zapovjednik cijele Druge brigade bio optuženi Marko Radić. U prilogu ovog izvještaja dostavljeni su Zapisnici potpisani od strane zapovjednika zatvora Maria Mihalja gdje izvještava o pogibiji na radu na bojišnici Džemala Sabitovića, Mustafe Kahvića, Mense Salmana, Hamdije Tabakovića. Takode u prilogu istog Izvještaja je i Izjava pritvorenika koji su se vratili sa rada i boravka u zatvoru Vojno 28.01.1994.godine, iz koje proizilazi da su dvije grupe u novembru mjesecu otišle u Vojno u ukupnom broju od 75 pritvorenika od kojih se vratilo svega 61 pritvorenika (četiri poginula, ostali ranjeni). Pritvorenici navode da su smješteni u garaži bez stakla na prozorima, te u podrumu bez svjetlarnika. Po dolasku odmah su počeli da ih

maltretiraju. Premlačivanje je bilo pendrekom, kundakom, čizmama, u položaju. “klekni, ruke na leđa a glava duboko pognuta”. To je trajalo sve do neko od zatvornika ne bi pao ili izgubio svijest. Obučavanje da zapovjednika pozdravljaju pozdravom “za dom spremni” i to svi u jedan glas. To maltretiranje je bilo svakodnevno i isto je vršio i dozapovjednik Dragan Šunjić. Na rad se odlazilo na prvu liniju fronta. U izjavi stoji da je Roki izvršio ubistvo Muje Kahvića u tranšeju, da je zapovjednik 1. Bojne bio Marko Radić a da ga je kasnije zamjenio Božić zvani Jež . U mjestu Vojno prelačivanja su vršili Mihalj i Šunjić. Jednom pritvoreniku su naredili da na glavu stavi bocu od PVC materijala u koju su gađali iz automata, a kasnije ga pretukli. Dragan Šunjić je jednog pritvorenika sa dva kamena udarao u glavu, sve dok nije na dva mjesta prokrvario a zatim su ga po povratku u zatvor tukli i Šunjić i Mihalj. Jedan pritvorenik je toliko od prelačivanja otekao da nije ništa vidio na oči. U izvještaju stoji da su od ishrane za 24 sata dobijali četvrt hljeba i 200 grama masne konzerve, što je bilo nedovoljno, te da nisu imali nikavih uslova za ličnu higijenu. U prelačivanju su prednjačili Mihalj Mario i Dragan Šunjić. Kad su nakon 60 dana u zarobljeništvu u Vojnom organizovali kupanje Dragan Šunjić i Mihalj su natjerali pritvorenike da govore “Dragan je veliko magare” ili “Mario je veliki kenjac”, te tad su pretukli 25 pritvorenika kundakom, čizmom, drškom noža. Jednog retardiranog pritvorenika su dva sata prelačivali Mihalj i Šunjić da je hroptao. Jedan zatvorenik je dva dana prije bjekstva dvojice pritvorenika od strane Šunjića pretučen i natjeran da pije mokraću gdje su mokrili ostali pritvorenici, a drugi je pozvan u službene prostorije zapovjednika i tu su ga Šunjić i Mihalj pretukli uz priključenje na struju. U izvještaju Pritvorenici su napisali da je njihovo zdravstveno i psihičko stanje takvo da ni fizički ni psihički nisu sposobni za normalnu komunikaciju, niti bilo kakav rad. Zajednički izvještaj je potpisalo 59 pritvorenika.

Imajući u vidu rečeno vijeće nije prihvatilo iskaze svjedoka drugooptuženog Šunjića da nije boravio u Vojnom u mjesecu avgustu i septembru duži period, da je do polovine septembra uglavnom bio zadužen kao Vojni policajac po punktovima gdje je vršio kontrole, da je od 14.09. do 30.09. bio izvan svih vojnih formacija, te da u inkriminisanoj periodu nije imao funkciju dozapovjednika u zatvoru Vojno već da je bio običan stražar, pošto su isti iskazi u suprotnosti sa svim navedenim dokazima Tužilaštva, kako subjektivnim tako i materijalnim koji su priloženi u spis suda. Vijeće je prihvatilo iskaze svjedoka Tužilaštva o vremenu, mjestu i ulozi optuženog Šunjića u zatvoru Vojno jer su međusobno saglasni, dati su uvjerljivo i detaljno, njihovi iskazi su potvrđeni materijalnim dokazima u spisu, a među istim dokazima se nalaze i dokumenti koje je sud naveo, a koje je sam optuženi Šunjić potpisao.

Damir Brekalo

Optuženi Damir Brekalo je po Matičnom kartonu u inkriminisanoj periodu bio pripadnik Kažnjeničke bojne (24.12.1992.-01.01.1994. god.) kao i pripadnik 2. Brigade, 1. Bojne od 11.1992.-30.09.1993 i od 02.04.1994. godine do 19.14.1994. godine. U istim vremenskim periodima zapovjednik ovih jedinica je bio optuženi Marko Radić. Pripadnost Damira Brekala jedinici Kažnjeničke bojne “utvrđena je i na osnovu Spiska vojaka Kažnjeničke bojne od 02.06.1993.godine gdje je pod brojem 12

ime Emira Brekala kako se zvao do polovine septembra mjeseca 1993. godine. Ovaj spisak je potpisao zapovjednik I Bojne Marko Radić. Takođe ime Emira Brekala nalazi se i na spisku pripadnika Kažnjeničke bojne "Ivan Stanić Ćićo" Bijelo Polje, pod br. 22, koji spisak je takođe sačinio dana 27.06.1993. godine zapovjednik Marko Radić. Uvidom u Spisak vojaka Kažnjeničke bojne kojima treba izdati rješenje za stan od 02.06.1993. godine, a koji je sačinio zapovjednik I Bojne Marko Radić se vidi da je pod brojem 12. Emir Brekalo dobio stan u Kolodvorskoj ulici. U istoj ulici stan je dobio i Marko Radić koji se na ovom spisku nalazi pod brojem 5. što sve ukazuje na njihovo međusobno prijateljstvo. Pripadnost Brekala 1. Bojni je utvrđena i po osnovu iskaza Maria Mihalja koji je dao dana 08.07.1993. godine Upravi vojne policije, gdje je za Emira Brekala rekao da je pripadnik I Bojne HVO. Sličnu Izjavu je dao i Ivica Kolobara dana 08.07.1993. koji se predstavio kao pripadnik jedinice Kažnjeničke bojne "Ivan Stanić Ćićo", a koji je rekao da je zajedno sa Emirom Brekalom i Anđelkom Zlatićem po zapovjedi zapovjedništva I Bojne HVO-a otišao u Mostar da prikupi osobe muslimanske nacionalnosti. S obzirom da je nesporno u to vrijeme zapovjednik 1. Bojne bio Marko Radić, jasno je po izdatoj naredbi da je Emir Brekalo pripadao jedinici kojom on zapovjeda.

Damir (Emir) Brekalo se prvi put spominje, što se tiče inkriminacija u optužnici upravo u gore pomenutim izjavama koje su dali Ivica Kolobara i Mario Mihalj. Obje izjave su date dana 08.07.1993. godine, a odnose se na dešavanja od 07.07.1993. godine, kad su Brekalo, Anđelko Zlatić i Ivica Kolobara po zapovjedi zapovjedništva I Bojne HVO došli u Mostar sa zadatkom da pokažu preostale osobe muslimanske nacionalnosti koji trenutno borave u Mostaru.

Maloljetna svjedokinja L je u svom iskazu navela da je sa porodicom uhapšena 23. jula 1993. godine u kući vlasništvo njenog dajdže, te da su ih tada uhapsili Nedžad Ćorić, Jure Kordić i Emir Brekalo. Ista svjedokinja je navela da je tog dana Brekalo ispitivao, maltretirao nudeći joj i njenoj petnaestogodišnjoj sestri da piju alkohol i puše neke cigare sa čudnim mirisom, da im je govorio kako trebaju da rade što im kaže, prijetio da će je baciti u Neretvu i slično. Tom prilikom Brekalo je silovao u jednom stanu, u kojem je u drugoj sobi bila njena mlađa sestra. Posle su ih odveli u jednu kuću, gdje je izgubila svijest, a kad je došla sebi Nedžad Ćorić joj je rekao da je Emir Brekalo među njima glavni, a da su njenu sestru, majku i brata odveli u Vojno po naredbi Marka Radića. Te večeri Emir Brekalo je ponovo silovao, prijeteci joj nožem da će je ubiti. Brekala je dobro znala od ranije a opisala ga je da je tada nosio mindušu u uhu sa krstom.

Svjedokinja X, koja je sestra svjedokinje L i koja je u kritično vrijeme imala 15 godina, takođe je navela da je sa porodicom uhapšena 23.07.1993. godine od strane Brekala, Kordića i Nedžada Ćorića. Brekala poznaje jer su živjeli u istom kvartu. Potvrđuje da ih je Brekalo počeo ispitivati, da ih je maltretirao, tjerao da piju alkohol i puše neke cigare, da su bile odvedene u jedan stan na kojem je pisalo Kažnjenička bojna i tu je Brekalo njenu sestru odveo u jednu sobu, a ona je ostala u drugoj sobi sa Kordićem. Čula je Brekala kako vrišti u toj sobi, izlazio je iz sobe, psovao im majku balijsku, rekao da će sve balijske tako završiti, a kad su izašli iz sobe sestra je plakala, odjeca joj je bila

poguzvana. Poslije je istu večer odvedena u Vojno. Brekalo je vozio škodu do Goranaca. Iz Vojna je odmah odvedena u Bočine gdje je Radić prisiljavao na seksualni odnos, a zatim je vraćena u jednu vikendicu u Bočinama. Sutra popodne Kordić je odveo do jedne kuće gdje je vidjela Brekala i Kolobaru. Tu je Kolobara udario rukom u glavu. Odvedena je potom u jednu drugu kuću, gdje je bilo više vojnika među kojima i Brekalo Emir, kao i Nedžad Ćorić. Brekalo je poveo u jednu prostoriju govoreći joj da će da je siluje kao što svaka Muslimanka treba biti silovana od 7 do 77 godina. Tu je zvjerski silovao, pri tome je cupao za kosu, udarao, ošamario, pritiskao joj ruke. Posle su je odveli u Vojno, gdje je ubrzo ranjena u obje noge. Dok je bila u bolnici u Mostaru vidjela je Brekala da je došao nekog da posjeti. Tad joj je rekao da jedva čeka da se ponovo vrati u Vojno. Ovo silovanje je bilo prvo utvrđeno silovanje zatvorenica iz Vojna.

Svjedok AA je naveo da je u Vojno došao prvi put 06.07.1993. godine, te da je bio prisutan kad je Emir Brekalo dva puta u toku dana teško premlatio zarobljenike Čilića i Lulića. Ovaj svjedok navodi da je iste večeri neko lice pozvalo ove zarobljenike da izađu iz garaže, a da mu se po glasu učinilo da je to Brekalo. Posle toga isti više nisu viđeni živi, a kasnije su ekshumirani i identifikovani. Ovo je bilo prvo utvrđeno ubistvo u zatvoru Vojno.

Svjedoci Tužilaštva "C" i svjedok AD su takođe u svojim iskazima naveli da ih je uhapsio Brekalo Emir. Svjedok C je rekla da se to dogodilo početkom septembra 9. ili 10. 09.1993. u Mostaru, te da su u njen stan upala šestorica bojovnika među kojima je prepoznala Emira Brekala i Tinjaka zvani Žuti. Njih je poznavala od ranije jer je prije živjela u Bijelom Polju. Vodili su ih u Vojno preko Đubrana. Iz Đubrana do Vojna prevezao ih je Emir Brekalo sa putničkim vozilom. Tu ih je dočekaio Mihalj, Šunjić i Vračević. Emir Brekalo ih je pretresao, kao i Mirko Vračević, te od njene sestre oduzeo sve pare. Jednom je stražar Rudo Ravlić odveo do komande logora gdje su bili Šunjić, Kuna i dva vojnika. Rekli su joj da nešto treba da uradi pa kada je tražila potvrdu Šunjić je vrisnuo i rekao da nema nikakva prava i da je u samom paklu. Te večeri je odvedena u jednu kuću gdje su bili Brekalo Emir i vojnik po imenu Marko. Tu je Brekalo zajedno sa Markom oralno silovao i seksualno ponižavao, a prethodno je tjerao da pije alkohol. Svjedok AD je naveo da su u Heliodrom pred kraj osmog mjeseca došli Emir Brekalo i Mario Mihalj i odveli grupu zatvorenika za Vojno.

Takođe je više svjedoka izjavilo u toku postupka da je Damira (Emira) Brekala viđalo u toku svog boravka u Vojnom, te je tom prilikom opisivalo i njegove aktivnosti u Vojnom.

Svjedok Saja Ćorić je navela da je Brekalo jedne prilike došao sa crnom kapom i naušnicom obliku križa u uhu, u sobu gdje su boravile, zajedno sa Šunjićem, Radićem, Mihaljom i nekim Ježom i predstavio se. Tada je odveo iz sobe svjedokinju D, a pošto je dijete svjedokinje D počelo da plače isto je bacio od pod. Svjedok A je ponekad viđala Brekala u logoru, ali ne zna koja je njegova uloga bila. Svjedok J je takođe opisala događaj kad je Brekalo ušao u sobu i odveo svjedokinju D, a njeno dijete

bacio. Svjedokina F je istakla da je Brekalo pokušao silovati. Istog je opisala kao lice koje je imalo križ na uhu. Brekala je tokom boravka u zatvoru vidjela tri puta.

Svjedokinja D je takođe opisala susret sa Brekalom koji se dogodio kad je ušao u njihovu sobu zajedno sa Radićem, Šunjićem, Mihaljom i još dvije osobe, te da se tada predstavio, a potom joj je rekao da izađe, a da dijete ostavi. Te večeri je Brekalo silovao. Tom prilikom vadio je nož, počeo je vrijeđati, par puta je ošamario, vadio pištolj i prijetio da će donijeti dijete i da će ga zaklati. Posle je pozvao vojnika po imenu Dario Sušac i rekao mu evo je tebi sad je ti sredi, nakon čega je silovao i Dario. To su učinili ponovo nakon dva do tri dana. Takođe nakon par dana svjedokinja D ističe da je odvedena u komandu logora kod Brekala gdje su bili Šunjić, Mihalj i Dario. Tad je Brekalo odveo u jednu kucu kod Marka Radića. Radić je te prilike silovao, a potom joj je zajedno sa Brekalom i Darijom zaprijetio da o tome ne smije u zatvoru nikom pričati. Ista svjedokinja je takođe opisala Brekala da je u to vrijeme nosio križ na uhu. Svjedokinja AG je navela Brekala kao lice koje je silovalo. Svjedok AD je naveo da je Brekala u Vojnom vidio samo jednom u društvu sa Draganom Šunjićem. Svjedok Ramiz Bebabić je istakao da je je jedne prilike u garažu u Vojnom došao Brekalo, Šunjić i Mihalj i da su sve zatvorenike tukli. Brekala je poznavao od ranije. Svjedok K je u svom svjedočenju takođe opisala događaj kada je Brekalo zajedno sa ostalim licima ušao u sobu i odveo svjedokinju D.

Svjedok AF koji je u Vojno došao u januaru 1994.godine je istakao da je Brekala vidio kad je došao u Vojno i da je bio zajedno sa Radićem i Šunjićem. Tad im je Mihalj pred njima rekao da nose sanduke sa municijom. U toku boravka u Vojnu pretučen je 3-4 puta. Drugi put ga je tukao Šunjić, Brekalo i Mihalj, postrojili su ih u garaži i počeli da biju. Tom prilikom je tetoviran na ramenu. Četvrti put je takođe pretučen od sve trojice. Prvo su ih sve obrijali sa jednim brijačem, a potom porcdali u dvije vrste i počeli udarati bejzbol palicom i nogama. Damir Brekalo i Dragan Šunjić su udarali sve zatvorenike. Svjedok Zulfo Humačkić koji je došao krajem avgusta u Vojno je naveo kako je čuo za Brekala da je tukao zatvorenike. Takođe isti svjedok je izjavio da je Brekalo jednom do dva puta sa Mihaljem i Šunjićem dolazio u garažu. Svjedok 153, koji je u Vojno došao 15.08. naveo je da je jedne prilike kad se vraćao sa rada pored hrpe mrtvih tijela vidio Brekala i Šunjića. Brekalo je čučao pored česme i prao ruke. Tada im je Mario rekao da su ti zatvorenici htjeli pobjeci. Brekala je u vrijeme boravka u Vojnom vidio 5-6 puta. Jedne prilike Brekalo je tražio da jednom zatvoreniku odgrize uho, ali se to nije dogodilo. Svjedok AH je takođe naveo da je Brekala viđao u Vojnom i Bocinama nekoliko puta. Svjedok B je istakla događaj kad je jedan zatvorenik pobjegao da su u sobu ušli Brekalo, Šunjić, Radić i Mihalj. Tad je Brekalo imao na uhu mindušu u obliku križa. Izvadio je pištolj, stavio joj na slijepočnicu i pitao čija je žena.

Iz navedenih dokaza koji su saglasni međusobno, a koje je Vijeće prihvatilo kao vjerodostojne proizilazi da je Damir Brekalo kao borovnik Prve bojne i Kažnjeničke bojne, često boravio u krugu i prostorijama zatvora Vojno, da je preduzimao određene radnje prilikom hapšenja i dovođenja zatvorenika u Vojno, prilikom njihovog prijema u zatvor i boravka u istom, da je učestvovao u zatvaranju, maltretiranju, silovanju, ubistvu kao i u mučenju zatvorenika

Mirko Vračević

Mirko Vračević je prema podacima iz vojne evidencije dostavljene od Ministarstva za pitanje boraca dana 01.12.2008. godine, tokom domovinskog rata bio pripadnik VP 1520 Mostar od 30.06.1993. godine do 18.04.1996.godine, od čega je u periodu od 30.06.1993. do 19.04.1994. bio pripadnik Prve bojne Druge brigade Mostar. Uvidom u vojnu iskaznicu koja glasi na ime Mirka Vračevića proizilazi da je sudjelovao u ratu kao pripadnik VP 1520 u periodu od 30.06. do 18.04.1996. godine. Prema ovim dokumentima nesporno proizilazi da je odmah od 30.06.1993. kad je došlo do sukoba ABiH sa snagama HVO u Bijelom Polju. Vračević je vojno angažovan u Prvu bojnu Druge Brigade kojoj je zapovjednik u to vrijeme bio Marko Radić.

U postupku je nesporno utvrđeno da je Mirko Vračević bio stražar u zatvoru Vojno. Tu činjenicu odbrana nije osporavala.

Budući da je uloga Mirka Vračevića kao stražara zatvora nesporna, u ovom djelu obrazloženja daće se prikaz aktivnosti i radnji koje je Mirko Vračević kao stražar preduzimao u inkriminisanom periodu.

Više svjedoka je svjedočilo da je Mirko Vračević bio prisutan prilikom njihovog dolaska u zatvor Vojno, i da je tad preduzimao pojedine radnje, među kojim i ubistvo Asifa Čakrame.

Svjedokinja Saja Ćorić je istakla da ih je po dolasku u Vojno između ostalih dočekao i Mirko Vračević koji je rekao da će ih ispitivati zapovjednik zatvora. Tada je djetetu od svjedokinje D davao bombu u ruke. Nakon što su dovedeni civili ispitani, Vračević je jednu grupu odveo, dok je svjedokinja ostala. Takođe Mirko Vračević ih je tada upoznao sa pravilima ponašanja u logoru. Svjedok 152 je naveo da je i njemu Vračević saopštio pravila ponašanja, da stoji mirno, da obori glavu i da se osoblju zatvora obraća sa gospodinc. Svjedokinja J je navela da je po dolasku u zatvor Vojno u hodniku kuće gdje su ih uveli vidjela Mirka Vračevića. Ista je opisala događaj kad je Mirko maloje curici od svjedokinje D davao bombu, govoreći da je to bombona. Takođe je istakla da joj je tom prilikom Vračević rekao “dolijala si i ti ptico”, zatim je izvadio nož i stavio joj pod grlo. Svjedokinja C je istakla da je prilikom dolaska u Vojno vidjela Mirka Vračevića koji je pretresao dovedene pritvorenike. Svjedokinja D je Takođe tvrdila da je Vračević dočekao u Vojnu i naredio im da uđu u komandu. Nakon ispitivanja Vračević ih je odveo u jednu prostoriju gdje su se smjestile. Svjedok Mačković Ramiz je naveo da je Mirka Vračevića vidio kako je sa Šunjićem i Mihaljom došao u Đubrane po pritvorenike koji su sprovedeni iz Heliodroma. Tu je udarao pritvorenike kundakom puške, a najviše je tukao Makaš Nuhana. Tom prilikom je iz puške ubio Asifa Čakramu jer mu je isti odgovorio na pitanje kako Muslimani kažu grob, metak je prošao kroz Čakramu i ranio pritvorenika koji je bio uz njega. Svjedok AL je naveo da ih je u Vojnom dočekao Mihalj i Vračević, a da su odmah po izlasku iz vagona počele psovke, maltretiranja i slično. Tada su im dali uputstva kako treba da se ponašaju. Svjedok Aziz Suljević je potvrdio da je Vračević bio u Đubranima kada su vođeni pritvorenici sa

Heliodroma u Vojno. Tu su pritvorenici vezani žicom po dvojica i pješke povedeni za Vojno. Vračević je na putu za Vojno iz puške ubio Asifa Čakramu, dok je ranio pritvorenika koji je bio uz Asifa. Svjedokinja K je potvrdila da je Vračević prilikom dolaska u Vojno njenoj ćerki svjedokinji J stavio nož pod grlo. Svjedokinja B je izjavila da su po dolasku u Vojno, nakon predstavljanja i šamaranja, od strane Vračevića odvedeni u jednu kuću gdje su smještene.

Takođe veći broj svjedoka je svjedočio da je Vračević u zatvoru Vojno kao stražar vršio radnju silovanja, odvođenja na prisilni rad, udaranja i maltretiranja, odvođenja na mučenja i premlaćivanja i slično.

Svjedok AI je naveo da ga je Mirko Vračević odveo u kuću komande gdje su bili Mihalj i Šunjić, kojom prilikom ga je Mihalj priključio na struju, dok je Šunjić skakao po njemu. Isti svjedok ističe da je Mirko zv. Srbin bio tu svaki dan, te da je otvarao i zatvarao vrata garaže.

Svjedok 152 je naveo da ga je Mirko Vračević udario puškom i provocirao, prijetio mu je da će ga zaklati pošto je već zaklao njegovu tetku. Svjedokinja A je navela da joj je Mirko Vračević nakon što se vratila u logor od Marka Radića koji je tad dva puta uzastopno silovao, pretresao stvari i rekao joj da pođe u drugu kuću gdje su bile smještene ostale pritvorenice. Za Vračevića je istakla da je bio stalno u logoru, osim kad ne bi stražario. To isto je navela i svjedokinja J koja je rekla da je Vračević bio u Vojnu bar svaki drugi dan. Svjedokinja C je izjavila da je Vračevića vidala često u logoru i da je često ulazio u njihovu sobu. Ista svjedokinja je opisala događaj kad je Vračević vrištao na Zejnu Tihak, te je gurao sa puškom iz sobe. Jedne prilike kad je Šunjić tukao i stavljao joj pištolj na slijepočnicu tu je bio prisutan i Vračević. Svjedokinja E je navela da je Vračević bio u Vojnu svako veče, a nju je dočekao kad se vratila iz komande Marka Radića. Svjedokinja D je opisala takođe događaj kad je po dolasku u Vojno, optuženi Vračević njenoj ćerki od sedamnaest mjeseci davao bombu da uzme. Ista svjedokinja je navela da je Vračevića stalno viđala. Svjedokinja R je istakla da je jedne prilike Vračević bio zajedno sa Šunjićem i Mihaljem kad su psi i mački davali da piju mlijeko a djeca to gledala. Ova svjedokinja je navela da je Vračević dolazio kao pratnja Mihalju i Šunjiću, a kada bi došao sam ponašao se kao šef, kao da je glavni. Svjedokina Čurić Dika je rekla da joj je Vračević uzeo sve stvari, čak i hranu i tašnu. Svjedok Ramiz Bebanović je naveo da je Vračevića viđao svaki dan, jedne prilike je tražio četvoricu dobrovoljaca da pokopaju tijelo Avde Jelina koje je bilo umotano u garaži. Svjedok Hamza Leto je istakao da je Vračevića vidio par puta kad bi izvodio pritvorenike na rad. Svjedok Mačković Ramiz je istakao da ga je Vračević vodio na Neretvu gdje su radili. Ovaj svjedok je rekao da mu je Vračević stalno govorio da će ga strijeljati, što širi mržnju prema Hrvatima. Svjedokinja Saja Čorić je navela da ih je Mirko Vračević jedne prilike vodio na rad u Bočine kad su bile izložene paljbi sa položaja ABiH. Takođe i svjedok 151 je istakao da ih je Vračević vodio na rad, davao hranu, otvarao vrata od garaže, te da je bio prisutan kao neka vrsta obezbjeđenja kad su Šunjić i Mihalj tukli zatvorenike. Svjedok 153 je opisao događaj kad je Vračević ušao u garažu i pozvao Arifa Omanovića da pođe sa njim, tad ga je odveo kod Mihalja, koji ga je premlatio da je Arif bio sav izobličen. Odmah posle toga Vračević je iz garaže odveo

i svjedoka 153 kod Mihalja, koji je istog svjedoka dva sata premlaćivao, a potom ga je Vračević vratio u garažu. Isti svjedok je naveo da ga je jedne prilike Vračević bockao bajonetom u vrijeme kad ga je Mihalj priključivao na struju. Svjedok Aziz Dautbegović je naveo da ga je Vračević vodio da radi. Svjedokinja B je istakla da je Vračević izveo zajedno sa Emicom Ćurić i Zejnom pred ulaz kuće, tad je donio deke iz garaže koje su bile krvave, stajao je sa puškom u ruci i naredio im moraju oprati deke, jer ako to ne učine možda će neko drugi prati njihovu krv. Jedne prilike Vračević je ušao i u njihovu sobu ubacio buđav hljeb i rekao "jedite krmad, balijke jedne". Istakla je da je Vračević nosio pušku na kojoj je pisalo "Ko osta - osta" i da im je jedne prilike u sobi rekao da to stalno imaju na umu, s tim što je dodao da je on crna guja. Svjedokinja F je takođe vidjela Vračevića sa puškom na kojoj je pisalo "Ko osta - osta".

Svjedokinja AM je navela da je najmanje tri puta silovana od strane Mirka Vračevića. Svjedokine Saja Ćorić i Dika Ćurić su navele da je Mirko noću izvodio iz sobe AM. To je istakla i svjedokinja K rekavši da je zlostavljao svjedokinju AM tako što je znao po cijelu noc odvesti. Svjedokinja F je rekla da je Vračević iz sobe izveo svjedokinju E koja se vratila posle ponoći i plakala. Svjedokinja E je navela da je Vračević jedne večer poveo iz logora Vojno do neke kuće, gdje je pokucao i kad je izašao neki čovjek rekao mu "Evo doveo sam ti je".

Svi svjedoci zatvorenici su u svojim svjedočenjima opisali Mirka Vračevića. uglavnom kao starijeg, nižeg rasta, mršavijeg, koji je imao jedno defektno oko i koga su zvali Srbin ili Ćoro.

Iz navedenih dokaza koji su saglasni međusobno, proizilazi da je Mirko Vračević kao stražar u zatvoru Vojno, boravio u istom veoma često, da je preduzimao određene radnje kako prilikom dovođenja zatvorenika u Vojno, tako i prilikom njihovog prijema u zatvor i boravka u istom, da je lično učestvovao u zatvaranju, smještaju zatvorenika, odvođenju na prisilni rad, maltretiranju, silovanju, ubistvu, kao i u mučenju zatvorenika.

c. Individualna krivična odgovornost: Mens rea (Znanje)

Svaki optuženi je bio upoznat sa sistemom.

Da bi bio odgovoran kao saizvršilac zločina počinjenih kroz sistemski udruženi zločinački poduhvat optuženi mora lično znati za postojanje organizovanog sistema i njegov zajednički zločinački cilj. Znanje o zajedničkom zločinačkom cilju zahtijeva da optuženi poznaje vrstu i stepen zločinačkih aktivnosti u koje je sistem umiješan. Međutim, optužba ne mora dokazivati da je optuženi lično znao za svaki pojedinačni zločin počinjen u sistemu.

Dokazi o znanju mogu doći iz izričitog svjedočenja, a mogu se i izvesti iz funkcije koju je optuženi imao u sistemu. Pored toga, i drugi faktori mogu baciti svjetlo na postojanje i obim ličnog znanja, a to su: vrijeme provedeno u logoru, stvarni zadaci koje je obavljao, njegovo radno mjesto unutar logora, njegov pristup drugim dijelovima logora, učestalost njegovog kretanja kroz logor, obim njegovih kontakata sa zatvorenicima i

priroda tih kontakata, priroda i obim njegovih kontakata sa drugim osobljem, i nadređenim i podređenim, priroda i obim kontakata sa licima koja su dolazila u logor izvana, dokazi o onome što je vidio, čuo i osjetio čulom mirisa ili o informacijama koje je dobio o zločinačkim aktivnostima sistema i o njegovim reakcijama na te informacije.

Lično znanje o sistemu

Iz utvrđenih činjenica kao i provedenih dokaza se vidi da je krajnji cilj napada na bošnjačko stanovništvo Mostara i šire bio progon bošnjačke etničke zajednice sa prostora koji su kontrolisale snage HVO i koji je bio pod upravom HZ HB. Svjedoci su u svojim iskazima navodili da su direktno gledali ili sami bili žrtve progona civila Bošnjaka iz zapadnog Mostara u razne zatvoreničke centre, kao i na lijevu obalu Neretve. Ovaj progon je podrazumjevaao ne samo zatvaranje i protjerivanje stanovništva putem razmjene, već činjenje i raznih drugih djela koji su trebali da posluže istom cilju. Stoga su mnogi svjedoci iz zapadnog Mostara bili svjesni da će i po njih doći bojovnici HVO-a te da će biti odvedeni kao i njihovi sunarodnici, pa su neki od njih već imali spremne torbe sa stvarima za ovu priliku. Svjedočenje ovih svjedoka je po mišljenju Vijeća vjerodostojno. Međutim, nije vjerodostojno da su zatvorenici mogli da znaju te činjenice, a da optuženi, koji su bili pripadnici vojnih formacija HVO-a, te kasnije osoblje u zatvoru Vojno i lica koji su isti zatvor kontrolisali, te dijelom odgovorni za sprovođenje ovog sistema, nisu o tome bili informisani.

Lično znanje o karakteru i obimu krivične aktivnosti

Čak i da optuženi nisu bili konkretno i direktno informisani o postojanju sistema i njegovom karakteru, što Vijeće smatra nevjerovatnim, dokazima se utvrđuje izvan sumnje da su morali znati za vrstu i obim krivične radnje koja je izvršena u zatvoru Vojno na osnovu sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata.

Optuženi Radić je bio zapovjednik Prve bojne Druge Brigade, Kažnjeničke bojne "Ivan Stanić Ćićo" a kasnije i Druge brigade, te je kao takav bio na rukovodećem položaju jedinica koje su bile jedne od najvažnijih u sistemu HVO-a. Kao što je već utvrđeno optuženi Radić je već u martu mjesecu 1993. godine u svojstvu zapovjednika Prve bojne učestvovao na sastanku sa predstavnicima Općinske Vlade, gdje je tražio da se izjasne organi Vlade vezano za obećanje da će se grad očistiti i da će biti stanova za borbe. U tom smislu Radić je iznio svoje mišljenje da se jedino uz jake specijalne snage to može učiniti i uz punu podršku Općinske Vlade. Iz više spiskova koje je napravio kao zapovjednik Kažnjeničke bojne i Prve bojne, optuženi Radić je u toku cijelog mjeseca juna aktivno bio angažovan na stambenom zbrinjavanju pripadnika svojih jedinica kao i članova porodica poginulih boraca iz njegovih jedinica. Svi stanovi koje je naveo na istim spiskovima nalaze se u zapadnom dijelu Mostara.

Što se tice samog zatvora Vojno optuženi Radić je naređivao grupi svojih vojnika iz Kažnjeničke bojne i 1. Bojne da hapse i dovode civile bošnjačke nacionalnosti iz Mostara u Vojno. Takođe je zahtijevao kao zapovjednik 1. Bojne 2. Brigade da se u više navrata iz Heliodroma dovedu zatvorenici radi obavljanja prinudnih radova u Vojnom i

okolini. Optuženi Radić je tokom boravka ovih zatvorenika u više navrata dolazio u Vojno. Tu se na licu mjesta mogao uvjeriti u stanje koje je vladalo u zatvoru Vojno, vidio je objekte gdje su zatvorenici bili smješteni, vidio je u kojem broju su bili u tim prostorijama, kako su izgledali nakon premlaćivanja i slično. Takođe je u više navrata obilazio linije fronta i vidio u tranšejama zatvorenike kako rade teške fizičke poslove. Mnogi zatvorenici su kad su imali prilike da razgovaraju sa Radićem istom su prenosili određena dešavanja, žaleći mu se na uslove boravka kao i druge probleme vezano za ponašanje osoblja zatvora prema njima i članovima njihove porodice. Uostalom sam Radić je lično sudjelovao u formiranju zatvora Vojno, zatim u zarobljavanju civila žena, djece i staraca iz Mostara, dovođenju muškaraca Bošnjaka iz Heliodroma, ispitivanju dovedenih civila, te lično učestvovao u silovanju i seksualnom nasilju dovedenih žena od kojih je jedna imala tek nešto malo više od petnaest godina. Dokazima je utvrđeno da je Radić bio na razne načine prisutan u zatvoru Vojno i njegovoj okolini tokom cijelog inkriminisanog perioda, a svi saslušani zatvorenici su naveli da je optuženi Radić bio glavni zapovjednik svim osobama koje su bile angažovane u zatvoru Vojno. Njemu je bio dobro poznat karakter i obim izvršenih zlodjela, posebno da su ista dio sistema zlostavljanja i progona bošnjačkog stanovništva po nacionalnoj osnovi.

Optuženi Dragan Šunjić u svojstvu dozapovjednika, a par dana i kao zapovjednik zatvora Vojno je takođe bio upoznat sa svim dešavanjima u zatvoru, a u mnogim je lično učestvovao. On je od dolaska u zatvor Vojno tu bio prisutan gotovo svakodnevno. Učestvovao je u dovođenju pritvorenika iz Heliodroma, prilikom dočeka ovih lica u zatvoru Vojno gdje su odmah po dolasku bili maltretirani, tu su im rečena pravila ponašanja koja su bila stroga i nisu trpjela nikakvu neposlušnost. Optuženi Šunjić je učestvovao u ispitivanju zatvorenika, odvođenju na prisilan rad, njihovom premlaćivanju, mučenju, ubijanju, odvođenju žena na silovanje, a jednom je i sam počinio djelo silovanja. Optuženi Šunjić je ulazio u sobe i prostorije gde su zatvorenici bili smješteni, vidio je uslove u kojima borave, bilo mu je poznato kako izgledaju, kakva im je ishrana, medicinska zaštita, mogućnost za održavanje lične higijene i slično. Bio je prisutan kad su drugu optuženi ili borbovnici HVO-a vršili zločine prema zatvorenicima. Ništa se nije moglo desiti u zatvoru Vojno, a da njemu kao dozapovjedniku to nije bilo poznato. Prema tome Vijeće smatra da je optuženi Šunjić znao za progon bošnjačkog stanovništva, da je taj progon u okviru sistematičnog napada na bošnjačko stanovništvo, te da njegove radnje predstavljaju dio tog napada i dio sistema koji je usmjeren na zlostavljanje civila Bošnjaka i jačanju tog progona.

Optuženi Brekalo je kao lice koje je pripadalo Prvoj bojni i Kažnjeničkoj bojni "Ivan Stanić Ćićo" bio u bliskim odnosima sa zapovjednikom Markom Radićem koji mu je u Mostaru obezbjedio i stan u istoj ulici kao i sebi, te isti je od početka inkriminisanog perioda učestvovao u hapšenjima i dovođenjima lica iz Mostara u Vojno. Pri tome optuženi Brekalo je odmah na početku dvije maljoletne djevojčice koje je poveo u zatvor Vojno silovao, da bi jednu od njih doveo i optuženom Radiću. Brekalo je silovao i druge zatvorenice, a često je dolazio u Vojno gdje je imao priliku da se upozna sa svim uslovima boravka i stanja u ovom zatvoru. Međutim prilikom čestih posjeta zatvoru Vojno, optuženi Brekalo je lično vršio maltretiranja zatvorenika, iste je tukao

bilo u zatvoru bilo na liniji fronta gdje su obavljali prisilne radove, bio je prisutan kad su se neka ubistva dogodila, ili je istog dana tukao pritvorenike koja su posle odvedeni i ubijeni. Za svo to vrijeme bio je viđan sa optuženim Radićem, Šunjićem i Vračevićem, kako u objektima zatvora Vojno, tako i van zatvora, te je bio i u kontaktu sa zapovjednikom Mihaljem, što sve ukazuje da mu je dobro bio poznat sistem zlostavljanja i progona bošnjačkih civila, u kojem sistemu je svojevrijedno učestvovao.

Optuženi Mirko Vračević kao stražar u zatvoru Vojno također je lično učestvovao u brojnim nezakonitim radnjama. Tako je Vračević jedne prilike dovodio zatvorenike iz Dubrana u Vojno, kada je maltretirao iste, posebno Makaš Nuhana, a zatim je ubio pritvorenika Asifa Čakramu, samo zato što mu je odgovorio na pitanje kako Muslimani kažu grob. Vračević je u više navrata silovao svjedokinju AM, Takođe je pojedine žene izvodio iz soba i odvodio na mjesta gdje su ih silovali drugi bojovnici. Kao stražar Vračević je gotovo svakodnevno boravio u Vojnu, ulazio je u prostorije gdje su zatvorenici boravili, mogao je da vidi gdje borave, kako izgledaju, šta rade, te da se upozna sa svim dešavanjima u ovom zatvoru. Odvodio je ponekad zatvorenike na prisilan rad. Lično je odvodio neke zatvorenike kod Mihalja i Šunjića gdje su bili premlaćivani, mučeni, uključivani u struju, a jedne prilike je u toku takvog mučenja jednog zatvorenika bockao bajonetom. Vračević je u više navrata zatvorenicima i prijetio, da će ih ubiti, zaklati, neke bi udario kundakom, neke je pretresao, neke je vrijeđao i nije im dao da povedu svoju djecu. Kao stražaru tokom angažovanja u zatvoru Vojno bilo mu je poznato šta se dešava sa zatvorenicima, u mnogim radnjama je lično učestvovao tako da mu je bio poznat sistem zlostavljanja i progona civila Bošnjaka.

Prema tome, dokazima se utvrđuje izvan sumnje da su optuženi znali i da je Vojno bio sistemski udruženi zločinački poduhvat i da je zajednički cilj tog poduhvata progon lica bošnjačke nacionalnosti protivpravnim zatvaranjem u nečovječnim uslovima, prisilnim radom, premlaćivanjem, mučenjem, ubistvima, silovanjima, kao i drugim nečovječnim radnjama.

Znanje o zatvaranju i nečovječnim uslovima

Svi optuženi su po mišljenju Vijeće znali za nezakonito zatvaranje i držanje zatvorenika u nečovječnim uslovima.

Optuženi Radić je lično izdavao naređenja svojim potčinjenim bojovnicima iz Prve bojne kao i iz Kažnjeničke bojne, među kojim je bio i optuženi Brekalo, da hapse civile, žene, djecu i starce po zapadnom Mostaru i da ih dovedu u zatvor Vojno. Tom prilikom nije im davao nikakav pismeni nalog, niti su njegovi bojovnici prilikom hapšenja istim licima davali neke pismene naloge za hapšenja. Optuženi Damir Brekalo je neke od ovih civila lično dovodio u zatvor Vojno. Takođe je optuženi Radić u više navrata, prvo kao zapovjednik Prve bojne Druge brigade a kasnije i kao zapovjednik Druge brigade, tražio da mu se iz Heliostrova dovedu pritvoreni muškarci, koje je potom držao u produženom pritvoru u zatvoru Vojno. Ti muškarci, po njihovim saglasnim izjavama, kao i na osnovu Spiska koji je sačinio pomoćnik zapovjednika SIS-a Prve Bojne kao i

Druge Brigade nisu bili ratni zarobljenici, već su bili civili koji su većim dijelom uhapšeni kod svojih kuća, koji u momentu hapšenja nisu imali oružje, a oni malobrojni koji su imali oružje bili su u momentu zarobljavanja pripadnici HVO-a i nisu pružali nikakav otpor. Ove pritvorenike iz Heliodroma u par navrata preuzimao je Dragan Šunjić i bio za njih odgovoran. Zatvor Vojno je formiran u julu mjesecu i od samog početka u njega su pristazili žene, djeca, starci kao i muškarci iz Heliodroma. Svi pritvorenici su bili Bošnjačke nacionalnosti. Prilikom dolaska u zatvor Vojno najčešće su od optuženih bili prisutni Dragan Šunjić, kao dozapovjednik i Mirko Vračević, kao stražar, s tim da je tu ponekad bio i Marko Radić, a već je navedeno da je Brekalo neke pohapšene civile lično dovodio. Svi optuženi su znali da sva ova dovedena lica nisu ratni zarobljenici, da su u stvari bili civili, da nisu bili ni zakoniti pritvorenici koji su optuženi za zločine i koji čekaju suđenje, niti kao osuđenici zakonito osuđeni na kaznu zatvora. Nezakonitost njihovog zatvaranja u okviru sistema bila je dobro poznata svim optuženim. Sva četvorica optuženih su dobro shvatala razliku između zakonito držanih lica i onih čije zatočeništvo nije zakonski sankcionisano. Optuženi Radić, Šunjić i Brekalo kao pripadnici raznih vojnih i policijskih jedinica imali su znanja i iskustva u toku rata sa hapšenjem i pritvaranjem lica, a optuženi Vračević je kao stariji i iskusan čovjek, morao znati nezakonitost hapšenja pritvorenika. Na kraju svima je bilo očigledno da ti pritvorenici prilikom dolaska nisu bili ispitivani o njihovoj odgovornosti, da protiv istih nije vođen nikakav postupak, da za ni jednog pritvorenika nisu imali pismenu odluku da je vršio neka krivična djela i da je zbog toga zatvoren. Očigledno je iz svih provedenih dokaza da su svi pritvorenici bili bošnjačke nacionalnosti i da se radilo o progonu.

Svi optuženi su znali da su uslovi boravka u zatvoru bili užasni. Bilo je očigledno da su zatvorenici držani u nehumanim uslovima i to muškarci u garaži i podrumu kuće, dok su žene i djeca bili smješteni u manje sobe kuće. Svi optuženi su znali da je u Vojno dolazio veliki broj pritvorenika, a da su prostorne mogućnosti za smještaj istih bile male, bilo je očito da tako veliki broj ljudi ne može normalno boraviti u takvim prostorijama, svi optuženi su ulazili u prostorije gdje su boravili pritvorenici, lično su vidjeli uslove njihovog boravka. Takođe su optuženi znali i da je u zatvoru neadekvatna ishrana pritvorenika. Mnogi zatvorenici su svjedočili o tome koliko su kilograma izgubili, optuženi su bili u kontaktu sa pritvorenicima, mogli su vidjeti da su isti znatno gubili na težini. Osim toga optuženi Vračević je nosio hranu zatvorenicima i vidio je da ta hrana ni po kvalitetu ni po kvantitetu ne odgovara normalnoj ishrani pritvorenika. Šunjić koji je bio dozapovjednik zatvora sve je to morao vidjeti. Takođe svim optuženim je bilo očigledno da su zatvorenici lišeni osnovnih higijenskih uslova, ne samo zato što nije bilo tople vode, nego nije bilo ni sapuna, adekvatne odjeće, higijenskih uložaka, bili su uskraćeni za kupanje, normalni odlazak u WC. Svi optuženi su ulazili u prostorije gdje su bili zatvorenici i svi su se uvjerali kakvi su bili uslovi za održavanje higijene. Posebno u garaži i podrumu gdje su svi pritvorenici vršili nuždu u kantama, gdje je smrad bio nesnosan.

Medicinska pomoć nije bila adekvatna i to su znali svi optuženi. Veliki broj zatvorenika je bio fizički maltretiran, ozbiljno premlaćivan ili tučen. Ove pojave su se događale jako često. Optuženi Šunjić, Brekalo i Vračević su i lično učestvovali u ovim

maltretiranjima, mučenjima i premlaćivanjima zatvorenika, dok je Radić to vidio kad je susretao zatvorenike po liniji fronta i prilikom obilaska zatvora. Kao posljedice ovih mučenja i premlaćivanja su bile brojne povrede koje su zatvorenici zadobili, od kojih su mnoge bile vidljive. Svi optuženi su bili svjesni da je medicinska pomoć bila i nedovoljna i neadekvatna. Ista se odnosila uglavnom kod ranjavanja pritvorenika iz vatrenog oružja. Niko od zatvorenika koji je mučen ili premlaćen nije dobio zdravstvenu pomoć, neki od zatvorenika zbog neukazane zdravstvene pomoći su podlegli, što je sve bilo poznato optuženima koji su tu bili i to vidjeli.

Znanje o prisilnom radu

Svi optuženi su znali za prisilan rad zatvorenika u Vojnom i okolnim područjima. Taj rad je bio svakodnevan, a zatvorenici su veoma često vođeni da rade u blizini linije fronta gdje su kopali rovove, pravili bunkere te kuhali, prali, čistili i vršili sve poslove koji im se narede. Svaki od četvorice optuženih je u inkriminisano vrijeme bio prisutan na mjestima gdje su zatvorenici obavljali prisilan rad. Optuženi Radić je tražio zatvorenike iz Heliodroma radi obavljanja prisilnog rada, nekim zatvorenicima je i lično naređivao da čiste i peru komandu gdje je bio. Dovođenje zatvorenika je ponekad vršio optuženi Šunjić koji je tada bio odgovoran za pritvorenike, a to je činio i Brekalo. Optuženi Vračević i Šunjić su izvodili pritvorenike na rad, nekada bi zajedno sa istim išli na lokacije gdje su pritvorenici obavljali radove, optuženi Brekalo i Radić su bili na liniji fronta, gdje su vidjeli da zatvorenici obavljaju prisilne radove. Iz svega jasno proizilazi da su svi optuženi znali za prisilni rad zatvorenika, znali su koje sve radove zatvorenici obavljaju, na kojim mjestima, te za čije potrebe. Takođe svi optuženi su znali da su zatvorenici prilikom obavljanja radova u blizini linije fronta izloženi unakrsnoj vatri i snajperskim hicima, te da je uslijed toga jedan broj zatvorenika poginuo dok je jedan broj istih bio ranjen.

Pri tome zbog datih pravila ponašanja kao i opšte atmosfere koju su optuženi uspostavili u zatvoru Vojno ni jedan od zatvorenika nije smio odbiti da radi, što je optuženim bilo dobro poznato.

Znanje o premlaćivanju i mučenju

Premlaćivanja i mučenja zatvorenika za vrijeme boravka u zatvoru Vojno bila su očigledna. Premlaćivanja su se dešavala gotovo svakodnevno, i danju i noću, bilo na mjestima gdje su zatvorenici radili ili u samim prostorijama zatvora Vojno. Premlaćivanja i mučenja vršili su direktno optuženi Šunjić, Brekalo i Vračević, što se i navodi u više tačaka presude, dok je optuženi Radić ta premlaćivanja i mučenja vidio prilikom obilaska zatvora i linije fronta. Pri tome, nije učinjen nikakav pokušaj da se sakrije ili zamaskira ono što se dešavalo. Sve strukture i vojne i policijske su to znale, čak i predstavnici udruženja zatvorenika i o tome su izvještavali u svojim izvješćima. Optuženi Šunjić, Brekalo i Vračević ne samo da su lično premlaćivali i mučili pritvorenike nego su bili prisutni kad su to drugi činili, a najčešće kad bi to činio Mario Mihalj. Jasno je da su svi vidjeli iz fizičkog stanja nekih zatvorenika da su oni bili pretučeni i mučeni. Svjedoci su opisali kako su se zvuci premlaćivanja i mučenja jasno

čuli, a fizičke povrede, uključujući ozbiljne modrice, krvava lica i druge znakove fizičkog zlostavljanja koji su nastali usljed ovih premlaćivanja i mučenja, su isto tako bile jasno vidljive. Ta premlaćivanja i mučenja su vršena u zgradi komande zatvora kao i u garaži i podrumu. Vijeće je obišlo Vojno i vidjelo da je zgrada komande veoma blizu kuća i garaže u kojima su bili smješteni zatvorenici. Sasvim je vjerovatno da su te zvuke premlaćivanja i krike žrtava svjedoci zatvorenici čuli i da su vidjeli krv u prostorijama gdje su pojedini zatvorenici premlaćivani i mučeni.

Dokazima se takođe utvrđuje da je sistem po kojem su zatvorenici mučeni i premlaćivani morao biti poznat optuženim. Naime zatvorenici su svakodnevno premlaćivani i mučeni. Neki pritvorenici su bili premlaćeni osam puta u toku boravka u zatvoru, kao na primjer Ibrahim Šogolj, dok su drugi svjedočili da su u toku istog dana premlaćivani više puta. Ovo premlaćivanje bi počinjalo od samog dolaska istih u zatvor. Više svjedoka je navelo da su dočekani sa rečenicom "Dobro došli u pakao". Batinjanja i šamaranja zatvorenika koji se ne bi predstavili kako je osoblje zatvora mislilo da treba, zvalo se polaganje prijemnog ispita. Svim pretučenim i mučenim zatvorenicima nikakva medicinska pomoć nije pružana. Prilikom premlaćivanja i mučenja koristili su sva raspoloživa sredstva, ruke, noge, palice, drške od alata, struju, a takođe su izmišljali sve moguće načine i metode premlaćivanja i mučenja. Neki od zatvorenika su uslijed posljedica tog premlaćivanja i mučenja umrli. Sve je to dokumentovano i dokazima, a pored brojnih svjedoka koji su o tome svjedočili, veoma ilustrativna je i zajednička Izjava zatvorenika iz logora Vojno koja je napisana i dostavljena nadležnim organima i udruženjima. Prema tome Vijeće je mišljenja da su svi optuženi znali za sistem zlostavljanja zatvorenika premlaćivanjem i mučenjem, da su učestvovali u istom, te da je isti bio u cilju progona bošnjačkog stanovništva, a u okviru napada na isto.

Znanje o silovanjima i seksualnim nasiljima

Svi optuženi su znali za sistem silovanja i seksualnog nasilja zatvorenica bošnjačke nacionalnosti. Kako je već navedeno u ovoj presudi u zatvoru Vojno se desilo ukupno 11 silovanja i seksualnih nasilja nad zatvorenim ženama. U toku postupka je utvrđeno su svi optuženi učestvovali u actus reus tih silovanja i seksualnih nasilja. Pojedina silovanja i seksualna nasilja dogodila su se u samoj kamandi zatvora, kao i komandi zapovjedništva Prve Bojne. U određenim slučajevima iste zatvorenice su silovane ili seksualno maltretirane od strane više optuženih. Takođe silovanja i seksualna nasilja pojedinih zatvorenih žena vršena su na očigled pojedinih optuženih, ili su optuženi sami dovodili pritvorene žene drugim optuženim ili drugim licima da ih siluju. Ponekad bi optuženi nakon preduzete radnje silovanja tražili od drugih bojovnika da i oni siluju istu zatočenicu. Svi provedeni dokazi potvrđuju da su optuženi znali za silovanja i seksualna nasilja i da su ta djela bila dio sistema progona bošnjačkog stanovništva, u kojem su optuženi direktno učestvovali i kojem su doprinosili.

Optuženi Radić kao zapovjednik Prve Bojne i kao zapovjednik Kažnjeničke bojne ATJ "Ivan Stanić Ćićo" te lice koje je formiralo zatvor Vojno, lično je učestvovao u silovanju zatočenica i seksualnom nasilju nad istim. Optuženi Radić je tri puta silovao

svjedokinja A, tri puta silovao zatočenicu pod pseudonim AG, jednom silovao svjedokinja D, da bi potom naredio drugom bojovniku da je i on siluje, seksualno nasilje je izvršio nad maloljetnom djevojčicom X u prisustvu još jednog bojovnika, rekao optuženom Vračeviću da odvede svjedokinja E u kuću gdje je silovao Mirko Bukara, svjedokinja F pitao je da li bi rodila jednog ustašu, te da će sve roditi po jednog. Svjedokinja E je išla kod optuženog Radića da se žali na seksualna zlostavljanja od strane bojovnika HVO-a. Takođe i svjedokinja 001 je otišla kod Radića da se žali što je Mihalj pokušao da siluje njenu maloljetnu ćerku. Optuženi Radić je bio u prostoriji zatvora kada je opt. Brekalo izveo svjedokinja D koju je potom silovao. Sve ovo ukazuje da je optuženi Radić lično silovao zatočenicu i vršio seksualna nasilja nad zatočenicama, te da je znao i mogao znati za silovanja koja su izvršena od strane osoblja zatvora, kao i drugih bojovnika HVO-a.

Optuženi Šunjić je kao dozapovjednik u zatvoru Vojno prema provedenim dokazima lično silovao svjedokinja AM. Šunjić je izveo i odveo svjedokinja B do zgrade gdje su je potom silovala četvorica lica, pričajući joj usput da će biti jastučenja. Svjedokinja D je navela da je prije odvođenja u komandu kod Marka Radića gdje je silovana, dovedena u komandu logora gdje je između ostalih bio optuženi Šunjić, kao i Brekalo. Tom prilikom bila je ponižavana i istoj je priječeno, a odatle je Brekalo odveo Radiću da je siluje. Svjedokinja C je istakla da je dovedena u komandu zatvora od strane stražara Rude Ravlića, u komandi je zatekla optuženog Šunjića i Mihalja. Rekli su joj da treba nešto uraditi, a kada je tražila za to potvrdu, optuženi Šunjić je vrisnuo i rekao joj da nema nikava prava i da je u samom paklu. Odmah potom svjedokinja C je odvedena u jednu kuću gdje su je optuženi Brekalo i vojnik po imenu Marko silovali. Svjedokinja F je navela da je optuženi Šunjić bio prisutan u komandi kada je došla svjesti posle prvog seksualnog zlostavljanja. Iz iskaza svjedokinje E proizilazi da je optuženi Šunjić bio prisutan prilikom uzimanja izjave od ove svjedokinje u vezi pokušaja silovanja od strane vojnika HVO-a. Iz iskaza više svjedoka (D, J, Saja Ćorić, B) proizilazi da je optuženi Šunjić bio prisutan u sobi gdje su bile smještene žene, kada je Damir Brekalo izveo iz sobe svjedokinja D koju je posle odveo i silovao.

Optuženi Brekalo je takođe na osnovu izvedenih dokaza lično učestvovao u silovanju zatočenica. Brekalo je prvo silovao maloljetnu svjedokinja L, potom je silovao njenu mlađu sestru mlđb. svjedokinja X, silovao je svjedokinja AG, takođe je u dva navrata silovao svjedokinja D da bi potom oba puta istu proslijedio Dariju Sušcu da je i on siluje. Brekalo je zajedno sa vojnikom po imenu Marko seksualno maltretirao svjedokinja C. Takođe je izvršio seksualno nasilje i nad svjedokinjom F. Prema iskazu svjedokinje D optuženi Brekalo je prvo odveo u komandu kod opt. Marka Radića koji je silovao, a nakon što je silovana od strane Marka Radića isti joj je zaprijetio da ne smije nikom ništa pričati, da bi je potom vratio u zatvor.

Optuženi Mirko Vračević koji je bio stražar u zatvoru Vojno je prema izvedenim dokazima najmanje tri puta silovao svjedokinja AM. Takođe prema izjavi svjedokinja E i F Mirko Vračević je odveo svjedokinja E do jedne kuće i predao bojovniku Mirku Bukari koji je silovao. Kao stražaru zatvora Mirku Vračeviću je bilo poznato da se mnoge žene odvođe noću, siluju i seksualno zlostavljaju. Iste zatočenicu je

svakodnevno viđao i mogao je po njihovom izgledu zaključiti da su bile silovane. Svjedokinja E je navela da je Mirko Vračević dočekao kada se vratila od optuženog Radića prvo veće po dolasku, a tada se nije vratila svjedokinja A. Svjedokinja A je navela da su je sutradan vratili od Radića koji je dva puta silovao i tada je Vračević pretresao i rekao joj da pođe sa njim u drugu kuću gdje su bile smještene žene.

Dokazi koji su navedeni u obrazloženju presude vezano za silovanja, seksualna nasilja i mučenja žena zatočenica jasno ukazuju da su svi optuženi preduzeli aktivnu radnju u vršenju ovih djela, te da su sve ove radnje bilo obuhvaćene umišljajem optuženih.

Shodno tome, Vijeće zaključuje da su optuženi Radić, Brekalo i Vračević znali za 11 slučajeva silovanja i seksualnog nasilja zatočenica koja su se dogodila u vrijeme njihovog boravka u Vojnu. Ovdje Vijeće primjećuje da optuženi Dragan Šunjić nije bio u zatvoru u vrijeme silovanja i zlostavljanja svjedokinja X i L, tako da se njemu u odnosu na ove svjedokinje djela ne stavljaju na teret. Vijeće smatra da su optuženi kao pripadnici udruženog zločinackog poduhvata odgovorni za ta djela. Činjenica da ni jedan optuženi nije reagovao u vezi sa silovanjima od strane drugih takode predstavlja znacajan dokaz da su oni znali da se ova silovanja događaju i da su ista dio zajedničkog cilja udruženog zločinačkog poduhvata u kojem su bili učesnici ili aktivno ili su se s tim slagali.

Na kraju, uz znanje optuženih, sistem je postigao svoj cilj progona, koji je bio u skladu sa ciljem široko rasprostranjenog i sistematskog napada na Mostar i šire od svih lica bošnjačke nacionalnosti, putem djela silovanja

Znanje o ubistvima

Pored znanja o prethodnim dešavanjima, optuženi su znali za sistem trajnog uklanjanja zatvorenika bošnjačke nacionalnosti putem ubistava. Kako je već navedeno u ovoj presudi u zatvoru Vojno se desilo ukupno 16 ubistava zatvorenika bošnjačke nacionalnosti koji su nezakonito držani i podvrgnuti raznim torturama. Postoje dokazi da su pojedini optuženi učestvovali u actus reus tih ubistava. To su optuženi Šunjić i Vračević. Optuženi Brekalo je bio prisutan kad su se neka ubistva dogodila ili je bio neposredni počinilac premlaćivanja lica koja su potom istog dana odvedena i više živi nisu viđeni. Mnogi zatvorenici su ubijeni dok su radili u blizini prve crte bojišnice. To se događalo na očigled ostalih zatvorenika koji su sa njima radili kao i na očigled bojovnika HVO-a koji su ih čuvali i u čijoj zoni su obavljali te poslove. Mnogi zapisnici osoblja zatvora Vojno, naročito zapovjednika a ponekad i dozapovjednika Šunjića su izvještavali o ovim ubistvima. Istina u tim zapisnicim za neke zatvorenike koji su ubijeni od strane optuženih ili osoblja zatvora se tvrdilo da su poginuli na crti bojišnice prilikom izvođenja radova, ali to je bilo u funkciji zataškavanja pravih uzroka smrti pritvorenika. Međutim, svi ovi dokazi ipak potvrđuju da su optuženi znali za ubistva i da su ubistva bila dio sistema progona bošnjackog stanovništva kojem su oni doprinosili.

Optuženi Radić je bio u svim periodima kada su se ubistva u krugu zatvora Vojno dešavala zapovjednik licima koja su imala zaduženja u zatvoru Vojno, kao i licima koja su ova ubistva počinila u samom zatvoru Vojno, i to bilo kao zapovjednik Prve Bojne, zapovjednik Kažnjeničke bojne "Ivan Stanić Čićo" ili kao zapovjednik Druge brigade. Takođe u vrijeme mnogih ubistava zatvorenika koja su se dogodila na liniji crte bojišnice prilikom obavljanja prinudnih radova, a od unakrsne vatre ili pucanja iz snajpera, optuženi Radić je bio zapovjednik Prve bojne i zapovjednik Druge brigade koja je u svojoj zoni odgovornosti imala područja gdje su ovi zarobljenici radili. Takođe svi ubijeni pritvorenici na prvoj liniji fronta izvođeni su na prisilni rad iz zatvora Vojno u čijem formiranju je Radić učestvovao i koji je imao kontrolu nad osobljem ovog zatvora i svim dešavanjima u istom. Pomenuti zarobljenici na radu nisu samo ginuli već je jedan broj istih bio i ranjen. U Izvješću Uprave vojne policije od 31.01.1994. godine stoji da 13 zatvorenika nije vraćeno sa rada a koji su poslani Drugoj Brigadi u periodu od 08. i 17.11.1993.godine. Među tim zatvorenicima jedan broj je poginuo, drugi broj je ranjen od vatrenog oružja, dok je jedan broj izvršio samoranjavanje. Poginuli Hamdija Tabaković, Mensur Salman, Mustafa Kahvić, Džemal Sabitović, svi su ubijeni na liniji fronta u vrijeme kad je optuženi Marko Radić bio zapovjednik Druge brigade. U ovom izvješću stoji da se stavi veto cijeloj brigadi na uzimanje zatvorenika na rad. U spisu nema dokaza da li je veto stavljen, ali ima dokaza koji jasno ukazuju da su zatvorenici i dalje držani u zatvoru Vojno, te angažovani na radovima sve do kraja inkriminisanog perioda. Pored ovog postoji i Izvješće SVIZ-a od 18.09.1993. gdje se vidi da među odvedenim zarobljenicima koji su dati Drugoj brigadi, a koje je osiguravao Dragan Šunjić, ima najviše tučenih i poginulih pritvorenika. Iz izvješća SVIZa od 14.09.1993. proizilazi da je dana 06.07.1993. 1. bojna 2. Brigade odvela 8 pritvorenika, šest ih je vraćeno dok još uvijek nisu vraćeni Rasim Lulić i Mustafa Čilić. U toku postupka je dokazano da su ova dvojica pritvorenika takođe ubijeni na vatrenoj liniji. U istom izvješću stoji da su 02. 09. na rad I Bojnoj II Brigade predao 50 ljudi, čije osiguranje je vršio optuženi Dragan Šunjić, a od ovih lica smrtno su stradala sedmorica pritvorenika, među kojim su i Husnija Čorajević, Enver Kajtazi, Avdo Jelin, Aris Začinagić, Mensud Dedajić i Željko Čakalović. Svi ovi pritvorenici su boravili u Vojnu.

U zatvoru Vojno nije postojala evidencija dovedenih lica koja su zatvorena. Jedina evidencija je postojala u Dnevniku koji se vodio u ovom zatvoru Heliiodrom, koja je puna precrtavanja i ispravki. Zbog toga za mnoge od ubijenih, osoblje zatvora Vojno nije ni znalo kako se zovu, pa su to saznavali od samih pritvorenika koji bi im po ličnom poznavstvu ili sjećanju govorili njihova imena. Iz tog razloga mnoga imena poginulih u izvještajima kako SVIZ-a tako i zapovjednik i dozapovjednika zatvora Vojno nisu pravilno navedena.

Optuženi Šunjić, i Vračević su po pojedinim tačkama odgovorni da su lično učestvovali u ubistvu pojedinih zatvorenika. Optuženom Šunjiću se stavlja na teret da je učestvovao u ubistvu Avde Jelina, Nurke Enesa i Arifa Omanovića, dok je optuženom Vračeviću stavljeno na teret da je lično učestvovao u ubistvu Asifa Čakrame. Dokazi koji su navedeni u obrazloženju tačaka presude gdje se optuženi Šunjić i Vračević terete za ova

ubistva jasno ukazuju da su isti preduzeli aktivnu radnju koja je u odlučujućoj mjeri uticala na smrtni ishod zatvorenika ili koja radnja je doprinijela takvom ishodu, a što je sve bilo obuhvaćeno umišljajem ovih optuženih. Optuženi Brekalo je kao i Šunjić bio prisutan kad je došlo do zvjerskog ubistva četvorice zarobljenika koji su zaklani od strane Maria Mihalja, Jure Kordića i još jednog NN lica. Tom prilikom optuženi Brekalo je viđen kako na česmi pere ruke, dok je Šunjić tu stajao i gledao, te rekao kako je pucao i ranio jednog zatvorenika iz te grupe koji je pobjegao. Optuženi Radić kako je to već rečeno nije bio prisutan kada su se ova ubistva događala. Međutim u postupku je dokazano da je Radić učestvovao u formiranju zatvora Vojno, da je svim licima koja su ubistva vršili bio zapovjednik, da je kontrolisao zatvor Vojno na način što je bio u kontaktu sa osobljem istog, dolazio u komandu zatvora, ulazio u prostorije gdje su bili smješteni zatvorenici, primao žalbe na postupanja pojedinih borbovnika prema zatvorenicima, pojedine zatvorenike spašavao od osoblja zatvora da ih ne maltretiraju, jednom prilikom i fizički nasrnuo na Mihalja koji se povukao, odlučio da iz zatvora pusti svjedokinju J jer se navodno treba udati za jednog borbovnika, ulazio sa osobljem zatvora kao i optuženim Brekalom u prostorije gdje su bili zatvorenici kada je došlo do bjekstva jednog zatvorenika, bio na razmjeni zatvorenika žena, djece i staraca iz Vojnog koja se desila 02.12.1993. godine. Sve ovo jasno ukazuje da je optuženi Radić, kao što su i svjedoci zatvorenici saglasno tvrdili, svo vrijeme bio glavni za zatvor Vojno, držao pod svojom kontrolom osoblje koje je u istom bilo angažovano i boravilo, te da je samim tim znao i morao biti obavješten o ubistvima koja su se dogodila u Vojnom i na liniji fronta. Više ubistava pritvorenika su izvršena u blizini njegove komande u Bočinama, neka ubistva na liniji fronta bila su kod Zalihića kuca i samostana časnih sestara što je bilo u zoni njegove odgovornosti, dok su druga ubistva bila takođe u Bijelom Polju, mjestu po kojem je njegova jedinica dobila ime. Sam zatvor Vojno se nalazio takođe nedaleko u području Bijelog Polja, iza linije fronta, po dubini, a po iskazu svjedoka Puljića, svjedoka Rotima u istrazi, kao i svjedoka AH, to neselje je potpadalo pod kontrolu 1. Bojne.

Shodno tome, Vijeće zaključuje da u svi optuženi znali za 16 ubistava pritvorenika koja su se dogodila u vrijeme njihovog boravka u Vojnu, a da su kao pripadnici udruženog zločinačkog poduhvata odgovorni za ta ubistva. Činjenica da ni jedan optuženi nije zvanično reagovao u vezi sa ovim ubistvima takođe predstavlja značajan dokaz da su oni znali da su se ova ubistva dogodila i da su ista bila dio zajedničkog cilja udruženog zločinačkog poduhvata u kojem su bili učesnici ili aktivno ili su se prešutno s tim slagali.

Na kraju, uz znanje optuženih, sistem je postigao svoj cilj progona, koji je bio u skladu sa ciljem široko rasprostranjenog i sistematskog napada na Mostar i šire od svih lica bošnjačke nacionalnosti putem djela ubistava

d. Individualna krivična odgovornost: Mens rea (namjera)

Namjera potrebna za odgovornost za zločine počinjene kroz sistemski udruženi zločinački poduhvat je namjera da se doprinese sistemu. Ako zajednički cilj sistema

uključuje izvršenje nekog krivičnog djela koje zahtijeva posebnu namjeru, onda i optuženi mora dijeliti tu posebnu namjeru. Zajednička namjera, bilo da je posebna namjera potrebna za temeljno krivično djelo ili opšta namjera da se doprinese sistemu, može se ustanoviti i drugim dokazima, a ne samo eksplicitnim izjavama o namjeri. Krivično djelo za koje se optuženi terete u ovom predmetu je progon, krivično djelo koje zahtijeva posebnu namjeru. Žalbeno vijeće u predmetu Kvočka je uz odobrenje citiralo sljedeći primjer dokaza zajedničke namjere koji je Pretresno vijeće dalo u svojoj presudi: "Ukoliko zločinački poduhvat obuhvata lišavanje života pripadnika neke posebne etničke grupe, a pripadnici te grupe su drugačije vjere, rase ili političkih ubjeđenja od saizvršilaca, onda to pokazuje postojanje namjere diskriminacije na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi ... svjesno i trajno učešće u tom poduhvatu može razotkriti namjeru da se vrše progoni nad pripadnicima ciljane etničke grupe."

Faktori koji dokazuju namjeru uključuju značaj doprinosa optuženog i obim njegovog znanja. Žalbeno vijeće u predmetu Krnojelac je zaključilo da, ako je optuženi zahvaljujući svom položaju unutar sistema i prilici da posmatra imao znanja o sistemu, o zločinima počinjenim u okviru tog sistema, i o diskriminatorskoj prirodi tih zločina "razuman presuditelj o činjenicama bi trebao zaključiti ... da je [optuženi] pristao uz taj sistem te da je, dakle, imao namjeru da mu doprinese. Isti zaključak se nameće u pogledu pitanja da li su ti nalazi trebali razumnog presuditelja o činjenicama navesti da zaključi da je [optuženi] imao istu diskriminatornu namjeru"

Značaj doprinosa optuženog sistemu takođe može biti dokaz o njegovoj zajedničkoj namjeri. Visok položaj u sistemu, preuzimanje više odgovornosti u sistemu nakon što je njegov zločinački cilj postao očit, dužina vremena tokom kojeg je optuženi bio dio sistema, važnost njegovih zadataka za održavanje sistema, efikasnost kojom je izvršavao svoje zadatke, verbalne izjave o sistemu, kao i bilo koje direktno učešće u actus reus temeljnih krivičnih djela su sve faktori koji su značajni za utvrđivanje zajedničke namjere. Međutim, ni namjera da se doprinese sistemu, ni posebna namjera diskriminacije koja je potrebna za krivično djelo progona ne obavezuju Vijeće da zaključi da je optuženi bio sklon sistemu ili nesklon žrtvama progona. Motiv za stvaranje zajedničke namjere je nevažan. "Zajednička zločinačka namjera saizvršioca u udruženom zločinackom poduhvatu ne pretpostavlja entuzijazam, lično zadovoljstvo ili ličnu inicijativu da doprinese udruženom poduhvatu."

U svjetlu gore navedenog, Vijeće zaključuje da su optuženi postupali iz direktnog umišljaja htijući da doprinesu sistemskom udruženom zločinackom poduhvatu u zatvoru Vojno. Oni su bili svjesni svojih djela i željeli su njihovo počinjenje. Pored toga, dijelili su diskriminatorsku namjeru da vrše progon zatvorenika bošnjačke nacionalnosti u zatvoru Vojno. Kao što je već razmatrano, optuženi Radić je bio zapovjednik Prve bojne, Kažnjeničke bojne ATJ "Ivan Stanić Ćićo" kao i zapovjednik druge brigade HVO-a, optuženi Šunjić je bio dozapovjednik zatvora, Vračević je bio stražar u zatvoru, a Brekalo je kao pripadnik jedinica kojima je zapovjedao Radić imao potuno slobodan pristup kako zatvoru tako i pritvorenicima, svi su lično znali za uspostavljeni sistem i vrstu zločina počinjenih unutar tog sistema. Oni su ostali dio sistema i doprinijeli mu svojim radnjama. Pored toga, optuženi su učestvovali svo

vrijeme kao pripadnici udruženog zločinačkog poduhvata znajući da su zločini činjeni u namjeri da se vrši diskriminacija pritvorenih lica bošnjačke nacionalnosti zbog njihove nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti, koja činjenica se svakodnevno manifestovala kroz tretman bošnjačkih civila u istoj ustanovi koji je bio zločinački. Učestvovanje optuženih uz potpuno znanje o počinjenim zločinima i karakteru sistema nije bio trenutno, već je trajalo oko osam mjeseci. Prema tome, optuženi su lično činili djela zločina protiv čovječnosti, bilo kao pojedinci, bilo zajedno sa ostalim optuženim i drugim licima, svjesno su doprinijeli tom sistemu i imali su zajedničku diskriminatorску namjeru.

PRIMJENA ČLANA 29. KZ BIH NA SAIZVRŠILAŠTVO U UDRUŽENOM ZLOČINAČKOM PODUH VATU IZ ČLANA 180. STAV 1. KZ BIH

Kao što je obrazloženo u Dijelu I gore, optuženi su krivično odgovorni prema Krivičnom zakonu BiH kao saizvršioci u sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu: 1) zato što se na njih primjenjuje međunarodno običajno pravo, koje priznaje udruženi zločinački poduhvat, te 2) zato što se na njih primjenjuju zakonski propisi BiH, uključujući član 180. stav 1. KZ BiH, u koji je ugrađena međunarodna pravna definicija i sudsko objašnjenje kojim se definiše učinjenje i utvrđuje da je sistemski udruženi zločinački poduhvat oblik saizvršilaštva po tom zakonu.

Član 180. se primjenjuje isključivo na neka krivična djela, uključujući i zločin protiv čovječnosti, koja su navedena u Glavi XVII Krivičnog zakona. Član 29., u Glavi V Krivičnog zakona, propisuje uslove saizvršilaštva za sva krivična djela pokrivena krivičnim zakonom BiH. Član 29. glasi:

"Ako više osoba, učestvovanjem u učinjenju krivičnog djela ili preduzimajući što drugo čime se na odlučujući način doprinosi učinjenju krivičnog djela, zajednički učine krivično djelo, svaka od njih kaznit će se kaznom propisanom za to krivično djelo."

Kao što je obrazloženo u ovoj presudi, dokazi van sumnje pokazuju da su optuženi saizvršioci krivičnih djela za koja su oglašeni krivim, jer su zadovoljeni uslovi krivične odgovornosti za sistemski udruženi zločinački poduhvat utvrđeni u međunarodnom običajnom pravu. Međutim, stepen učešća neophodan za saizvršilaštvo kakav je utvrđen u međunarodnom običajnom pravu i ugrađen kroz međunarodnu sudsku praksu koja je u temelju člana 180. stav 1. KZ BiH, razlikuje se od stepena učešća koji se traži prema članu 29. za saizvršilaštvo uopšte prema zakonu BiH.

Da bi se optuženi smatrao krivim za saizvršilaštvo prema članu 29., on mora ili učestvovati u actus reus krivičnog djela ili preduzeti što drugo "čime se na odlučujući način doprinosi" učinjenju krivičnog djela. Ako je optuženi zajedno sa drugim licima učestvovao u samom krivičnom djelu, pod uslovom da postoji potrební mens rea, to je dovoljno prema članu 29. da se on smatra saizvršiocom i bude kažnjen kao glavni počinilac. Međutim, ako je počinio "što drugo" što je dovelo do učinjenja krivičnog djela, tada ta njegova radnja mora predstavljati "odlučujući doprinos" učinjenju krivičnog djela. Izraz "odlučujući" nameće veći teret dokazivanja tužiocu. Kao što se

objašnjava u Komentaru Krivičnog zakona BiH, dokazi moraju utvrditi da je doprinos optuženog učinjenju krivičnog djela bio takve prirode da "bez njega krivično djelo ne bi bilo učinjeno (uopšte ili na način kako je bilo planirano da bude učinjeno - Komentar KZ BiH, strana 174).

Pretnosno vijeće u predmetu Kvočka je, nakon razmatranja činjenica u predmetima koji su se ticali logora i za koje je MKSJ izrekao presude, te nakon razmatranja sudske prakse u predmetima nakon 2. svjetskog rata, donijelo zaključak da, bez obzira na to da li je učešće u sistemskom udruženom zločinačkom poduhvatu bilo u svojstvu saizvršioca ili svojstvu pomagaca i podstrekaca, stepen učešća mora biti "značajan". Nakon toga, 2005. godine, Žalbeno vijeće u predmetu Kvočka je utvrdilo da, u načelu, nije potrebno dokazivati "znatan ili značajan karakter doprinosa optuženog udruženom zločinačkom poduhvatu da bi se utvrdila njegova odgovornost kao saizvršioca", iako bi značaj doprinosa bio relevantan za utvrđivanje drugih elemenata udruženog zločinačkog poduhvata, kao što je namjera. Međutim, za razliku od člana 29., nije napravljena nikakva razlika između različitih stepena učešća neophodnih za krivičnu odgovornost, onog koji predstavlja stvarno učešće u nekom dijelu actus reus ili onog koji predstavlja "što drugo" što doprinosi učinjenju.

Vijeće zaključuje da nema razlike između međunarodnog običajnog prava za udruženi zločinački poduhvat i člana 29. u vezi sa stepenom učešća neophodnim da se utvrdi saizvršilaštvo kada je optuženi na bilo koji način učestvovao u actus reus krivičnog djela. Međutim, postoji razlika u slučaju kada je optuženi preduzeo "što drugo" što vodi učinjenju krivičnog djela. Prema međunarodnom običajnom pravu, ako su svi drugi elementi udruženog zločinačkog poduhvata dokazani, stepen učešća koji "što drugo" predstavlja ne mora biti "znatan ili značajan". Međutim, prema članu 29. on mora biti "odlučujući". Budući da tužilac tereti optužene prema članu 180. stav 1. u vezi sa članom 29., i da tvrdi da Vijeće treba primijeniti oba člana, neophodno je da bude dokazano više nego što je standard međunarodnog običajnog prava.

U slučaju optuženih, dokazi su zadovoljili standarde i međunarodnog običajnog prava i člana 29. Optuženi su oglašeni krivim za doprinos sistemu progona u kojem su imali zajednički diskriminatorski mens rea i direktno i znatno učestvovali u actus reus time što su vodili, obezbjeđivali i održavali nezakonito zatočenje bez kojeg se nijedna druga krivična radnja kojom je izvršeno djelo progona ne bi mogla desiti. Svojim direktnim učešćem u actus reus krivičnog djela progona kroz nezakonito zatvaranje, prisilni rad, ubistva, silovanja, mučenja, kao i druga nečovječna djela, optuženi su počinili radnje koje su dale odlučujući doprinos počinjenju krivičnih djela za koja su znali da su dio zločinačkog sistema kojem su doprinosili. U toku postupka dokazano je da su optuženi direktno doprinijeli actus reusu drugih krivičnih radnji kojima je izvršeno djelo progona: Optuženi Radić je naređivao hapšenja i zatvaranja pritvorenika, odgovoran je za njihov smještaj i uslove boravka, učestvovao je u formiranju zatvora, znao je da zatvorenici idu na prisilni rad blizu crte bojišnice, gde rade teške poslove, na mjestima gdje su izloženi unakrsnoj vatri, na kraju počinio je više djela silovanja i seksualnog zlostavljanja. Optuženi Šunjić kao dozapovjednik zatvora imao je kontrolu nad svim dešavanjima u zatvoru, učestvovao je u zatvaranju pritvorenika, u odvođenju na prisilni

rad, imao uvida u uslove njihovog boravka, isti je direktno učestvovao u ubistvu, mučenju, premlaćivanju, silovanju, kao i drugim nečovječnim djelima. Optuženi Brekalo kao pripadnik Prve Bojne i Kažnjeničke bojne „Ivan Stanić Čičo“ direktno je po zapovjedi Radića hapsio i dovodio civile bošnjačke nacionalnosti u zatvor, isti je imao potpun pristup zatvorenicima i objektima u kojima su smješteni, direktno je učestvovao u silovanjima, seksualnom nasilju, mučenju, premlaćivanju i drugim nečovječnim djelima. Optuženi Vračević kao stražar imao je saznanja o dešavanjima u zatvoru i ovlašćenja prema pritvorenicima. Isti je direktno vršio djela ubistva, silovanja, mučenja, maltretiranja i druga nečovječna djela. Prema tome svi optuženi su, kako kaže član 29., "učestvovali u učinjenju krivičnog djela" progona činjenjem krivičnih radnji nezakonitog zatvaranja, ubistva, silovanja, mučenja, i drugih nečovječnih djela, i kroz svoje "radnje" odlučno doprinijeli počinjenju drugih određenih krivičnih radnji koja su u temelju optuženja za progon. Uslovi u vezi dokaza koji su neophodni da bi se utvrdilo saizvršilaštvo prema članu 29. su zadovoljeni, kao i oni neophodni za utvrđivanje sistemskog udruženog zločinačkog poduhvata prema članu 180. stav 1. KZ BiH i međunarodnom običajnom pravu.

Primjena materijalnog zakona:

U pogledu pitanja materijalnog zakona koji treba primijeniti, obzirom na vrijeme izvršenja krivičnog djela, Sud je prihvatio pravnu kvalifikaciju optužbe, te optužene Radića, Šunjića, Brekala i Vračevića osudio zbog krivičnog djela - zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h) u vezi tačke a), e), f), g) i k) KZ BiH.

S obzirom na vrijeme izvršenja krivičnog djela i materijalnog zakona na snazi u to vrijeme, Sud smatra relevantim dva zakonska načela: načelo zakonitosti i načelo vremenskog važenja krivičnog zakona.

Član 3. Krivičnog zakona BiH propisuje načelo zakonitosti, prema kojem nikome ne može biti izrečena kazna ili druga krivičnopravna sankcija za djelo koje, prije nego što je učinjeno, nije bilo zakonom ili međunarodnim pravom propisano kao krivično djelo i za koje zakonom nije bila propisana kazna. Član 4. Krivičnog zakona BiH (vremensko važenje krivičnog zakona) propisuje da se na učinioca krivičnog djela primjenjuje zakon koji je bio na snazi u vrijeme učinjenja krivičnog djela, a ako se poslije učinjenja krivičnog djela jednom ili više puta izmijeni zakon, primjenit će se zakon koji je blaži za učinioca.

Načelo zakonitosti propisano je članom 7. stav 1. Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (u daljem tekstu: EKLJP) koja ima prioritet nad svim ostalim zakonima u BiH (član 2.2. Ustava BiH). Prema navedenom članu EKLJP "Niko ne može biti proglašen krivim za krivično djelo počinjeno činom ili propustom koji, u času počinjenja, po domaćem ili po međunarodnom pravu nije bilo predviđeno kao krivično djelo. Isto se tako ne može odrediti teža kazna od one koja je bila primjenjiva u času kad je krivično djelo počinjeno." Dakle, zabranjeno je izricanje teže kazne od one koja je bila primjenjiva u vrijeme izvršenja krivičnog djela. Ova odredba prema tome, propisuje zabranu izricanja teže kazne, ne utvrđujući obaveznu primjenu blažeg

zakona za učinioca, u odnosu na kaznu koja se primjenjivala u vrijeme izvršenja krivičnog djela. Stavom 2. člana 7. EKLJP određeno je da “Ovaj član ne sprječava suđenje ili kažnjavanje bilo koje osobe za neki čin ili propust koji je u času počinjenja predstavljao krivično djelo u skladu s opštim načelima prava priznatim od civilizovanih naroda”.

Član 15. stav 1. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (u daljem tekstu: MPGPP) propisuje: “Niko se neće smatrati krivim za krivično djelo počinjeno činom ili propustom, koji, u vrijeme počinjenja, nisu predstavljali krivično djelo prema domaćem ili međunarodnom pravu. Isto tako, neće se izreći teža kazna od one koja je bila primjenjiva u času kada je krivično djelo bilo izvršeno. Ako se, nakon što je djelo počinjeno, zakonskom odredbom predvidi izricanje blaže kazne, to će ići u korist počinioca”.

Stavom 2. člana 15. MPGPP određeno je da “ništa u ovom članu ne sprečava suđenje i kažnjavanje bilo koje osobe za neki čin ili propust koji je u vrijeme počinjenja predstavljao krivično djelo prema opštim pravnim načelima koja priznaje međunarodna zajednica”.

Konačno, članom 4a) KZ BiH, koji je usklađen sa članom 7. stav 2. Evropske konvencije, propisano je da članovi 3. i 4. KZ BiH ne sprječavaju suđenje i kažnjavanje bilo kojeg lica za bilo koje činenje ili nečinjenje koje je u vrijeme kada je počinjeno predstavljalo krivično djelo u skladu sa opštim načelima međunarodnog prava. Ovim članom je omogućeno izuzetno odstupanje od principa iz člana 3. i 4. KZBiH, kao i odstupanje od obavezne primjene blažeg zakona u skladu sa odredbama člana 4. stav 2. KZ BiH, u postupcima koji predstavljaju krivična djela prema međunarodnom pravu. Predmetni postupak protiv optuženih potpada pod član 4a, pošto se upravo radi o inkriminaciji koja uključuje teško kršenje pravila međunarodnog prava. Ovakav stav zauzet je u presudi Odjela I Apelacionog odjeljenja Suda BiH izrečenoj protiv Abduladhima Maktoufa, broj KPŽ 32/05 od 4.4.2006. godine.

Članom 172. KZ BiH propisano je krivično djelo Zločin protiv čovječnosti, kako je to propisano i članom 5. Statuta MKSJ (članom 5. Statuta MKSJ djelo Zločin protiv čovječnosti definisan je kao određena posebna djela, „kada su ona počinjena u oružanom sukobu, bilo međunarodnog, bilo unutrašnjeg kakraktera i usmjerena protiv bilo kojeg civilnog stanovništva“). U inkriminisanom periodu, Zločin protiv čovječnosti nije eksplicitno bio predviđen krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini.

Običajni status kažnjivosti zločina protiv čovječnosti i pripisivanje individualne krivične odgovornosti za njegovo počinjenje u periodu 1992. godine, potvrđen je, od strane Generalnog sekretara UN, Komisije za međunarodno pravo, kao i jurisprudencijom MKSJ i Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu (MKSJ). Ove institucije ocijenile su da kažnjivost zločina protiv čovječnosti predstavlja imperativnu normu međunarodnog prava ili *jus cogens*, pa se čini nespornim da je u 1992. godini zločin protiv čovječnosti bio dio običajnog međunarodnog prava.

Član 4a) ZKP BiH govori o “opštim načelima međunarodnog prava”. Kako međunarodno pravo, kao ni EKLJP ne poznaju identičan pojam, to ovaj termin predstavlja ustvari kombinaciju, s jedne strane “principa međunarodnog prava” kakav poznaje Generalna skupština UN i Komisija za međunarodno pravo i “opštih principa prava priznatih od strane zajednice naroda” kakve poznaje Statut Međunarodnog suda pravde i član 7. stav 2. EKLJP.

Principi međunarodnog prava kako ih poznaje Rezolucija Generalne skupštine 95(I) (1946) i Komisija za međunarodno pravo (1950) odnose se na “Nirnberšku povelju i presudu tribunala”, dakle i na zločine protiv čovječnosti. “Principima međunarodnog prava priznatim u Povelji Nirnberškog tribunala i u presudi tribunala”, koje je Komisija za međunarodno pravo usvojila 1950. godine i podnijela Generalnoj skupštini, Principom VI.c. predviđen je Zločin protiv čovječnosti kažnjiv kao zločin po međunarodnom pravu. Principom I određeno je da: “Svaka osoba koja počinji djelo koje predstavlja krivično djelo po međunarodnom pravu, odgovorna je, prema tome i podliježe kažnjavanju”. Principom II određeno je da: “Činjenica da domaći zakon ne predviđa kaznu za djelo koje je kažnjivo po međunarodnom pravu, ne oslobađa osobu koja je počinila to djelo odgovornosti prema međunarodnom pravu”.

Praksom Evropskog suda za ljudska prava naglašena je primjena odredbe stava 2. člana 7. umjesto primjene stava 1. člana 7. EKLJP u nekoliko sličnih predmeta u kojima je predmet rasprave upravo bilo postojanje i kažnjivost Zločina protiv čovječnosti kao krivičnog djela. Šta više, u predmetu Kolk i Kislyiy protiv Estonije, Evropski sud “se prisjeća da tumačenje i primjena domaćeg zakona u načelu spada u nadležnost domaćih sudova...” Ovo se primjenjuje i kada se domaći zakon odnosi na pravila opšteg međunarodnog prava ili međunarodnih sporazuma.

Prema tome, krivično djelo zločina protiv čovječnosti može se u svakom slučaju podvesti pod “opšta načela međunarodnog prava” iz člana 4a) KZ BiH. Dakle, bez obzira da li posmatrano sa stanovišta međunarodnog običajnog prava ili stanovišta “principa međunarodnog prava”, nesumnjivo je da je Zločini protiv čovječnosti predstavljao krivično djelo u inkriminisanoj periodu, odnosno da je zadovoljen princip legaliteta.

Činjenica da se krivičnopravne radnje nabrojane u članu 172. KZ BiH mogu pronaći i u zakonu koji je bio na snazi u relevantnom vremenskom periodu - u vrijeme izvršenja djela, i to u članovima 134., 141., 142., 143., 144., 145., 146., 147., 154., 155. i 186. KZ SFRJ, odnosno da su radnje optuženja bile kažnjive i po tada važećem krivičnom zakonu, Takođe dodatno doprinosi zaključku suda u vezi sa načelom zakonitosti. Konačno, u vezi sa članom 7. stav 1. EKLJP, sud zapaža da primjenu člana 4a) dodatno opravdava činjenica da je izrečena kazna u svakom slučaju blaža od smrtne kazne koja je bila u primjeni u vrijeme izvršenja djela, čime je zadovoljena i primjena principa vremenskog važenja krivičnog zakona, odnosno primjena “zakona koji je blaži za počinioća”.

Navedeno krivično djelo optuženi su počinio sa umišljajem, u okviru udruženog zločinačkog poduhvata u kojem su svi svojevrijedno učestvovali te doprinosili i jačali sistem zlostavljanja i progona bošnjačkog stanovništva. Iz dokaza provedenih u postupku, proizilazi da su optuženi u momentu izvršenja krivičnog djela bili svjesni da svojim postupcima krše pravila međunarodnog prava i očigledno je bilo da svojim radnjama žele prouzrokovati zabranjenu posljedicu. Optuženi su počinili djelo progona u vezi sa drugim djelima Zločina protiv čovječnosti. Sud nalazi da se u konkretnom slučaju radi o jednom krivičnom djelu Zločinu protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. jer je u pitanju jedinstveno krivično djelo bez obzira na broj izvršenih radnji. U konkretnom slučaju krivično pravna radnja progona sadrži u sebi elemente krivičnopravne radnje ostalih djela za koja se optuženi terete. Ovakvo tumačenje zauzeo je i MKSJ, prema čijoj jurisprudenciji u slučaju da je krivično pravna radnja progona počinjena u vezi sa radnjom drugih djela, elementi krivično pravne radnje drugih djela sadržani su u krivičnopravnoj radnji progona (Presuda Apelacionog vijeća MKSJ u predmetu Krstić, paragraf 231-232).

S obzirom na utvrđeno činjenično stanje u odnosu na sve tačke izmjenjene optužnice i posljedice koje su proizašle, te uzročnu vezu između istih, Sud je optužene oglasio krivim za krivično djelo Zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tacka h) u vezi sa tackama a), e), f), g) i k) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, te ih za navedeno krivično djelo osudio na kazne zatvora.

VI. KAZNA

A. Kazna koja je neophodna i srazmjerna težini krivičnog djela

U pogledu samog krivičnog djela i učesća u sistematskom udruženom zločinačkom poduhvatu čiji je je zajednički cilj bio progon stanovnika bošnjačke nacionalnosti između jula 1993. godine i marta 1994. godine počinjenjem zločina protiv čovječnosti opisanih u presudi, Vijeće je razmatralo kaznu koja je neophodna i koja odgovara navedenim zakonskim ciljevima, kao i relevantne zakonske elemente.

(A) Kazna mora biti neophodna i srazmjerna jačini opasnosti za zaštićena lica i vrijednosti (član 2. KZ BiH). U vezi s tim, Vijeće će takođe uzeti u obzir zakonske elemente koji se odnose na ovu svrhu, tj. patnja direktnih i indirektnih žrtava (član 48. KZ BiH). Direktno žrtve ovog djela su bili zatočenici bošnjačke nacionalnosti koji su u kritičnom periodu bili protivpravno zatočeni u Vojnu. Svi ovi zatočenici su bili direktno žrtve kriminalnog sistema na osnovu kojeg su protivpravno zatvoreni, držani u nečovječnim uslovima, mučeni, ubijani i seksualno zlostavljani. Neki od zatočenika su bili i direktno žrtve drugih krivičnih djela koja su bila sastavni dio kriminalnog sistema logora, uključujući: najmanje 16 ubistava; 11 silovanja i seksualnih nasilja, mučenja svjedoka 152, Ramiza Mačkovića, svjedoka 153, Envera Tihaka, svjedoka A1, svjedoka AA, svjedoka AB, svjedoka AF i drugih, nečovječno postupanje prema zatvorenicima odvođenjem zatvorenika na prinudni rad, blizu crte bojišnice gdje su bili izloženi unakrsnoj vatri, da kopaju rovove, cijepaju drva i obavljaju druge poslove za potrebe HVO, te druga nečovječna djela prema mnogim drugima

Patnje koje su direktno nanijete ovim žrtvama prouzrokovala su dodatnu patnju za njihove porodice i njihove zajednice. Ta patnja traje i dalje: jedan broj ubijenih zatvorenika još uvijek nisu identifikovani, mnogi zatvorenici osjećaju do danas posljedice od tortura kroz koje su prošli boraveći u zatvoru Vojno.

Kazna mora biti srazmjerna ovom stepenu patnje, te takođe mora biti dostatna kako bi (B) utjecala na druge da ne cine slična krivična djela (čl. 6. i 39. KZ BiH). Glavni razlog za inkriminaciju aktivnosti koja je u vezi sa “logorima” kao zločina protiv čovječnosti prema međunarodnom pravu i krivično gonjenje lica koja su učestvovala u formiranju i održavanju logora bila je da se spriječi ponavljanje ovog sistematskog zločina protiv ugroženog civilnog stanovništva u budućim sukobima. Činjenica da su logore koristile sve strane tokom sukoba u Bosni i Hercegovini predstavlja uznemirujući pokazatelj da lekcija iz prošlosti nije naučna. Prema tome, sad je više nego ikad neophodno da se licima koja su svjesno učestvovala u formiranju i održavanju logora izrekne odgovarajuća kazna kako bi se dalo na znanje svim onima koji budu učestvovali u budućim sukobima da se za učešće u ovom obliku zločina plaća velika cijena, čak i ako učesnici nisu lično učestvovali u svakom od zločina koji su počinjeni u ovim logorima. Kako bi se uticalo na druge, kazna mora biti primjerena u smislu da prenese poruku da vođenje “logora” nije bezazleno zaposlenje kad promovise efikasno upravljanje sistemom čiji cilj je da izvrši progon civila korištenjem metoda koji predstavljaju krivično djelo prema međunarodnom humanitarnom pravu.

Nadalje, ova kazna mora odražavati (C) društvenu osudu ponašanja optuženog (član 39. KZ BiH). U ovom slučaju, zajednicu čine ljudi u Bosni i Hercegovini i međunarodna zajednica koji su u domaćim i međunarodnim propisima okarakterisali ovakvo ponašanje kao zločin protiv čovječnosti. Ove zajednice su jasno rekle da su ovi zločini za osudu bez obzira na to koja strana ih je počinila i bez obzira na mjesto počinjenja i da isti ne mogu proći nekažnjeno.

Također, kazna mora biti neophodna i srazmjerna (D) edukativnoj svrsi zakona, a to je da lica budu upoznata sa pogibeljnošću zločina (član 39. KZ BiH). Suđenje i kažnjavanje ovih djela mora pokazati da se neće tolerisati zločini koji su počinjeni za vrijeme rata i da je krivični postupak odgovarajući način da se zločini razobličie i da se prekine krug lične odmazde. Sud ne može narediti pomirenje, niti to presuda može naložiti. Međutim, kazna koja u potpunosti odražava težinu djela može doprinijeti pomirenju tako što će dati zakonski, a ne nasilan odgovor, te promovisati nastojanje da umjesto želje za privatnom osvetom ili osvetom zajednice dođe do zadovoljenja pravde. Krivično djelo progona stvara opasnost ne samo za neposredne žrtve već i za društvo u cjelini u smislu da doprinosi atmosferi bezakonja gdje se dovodi u pitanje vladavina prava, a lica koja se poistovjećuju sa agresorom potiču se da čine djela za koja će proći nekažnjeno.

Uzevši u obzir sve ove elemente koji su relevantni za krivična djela koja su počinili optuženi, Vijeće smatra da kazna zatvora koja im je odmjerena predstavlja neophodnu i srazmjernu kaznu koja održava težinu krivičnog djela.

B. Kazna koja je neophodna i srazmjerna u odnosu na počinioca

Pravednost kao zakonski uslov se takođe mora uzeti u obzir prilikom odmjeravanja kazne (član 39. KZ BiH), kao i konkretne okolnosti ne samo krivičnog djela nego i njegovog počinioca. Zakon predviđa dva cilja koji su relevantni za lice koje je osuđeno za krivično djelo: (1) uticaj na osuđeno lice da ubuduće ne čini krivična djela (čl. 6. i 39. KZ BiH); i (2) preodgoj (član 6. KZ BiH). Preodgoj nije svrha koju je samo Krivični zakon predvidio kao obavezu za suda, već je to jedina svrha kažnjavanja koju priznaje i izričito zahtijeva međunarodno pravo o ljudskim pravima kojeg se sud prema ustavu mora pridržavati. Član 10. stav 3. MPGPP (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima) glasi: "Kazneni režim obuhvata postupak sa osuđenima čiji je glavni cilj njihovo popravljavanje i socijalna rehabilitacija."

Postoji određeni broj pravila koja su relevantna za ove svrhe jer uticu na odmjeravanje kazne osuđenom licu (član 48. KZ BiH). Između ostalih, ta pravila su: stepen odgovornosti; držanje počinioca prije, za vrijeme i nakon počinjenja krivičnog djela; motiv; te ličnost počinioca. Zavisno od činjenica, ovi elementi mogu predstavljati otežavajuće ili olakšavajuće okolnosti prilikom odmjeravanja kazne. Cilj razmatranja ovih elemenata je da pomognu sudu da utvrdi kaznu koja je neophodna i srazmjerna u smislu svrhe kažnjavanja i elemenata koji su već uzeti u obzir u vezi sa samim djelom i njegovim posljedicama po zajednicu, ali da ta kazna odgovara preventivnim i odgojnim zahtjevima za konkretnog počinioca.

1. Optuženi Marko Radić

a) Stepen odgovornosti

Vijeće je na osnovu provedenih dokaza našlo da je Marko Radić učestvovao u formiranju logora Vojno, da je de facto u cijelom inkriminisanom periodu bio nadređen svom osoblju u zatvoru Vojno, te da je imao primarnu odgovornost za zatočnike i iznad njega po hijerarhiji, za sam zatvor Vojno nije bilo odgovornije osobe.

S obzirom na poziciju koju je imao kao zapovjednik Prve bjelopoljske bojne, zatim kao zapovjednik Kažnjeničke bojne jedinice „Ivan Stanić Čičo“, te na kraju i kao zapovjednik Druge Brigade, optuženi Radić je imao efektivnu kontrolu nad osobljem i stražarima u zatvoru Vojno, kao i nad Brekalom kao bojovnikom u njegovoj jedinici, te imao stvarnu mogućnost da utiče na svaki način da se ne čine zločini protiv čovječnosti nad zatvorenima u zatvoru Vojno. Međutim, na suprot tome u postupku je utvrđeno da je optuženi Radić lično učestvovao u izvršenju djela silovanja, zatvaranja, te drugih nečovječnih djela, kao direktni izvršilac, a da je u ostalim djelima učestvovao kao saizvršilac, sve u okviru sistemskog udruženog poduhvata, koji sistem zlostavljanja je jačao. Vijeće je kao faktor prilikom odmjeravanja kazne uzelo u obzir njegov položaj i ulogu koju je imao u zatvoru Vojno.

Njegov položaj u Vojnu, kao i način na koji ga je koristio predstavlja otežavajuće faktore.

b) Držanje i lične prilike optuženog

Držanje i lične prilike Radića prije, za vrijeme i nakon počinjenja djela sadrže i otežavajuće i olakšavajuće činjenice, te su relevantni za pitanja prevencije i rehabilitacije.

c) Prije počinjenja djela

Prije rata Radić je prema podacima u spisu bio profesor u jednoj srednjoj školi, nije bio kažnjavao, tako da njegovo držanje i vladanje u ovom periodu predstavlja olakšavajuće okolnosti.

d) Okolnosti pod kojim je djelo počinjeno

Kao što to ukazuju dokazi koji potkrijepljuju mnoge tačke optužnice, Radić ne samo da je kontrolisao sistem koji je obuhvatao nečovječne uslove života i nezakonito pritvaranje, prisilan rad, silovanja, ubistva, mučenja i druga nečovječna djela, već je i sprovodio taj sistem: na način što je direkto učestvovao u izvršenju više djela, od kojih pojedina na samom početku funcionisanja zatvora, što je podstaklo i ohrabrilo druge vojnike iz njegovih jedinica, kao i osoblje zatvora da prema zatvorenicima izvršavaju razna djela zločina protiv čovječnosti . Način na koji je počinio ova djela predstavlja otežavajući faktor.

e) Okolnosti nakon počinjenja djela

Nakon rata, Radić se oženio, zasnovaio porodicu, izdržava troje maloljetne djece. Ovo predstavlja olakšavajuću okolnost. Protiv istog se vodi krivični postupak za kazneno djelo protiv javne sigurnosti osoba i imovine pred Kantonalnim/Županijskim sudom u Mostaru. Ova činjenica na prestavlja niti olakšavajuću niti otežavajuću okolnost budući da se krivični postupak protiv istog nije završio.

f) Držanje u ovom postupku

Radić se ponašao primjereno tokom postupka i u skladu sa očekivanjima Vijeća. Shodno navedenom, njegovo držanje nije ni otežavajuća ni olakšavajuća okolnost.

g) Motiv

Motiv u ovom predmetu nije u vezi sa umišljajem. Kako je to obrazloženo u prethodnom tekstu, optuženi su sa umišljajem vršili progon zatočenika bošnjačke nacionalnosti kako je taj zločin je definisan zakonom i utvrđen u obrazloženju presude. Iz iskaza svjedoka Humačkić Semira koji je razgovarao sa Radićem se vidi da je isti bio potpuno neosjetljiv na njegove pritužbe, vezano sa stanje i uslove u zatvoru Vojno, te

da mu je na iste odgovorio da su i njegovi bojovnici zatvoreni u Osnovnoj školi u Bijelom Polju, i da ni njima nije ništa bolje. U toku postupka sud je utvrdio da je dana 30.06.1993. godine došlo do iznenadnog napada snaga ABiH na položaje vojske HVO-a u Bijelom Polju, koje je bilo u zoni odgovornosti Prve bojne kojom je Radić zapovjedao te da je tom prilikom došlo do pogibije više pripadnika njegove jedinice, kao i zarobljavanja mještana hrvatske nacionalnosti u Bijelom polju, koji su kasnije držani zarobljeni u Osnovnoj školi na dijelu teritorije Bijelog polja koja je bila pod kontrolom ABiH. Kasnije aktivnosti Radića ukazuju da je formiran zatvor Vojno, te da je naredio svojim pripadnicima da po Mostaru kupe civile bošnjačke nacionalnosti koji vode porijeklo iz Bijelog Polja. Odmah po formiranju ovog logora bio je potpuno neumoljiv prilikom seksualnog zlostavljanja djevojčice od 15 godina bošnjačke nacionalnosti, svjedokinje X, a Takođe je u prvim mjesecima funkcionisanja ovog zatvora lično počinio više krivičnih djela silovanja, nad ženama bošnjakinjama. Njegov govor na razmjeni ovih civila, gdje je po iskazu svjedokinje D rekao da kad odu ne smiju svašta pričati, da će oni vrlo brzo tamo preći i da će ih goniti do Tuzle, kao i prijetnja svjedokinji F da će roditi ustašu, ukazuju da je isti djela počinio motivisan mržnjom prema bošnjackoj etničkoj grupi, te da je imao razlog za osvetu, a što bi predstavljalo i osnovu njegovog ponašanja prema zarobljenim Bošnjacima. Prema tome, motiv koji je Radić imao je otežavajuća okolnost.

e) Ličnost optuženog

Vijeće nema dokaza o ličnosti optuženog izuzev onoga što je pokazao svojim radnjama izvršenja krivičnog djela, te onoga što se moglo vidjeti iz njegovog držanja u sudnici, a oboje je prethodno razmotreno.

f) Zakonsko ublažavanje kazne

Vijeće ne nalazi razloge iz člana 49. da odmjeri kaznu ispod granice propisane zakonom.

g) Prevencija i rehabilitacija

Dužina zatvorske kazne kao i vrijeme provedeno u zatvoru kao kazna za zločin predstavljaju opravdana sredstva za prevenciju u većini slučajeva. Ona počinocu daju mogućnost da razmotri posljedice svojih radnji za žrtve, razmisli o svojim greškama iz prošlosti i da se iskupi za svoje kriminalne radnje.

Kazna

Prilikom ocjene relevantnih „okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća“ iz člana 48. stav 1, na osnovu gore navedenih razloga, Vijeće zaključuje da postoje i olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. Jačina povrede zaštićenog dobra je već obuhvaćena Prvim dijelom ove analize o kazni prilikom razmatranja težine djela i neće se dvaput „računati“. Olakšavajuće okolnosti koje je razmatralo Vijeće obuhvataju doprinos optuženog krivičnompravnom sistemu prije rata, njegove porodične prilike i

činjenica da izdržava troje maloljetne djece. Otežavajuće okolnosti koje je razmatralo vijeće obuhvataju položaj optuženog kao nadređene osobe u logoru i način na koji je koristio svoj položaj u vezi sa načinom na koji se odnosio prema zatočenicima, imajući u vidu da je počinio višestruka silovanja, te seksualno nasilje prema maloljetnoj djevojčici, te način na koji se odnosio prema licima koji su bili pod njegovom kontrolom, imajući u vidu i njegov propust kažnjavanja takvih lica za zločine koje su isti počinili. Sve u svemu, Vijeće zaključuje da kazna treba odražavati otežavajuće okolnosti i da iste moraju biti uzete u obzir tako što će se izvršiti izmjena kazne u odnosu na onu koja se odmjerava isključivo po osnovu težine djela. Vijeće nalazi da kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 25 godina predstavlja odgovarajuću kaznu.

2.Optuženi Šunjić

a) Stepen odgovornosti

Vijeće je na osnovu provedenih dokaza našlo da Dragan Šunjić de facto u cijelom inkriminisanom periodu bio dozapovjednik u zatvoru Vojno, te da je imao po toj funkciji odgovornost za zatočnike, a iznad njega po hijerarhiji su bili Mario Mihalj, kao zapovjednik zatvora i optuženi Marko Radić.

S obzirom na poziciju koju je imao kao dozapovjednik zatvora optuženi Šunjić je imao efektivnu kontrolu nad stražarima u zatvoru Vojno, a takođe je imao stvarnu mogućnost da utiče na optuženog Brekala kao bojovnika koji je dolazio u krug zatvora i u zatvorske prostorije, kao i na druge bojovnike koji su bili u kontaktu sa zatvorenicima, da ne čine zločine protiv čovječnosti nad zatvorenicima u zatvoru Vojno. Međutim, u postupku je utvrđeno da je optuženi Šunjić lično učestvovao u izvršenju više djela koja ulaze u sastav krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti i to ubistva, mučenja, zatvaranja, silovanja, te drugih nečovječnih djela, a da je u ostalim radnjama učestvovao kao saizvršilac, sve u okviru sistemskog udruženog poduhvata, koji sistem zlostavljanja je jačao. Vijeće je kao faktor prilikom odmjeravanja kazne uzelo u obzir njegov položaj i ulogu koju je imao u zatvoru Vojno.

Njegov položaj u Vojnu, kao i način na koji ga je koristio predstavlja otežavajuće faktore.

b) Držanje i lične prilike optuženog

Držanje i lične prilike Šunjića prije, za vrijeme i nakon počinjenja djela sadrže i otežavajuće i olakšavajuće činjenice, te su relevantni za pitanja prevencije i rehabilitacije.

c) Prije počinjenja djela

Prije rata Šunjić je prema podacima u spisu bio učenik u jednoj srednjoj školi u Sarajevu, gdje je bio smještenu domu, nije bio kažnjavan, tako da njegovo držanje i vladanje u ovom periodu predstavlja olakšavajuće okolnosti.

d) Okolnosti pod kojim je djelo počinjeno

Kao što to ukazuju dokazi koji potkrijepljuju mnoge tačke optužnice, Šunjić je kao dozapovjednik zatvora Vojno sprovodio i jačao sistem zlostavljanja zatvorenika: na način što je direkto učestvovao u izvršenju više djela među kojima ubistva, mučenja, silovanje, zatvaranje, prisilan rad i druga nečovječna djela, što je podstaklo i ohrabrilo druge bojovnike kao i osoblje zatvora da prema zatvorenicima izvršavaju razna djela zločina protiv čovječnosti.

Način na koji je počinio ova djela predstavlja otežavajući faktor.

Kao olakšavajuću okolnost Vijeće je Šunjiću uzelo u obzir da je u vrijeme izvršenja predmetnog krivičnog djela imao 22 godine, što znači da je još uvijek bio mlada osoba.

a) Okolnosti nakon počinjenja djela

U toku rata Šunjić je počinio krivično djelo ubistva u pokušaju, zbog čega je osuđen presudom Županijskog suda u Mostaru, koju kaznu je izdržao. Ova činjenica predstavlja otežavajuću okolnost.

Poslije rata Šunjić se oženio, zasnovaio porodicu, izdržava troje malodobne djece, što predstavlja olakšavajuće okolnosti.

b) držanje u ovom postupku

Šunjić se ponašao primjereno tokom postupka i u skladu sa očekivanjima Vijeća. Shodno navodnom, njegovo držanje nije ni otežavajuća ni olakšavajuća okolnost.

c) Motiv

Motiv u ovom predmetu nije u vezi sa umišljajem. Kako je to obrazloženo u prethodnom tekstu, optuženi su sa umišljajem vršili progon zatočenika bošnjačke nacionalnosti kako je taj zločin je definisan zakonom i utvrđen u obrazloženju presude. U postupku je utvrđeno da je brat optuženog Marinko Šunjić kao zapovjednik u Vojnoj policiji zarobljen dana 30.06.1993. godine od strane pripadnika ABiH, gdje je ostao u zarobljeništvu do 10.09.1993. godine, kad je razmjenjen. Isti je naveo da je u vrijeme zarobljenštva bio teško ranjen u Šantićevoj ulici dok se nalazio na prisilnom radu, zbog čega je nakon razmjene prebačen u bolnicu. Svjedok Marinko Šunjić je istakao da su uslovi u zarobljeništvu bili grozni, te da su svi dobijali batine. Optuženi Šunjić je znao za zarobljavanje brata i za njegove patnje u zarobljeništvu, način na koji se ponašao prema pritvorenicima u Vojnom ukazuju da je isti djela počinio motivisan ličnom mržnjom prema bošnjačkoj etničkoj grupi, te da je imao razlog za osvetu, a što bi

predstavljalo i osnovu njegovog ponašanja prema zarobljenim Bošnjacima. Prema tome, motiv koji je Šunjić imao je otežavajuća okolnost.

d) Ličnost optuženog

Vijeće nema dokaza o ličnosti optuženog izuzev onoga što je pokazao svojim radnjama izvršenja krivičnog djela, te onoga što se moglo vidjeti iz njegovog držanja u sudnici, a oboje je prethodno razmotreno.

e) Zakonsko ublažavanje kazne

Vijeće ne nalazi razloge iz člana 49. da odmjeri kaznu ispod granice propisane zakonom.

f) Prevencija i rehabilitacija

Dužina zatvorske kazne kao i vrijeme provedeno u zatvoru kao kazna za zločin predstavljaju opravdana sredstva za prevenciju u većini slučajeva. Ona počiniocu daju mogućnost da razmotri posljedice svojih radnji za žrtve, razmisli o svojim greškama iz prošlosti i da se iskupi za svoje kriminalne radnje

Kazna

Prilikom ocjene relevantnih „okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća“ iz člana 48. stav 1, na osnovu gore navedenih razloga, vijeće zaključuje da postoje i olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. Jačina povrede zaštićenog dobra je već obuhvaćena dijelom ove analize o kazni prilikom razmatranja težine djela i neće se dvaput „računati“. Olakšavajuće okolnosti koje je razmatralo vijeće obuhvataju doprinos optuženog krivičnopravnom sistemu prije rata, njegova mladost u vrijeme izvršenja djela, porodične prilike, činjenica da uzdržava troje malodobne djece. Otežavajuće okolnosti koje je razmatralo vijeće obuhvataju položaj optuženog kao dozapovjednika u logoru i način na koji je koristio svoj položaj, posebno u vezi sa načinom na koji se odnosio prema zatočenicima, imajući u vidu da je lično učestvovao i počinio djela ubistva, mučenja, silovanje, zatvaranje, kao i druga nečovječna djela, na veoma okrutan način. Vijeće zaključuje da kazna treba odražavati otežavajuće okolnosti i da iste moraju biti uzete u obzir tako što će se izvršiti izmjena kazne u odnosu na onu koja se odmjerava isključivo po osnovu težine djela. Vijeće nalazi da kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 21 godine predstavlja odgovarajuću kaznu.

3. Optuženi Damir Brekalo

a) Stepen odgovornosti

Vijeće je na osnovu provedenih dokaza našlo da je Damir Brekalo kao pripadnik Prve Bojne i pripadnik Kažnjeničke bojne „Ivan Stanić Ćićo“ kojima je zapovjedao Marko Radić, bio u dobrim odnosima sa optuženi Radićem, koji mu je obezbjedio i stan u istoj

uluci u Mostaru kao i sebi, te kojem je Radić još od početka jula mjeseca davao zadatke u vezi hapšenja i dovođenja bošnjačkih civila u zatvor Vojno. Pri tome optuženi Brekalo je imao potpunu slobodu pristupa u svakom momentu zatvoru Vojno, kao i slobodu ponašanja prema pritvorenicima, što je isti koristio i dolazio u kontakt sa pritvorenicima, vršeći pri tom razne inkriminisane radnje.

U postupku je utvrđeno da je optuženi Brekalo lično učestvovao u izvršenju više djela koja ulaze u sastav krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti i to silovanja, mučenja, zatvaranja, te drugih nečovječnih djela, a da je u ostalim radnjama učestvovao kao saizvršilac, sve u okviru sistemskog udruženog poduhvata, koji sistem zlostavljanja je jačao. Vijeće je kao faktor prilikom odmjeravanja kazne uzelo u obzir njegovu ulogu koju je imao u zatvoru Vojno.

Način na koji je koristio svoja ovlaštenja i pravo da dolazi u zatvor Vojno i kontaktira sa pritvorenicima predstavlja otežavajuće faktore.

b) Držanje i lične prilike optuženog

Držanje i lične prilike Brekala prije, za vrijeme i nakon počinjenja djela sadrže i otežavajuće i olakšavajuće činjenice, te su relevantni za pitanja prevencije i rehabilitacije.

c) Prije počinjenja djela

Prije rata Brekalo nije bio kažnjavan, bio je porodičan, te imao malodobnu djecu, tako da njegovo držanje i vladanje u ovom periodu predstavlja olakšavajuće okolnosti.

d) Okolnosti pod kojim je djelo počinjeno

Kao što to ukazuju dokazi koji potkrijepljuju mnoge tačke optužnice, Brekalo u toku funkcionisanja zatvora Vojno sprovodio i jačao sistem zlostavljanja zatvorenika: na način što je direkto učestvovao u izvršenju više djela među kojima mučenja, silovanja, zatvaranje i druga nečovječna djela, što je podstaklo i ohrabrilo druge bojovnike kao i osoblje zatvora da prema zatvorenicima izvršavaju razna djela zločina protiv čovječnosti.

Način na koji je počinio ova djela predstavlja otežavajući faktor.

a) Okolnosti nakon počinjenja djela

Nakon počinjenih predmetnih djela optuženi Brekalo je počinio i druga krivična djela i to krivično djelo silovanja zbog kojeg je prvosnažno osuđen od strane Osnovnog suda u Mostaru na kaznu zatvora u trajanju od pet godina i krivično djelo protiv javne sigurnosti osoba i imovine iz član 308. stav 3 KZ FBiH zbog kojeg je osuđen od strane Osnovnog suda u Mostaru na kaznu zatvora u trajanju od četiri mjeseca. Ova činjenica predstavlja otežavajuću okolnost.

U toku rata Brekalo je zadobio povredu glave, zbog koje povrede osjeća zdravstvene tegobe, koje se mogu ublažiti operativnim zahvatom. Loše zdravstveno stanje koje je kod Brekala evidentno predstavlja olakšavajuću okolnost

b) Držanje u ovom postupku

Brekalo se ponašao primjereno tokom postupka i u skladu sa očekivanjima Vijeća. Shodno navedenom, njegovo držanje nije ni otežavajuća ni olakšavajuća okolnost.

c) Motiv

Motiv u ovom predmetu nije u vezi sa umišljajem. Kako je to obrazloženo u prethodnom tekstu, optuženi su sa umišljajem vršili progon zatočenika bošnjačke nacionalnosti kako je taj zločin je definisan zakonom i utvrđen u obrazloženju presude. U postupku je isticano da je otac Brekala bio maltretiran zbog svoje privženosti HVO-u na način što su ga Bošnjaci tjerali u Bijelom polju da nosi zvono i govori kako je izdajnik muslimanskog naroda. Takođe optuženi Brekalo je polovinom septembra mjeseca promjenio ime u Damir, a iz iskaza više svjedoka se vidi da je ponižavao pritvorenike i uhapšena lica po nacionalnoj osnovi, rekavši da treba svakog Muslimana ubiti i silovati sve Muslimanke od 7 do 77 godina. Ovakvo ponašanje optuženog Brekala ukazuje da je isti imao motiv za osvetu, a što bi predstavljalo i osnovu njegovog ponašanja prema zarobljenim Bošnjacima. Prema tome, motiv koji je Brekalo imao je otežavajuća okolnost.

d) Ličnost optuženog

Vijeće nema dokaza o ličnosti optuženog izuzev onoga što je pokazao svojim radnjama izvršenja krivičnog djela, te onoga što se moglo vidjeti iz njegovog držanja u sudnici, a oboje je prethodno razmotreno.

e) Zakonsko ublažavanje kazne

Vijeće ne nalazi razloge iz člana 49. da odmjeri kaznu ispod granice propisane zakonom.

f) Prevencija i rehabilitacija

Dužina zatvorske kazne kao i vrijeme provedeno u zatvoru kao kazna za zločin predstavljaju opravdana sredstava za prevenciju u većini slučajeva. Ona počinocu daju mogućnost da razmotri posljedice svojih radnji za žrtve, razmisli o svojim greškama iz prošlosti i da se iskupi za svoje kriminalne radnje.

Kazna

Prilikom ocjene relevantnih „okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća“ iz člana 48. stav 1, na osnovu gore navedenih razloga, Vijeće zaključuje da postoje i olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. Jačina povrede zaštićenog dobra je već obuhvaćena dijelom ove analize o kazni prilikom razmatranja težine djela i neće se dvaput „računati“. Olakšavajuće okolnosti koje je razmatralo vijeće obuhvataju doprinos optuženog krivičnom pravnom sistemu prije rata, njegove porodične prilike, činjenica da je otac petoro malodobne djece, te da je trenutno lošeg zdravstvenog stanja. Otežavajuće okolnosti koje je razmatralo vijeće obuhvataju način na koji je optuženi koristio svoj položaj da može da hapsi i dovodi civile bošnjačke nacionalnosti u zatvor, te da može dolaziti i kontaktirati sa pritvorenicima, način na koji se odnosio prema zatočenicima, a pogotovo način na koji je djela počinio imajući u vidu višestruka silovanja nad maloljetnim djevojkama, seksualna nasilja, mučenja, zatvaranja, maltretiranja i prijetnje. Sve u svemu, na osnovu svih otežavajućih i olakšavajućih okolnosti Vijeće nalazi da kazna dugotrajnog zatvora u trajanju od 20 godina predstavlja odgovarajuću kaznu.

4 Optuženi Mirko Vračević

a) Step en odgovornosti

Vijeće je na osnovu provedenih dokaza našlo da je Mirko Vračević kao pripadnik Prve bojne bio stražar u zatvoru Vojno, te da je po tom položaju imao kontrolu nad pritvorenicima u zatvoru Vojno, koje je trebao čuvati.

Međutim u postupku je utvrđeno da je optuženi Vračević lično učestvovao u izvršenju više djela koja ulaze u sastav krivičnog djela Zločini protiv čovječnosti i to ubistva, silovanja, mučenja, zatvaranja, te drugih nečovječnih djela, a da je u ostalim radnjama učestvovao kao saizvršilac, sve u okviru sistemskog udruženog poduhvata, koji sistem zlostavljanja je jačao. Vijeće je kao faktor prilikom odmjeravanja kazne uzelo u obzir njegov položaj i ulogu koju je imao u zatvoru Vojno.

Njegov položaj u Vojnu, kao i način na koji ga je koristio predstavlja otežavajuće faktore.

b. Držanje i lične prilike optuženog

Držanje i lične prilike Vračevića prije, za vrijeme i nakon počinjenja djela sadrže i otežavajuće i olakšavajuće činjenice, te su relevantni za pitanja prevencije i rehabilitacije.

c) Prije počinjenja djela

Prije rata Vračević nije bio kažnjavan, bio je porodičan, imao djecu, tako da njegovo držanje i vladanje u ovom periodu predstavlja olakšavajuće okolnosti.

d) Okolnosti pod kojim je djelo počinjeno

Kao što to ukazuju dokazi koji potkrijepljuju mnoge tačke optužnice, Vračević je kao stražar u zatvoru Vojno, u toku funkcionisanja zatvora sprovodio i jačao sistem zlostavljanja zatvorenika: na način što je direktno učestvovao u izvršenju više djela među kojima ubistva, mučenja, silovanja, zatvaranje i druga nečovječna djela, što je podstaklo i ohrabrilo druge bojovnike kao i osoblje zatvora da prema zatvorenicima izvršavaju razna djela zločina protiv čovječnosti.

Način na koji je počinio ova djela predstavlja otežavajući faktor.

a) Okolnosti nakon počinjenja djela

Nakon počinjenih predmetnih djela optuženi Vračević nije činio krivična djela. Na osnovu medicinske dokumentacije koja je glasi na njegovo ime proizilazi da isti ima brojne zdravstvene tegobe. Takođe Vijeće je imalo i u vidu da je optuženi Vračević sad stariji čovjek koji ima 64 godine. Ovi faktori predstavljaju olakšavajuće okolnosti.

b) Držanje u ovom postupku

Vračević se ponašao primjereno tokom postupka i u skladu sa očekivanjima Vijeća. Shodno navedenom, njegovo držanje nije ni otežavajuća ni olakšavajuća okolnost.

c) Motiv

Motiv u ovom predmetu nije u vezi sa umišljajem. Kako je to obrazloženo u prethodnom tekstu, optuženi su sa umišljajem vršili progon zatočenika bošnjačke nacionalnosti kako je taj zločin je definisan zakonom i utvrđen u obrazloženju presude.

U toku postupka Vijeće nije moglo da utvrdi eventualni motiv Vračevića da čini inkriminisane radnje i djela. Iz ovog razloga motiv optuženog nije ni otežavajuća ni olakšavajuća okolnost

d) Ličnost optuženog

Vijeće nema dokaza o ličnosti optuženog izuzev onoga što je pokazao svojim radnjama izvršenja krivičnog djela, te onoga što se moglo vidjeti iz njegovog držanja u sudnici, a oboje je prethodno razmotreno.

e) Zakonsko ublažavanje kazne

Vijeće ne nalazi razloge iz člana 49. da odmjeri kaznu ispod granice propisane zakonom.

f) Prevencija i rehabilitacija

Dužina zatvorske kazne kao i vrijeme provedeno u zatvoru kao kazna za zločin predstavljaju opravdana sredstva za prevenciju u većini slučajeva. Ona počinioци daju mogućnost da razmotri posljedice svojih radnji za žrtve, razmisli o svojim greškama iz prošlosti i da se iskupi za svoje kriminalne radnje.

Kazna

Prilikom ocjene relevantnih „okolnosti koje uticu da kazna bude manja ili veća“ iz člana 48. stav 1, na osnovu gore navedenih razloga, vijeće zaključuje da postoje i olakšavajuće i otežavajuće okolnosti. Jačina povrede zaštićenog dobra je već obuhvaćena dijelom ove analize o kazni prilikom razmatranja težine djela. Olakšavajuće okolnosti koje je razmatralo Vijeće obuhvataju doprinos optuženog krivičnopravnom sistemu prije i posle rata, kao i njegovo trenutno zdravstveno stanje i godine starosti. Otežavajuće okolnosti koje je razmatralo Vijeće obuhvataju položaj optuženog kao stražara u logoru i način na koji je koristio svoj položaj u vezi sa načinom na koji se odnosio prema zatočenicima, imajući u vidu i silovanje, ubistva, maltretiranja, mučenja i prijetnje. Sve u svemu, imajući u vidu sve otežavajuće kao i olakšavajuće okolnosti koje se stiču na strani optuženog Vračevića, Vijeće nalazi da kazna zatvora u trajanju od 14 godina predstavlja odgovarajuću kaznu.

Na osnovu člana 56. KZ BiH, optuženim Marku Radiću, Draganu Šunjiću i Damiru Brekalu u izrečenu kaznu zatvora uračunava se vrijeme provedeno u pritvoru po rješenjima ovog suda, počev od 02. lipnja 2006. godine, pa nadalje.

Na osnovu člana 188. stav 4. ZKP BiH optuženi Marko Radić, Dragan Šunjić, Damir Brekalo i Mirko Vračević se u cjelini oslobađaju dužnosti plaćanja troškova krivičnog postupka budući da su optuženi Radić, Šunjić i Brekalo već duže vrijeme u pritvoru, da nemaju zaposlenje, da je optuženi Vračević penzioner, a po procjeni suda plaćenjem troškova postupka bilo bi dovedeno u pitanje izdržavanje samih optuženih, kao i lica koje su dužni da izdržavaju.

Na osnovu člana 198. stav 1. i 2. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine oštećeni se sa imovinskim zahtjevom upućuju na parnicu, obzirom da bi utvrđivanje činjenica u pogledu visine imovinsko pravnog zahtjeva iziskivalo duže vrijeme, što bi samim tim produžilo i ovaj postupak, a kako je postupak i bez ovih utvrđivanja trajao prilično dugo, Vijeće je odlučilo da oštećene upiti na parnicu. U toku glavnog pretresa od strane jednog broja oštećenih nije podniet prijedlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva. U svakom slučaju, ovlašćene osobe za podnošenje prijedloga za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva to svoje pravo mogu tražiti u parničnom postupku.

ZAPISNIČAR
Šacir Hadžić

PREDSJEDNIK VIJEĆA
S U D I J A

Staniša Gluhajić

PRAVNA POUKA: Protiv ove presude može se podnijeti žalba Apelacionom vijeću Suda BiH u roku od 15 /petnaest/ dana od dana prijema pismenog otpravka presude.

.

.